

AZ
ÖRÖKÖS FÖRENDISÉG EREDETE
MAGYARORSZÁGON.

A BUDAPESTI KIR. M. TUDOMÁNYEGYETEMEN PÁLYADIJJAL
JUTALMAZOTT JOGTÖRTÉNETI TANULMÁNY

IRTA
SCHILLER BÓDOG

ELŐSZÓVAL ELLÁTTA
Dr. TIMON ÁKOS
ny. r. egyet. tanár, ministeri tanácsos

BUDAPEST
KILIÁN FRIGYES UTÓDA
(NOSEDA TIVADAR)
MAGYAR KIRÁLYI EGYETEMI KÖNYVÁRUS.
1900.

Nyomatott az Egyházmegyei könyvnyomdában Veszprémben.

MÉLTÓSÁGOS

Dr. TIMON ÁKOS URNAK

ny. r. egyet. tanár, min. tanácsos

MÉLY TISZTELETE S HÁLÁJA JELEÜL

AJÁNlja E MUNKÁT

TANÍTVÁNYA

ELŐSZÓ

A jogélet az államalkotó népek közéletének egyik nyilvánulata. Innen, hogy a történelem tanuságaként valamely önálló államot és társadalmat alkotó nép jogélete mindenütt és minden időben sajátos nemzeti jelleget visel magán. A létező jogintézmények nem előzetesen megállapított alapelvek szerint jöttek létre, hanem szervesen fejlődtek a nemzeti társadalom benső elemei és tényezői kapcsán.

Ezen igazságok ereje biztosította a nyugati államokban a jogtörténeti iskola győzelmét a jelen század eleje óta az előbb uralkodó észjogi vagy természetjogi iskola felett. Ezen győzelemnek be kell következnie minálunk is. Nincs semmi kétség az iránt, hogy ha a jogtudományok művelése terén lépést tartani és sajátos nemzeti jogfejlődésünket biztosítani akarjuk, nemzeti jogintézményeink multját kell felkutatnunk, úgy amint az a nemzeti társadalommal egész napjainkig együtt fejlődött.

Vajjon ki tagadhatná, hogy e téren még nagyon sok a tennivalónk? Minél több és minél jobb erőkre van szükségünk, hogy a nyugati nemzetek példájára a magyar jogtörténet alapos és intensív művelését biztosíthassuk, hogy a nemzeti szellem által létesített és részben már feledésbe ment jogintézményeinkben rejlő kincseket felszínre hozzuk és értékesítsük.

Ezt tüzte ki ezélul a jelen dolgozat, mely a magyar alkotmánytörténet egyik igen érdekes kérdésével, az örökös főrendiség eredetével foglalkozik.

Őszinte örömmel konstatálhatom, hogy a kezdet nehézségeivel és az előmunkálatok hiányával küzdő fiatal szerző beható forrástanulmányok alapján derék munkát végzett és a magyar alkotmányfejlődés ezen intézményének eredetét több tekintetben az eddiginél nagyobb világosságba helyezte.

A jeles dolgozat szerzője méltó elismerésben részesült már a pályadij elnyerése alkalmával, melyet most, midőn munkáját nagyobb mértékben kibővítette és mélyítette, még fokozottabb mértékben megérdemel.

Vajha az ő jó példája pályatársai körében minél több követőre találna!

Budapest, 1899. június 6-án.

Dr. Timon Ákos.

BEVEZETÉS

Azoknak összességét, kik az állam akaratából, vagyis jogilag, az állam egyéb polgárainak jogi állapotától többé-kevésbé különböző, sajátos jogi állást foglalnak el, rendnek nevezzük; rendiségnek a rendhez való tartozást. Örökös főrendiségről szólunk tehát akkor és ott, hol a meghatározott kör tagjait jog szerint megillető előkelő jogi állás: bizonyos nagy fontosságú kiváltságok és nevezetes jogozatok foglalhatja, örökségképpen száll apáról-fiúra, nemzedékről-nemzedékre, és a jogilag megkülönböztetett, kiváltságos körbe való tartozás az azzal járó jogokkal együtt pusztán a születés tényével szereztetik meg.

Egy körnek, mint főrendnek, a jogi állás tekintetében való megkülönböztetése szükségképpen maga után vonja az abba a körbe tartozóknak egyéb fajta, inkább külső megkülönböztetését is. Szükség van az örökös főrendet alkotó elemek meghatározására és külső felismerhetőségére; szükséges, hogy mintegy első tekintetre nyilvánuljon s érthető, sőt feltűnő és jellegzetes módon kifejezésre jusson, kik élvezik az örökös főrendiséggel egybekötött kiváltságokat s kitüntetések és örökítik át azokat utódaikra. Szóval szükség van az örökös főrendiségnek — mint a rendiségnek általában, valamely kétségtelen külső kifejezőjére, minő pl. a birtoknak valamely neme, a méltóságok meghatározott csoportja, leg-

többnyire bizonyos címek, a mely átöröklődő külső kifejezője a kiváló jogállásnak egyúttal annak feltétele s alapja is, sőt idők folytán — a régi rendi viszonyok teljes átalakulásával — annak legfontosabb vagy éppen egyedüli tartalmává, helyesebben emlékévé gyengülhet.

A jogtörténet bizonyoságot tesz arról, hogy a hol a multban a jog elismerte örökös főrendiséggel találkozunk, egyszersmind megtaláljuk annak illetén külső ismertető jelekhez, átöröklődő feltételekhez kötöttségét. Nem, mintha e külső meghatározásnak és körülírásnak szükségességét a céljatudatos törvényhozó fedezte volna fel magános szobájában és igyekezett volna e követelménynek eleget tenni a legalkalmasabbnak tartott legislatív technikai eszközökkel. A rendekbe sorakozó elemek szabatos meghatározódása magának az életnek, hosszantartó, lassú, sokoldalú fejlődésnek volt a műve, melyben az egyéni meggondolásnak vajmi csekély (mindenesetre közvetett), a külső kifejezők önkényes válogatásának rendesen semmi szerepe nem jutott. Annál kevésbbé, mint-hogy a rendnek (mint jogilag megkülönböztetett körnek) megalakulására vezető évszázados folyamatokban többnyire fontos tényezőként működött közre éppen az, a mi azután a megalakult rendiségnek külső jelzője és feltétele: e jelzők és feltételek ugyanis a rend végleges jogi megalakulása előtt magukat a kiváló jogállás elnyeréseért küzdő elemeket jelentik.

Az örökös főrendiség fogalmában ekkép két mozzanat egyesül: egy *anyagi* momentum, az állam akaratán, törvényen alapuló *kiváltságos jogi állapot*, az örökös főrendiség tartalma, — és egy *alaki* momentum, a meghatározott, *felismerhető*, átöröklődő *kellék s feltétel*, melyhez ama kiváló jogállás köttetik, az örökös főrendiség külső kifejezője és alapja. E két mozzanatnak megfelelőleg a feladat, melynek megoldását a következőkben megkíséreljük, két részre oszlik. Fejtegetnünk kell, milyen úton s irányban, minő intézmények keretében fejlődött ki a magyar nemesség régi egységének és jogegyenlőségének megtörésével a kiváltságos, előkelő, örökös jogállapot fogalma, a születés alapján nyugvó főrend, és ki kell mutatnunk, honnan erednek a főrenddé tömörülő elemek ismertető jelei, az örökös főrendiségnek külső kifejezőjeül s feltételeül szolgáló örökös főrendi címek.

Mint láttuk, a két mozzanatnak fogalmi szétválasztása logikai és természetes, s ez elég meggyőzően szól a külön való tárgyalás jogosultsága és helyessége mellett. Czélszerű volta mellett szól a methodikának egy általános elve is: a valamely jelenséget előidéző erők mindegyikét külön kell kutatnunk s vizsgálnunk, hogy megismerjük s megértsük a jelenséget. Igaz ugyan, hogy a két folyamatnak — mondhatnók: a jogi és a külső fejlődésnek — tényei gyakran összeforrottak: megemlítettük már, hogy a mi a rendiség megalakulása után mint annak külső kelléke jelentkezik, gyakran megelőzőleg a rendiség megalakulására, vagyis magára a jogi fejlődésre hatott volt ki; s elkülönítésük így azzal a veszedelemmel jár, hogy könnyen szem elől téveszthetjük a kettőnek kölcsönös hatását s egymásba fonódását. De a dolog természetéből következik, hogy a *czimeknek* e befolyása s kihatása — csekély realitásuknál és kevés tényleges tartalmuknál fogva — nagyon csekély s ezzel jóformán elenyészik a két mozzanatnak külön való tárgyalásából eredő nehézség, a mely valóban jelentékeny ott, hol az örökös főrendiség külső kifejezője reális s tartalmas valami, pl. meghatározott birtok vagy tisztség. Külön fogjuk tehát vizsgálni az előkelő, örökös jogi állapotnak s külön a czimeknek keletkezését, de egyuttal figyelemmel leszünk arra, hogy megjelöljük a kettős fejlődés érintkező pontjait s hogy megjelöljük s felderítsük a benső, történeti kapcsolatot, mely az egyes főrendi czimek eredete és a jogi fejlődésnek alapul szolgáló intézmények között esetleg fennáll.

ELSŐ RÉSZ

**Az előkelő örökös jogi állás kifejlődésének
jogi alapjai s menete**

Jhering korszakalkotó művében megemlíti, hogy a szokásjognak igazi birodalma nem a magánjog, hanem a közjog; hozzáteszi, hogy ez így jól van, hogy csakis a multnak tényeiből kiinduló, fokozatos, lassu alakulás, a szokás útján való fejlődés biztosítja a közjogi intézmények és szervezetek czélszerűségét. Jhering az egész magyar alkotmánytörténetet idézhette volna tételének, ha nem is dogmatikai helyessége, mi korántsem bizonyos, de legalább *történeti* igazsága mellett. A magyar nemzet ezredéves állami életének minden nevezetesebb alakulata hosszantartó fejlődés terméke; legfontosabb törvényeink — kevés kivétellel — a szokásilag keletkezett és meggyökerezett állapotok szentesítése, az aranybullától Ausztriával való kiegyezésünkig.

Van az alkotmánynak különösen egy része, mely a gazdasági és hatalmi verseny elvére fektetett individualistikus társadalomban már sajátos természeténél fogva nem létesülhet a törvényhozónak hirtelen intézkedése folytán, melynek végleges kiépülését századokra terjedő folyamatok és küzdelmek kell, hogy megelőzzék és előkészítsék: *a rendi viszonyok*. Ezek alakulása határoz a társadalom különböző rétegeinek jogi állapota, sorsuk és közszereplésük fölött; azért az egyéni s a nemzeti élet összes erői, a társadalom összes anyagi és erkölcsi, főképpen gazdasági, műveltségi és politikai tényezők

csapnak itt össze és döntik el végtére hosszas hullámzások s ingadozások után a társadalom szerkezetét. Ez a magyarázata annak, hogy az örökös főrendiségnek, mely 1608-ban vált a magyar jog intézményévé, gyökerei visszanyulnak negyed-félszázaddal Nagy Lajos 1351-iki törvényhozásának talajába és az ezt előkészítő XIII. századba.

Jegyzet. Jogtörténeti irodalmunk nem mutat fel művet, de még egyetlen értekezést sem, mely az ő. f. eredetével — akár az ör. főrendnek, mint jogi fogalomnak, akár az ör. főrendi czimek kérdésével behatóan foglalkoznék. A magyar jogtörténelem kézikönyvei nagyobbára csak az Árpádok korát tárgyalván, nem adják e fejlődésnek részletesebb megvilágítását, a történeti alapon megírt közjogi művek közül a leg bővebb: Virozsil „Specimen“-je sem. És hiába keresnők azt a magyar nemzet egyetemes történetét előadó régibb művekben (egységes történelmi munka, mely felölelné az általunk tárgyalandó egész korszakot, hosszabb idő óta nem jelent meg) — mikor még a jogtudós Szalay László is megjegyzés és méltatás nélkül regisztrálja az 1608. k. u. I. t. cz. fontos rendelkezéseit, melyekkel nemcsak az örökös főrendiségnek, hanem a rendi alkotmányunk alakulása is befejeződött! Van ugyan a régibb magyar jogi irodalomnak egy ma már teljesen jogtörténeti jellegű s becsű munkája, melynek második fejezete e sokat mondó felirással ékeskedik: „Ursprung des Geburtsadels und der Stände in Ungarn“ t. i. Piringer Mihálynak ily című műve: „Ungarns Bänderien und desselben gesetzmässige Kriegsverfassung überhaupt“. (I. kötet 15—32. l.). De Piringer sejtelmével sem bír azoknak a jogi fogalmaknak a kérdéseknél, melyek bennünket itt foglalkoztatnak. Szent István intelmeinek amaz ismeretes helye alapján: „Quartus decor regiminis est fidelitas... principum, baronum, comitum, militum et nobilium“ (4. fejj.) már első királyunk idejében létezőnek, s azóta változatlanul fennállónak tekinti (17. l.) az örökös főrendet (vagy mint ő egyszerűen mondja: barones, Herrenstand): Szt. István alkotmánya egyik részének és így egészében a nyugati nemzetektől átvett intézménynek (18. l.); e főrendiségnek alapját pedig a hadi szolgálat nagyobb mérvében látja, hivatkozással a milites maiores és minores-féle szokásos megkülönböztetésre (22—24.). Így csupán egy munkát lehet e helyütt idéznem, mint a mely, bár csak futólag, néhány rövidke sorban emlékezik meg az örökös főrendiség keletkezéséről (nem is kifejezetten), mégis kiinduló pontot szolgáltatott nekem s irányt adott vizsgálódásaimnak. Értem *Hajnik Imre* akadémiai székfoglalóját: „A nemességnek az országgyűlésen fejenként való megjelenésének megszűnése.“ (1872.). Dolgozatomnak első része, illetve ennek I. és III. fejezete nagyjában nem is kíván egyéb lenni, mint az idézett székfoglalóban megjelölt nyomoknak gondos követése, idevágó tételeinek a részletekbe ható, teljes kifejtése és bizonyítása. Egyben-másban ugyan — a részletekkel való tüzetes foglalkozás folytán — a tényeket illetőleg eltérő megfigyelésekre és következtésekre a fejlődés jogi alapjait s menetét illetőleg is itt-ott eltérő felfogásra jutottam.

I. FEJEZET.

A nagybirtokos urak magánjogú résztvétele a királyi tanácsban.

Az 1351-iki törvény fejtette ki a szent korona fogalmán nyugvó államszervezetet. A korona forrása minden hatalomnak, az gyökere minden birtokjognak; a koronától ered s reá száll vissza a földbirtok és azzal a földesuri hatóság. Az ebben a felfogásban megnyilatkozó hűbéri eszméknek¹⁾ szükségszerű következése, hogy mindazok, kik a korona területének részesei, kik közvetlenül a koronától nyertek birtokot, vagyis *a korona összes tagjai*, egyenjoguak s egyenlők, mert egy s ugyanaz a hűbéruruk és egy s ugyanannak a hatalomnak és joghatóságnak vannak alávetve. A Budán egybegyűlt törvényhozók logikájának becsületére válik, hogy levonták hűbéri jellegű felfogásuknak ezt a következtetését: a birtokos elemnek, a nemességnek egységét és egyenlőségét (mely tartalmára teljesen megegyezik a közszabadság ősi elvével, de más alapon s formában) és hogy beleiktatták ebbe a törvénybe, az új szervezet keretébe: „Helyeseljük s megengedjük, hogy az országunk határain belül élő igazi nemesek mindmegannyian egy és ugyanazon szabadságnak örvendjenek.“²⁾

És a magyar nemesség jogi egységét, de kivált egyenlőségét hangoztatja Werbőczy, midőn Hármaskönyvének második fejezetében — nagyobb praecisióval és nagyobb élességgel — kijelenti: „Valamennyi főpap és báró és a többi mágnások, valamint nemesek és előkelők nemességük és világi javaik tekintetében egy ugyanazon szabadságnak, mentességnek kiváltságával élnek; és nincs az urak közül senkinek nagyobb, sem valamelyik nemesnek kevesebb szabadsága. Ezért egy s ugyanazon törvényt, valamint egy s ugyanazon peres eljárással a törvényszék előtt élnek.“³⁾

¹⁾ Hajnik: Magyarország és a hűbéri Európa. 102. s. kk.

²⁾ „Annuimus, ut universi veri nobiles intra terminos regni nostri constituti... sub una eademque libertate gratulentur.“ 1351: XI.

³⁾ „Omnes domini praelati, et ecclesiarum rectores, ac barones, et ceteri magnates, atque nobiles, et procures regni huius Hungariae ratione nobilitatis, et bonorum temporalium, una, eademque libertatis, exemptionis, et immunitatis praerogativa gaudent; nec habet dominorum aliquis maius, nec nobilis quispiam minus de libertate. Hinc etiam una, eademque lege, et eodem iuridico processu, in iudiciis utuntur.“

Ebből a *jogilag* egységes nemesi rendből csupán egy kis csoport emelkedett ki: a főpapokon kívül az ország tisztségeivel felruházottaknak néhány főnyi csoportja, kiket *barones* néven ismernek már a XII. század oklevelei és a „*veri barones regni*“ vagy „*a barones ex officio*“ nevével jelöl a Hármaskönyv. Kiválóbb jogi állásuk — melyet a vérdijnak (I. r. 2. cz.) és ezzel kapcsolatban az özvegyeiket megillető hitbérnek (I. r. 93. cz.) nagyobb volta (előbbi a germán jogban és a germán befolyás alá került középkori jogokban a rendi állásnak szabályszerű kifejezője), továbbá esküjöknek tizszeres értéke (II. r. 40. cz.) juttat kifejezésre — kiválóbb jogi állásuk kiváló társadalmi állásuknak volt a következtetése. A magyar ember mindig előkelőbbnek tartotta azt, ki a király tanácsában és oldalán tevékeny részt vett a főhatalom gyakorlásában és a király nevében intézte az országnak, mindnyájuknak ügyeit.⁴⁾ De ez a jogi előkelőség, ez a kiváló jogi állás tisztán személyes, egyedül a tisztségnek és méltóságnak kisugárzása volt. A hivatalnak a személyhez való ideiglenes, esetleges kapcsolódásából eredt és e kapcsolat megszűnésével nyomban megszűnt⁵⁾: „*respectu officii et dig-*

⁴⁾ Hogy mi szolgált irányadóul az országbárók körének (H. k. I. r. 94.) megalakulásánál, nevezetesen egyes nem-udvari tisztviselőknek e körbe felvételénél, tüzetes vizsgálatot érdemelne. Ugy látszik, személyi körülmények, az egy-egy hivatal betöltő egyénnek sulya stb. voltak erre nagy hatással. Így pl. annak, hogy a XV. sz. derekán a temesi főispán kezd az oklevelek záradékában feltűnedezni, kétségkívül Ozorai Pipo harmincz évi szereplése az oka, mint már Wenzel Gusztáv megjegyezte Tört. tár 1884. évf. 3. l.

⁵⁾ Werbőczynek egy mondata, helyesebben egy szava ugyan arra engedne következtetnünk, hogy az országos főméltóságnak, a baronatusnak ez az eximáló hatása, az azzal járó jogi előkelőség a hivatal viselésén túl is tartott, azaz, hogy fennállott az egyén és a hivatal között való kapcsolatnak megszűnte után is. A III. r. 3. czimének 3. §-ban olvassuk: „*Dotalitia uxorum quorumcumque decedentium (demptis officio baronatus fungentium vel functorum [scilicet: uxoribus])... centum florenis persolvuntur*“, a minek hű fordítása: „Bármelyik nemesnek özvegye száz frtot kap hitbér fejében, kivételével azoknak, kiknek férjei országos főtisztséget viselnek vagy viseltek.“ Ez azt jelentené, hogy az országos méltóság egyszer s mindenkorra, élethossziglan emelte ki a nemesség rendjéből jogi tekintetben azt, ki egyszer *baro regni* volt; a mint bizonyos hivatalok egyszeri viselésével személyes, de élethossziglani nemesség (*noblesse de robe*) járt pl. a középkori Francia s Németországban és jár még ma is

nitatis“, magyarázza Werbőczy. (I. r. 2. cz. 2. §.) „Non ratione libertatis“ — vagy mint előbb mondotta: „nobilitatis“; a baro regni jogi előkelősége nem gyökerezett személyiségével elvált-hátatlanul egybeforrt körülményekben, egyéniségének állandó, örökölt és átöröklődő tulajdonaiban: szóval nem az ő *nemes-ségében*. S ily országos főtiszttség, ma úgy mondjuk, hogy zászlósuraság — tehát az abból folyó jogi előkelőség sem — örökös nem volt, nem is vált azzá soha.⁶⁾ E kornak főrendi-sége csupán köztiszttségre visszavezethető, merőben egyéni, legkevésbé sem örökletes.

A magyar nemesség teljes jogi egysége és egyenlősége ekként a korona tagságán alapult és így alapelve volt a szent korona fogalmán nyugvó államszervezetnek; ezért mondják

Württembergben, Oroszországban, Khinában. Ettől még csak egy lépés elvezetett volna ahhoz, hogy a baronatusnak immár állandósított jogi hatását kiterjeszszék az utódokra is és így *ezen az alapon is kifejlődhetett volna az örökös főrendiség*, (a mint a köztársasági Róma utolsó századaiban valóban így alakult meg a patriciusok rendje és az orosz arisztokrácia még mai nap is ilyen módon bővül egyre újabb-újabb elemekkel. Lásd Schwarcz Gyula cikkét Westöstliche Rundschau 1894. évfolyamában 925. l.) De fölötte kétséges, vajjon Werbőczy szavainak ez-e az értelme; XV. meg XVI. századbéli oklevelekben sehol nem találtam hasonló tény-állásu esetet, a mi megvilágíthatná a dolgot. Az említett értelmezés mellett látszik szólni, hogy a főtiszteket illető Magnificus jelző köztudomásulag a hivatalból távozott báróknak is járt. Egyébiránt meglehet, sőt valószínű, hogy a „vel“ csupán stilaris pontatlanságból iródott „idest“, „recte“ helyett; úgy hogy ama közbeszúrt mondat fordításának így kellene hangzania: „kivételével azoknak, kiknek férjei országos főtiszttséget viselnek, azaz viseltek“ (míg éltek).

⁶⁾ Cziráky ezt az elvet így fejezi ki: „Hungariae baronatus non in heredes transeunt sed cum vita expirant.“ (Conspectus iuris publici 150.) Az ahhoz való ragaszkodás okozhatta, hogy a pozsonyi gróf (helyesebben főispán), kit Werbőczy (I. 94.) világosan felemlít a barones regni sorában és a kiről még Rudolf király úgy emlékezik meg: „honor comitatus Posoniensis inter *barones regni nostri Hungariae non postremus*“ (Pálffy Miklós és testvérei bárósági oklevele 1581. április 24., közli Nagy Iván, Magyarország családjai IX. k. 42. l.), hogy a pozsonyi gróf a XVII-ik században — mióta e méltóság a Pálffy családban örökös — lassankint megszűnik annak vétetni. Az 1687: X. t.-cz. kifejezetten kiveszi a bárók sorából; de a régi fény emlékénel és talán a méltóságához csatolt terjedelmes birtokoknál (Hajnik, Az örökös főispánság a magyar alkotmány-történetben 17. l.) fogva azok után neki adja meg az első helyet.

jogtörténészeink, pl. Timon⁷⁾ ezt az államszervezetet az 1608. esztendeig fennállottnak, ameddig t. i. a nemesség jogi egy-sége — legalább jog szerint — fennállott. De a szent korona fogalmán nyugvó államszervezetbe behatolt egy másik alap-elv is, az *ösiség*, a melynek szükségkép a nemesi rend egyenlő-ségének megszűnéséhez, jogi egységének tényleges megbom-lásához kellett vezetnie. És a *tényleges* fejlődést nemsokára jóváhagyta s eredményét — az azelőtt egységes nemességnek rendekre oszlását — elfogadta s véglegesítette a *jog*. A szent koronáról nevezett államszervezet így önnönmagában hordotta hanyatlásának és bomlásának, de egyszersmind a jövőnek is csiráját. Az 1351-iki törvényhozás adta elemeknek logikai kényszerűséggel — szinte előreláthatóan — a rendi alkot-mánynya kellett fejlődniök.

Az ösiségi törvény ugyanis, eltörülván egyfelől az arany-bulla IV. cikkét (az egyének valamennyire szabad rendelkezését), másfelől — közvetetten ugyan — Kálmán első törvénykönyvének 20-ik pontját (az ágiságot), a magyar korona egész területén a nemzetségi elvet juttatta teljes érvényre. Ezentul az összes földbirtok, mely a nemzetség egyes tagjainak tulajdonában volt, mindaddig a nemzetségnél maradt, míg annak egyetlen tagja élt. Az ösiség ekkép állan-dóvá s maradandóvá tette a fennálló birtokviszonyokat, úgy mint azok az Árpádok utolsó századában s a vegyesházakbeli királyok első évtizedeiben — a trónkövetelések és polgár-háborúk viharos korában kifejlődtek volt. Tudjuk, ezek a birtokállapotok korántsem feleltek meg az egyenlőség ideál-jának; rendkívüli egyenlőtlenséget, óriási vagyoni ellentéteket tüntettek fel. A nemesség zöme kisbirtokos volt; de akadtak egyes hatalmas családok, kik amugy is nagyterjedelmű föld-jeikhez támogatásuk, szolgálataik fejében nyert újabb meg újabb adománybirtokokat csatolván, óriási birtoktömegeket, az ország területének nem jelentéktelen hányadait mond-hatták magukénak.⁸⁾ Hozzájárult, hogy a XIII. és XIV. sz. folyamán a nyugat európai hűbéri eszméknek, melyek mögött

⁷⁾ Timon Ákos: Magyar alkotmány és jogtörténelmi előadások, jegyezték ifj. Szentmiklóssy Elemér és Juhász Mihály 3. l.

⁸⁾ Hajnik Imre: Magyarország és a hűbéri Európa 66—78. ll., u. a. Magyar alkotmány és jog az Árpádok alatt. 212. s. kk. 1.

valójában döntő erejű ezélszerűségi okok lappangtak, befolyása alatt: a megváltozott gazdasági, azaz birtokállapotoknak megfelelőleg, a földbirtokhoz köttettek a legfontosabb közszolgálatok, de egyuttal a közhatalomban való részesedés is. A földbirtokos nemes a koronában gyökerező szabad birtokjogánál fogva földesura, bírása lón a földjén lakóknak, alattvalóinak; az állami végrehajtás meg igazságszolgáltatás közegként joghatóságot nyert jobbágysai fölött⁹⁾, kik csakis az ő személye útján, az ő közvetítésével függtek össze a koronával. Az alakuló félben levő banderialis szervezet pedig a hadi kötelezettséget, a fegyveres erő tartását, — másik oldaláról tekintve: a hadihatalmat fektette a földbirtokra. Ilyetén módon a földbirtok jelentősége és súlya folyton emelkedett s egyuttalnövekedett a birtokbeli egyenlőtlenség jelentősége is. Az óriási birtok complexum nem csupán nagy gazdasági erőt, nagy vagyont, hanem egyszersmind (inkább, mint valaha) nagy hadi és közigazgatási hatalmat is jelentett. A gazdasági egyenlőtlenség a közszolgálatok és a magán hatalom egyenlőtlenségévé, a nagymérvű vagyoni ellentétek mélyreható *politikai* ellentétekké élesedtek. Az ősiség behozatalával, a nemzeti elv diadalra jutásával a fennálló birtokviszonyok, a nagybirtokon nyugvó nevezetes politikai hatalom, a rendkívüli vagyoni, társadalmi s politikai ellentétek, — mindez immár megszilárdult és állandósult. A tatárdúlás után megindult fejlődést szentesítő 1351. törvény így — hogy Timon szavaival éljünk — „biztos alapot teremtett arra nézve, hogy az egyes főúri családok nálunk állandó politikai szerepléssel birjanak; biztos alapot nyújtott arra, hogy lassankint nálunk is kifejlődjék egy a nemesi rendből születésileg kivált főúri rend, az átöröklésen nyugvó főrendiség.“¹⁰⁾

A kiterjedt magánhatalommal felruházott nagybirtokos

---

⁹⁾ „Antiqua regni nostri lege requirente“, ezt olvassuk számtalan XIV. s XV. századbéli oklevélben, „quilibet nobilis et homo possessionatus suos jobbagiones et famulos im possessionatos in quibuscunque possessionibus ipsorum... more et ad instar ceterorum jobbagionum suorum residentes in causis quibuslibet, exceptis publicis criminalibus dumtaxat, videlicet furti, homicidii et aliis consimilibus ipsemet iudicandi habet facultatem.“ Pl. Katona, Hist. Critica XII. 17.

¹⁰⁾ Id. h. 419.

osztálynak politikai elsőbbsége¹¹⁾ mellőzhetetlen és szükség-szerű volt. Nekik volt legnagyobb érdekük az ország ügyeinek miként való intézésében, a háboru és béke, a rend és nyugalom kérdésében; s nekik állott leginkább módjukban érdekeiket védeni és bárkivel elismertetni. Mert ők földesúri joghatóságuknál fogva egyszersmind nagy közigazgatási területeknek némileg fejei lévén, — minden fontosabb rendelkezésnek fogana-tosítása és sikeres keresztülvitele nagyrészt tőlük függött; az általuk képviselt hadierő pedig reájuk utalta a királyt minden lépésénél, mely a külső vagy belső békét veszélyeztethette volna. Az autonomia irányában szerveződő megyékben is ők — a leggazdagabbak és leghatalmasabbak — voltak a nemesség természetes vezérei. Mindez okokból döntő befolyást gyakoroltak a királyi udvarban; az ő szavukra hallgatott, az ő beleegyezésükkel cselekedett, az ő véleményüket kérte ki a király. „Reájuk hárult — mint Marczali szépen mondja¹²⁾ — a királyi akarat irányításának kötelessége” s *joga*. Főlöszleges fel-emlitenünk, hogy e dúsgazdag nagybirtokosok, vagy — a mint idővel nevezni kezdték és a társadalom szempontjából joggal nevezhették — *főurak* (potentes, *proceres*¹³⁾, *proceres et nobiles*,

¹¹⁾ A nagybirtok középkori politikai szerepének eme rajzához Pauler Gyula kölcsönzött egyes vonásokat A magyar nemzet története II. 378.

¹²⁾ Magyarország története az Árpádok korában. 509. l. (Magyar nemzet ezredéves története II. k.).

¹³⁾ Annál a nagy szerepnél fogva, melyet az örökös főrendiség képződése közül a királyi tanácsnak tulajdonítunk, szükségesnek tartjuk megjegyezni, hogy nem csatlakozunk a Kovachich óta rendes felfogáshoz, mely szerint a *proceres, nobiles*, kik a király tanácsában meg szoktak jelenni és „a kik az electi nobileseken kívül a praelati et barones mellett még említetnek, azok, qui comitatus regni nostri tenent et honores.” (Hajnik, A nemességnak az országgyűlésen . . . stb. 11. l.). Én e meg-jelöléseket a *hatalmas nagybirtokosokra*, a főurakra vonatkoztatom. Az kétségtelen és tagadhatatlan (meg is említem a szövegben), hogy *éppen a gazdag urak* nyerték el a főispáni s egyéb nevezetes hivatalokat; hisz törvényeink ismételten kijelentik, hogy a király „notabilem et bene pos-sessionatum” egyént ültessen a főispáni székbe (1486: LX., 1554: XIX. t.-cz.), az azt körülvevő nimbus pedig állhatatosan vonzotta a leghatal-masabbakat és legnagyobbakat is (Bottka Tivadar: „A magyar vármegyék szervezetéről”, Bpesti Szemle 1865. 430., 431. l.) Mégsem hiszem, hogy csakis mint főispánok vagy egyéb országos hivatalok viselői jelenhettek volna meg a király tanácsában; hisz tudjuk — a királyi tanács hatá-rozatait s a határozat hozatalánál közreműködőknek neveit megörökítő

nobiles potiores, domini, majd magnates) magukhoz ragadták az ország főméltóságait, meg a főispáni s egyéb nevezetes hivatalokat. De azok híján is, tisztán a birtokaik s magánhatalmuk adta politikai jelentőségüknél fogva mindig kivették a maguk részét az ország sorsának intézésében és ennek a magánjellegű alapon nyugvó közszereplésnek színhelye a **király tanácsa** volt.

számtalan oklevélből (l. alább) — hogy abban részt vett sok-sok főúr, ki semmiféle hivatalt nem viselt, tisztán a birtokain s magánhatalmán nyugvó személyes jelentőségénél fogva. Értelmezésemet ebből a *tényből*, a kornak általános jelleméből, a királyi tanácsnak egész működéséből és hivatásából merítettem ugyan, de a forrásoknak, okleveleink és törvényeinknek szóhasználatával is igazolhatom.

1. Mindenekelőtt azzal, hogy midőn a XVI. század folyamán a „proceres” szó a diplomatikai gyakorlatból lassankint kivész, éppen a már régóta azzal vegyest előforduló (pld. Kat. XI. 565, 719.; Suppl. I. 498.) „*magnates*” jelölés az, a mi a helyét pótolja, a mely megjelölés, — csak úgy, mint értelmezésem szerint a „proceres” — hivataltól, méltóságtól független, magánjogi alapon nyugvó, azaz öröklött és átöröklődő előkelőséget fejez ki. Meggyőződhetünk erről a helycseréről, ha egybevetjük Zsigmond, Mátyás vagy II. Ulászló és Miksa vagy Rudolf törvényeinek záradékait. A bányavárosoknak az 1552-iki pozsonyi országgyűlésen összegyűlt főrendekhez intézett kérvénye, „*praelatis, baronibus et proceribus*” szól Magyar Országgy. Eml. III. 347.; a Corpus Juris függelékében foglalt honfiusítási eskü, mely kétséggel az 1563-iki diéta alkalmával szövegeztetett, az országgyűlés alkotó részei között felsorolja a „*praelati, barones, proceres*”-eket: holott a főrendek gyülekezetének már ekkor is „*conventus praelatorum, baronum et magnatum*” a rendes, a következő évtizedekben egyedül használatos neve (1559: I. t.-cz. 1. §., k. u. 1608: I. t.-cz. 8. §.). Avagy hasonlítsuk össze a következő törvényhelyeket: „*Universi domini praelati, barones, proceres, nobiles et alii possessionati teneantur personaliter... in generali expeditione interesse*” (1545: V. t.-cz.) és „*quos sex (quinque) florenos nemo dominorum praelatorum, baronumque aut magnatum et nobilium aliorumque possessionatorum a subditis exigere audeat.*” (1595: III., 1647: XXV. t.-cz.). És a XVII. sz. végétől „proceres” et „magnates” újra egymás mellett szerepelnek, mint synonymok (pld. 1687: IX., XLV. t.-cz.), a mikor azután lassankint kifejlődik a „proceres” szónak tágabb értelme: „proceres” jelenti idővel — a XVIII. században — az előkelő elemet általában és „*Excelsa tabula procerum*” válik a főrendi tábla hivatalos megjelölésévé. 2. Mellettem szól továbbá egy a Mohács után tartott országgyűlések szervezetét fényesen megvilágító, nagybecsű oklevél, melyet Fraknói Vilmos adott ki a Magyar Országgy. Emlékek I. kötetének 100 s kk. lapjain. A Zápolya-párt 1527. márcziusában Budán tartott gyűléséből felíratot intézett Ferdinándhoz,

A királyi tanács ugyanis, mely a királyság első korában tisztán főpapokból s a legfőbb királyi tisztviselők közül állott,¹⁴⁾ a XIII. század derekától kezdve, különösen a XIV. század elején a földbirtok politikai súlyának, a gazdag földesurak

melyet a jelenlevők nagy része sajátkezüleg aláírt és a melyen egymásután következnek: „... praelati, ... barones, ... *comitatum comites*, ... *comitatum primores*“ (az „*electi nobiles*“, 2—3 követ egy-egy megyéből), a kik mind névszerint soroltatnak fel, és azután általánosságban összefoglalva: „*ceterique procures et nobiles regni Hungariae universi*“. Ugyanezt, a főispánok és a procures elvi különbözőségét tanúsítja az 1531-ben Bélavárott egybegyűlt rendeknek hasonló szerkezetű irata u. o. 371., sőt ugyanezt mutatja — bár kevésbé eklatánsul — számtalan XV. századbeli oklevél, melyekben ezt olvassuk: „*De consilio praelatorum, baronum, comitum, procerum et nobilium*“ (pld. Vest. 278., Suppl. I. 496., Teleki XI. 72.); a „*comites*“ szó e helyütt feltétlenül a főispánokat jelenti, csak úgy, mint a korabeli közigazgatási rendeletek czimezésében: „... *universis et singulis praelatis, baronibus, comitibus, castellanis, nobilibus, ipsorumque officialibus*...“ 3. A „*procures et nobiles*“ megjelölésnek a „*regni Hungariae*“ szavakkal való állandó kapcsolata (vagy midőn a király maga szólal meg: „*procures nostri*“) szintén nem bizonyítja a procuresnek tisztviselő voltát, közjogi alapon nyugvó állását. Mert e kitétel, mely a magyar korona kötelékébe való tartozást kívánja kifejezésre juttatni (a középkori kancelláriai stílusnak Európaszerte közkeletű formulája), találkozzunk ott is, hol közhivatalról, országos tisztségről szó sem lehet; a bárói, meg grófi diplomákban pld. stereotyp ez a fordulat: „... *quibus iuribus... gaudent ceteri regni nostri Hungariae, barones, comites...*“ (és másfelől gyakran olvassuk: „*comes Siculorum nostrorum*“, „*nobiles nostri comitatus Posoniensis*“) Értelmezésemet támogatja végül 4. — hogy egyéb bizonyítékokat mellőzzek — a mit nyomós voltánál fogva első helyen kellett volna felemlítenem, az 1486: LXIV. t. cz. 2. szakasza is, mely a megyei háziadó fizetése alól feloldja a főpapokat, a főtiszteket és a többi birtokosokat, kik országgyűlés idején név- s személy szerint hivatnak meg a király által („*Demptis ..... illis d. prael. et baronibus ceterisque possessionatis, qui tempore congregationis ad regiam Majestatem nominatim et personaliter per literas vocabuntur.*“). Kétségkívül a (tágabb) kir. tanács tagjairól van itt szó, kiknek a tárgyalásokban való személyes résztvételét óhajtja a király; a „*ceteri possessionati*“, kik — ellentétben az „*electi nobiles*“-ekkel (principium) — a praelati et barones mellett még említettek, tehát nem mások, mint az okleveleinkben s törvényeinkben rendszeren úgynevezett „*procures et nobiles*“. (Megjegyezzük még, hogy Kovachich, a ki, mint említők, országos meg udvari hivatalok viselőinek tekinti a procureseket, maga kénytelen bevallani ennek az értelmezésnek nehézségeit. Suppl. I. 67. s kk.).

¹⁴⁾ L. Huber A. Über die älteste ungarische Verfassung, Mitth. d. Instituts für österr. Geschichtsforschung VI. 387.

befolyásának emelkedésével mindinkább bővült. E fejlődésnek nyomaival ugyan már régebben találkozunk — a birtokarisztokraczia első kezdeteivel egyidejűleg. Freisingeni Ottó elmondja, hogy a magyar urak (télen a tanyájukon,) nyáron a királyi udvarban, hová mindenkinek joga van elvinni a maga székét, folytonosan hazájuk közügyeit tárgyalják s vitatják meg.¹⁵⁾ És Anonymus, aki tudósaink egyező véleménye szerint mindenekelőtt a saját korabeli állapotoknak s politikai törekvéseknek *egy* törvényhozói intézkedés tükrében való rekonstrukciójára törekedett, Anonymus a vérszerződés harmadik cikkelye gyanánt említi a „fejedelmi személyeknek“ azt a kikötését, hogy utódjaik a vezér tanácsából (és az ország tisztségeiből) soha ki ne zárassanak.“ Határozottan, tisztán mutatkozik a királyi tanácsnak ez a fejlődése a birtokarisztokracziának teljes kifejlődésével: IV. Béla, V. István, Kun László, III. Endre korában;¹⁶⁾ kiváltképpen pedig vegyesházakbeli királyaink alatt válik a hatalmas *nagybirtokosoknak* sűrű, *általános részvétele* a király tanácsában állandóvá és rendessé és nyer ez a tágkörű királyi tanács határozott, *intézményszerű* jelleget.

E fejlődés a magyar birtokviszonyoknak és kapcsolatosan a társadalmi s politikai állapotoknak imént vázolt sajátos

¹⁵⁾ Marczali, i. h. 394. A dolog természetéből következik, hogy a német püspök elbeszélése csakis a királyi székhellyel szomszédos s egyéb gazdag nemesekre vonatkozhatik. Érdekes bizonyítéka ennek 1175: „Comites isti cum eo (t. i. rege) . . . et alii quam plures ministeriales regis viciniore et remoti.“ Árpádk. Új Ökmt. I. 69.

¹⁶⁾ Az utolsó Árpádok okleveleiben sem fordul elő rendszerint más, mint „de consilio praelatorum et baronum“; a tanács alkatelemeinek részletesebb felsorolásával ugy látszik, csak azokban az oklevelekben találkozunk, melyeket az újabb diplomatikai kritika koholtaknak derített ki, pl. II. Endrének a vodicai ispánok részére 1218-ban adott állítólagos kiváltságlevelében Fejér III/1 245., hol ezt olvassuk: „praelatis, baronibus et proceribus erga nos existentibus.“ Nagy kivételesen olvasunk ilyenfélét: „habito praelatorum, principum et consiliariorum nostrorum tractatu“ 1255: H. Ökmt. VIII. 63. Azonban az említett egyszerű „de consilio praelatorum et baronum“-féle kitételnek a XIII. sz. második felében is jóformán kizárólagos volta cseppet sem bizonyít a királyi tanácsnak kezdődő tágulása ellen; mert a „barones“ szó — miként arra e dolgozat folyamán még sokszor vissza fogunk térni — egészen a középkor végéig, de különösen a XIII. szban jelenti nem csupán az országos főtisztviselőket, hanem a hatalmas, előkelő urakat egyáltalában.

alakulásában gyökerezett; de előmozdithatta és siettethette azt az idegen dynastia trónrajutásával érvényesülő külföldi hatás: a nyugateurópai hűbéri fejedelmek udvari gyülekezéseinek, curiájának példája s emléke.¹⁷⁾ Európaszerte szokás, sőt több: a hűbéri jognak élő tétele volt, hogy többé-kevésbé szabatosan meghatározott alkalmakkor s ünnepeken a fejedelem udvarában megjelentek az ő vazallusai mind, hogy bemutassák hódolatakát, hogy vele együtt tanácskozzanak az ország ügyeiről s üljék meg az ünnepeket.¹⁸⁾ Róbert Károly, aki Olaszországban élte ifjuságának éveit, jól ismerte e szokást; és megismerhette azt a fiatal Lajos herceg is, az olasz hazával való sokszoros összeköttetések révén. Valószínű, hogy az udvari gyülekezetek intézményét meghonosították új hazájukban, új birodalmukban is (hisz a közvetlen, személyes érintkezés legezlszerűbb eszközül ajánlkozott arra, hogy szorosan magukhoz csatolják a nemzetet) udvarukba híván hűbéreseiket. De a magyar királynak — amennyiben lehetett a hűbéri Európa terminológiáját a magyar viszonyokra alkalmazni, — a magyar koronának minden birtokos nemes, az egytelkes gazda is volt a hűbérese, közvetlen alattvalója; az udvari gyülekezeten pedig már az azzal járó költségeknél fogva, valóban csakis a gazdag urak, a nagybirtokosok vehettek részt. Ez az ellenmondás szükségszerűen előidézte azt, hogy lehetetlenné vált az udvari gyülekezeten való megjelenésre kötelezetteknek egyénenkinti meghatározása (a birtok nemében nem lévén különbség, a birtok mennyisége tekintetében pedig a nagybirtok fogalmának arbitraire, határozatlan voltánál fogva kézzelfogható megkülönböztetéseket nem lehetvén teremteni), s hogy lehetetlenné vált egyuttal az udvari gyülekezetnek részletes, beható szabályozása egyáltalán. És a mint így a magyar birtokjognak különös természetéből következett, hogy a nyugateurópai fejedelmek curiája Magyarországon egy a

¹⁷⁾ A hűbéri „curia“ és a tágabb királyi tanács közötti esetleges összefüggésre dr. Timon Ákos tanár úr volt szives engem figyelmeztetni. — Az angol magnum concilium is alkalmasint a normann korszak udvari gyülekezeteivel függ össze történetileg. L. Wenzel Gusztáv: Az egyetemes európai jogtörténetnek rövid vázlata 196.

¹⁸⁾ Hajnik: Egyetemes európai jogtörténet 152. l. A német birodalomra vonatkozólag lásd Schröder: Lehrbuch der Deutschen Rechtsgeschichte 493.

jogilag egységes nemességből kiemelkedő osztálynak, a *nagybirtokos uraknak* lett a gyülekezetévé: úgy más felől a magyar alkotmány sajátyszerűségéből, a magyar államnak a nyugateurópai hűbéri államszervezettől merőbben különböző szervezetéből önként folyt, hogy e gyülekezetnél magyar földön mindjobban háttérbe szorult az, ami udvari, ami külsőség, fény s pompa volt, és hogy előtérbe nyomult és mind tágabb tért hódított azoknak politikai hivatása, közjogi szerepe, szóval jogi eredményekben megnyilatkozó tevékenysége; önként folyt, hogy a nyugateurópai udvari gyülekezet magyar földön tisztán a *király tanácsává* alakult. Mert a magyar király nem volt *primus inter pares*, mint a nyugateurópai fejedelem, kinek intézkedései csupán szoros értelemben vett birtokaira, patrimoniumára vonatkoztak, kinek hatósága magánhatóság; a magyar király az egész országnak volt az ura, intézkedése, akarata s hatalma — közjogi korlátokon belül — kiterjedt a magyar állam összes területére egyaránt és hatósága *közhatóság* volt. Midőn tehát a magyar király és Magyarország főbbjei, a hatalmas nagy urak összejönnek, legelső és legfontosabb¹⁹⁾ teendőjük, hogy elintézzék az ország *közügyeinek* a nyugateurópai curiák ügyköréhez képest rendkívül széles körét, hogy megvitassák az állami életnek különbnél-különb feladatait, hogy eldöntsék az ország rendjét, a nemzet jólétét *érdeklő összes kérdéseket*: a háború és béke kérdésén, honvédelmi s pénzügyi rendelkezéseken kezdve egyes országos tisztségek betöltéséig, kedvelt hívek jutalmazásáig sok mindenfelét.

Igy az udvari gyülekezet intézménye, ha — mint hiszünk — átültetett is magyar talajba, — van reá példa,

¹⁹⁾ Hisz a magyar nagybirtokos urak a királyi tanácson kívül egyéb társadalmi-jogi intézmények keretén belül is, ahol csak alkalmuk nyílt a királylyal való érintkezésre, mindenütt *politikai érvényesülést* biztosítottak maguknak s befolyást a közügyekre. Példa rá a *sárkányrend*, melynek alapszabályai, mint Fejérpataky László (Turul 1884. évf. 117. l.) Csánki Dezső (u. o. 1887. évf. 9. l.) és Berzeviczy Edmund (u. o. 1893. évf. 94. l.) méltán kiemelik, nevezetes államjogi jelentőséggel, majdnem „alkotmány szerződés” jellegével bírtak, kimondatván t. k., hogy a király köteles az országos ügyeket legalább is öt rendtag tanácsával intézni és **hogy** különösen a törökök ellen való hadakozás színhelyét is csak egyetértésükkel állapíthatja meg.

hogy a király a tanácsnak időről-időre való gyülekezeteit curiáinak mondja²⁰⁾ — semmi esetre nem módosította a királyi tanácsnak a magyar közjogi s birtokviszonyokban gyökerező tágulását; inkább csak erővel teljes és gyorsabb kifejlésre hízta az eredeti, sajátlag magyar csirákat, anélkül azonban, hogy megtudta volna adni ennek a terjedelmes királyi tanácsnak azt, amit a magyar viszonyok önmagukból létre nem hozhattak: a szabatos szervezést, — éppen a magyar birtokjog sajátos természeténél fogva. Tény, hogy a királyi tanács az Anjouk alatt egyre bővül s ott helyet foglalnak az urak, a hatalmas nagybirtokosok mind.²¹⁾ Midőn Buda válik az udvar rentles székhelyévé, a gazdag úri családok sorra házat vesznek Budán, hogy legyen „kényelmes szállásuk, ha feljönnek a királyi udvart látogatni,“ — mint egyik törvényünk említi.²²⁾ A tagjaiban tetemesen bővült királyi tanács mind határozottabban nyer közjogi s számtani szerepet, intézményi jelleget. A XIV. század elejétől a mohácsi vészig számtalanszor, királyainknak minden nevezetesebb cselekedeténél, minden nagyobb horderejű intézkedésénél ott látjuk a „Consilium praelatorum, baronum et procerum“ közreműködését, tanács-

²⁰⁾ Zsigmond, midőn Brankovics Györgyöt s utódjait az „ország bárói“ közé fogadja, arra kötelezi őket, hogy „Maiestatem et curias nostras regias successorumque nostrorum . . . . instar ceterorum baronum ipsius regni nostri Hungariae personaliter visitare et ipse Georgius consiliis interesse debeant et teneantur“ 1426: Fejér X/6. 812. Lásd még alább a tanácsnak aulikus szerepléséről mondandókat.

²¹⁾ Sok-sok oklevél említ a királyi tanács gyülekezeteiben résztvevő s névszerint felsorolt nagyok sorában közhivatalt nem viselő, tisztán magánjogi alapon előkelő s szereplő urakat. E számtalan oklevél közül hadd idézzünk p. o. egynéhányat. Kat. X. 235., 611., 680., XII. 95., 133., 406., XIII. 330., 1231., XV. 361., 425., XVII. 157., 252., XVIII. 181., 447.; Vest. 352., 456.; Suppl. II. 270., 416.; Batthyányi: Leges eccl. III. 498.; Knausz: Az országos tanács 35.; Teleki X. 70., 119., 616., XII. 375.; Anjouk. Dipl. Eml. II. 315.; Tört. Tár. 1884. évf. 228., Hazai okmt. VII. 452., 470. stb. stb.

²²⁾ „Domus [dominorum praelatorum et baronum ac nobilium], quas in civitate nostra Budensi habent, quasque magis propter opportunum eorum condescensum, dum ad curiam regiam frequentandam adveniunt, ibidem tenent...“, szól az 1495: CV., melyben újra kimondatik e házaknak „ab antiquis temporibus“ fennálló adómentessége. Kiknek volt e korban házuk Budán, arra vonatkozólag v. ö. Salamon Ferencz: Budapest története III. 233—240. és Csánki Dezső: I. Mátyás udvara 167.

adó, támogató, közbenjáró tevékenységét. És ezzel függ össze, hogy a királyi tanács jelentősége az állami életben, azaz hatásköre is növekedik és sok-sok ügy itt nyer elintézt, melyet az ősi szokás, sőt talán világos törvény az országgyűlésnek, az egész nemzet elhatározásának tart fenn. Nem egy végzés birt századokon keresztül törvény erejével s vétetett fel a Corpus Jurisba, mely csupán a király tanácsában hozatott. Hisz a nemzetnek leghatalmasabb tagjai, a nagy földbirtokosok, kiknek beleegyezése és hozzájárulása politikai szükség volt, itt, a királyi tanácsban gyakorolhatták és gyakorolták kritikájukat s érvényesítették akaratukat. Sőt olykor-olykor, még pedig gyakran és huzamosabb időre — trónüresedés és mélyreható belső zavarok idején — a legfőbb intézkedés joga is átmegy az önálló, külön testületként jelentkező tanácsnak kezébe.

A királyi tanácsban való részvétel — mint mondtunk — a nagyterjedelmű földbirtokon, az azzal egybekapcsolt magánhatalmon alapuló politikai szereplés volt; s midőn az ősiség megszilárdította s biztosította ennek az anyagi alapnak együttmaradását és változatlan átszállását, egyszersmind állandóvá s örökössé tette a nagybirtokú főuraknak kiváló politikai szereplését is, mely mindinkább úgy jelentkezett, mint kifolyása s járuléka a személyiségük állandó kellékeiben, örökölt és átöröklődő tulajdonaikban gyökerező jelentőségnek. A király tanácsában *mintegy örökös jögon való államú* részvételt a XV. század közfelfogása a társadalmi kiválóság²³⁾ politikai-jogi kifejezőjének, az *előkelőség karakteristikájának* tekintette; csak így érthetjük, hogy az ismeretlen hamisító, ki a század derekán a Frangepánok ősi dicsőségét gyarapítandó, oklevelet koholt, melyben IV. Béla királylyal Magyarország *előkelőinek összes jogait s kiváltságait* („universis juribus, gratiis et honoribus illustrium primatum regni Hungariae”) ruháztatja vegliai Bertalanra és Frigyesre s azok *utódjaira* (eorumve heredes et successores), ama kiváltságokat a következő százakban foglalja össze és — saját korának fogalmait átvívén régiebb korszakba — ekként jellemzi azt az örökös előkelő

²³⁾ És ne felejtjük, hogy a régi Magyarországon a társadalmi kiválóság elválhatatlanul együtt járt a nagy vagyonnal s azt mindig nagy vagyon kísérte.

jogi állapotot: „Meghívjuk őket tanácsosaink körébe, szolgálatunkba, és helyet adunk nekik tanácsunkban“ — in consortium, catervam et numerum vocamus, locumque eis ipsorum in medio nostri ministerii et consilio.“²⁴⁾ Sőt a királyi tanácsba való állandó meghívást úgy fogták fel, mint az uraknak természetes, jóformán velük született jogát, melynek megtagadása egyenesen kegyvesztettséget jelentett. Az 1386. augusztusban Fejérvárott egybegyült rendek, kifejezván abbeli óhajukat, hogy a királynék fogadják vissza kegyükbe a pártütő horvát bánt s társait, ily formába öltöztetik e kérelmet: „fogadják őket kegyesen udvarukba és rangjuk meg állapotukhoz illően tüntessék ki, ruházzák fel őket királyi tisztségekkel, amint már a királyi felség a nemeseket és országnagyokat meg szokta tisztelni és felmagasztosítani a tanácskozásokban és egyebekben.“²⁵⁾ Nálunk is úgy volt a dolog, miként azt Gneist a peerség alakulását fejtegetvén²⁶⁾ a magnum conciliumról előadja: „A rendesen ismétlődő összejövetel, a fontos állami ügyeknek szokás szerint való tárgyalása s intézése megadja nekik a tapasztalatot, a tudást, a tekintélyt, azokat a jellemvonásokat, melyek felkeltik s táplálják a születés jogán való testületi egybetartozás (geborene Mitgliedschaft)

²⁴⁾ Fejér, IV/3. 108. Azok után, amiket Pauler erről az oklevélről mondott i. h. II. 762., kétségtelen, hogy jóval későbbi koru hamisítás; az idézett két sornak homályossága, erőltetett archaisticus volta egy magában is gyanút ébreszt. És minthogy a XV. század nyolczvanas éveiből való átiratokban fordul elő legelőször „valami autentikus formában“, ahhoz sem fér kétség, hogy éppen a század derekán keletkezhetett. Következtetésem jogosultságát nem kell hosszasan bizonyítgatnom. Az emberi léleknek mélyen rejlő hajlandósága, hogy saját korának, környezetének állapotát azonosítsa az emberiség állandó, egyetemes állapotával, hogy — mint mondani szoktuk — korának s környezetének szemüvegén át nézze a térben vagy időben különböző állapotokat: saját korának intézményeit, szokásait, felfogását átviszi a mult századokba. Többnyire ezen lehet és szokták felismerni a hamisítványokat.

²⁵⁾ „Ipsos in curiam reginalem benigne recipiant, ipsosque secundum decentiam status et conditionis eorum regalibus honoribus honorando et sublimando; prout et ceteros nobiles ac barones regni regalis Maiestas consuevit concedenter in consiliis et aliis honorare, atque sublimare digne.“ Kovachich J. M. Notitiae praeliminaries ad Syllogem 421. Az 1386-iki végzeménynek (vagy javaslatnak?) pontosabb szövegét közölte Hajnik Imre Tört. tár. 1878. évf. 174.

²⁶⁾ Englisches Verwaltungsrecht 2. kiadás I. 377.

jogosult érzetét.“ Csalhatatlan bizonyítékát birjuk ennek a királyi tanács elkülönülésében országgyűlés idején, miről utóbb bőven leend szó.

Mindamellett, állandó és örökletes voltának daczára, a király tanácsában — mint ilyenben — való politikai szereplés nem vált az örökös főrendiség keletkezésének közvetlen alapjává. Azért nem, mert nem vált egy a nemesi rendből külsőleg kiemelkedő, egyéni tagjaiban meghatározott körnek jogilag elismert, kizárólagos jogává. Ennek oka pedig nézetem szerint abban rejlik, hogy a szóban forgó királyi tanács határozott alakot s szervezetet nem nyert.

Világos ugyanis, hogy a királyi tanács neve alatt csakis az úgynevezett tágabb királyi tanácsot értették és értjük.

II. FEJEZET.

A tágabb királyi tanács.

1. Különösen Knauz Nándor „Az országos tanács és az országgyűlések története 1445—1452“ czimű tartalmas dolgozatának megjelenése óta köztudomású tény, hogy valamint Angliában a continual és a privy council (a későbbi house of Lords csirája), úgy nálunk is két királyi tanács állott fenn egymás mellett: a szorosabb értelemben vett királyi tanács, a kormánytanács, melynek tagjai — ha nem is mindnyájan — állandóan a király udvarában tartózkodtak s a folyó ügyek elintézésében támogatták; továbbá a tágabb királyi tanács,¹⁾ melyet Knauz tekintettel a trónüresedés s különösen Hunyadi János kormányzóságának idejére országos-nak nevez, s a melynek szerinte — s helyesen — természetes tagjai voltak a főpapok, a nádor s a többi zászlósok és a főbb nemesek, kik magukat okmányaikban röviden csak így irták: praelati, barones, nobiles et proceres regni Hungariae universi“. ²⁾ Claszikus rövidséggel fejezi ki ugyanezt — két tanács fennállását — a leghitelesebb tanu, ki éveken át tartózkodván a magyar királyok udvarában, alaposan ismerte az országlás mikéntjét

¹⁾ Az elnevezés Hajniktól ered.

²⁾ 9. l.

s a központi kormányzat vitelét Magyarországon: Bonfini, a történetíró. Mátyás király budai palotájának leírásában egy tágas, oszlopokkal díszes teremről megjegyzi: „Hic bouleterium et diaeta.“³⁾ *Bouleterium* jelenti azt, a mit a görög polis államokban és azóta mindenütt jelentett: a folyó ügyek intézésére hivatott kormányzati szervet, a tulajdonképeni tanácsot; *diaeta* pedig nem ugyan a szó technikai értelmében vett országgyűlés — mert hisz tudvalevő és kétségtelen tény, hogy a XV. században külön, elváltan tanácskoztak az urak és külön a nemesség, illetve a nemesség követei — hanem igenis országos jellegű *gyűlés*, az ország egyházi és világi főurainak, a hatalmas nagybirtokosoknak időről-időre ismétlődő rendes gyűlekezése a királyi udvarban, a nemzetet érdeklő nagyfontosságú kérdések megvitatása s eldöntése, a királyi akarat irányítása ezéjából: szóval a tágabb királyi tanács.⁴⁾

A megelőzőkben általánosságban vázoltuk volt a tágabb királyi tanács hivatását s szerepét az állami életben; megmutattuk, hogy a nagybirtokos osztálynak volt a gyűlekezete, érvényesülésének színhelye és ezzel megjelöltük volt azt, a mi az örökös főrendiség keletkezésére döntő fontosságú: a hatalmas földesuraknak magánjellegű alapon nyugvó, állandó, örökletes részvételét. *Ezért* kell a tágabb királyi tanács intézményével foglalkoznunk. Minél határozottabban mutatjuk ki a szervezetlen tágabb királyi tanács létezését, a többé-kevésbbé szervezett szűkebb tanács mellett; minél részletesebb s világosabb képét nyújtjuk a tágabb királyi tanács működésének.

³⁾ Katonánál *Historia Critica* XVI. 735.

⁴⁾ Hogy „*diaeta*“ a egyes házbeli királyok korszakának végén nem csupán országgyűlést jelöl, hanem az uraknak a királyi tanácsba gyűlését is, maga Kovachich kénytelen elismerni. Drágffy Jánosnak egy 1515-ben kelt leveléhez, melyben „*futura diaeta, quae Budae celebratura sit*“ említettik, a következő észrevételt fűzi: „*Nisi hic per diaetam intelligat consilium seu consultationem praelatorum et baronum.*“ *Suppl. II.* 359. Kovachichnak ez a nyilatkozata annál nyomatékosabb, minthogy ő a kutatónak érthető elfogultságával országgyűlést lát lehetőleg mindenben, nevezetesen országgyűlésnek tekinti gyakran az olyan „*conventus*“-t, a melyet mások — több joggal — a király tanácsának hájlandók tartani. (Az alábbiakban mi is meg fogjuk kísérelni egynéhány ilyen, Kovachich által országgyűlésnek minősített összejövetelt a tágabb királyi tanács számára reklamálni.)

désének, sűrű s nevezetes tevékenységének: annál biztosabb alapot teremtünk fejtegetéseink számára, annál kétségtelenebbek az eredmények, melyekre jutunk.

Vizsgálni fogjuk a két tanácsnak egymáshoz való viszonyát, esetleges kapcsolatát, a tágabb királyi tanács működésének alkalmait, tárgyait, módját, alkotmányjogi jelentőségét és különösen kiemelni annak szervezetlenségét, szabályozatlan voltát: azt a momentumot, a mely okozta, hogy a királyi tanácsban való magánjogú, örökletes szereplés nem válhatott az örökös főrendiségnek közvetlen alapjává. De mellőzni fogjuk már most — mint ismerettest — a tágabb királyi tanács szerkezetét, alkatát, azaz tagjait, a mely kérdésre a megelőzőkben adtunk volt eleve teljes, kimerítő feleletet, feltüntetvén azzal az örökös főrendiség keletkezésének történeti fundamentumát s gyökerét.

Ha a részletekbe bocsátkozunk, talán jobban, mint azt az örökös főrendiség eredetének kellő megvilágítása okvetlenül megkívánná, szolgáljon mentségül, hogy a magyar jogtörténetírás eddigelé a tágabb királyi tanács intézményével tüzetesen nem foglalkozott. Knauz, a ki említett munkájával elsőnek s egyedül derített arra fényt, mintegy felfedezte⁵⁾ azt, csak a bevezetésben (1—18. ll.) tárgyalja ezt az intézményt általános, jogi szempontból — kizárólag V. László kiskorúságának idejére való tekintettel; az ezt megelőző és követő időkből pusztán két példát, két oklevelet idéz az országos — „illetve királyi létében királyi“ — tanács fennállásának bizonyítékául. Azóta a tágabb királyi tanácsról, mint intézményről jóformán csak

⁵⁾ Igazságtalanok volnánk a nagyérdemű Kovachich irányában, ha nem emlitenők, hogy már ő is jól ismerte a tágabb királyi tanács intézményét. Műveiben több helyütt megjegyzi, hogy a „praelati, barones, nobiles et procures“ jelenlétét tanúsító oklevelekből még nem következtethetünk országgyűlésre; „potius ex iis discimus, qui nam eo tempore in consilio regis ad pertractanda publica negotia consederint.“ (Suppl. I. 313.) Világosan szólnak továbbá a Vest. 220—221., Suppl. I. 504., II. 359. ll. olvasható fejtegetések. Határozott, megállapodott nézetre mindazonáltal nem jutott; a főuri gyülekezeteknek az állandó, tulajdonképeni tanácstól való különválasztására nem is gondolt; bizonyítja ezt Suppl. II. 354. l. Mindez elmondható az ifjabb Kovachichről is; v. ö. „Notitiae praeliminares ad Syllogen decretorum comitialium“ című munkájának a Corpus Jurisból kihagyandó emlékekről értekező részét 109—134.

Hajnik és Timon jogtörténeti kézikönyveiben⁶⁾ tétetett röviden említés. Helyénvalónak és jogosultnak gondoltuk tehát, hogy ne szorítkozzunk merőben a legszükségesebbre.

2. Királyaink a központi kormányzat hatáskörébe, a személyük elé tartozó államhatalmi teendők véghezvitelénél: a folyó ügyek intézésénél első sorban azok tanácsával éltek, kik hivataluknál fogva amúgy is állandóan az udvarban tartózkodtak. A szoros értelemben vett *királyi tanácsnak* kez-

⁶⁾ Hajnik: Egyetemes európai jogtörténet 239. l., Timon i. h. 482. l. A jogtörténetnek a budapesti egyetemen e két tudósunk mellett hosszú időig harmadik tanára, néhai Wenzel Gusztáv, szintén két királyi tanácsot különböztetett meg. Erre vall a Történelmi Tár 84-iki évfolyamában közölt okmánytára „Ozorai Pipó történetéhez.“ „Ozorai Pipó mint előadó Zsigmond király tanácsában“ czim alatt foglalt össze 7—8 oklevelet (220—223. ll.), melyeknek fejen „Relatio comitis Piponis“ olvasható, s melyek nagyobbára vám- és bányaigazgatásra, udvartartási, meg egyéb fiscális ügyekre vonatkoznak — szóval a rendes kormányzati ügyvitellel megbízott tulajdonképeni tanács működésének eredményei. A 228. lapon közölt oklevélnek ellenben, mely nagyszámu egyházi és világi urak közreműködésével, vagyis a tágabb királyi tanácsban hozott intézkedést tartalmaz s a jelenlevő ország-nagyok sorában a híres temesi főispánt is felemlíti, ilyen felírást adott: „Ozorai Pipó Zsigmond király államtanácsában.“ Az „államtanács“ szó a tágabb királyi tanács jelölésére valóban szerencsés és jellemző kifejezés. Mert az államtanács, a mint a külföldön — nevezetesen Franciaországban fennáll s a mint nálunk az 1848: III. t.-cz. 19. §-a contemplálta (lásd Schvarcz Gyula 78-iki javaslatát) nem intézi el a központban elintézendő kisebb-nagyobb jelentőségű, folyó ügyek összességét, a mi a tulajdonképeni tanácsnak, modern szóval a minisztériumoknak feladata; csupán az általános érdekű kérdéseket dönti el, a politikai-elvi fontosságú ügyekben határoz, mintegy középállást foglalván el a kormány és a törvényhozás között. Ez volt nálunk a középkori tágabb királyi tanácsnak is hivatása. Utóbbi kifejezést csakis azért tartottuk meg, mert világosabban, kézzelfoghatóan tünteti fel ennek az intézménynek a másik, a tulajdonképeni tanácstól való különbözését. Ugyanezért mellőztük az „országos tanács“ kifejezést is, mely Knauz óta történetíróink részéről általánosan el van fogadva annak, mit mi tágabb királyi tanácsnak mondunk, jelölésére.

Munkámnak sajtó alá rendezése közben jelent meg Kérészy Zoltán debreczeni jogtanár érdekes tanulmánya: „A magyar országgyűlések eredete és szervezetük fejlődése a rendi országgyűlések alakulásának kezdetéig“, mely a 72—78. és 82. lapon foglalkozik a tágabb királyi tanácsnak az Anjouk alatti szerepével. Örömmel regisztrálom, hogy Kérészy körülbelül ugyanolyan színben látja s tünteti fel a tágabb tanács jelentőségét, mint én. A mit a tanács alkotóelemeiről a 78. lapon mond, ugyan nem helyeselhető.

detben legfontosabb tagjai éppen a *kancellária* főbb tisztviselői voltak; azoknak, kik a király akaratának s döntésének megadták a maradandó, kézzelfogható, külső formát, egyuttal legkiválóbb részük vala a királyi akarat s döntés létrejöttében is — ők lévén akkortájt a legtudósabb, legszélesebb látókörű férfiak. A kancellária, mely a Merovingok és Karolingok birodalmában a központi kormányzatnak úgyszólván egyedüli organuma¹⁾ volt, miként a Nyugaton,²⁾ úgy Magyarországon is³⁾, még a vegyes házakbeli királyok alatt tulajdonképpeni hivatása körén túl *elsőrangú tényezőül* szerepelt a középkori kormányzatban.⁴⁾ A magyar jogfejlődésnek ismeretes ténye, hogy a kancelláriának döntő szerep jutott a középkori kormányzat legelső ágának, az igazságszolgáltatásnak szervezése, a magyar bírósági szervezet megalakulása körül. A két kancellária főnökeinek, a fő- és titkos kancellárnak a „specialis“

¹⁾ Schröder Richard, Lehrbuch der deutschen Rechtsgeschichte 136. l.

²⁾ Németországban és Angliában a kormány fejének címe, a „Reichskanzler“ és „Lord High Chancellor“ elnevezések mind e mai napig őrzik a kancellária hajdani nagy fontosságának emlékét.

³⁾ „A királyi udvar kancellárja, mióta a központi kormányzatnál az írásbeliség mindinkább meghonosodott, mint a királyi rendeletek szerkesztője, a király legbensőbb tanácsadójaként szerepelt“, mondja Hajnik Magyar alk. és jogtörténet az Árp. al. 231. l. Ugyanezt tanítja a középkori magyar királyi kancellária működésének legalaposabb ismerője Fejérpataky László. „A kancellárok voltak a királynak első sorban tanácsadói“ Kir. kancellária az Árpádok alatt 64. Monographiájának hetedik fejezetében behatóan ismerteti a kancellárok hatáskörét, kormányzati, nevezetesen külügyi-diplomatiái és jogszolgáltatási tevékenységüket (U. o. 63—66.). Előadásából kiderül, hogy a kormányzati ügyvitelben tevékeny részt vettek a kancellária másodrendű hivatalnokai is, a mi legjobban mutatja, hogy a központi kormányzat súlypontja ekkortájt a kancelláriában rejlett; mert itt nem is annyira egyes főfontosságú kérdések eldöntéséről, mint inkább a nap-nap után felmerülő, kisebb jelentőségű, közönséges ügyek tömegéről van szó. Megemlíti ugyanis, hogy „notarius alatt — bár a kancelláriában teljesített munkája meglehetősen alárendelt természetű — az Árpádok korának végén előkelő udvari állást kell értenünk“ (63. l.); világos, hogy ezt az előkelőséget csakis a kormányzati ügyvitelben való nevezetes közreműködés adhatta meg.

⁴⁾ Sőt Magyarországon a sajátos kormányzati viszonyok következtében a királyi kancellária éppen a Habsburgok alatt nyert a réginél is nagyobb jelentőséget. Az egyetlen a király személye körül működő hatóság lévén, szükségyszerűen a többi főtisztségek és dikasteriumok fölé rendelt legfőbb kormányzati közzé kellett válnia.

és a „personalis regia praesentiát“ helyettesítő biráskodásából indult ki az ország harmadik nagybírájának, a személynöknek tisztsége: hosszantartó fejlődés, mely a XVI. század első évtizedében, az 1507: IV. t.-czikkel fejeződött be⁵⁾. És miként így az eldöntendő perek egyre növekedő sokasága következtében a kancellária hatásköréből kiváltak, önállósultak a törvénykezési teendők, miket régibb kor viszonyai, szerényebb igényei egyéb alkalmas — azaz rendelkezésre álló, már is meglevő — közeg hiányában oda utaltak, úgy a központi kormány elé tartozó ügyek intézésében való segédkezés is a kancellária vállairól áthárult a királyi kormányzat legfontosabbik részének, a *központi törvénykezésnek* szerveire: idővel azok alkotják főképpen a szoros értelemben vett királyi tanácsot, kik a királyi kuriában, a királynak vagy helyetteseinek oldalán az államhatalom legfőbb funkcióját végzik: a biráskodást.

A középkorban a tulajdonképpeni kormányzat, az, mit ma közigazgatás névvel szoktunk jelölni, az igazságszolgáltatás mellett háttérbe szorul, másodrangú; ezért nincsenek a központban önálló, külön közegei: a rendes kormányzati ügyek vitele másodlagos feladat gyanánt az igazságszolgáltatásnak központi közegeire nehezedik,⁶⁾ mint a mely domináló jelentőségénél, a reá irányuló szükséglet nagyobb nyomásánál fogva először nyer szilárd (ha nem is mindjárt törvényi) szervezetet, állandó, testületi közegeket. A törvénykezésnek és közigazgatásnak ez a viszonya a középkori állami életnek Európaszerte jellemző sajátsága. Spencer híres tana, hogy az államnak (a külvédelmen kívül) kizárólagos hivatása igazságot tenni polgárai között, melyet legsikeresebben magyar tudós támadott meg és czáfolt meg jogtörténeti bizonyítékok, közgazdaságtani s bölcséleti érvek halmazával⁷⁾, valójában

⁵⁾ Részletesen megvilágítja ezt a fejlődést Hajnik perjogi tanulmányai egyikében: A király bírósági személyes jelenléte és ennek helytartója 1892.

⁶⁾ Kiemelték ezt: Timon 501., 504. l.; Schvarcz Gyula, A király tanácsosainak felelőssége 54. l.

⁷⁾ Pikler Gyula „Az állam ellen“ című cikksorozatában (Budapesti Szemle 1886.) és újabban „A jog keletkezéséről és fejlődéséről“ írt művében 213 s kk. ll. Közel évezredes jogfejlődés igazolja Pikler tételét: „A műveltségnek jelle, az igazságszolgáltatásnak nagyobb fontosságot tulajdonítani a közigazgatásnál.“ U. o. 215. l.

középkori elmélet⁸⁾). „A királyi kötelességek között,“ úgy-mond Hajnik „az első helyre a középkor az igazság kiszolgáltatását helyezte. A legnagyobb dicséret, melyben középkori írók fejedelmeket részesítenek, igazságos voltuk dicsőítése. A koronázás főképp e kötelesség teljesítésére hívja fel a fejedelmet, erre szól esküje“⁹⁾). A Zsigmond-féle harmadik decretum IV. czikke, mely szigorúan tiltja a hivatali hatalommal való visszaélést, elősorolván a hivatalnoki hierarchia összes fontos tagjait, kiknek e tilalom szól „generaliter omnes iudices et iustitiiarii regni nostri“ gyűjtőnév alá foglalja a megnevezetteket, kiket mi manapság szinte kivétel nélkül par excellence közigazgatási hatóságoknak tekintünk. A kormányzat összes fokozatain a bíraskodás van előtérben, szembe-szökő módon éppen az alsó fokozaton: bíró, „iudex“ nevet visel a városnak, a községnek élén álló tisztviselő, bírának neveztetnek a megyei igazgatásnak a főispán alatt s az alispán mellett vezetői (iudices nobilium). És az ország kormányzatának valamennyi közegei, midőn hivatali esküt tesznek, a király helyettesétől, a nádortól, a nagy közigazgatási területek élére helyezett főtisztektől, a vajdától, bánoktól, főispánoktól kezdve ugyancsak a szolgabírákig a törvénykönyvünkbe cikkelyezett esküminta szerint még a XV. század végén, sőt a XVI. században is¹⁰⁾ egyedül azt fogadják, hogy „az előttük perlekedőknek és bármily ügyben megjelenőknek lelkiismeretük s tehetségük szerint igaz és való ítéletet, igazságot fognak szolgáltatni és foganatosítani.“¹¹⁾ A középkorban, mely a „séparation des pouvoirs“, nevezetesen a végrehajtó és a bírói hatalom elkülönítésének elvét nem ismerte, Magyarországon is minden hatóság, a legmagasabb úgy mint a legalsóbb, első sorban bírói hatóság volt; a bírák vitték a tulajdonképpeni igazgatást is és megfelelt a

⁸⁾ „Deditque nobis deus ipse duo instrumenta, quibus populum nobis subiectum regeremus: arma scilicet et iura.“ Így szól Ulászló király az 1498-iki végzeménynek magas lendületű praefációjában. Ismeretes, hogy Szalay László Werbőczyt tekintette e decretum szerkesztőjének. Magyarország története III. 422.

⁹⁾ A király bírósági személyes jelenléte stb. cz. tanulmány kezdő sorai.

¹⁰⁾ Lásd az 1563: LXVI. t.-cikket.

¹¹⁾ 1435 (maius): I., 1486: LXXIII, 1492: XXXIII. t.-cz.

magyar állami élet általános jellemének, hogy királyainknak nem voltak a közigazgatási ügykör elvégzésére külön központi közegeik, hogy nem volt kizárólag erre rendelt kormányuk, hanem hogy *a tulajdonképpeni kormányzat vitelére hivatott királyi tanácsnak is az állandó királyi törvényszék alkotta* mindenkori állagát, *szüldárd vázát*, hogy a királyi törvényszék szolgált a királynak tanácsául és szolgáltatott neki szerveket a folyó-ügyek intézésére.

A királyi törvényszéknek állandó tanácsként való működése kétségtől egykorú az állandó törvényszéki testülettel magával s visszanyul kifejlődésének korszakába: a XIII. század végére s a XIV. századba.¹²⁾ Midőn törvényeinkben

¹²⁾ E század folyamán fejlődnek a központi törvénykezés *állandó* közegeivé, a királyi törvényszéknek állandóan alkalmazott tagjaivá (az alnádori és alországbirói tisztségek az Árpád-korszak derekán keletkeztek volt) előbb az *ítélőmesterek* (protonotarii), utóbb az *ítélő társak*, az *ülők*, a „regni nobiles“, „iurisperiti“. (Kat. XII. 875), „iurisperitae personae“ (u. o. XIII. 1175.), kiknek jelenlétét s közreműködését megemlíti a XIII. század utolsó éveiben kelt s a XIV. és XV. századbéli összes királyi, nádori, országbirói ítéletlevelek s fontosabb perfolyta határozatok („una cum regni nobilibus pro faciundo moderativo iudicio causantibus in sede nostra iudiciaria sedentes — iudicantes“) — az oklevéltárainkban ezer számra található példák közül elég egy-kettőt idéznünk: Fejér VI/1 388., IX/1 727.; Hazai Okmt. III. 273., IV. 196., V. 350., Zichy család oklevéltára IV. 56., V. 184., VI. 39., VIII. 130., Károlyi codex I. 328., Sztáray család okmánytára I. 294., II. 13.; lásd különösen az 1478: XI. t.-cikk 2. §-át, a XV. század második felétől többnyire: „una cum regni nobilibus sedis videlicet nostrae iudiciariae iuratis assessoribus“ pl. Suppl. M. Tört. Tár VI. 56., Suppl. II. 361.) és a kik mellett az eseteknek kisebbségében, kivételesen jelentkeznek egyéb, magasabb rangú bíróságok: hol általánosságban „praelati et barones“, hol névszerint megjelölt egyházi s világi urak. (A tágabb királyi tanács birói hatásköréről szólván, majd bőven kiterjeszkedünk erre.). A királyi törvényszéki assessoratusnak személyi állandóságát jelenti, hogy Szécseni Frank országbíró 1399-ben bírótársai jelölésére egyenesen ezt a szót használja („de consilio nostrorum assessorum et regni nobilium“ Zichy cs. oklevél. V. 128.); végleg befejezettnek mondható az *ülők tiszte*nek állandó hivatala fejlődése 1435-ben, a mikor ugyanis a kir. törvényszék *ülők*ei — egy füst alatt a nagybírákkal, ezek helyetteseivel, az *ítélő mesterek*kel, vajdával, bánokkal, fő- s alispánokkal, szolgabírákkal, kiknek valamennyiöknek alkalmaztatása tagadhatatlanul állandó jellegű — arra köteleztetnek, hogy hivatalba lépéskor a királynak, illetve kiküldöttjének kezébe, a törvényben előírt minta szerint esküt tegyenek („... omnes et singuli iudices et iustitiiarii regni nostri, qui videlicet in palatinum, iudicem curiae regiae, magistrum

először találunk rendelkezést a királyi törvényszékről¹³⁾, a törvényszéknek tanácsként való szereplése, a központi kormányzat vitelében való közreműködése már is befejezett dolog, megállapodott, meggyökerezett intézmény, mely mérvadó s irányító szempont a királyi törvényszékre vonatkozó szabályok megalkotásánál. Az 1446: VII. t.-cz. — a *sedes regia iudiciaria* (vagy a mint tekintettel az ítélkezés főbb időpontjaira röviden mondták: az *octavalis törvényszék*) szervezetének első törvényi megállapítása — kimondja, hogy „az ünnepek nyolczadán“ — a törvénykezés szokott idejében — a kormányzó mellett fognak tartózkodni a „nádoron és az országbírón“ — a királyi törvényszék rendes elnökein — kívül két főpap, két zászlósúr és hat erre a célra megválasztandó nemes; a közbeeső időben — tehát állandóan, megszakítás nélkül — egy főpap, egy bíró és a hat nemes maradjon a kormányzó mellett, hogy velük együtt hallgassa meg az országlakók panaszait s bajait és tanácsukkal intézkedjék“.

tavernicorum regalum, cancellarium aut vicecancellarium regalem, in protonotarium et vices gerentes iudicum praetactorum ac etiam assessores eorundem in iudicio; in vavvodom, ... eligentur et assumuntur . . . tempore receptionis eorundem ad huiusmodi honores et officia administrationis iudicii et iustitiae in manibus nostris regiis vel deputatorum a nobis iuramentum praestare teneantur.“ 1435 (II.): V. t.-cz. 1. §.). Az állandó törvényszék illetén kifejlődésével kapcsolatban előbb az ítélőmestereket, idővel a jogtudó nemes bírótársakat, assessorokat látjuk résztvenni a központi kormányzatban. Sőt a törvénykezési szervezet fokozatos megalakulásáról, egyes törvényszéki hivatalok állandósulásáról, gyakran a hivatal viselőjének éppen kormányzati, tanácsbeli tevékenysége nyújt tájékozást; így például Hajnik tanulmányából tudjuk, hogy a királyi különös jelenlét első ismeretes protonotáriusának, Miklós mesternek emlékét egy adományi ügyben való relatiója (1363), azaz a királyi tanácsban való szereplése őrizte meg számunkra. Lásd A király bírósági személyes jelenléte stb. 8. l. 1. jegyz.

¹³⁾ A k. tanácsra vonatkozólag már másfélszázaddal előbb hozott egy alkalommal törvény: az 1298: XXIII. t.-cz., melyben az oligarchia ellensúlyozására két főpapból, ugyanannyi főúrból (?) s előttünk ismeretlen számmal megválasztott nemesekből álló tanács rendeltetett a király mellé Suppl. I. 103. Nem kételkedünk abban, hogy ez az első kirendelt tanács is összefüggésben állott a királyi törvényszékkal, azaz hogy 1299-ben legfőképpen ezek közül az országgyűlésen választott tanácsosok, „regni nobiles“, közül kerültek ki a bírótársak, „regni nobiles“, kikkel a királyt s annak helyetteseit együtt itélni látjuk (pl. Fejér VI/2 284.).

De a kormányzónak megadatik az a jog, hogy „e tanácsosain kívül másokat is tartson maga körül, a kit és a hányat szükségesnek lát, és hogy másoknak a tanácsát is kérhesse ki“. ¹⁴⁾

¹⁴⁾ „Stabuntque cum (gubernatore) tempore celebrationis iudicii octavarum duo praelati ecclesiastici et alii duo barones saeculares una cum palatino et iudice curiae ac sex nobiles ad id deputandi; medio autem tempore unus praelatus et unus baro ac nobiles manebunt, cum quibus querelas et necessitates audiat regnicolarum, quorumque consilio eisdem faciet relationem. Ultra autem hos consiliarios de praelatis, baronibus, militibus et nobilibus huius regni incolis tot et tantos, quot et quanti sibi necessarie fore videbuntur, penes se conservare consiliumque requirere ab eisdem.“ Suppl. II. 60. A szövegben kiemelt momentumokon kívül az idézett cikkelynek egyes kifejezései is bizonyítják, hogy az országgyűlésen kirendelt testület első sorban *törvényszék*. Így: „...cum quibus *querelas* et *necessitates* audiat regnicolarum...“ Jussón emlékeztetünkbe, hogy az 1445-iki végzemény az országos pecsétről intézkedő részében ugyanezeket a szavakat használja: „... ut *querulantes* habeant sub eo sigillo literas *necessarias* et *commemoriales*...“ és hogy Werbőczy, a ki valamennyire értett a dologhoz, feljogosítottnak hitte magát, hogy *pusztán ebből a szövegezésből* nevezett pecsétnek kizárólag törvénykezési ügyekben alkalmazhatóságára, azaz bírói peesét voltára következtessen (Ecce clare describitur illud sigillum ad iudicia solummodo celebranda, iustitiamque ministrandam fuisse institutum atque fabricatum“ II. r. 14. czim 36. §.) s ez alapon az alatta kelt oklevelekről kifejezetten azt tanítsa: „In quantum iuridicos processus, nec non fassiones iudiciaeque concernunt, ... observantur. Quantum vero ad donationes, annuentias, vel consensuum adhibitiones, nihil valent“, u. o. 35. §. Az országgyűlésen kirendelt testületnek *törvényszék* volta tekintetében minden kétséget eloszlat az 1446: XIII. t.-cikk, mely — úgy látszik — a kormányzó hatáskörét szabályozza Budáról a központi kormány, azaz a *törvényszék* s kormányzói tanács rendes székhelyéről való távollétének esetére. „Valeat *in absentia consiliariorum* facere relationem et expeditionem in occurrentibus causis, quae si *iudiciariae* fuerint et huiusmodi relatio et expeditio per iudices ordinarios regni valent emendari...“ (Suppl. II. 65.). Ime a leg-hitelesebb bizonyíték, hogy ama testület nem csupán a szoros értelemben vett közigazgatási ügykörnek intézésére, hanem a törvénykezési teendők elvégzésére is rendeltetett Hunyadi János mellé, szóval nemcsak tanács, hanem *törvényszék* is. Már Kovachich világosan felismerte ezt, midőn a következő rubrumot adta a szóban forgó VII. cikkelynek: „Eidem (scil. gubernatori) consilium in iudicialibus et politicis iniungitur.“ U. o. 60. Az 1446: VII. t.-cikk sajátzerű stilizálásával — az érdekelt magánfelek kezdeményezésétől tévén függővé az állami közegek működését — azt az impressiót kelti, mintha akkoriban Magyarországon a központi kormányzat tisztán arra szorítkozott volna, a mit a francia közjogászok „*administration contentieuse*“-nek mondanak (v. ö. Kmety: Magyar közigazg. jog kézi-

E törvényezikkből ismerhetjük meg legjobban — természetes, statikai, nyugvó állapotában — a XV. századbeli szűkebb királyi tanácsot¹⁵⁾. Az 1446-iki törvényhozás kimondta volt általános elvül, hogy Hunyadi János „mintegy

könyve 11. l.) s a mit mi körülbelül a közigazgatási biráskodás nevével jelölhetnénk. Ennek oka az, hogy az idézett törvényezikkből gondoskodás történt nemcsak a tulajdonképpeni kormányzatnak, hanem az igazságszolgáltatásnak is ellátásáról és hogy e két ügykörnek XV. századbeli viszonya következtében, melyet megelőzőleg bőven fejtegettünk, a szövegezésnél az igazságszolgáltatás tekintetei nyomultak előtérbe s voltak irányadók.

¹⁵⁾ A Hunyadiak korának legújabb és legnagyobb történetírója, Fraknoi, ezt az 1446: VII. t.-cikket az országos (vagy mint mi nevezzük: tágabb királyi) tanácsra vonatkoztatja (Magyar nemzet történelme, szerk. Szilágyi Sándor IV. 86.); holott Knauz éles elméjű, megdönthetetlen logikájú fejtegetései épen annak bizonyításában csúcsosodnak, hogy ez a cikkely nem vonatkozhatik az „universi praelati, barones, proceres ac nobiles“ néven szereplő „országos“, hanem csakis egy szűkebb, alárendeltebb helyzetű „kormányzó“ tanácsra i. h. 9—10. Fraknoi ezzel egyszersmind tagadja két tanácsnak létezését, szóval elveti azt a nevezetes tételt, mely Knauz könyvének úgyszólván alapgondolata s a melynek szabatos formulázása, világos feltüntetése elévülhetetlen érdeme Knauznak. Ez a tétel — két királyi tanács fennállása — azóta a magyar jogtörténelem általánosan elfogadott igazságai közé tartozik (v. ö. Hajnik és Timon kézikönyveinek idézett helyeit), ámbár a vegyes házak korabeli királyi tanácssal összefüggő kérdések tárgyalásánál gyakran figyelmen kívül hagyott (példa reá Schvarcz Gyula említett tanulmánya) és részletes kifejtésére a jelen dolgozatnak ez a fejezete képezi az első kísérletet. A mi az 1446: VII. t.-cikkk által kirendelt tanácsnak az országos tanácssal való identifikálását illeti, ezzel szemben a Knauz munkájában felhozottakon kívül csupán a következőkre akarunk utalni. Ha ama tizenkét, illetve nyolcztagú testület azonos az „universi praelati, barones ac proceres“ néven fellépő országos tanácssal, — kik azok a „domini praelati et barones“, a kiknek ítéletére bizatik Hunyadi és tanácsosai javadalmazásának megállapítása (1446: VIII. t.-cz. Suppl. II. 61.)? Talán az országos tanácsnak egy albizottsága, mely egyedül volna hivatott ebben az összes tagokat legközelebről érdeklő kérdésben határozni? Nyilván nem az. És vajjon kik azok a „domini praelati et barones“, a kiknek az 1447-iki végzemény kötelességévé teszi, hogy trónüresedés esetén királyválasztó országgyűlést hívjanak egybe (XLIV. t.-cikkk, u. o. 90 l.)? Az 1446: VII. t.-cikkk által kiküldött testület, a mely Fraknoi szerint maga az országos tanács, az 1447-iki végzeményben is (mely szóról-szóra magába foglalja és megerősíti a megelőző évi decretumot és terminológiájában tökéletesen meg egyezik azzal) állandóan „consiliarii“ (XLV. t.-cikkk) vagy „consiliarii deputati“ (XLII., LVI. t.-cz.) kifejezéssel jelöltetik.

királyi hatalommal¹⁶⁾ igazgassa az országot, s így semmi okunk sincs azt hinni, hogy ez a melléje rendelt kormánytanács, helyesebben a királyi törvényszéknek kormánytanácsul való kirendelése kivételes dolog, eddig ismeretlen intézmény, újítás lett volna. Ellenkezőleg: Hunyadi kormánytanácsa teljesen azonos az előtte uralkodott királyoknak a rendes kormányzati ügyvitelre hivatott (szűkebb) tanácsával. És a szoros értelemben vett királyi tanácsnak ez a valóban középkori conceptiója — a rendes királyi törvényszéknek állandó tanácsként való foglalkodtatása — változatlanul megmaradt a mohácsi vészig, a Habsburgok alatt létrejött törvénykezési és közigazgatási reformokig. Csak egyetlenegyszer történt, hogy a törvénykezési teendőknek, vagyis a királyi törvényszéknek mellőzésével közvetlenül és egyenesen „az ország kormányzására“ állíttatott fel egy állandóan a király mellett működő tanács: értjük az 1454-ben a fiatal László mellé adott 18 tagú tanácsot¹⁷⁾; de ez rendkívüli intézkedés volt, melyet a főhatalmat gyakorló egyénnek ifjú kora, járatlansága, káros befolyások lehetősége és végül gyakori, hosszas távolléte tett szükségessé, előrelátható lévén, hogy a király kormányzati közegeinek feladata ily körülmények között a rendesnél nagyobbserű, tevékenysége a szokottnál tágabbkörű és mélyebb hatású leend¹⁸⁾. Ennek az egy esetnek kivételével

¹⁶⁾ „Gubernator habebit tantam auctoritatem, quantam haberet Regia Maiestas“ 1446: V. t. cz. Suppl. II. 59.

¹⁷⁾ E tanács felállításának emlékét egyetlen egy oklevél, a Prágából Hunyadi Jánoshoz intézett királyi válasziratnak következő passusa őrzi: „.... Cum praelati, barones et nobiles regnicolae, regni Hungariae decem et octo, sex ex praelatis, sex ex baronibus et sex ex nobilibus eiusdem regni *pro regimine* eiusdem regni Hungariae deputas sent....“ Katona XIII. 981. Látnivaló, hogy a tanácsnak törvénykezési feladatairól említés nem tétetik; nem következtethetünk törvényszéki jellegre egyéb adatokból s rendelkezésekből sem, ilyenek nem maradván reánk. Mindazonáltal a kornak egész jelleme s felfogása nagyban támogatja azt a feltevést, — mely ha megáll, elesik a tanácsnak rendes conceptiója alóli egyetlen kivétel, hogy a „regimen“-ben benn foglaltatott annak kiváló részeként a „iustitia ministranda“ is.

¹⁸⁾ Az 1454-iki tanácsnak története meglehetősen homályos — még Fraknói világos expositiója után is. Lásd i. h. 133. 136. A rendek elhatározása nem vág össze a király óhajaival; másrészt a király is minduntalan változtatja szándékát. *Eleinte* — miként a márcziusi ország-

külön a kormányzati ügyvitel czéljából kirendelt tanács a Habsburgok trónraléptéig nem fordul elő; az 1526-ig alkotott összes törvények változatlanul meghagyják a királyi tanácsnak a királyi törvényszékekkel való kapcsolatát¹⁹⁾ és az utóbbinak

gyűlésre küldött követek utasításából (Birk Ernst: Beiträge zur Gesch. der Königin Elisabeth v. Ung. und ihres Sohnes 223. l.) értesülünk, önönmagának kívánta fentartani a kormányt távollétének idejére is; Prágából is személyesen, közvetlenül akarta intézni az ország ügyeit és ezért néhány tapasztalt, megbízható egyén kirendelését kérte, kik állandóan személye körül tartózkodnának s őt mindenüvé követnék, a központi kormányzati ügyvitelben segédkező tanács gyanánt; azonfelül javaslatba hozta egy az országgyűlés részéről teljhatalommal felruházott tanács felállítását, melynek közreműködését a főfontosságú ügyek eldöntésénél vennie igénybe (úgy látszik, a tágabb királyi tanács valamelyes szervezésére, illetőleg működésének szabályozására gondolt.) Röviddel *utóbb* pedig régibb kijelentéseire való utalással Hunyadi Jánost nevezi meg mint az országnak az ő távollétében kormányzóját („nos praesente praelatorum, baronum et nobilium multitudine in civitate nostra Viennensi et etiam ex post hinc Pragae in praesentia consiliariorum nostrorum ipsum regimentuae fidelitati commisimus... Ubi... tu... regimen illud rectorus et pro omni statu meliori directurus...“ Katona XIII. 982.) Mindezekkel a királyi előterjesztésekkel s kívánatokkal szemben („der ungarische Reichstag gieng auf diese Vorschläge nicht ein“, mondja Huber Alfons, Geschichte Oesterreichs III. 90.) a rendek egy tizennyolcztagu testületre bízták a központi kormányzat vitelét, a kormányzói hatalmat. Tény ugyanis, hogy ez az intézkedés úgy a király, mint Hunyadi ellen irányult; Hunyadi panaszt emelt az ellen, a király meg nyíltan kijelenté: „Si vero pro nunc decem et octo eo modo pro regimento antedicti regni Hungariae prout praemittitur deputati et constituti existerent: idipsum absque fama et commissione nostris factum est“ u. o. 983. Ebből egyszersmind teljes biztonsággal levonhatjuk azt a további következtetést is, hogy ama 18 tagú testület nem felel meg a király által javasolt tágabb tanácsnak, mely esetről-esetre — nagy fontosságú ügy felmerültekor — lett volna összehívandó, illetőleg lépett volna actióba; hanem az a folyó kormányzati ügyek elintézésére rendelt, állandóan a központban működő tulajdonképpeni tanács, a mi különben kiderül V-ik László válaszának egyéb helyeiből is.

¹⁹⁾ A magyar törvényhozás a mohácsi veszedelem után is egy ideig még fenn akarta tartani a királyi törvényszéknek és tanácsnak elvi azonosságát, egységét. Az 1536: XLVIII. t.-cz. kimondotta: „Electi sunt assessores numero sex; qui arbitrio Maiestatis regiae etiam in consilium admittantur, iuxta antiquam consuetudinem regni.“ Hasonlóan az 1542: (pozsonyi) XXIX. t.-czikk: „Eligantur assessores duodecim iurisperiti quorum pars dimidia tam in consilio regiae Maiestatis, quam in iudiciis continue intersit.“ Azonban ez a kapcsolat csakhamar elejtett:

tüzetesebb megszervezésénél, működése részletes szabályozásánál mindig tekintettel vannak a törvényszék másodlagos, bár *egyre növekedő fontosságú* hivatására: tanácsként való szereplésére.

Igy az 1458-iki budai decretum szerint az ország előkelői közül meg fog választatni hat nemes — kiknek fizetéséről a király köteles gondoskodni (XXXV. t.-cz.) — hogy a király elé tartozó ügyek elintézésében résztvegyenek s eldöntsék a királyi kuriába vitt pereket (XXXII. t.-cz.)²⁰). Az 1495: VIII. t.-cz. kimondja, hogy a sedes regia iudiciariának 3—3 főpap és báró, 14 nemes legyen a tagja; az 1498-iki végzemény kettőben állapítja meg a főpapok és ugyanannyiban a főtisztek számát, 16-ban a nemesekét (II. t.-cz.) és elrendeli, hogy a király e 16 assessor közül nyolczat állandóan alkalmazzon a tanácsában (VII. t.-cz.). Az 1500: X. t.-cz., melynek az országgyűlési végzések szövegezői ezt a világosan szóló felírást adták: „*In iudiciis regni et consilio huius regis quot et quae personae interesse debuerint?*“, 4—4-re egészíti ki a főpapok és bárók s tizenkettőre a tanács állandó tagjainak számát; ugyanígy az 1507: III. t.-cz., közbe-közbe számos részletes

a két intézmény különvált, önállósult. Kiderül ez a törvényszéket és a tanácsot külön-külön szabályozó törvényekből (előbbire vonatkozólag lásd t. k. 1557: XIII., 1559: XXXVIII., 1563: XXIV., 1566: XXII., utóbbit illetőleg 1558: VIII., 1563: XXXV., 1569: XXXVIII., 1572: (II.) VI., 1608: k. e. X. t.-cz.), kézzelfoghatólag abból a külső tényből, hogy míg a királyi törvényszéknek — illetve a XV. sz. végén (v. ö. 1486: XX. t.-cz.) kifejlődött névvel — a királyi táblának tagjai a Karok és Rendeik között foglalnak az elnöki és jegyzői székeken helyet, addig a consilium Hungaricum tagjait már a XVI. sz. második felében a felső táblán látjuk ülni és szavazni. Támadnak ugyan újabb kapcsolatok, de ezek a tanácsnak túlsúlyát, vagyis a régi viszony teljes megváltozását, jelzik. Az 1567: XXVI. t.-cz. pl. elrendeli, hogy a felebbezési tárgyalásokon, „in appellationibus“ — a későbbi hétszemélyes táblának, a mai királyi Curriának csirája — részt vegyenek „et alii ex dominis consiliariis et magnatibus si forte tunc hic adessent“ (2. §.). És az 1574: XVII. t.-cz. felhatalmazza a helytartót, hogy a bíraskodásban résztvenni köteles, de jogos okból távolmaradt urak helyébe új tagokat nevezzen: „dummodo illi sint de ordine consiliariorum“. (4. §.)

²⁰) Kovachich Sylloge decretorum I. 147. A Vestigia 314. között szöveg szerint ez a cikkely a XXIX. Hajnik az Országos Levéltárban őrzött eredeti példányok megtekintése alapján a Sylloge sorrendjét mondotta hitelesnek. A király bírósági személyes jelenléte 17. l. 11. jegyz.

szabály hozatván a különböző rendű tagok megválasztatásának módjáról, javadalmazásáról, az időközben megüresedett helyek betöltéséről, a hivatal visszautasításának, a jogosulatlan elmaradásnak sanctiójáról stb.²¹⁾ Az 1516-ban kirendelt tanácsról csupán olasz forrásokból értesülünk,²²⁾ melyek a tanácsnak törvényszék voltát nem említik; de erre vall elég meggyőzően a tagoknak az 1507. és 1518-iki megállapodásokkal egyező száma. A királyi tanács és a királyi törvényszék azonosságának, elváihatatlan kapcsolatának újabb bizonyítékát szolgáltatja az 1518-iki bácsi decretumnak XXXIX. cikke, mely meghagyja, hogy a névszerint felsorolt főpapok, zászlósurak és nemesek (összesen huszonnégyen, utóbbiak tizenhatan) mint „esküdtek maradjanak ő Felsége mellett és támogassák őt a tanácskozásban és az ítélkezésben“²³⁾; hasonlóan a XL. cikk, nyomban reá megjegyezvén (talán félreértések elkerülése végett), hogy az alnádornak és alországbirónak, továbbá az ítélő mestereknek — kik tudvalevőleg a királyi törvényszék állandó és legtevékenyebb tagjai — „hivataluknál — azaz *törvényszéki* tisztüknél — fogva joguk és kötelességük a király tanácsában megjelenni“²⁴⁾. És ezt a szoros belső összefüggést fentartják a Mohács előtti törvényhozásnak utolsó²⁵⁾ idevágó tételei, az 1525-iki hatvani decre-

²¹⁾ V. ö. szerzőnek *Assessor sedis regiae* cz. cikkét a Magyar Jogi Lexikon I. kötetében 309—310.

²²⁾ Fraknoi i. h. 413.

²³⁾ „... apud Maiestatem regiam iurati maneat, et in consilio regio, et in iudiciis decernendis sibi assistant.“

²⁴⁾ „Praeterea vicepalatinus, ac vice iudex curiae regiae, et magistri protonotarii ex eorum officio, consilio interesse possunt, atque debent.“ A személynökre nézve *törvényszéki elnöki* állásánál fogva annyira magától értetődött a királyi tanácsban való részvétel, hogy azt fölöslegesnek ítélték törvénybe iktatni. A személynök akkor Werbőczy volt. Sem neve nem fordul elő a megválasztott nemesek névsorában, sem a személynöki tiszt nincsen megemlítve azon hivatalok között, melyekkel a tanácsban való részvétel jár. A személynöknek ez a joga a tanács szervezetéből, összealkotásából önként folyt. Hogy az 1518-iki törvényhozóknak eszük ágában sem volt Werbőczyt a tanácsból kizárni — a mit máskülönben fel kellene tételeznünk, bizonyítja az a közismeretű tény, hogy a bácsi országgyűlés a Tripartitum nyomtatási költségeinek fedezésére nemzeti ajándékot szavazott meg neki. Lásd Fraknoi i. h. 421.

²⁵⁾ Az 1526: XXXI. t.-cikk is elrendeli: „Regia Maiestas eligat octo etiam ex nobilibus et regnicolis, qui consilio suae Maiestatis intersint.“

tumnak a „királyi tanács ujjaalakításáról“ szóló I. cikke, midőn a főpapok és bárók főbbjein — egyik kézirat szerint: a nádoron, kancelláron, országbírón, kincstárnokon — kívül az 1498: VII. t.-cz. alapulvételével az országgyűlésen választott 8 nemest²⁶⁾ jelöli meg a királyi tanácsnak állandó, határozat hozatalára egyedül jogosított tagjaiul.

A tulajdonképpeni kormányzat vitelében, a folyó ügyek elintézésében közreműködő királyi tanács tehát alapvonásaiban, lényegében, *conceptiójában* ugyanaz a vegyes házakbeli királyok korszakának végén, a mi volt Hunyadi János gubernatorsága idején és megelőzőleg. Azonban ha egybevetjük az 1446: VII. t.-cikkben foglalt felhatalmazást: „E tanácsosokon kívül magánál tarthat a főpapok, főtisztviselők, vagy nemesek és vitézek közül akárkit és kikérheti bárkinek a tanácsát, a mint szükségesnek látja“, az 1525-iki hatvani végzésnek imént érintett határozatával: „A tanácsban véleményüket nyilváníthatják a többi főpapok és főtiszttek is, de a miben a királyi felség fentnevezett tanácsosaival megegyezett, az érvényes maradjon és meg ne másíttassék“²⁷⁾: látjuk, nevezetes különb-

²⁶⁾ „Regia Maiestas de medio dominorum praelatorum et baronum primarios officiales et consiliarios, praeterea de medio quoque nobilitatis huius Regni octo personas electas iuxta generalis decreti contenta in curia sua regia apud se teneat“ Suppl. III. 23. Más feljegyzés szerint: „Maiestas Regia dominos palatinum ac cancellarium, iudicem curiae et thesaurarium suae Maiestatis tamquam supremos suos consiliarios penes se acciperet. Praeterea de medio quoque nobilitatis... etc.“ Vest. 594. Hogy a hatvani országgyűlés által kirendelt tanács teljesen azonos a királyi törvényszékkal, mutatja egyébként ennek a decretumnak XXXII. cikke is: „Omnia decreta regia per dominos *consiliarios regios et assessores iuratos sedis iudiciariae regiae* infra venturam generalem diaetam in unum corpus decreti redigantur“ u. o. 608. Az „et“ e helyütt ugyanazoknak az egyéneknek *kettős* hivatását juttatja kifejezésre éppúgy amint az 1507: III., IV., V., az 1518-iki bácsi XX., XL. stb. tezikkeknek „domini consiliarii et assessores“-féle rövidebb kitétele. Az 1500-iki decretumban a királyi törvényszékkal kapcsolatos kirendelt tanács tagjai hol „iurati assessores“ (VII., VIII., XI. t.-cz.,) hol „iurati consiliarii“ (XL., XLI. t.-cz.) néven szerepelnek a szerint, a mint az illető cikkben törvénykezési, avagy tanácsbeli teendőkről van szó.

²⁷⁾ „Ceteri etiam praelati et barones in consilio interesse... et sententias suas declarare... valeant atque possint, nihilominus tamen quicquid per Maiestatem regiam cum praedictis consiliariis conclusum fuerit, ratum maneat atque firmum“. Suppl. III. 23.

ség, nagy jelentőségű eltérés áll fenn a tanács működésének *jogi természete* tekintetében, a törvényszéki assessorok tanácsosi szerepének *jogi jellegét* illetőleg. Ez a mélyreható változás több mint félszázados fejlődésnek volt az eredménye.

A királyi tanácsnak nagyérdekű alkotmányjogi fejlődését különösen az utolsó Jagellók alatt, részletesen fejtegeti Timon Ákos egyetemi előadásaiiban.²⁸⁾ Élesen megvilágítja az annak keretében érvényesülő „hármass törekvést: hogy a köznemesi elemnek a királyi tanácsban való részvétele biztossítsassék, vagyis hogy a tanács demokratikussá tétessék, hogy a tanács hozzájárulásához köttessék a királyi intézkedések érvénye és végül, hogy az ország törvényei és közjáva ellen vétő tanácsosok feleletre — tehát jogi és politikai felelősségre — legyenek vonhatók“.²⁹⁾ Timon egyuttal összefoglaló jellemzését is adja a királyi tanács alkotmányjogi fejlődésének: *a mai parlamentáris kormányzat jogtörténeti előzményének* nevezi azt, utalással arra, hogy Angliában szakasztott ilyen alakulás fejlesztette a continual council-t parlamentáris felelős miniszteriummá. Mi a következőkben csakis egy újabb szempontból foglalkozunk a királyi tanács fejlődésével, a fejlődésnek t. i. azzal az oldalával, a mely bennünket, minthogy feltárja a *tágabb királyi tanácsosai való érintkezési pontokat* és határos a szervezetség kérdésével, kiváltképpen érdekel: vizsgálni fogjuk a királyi tanács működésének jogi jellege tekintetében végbe ment fejlődést. Eredményeink, új nézőpontról eszközölt megfigyeléseink teljesen megerősítik Timonnak idéztük rövid, plastikus jellemzését.

Az 1525-iki hatvani decretum I. czikke ugyanis, mely egyik rendelkezésében homlokegyenest ellenkezik az ugyanarra a királyi tanácsra vonatkozó 1446: VII. tezikkel, végső szeme és diadaljele egy hosszas fejlődésnek, mely oda irányult, hogy a kormányzat vitelére kirendelt királyi törvényszéket, vagyis a szoros értelemben vett királyi tanácsot egyszerű *közigazgatásjogi intézményből alkotmányjogi intézménynyé alakítsa.*

²⁸⁾ Id. h. 500—512. II.

²⁹⁾ A fejlődésnek ezt az utóbbi irányát külön tüzetesen tárgyalta az összehasonlító államjogtannak európai híré tudósa Schvarcz Gyula: „A király tanácsosainak felelőssége.“ Nézeteit ugyan nem fogadjuk el egészen I. alább a döntő fontosságú 1507. évi VII. t.-czikkről mondandókat.

A királyi tanácsot — mondottuk — az 1446: VII-ik tezikki tünteti fel természeti, statikai, nyugvó állapotában: előttünk áll abban a formában, a milyennek a viszonyok, a szükség és czélszerűség létrehozták, mint terméke egy belső alakulásnak, melyet egyes-egyedül az intézménynek tulajdonképpeni rendeltetése maga határozott meg, de a melyre nem hatott még semmiféle külső törekvés, melyet nem módosított még tulajdonképpeni hivatása — a kormányzati ügyvitel — körén kívül eső holmi általánosabb, magasabb czél.³⁰⁾ A XV. század derekán a királyi törvényszék tagjai állandóan közreműködnek a központi igazgatásban; de a király, illetőleg király nem létében a kormányzó, másokkal is intéztetheti el a folyó ügyeket, másoknak tanácsát is követheti: a királyi törvényszék valójában nem maga a királyi tanács, tényleg annak inkább csak állandó, szilárd alkatrésze. Hisz a törvényszéknek *elsődleges* feladata, az igazságszolgáltatás dolgában sem volt másképpen: száz meg száz ítéletlevél s bírói határozat tanúsítja, hogy a királyi törvényszék rendes ülnökein, a kinevezett vagy az országgyűlésen választott, többnyire gyűjtőnévvel jelölt „esküdt“ assessorokon kívül az ítélkezésben résztvettek gyakran, névszerint felsorolt előkelő udvari tisztek, történetesen az udvarban tartózkodó főpapok, zászlós-urak, főispánok s egyéb urak is, és nézeteltérés eseteiben bizony előfordulhatott, hogy nem az assessoroknak véleménye, hanem a törvényszék ama rendkívüli, — hogy úgy mondjam külső tagjaié enunciatáltatott jogerős ítélet vagy határozatképpen. A törvényszék tagjain kívül és mellettük a király bizalmából, különös akaratából — tetszése szerint esetről-esetre, vagy rendszeren — mások is vesznek részt a kormányzati ügyvitel sokféle teendőiben: kétségekívül a kanczellária főbb hivatalnokai meg az udvartartás egyes ágainak élén álló urak, alkalmasint a számos udvari tisztek, a camerarii, cubicularii,

³⁰⁾ Külső törekvés hatása — nevén nevezve: a kormányzatra való befolyásszerzés eszméje —, fejlődésszerű, dinamikai jelenség 1446-ban legfeljebb abban mutatkozott, hogy a törvényszéknek, tehát egyszersmind a tanácsnak is tagjai ezúttal választattak először s azóta rendszeren (v. ö. 1458: XXXII., 1478: XI. t.-cz.) az országgyűlésen. Azonban ez a tény a szóban forgó tekintetben annál kevésbbé bír jelentőséggel, mivel éppen nem *csak*, sőt nem is első sorban a tanácsra, hanem — kivált eleinte, így 1446-ban — inkább a királyi törvényszékre vonatkozott.

aulae milites és familiares³¹⁾ közül a legkiválóbbak, közügyekben jártasak. Bizonyosságot és felvilágosítást nyújthatna e tekintetben annak tüzetes megállapítása, kiknek relatiójára állított ki a királyi kanczellária a XV. században okleveleket³²⁾, a mint csakis ezen a fáradságos úton-módon, mely megkívánja a kanczellária összes XIV. s XV. századbéli kiadványainak gondos áttanulmányozását, tudhatnánk még részleteket a folyó ügyeknek a királyi tanácsban miképpen való elintézéséről, például arról, vajjon volt-e a királyi tanács állandó tagjai között munkamegosztás, volt-e az egyeseknek külön ressortjuk, az arra vonatkozó jelentéstétel és előterjesztés különös kötelezettségével. Hogy az, a mit a királyi törvényszék tanácsai működéséről, a központi ügyvitel módjáról imént mondtunk, talál, bizonyítja egy fölötte jellemző tény: hogy a Mátyás korabeli törvények, bár sűrűn említik a királyi törvényszéket, sőt megemlékeznek annak az országgyűlésen választott tagjairól is (pl. 1478: XI. és XII. czikk³³⁾ egyetlen egyszer³⁴⁾ sem érintik a törvényszéknek királyi tanácsul való szereplését. Mátyás király, kinek uralma alatt egyfelől jobban igazgattatott az ország, mint valaha, és a kinek másfelől szüntelen hadjáratjai, diplomatai actiói, belső reformjai sok-sok dolgot adtak a folyó ügyek intézésére hivatott tanácsnak, kétségtelenül nem érhetette be a királyi törvényszéknek, mint tanácsnak tevékenységével, szüksége volt számos egyéb munkatársra is — és így egy időre elmosódhatott a királyi törvényszék és a királyi tanács *azonosságának* tudata.

A királyi törvényszéknek tanácsai működése tehát a XV. század végeig merőben közigazgatásjogi intézmény, a milyen az állami kormányzatnak akármelyik más intézete, akár a sókamara, a harminczad hivatal vagy a pénzügyi igazgatás egyéb szervei: az állami teendők bizonyos részének, bizonyos munkakörnek elvégzésére rendelt egyszerű kormányzati eszköz,

³¹⁾ Timon 403.

³²⁾ Reméljük, a kanczelláriának a vegyes házakbéli királyok alatti történetét tárgyzó mű, mely elnyerendi az Akadémia kitűzte Péczelidíjat, világosságot fog deríteni erre a tárgyra is.

³³⁾ Lásd még az 1471: XIV., 1486: LXXIII. (4. §.), 1492: X., LI., LXX. t.-czikkeket.

³⁴⁾ Kivéve az uralkodásának első hónapjaiban hozott 1458: XXXII. t.-czikket. — Egy másik okáról e ténynek v. ö. a köv. j.-et.

minden magasabb hivatás híján, de arra a feladatra készenléténél, továbbá tagjainak jártasságánál, jogi képzettségénél fogva tagadhatatlanul a legalkalmasabb. Fő és egyedül lényeges, hogy a munka elvégeztessék; vajjon a király másokkal intézteti-e el a folyó kormányzati ügyeket,³⁵⁾ nem a törvényszék ülnökeivel, vajjon ezek véleményét követi-e vagy javaslatuk ellenére jár-e el, mellékes, alkotmányilag közömbös. A királynak nem kötelessége éppen az ő közreműködésüket igénybe venni, az ő tanácsukat elfogadni; és viszont nekik nem kizárólagos joguk a királyt a kormányzat vitelében támogatni, sőt egyáltalában nem „joguk“, — oly értelemben, hogy munkásságuknak, javaslataiknak mellőzése a király részéről törvénysértés volna. Legkevésbé sem bir alkományi jelentőséggel, vajjon a királyi rendelkezés a tanácsként működő törvényszék hozzájárulásával létesült-e, vagy sem. Ez az oka, hogy nem ismerünk XV. századbeli oklevelet, melyben a király erre az ő szűkebb tanácsára, annak indítványára, határozatára hivatkoznék;³⁶⁾ e hivatkozás épp oly üres s fölösleges volt volna, a milyen fölöslegesnek tartanók ma, ha a kereskedelmi miniszter vasutügyi rendeleteiben szakembereinek, mérnökeinek előterjesztéseit emlegetné. A XV. században nem hozatott törvény, mely egy-egy meghatározott ügyet vagy igazgatási szakot külön a „kirendelt“ tanácsnak hatás-

³⁵⁾ Királyainknak, kormányzóinknak kezdetben nem igen fért a fejükbe, hogy az országgyűlés, ha melléjük tanácsot rendel, ezzel őket annak igénybevételére (nem is szólva arról, hogy kizárólagos igénybevételére) kötelezni akarná. Ez az autokratikus felfogás nyilatkozik meg V. László fentebb idézett válasziratának következő soraiban: „Ubi tua fidelitas (Hunyadi) decem et octo, plures aut minores numero tamquam nostri capitanei ipsius regni Hungariae ipso tempore absentiae nostrae pro consilio et auxilio... pro te et subsidio tuo recepisses vel assumes, vel reciperes aut assumes de praesenti, id tuae fidelitati non imputaremus.“ Kat. XIII. 892.

³⁶⁾ Hunyadira vonatkozólag már Kovachich tette ezt a megfigyelést s abból azt következtette, hogy az 1446: VII. t.-cikknek a kormánytanácsra vonatkozó rendelkezése egyáltalán nem nyert fogantat. Suppl. II. 61. Knauz éles tekintete felismerte az okot; ekként mutatja ki Kovachich következtetésének helytelen voltát: „Nem igen lehet e (kormányzói) tanácsról adatunk, miután tagjai nem működtek önállóság, hanem csak a Hunyadi neve alatt kiadott okmányokra lehettek befolyással, melyekben természetesen nem igen említettnek“ i. h. 42.

körébe utalna; hiszen, a míg a tanácsot pusztá kormányzati eszköznek, tisztán közigazgatásjogi intézménynek tekintették, minden ügy szükségyszerűen odakerült, mert el kellett intéztetnie — csak hogy nem kellett éppen az assessorok tanácsával elintéztetnie.

Ilyképpen a törvényszékekkel kapcsolatos kirendelt tanácsnak befolyása a közügyekre nem volt valami jelentékeny. Nem csak, hogy a király a rendes kormányzat vitelében nagy részt juttathatott és juttatott³⁷⁾ másoknak, hogy másoknak befolyása érvényesülhetett a kisebb fontosságú ügyek intézésében is, — a midőn messze kiható lépést kellett megtenni, midőn elvi jelentőségű, országos érdekű elhatározásra került a sor, minő pl. a háború s béke fölötti döntés, a külföldi hatalmakhoz való viszonyok szabályozása, a legfőbb tisztségek betöltése: szóval, mint mondani szoktuk, a *nagy politika kérdéseiben* bizony nem ők, az országgyűlésen választott assessorok irányították a király akaratát, hanem az ilyen nagyérdekű határozatok hozatalára egybegyűlő *tágabb királyi tanács*, a hatalmas nagybirtokosoknak, az egyházi és világi főuraknak gyülekezete, szinte azt mondhatnók: testülete, a melynek meghallgatására kötelezte a királyt — látni fogjuk — sok ügyre vonatkozólag külön törvény és általánosságban a politikai *raison*, s a mely gyülekezetnek nyomatékos szavával szemben az assessoroknak esetleg ellenkező véleménye, melynek az alkotmány még nem kölcsönzött volt különös súlyt, nem igen esett a latba.

³⁷⁾ Kétségtelen bizonyítéka, sőt némileg legalis jóváhagyása ennek az állapotnak a II. Ulászló-féle választási szegődvény 9. §-a, melyet csaknem szóról-szóra ismételt az 1492: VI. t.-cz.: „Regia Maiestas dum in Hungaria manebit consiliarios, cancellarios, thesaurarium, cubicularios, dapiferum, pincernam, comites, camerarios, et generaliter omnes officiales maiores vel minores Hungaros teneat et habeat.“ A consiliarii, kik e t.-czikkben az állandóan a király személye körül tartózkodó, javadalmazott udvari tisztek (officiales) közül elsőeknek említetnek, tagadhatatlanul a szónak szűkebb értelmében vett „tanácsosok“: a rendes kormányzati ügyvitelt végző, állandó, fizetett hivatalnokok (a németországi kancelláriai stílus, alkalmasint a cseh is, nagyobbára csak ezt a szoros értelmét használta a „consiliarius“-nak). E tanácsosok tehát ugyanazokat a teendőket teljesítették, melyeknek teljesítése első sorban a királyi törvényszékekkel azonos kirendelt tanácsnak volt a hivatása.

Midőn II. Ulászló első éveiben, kinek trónracmelésével aratta az aristokratia egyik legnagyobb diadalát és a kinek választási szegődvénye biztosított — mint látni fogjuk — a nagybirtokos uraknak, a tágabb királyi tanácsnak döntő, legszélesebb körű befolyást az ország sorsára; midőn II. Ulászló alatt bekövetkezett a nemzeti visszahatás, a főuraknak korlátlan uralma, vezető szerepe, Németországhoz szító politikája³⁸⁾ ellen és a nemesség teljes erővel arra törekedett, hogy az állami élet minden vonalán magának szerezzék meg ezt a döntő befolyást: természetsszerűleg a királyi törvényszékkal azonos, tehát a nemesség hozzájárulásával az országgyűlésen kirendelt kormánytanácsot ismerte fel azon eszköz gyanánt, mely az ő törekvéseinek, eszméinek, politikájának letéteményesévé és megvalósítójává válhatnak. De a nemesség vezető férfiai³⁹⁾ belátták, hogy ezt a czélt nem érhetik el, ha meghagyják a tanácsot annak, a mi: pusztá kormányzati közegnek, melynek működését a király ha tetszik, igénybe veszi, ha nem tetszik, nem, melynek nézeteihez, indítványához semmiképpen kötve nincs, sőt a melynek ellenében éppen a legfontosabb határozatoknál a tágabb királyi tanács, vagyis az aristokratia javaslatát követi. Belátták, hogy a királyt törvényben kötelezni kell arra, hogy a nemzet által az országgyűlésen kirendelt tanácssal intéztesse a kormányzat folyó

³⁸⁾ L. Hajnik akadémiai székfoglalóját. 8. l.

³⁹⁾ És tudjuk is, ki volt a köznemesség e törekvéseinek lelke, vezére. A kornak ezt a legnevezetesebb közjogi mozgalmát az intézte, a kiben a XV. századbéli magánjog codicatorát tisztelik az utódok: Werbőczy István. V. ö. Fraknói: W. I. a mohácsi vész előtt Századok 1876. 441. s. kk.; és Hajnik cikkét a Beöthy-féle Képes Magyar Irodalomtörténetben I. 188. Werbőczynek a tulajdonképpeni tanács alkotmányjogi fejlesztése körüli vezérszerepét érdekesen mutatja az, hogy e fejlődésnek s Werbőczy élete történetének fő-etappejai tökéletesen összeesnek. 1498-ban, mikor őt először látjuk előkelő, befolyásos állásban, indul meg a fejlődés; tetőfokát éri el s teljes diadalt arat az 1525-iki hatvani gyűlésen, a mikor Werbőczynek magának is pályafutása zenithre jut s megválasztják a király után első embernek, nádornak; s midőn 1526-ban a budai országgyűlés megbuktatja s hűtlenségben marasztalja Werbőczyt, megbuknak egyszerre mind a tulajdonképpeni tanács fejlesztésére irányult alkotmányjogi törekvések s helyreáll a régi, 1498 előtti helyzet (l. alább). A személyes az ügy sorsának ez a párhuzamos volta legjobban jelzi a kettő közötti szoros kapcsolatot.

ügyeit, hogy reájuk hallgasson s tanácsuk szerint járjon el a legfontosabb ügyekben is, sőt hogy másoknak ellentétes véleményeit egészen mellőzze. Kötelezték is. A Jagellók rövid uralma alatt számos nevezetes törvény alkotottatott ebben az irányban — ki tudja, mekkora erőfeszítések és küzdelmek árán⁴⁰⁾ — melyek az országgyűlés által a király mellé rendelt tanácsot kivették az egyszerű kormányzati segédeszközök, a közönséges közigazgatásjogi szervezetek sorából s az *alkotmányba* helyezték át, az alkotmányjogi intézmények közé; fontos törvények, melyek már-már megvalósították a nagyszerű czélt, a modern constitutionalismus alapelvét, hogy *a végrehajtó hatalom gyakorlásában, az ország kormányzásában lényeges s irányító befolyás jusson a nemzetnek*, oly központi kormányzati közegek kizárólagos igénybevételére kötelezvé a királyt, azaz *oly közegekre ruházván a kormányt, a mely közegekre a nemzetnek, illetve szervének, az országgyűlésnek van döntő ingerentiája* — e közegeknek időközönkénti megváltasztása és egyúttal felelősségrevonása révén.

A királyi tanács ezen alkotmányjogi fejlődésének első mértföldköve az 1498: VII. t.-cikk, mely meghagyja, hogy a király „oly ügyekben, melyek általában az egész országot illetni, érdekelni látszanak, — a mondott tizenhat nemes (lásd II. t.-cz.) közül nyolezat állandóan a tanácsba vegyen.“⁴¹⁾

⁴⁰⁾ Schvarcz Gyula az 1507-iki törvénycikkekről szólván (i. h. 62. l.), megjegyezte, mennyire kár, hogy nem ismerjük apróra e ézikkék keletkezésének körülményeit. Fejtegetéseimen is megérzik, hogy az egyes törvényhelyek értelmezésénél, az egyes rendelkezések alkotmányjogi értékének méltatásánál nem támaszkodhattam az országgyűlési tárgyalások és alkudozások részletes rajzára. Fraknoi Vilmos, mikor a hetvenes években megkezdte a „Magyar Országgyűlés Emlékei“ szerkesztését, az 1526 előtti országgyűléseket mellőzhetőknek gondolta, minthogy „e tekintetben nem igen tudunk többet Kovachichnál“. Fraknoi figyelme azóta az olaszországi levéltárakra irányult és kutatásainak gyümölcse sok-sok alkotás, mely új világosságot derített Magyarországnak a Hunyadiak és Jagellók alatti történetére. Fraknoi a mohácsi veszedelmet megelőző országgyűlésekről ma már kétségkívül többet tud, mint a mennyi Kovachich munkáiban található. Múltó kiegészítése lenne annak az ő szerkesztésében megindult nagybecsű gyűjteménynek, ha kiadná a II. Ulászló és II. Lajos alatt tartott országgyűlések emlékeit.

⁴¹⁾ „Ex praedictis 16 nobilibus regia Maiestas in negotiis illis, quae generaliter universum regnum tangere et concernere videbuntur, semper octo in consilium suum admittat.“

Nagy történetírók e rendelkezést úgy fogták fel, mint a mely a törvényszék tagjainak „megnyitotta“ a királyi tanácsot. Korántsem.⁴²⁾ A sedes regia iudiciaria tanácsai működése már régóta fennállott; az 1498: VII. t.-cz. uttörő annyiban, hogy azt a királyra nézve *mellőzhetlenné* tette; e törvénynek az volt a jogi hatása, hogy ezentúl a kirendelt tanácsnak a király részéről való mellőzése nyílt törvényszegés számba ment. És míg egyrészt a törvényeziknek idézett szakasza arra helyez súlyt, hogy a király éppen a legfontosabb ügyekben ennek a kirendelt tanácsnak javaslatát kövesse (esetleg szemben az urak tanácsával), addig a következő szakaszból — melyben a nemzet garantiát igyekezett szerezni arra nézve, hogy megbízottjai csakugyan kívánsága szerint fognak eljárni, — e szakasznak minden egyes szavából s fordulatából kétségtelenül kiviláglik, hogy a törvény a rendes kormányzati ügyvitelt teszi a tanács feladatává: eskü követeltetvén a tanács tagjaiul kiszemelt assessoroktól, hogy „mindent hiven és a *titkot* jól megőrizve fognak tenni és intézni.“⁴³⁾ Az 1498: VII. t.-cz. intézkedéseit egész terjedelemben ismétli az 1500: X. t.-cz. azzal a változtatással, hogy félévenként felváltva 12—12 assessort rendel a tanácsba vétetni (3. §.) és hogy megadja a többi, soron kívül levő ülnököknek azt a jogot, hogy „medio tempore“ bármikor helyet foglalhassanak (a törvényszékben és) a tanácsban (13. §.). Azonban ez a törvényezikk tartalmaz oly tételt is, mely az egész törvénynek irányzatával nyilván ellentétben van s éppen nem szolgálja a nemesség alkotmányi törekvéseinek végső czélját: a kormánynak az országgyűlés által kirendelt s tőle függő tanácsra ruházását; magában foglal oly tételt, a melynek becikkelyezése, jóváhagyása — hisz sem tényleg, sem jogilag nem volt új dolog — kétségtelen engedmény a nemzeti-köznemesi párt részéről az urak, az aristokratia javára, jele a nemesség csupán rész-

⁴²⁾ Lásd az említett 1446: VII. és 1458: XXXII. t.-ezikkeket. — Az 1500: X. t.-cz. 3. §-a ugyanezt a kifejezést használja: „in consilium regiae Maiestatis semper *admitti*... debeant.“ Tehát ez a törvény is „megnyitotta“ nekik a királyi tanácsot.

⁴³⁾ „Qui quidem nobiles stricta fide semper iurare debebunt, quod omnia in eo ipso consilio fideliter et secreta ac pro communi bono et utilitate huius regni agent et tractabunt.“ 1. §.

leges győzelmének: „Azonfelül a többi főpapok és bárók, kik különben is a királyi felség tanácsában ülnek,⁴⁴⁾ szokott módon mindig bebocsáttassanak ő felsége szóban forgó tanácsába“⁴⁵⁾ (14. §.). Mindezt egyszerű utalással megerősíti az 1507-iki decretum (III. t.-cz. princ.), mely egyszersmind roppant nyomatékot ad a törvény szavának. Az V. ezikk újból kimondja, hogy „a király köteles minden országos ügyben az assessoroknak és egyéb tanácsosainak tanácsával intézkedni,“ és e parancshoz a legsúlyosabb, legerősebb sanctiót fűzi, melyet a legislativ politika egyáltalán ismer: „A mit a király ezek tudtán kívül rendelne, ne legyen jogerős és ne birjon érvénnyel.“⁴⁶⁾

A királyi tanács jogkörének mélyítését célzó alkotmányi törekvések éle, láttuk, egyfelől a király ellen, illetőleg a királynak absolutistikus vagy nemzetellenes iparkodásai ellen, másfelől s főképp az aristokrátiának vezető szerepe ellen fordult; a fejlődésnek két iránya különben gyakorlatilag többnyire összeesett, külsőleg, a törvény szövegében is mindig egynek jelentkezett, minthogy úgy az egyik, mint a másik

⁴⁴⁾ Még visszatérünk erre.

⁴⁵⁾ „Ceteri insuper domini praelati et barones alias in consilio regiae Maiestatis residentes more alias consueto in consilium Suae Maiestatis praenotatum semper admittantur.“ Hogy az 1500: X. t.-cz. 14. §-a valóban a pártok compromissumának volt az eredménye, melynek talán a 13. §. képezte ellenértékét, az aristokrata párt nyújtotta viszontkedvezményt, ezt — azt hiszszük — eléggé bizonyítja a két szakasznak elhelyezése. E két szakasznak logice a 3. §. után volna a helye, az első három szakasz állapítván meg, kik vegyenek részt a tanácsban, holott a következőkben szó van a törvények összegyűjtéséről, az assessorok fizetéséről, megválasztásáról, a tagság időközben való megüresedésének, az ismételt való megválasztásnak esetéről, és csak a legvégén tétetik ismét szavá a tanácsban való részvétel kérdése. A 13. és 14. §§-nak a közvetlenül megelőző szakaszokkal való hiányos összefüggését, az átmenet erőszakosságát inkább megvilágítja, semhogy palástolná, az áthidaló phrasis: „Hoc quoque non praetermisso, quod ...“ Nem kételkedünk abban, hogy ez a két szakasz volt tárgya a leghosszabb vitatkozásnak, s hogy a pártok e fölött tudtak legnehezebben, legutoljára megegyezésre jutni, a mi okozta azoknak mintegy toldalékképpen a t.-cz. végére függesztését.

⁴⁶⁾ „Regia Majestas omnia, quae negotia huius regni concernunt, cum consilio praefatorum dominorum assessorum, et aliorum suorum consiliariorum de caetero faciat (princ.). Etsi quae praeter eorum scitum faceret, nullius sint vigoris, neque firmitatis.“ 1. §.

ügyben tett intézkedés közvetlenül a királynak szólt. A király ellen irányuló részükben a nemességnek a tanács körül jegeczedő törekvései ezzel az V. törvénycikkkel már is elérték a megvalósulás tetőpontját; de az aristokratia fölött a nemesség még távolról sem nyert teljes és végleges diadalt. Mutatja ezt, hogy a király rendeletének érvénye nemcsak a „dominorum assessorum“, tehát az országgyűlés által kirendelt tanácsnak, hanem „et aliorum consiliariorum suorum“, „egyéb tanácsosainak“ tudtától s beleegyezésétől is tétetik függővé, kik alatt csakis a tágabb királyi tanács tagjait, az urakat általánosságban, lehet értenünk. Ez a betoldás is, csak úgy, mint az említett 14. §. és későbbi hasonló rendelkezések, a pártok egyezségének, transactionjának volt az eredménye; látszólag, egymagában, nagyobb engedmény a 14. §-nál (mely az uraknak csupán részvételi jogát mondja ki), valójában nem az, minthogy a nemesség — jogilag: a nemzet, az országgyűlés — ugyanekkor egyuttal befolyást nyert ezekre az akaratától függetlenül, országgyűlési megbízás nélkül a királyi tanácsban résztvevő „egyéb tanácsosokra“ is. A VII. t.-cikkben ugyanis kivívta azt a fontos jogot, hogy az országgyűlés feleletre vonhasson bárkit, a ki „a király tanácsában az ország törvényei és közjava ellen vét“. ⁴⁷⁾ Egyelőre, a meddig az aristokrátiának befolyását a királyra, részvételét az ország sorsának intézésében teljesen visszaszorítani nem lehetett, e befolyásnak az országgyűlés ellenőrzése alá helyezése is közelebb juttatott az alkotmányi törekvések végső céljához; a végletektől mindenesetre visszariaszthatta az urakat; ezért a felelősségre vonásnak az 1507-iki decretumban foglalt terjedelmes joga csakugyan nevezetes haladást jelent — bár kerülő úton — a királyi tanács alkotmányjogi fejlődésében. Az 1507-iki decretum más módon is igyekszik megközelíteni azt a végső célt. Már 1498 óta nem hozott törvényt, mely egy-egy ügynek a tágabb királyi tanács

---

⁴⁷⁾ „Si quis dominorum, aut regnicolarum, in consilio regiae Maiestatis contra libertatem et commune bonum atque statuta huius regni, palam publice et temerarie agere attentaret, talem teneantur praescripti domini assessores in generali diaeta proximo semper ventura universis dominis praelatis et baronibus ac ceteris regnicolis ex nomine manifestare.“

hatáskörébe utalásával növelte volna ennek fontosságát az állami életben (nem is alkottatott ilyen törvény soha többé); sőt a nemesség ugyancsak 1498-ban keresztülvitte a tágabb királyi tanács törvényszerinti hatáskörének a király javára való jelentékeny esorbitását: az 1492: IX. és 1495: II. t.-cz. eltörlését, melyek tudvalevőleg száz jobbágytelket meghaladó adományhoz a főpapok és bárók hozzájárulását kívánták volt meg.⁴⁸⁾ Az 1500-iki végzemény egyes konkrét ügyek rendezését⁴⁹⁾ bizta volt kifejezetten a kirendelt tanácsra; az 1507-iki decretumban már egész sorozatával találkozunk a kirendelt tanács illetékességét külön hangsúlyozó intézkedéseknek. Így a IV. cikk a személynök kinevezését köti a kirendelt tanács javaslatához, az 1507: V. t.-cz. a határok védelmével egybekötött főhivataloknak s a végvidéki kapitányságoknak betöltését (ezeket ugyan „et ceterorum consiliariorum suorum“).

⁴⁸⁾ „In decreto maiori ita . . . ordinatum fuerat: Quod Maiestas regia proprio motu usque centum jobbagiones conferre possit quibuscumque voluerit . . . ultra vero ipsum numerum cum consilio dominorum praelatorum et baronum etc. Quod dominis *regnicolis* videtur inconueniens et illicitum 1. §. Et ideo non nolent constringere potestatem et auctoritatem Maiestatis Suae in aliquo: demtis dumtaxat forensibus et externis.“ 1498: XXVI. t.-cz. Ujból kimondja ezt az 1504: X. t.-cz.: „Regia Maiestas iuxta suam voluntatem de cunctis iuribus possessionariis ad ipsam devolvendis libere disponere . . . possit.“

⁴⁹⁾ Az 1500: XXVIII. t.-cz. elrendeli, hogy azok a községek s puszták, melyek nem a tulajdonképeni megyéjük, hanem más megye joghatóságának vannak alávetve (ezekről az enclavékról l. Pesty, Az eltűnt régi vármegyék I. 37—42.), ezentúl jogilag is ama megyéhez tartozzanak, melynek határában fekszenek (1. §.). Kivételt tesz a törvény azokra a községekre s jószágokra vonatkozólag, melyek a másik megye főispáni tisztségével járó birtok-complexum kiegészítő részeit képezik, azaz „honore et titulo illius comitatus“ biratnak. (2. §.) A kik ezen a jogalapon nyerték ki birtokaiknak az illetékes megye alóli exemptióját és más megyéhez csatoltatását, kötelesek az erre vonatkozó királyi privilegiumokat kiváltságaik elvesztésének terhe alatt (4. §.) „vigesimo die f. b. Jacobi Apostoli proxime venturo, in termino scilicet celebrationis brevium iudiciorum coram Regia Maiestate ceterisque iuratis electis in consilio Regiae Maiestatis iudiciisque interesse debentibus producere . . .“ (3. §.) Az 1500: XL. és XLI. t.-cikk a vámtűgy szabályozását bizzák a kirendelt tanácsra. Megyéenként irassék össze, kiknek van vámszedési joguk, ki minő s mennyi vámot szed; ezeknek a kimutatásoknak alapján „Regia Maiestas una cum iuratis suis consiliariis“ megfogja állapítani, „quae illorum tributorum distrahi et aboleri, et quae de cetero semper exigi

És az 1514: II. t.-czikk — az összes idevágó törvények közül az egyetlenegy, mely az országgyűlés által „kirendelt tanácsot“ ezen a legkifejezőbb néven nevezi s ezzel világosan feltűnteti annak magában álló testület voltát — érvénytelennek nyilvánítja a királyi jövedelmek minden olynemű elzálogosítását, mely „a kirendelt tanácsnak beleegyezése és megfontolása híján“ („sine consensu et deliberatione sui consilii ordinati“) történt. A következő decretum, mely ismét részletességgel határozta meg a tanács jogkörét, az 1518-iki bácsi országgyűlés végzése⁵⁰⁾ lényegében nem vitte előre a nemesség ebbeli alkotmányi törekvéseit. Ugyanaz az állapot, mint 1507-ben: teljes győzelem a királyi hatalommal, részleges siker s megalkuvás az arisztokrátiával szemben. A XXXIX. t.-czikk, mely névszerint sorolja fel a kir. törvényszéknek s tanácsnak az országgyűlésen választott tagjait (ez izben az országgyűlés szemelte ki a főpapok és főtisztviselők rendjéből veendő tagokat is) egyenesen a monarchikus elvet támadja, midőn kijelenti: „Az összes hivatalok osztogatásában és elvételeiben egyenlő részük legyen a királylyal és általában a királyi felség és az ország minden ügyében övék legyen a legfőbb intézkedés joga“. ⁵¹⁾ Számos részleges határozatok egyes királyi rendelkezésekhez, közjogi actusokhoz külön megkövetelik a kirendelt tanács („dominorum consili-

valeant.“ (XL. 6. §.) A XLI. cikk meghagyja, hogy a megyei kiküldöttek a vámmmentességgel bíró, vagy arra igényt tartó községek s birtokok jegyzékét is küldjék meg „Maiestati regiae et iuratis suis consiliariis“ felülvizsgálás végett. Ez a két törvényczikk legjobban mutatja, hogy mekkora fontosságot s jelentőséget tulajdonítottak a kirendelt tanácsnak 1500-ban: a vámügy rendezését ugyanis idevágó régibb törvényeink közül az 1397-iki temesvári végzemény („coram nostra Maiestate ac praelatis et baronibus nostris“ Történelmi Tár III. 231.) és az 1486: XXXVI. t.-cz. („Maiestas regia una cum dominis praelatis et baronibus debeat limitare“) a tágabb királyi tanácsnak, az 1498: LXXIV. t.-cz. pláne az országgyűlésnek („coram regia Maiestate nec non dominis praelatis et baronibus ceterisque regnicolis“) tartotta volt fenn.

⁵⁰⁾ Az 1518-iki budai czikkelyeket (lásd Suppl. II. 398—418), mint-hogy nem emelkedtek törvény erejére, csupán a főuraknak, a tágabb kir. tanácsnak törvényjavaslatát képezik, mellőzöm.

⁵¹⁾ „... ad cuncta officia et danda et auferenda cum Maiestate regia pariter auctoritatem habent et generaliter summa omnium rerum Suae Maiestatis, et regni apud eos maneat.“

ariorum et assessorum“) közreműködését és jelenlétét: pl. a főispánok és a kincstárnok hivatali esküjének letételéhez.⁵²⁾ Másfelől azonban ugyanabban a XXXIX. cikkben, közvetlenül a kirendelt tanácsosok felsorolása után, ott ékeskedik egy szakasz, mely az arisztokratia gyülekezetének, a tágabb királyi tanácsnak továbbra is biztosítja eddigi súlyát s világosan tanúsítja, hogy a nemesség még mindig nem tudta az uraknak a királyra való roppant befolyását megszüntetni, érvényesülésüket megakadályozni. „A többi tanácsos uraknak is helyük s méltóságuk ő felsége tanácsában változatlanul megmarad“. ⁵³⁾ És a míg ez így maradt, addig a nemesség el nem érte célját. A míg a törvény, megengedvén az uraknak a király tanácsában való megjelenést, — csupán a királylyal szemben mondotta ki azt, hogy a kirendelt tanácsnál legyen a legfőbb intézkedés joga, nem egyszersemind a „többi tanácsosokkal“ szemben; a míg a törvény nem adott a *kirendelt* tanács nézetének, javaslatának feltétlen elsőbbséget a fontos ügyek tárgyalásakor — vagyis ha egybegyült a tágabb királyi tanács — többségben levő hatalmas uraknak szavazata fölött: addig a rendes kormányzati ügyvitelt *talán* korlátlanul végezhatték a nemzet megbízottjai, de a nagy kérdésekben a nemesség politikája semmiesetre nem diadalmaskodhatott, óhajai nem valósulhattak.⁵⁴⁾ Azért, midőn az 1525-ik évben az arisztokratia és a köznemesség ellentéte

⁵²⁾ Bácsi 1518: XVIII., XX. t.-cz., ide tartozik még XXI. t.-cz. is.

⁵³⁾ „Ceterorum etiam dominorum et consiliariorum loco et dignitate in consilio Maiestatis Suae salvis remanentibus.“ 4. §.

⁵⁴⁾ Valójában, ha nézzük az 1498 óta 1526-ig fontosabb ügyben kelt okleveleket, nem találunk egyéb változást, minthogy a tágabb királyi tanács: a „főpapok zászlósúruk és előkelők“ javaslata, hozzájárulása s beleegyezése mellett *néha* az „esküdt ülnökök“ is emlittetik. Pl. „Simul cum dominis praelatis, baronibus, consiliariis et assessoribus suis“ 1516: Kat. XIX. 29.; „ex consilio dominorum praelatorum et baronum ceterorumque procerum atque assessorum consiliariorum suorum“ 1525: Tört. Tár 1883. évf. 91. Alkalmassint a kirendelt tanácsosok is értetnek, midőn a XVI. század tizes és huszas éveiben „totum consilium“-ról van szó, minek néhány esetét tudjuk: pl. 1519: Suppl. II. 491. Azonban az ülnöktanácsosok illetén kifejezett vagy burkolt felemlítése fölötté kivételes dolog; az eseteknek messze tulnyomó többségében azzal nem találkozunk; meggyőzhetnek e tényről a dolgozat további folyamán idézendő nagyszámú 1498 utáni oklevelek.

mélyreható szakadássá, forradalommal élcsdett és a nemzeti-köznemesi párt a rákosi meg hatvani gyűléseken magához ragadta a hatalmat, a vezetést: *első* feladata az volt, hogy helyrehozza ebbeli mulasztását, azaz hogy megalkossa azt a törvényt, melyet eddigé az uraknak győzedelmes ellentállása folytán meg nem alkothatott: „A többi főpapoknak és országnagyoknak is, miként méltóságuk megköveteli, szabadságukban s jogukban áll, hogy megjelenjenek magukban a királyi tanácsban, hogy ott tárgyaljanak s véleményüket nyilvánítsák. A legfőbb intézkedés joga s a hatalom mindazonáltal az előbb említett választott egyéneknél legyen, nehogy a különböző javaslatok s nézetek harcza folytán a királyi felség és az ország jóléte megzavartassék, veszendőbe menjen“.⁵⁵⁾ Így szól a rákosi végzemény I. czikke; a hatvani decretumnak hasonlóan I. cikkelye valamivel kiméletesebben szövegezi ezt a tételt, de nem kevesebb határozottsággal: „...mégis, a miben ő felsége említett tanácsosaival meg egyezett, érvényes maradjon s meg ne másíttassék“.⁵⁶⁾ Ezzel a törvényt betetöződött a királyi tanácsnak alkotmányjogi intézménynyé fejlődése. Ez a törvény nem csak a folyó ügyeknek, a központi igazgatás közönséges teendőinek intézését, hanem a nagy politika kérdéseiben való döntés jogát, szóval a *kormányt* a szónak teljes értelmében *kizárólag az országgyűlés* által kirendelt s *tőle függő tanácsra ruházta*, a királyi tanácsot a magyar alkotmány elsőrangú intézményévé avatta, a melynek útján a *nemzet* befolyt, sőt egyenesen részt vett a végrehajtó hatalom gyakorlásában. Az 1525-iki törvényhozók lelkében ugyanaz a gondolat forrongott, e törvényben ugyanaz az elv nyert — aránylag tiszta s világos — kifejezést, melyet az 1848-iki törvényhozás kifejlett államjogi terminologia birtokában s nyugateurópai alkotmányi intézmények átvételével így fejez ki: „Ő felsége a végrehajtó hatalmat független magyar miniszterium által gyakorolja“ (1848: III. t.-cz.),

⁵⁵⁾ „Summa et auctoritas omnium rerum apud praenotatas electas personas maneas, ne per varias opiniones et sententias [negotia?] regiae Maiestatis et regni sui surbantur, ac praetermittantur.“ Vest. 574.

⁵⁶⁾ „Nihilominus tamen, quidquid per Maiestatem regiam cum praescriptis consiliariis suis conclusum fuerit, ratum maneas atque firmum.“ Suppl. III. 23.

továbbá: „Mindegyik miniszter azon rendeletért, melyet aláír, felelősséggel tartozik“ (18. §.). És ha hozzáveszszük az 1507: V. t.-czikket, mely az 1525-iki decretumok hozatalakor még teljes érvényben volt, — nem mondhatta-e a magyar ember már 1525-ben jogos büszkeséggel s önérzettel lényegileg ugyanazt, a mi mai modern alkotmányunknak sarktétele: „(Ő felsége) bármely rendelete, parancsolata, határozata, kinevezése csak úgy érvényes, ha a Budapesten székelő miniszterek egyike által is aláíratik.“ (1848: III. 3. §.)⁵⁷⁾

Joggal nevezi Timon a királyi tanács alkotmányjogi fejlődését a mai parlamentáris kormányzat jogtörténeti előzményének.

3. Részletesen s behatóan adtuk elő a központi kormányzati ügyvitelre hivatott tulajdonképpeni tanácsnak mivoltát, összealkotását, a jogkörének mélyítésére irányuló törekvéseket azaz alkotmányjogi intézménynyé fejlesztését. Két okból: a szoros értelemben vett tanácsnak tüzetes megvilágítása, a feladat, szervezet s működés tekintetében való szabatos körülhatárolása által nagy mértékben tisztázódik egyszersmind a tágabb királyi tanács képe is — mintegy negative; másodsor pedig éppen a szoros értelemben vett tanácsnak alkotmányjogi fejlődése mutatja meg nekünk *a tágabb királyi tanács intézményét* egész jelentőségében, óriási fontosságában, tényleges vezérlő szerepében.

⁵⁷⁾ Az 1526-iki reactio, az aristokrátiának ujból uralomra jutása elsöpörte a megelőző év s általában harmadfél évtized alkotmányjogi vívmányait. A főuri párt döntő befolyására visszavezetendő 1526-iki decretumnak XXXI. cikkelye ugyanis kiindulván abból, hogy a király az összes fontosabb ügyekben a tágabb királyi tanács javaslatát s közreműködését szokta igénybe venni, ennek a tágabb királyi tanácsnak expoziturája, jóformán állandó comitéja gyanánt fogja fel a folyó ügyek elintézésére hivatott tulajdonképpeni tanácsot s következőkép rendelkezik: „Cum Maiestatis Suae regiae sint consiliiarii praelati et barones, est in arbitrio Suae Maiestatis *retinere* apud se, quos Maiestas Sua voluerit.“ A törvény megkívánja ugyan nyolcz köznemesnek is a tanácsban jelenlétét („Sua Maiestas eligat octo etiam ex nobilibus et regnicolis, qui consilio Suae Maiestatis intersint“), de csakis jelenlétét, meghallgatásukat nem, s a királyra bizza e köznemes tanácsosoknak is kiszemelését. Szóval helyreállott az 1498 előtti állapot s a tulajdonképpeni tanács az alkotmányjog köréből kibukván azzá süllyedt, a mi kezdettől fogva 1498-ig volt: a kormányzat egyszerű eszköze, közgazgatási szervvé.

Valóban, a Jagellók idejében hozott törvények, kivált a tulajdonképpeni tanácsra vonatkozó (a fentiekben tárgyalt) intézkedések *egymaguk* kétségbevonhatatlanná, bizonyossá teszik egy a folyó ügyek intézésére rendelt, állandóan a király személye körül működő tanácstól teljességgel különböző *másik* tanácsnak, az időről-időre egybegyűlő, roppant befolyású tágabb királyi tanácsnak létezését. Az 1492: VI. t.-cz. arra kötelezi a királyt, hogy, „midőn Magyarországon tartózkodik, csak magyar tanácsosokat tartson maga mellett“, — az illető helyen talán sikerült kimutatnunk, hogy e „tanácsosok“ alatt a rendes kormányzati ügyvitelt végző, állandóan az udvarban tartózkodó hivatalnokok értendők, vagyis a szoros értelemben vett tanács tagjai; és nyomban reá a VII. czikk következőképpen rendelkezik: „Midőn Magyarország és az alávetett tartományok tárgyairól s dolgairól végzés hozatik, ő Felsége ne másokkal, hanem csakis magyarokkal értekezzék és tanácskozzék és másokat, külföldieket, idegen nemzetbelieket ily értekezletekhez és tanácskozásokhoz oda ne bocsásson.“¹⁾ Ez a két törvény korántsem tautologia, nem ismétlés; egy tilalomnak hangoztatása két különböző intézményre vonatkozólag. Az 1495: XXV. t.-cz. kimondja, hogy a király összehíni tartozik „röviddel az országgyűlés megnyitása előtt a főpapokat, az országos főtiszteket s többi tanácsosait“ („convocatis primum dominis praelatis et baronibus ceterisque consiliariis suis“); világos, hogy a kik e helyütt tanácsosokul szerepelnek, oly tanácsi testületnek a tagjai, mely rendszerint ninesen együtt a király udvarában. Kézzel foghatóan két külön tanácsnak létezését bizonyítja az idézett 1500: X. t.-cz., mely részletesen szabályozván a törvényszékkal kapcsolatos tulajdonképpeni tanácsot, hozzáteszi, hogy a többi főpapok és bárók, kik *különb*en is helyet foglalnak ő Felsége *tanácsában*, a szóban forgó (praenotatum) tanácsba . . . mindig bebocsáttassanak“. Ugyanezt bizonyítja az 1507: VII. t.-czikk, mely az „assessor uraknak“ — kik együttvéve a kormányzati ügyvitellel megbízott szűkebb *tanácsot* alkotják — kötelességükké teszi, hogy

¹⁾ „Quando de rebus, et negotiis regni Hungariae, ac partium sibi subiectarum agetur; non cum aliis, praeterquam cum Hungaris consiliariis tractet et consultet et alios forenses aliasque nationes ad talem consultationem taleque consilium non admittat.“

jelentsék fel azt, „ki az urak és országlakók közül a *király tanácsában* az ország törvényeit és közjavát megtámadni merészelné“; hasonlóan az 1514: t.-cz., mely midőn kifejezetten kirendelt tanácsról (*deliberatione sui consilii ordinati*) szól, eléggé mutatja, hogy létezett egy másik, nem az országgyűlés által kirendelt tanács is; szintűgy az 1518-iki bácsi decretumnak XXXIX. czikke, mely a kormánytanács *összes* tagjainak névszerinti elősorolása után megjegyzi, hogy „a többi *tanácsos uraknak* helye és méltósága a királyi tanácsban változatlanul megmarad“; továbbá az 1525-iki rákosi II. t.-cz., mely újból kijelenti, hogy „idegen nemzetbeliek a király tanácsába többé be ne bocsáttassanak“,²⁾ pedig — mint láttuk — éppen a megelőző I. czikk szabályozta volt a *tulajdonképpeni* tanács jogkörét, arra, azaz a kirendelt tanácsosokra ruházván a döntés és határozathozatal kizárólagos jogát szemben a „főpapokkal és országnagyokkal“, kiknek a tárgyalásokban való részvétel ugyan továbbra is megengedettetett; végül az 1526: XXXI. t.-cz., mely a főpapok és főurak gyülekezetének, egy tágabb tanácsnak residuuma gyanánt tünteti fel a tulajdonképpeni tanácsot.

Az idézett törvények a leghitelesebben tanúsítják, hogy a kortársak szemében határozott, befejezett intézmény jellegét öltöttek az egyházi és világi főuraknak a királyi udvarban való összejövetele, hogy a köztudat valóban a király tanácsának tekintette és *királyi tanácsnak* nevezte ezeket a gyülekezeteket, melyeknek az országos ügyek intézése körüli döntő szerepével *általánosságban* éppen a tulajdonképpeni tanács alkotmányjogi fejlődése ismertetett meg, és hogy ennek alapján, megfelelő szóhasználattal egyszerűen *tanácsosoknak* (*consiliarii*) mondtak az azokban a gyülekezetekben megjelenni szokott hatalmas urak.³⁾ Törvényeink, midőn e gyülekezetnek, e tágabb tanácsnak

²⁾ „Nationes tamen externae in consilium regium de cetero non admittentur.“ Vest. 575.

³⁾ Érdekes és jellemző példája a „consiliarius“ szó e széleskörű használatának az 1518-iki bácsi végzemény XVIII. czikke, melyben a consiliarius tökéletesen egyértelmű a „dominus“, főúr szóval: „Honores comitatum Regia Maiestas a dominis *consiliariis*, qui praeter unum plures habent secundum formam generalis decreti auferat et personis benemeritis distribuat.“ Vest. 487. L. alább is.

meghallgatására utalják a királyt, többnyire egyszerűen „consilium praelatorum et baronum“, ritkábban „consilium praelatorum, baronum et consiliariorum“ (1492: VIII., 1495: XXV. t.-cz.) névvel jelölik azt, néha „consilium praelatorum, baronum et nobilium“ (1439: XX., 1458: XIV. t.-czikk), olykor meg „consilium praelatorum, baronum, procerum et nobilium“ (1454: X., 1478: X. t.-cz.) névvel. Ugyanezeket a kifejezéseket használják királyaink is, midőn e gyülekezeteknek közreműködését, hozzájárulását említik; ugyanezekkel a megjelölésekkel él a tágabb királyi tanács maga, mikor önállóan lép fel s intézkedik. Még pedig — melleleg megjegyezzük — a számos elnevezés közül a rendszerinti, a gyakoribb, melylyel szinte legsűrűbben találkozni diplomatikai emlékekben, éppen az, a mely legtisztábban fejezi ki a hivataltól, tisztségtől független, *magánjogú, örökös* alapon nyugvó részvételnél tág terjedelmét: „consilium praelatorum, baronum et procerum“, „nos praelati, barones et proceres ac nobiles“.⁴)

⁴) Aligha fogja valaki kétségbevonni, hogy e megjelölések mindannyian *egy* intézményre, ugyanarra a tanácsi testületre vonatkoznak, hogy a „consilium praelatorum et baronum“ meg a „consilium praelatorum, baronum, procerum et nobilium“ egy s ugyanaz. Knausz is habozás és scrupulus nélkül az országos tanács határozatának tekinti a „praelati, barones, proceres et nobiles“ meg a „praelati et barones“ név alatt kiadott rendeleteket egyaránt. Nem hiszszük, hogy az előadottak után akadna olyan, ki a „praelatorum et baronum consilium“-ot a tulajdonképpeni tanácscsal azonosítaná szemben a „praelatorum, baronum, procerum et nobilium consilium“-mal, mint tágabb tanácscsal; egyébiránt már *Hajnik* világosan a „consilium praelatorum et baronum“-féle kitélt nevezte volt meg a *tágabb királyi tanács egykorú* diplomatikai jelölése gyanánt. Egyet. európ. jtört. 238. Mégis nagyobb nyomaték kedvéért egynéhány adattal s bizonyítékkal akarjuk megvilágítani a „consilium praelatorum et baronum“ meg a „consilium praelatorum, baronum, procerum et nobilium“ tökéletes azonosságát. Tudjuk, nevezetes különbség van a főrendiház látogatottsága tekintetében a fontosabb politikai javaslatok tárgyalása és holmi közönséges költségvetési vita között. Épúgy különböző lehetett a tágabb királyi tanács látogatottsága a szerint, vajjon a nemzeti lét alapjait érintő ügyek vagy kevésbbé mélyreható kérdések voltak döntés alá kerülendők, továbbá az egyéni törekvések és politikai olvek kisebb-nagyobb érdekeltsege szerint. De a mig ma, az intézményi jellegnek tisztán való kidomborodása, azaz az intézménynek szervezetsége folytán egyszerűen a főrendiház üléséről szólunk és a gyülekezet hivatalosan mint főrendiház működik, akár egynéhányan vannak csak jelen, akár az összes tagok, addig régente, a vegyes házakbeli királyok alatt, mikor a tágabb királyi

Ezekkel a tágabb királyi tanácsot jelölő elnevezésekkel lépten-nyomon találkozunk a vegyesházakbeli királyok korában: az állami életnek mindennemű, mindenrendű nyilvánulásainál. A reánk maradt emlékek s feljegyzések alapján nem nehéz bő rajzát nyújtani a tágabb királyi tanács működésének, megjelölni a tárgyakat, alkalmakat, melyek foglalkoztatták, az intézkedéseket, melyeket tett, a határozatokat, miket hozott.

tanács intézménye még nem nyert volt szilárd, állandó szervezetet, a külső megjelenés változó volta daczára egységesnek jelentkező határozott alakot: a tágabb királyi tanács gyűlekezésénél jobban eltérte nyomultak az esetleges, különös, személyes körülmények; szóval az egybegyűlteknak kisebb-nagyobb száma hatással volt a gyűlekezet *elnevezésére* is. [Az ebben a szemléltető kifejezőmódban jelentkező naivitásnak, descriptiv közvetlenségnek egy további nyilvánulása, hogy az országgyűlési végzemények nézetkülönbség esetében mindig megemlítik, kiknek akaratából s hozzájárulásával, illetve kiknek ellenzésével alkottatott egy-egy törvényezikk — pedig ennek a megalkotott törvény hatályára nézve semmi jelentősége nincsen. Így pl. magából a törvény szövegéből tudjuk, hogy az 1397-iki temesvári végzeménynek egyházi vonatkozású cikkeit (M. Tört. Tár. III. 240.), valamint az 1495: XXXI. t.-cikket, hasonlóan az 1514-iki decretumnak „a bűnügyeket és a papi tisztességet illető” rendelkezéseit (praef. 4. §.), a főpapok „repugnálták” és hogy az 1498: XXVI. t.-cikket a köznemességnek köszönhette a király.] Ha kevesen jöttek össze, — ha aránylag csekély számmal valának együtt, szerényebb névvel éltek ők maguk is, egyszerűen „praelati et barones”-nek modván magukat és a király is, mások is röviden „consilium praelatorum et baronum” szóval tettek róluk említést, — minthogy a tágabb királyi tanács összejöveleteinek éppen az egyháznagyok és az országos főtisztviselők voltak legrendesebb, állandó tagjai — az udvarra utaló közhivataluknál fogva. A király tanácsában kis számmal jelenlevő urak egyszerűen „praelati et barones”-nek nevezték magukat és neveztettek mások által még akkor is, a mikor a concret esetben többen voltak köztük oly főurak, kik valósággal nem tartoztak a „barones regni” közé, sőt közhivatalt egyáltalán nem viseltek; mire jellemző példa a 13 szepesi város elzálogosításáról szóló oklevél (1412.), mely „voluntate praelatorum et baronum ad hoc specialiter accedente” bocsátattatott ki (Katona, Hist. Crit. XII. 127.) és a melynek függeléke következőképp hangzik: „Et nos — 2 főpap, 4 a Tripartitum I. részének 94. czime értelmében vett igazi „baro”, továbbá — Petrus de Perén comes Ujvariensis, Emericus de Perén secretarius cancellarius regiae Maiestatis, Joannes de Rozgon thesaurarius regiae Maiestatis, Matheus de Palócz comes Borsodiensis, Wladislaus de Pelsőcz filius quondam Emerici vayvodae, Joannes de Cseh, Benedictus Czudar de Makoviez praelati et barones regni Hungariae . . .” Kat. i. h. XII. 133. Lásd még az 1358-ban Carrara Ferencz-czel, Padua urával Pray, Annales II. 110. és 1376-ban az aquilejai patriarchával Kat. i. h. X. 611. kötött szerződések hasonló záradékait. Még a

Meg fogjuk kísérteni szereplésének, *hatáskörének* részletes megvilágítását. Áttekinthetőség kedvéért csoportosítanunk kell a tanács működésének alkalmait, ténykedéseit, természetszerűleg államjogi kategóriák és felosztások alapul vételével — az államhatalom gyakorlásában való résztvételtől, az állam sorsának intézéséről lévén szó. Nem szabad ugyan figyelmen kívül hagynunk Gierke szép mondását: „Systematizálás és

XVI. században is egynéhányszor fordul elő, hogy midőn a főrendek a közönségesnél csekélyebb számmal gyűlnek össze, felirataikban, egyéb üzeneteikben röviden „praelati et barones“ névvel szerepelnek a rendes „praelati, barones et proceres (később: magnates)“ helyett (az 1572-iki pozsonyi országgyűlésre egybegyűlt 8 főúr „nos praelati et barones“ néven szól Magy. Orsz. Eml. V. 361., az alsó táblával polemizáló iratokban „domini praelati et barones respondent, ... putant, ... contradicunt“ u. o. V. 363., hasonló eset V. 430., ugyanaz a szóhasználat lappang VI. 167., 173.). — De a „consilium praelatorum et baronum“-féle kitéltet nem csupán akkor alkalmazták, mikor a tágabb királyi tanács egy-egy bizonyos összefüvetelésnek kisebb mérvű látogatottságát akarták azzal kifejezni, *rövidség okából* ezt az egyszerű megjelölést használták egyébkor is, kivált mikor nem egy konkrét gyülekezetről, hanem a tágabb királyi tanácsról általában szölettek: tehát leginkább a törvényekben. Hogy csakugyan a szavakkal való takarékoság volt (a külső aspectustól abstrahálni nem tudó szemléltető kifejezőmód mellett) főoka e rövid megjelölés sürű használatának, arra vonatkozólag csak egynéhány példát fogunk felhozni. Az „országos tanács“ — hogy történetíróink szokott szavával éljek — mely Zsigmond fogsága idején az ország ügyeit intézte, „nos universi praelati, barones (militēs) et proceres regni Hungariae“ névvel jelöli önmagát Zichy codex V. k. 254. 256., holott az esztergomi érsek, a nádor, az országbíró perhalyasztó rendeleteiket „de deliberativo decreto, ex speciali commissione praelatorum et baronum regni“ bocsátják ki pl. u. o. 255. 257. 260. stb. Szatmármegye alispánja, szolgabírái pláne következőképpen emlékeznek meg az országos tanács által hozzájuk intézett inquisitorius parancsról: „... accepimus literas universorum baronum regni Hungariae in haec verba: „Praelati, barones et regni Hungariae proceres universi“...“ és jelentik, hogy a tényállást olyannak találták „prout prius praefatis baronibus regni Hungariae fuisset conquestum.“ Hazai Okmányt. VII. 431. A kik az 1492: CVIII. t.-czikkben egyszerűen mint „praelati et barones“ jelentkeznek, szemmel láthatólag ugyanazok, kiket a híres 1495: XXV. t.-cz. következőzetesen „praelati barones ceterique consiliarii“ néven említ. A legtanulságosabb példa valamennyi közül a Telekinél, Hunyadiak kora X. 104—108. II. közölt, 1441. szept. 9. és 10-éről keltezett két oklevél: az Erzsébet királynéhoz küldött követeknek a király és az urak részéről külön-külön adott felhatalmazás. A kik „Praelati, barones, comites, militēs, proceres et nobiles regni Hungariae“ név alatt adják ki az egyik oklevelet, ugyanazokat a király a másik oklevélben „praelati et barones regni“

dogmatizálás esökkentika történeti előadás igazságát, hűségét“.⁵⁾ Midőn a közjogi tartalom szerint elemeire bontjuk s rendszerbe szedjük a tágabb királyi tanácsnak az egész állami életet felölelő egységes tevékenységét, könnyen oly rendszerességet, oly szabályozottságot, tudatosan létesített kapcsolatot fedezhetnénk fel, mely a valóságban, a hatalmi állapotoknak, a szükségnek, az alkalomnak közvetlenül irányító hatása mellett nem volt meg; könnyen megváltozhatnak a működés tárgyait képező ügyek s teendők tényleges arányai is — kiszakítva a sajátos helyzet összefüggéséből s egy abstract rendszer

névvel jelöli: hogy ez így van, tanúsítja a két megbízólevélnek csaknem szóról-szóra megegyező tartalma. Gyakran egy és ugyanabban az oklevélben a tágabb királyi tanácsnak egy ugyanazon gyűlése felváltva hol bővebb, hol egyszerűbb kifejezéssel jelöltetik. II. Ulászló király 1493-ban „dominorum, praelatorum, baronum ac procerum et nobilium ad id accedente consilio et consensu“ (Kat. i. h. XVII. 576.) hűtlenségben marasztalja a kalocsai érsek jószágait fosztogató Kis-Horvát Jánost és Bánffy Lőrinczet; az oklevél következő részeiben az elmarasztaló ítélet hozatalánál közreműködő urakról már csak röviden „praelati et barones“ névvel emlékezik meg, például: „Quibus sic legitime per nos una cum praelatis et baronibus supradictis... definitis et conclusis“ u. o. 578., egy ugyanerre az ügyre vonatkozó 1494-iki oklevél meg világosan azt mondja, hogy a hűtlenségi ítélet „requisitione et consilio omnium dominorumpraelatorum et baronum, nec non procerum regni“ jött létre u. o. 635. A tágabb királyi tanácsnak legterjedelmesebb, legpontosabb megjelölése az országgyűlési végzemények bevezetésében s confirmatióiban szokott alkalmaztatni (az országgyűlés tényezőinek felsorolása ötletéből), pl. „praelati, barones, nobiles et proceres dicti regni Hungariae una cum certis electis nobilibus hominibus singulorum comitatum eiusdem regni“ 1454. decr. 4. §. 1452-ben pedig Hunyadi az országgyűlés egybehívását indokolván így irt a szabolcs-megyei nemességnak: „ex quo res ipsa vestram universitatem, non minus quam nos et dominos praelatos et barones tangit“ Teleki X. 322. Még csak egy megjegyzést. Nem szabad figyelmen kívül hagynunk azt, hogy midőn a XIV. és XV. században a tágabb királyi tanácsot rövidség okából egyszerűen a „praelátusok és bárók“ tanácsának mondták, ez a kifejezés az akkori hétköznapi beszéd szempontjából nem igen eshetett kifogás alá. Mert (mint a második részben, a bárói czimről szólván bőven ki fogjuk mutatni) — bár már az Anjouk alatt tisztán kifejezedett volt a „barones“ szónak a Hármaskönyv I. részének 94. czime által fixirozott technikai értelme — a XIV. és XV. század közönséges beszéde „báró“ névvel jelölte a gazdag, hatalmas urakat, a főurakat általában, tekintet nélkül országos főtisztvislégre, közhivatalra.

⁵⁾ Das deutsche Genossenschaftsrecht I. k. (Rechtsgeschichte der deutschen Genossenschaft) Előszó VIII. 1.

keretébe illesztve: könnyen a tágabb királyi tanács önálló, lényeges, fontos feladata gyanánt tűnhetik fel az olyas, a mi csupán alkalom adtán, amúgy mellékesen szerepelt a megbeszélendők s elintézendők sorában. Azonban ezen nehézségek daczára (melyeket iparkodni fogunk az egyes ténykedések igazi jelentőségére utaló megjegyzésekkel eloszlatni) egyedül a tágabb királyi tanács működésének illetén systematikus részletezése alkalmas arra, hogy feltüntesse ennek az intézménynek szerepét s rendeltetését a középkori magyar állam-jogban, vagyis: hatáskörét.

Meg fogjuk ismerni immár *detailjaiban*, *concret valóságában*, példákon⁶⁾ s tényeken a tágabb királyi tanács roppant fontosságát az állami életben.

*

A tágabb királyi tanácsnak mint a közhatalom gyakorlásában résztvevő intézménynek természetesen más volt a feladata rendezett állapotok között, mikor a főhatalom ama tényezője, kit ez a tágabb tanács támogatni s irányítani volt hivatva: a király megvolt s a maga személyében vezette az állami ügyek legfőbb intézését, a kormányzást; és más rendkívüli időkben, mikor a főhatalomnak eme tényezőjét még csak meg kellett alakítani, vagy a mikor, ha volt is király, fontos okból — huzamos távolléte, kiskorúsága stb. folytán — nem teljesíthette személyesen kormányzói teendőit. A tanács *rendes* hatáskörétől meg kell tehát különböztetnünk a *rendkívüli* hatáskört, t. i. azokat a különös feladatokat s kötelességeket, melyek ily kivételes viszonyok között hárultak a tágabb királyi tanácsra. A dolog természeténél fogva előbbi par excellence segédkező, tanácsoló (consultativ): ennek a rendes tevékenységnek eredményei leginkább csak a király elhatározásaiban, intézkedéseiben

---

⁶⁾ A tágabb királyi tanács (s annak a tulajdonképpeni tanácssal való fogalmi ellentéte) visszanyúl Szt. István koráig. Bennünket azonban a tágabb királyi tanács csak attól az időtől kezdve érdekel, a mikor a magánjogi alapon előkelőknek, a nagybirtokos osztálynak lesz a gyűlekezetével s ezzel kapcsolatban egyúttal befolyásának tetőfokára emelkedik: a XIII. sz. végén s különösen a vegyes házakbeli királyok alatt. Ezért példáimban főleg a vegyes házak korára szorítkoztam; az Árpád-korszakra csak ott mentem vissza, hol azt az esetnek kiválóan jellegzetes volta indokolta.

jelentkeznek; utóbbi önálló jellegű. Gyakran ugyan, miként látni fogjuk, király létében is önállóan lép fel a tanács a király mellett — még pedig éppen a legfontosabb ügyekben; néha viszont tanácsoló, támogató szerepet visz a királyi hatalom szünetelésekor, illetőleg fogyatékos birtoklása idején is, a király helyettesének, a kormányzónak vagy helytartónak oldalán.

*

Vegyük szemügyre előbb a tanács rendes hatáskörét, mikor ugyanis az ország kormányát az alkotmány értelmében arra hivatott főhatalmi tényező, a király maga intézte.

4. Foglalkoznunk kell mindenekelőtt a tágabb királyi tanácsnak a törvényhozásban való közreműködésével.

A tágabb királyi tanács kiváló részt vett a törvényhozásban; az országgyűlési végzemények megalkotásának súlya, a döntő szó a tágabb királyi tanácsnál volt. Azonban erről itt nem fogunk szólni. Egyrészt azért, mivel a törvényhozásban — az országgyűlésen — való résztvétel, bár a résztvételnek ez a fokozottabb, teljesebb mérve a tágabb királyi tanács intézményéből folyt, nem magának a tanácsnak, mint *ilyenek*¹⁾ volt a működése, hanem a tágabb királyi tanácsban megjelenő elemeknek, a hatalmas nagybirtokos uraknak mint a magyar állam teljes jogu polgárainak, mint a magyar nemzet tagjainak közjoga s tevékenysége; másrészt azért, mivel a tágabb tanácsnak a törvényhozásban, az országgyűlésen való nagyobb mérvű szereplését utóbb külön, hosszasan fogjuk tárgyalni, mint hogy éppen ennek kapcsán lett a királyi tanácsban való magánjogú, örökös résztvétel az örökös főrendiség kifejlődésének alapjává. E helyütt a tágabb tanácsnak a törvényhozásban *tanácsként* való közreműködéséről szólunk csak, vagyis arról a befolyásról, melyet a királynak törvényhozási joga tekintetében a királyra gyakorolt.

A királynak a törvényhozás körüli felségjogai közül időrendben első a törvényhozás másik szervének megalakítására, az országgyűlés egybehívására való joga; e jognak gyakorlására mindvégig döntőleg folyt be a tágabb királyi tanács. Minthogy a vegyes házakbeli királyok alatt (valamint egészen a jelen századig) az országgyűlés működése nem volt

¹⁾ *Qua* tanácsnak.

folytonos, nem volt rendszeres, fokozatos kiépítése és javítása az ország jogi szervezetének, csupán esetről-esetre való tevékenység, alkalmi törvényhozás; mivel továbbá a középkori országgyűlések hatásköre részben a mainál is többet ölelt fel, nevezetesen a legfőbb kormányzati teendők közül: az országgyűlés összehívásának joga akkoriban aránytalanul tartalmasabb volt, mint ma, és így a tágabb királyi tanácsnak idevágó ténykedése, hogy megállapította, mikor van szükség az egész nemzet elhatározására s hozzájárulására, mikor nincsen, egymagában eléggé mutatja annak irányító befolyását az összes államügyekre. A XIV. s XV. században tartott országgyűlések majdnem mindegyikéről hitelesen tudjuk, hogy „a főpapok, zászlósurak, az ország előkelőinek s nemeseinek tanácsából és beleegyezésével“ hivatott össze; a királyok rendszerint maguk említik ezt meghívó leveleikben — így Róbert Károly 1318-iki regalesében, a legrégibb reánk maradt királyi meghívóban, — végzeményeikben, gyakran egyéb oklevelekben is, midőn az országgyűlésről említést tesznek.²⁾ Nem egy esetről van tudomásunk, a mikor a tágabb tanács a király felszólítására csak azért gyűlt egybe, hogy megbeszélje s eldöntse, össze kell-e hívni a jelen körülmények között országgyűlést, vagy sem.³⁾ És így az 1471: I. t.-cz. szinte két százados alkotmányjogi gyakorlat által szentesített szabályt mondott ki, elrendelvén, hogy a király a főpapok és bárók tanácsára évenként országgyűlést tartozik összehívni, ha szükséges:⁴⁾ annak megítélése, vajjon szükséges-e, a tanácsra bízatik.

²⁾ 1291-iki erdélyi (részleges) országgyűlés: Fejér VI. 118.; 1318: Róbert Károly meghívó levele Suppl. I. 266; 1385: Mária királynő decretuma: Vest. LIX.; 1435: decretum maius praef. 2. §.; 1457 Futtak: V. László híres ítéletlevele a Hunyadiak ellen Suppl. II. 133.; 1458 Szeged: Mátyás király meghívó levele Kat. XIV. 167.; 1462: meghívó Pray Annales III. 268.; 1464 székesfejérvári koronázó gyűlés: meghívó Teleki XI. 80.; 1466 Buda: meghívó Suppl. II. 176.; 1492: meghívó Kat. XVII. 283., v. ö. végzeményi praef. 2. §.; 1505: meghívó Suppl. II. 331.; 1508-iki koronázó gyűlés: 1. Fraknoi, Hunyadiak és Jagellók kora 383.; 1516: Suppl. II. 361.

³⁾ Például szolgálhat II. Ulászlónak eddig kiadatlan, koltezetlen regalese, melyet a jászóvári convent levéltárában „N. Olahi M. S.“ jelzés alatt őrzött codexből a függelékben közlünk.

⁴⁾ „Singulis annis, circa festum Ascensionis domini, de consilio praclatorum et baronum nostrorum edicamus generalem Conventum omnibus regnicolis nostris: Et hoc, si exigat necessitas.“

Hasonlóan a tágabb tanács javaslatára történik (a mi különben az összehívás fogalma alá esik) a bizonyos napra hirdetett *országgyűlésnek elhalasztása*, az az későbbi határnap kitűzése. Sőt olykor, midőn máris későnek mutatkozik a királyt ilyen halasztó rendelet kiadására birni — pl. időközben külföldre távozott — maga a tanács önállóan, a maga hatalmából későbbi napot jelöl ki; így az 1455. év végén Hunyadi hívására Péterváradon egybegyűlt urak a király által 1456. vizeskereszt napjára hirdetett gyűlést januarius 20-ára halasztják.⁵⁾

És egyszer fordul elő, hogy a király felfüggeszti, illetve előbb rekeszti be az országgyűlési tárgyalásokat, semmint tulajdonképpen befejeztettek volna, azaz hogy — modern szóval — *felosztatja* az országgyűlést, 1492-ben; akkor is a tanács indítványára.⁶⁾

Jóformán fölösleges említenünk, hogy a király ennek a tanácsnak javaslatára hallgatott ama felségjogának gyakorlásánál, melyben törvényhozási joga csúcsosodik: *szentesítés* alkalmával. Ha valamelyik intézkedésénél, úgy bizonyára az országgyűlési végzések elfogadása, vagy el nem fogadása kérdésében volt erre a tanácsra utalva. Nagy Lajos 1351-iki törvényében külön említi, hogy „a fenséges fejedelemasszony, Erzsébet királyné, kedves anyjának és országnagyjainak tanácsára“ erősíti meg II. Endre bulláját, valamint az ujonnan alkotott czikkelyeket.⁷⁾

Ezzel azonban nem mérítettük ki a tágabb királyi tanácsnak a törvényhozásban *tanácsként* való közreműködését. Korántsem. Ide tartozik még — nem mai államjogi rendszerünk szempontjából, hanem tekintve a működésnek tényleges értékét, *azon korbéli* szerepét — egy talán az eddiginél is fontosabb tevékenység, mely bár teljesen a tanács intézményében gyökerezik, mégis feltűntet némi ön jogú elemet: t. i. lényegileg ugyanabból a talajból, ugyanabból az általános szükségből s helyzetből fakadt, a mely létrehozta a tágabb

⁵⁾ Suppl. II. 125.

⁶⁾ L. az 1492-iki végzemény confirmációjának 5. §-át.

⁷⁾ „... easdem libertates de ... voluntate dominae Elisabeth ... ac de consilio baronum ... nostrorum innovantes ... insuper ... huiusmodi libertates de voluntate eiusdem genitricis nostrae et consilio eorundem baronum duximus concedendum.“ Confirmatio 12. 13. §§.

királyi tanács intézményét magát. Sok-sok végzeménynek maradt reánk vagy a teljes szövege vagy csupán emléke, melyet a király országgyűlésen kívül, egyedül „a főpapok, zászlósúrak s előkelők hozzájárulásával s beleegyezésével“, vagyis a tágabb királyi tanácsban hozott: „generale nostrum decretum una cum praelatis et baronibus nostris firmatum et stabilitum.“⁸⁾ Ez természetesen nem törvényhozás a szó szoros értelmében és szigorú közjogi felfogással nem fogjuk az ilyen, országgyűlés mellőzésével létesült végzéseket törvényeknek nevezni; de anyagilag kétségtelenül törvényhozás — mai fogalmaink szerint is, azaz jogalkotás. Ha a modern államjogi terminológiában megfelelő kifejezést keresünk, úgy a királyi vagy kormányrendelet elnevezéssel jelölhetnők ezeket a tanácsban hozott végzeményeket, mint a melyekben a király jogalkotó hatalma nyilvánult. *Jogalkotó, rendeleti hatalmát a király a tágabb tanácsban, azzal megosztva gyakorolja*: e végzemények a királynak és a tanácsban megjelenő uraknak együttes rendeletei. Épp ezért az egyszerű királyi határozatnál nagyobb súlyuk, — kivált az Anjouk és Zsigmond alatt a törvénytől egyenlő erejük volt: a köznemesség politikai gyengesége folytán helyettesítették, mellőzhetővé tették az országgyűlés működését, a tulajdonképpen törvényhozást. Generale decretumnak mondatott az urak tanácsából alkotott végzemény éppúgy, mint az országgyűlés végzeménye; általános elismert, közkötelező hatálylyal bírt csak úgy mint az országgyűlési végzemény és kiterjedt szintűgy minden korlát nélkül az állam összes érdekeire. A köztudat nem igen tett különbséget az országgyűlésen és a tágabb királyi tanácsban

⁸⁾ Pl. Sztáray codex II. 217. 226.; Hajnik, A perdöntő eskü 33. Hogy e példákban csupán a főpapok és zászlósúrak közreműködése említettik, újabb érdekes illusztrációja annak, a mit a fönnebbiekben a tágabb királyi tanács különböző jelöléseiről mondtunk. A tanácsban alkotott végzemények maguk, illetve a tanács végzéseit tartalmazó oklevelek, melyek középkori szokás szerint körülményesen adják elő a közölt határozatok genesisét, a praelatusok és bárók mellett úgyszólván kivétel nélkül megnevezik a „proceres“-eket is: pl. „celebrato praelatorum, baronum, procerumque nostrorum conventu“ Sigism. reg. decr. III. praef. §. 3. vagy „nobis Budae una cum praelatis et baronibus ac proceribus regni nostri Hungariae existentibus“ Hazai Okmánytár VII. 447. Egyszerű utalásnál ellenben többnyire elegendőnek tartják pusztán az előbbieknak felemlítését.

hozott végzések között; elfogadta az utóbbit is teljes értékűnek, törvényhozás termékének; erre vall, hogy a keletkezés körülményeinek, a helynek, az alkalomnak szabatos megjelölésére semmi súlyt nem helyeznek; országgyűlési végzéménynek mondják a tanácsban létrejött határozatot s megfordítva.⁹⁾ Hédervári Lőrincz nádor például egyik birói határozatában idézvén Zsigmond király V. decretumának 7. czikkét, ezt a kétségtelenül országgyűlésen¹⁰⁾ alkotott végzéményt „a főpapokkal, zászlós urakkal s előkelőkkel együtt megállapított végzésnek“ nevezi.^{11) 12)} A tanácscsal egyetértő-

⁹⁾ Példákat felsorol Knauz, Az országos tanács és az országgyűlések története 1445—1452. 16. l.

¹⁰⁾ Az ifjabb Kovachich ugyan vitatta, hogy a decretum V. nem országgyűlési végzémény, hanem „*edictum vi potestatis executivae ab ipso rege editum*.“ Not. praelimin. ad Syllogem 121—123. Csakhogy ennek ellentmond a végzémény II. czikke, melynek bevezetése következőképpen hangzik: „*Conclusum est ac statutum per nostram Maiestatem cum praelatis et baronibus ac regnicolis nostris praenotatis*.“ A „*regnicolarum*“ szót, úgy mond Knauz gyakran idézett munkájában, „az országos tanács bármelyik okmánya bevezetése vagy befejezésében hiába keresünk, mely szó a nemesség — tulajdonképp a megyei és városi küldöttek összességét jelenti“ (i. h. 45.), abból tehát meglehetősen bizonyossággal országgyűlésre következtethetünk, — a jelen esetben *annál inkább*, minthogy országgyűlés tartását tanúsítja a négy nappal előbb kiadott decretum maius. Ha nem is említették a „*regnicolae*“, akkor sem volna okunk feltenni, hogy a király a *jelenlevő* nemesség és városi követek mellőzésével szabályozza a honvédelem kérdését. Az a tény, hogy az országgyűlés határozatai két külön decretumba foglaltattak, alkalmasint a kihirdetésnek és végrehajtásnak — előttünk ismeretlen — sajátos tekinteteiben leli magyarázatát. A decretum V. mintha nem is egyöntetű törvényhozási alkotás, hanem külön megalkotott czikkelyeknek utólagos egybekapcsolása volna, — jellemző pl. hogy „*praelatis, baronibus et regnicolis nostris praenotatis*“—ról tétetik említés, holott a rendeknek ez az összefoglaló megjelölése a végzéménynek ezen mondatában fordul elő első ízben.

¹¹⁾ „... *statuta ordinationesque ac decretum domini imperatoris et regis per eum cum praelatis, baronibus et regni sui proceribus alias Posonii editas et stabilitum*...“ Sztáray codex II. 382.

¹²⁾ Az 1467-iki végzémény egyik rendelkezéséről (II. czikk) is következőleg emlékezik meg Mátyás király: „*iuxta formam decreti novissime per praelatos et barones nostros editi*.“ Kat. XV. 212. Kovachich, a ki a Supplementumban közli e decretum töredékeit (II. 182—186.), annak országgyűlési végzémény volta iránt legesekélyebb kételyt sem táplál. Az 1467-iki gyűlekezetnek országgyűlés volta mellett csakugyan sok nyomatékos tény szól: mindenekelőtt, hogy Mátyás király a Pozsony-

leg alkotott királyi rendeletnek az országgyűlési végzeménnyel, törvénnyel egyenlő erejét praegnansul mutatja éppen a legrégibb eset, mely még az Árpádorkszakból való: az 1298-iki decretum utolsó része. Ez a végzemeny a XLIV. czikkel formaszerűen be van fejezve; mégis ezután a czikk után hosszú sora következik az igazságügyi s egyéb rendelkezéseknek; a tudós Bartal György nem is habozott kijelenteni, hogy a XLV. czikkel kezdődő rész nem 1298-ból, hanem Róbert Károly valamelyik végzeményéből való.¹³⁾ Bartal

megyéhez intézett végrehajtási rendeletében a végzeményt „domini et regnicolae“ Vest. 375., az Eperjes városához intézett levélben „universitas praelatorum, baronum et nobilium nostrorum“ u. o. 374. által hozottnak mondja, továbbá, hogy a végzések hozatalát így adja elő: „... praelatos, barones et nobiles regni undique ad nos... convocassemus...“ (U. o. 373.) Mindazonáltal e gyülekezetnek országgyűlés volta kétségtelennek nem mondható; lehet, hogy a tágabb királyi tanácsnak volt — rendkívül frequens — összejövele. Ezt az utóbbi nézetet támogatja az, hogy Mátyás király a fentebbi idézetben, hasonlóan egy Fogaras vidékére vonatkozó rendeletében („haec et alia per dictos praelatos et barones nostros disposita de nostra fuerunt voluntate.“ Suppl. II. 192.) egyedül az urak közreműködését említi — a mi nem tekinthető már a priori pontatlan, nem szabatos kifejezésnek, minő pl. mikor Hédervári Lőrincz (lásd a megelőző jegyzetet) tanácsbeli végzésnek mond egy országgyűlési végzeményt; mert Hédervári nyilatkozata a decr. V. hozatala után 12 évvel kelt, holott Mátyás király ama két rendeletét, melyben tanácsülésnek nevezi a szóbanforgó gyülekezetet, alig néhány héttel később adta volt ki. Támogatja ezt a nézetet az is, hogy a megyei nemesség és a városoknak követői a kor gyakorlata ellenére kifejezetten nem említetnek [„nobiles“ — láttuk — akárhányszor szerepel a „proceres“-sel azonos jelentésben] és hogy a király Pozsonymegyéhez, illetve Eperjes városához intézett felhívásában (végrehajtási utasításában) egyetlen szóval sem utal arra, hogy az adómegajánlásban, a czikkelyek hozatalában részük volt a megye, a város küldötteinek is, a mire utalni ilyen alkalommal bevett szokás: egy II. Ulászló-féle kiadatlan oklevélben pl. a király ekként vezeti be adófizetési meghagyását: „fratres vestri una cum ceteris fidelibus nostris... subsidium illud... se se exsoluturos benivole... obtulerunt.“ Jászóvári codex 36 b. Nem könnyű eldöntenünk, melyik megoldás a helyes: országgyűlési végzemeny-e az 1467-iki decretum?, a mely esetben a szövegben foglalt állításunknak szolgál újabb bizonyítékául, avagy a tágabb tanácsban hozott végzés?, a mely esetben ez a decretum is, mely a magyar fináncztörténetben kiváló nevezetességű, oda tartoznék az alább felsorolandó végzemények közé. De mind a két megoldás egyaránt éles világot vet a tágabb királyi tanácsnak erre a királyi jogalkotás körüli, azaz quasi törvényhozási szerepére.

¹³⁾ Commentariorum II. 208—210., III. 32.

ellenében már Hajnik utalt arra, hogy az ezekben az állítólagos Róbert Károly-féle czikkelyekben foglalt intézkedések a gyakorlatban már 1300 táján érvényesültek;¹⁴⁾ Pauler Gyula utóbb ki is mondomta, hogy Bartal állítása oknélküli és hogy a kérdéses czikkelyek „a királynak és a báróknak — modern szóval — végrehajtó rendelete”.¹⁵⁾ Ime, a tanács végzése mint az országgyűlésen hozott törvénynek egyenlő hatályú kiegészítése, mint annak alkotórésze!

A tágabb tanácsban alkotott végzemények között vannak egyesek, melyek éppúgy mint az országgyűlés alkalmával létrejött törvénykönyvek számos, egymással alig vagy egyáltalán össze nem függő intézkedéseket tartalmaznak s a legkülönbébb állami ügyekre vonatkoznak: ilyen a (Corpus iurisba is felvett) 1405-iki decretum minus, mely legfőképpen a királyi városok jogi állását, szervezetét, a forgalom, kereskedelem s pénzverés ügyeit szabályozza, de egyes kérdéseket is; ilyen Zsigmond királynak hasonlóan 1405-ben keletkezett és szintén a Corpus iurisban található úgynevezett harmadik végzeménye.¹⁶⁾ Vannak továbbá — nagyobb számmal — a tanácsban hozott oly végzések, melyek egy-egy meghatározott

¹⁴⁾ Perdöntő eskü és előzetes tanubizonyítás a középkori magyar perjogban. 13. l. 3. j.

¹⁵⁾ Magyar nemzet története. II. 745. (360 j.)

¹⁶⁾ Mindkettőről már régóta tudva van, hogy nem országgyűlési végzemények, nem valóságos törvények: a *decr. minus praefatió*-jának 3. szakasza, valamint a *decr. III.* bevezetésének ugyancsak 3. és 5. §§-ai elég világosan szólnak. A *decr. minus* megalkotásánál nem csupán a tágabb királyi tanács, a főurak gyülekezete („*de praelatorum, baronum et potiorum regni procerum*“...) működött közre, hanem a királyi joghatóság alá tartozó városok és községek követei is („*etiam legatorum consilio*“), kiket Zsigmond jelentéstétel, véleményadás és javaslataik előterjesztése végett meghívott volt, minthogy éppen a városok ügye s a városok életével szorosan összeforrott kérdések (kereskedelem, pénz, vámigazgatás) képezték a tanácskozás tárgyait, hasonlóan a városoknak a honvédelem körébe való teljesebb bevonása, mire vonatkozólag magában a végzeményben rendelkezés nem foglaltatik, csupán utalás a *praef.* 3. és 4. szakaszaiban. Még két alkalommal találkozunk a tágabb királyi tanács mellett a királyi városok küldötteivel, oly alkalommal, mikor a városok közreműködésének — szemben a megyei nemesség mellőzésével — igénybevitelére kevés okot találni: értjük az 1402-iki örökösödési szerződést Suppl. I. 294. s kk., továbbá a Frigyes császárral való 1487-iki békekötést Teleki XII. 375.

ügyet tárgyznak, azt kisebb-nagyobb részletességgel szabályozzák — tökéletesen úgy, mint a mai királyi vagy kormányrendeletek. Ismerünk ilyen egységes, rendeleti jellegű végzéseket a hadügyi igazgatás köréből 1426-ból,¹⁷⁾ szintűgy 1427-ből, mely utóbbiban a rakonezátlankodó banderialis katonák megbüntetéséről s kártalanítási kötelezettségéről intézkedik az urak jóváhagyásával.¹⁸⁾ Hasonló tartalmú rendeletnek „az urak és tanácsosok meghallgatásával“ való kibocsátására az 1523: XXI. t.-cz. kötelezi a királyt.¹⁹⁾ Számos ilyen végzés a pénzügyi jog körébe esik: így a körmöczbányai pénzverde bérbeadásáról szóló 1342-iki szerződésbe foglalt pénzverési szabályzat,²⁰⁾ Zsigmondnak az adóbeszedést körülményesen szabályozó 1411-iki rendelete, mely a Corpus iurisban mint decretum IV. szerepel.²¹⁾ A közgazdasági viszonyokat rendezik, a vagyonjog vitás kérdéseit oldják meg Nagy Lajosnak 1364-ben drágaság idején a gabonakereskedés szabályozása czéljából kiadott rendelete;²²⁾ a „főpapok és országnagyok tanácsában“ hozott 1370-iki végzés, mely a földbirtokosokat súlyos sanctio mellett a kilenczed beszédésére kötelezi;²³⁾ továbbá Zsigmond királynak erre a decretumra támaszkodó, ugyancsak a tágabb tanács hozzájárulásával kibocsátott 1430-iki végzeménye, mely megállapítja a tized és kilenczed beszédésénél követendő sorrendet.²⁴⁾ A régi magyar dologi jog legfontosabb intézményét, az adományrendszert érintik a

¹⁷⁾ Hadtörténelmi közlemények 1888. évf. 165. l.

¹⁸⁾ „Una cum praelatis et baronibus nostris mature deliberantes de eorundem beneplacito et consilio ordinavimus, statuimus ac praesenti decreto sancimus...“ Batthyanyi Ignác gf. *Leges ecclesiasticae* III. 402.

¹⁹⁾ „Regia Maiestas una cum dominis et consiliariis suis... eum modum et ordinem constituat, ne quispiam gentium sive externarum, sive internarum et etiam dominorum et nobilium tempore progressionis eorum ad bellum... damnum inferre audeat.“

²⁰⁾ A Corpus iurisban: „Praelatorum et baronum nostrorum voto unanimi et de consilio ac voluntate eorundem...“ 1. §.

²¹⁾ „Nos... una cum praelatis et baronibus nostris... huiusmodi decretum duximus instituendum.“

²²⁾ Katonánál, X. 341. „... una cum... nonnullis praelatis et baronibus regni de uberiori statu regnicolarum anxie cogitantes...“

²³⁾ Hazai Okmánytár III. 189. Voltaképpen újat nem mond; ugyanaz elrendeltetett már az 1351: VI. t.-cz. által.

²⁴⁾ Hazai Okmánytár III. 359.

Corpus iurisba Zsigmond első decretumaként felvett tanácsbeli határozat a hűtlenségbe esett nemesek eladományozott jószágairól,²⁵⁾ valamint az a végzés, melynek egyik rendelkezését, hogy a régi birtokosnak hűtlensége ezimén nyert jószágok tárgyában ezzel a volt birtokossal kiegyezni, egyezséget kötni nem szabad, többször említik 1420 körül kelt adomány- s ítéletlevelek.²⁶⁾ A tanács beleegyezésével hozatott Róbert Károlynak az 1351: XIII. t.-cz.-ben hivatkozott az a végzés, mely az arany és ezüstmányák tulajdonát az illető földesuraknak adja meg.²⁷⁾ Sok tanácsbeli végzemény vonatkozik a jog ama területére, mely a középkorban legsűrűbben volt tárgya részletes törvényi rendezésnek: a perjogra. Egy 1421-ben Pozsonyban alkotott végzés a birói érdekeltséget szabályozza, meghagyván, hogy a fő- s alispánok a részükről vagy ellenük indított magánkereseteket többé ne maguk tárgyalják s döntsek el a megyei törvényszéken, hanem terjeszszék fel a királyi kuriába ítélethozatal czéljából;²⁸⁾ egy 1424-iki ítéletlevél hivatkozik oly régibb végzésre, mely a proclamata congregatio módjára történő helyszini vizsgálatot s nyomozást (communis inquisitio) szabályozza;²⁹⁾ ugyanekkor alkottatott egy a bűnvádi eljárásba tartozó másik rendelet, mely a városi bíróság bűnügyi illetékessége alól kivonja a nemeseknek a városban elkövetett bűneselekményeit;³⁰⁾ az 1478: XII. t.-cz. említést tesz a „főpapokkal, bárókkal s előkelőkkel együtt hozott“ decretumról,³¹⁾ melyben a rövid határidő mellett való perbeidezés — a breves evocationes — esetei voltak megállapítva; és az 1481: XIV. t.-czikkben utasítás foglaltatik, hogy a tágabb tanács, „a főpap, báró és országnagy urak“ kötelesek a nádori ítélőszékeknek miképpen helyettesítéséről azaz a büntető

²⁵⁾ „Una cum fidelibus praelatis, baronibus et proceribus nostris... prae habito... consilio... una cum eisdem sanximus, decrevimus...“ 8. §.

²⁶⁾ Sztáray codex II. 217., 226.

²⁷⁾ 1327-iki oklevél Kovachich: Notitiae praeliminares ad Syllogem 281.

²⁸⁾ Hazai Okmánytár I. 315.; Zichy codex VIII. 28.

²⁹⁾ Idézve Hajniknál, Perdöntő eskü 33.

³⁰⁾ Hazai Okmánytár VII. 447.

³¹⁾ „In omnibus articulis prius superinde per regiam Maiestatem et dominos praelatos ac barones proceresque regni editis.“ Princ. Vagy talán az 1462: I. t.-czikkre történik utalás? Ha igen, úgy erről az 1462-iki végzeményről is áll az, a mit fentebb az 1467-iki czikkelyekről mondtunk.

igazságszolgáltatás reformjáról „gondoskodni és gondolkodni, mi ha megtörténik“ és a tágabb királyi tanács javaslata helyesnek, czélszerűnek mutatkozik „efféle nádori ‚generale iudicium‘ többé nem fog tartatni.“³²⁾³³⁾

A tágabb királyi tanács nem csupán a jogalkotás, az anyagi törvényhozás terén működött ilyen módon az országgyűléssel csaknem egyenlő hatalmú, azt helyettesítő intézményként; az országgyűlés hatáskörébe tartozó egyéb teendők, az úgynevezett *alaki törvényhozás* tekintetében is a tágabb tanácsban látjuk jogérvényesen, teljes gyakorlati hatálylyal létrejönni s véghez vitetni azt, a mit elrendelni tulajdonképpen az országgyűlés joga és hivatása. Értjük az alaki törvényhozás legnevezetesebb, legfontosabb tényét: az *adómegajánlást*. Miként az országos jogot létesítő végzemények hozatala, úgy az adómegajánlás is a tanácsnak magasabb rendű, nem pusztán tanácsoló, inkább önjogú tevékenysége, mely lényegesen összefüggött s egy gyökérből sarjadt a tágabb királyi tanács intézményével magával: a nagybirtokos urak politikai érvényesüléséből s vezérlő szerepéből. A tágabb királyi tanácsot alkotó elemek milyensége tette lehetővé, hogy a király országgyűlés mellőzésével csupán a tanács határozatából s beleegyezésével vessen ki s hajtson be adót, hadi segélyt.³⁴⁾

³²⁾ „Interca domini praelati et barones ceterique regni proceres providere et de alio modo cogitare habebunt, quo malefactores exstirpentur.“ 1. §. Az 1486-iki decretum maius idevágó részének vezérlő eszméit kétségtelenül az e helyütt elrendelt tanácskozások szolgáltatták.

³³⁾ Ezeken az általános, országos jogot alkotó végzeményeken kívül hozattak a tágabb királyi tanácsban (éppúgy, mint az országgyűlésen) egy-egy ügyre, időpontra, helyre vonatkozó jogszabályok, azaz specialis, illetve singularis vagy particularis jogot alkotó végzések is, minő p. o. a tanács előterjesztésére hirdetett közbocsánat, számos büntetőjogi, igazságszolgáltatási vonatkozásaival (1403: Corpus iurisban), általános perújítás (Károlyi codex II. 243.) vagy halasztás (Zichy codex VIII. 484.) elrendelése, vagy az esztergomi vám- és vásárpénzeknek 1357-ben a tanácsban történt szabályozása (Kat. X. 191.) stb. Az ilyen specialis jellegű határozatokat — bár azokban ugyanaz a jogalkotó-rendeleti, gyakorlatilag törvényhozó hatalom nyilvánult, mint az egész országra kiterjedő, általánosabb hatályú végzeményekben — egyszerűség okából nem itt fogjuk felsorolni, hanem a következők során ott, a hol az effajta concret ügyek kormányzati elintézéséről fogunk megemlékezni.

³⁴⁾ „Alle Verfügungen, selbst *Erhebung von Steuern*, wurden vom Könige nicht nach Einholung der Zustimmung des Reichstages getroffen,

Számos esetet tudunk, melyek mutatják, hogy a tanácsban történő adómegajánlás, ha nem is volt a megajánlásnak közönséges módja, mégsem tartozott a kivételes, csakis rendkívüli körülmények által igazolt s menthető intézkedések közé. Az 1439-iki — a legismeretesebb — eset feltüntet ugyan némi rendkívüli elemeket, de ezek nem állnak kapcsolatban az adómegajánlásnak a *királyi tanácsban* történtével. A törökök elleni szerencsétlen háborúból hazatérő Albert király Titelrévben a nagy számban vele jött urakkal tanácsot tart s „beleegyezésükkel és akaratukból” a jövő évi hadjárat költségeinek fedezésére egy-egy jobbágytelek után $\frac{2}{3}$ forintnyi adót vet ki Magyarországszerte. Formaszerű szerződés jó létre a király és a tanácsban résztvevő főpapok, zászlósurak, előkelők s nemesek között, a két fél peccátjei alatt: a király kötelezi magát, hogy egyéb országaiból is szerez segítséget, hogy az adót behajtja a királyi városoktól is, hogy az adó beszédésénél az urakat eserben nem hagyja, sőt velük egyetértve az ellenszegülőköt javaikban és személyükben szigorúan büntetendi. Viszont a névszerint megnevezett egyházi és világi urak kötelezettséget

sondern nur nach Berathung mit Prälaten und Baronen oder hohen Würdenträgern.“ Huber, Geschichte Österreichs II. 244. Az általa felhozott példa [Nagy Lajos a nápolyi hadjárat céljából segélyösszeg fizetésére kötelezi a királyi városokat: „cum domina Elisabetha et aliis praelatis et regni baronibus diu supra hoc et mature deliberantes taliter duximus disponendum quod universae civitates regales et reginales ac liberae villae ad castra reginalia pertinentes secundum magis et minus ac iuxta valorem et opulentiam earundem pro subsidio taxari debeant.“ Fejér IX/1 766.] a királyi városoknak sajátos jogi állásánál, a királynak nagyobb-fokú rendelkezési jogánál fogva (kivált a XIV. századra vonatkozólag, mikor a „peculium Coronae” és „regis” ellentéte még kifejlődésben volt) nem bír teljes bizonyító erővel: nem országos adóról van szó, mely jobbágytelkenként az egész földbirtokos osztály alattvalói által fizettetnék. Egy a tágabb királyi tanácsban az egész országra kiterjedő hatálylyal történt adómegajánlásnak nyomát az 1397-iki temesvári végzetmény utolsó cikkelyében vélem feltalálhatni. „Dicatores florenorum et viginti unius denariorum novorum per nos ac praelatos et barones nostros pridem intra ambitum regni constituti in octavis festi Epiphaniae domini nunc affuturi coram nobis (debeant) comparere . . .“ Közölte Knauz Nándor M. Történelmi Tár III. 237. E t.-cikknek helyes értelme, úgy hiszem, a következő: azok, kik a király által a főpapokkal és bárókkal egyetértőleg kirótt 1 frt 21 dénárnyi adó beszédésére küldettek volt ki, tartoznak vizkereszt nyolezadáán számadás végett a király előtt megjelenni.

vállalnak, hogy jobbágyaikkal az adót megfizettetik, hogy kéréssel, jó szóval, vagy egyéb módon ugyanerre reá fogják venni „barátjaikat s testvéreiket, kik jelenleg távol vannak“ és hogy az adókivetésnek ellenszegülőket lázadók, sőt felségsértők gyanánt fogják üldözni és sujtani.³⁵⁾ E kölcsönös kötelezésnek indoka egyfelől, hogy ellenértékül az ország részéről hozott áldozatért: a megajánlott adóért áldozatokra és külföldi segítség kieszközlésére bírják a királyt, másfelől, hogy biztosítsák az adómegajánlás eredményességét, az adónak pontos befolyását s ezzel együtt a hadjáratnak, melytől függ Magyarország békéje, sikerét; nem pedig az, mintha a tágabb királyi tanács nem ajánlhatná meg jogosan az egész ország nevében a hadi segílyt, mintha arra csakis az országgyűlés volna jogosult. Ilyes felfogásnak ebben az érdekes oklevélben nyoma sincs; az urak csupán „jelenleg távollevő barátjaikat, testvéreiket s jóakaróikat“ ígérik az adómegajánláshoz való hozzájárulásra reávenni.³⁶⁾ vagyis a tanácskozásban a legkülönbözőbb személyes, véletlen okoknál fogva részt nem vett urakat, a tágabb királyi tanács távollevő tagjait³⁷⁾ — a megyei nemesség megkérdezéséről említés sem tétetik. A kölcsönös kötelezés egyébiránt olyan természetű, hogy helyet foglalhat az adónak az országgyűlés által való megajánlásakor is — hasonló rendelkezésekkel csakugyan találkozunk országgyűlési végzeményekben;³⁸⁾ s végül az adóbehajtás elrendelése

³⁵⁾ Teleki, X. 72—75.

³⁶⁾ „Omnes amicos et fratres ac benivolos nostros nunc absentes...“ u. o. 75.

³⁷⁾ Bizonyosságot szolgáltat e tekintetben a következő analog nyilatkozat: „Nos — nevek — praelati et barones, ceterique proceres et nobiles regni Hungariae... nostro et ceterorum dominorum praelatorum, baronum et procerum fratrum scilicet nostrorum absentium nominibus et in personis...“ 1491. Kat. XVII. 156.

³⁸⁾ Az I. Ferdinánd, Miksa és Rudolf alatt tartott országgyűlések az adómegajánlással kapcsolatban mindig követelték, hogy a király szerezzon segítséget a német birodalom, valamint saját örökös tartományainak rendeitől. Lásd a Magy. Orsz. Eml.-ben közölt feliratokat, leiratokat stb. Néha decretumba is iktattatott a rendeknek ebbeli kívánsága (pl. 1546: III., 1547: I. t.-cz.), illetve a király ígérete (pl. 1545: I., 1548: III. t.-cz.). Gyakran sürgetik az adómegajánlás kellő foganatosítását (pl. „...optant regnicolae, ut haec constitutio debitum sortiatu effectum“ 1536: XX. t.-cz. 2. §.) és lázadóknak nyilatkoztatják ki az ez ellen vétőket („Neque quispiam

éppenséggel nem volt annyira sürgős, hogy nem lehetett volna idejekorán országgyűlést összehívni, s *annak* adómegajánlási határozatát foganatosítani: szeptember derekán⁸⁹⁾ tartatott a

sub rebellionis poena...“ 1536: XXIX. t.-cz. 1. §.). Különben nyomatékosabb példát is idézhetünk. Van reá eset, hogy a tágabb királyi tanács *országgyűlésen megajánlott* adónak befolyását biztosította hasonló módon, mint 1439-ben: értjük a híres 36 pecsétos oklevelet 1511-ből (Dl. 22154), melyet Csánki Dezső közölt a Turul 1887. évfolyamában. Hogy országgyűlésen történt adómegajánlással van dolgunk, bizonyítják az oklevél következő sorai: „Nos [praelati et barones ceterique proceres regni Hungariae] cum universitate nobilium et regnicolarum huius regni in praesenti congregatione generali pro festo beati Georgii martyris proxime praeterito de regis edicto celebrata... singulos centum denarios..., praeterea singulos viginti denarios... per biennium... dare ultro obtulimus.“ A főurak által 1511-ben vállalt obligo az 1439-iki kötelezéstől csak abban különbözik, hogy nem a király, hanem az országgyűlés második „háza“, a köznemesség irányában történt, nem is a királynak, hanem ennek a megyék szerint szervezkedett köznemességnek azonos ígérete ellenében („promittimus, prout et iidem nobiles nobis coram regia Maiestate promiserunt“ ... „Praesentes literas nostras promissionales... domini nobiles et regnicolae... nobis ex omnibus comitatibus in specie reddere teneantur. Viceversa nos quoque literas ipsorum, quibus nobis similiter promiserunt, eidem remittere teneamur.“). Tartalmilag e két kötelezés teljesen megegyezik; 1511-ben is két dolgot ígérnek az urak: hogy az adót jobbágyaikkal megfizettetik („huiusmodi subsidium de singulis portis jobbagionum nostrorum sine omni defectu... exsolvere“) és hogy azt befogják hajtani az adómegajánlásban részt nem vett urakon és nemeseken is („illos dominos et nobiles, qui praesenti diaetae non interessent et praemissa observare nollent... per regiam Maiestatem simulcum gentibus... [hiányos]...artare et compellere volumus“: a mi nem egyéb, mint a rebellio büntetésének [cf. 1507: VIII. t.-cz.] concret megnevezése, az azzal való általános fenyegetődzés helyett — mint mikor mi a helyett, hogy „a lázadás törvényszabta büntetése“-ről beszélnének, magát a B. T. K. 152. §-ának szövegét idézzük). Az oklevél világosan megmondja, mi volt a czélja, indító oka az urak és a köznemesség kölcsönös ígéreteinek: „ut eiuscemodi subsidium... integre ac plenarie ac absque ulla dissipatione et surreptione exsolvantur (igy)“ — szóval ugyanaz, a mit a szövegben az 1439-iki kötelezés okául kifejtettünk. Nyilvánvaló ebből, hogy a kölcsönös kötelezés — előfordulván 1511-ben, az adónak országgyűlés általi megajánlásakor is — *nem vonatkozhatik* 1439-ben sem az adómegajánlásnak a *tágabb királyi tanácsban történetre*, azaz semmiképpen nem bizonyítja azt, hogy a tágabb királyi tanácsban történő adómegajánlás ritkaság, rendkívüli dolog lett volna.

⁸⁹⁾ A királynak és a tanácsban megjelent uraknak — egy oklevélbe foglalt — nyilatkozata szeptember 17-éről van keltezve; az adómegajánlás ügyében már néhány nappal előbb határozott volt a tanács, minthogy a királynak a megyékhez intézett részletes utasítása a nyilatkozat keltékor

titelrévi tanácsülés, holott hadbászállásról a következő év márcziusa, áprilisa előtt nem igen lehetett szó. Mindez világosan tanúsítja, hogy a közfelfogás semmi jelentőséget nem tulajdonított annak, hogy az adómegajánlás az országgyűlésen történjék. Mátyás több ízben vetett ki adót csupán a tágabb királyi tanács beleegyezésével; udvari embereinek olaszországi fejedelmekhez intézett jelentéseiből tudjuk, hogy 1476-ban,⁴⁰⁾ hasonlóan 77-ben⁴¹⁾, a tanácsban egybegyűlt urak akaratóból telkenként egy forintnyi, illetve összesen 300,000 forintnyi hadisegélyt rótt ki az országra; egy a nyolczvanas évekbeli esetről Mátyás királynak egy keltezetlen levele emlékezik meg.⁴²⁾ Előfordulhatott az ilyen adómegajánlás, melynek

már készen volt: „*dispositionem praetactam et commissionem impositionis taxae... per singula approbamus, eademque sic et eo modo, prout in aliis literis regalibus ad singulos comitatus transmittendis continetur...* fieri assensimus.“ u. o. 73.

40) „*La Maesta del Signor Re... ha facto una dieta, cioe convocato tutti li baroni del suo regno in... Cinque-Chiese, dove de voluntate de prefati baroni e imposto una dica...*“ 1476. okt. 27-iki jelentés Dipl. eml. Mátyás király korából III. 334. Kovachich ad annum 1476 csak egy országgyűlést ismer: a Beatrix királyné koronáztatása és násza alkalmából tartott székesfejérvári gyűlést Vest. 397. A Supplementumban (II. 250.) említi ugyan, hogy „anno 1476. editum et ad comitatum Abaujváriensem directum (est) mandatum Mathiae regis, ut subsidium unius floreni... in generali diaeta constitutum exigat. Datum Quinque ecclesiis feria 3. prox. a. f. b. Galli conf.“ (okt. 16-ika táján); de ezt a rendeletet hajlandó úgy felfogni, mint a székesfejérvári országgyűlés adómegajánlási határozatának végrehajtását. Lupus Lukács jelentésének idézett sorai mutatják, hogy nem csupán az adómegajánlás foganatosítása, hanem maga az adómegajánlás is Pécsert történt, még pedig országgyűlésen kívül egyedül az urak, a tágabb királyi tanács részéről.

41) „*Li baroni d' Ungheria quali al praesente sono convocati in dieta... hanno imposto colleta de ducati 300 milla nel paese per sussidio contra el Turco.*“ 1477. febr. 19. kelt tudósítás. U. o. 347. l. 1477-ben tartott országgyűlésről Kovachichnak egyáltalán ninesen tudomása v. ö. Vest. 397., Suppl. II. 251., — egy okkal több, hogy ne kételkedjünk a szemtanú elbeszélésének, ki a 300,000 frtnyi hadisegélyt csupán a bárókkal (urakkal) ajánlatta meg, hitelességében.

42) „*[Significatum est nobis] dicatores de comitatu Soproniensi, qui ad exigendam generalem regni nostri contributionem pro defensione regni per universos praelatos et barones nobis decretam missi fuerant, de recenti per gentes Maicstatis vestrae interceptos cum multis milibus aureorum*“, olvassuk a Jászóvári codex egyik kiadatlan s keltezetlen oklevelében 194 a, a mely „*Ad archiducem Austrie*“ van intézve. Fraknoi, a ki ennek a

azonban a politikai erejének tudatára ébredt köznemesség mind jobban ellentállott, II. Ulászló első éveiben is; kétségkívül a főuri gyülekezeteknek adómegajánlási illetékessége ellen is irányult a híres 1504: I. t.-cz., mely egyedül az országgyűlésen megajánlott adónak fizetését engedi meg az ezen tilalom ellen vétő megyék közönségét a nemesi rendből való kizárással sujtván s a mely czikkely az 1791: XIX., főleg az 1886: XXI. t.-cz. 20. §-a által megerősítve és modernizálva mai nap is egyik legfőbb biztosítéka alkotmányunknak: alapja a miniszterek politikai felelősségének.

Ez nagyjában a tágabb királyi tanácsnak a törvényhozásban való közreműködése, körülírással: az országgyűléssel kapcsolatos és az országgyűlést helyettesítő tevékenysége.

*

Áttérünk immár a tanácsnak a *kormányzatban*: a végrehajtás általános feltételeinek megteremtésében, és az állami ügyek concret elintézésében: az *igazgatásban* való részvételére.⁴³⁾

5. A tágabb királyi tanács szereplésének alkalmai közül figyelmünket megragadják első sorban azok a viszonyok s ügyek, melyek a királyt legközvetlenebbül, nem csupán mint az államhatalom birtokosát, mint közjogi személyt, hanem leginkább mint embert, mint magánegyént érdeklik, továbbá azok a teendők, melyeknek véghezvitelénél a király az állami felség megszemélyesítőjeként, az állam képviselőjeként jelentkezik s működik. Az ügyeknek és teendőknek ezt a két csoportját — mely csak látszólag van egymással homlok-egyenest ellentétben, holott valójában ugyanazon egy ténynek, az államfő physikai egységének két oldala s folyománya — közönségesen az *udvar* fogalmával szoktuk egybefűzni. A középkorban, a király közvetlen hatóságának, személyes tény-

formuláskönyvnek körülbelül negyven oklevelét közölte „Mátyás király külügyi levelei“ között, az idézett oklevél szélére azt jegyezte: „Mátyás“? Úgy hiszszük, nincs kétség, hogy e levél csakugyan Mátyástól ered s Miksa osztrák főhercegnek szól, ki tudvalevőleg 1486-ban választott római királylyá.

⁴³⁾ Bármily nagy is a kormányzati és közigazgatási tény között való elméleti különbség (l. Concha Győző: Politikai előadások jegyz. Semsey I. 265. s kk.), szükségtelennek tartottuk az egyes ügycsoportok tárgyalásának a kétféle működés szerinti kettéosztását.

kedéseinek hasonlíthatatlanúl kiterjedtebb voltánál és a mi azzal együtt jár: az alattvalókkal való érintkezés gyakoribb, sűrűbb voltánál fogva az udvar sokkal inkább volt országos, közjogi intézmény, mint ma, habár ma is az. A királyi udvarnak ez az országos jellege nem csekély részt a tágabb királyi tanácsnak udvar gyanánt, egyszerűség okából azt mondhatjuk: aulikus¹⁾ szereplésében nyilvánult. Tudjuk, a tanács legelőkelőbb világi tagjainak, a zászlós uraknak tisztségei egytől-egyig a királyi udvartartásból indultak ki; egy részük tényleg az udvartartás élén állott még a vegyesházakbeli királyok korában is. De az udvarhoz tartoznak a tágabb tanácsnak udvari hivatalt nem viselő tagjai, a többi urak is mindannyian. A hatalmas, gazdag úr, a mint született tanácsosa a királynak, úgy született udvari embere is.²⁾³⁾ Teljesnek a király udvara csak akkor mondható, mikor együtt van a tágabb királyi tanács, az ország hatalmas nagybirtokosai lehetőleg nagy számban; van reá eset, hogy a király ezt a „totum consilium“-ot, a főurak gyűlekeztétét egyszerűen *udvarának*, *curiájának* nevezi.⁴⁾ A tágabb királyi tanácsnak ilyen felfogása erősen támogatja azt a nézetet, melyet a fentiekben Timon nyomán előadtunk: hogy a tágabb tanácsnak intézményi megalakulására hatással lehetett a hűbéri Európa udvari gyűlekezeteinek, curiáinak mintája s emléke.

A tágabb királyi tanácsnak aulikus szereplése valóban jelentékeny volt: a király által véghezviendő közjogi actusok

¹⁾ Mondanunk sem kell, hogy e jelzőt tudományos terminusképpen használjuk, menten azoktól az értelmi nuanceoktól, melyekkel a publicistika azt felruházta.

²⁾ Gyakori dolog volt, hogy a király oly püspököt, prépostot, főispánt, várnagyot, vagy közhivatalt egyáltalán nem viselő urat, ki nem tartózkodott állandóan az udvarban, küldött „de Curia sua“ követül idegen uralkodóhoz.

³⁾ Bizonyára ez a megfigyelés indította Kovachichot arra, hogy „proceres“ alatt értse országos, *különösen udvari* hivatalok betöltőit. „Terminus“ „proceres“... eos, qui maiora civilia, praesertim aulica officia gesserunt... designare debet.“ Suppl. I. 67. L. f.

⁴⁾ A Velenczébe küldött követeknek 1348. júl. 8-án kelt megbízólevelében: „Constituimus et ordinamus nostros nostrique Consilii ac Curiae nostrae regiae sollemnes et veros ambasiatores.“ Az oklevél további folyamában: „nostri ac totius Consilii nostri nomine“... „nos cum toto nostro Consilio.“ Dipl. Eml. az Anjou-korból II. 303.

alkalmával egyfelől, életének fontos mozzanatainál s a királyi család nevezetesebb ügyeinek elintézésénél másfelől ott látjuk az egybegyűlt uraknak véleményező, tanácsadó, tanúsító, támogató tevékenységét.

Midőn a király trónját egy nővel megosztani készül, a házassági terveket a tanács elé viszi; meghallgatja az urak véleményét és javaslatuk szerint jár el: a tanácsnak nevezetes része jut nemcsak annak eldöntésében, házasodjék-e a király, hanem a jövőendőbeli királyasszony kiszemelésében is.⁵⁾ A tanács közreműködésével történik a házassági feltételek megállapítása,⁶⁾ a házasságkötés időpontjának meghatározása, illetve elhalasztása,⁷⁾ és a házassági szerződések a király mellett a főpapok, zászlósurak és előkelők is írják alá és erősítik meg pecségeikkel.⁸⁾ A tágabb királyi tanácsnak ugyanezt az érvényesülését látjuk, mikor a királyi család többi tagjainak házasságáról, kivált mikor a király leányainak férjhezmeneteléről van szó: a király „az uraknak tanácsából s beleegyezésével“ választ magának vőt.⁹⁾ Utóbb törvény

⁵⁾ „Li baroni soy [idest Mathiae regis] e lo Consiglio havea deliberato chel non si maritasse in Alemagna, ma chel si sperava chel piglaria una figiola di re de Polana suo vicino.“ Collis Gellértnek, a milánói herceg velencei követének jelentése. Dipl. Eml. Mátyás király korából. I. 381.

⁶⁾ 1461-ben: „... genitricis nostrae praelatorumque et baronum nostrorum matura deliberatione praehabitata.“ Kat. XIV. 465.

⁷⁾ A trónralépő Nagy Lajos a menyasszony zsege kora miatt „de consilio praelatorum et baronum consiliariorum nostrorum“ négy évvel halasztja a Károly morva őrgróf leányával, Margittal való egybekelését. Kat. IX. 289.

⁸⁾ Így a Podiebrad György cseh királylyal Katalin leányának eljegyzése ügyében kötött szerződést 1458. Teleki X. 575. A királynak és a tanácsnak nevében kötött hasonló szerződésre utal II. Lajosnak egy 1521-iki meghívó levele: „ut illic (scilicet: Albae Regalis) coronationem reginalis Maiestatis ad quam una cum dominis praelatis et baronibus pro illo tempore obligati sumus, rite peragamus.“ Suppl. II. 509.

⁹⁾ Albert király és Erzsébet királyné Anna leányukat „sonderlich nach Rath und Wohlgefallen ihrer Praelaten, Herren, Ritter und Knechte von Ungarn und von Österreich und mancher anderer ihrer Unterthanen und Getreuen, die dazumal in einer merklichen Anzahl dabei waren“ adják nőül Vilmos szász herceghez 1439. ápril. 1. Teleki X. 35. Hedvig és Vilmos osztrák herceg eljegyzési okmányát megerősítik az „archiepiscopi, episcopi, ... comites, barones ...“ is 1380. Kat. X. 680.

kötelezte erre: az 1439: XX. t.-cz.¹⁰⁾ Velük egyetértve állapítja meg a közjogi jelentőségű ünnepélyek s szertartások módozatait, pl. a legfontosabb közjogi actusnak, a koronázásnak napját, helyét, egyes részleteit¹¹⁾ és a koronázás alatt ők veszik körül a királyt az oltár mellett állván.¹²⁾ Valahányszor a király fontos alkalommal mint az állam képviselője lép fel, a tágabb királyi tanács alkotja környezetét, udvarát. Így idegen fejedelmek üdvözlésekor,¹³⁾ hasonlóan külföldi követek fogadása, ünnepélyes kihallgatása,¹⁴⁾ úgyszintén válaszdadás¹⁵⁾ alkalmával. Midőn a velencei köztársaság küldöttjei átadják a turini békekötés értelmében fizetendő évi adót, a 7000 aranypénz átvételénél a király oldalán ott van tanuként a tágabb tanács.¹⁶⁾ A tágabb tanács kíséri el a királyt, midőn elsőrangú országos ügyben útra kel, például hadba indul.¹⁷⁾ A gyász pillanataiban is ott van a helye. Ott

¹⁰⁾ „De maritacione filiarum nostrarum agemus cum consilio praelatorum, et baronum, ac nobilium regni nostri Hungariae.“

¹¹⁾ Megbeszéli Róbert Károly harmadszori koronázását 1309. Kat. VIII. 209. „Praelati et barones Hungariae in castrum Budense, in aulañ Wladislai regis conveniunt et qualiter, quave die coronationem Wladislai regis consummationi debitae mandare possunt deliberant.“ 1440. Dlugossus elbeszélése. Kat. XIII. 85.

¹²⁾ L. Gentilis bíornok híros jelentését. Kat. XIII. 148.

¹³⁾ Néha magát a királyt is helyettesítvén. Nagy Lajos igéri, hogy unokaöccseit Róbert konstantinápolyi császárt és Tarentói Fülöpöt Zárában fogja várni; „in casu vero, ubi nos aliis nostris occupati negotiis eos personaliter conducturi suscipere non possumus, praelatos et barones nostros ad id faciendum illuc cum decenti comitiva transmittimus.“ 1361. Dipl. Eml. az Anjou-korból II. 582.

¹⁴⁾ Példákat lásd Dipl. Eml. Mátyás király korából. II. 308., IV. 393.

¹⁵⁾ „Vocati fuimus in conspectu regio... dominus episcopus Jauriensis... dixit in conspectu domini regis et omnium suorum baronorum“ (így) a velencei követek jelentése 1379. Dipl. Eml. az Anjouk k. III. 176. „Nach solchem Rathschlag hat der König öffentlich vor Praelaten, Fürsten und Herren der ungarischen, böhmischen und österreichischen Reiche durch den... Bischof zu Wardein antworten lassen...“ Carvajal János pápai követ levele Zsigmond herceghez 1456. Teleki X. 499.

¹⁶⁾ Dipl. Eml. az Anjou-korból III. 457.

¹⁷⁾ II. Ulászló felszólítván Pilis vármegyét, hogy hadait Szegedre, a királyi táborba küldje, megemlíti: „Ut huic periculo in tempore occurratur et saluti huius regni maturius consulatur, nos una cum dominis praelatis et baronibus praeparamus et ad exercitum accingimur.“ 1499. máj. 29. Károlyi codex III. 37.

van a haldokló király betegágyánál¹⁸⁾ és a meghalt fejedelem temetésének szomorú pompáját az uraknak teljes számú résztvétele emeli.¹⁹⁾ —

A tágabb királyi tanácsnak aulikus, jobbadán külső szereplésénél lényegesebb és fontosabb az állami ügyek érdemleges elintézésében való résztvétele.

6. A királynak azon végrehajtási tényei közül, melyekre a tanácsnak döntő befolyása van, különválnak ama felségjog gyakorlása, mely nem vonatkozik a kormányzatnak csupán egy, meghatározott, specialis tárgyú ágára, hanem a kormányzat összes ágaira, annak egészére. T. i. a királynak *szervezési* joga, az *állami hivatalok* betöltésére¹⁾ való jog.

Törvényeink, névszerint az 1439: XV. és az 1526: II. t.-cz. kimondják,²⁾ hogy a tisztségek és hivatalok osztogatása s elvétele a királynak joga, melyet böles belátása szerint, „bárminemű tanács“, bárkinek megkérdezése nélkül szabadon³⁾ gyakorolhat. Úgy 1439-ben, mint 1526-ban egyedül⁴⁾ a nádori tisztség vételett ki, mely az országgyűléssel egyetértve töltendő

¹⁸⁾ „Etiam in extremis dum iam anicuum ageret.... adstantibus huius regni utriusque ordini *primatibus*.... inter pias lacrimas (me) Maiestati vestrae commendavit“, írja II. Lajos 1516-ban a longyel királynak. Kat. XVIII. 945.

¹⁹⁾ „Ad Albam Regalem comitantibus omnibus dominis et proceribus est perductum“ (t. i. II. Ulászló holtteteme). U. o. 946.

¹⁾ Minthogy alaki felségjogról, a végrehajtó hatalom bizonyos formájú gyakorlásáról van szó — tekintet nélkül a hatalom materialis tárgyára, valamint forrására, ide vontuk a magyar király kegyuraságában foglalt jogot az egyházi javadalmak conferálására.

²⁾ „Honores saeculares, absque quolibet consilio, hominibus istius regni Hungariae, et non advenis; liberum arbitrium conferendi, et ab oisdem auferendi habeamus facultatem.“ 1439: XV. t.-cz. — „.... ultra electionem palatini, (quae per Maiestatem regiam, et dominos praelatos, ac barones, nec non universos regnicolas, iuxta formam Decreti, communiter fieri debet) electio omnium aliorum officialium suorum, quocunque nomine vocentur, ad Maiestatem suam pertineat“ 1526: II. t.-cz.

³⁾ Egyedüli törvényes korlátozás, hogy a kinevezendő magyar honos legyen. 1222: XI., 1387-iki hitlevél (Dipl. Eml. az Anjou-korból III. 620.), 1439: V., 1453: III., 1458: VI., 1492: VI., VIII., 1523: XVII., 1525: rákosi IV. t.-cz. A cumulatio tekintetében fennállott korlátról alább leendő szó.

⁴⁾ Az 1526: II. megfélekedezett a koronaörökről, kiket az 1492: III. t.-cz. szerint a tágabb királyi tanács a maga kebeléből, a ma is érvényben levő 1500: XXIII. t.-cz. értelmében a király és országgyűlés együttesen választ.

be.⁵⁾ Törvény — ideiglenes hatályú kivételekkel, minő a főispáni székek betöltéséről szóló 1486: LX. t.-cz.⁶⁾ — nem kívánta a

⁵⁾ Az 1526: II. t.-cz. ezt írja elő — kétségtelenül. De vajjon ugyanezt — a nádornak országgyűlésen megválasztását — rendeli-e az 1439: II. t.-cz. is? E cikkely következőleg hangzik: „Regia Maiestas palatinum regni antiqua consuetudine ipsius regni requirente eo, quod idem palatinus ex parte regnicolarum Regiae Serenitati et ex parte ipsius Regiae Serenitatis regnicolis, iudicium, et iustitiam facere potest et tenetur, ex consilio praelatorum, ac baronum, et regni nobilium, pari voluntate eligat.“ Közjogászaink s történetiróink már egy század óta foglalkoznak azzal a kérdéssel, mire értelmezendő ezen „antiqua consuetudo“; Fraknoi „A nádori és országbirói hivatal“ cz. munkájában 117. s kk. összeállította a különböző felfogásokat. Szó szerint értelmezve az idézett cikkelyt, azt kellene hinnünk, hogy 1439. előtt is országgyűlésen, történt a nádorválasztás. Csakhogy erre egyetlen egy adatunk sincs; de van akárhány az ellenkezőre, hogy országgyűlésen kívül, egyedül az urak részvételével töltetik be a nádori tiszti; a magyarellenes Grossinger ezért nem is habozott kijelenteni, hogy a rendek koholt jogcímekkel akarták támogatni követeléseiket, vagyis — hazudtak. Ezzel szemben Bartal azzal állott elő, hogy „antiqua consuetudo“ alatt értendő a vezérek korabeli állapot, midőn a nemzetgyűlés választá a gylast és karkast! Azt hiszszük, nincs szükség ily merész feltevésre, hogy megóvhassuk az 1439-iki rendek becsületét. Nézetünk szerint az 1439: II. t.-cz. a nádori tiszti nem az országgyűléssel egyetértőleg, hanem csupán a tágabb királyi tanács beleczyezésével rendeli betölteni, mint ezt az ifjabb Kovachich már 1820-ban állította. (Not. praelim. ad Syllogem 128.) Arra, hogy az „ex consilio praelatorum, baronum et regni nobilium“-féle kitétel e korban akárhányszor („in finitis aliis locis“, mondja Kovachich) jelenti a tágabb királyi tanácsnak szereplését, nem kell időt vesztegetnünk. És a törvényeziknek illetőn értelmezése mellett az „antiqua consuetudo“-ra való utalás is érthető és világos. Tudjuk, az utolsó Árpádok óta „a főurak... a nádori hivatal betöltésében is tényleg nem megvetendő befolyásra tettek szert, úgy hogy a nádor a XIII. század végtizedeiben már a főrendek tanácsára szokott volt valószínűleg megválasztatni.“ Fraknoi i. h. 114. l., számos példa u. o. s köv. l. Megértjük továbbá azt is, miért nem választották a nádort 1439 után sem országgyűlésen — egészen 1486-ig, Zápolya Imre megválasztatásáig. Mátyás tehát e szerint a nádorválasztást a nélkül, hogy törvény rendelte volna, a maga jószántából utalta az országgyűlés hatáskörébe. S ez igenis megfelelt annak a végső célnak, a mely Mátyás királyt a nádori hivatallal kapcsolatos actiójában vezette. A nádortól várta, remélte törvénytelen fiának trónrajuttatását, és ezt annál inkább elérhetőnek gondolhatta akkor, ha a nádor nem pusztán királyi hivatalnok, hanem a királynak és nemzetnek egyaránt, közmegegyezéssel kirendelt megbízottja.

⁶⁾ „... Regia Maiestas cum consilio et voluntate praelatorum et baronum suorum debeat in quolibet comitatu aliquem... in comitem parochialem praeficere.“

a tanács hozzájárultát, mindazonáltal annak befolyása itt is érvényesült. Tanusítják ezt a kinevezési decretumok. Ilyen ugyan kevés maradt reánk; hivatalos lap a vegyes házak-beli királyok alatt nem létezett és ha írásba foglaltatott is a kinevezés, a mi bizonyára nem minden egyes esetben történt, ez az örökjogot nem adó, ideiglenes értékű oklevél, melynek előmutatására kivált a hivatali megbízás megszűn-tével, hivatalból távozás után soha többé szükség nem volt, könnyen elkallódhatott. Mégis abból, a mi kevés reánk jutott,⁷⁾ különösen örökös tisztséget, örök közjogot adó kiváltságokból,⁸⁾ milyenek csakugyan fenmaradtak nagyobb számmal — leginkább örökös főispánság adományozásáról szóló oklevelekből,⁹⁾ — valamint a királynak egyéb nyilatkozataiból is, melyekben egy-cgy nevezetes hivatal betöltéséről tesz említést,¹⁰⁾ továbbá magánértesítésekből, feljegyzésekből

⁷⁾ Zsigmond király 1417. nov. 10. „auctoritate regni iurispatronatus de nostrorum praelatorum et baronum nobiscum ad praesens existentium consilio“ Nagymihályi Albertet aurániai perjellé nevezi. Hazai Okmt. III. 308., Sztáray codex II. 184.

⁸⁾ Ide sorolhatjuk Zsigmond király híres 1426-iki oklevelét, melyben Brankovits Györgyöt, István despota unokaöcsesét, Rácország örökösévé nevezi: „*praelatorum et baronum nostrorum ad id accedente consilio... Georgium eiusque heredes... ad regnum Rasciae in veros et legitimos... instituimus successores...*“ Fejér X/6. 811.

⁹⁾ Róbert Károly 1302-ben „de consensu et voluntate praelatorum et baronum nostrorum“ a nyitrai püspökséghez csatolja örökösen Nyitra-megye főispánságát Batthyányi, *Leges ecclesiasticae* III. 5. 1315-ben Tamás esztergomi érseknek „et per eum suae ecclesiae Strigoniensi“ adja Komárom várát „et comitatum eiusdem districtus de Komárom... de consilio et consensu — következik hat névszerint megnevezett püspök és három zászlósúr — ac aliorum baronum et nobilium regni nostri.“ Kat. VIII. 297. Liptómege s főispánságának (1406) Gara javára történt örökös adományozása „de fidelium praelatorum et baronum regni consilio matura-que deliberatione“ történik. Hazai Okmt. VII. 432. II. Ulászló Péter kalocsai-bácsi érseket és bácsi egyházát „de consilio ac voluntate dominorum praelatorum et baronum regni Hungariae“ megadományozza „perpetuo comitatus regni Bachiensis honore et regimine.“ Keltezetlen oklevél. Jászóvári codex 59 b.

¹⁰⁾ A főpapi székeket illetőleg a tágabb tanács közreműködéséről főleg a pápához intézett jelentésekből, nevezetesen pápai megerősítést tárgyazó supplicatiókból értesülünk. Ily előterjesztések, úgyszintén a pápák válasza bizonyítják, hogy pl. Vitéz János „habita superinde cum praelatis et baronibus deliberatione“ lett esztergomi érsekké (Mátyás k.

tudjuk,¹¹⁾ hogy a király a fontosabb tisztségek: a hűbéres tartományok fejedelmi székének, a főpapi és zászlósúri méltóságok, főispáni, várnagyi, előkelőbb udvari állások betöltésénél a tágabb tanács javaslata szerint s beleegyezésével jár el.¹²⁾ Gyakran a tanács lép fel kezdeményezőleg, jelöltet ajánlván a királynak.¹³⁾ Sőt a szemtanú Bonfini a veszprémi püspökség

levelei. Kültügyi oszt. I. 76.), hogy a zágrábi püspökség betöltésének 12 évig — 1454—1465. — elhuzódó ügye (v. ö. Fraknoi, A magyar királyi kegyuri jog 179—198) ismételten s hosszasan foglalkoztatta a tágabb tanácsot. „Nunc nostro et omnium consiliariorum nostrorum iudicio compertum est . . .“ írja Mátyás 1465-ben a pápának Kat. XV. 87. Ugyan-
ebben az évben Beckensloer János pécsi prépostot „habita deliberatione cum praelatis et baronibus“ váradi püspökké (Mátyás király levelei. Kültügyi osztály I. 81.), Szentlászai Osvátot „ex consilio praelatorum et baronum“ a zágrábi püspöki várak és uradalmak adminisztrátorává nevezi u. o. 93.

¹¹⁾ Gelefi Miklós nádor egyik 1342-iki ítéletlevelében említi, hogy őt „regia Benignitas de praelatorum et baronum ac regni sui nobilium unanimi consilio“ nádorrá tette. Közölve Fraknoi: Nátori és országbirói hivatal 117. „Archiepiscopato de Strigonia de consentimento della Maesta del signor Re e nostro et deli baroni e stato dato al Don Hyppolito“ írja Beatrix 1486-ban néjének, Eleonora ferrarai hercegnőnek. Dipl. Eml. Mátyás kir. korából III. 64. Péter kalocsai érsek ekkép tudatja a távollévő Kinizsi Pállal országbiróvá kineveztetését: „Maestas Regia Magnificentiam vestram pronunciari fecit comitem Paulum de Kinis iudicom curiae regiae magno omnium dominorum praelatorum et baronum consensu et assensu.“ 1494. Kat. XVII. 610.

¹²⁾ A hivatalok betöltésének története tüzetesen, pontosan megírva nincs; csupán az egyházi javadalmak adományozására vonatkozólag birunk részletes, jóformán minden egyes esetre kiterjeszkedő tanulmányt: Fraknoi idézett remekművét. A tágabb tanács résztvételéről a következőket olvassuk: „Mátyás király a pápához intézett irataiban többször arra hivatkozik, hogy főpapi székek betöltése iránt az „ország főpapjainak és urainak hozzájárulásával“ rendelkezik.“ És a mi a tanács igénybevétele tekintetében Mátyásról, erről a legerélyesebb, legonállóbb, autokrata fejedelmünkről áll, áll annál inkább vegyesházakbeli összes elődeiről és utódjairól is. Fraknoi csakugyan hozzáteszi: „Ebből azt a következtetést vonhatjuk le, hogy régi szokás szerint az uralkodó a főpapi kinevezések tekintetében tanácsosait meghallgatja.“ J. h. 210. Jellemző Beatrix királynénak néjéhez intézett üzenete: „In li beneficij de questo regno se elegeno le persone per lo signor Re nostro consorte *con consentimento delli baroni*.“ Dipl. Eml. Mátyás kir. korából III. 66.

¹³⁾ II. Ulászló 1504-ben (Budae dominica pr. p. f. b. Fabiani et Sebastiani martyrum) Beriszló Jánosnak és utódainak a rácz despota méltóságát adományozza „intercessione serenissimae dominae Annae reginae . . . ac dominorum praelatorum et baronum regni pro eiusdem nobis

adományozásáról szólván elmondja, hogy az új püspök a tanács határozatából választatott.¹⁴⁾ Midőn a király távollétében halál vagy lemondás folytán megüresedik egy-egy fő hivatal, a király elhalasztja annak betöltését, illetve a lemondás elfogadását mindaddig, míg haza nem tér és a szóbanforgó ügyet a főpapokkal és bárókkal tüzetesen meg nem beszéli.¹⁵⁾ Mindez magától értetődött. Azok, kiknek meghallgatásával cselekedett a király az összes fontos ügyekben, kiknek véleménye s akarata döntött minden nevezetes dologban, hogy nem érvényesítették volna befolyásukat azokban a kérdésekben, melyek őket személyes érdekeikben, legközvetlenebbül érintették? Az új tisztviselő közülök — a tanácsban megjelenő urak közül, — volt kikerülendő, ők voltak — jogilag ugyan nem, de tényleg — várományosai a megüresedett állásoknak; a közhivatalt viselő urakat ezenfelül annyiban is illette a dolog, hogy leendő hivataltársukról volt szó, a kivel majd együtt kellett működniök az ország igazgatásában. A főbb hivatalok betöltése épp ezért országos jelentősége, általános érdekü kihatásai daczára egy bizonyos szempontból: a hozzáfűződő egyéni érdekek szempontjából nézve a tágabb tanács belső ügyének, jóformán az urak magánügyének tekintetett. Ezt a felfogást tükrözteti vissza az 1498: LXX. t.-cz., mely megújítván az Arany Bulla XXX. pontját,¹⁶⁾ hogy a nádorispánon, országbírón, Dalmát, Horvát és Szlavonországok bánján kívül senki két méltóságot nem viselhet, hozzáteszi: „ha valamikor mégis fenforogna két vagy három hivatal halmozásának szüksége, ő Felsége

facta.“ Tudunkkal kiadatlan oklevél Jászóvári codex 93 b. 1515-ben „ad instantiam et supplicationem... universorum dominorum praelatorum et baronum ac procerum regni Hungariae“ Kázmér tescheni herczegre bizza az oppelni herczegségre (mely az olmützi béke, továbbá az 1498: XXIV. és 1504: XXI. t.-czikkek értelmében magyar hűbér) kormányzását. Kat. XVIII. 830.

¹⁴⁾ „Senatus consulto electus est.“ Kat. XVII. 650.

¹⁵⁾ II. Ulászló Prágából meghagyja a szászoknak, székeknek, az erdélyi püspöknek, hogy Drágffy Bertalan vajdának mindenben engedelmeskedjenek, mert ismételt lemondása daczára a vajdai tisztet „donec redibimus et plenius cum dominis praelatis et baronibus illius regni super hac re tractabimus, apud eundem omnino relinquendum putabimus.“ Kiadatlan s keltezetlen oklevél Jászóvári codex 145 a.

¹⁶⁾ E pontot megerősítette volt az 1439: VIII. t.-cz. is.

ezt csupán a praelatus és báró urak tanácsából s beleegyezésével tehesse meg.¹⁷⁾ E czikkely az utolsó törvényünk, mely a tágabb tanács hatáskörébe utal valamely ügyet, és ellentétben az 1498-iki végzemény egészével, mely láthatólag magán hordja a köznemesség törekvéseinek s diadalának bélyegét, nyilván az uraknak érdekében s kívánságára hozatott. A köznemesség — úgy gondoljuk értelmezhetni ezt a czikkelyt — a hivatalokból, jövedelmező állásokból kizárt ellenzék keserű közömbösségével az uralmon levő pártra, az urakra bizta: hadd intézzék el s érttessék meg a királylyal, miként kívánnak a hatalmon osztozkodni; ha ők nem bánják a dús javadalmazású, fényes tisztségeknek egyesek, kevesek kezében összehalmozódását, — a köznemességnek, a mely úgysem részesedik azokban, tökéletesen mindegy; a dolog nem tartozik reá. Csak így magyarázható meg, hogy ugyanaz a végzemény, mely „az egész országot érdeklő összes ügyeket“ a királyi törvényszékkal kapcsolatos tulajdonképpen tanács közreműködésével kívánja elintéztetni, a hivatalok cumulatiója kérdésében a kirendelt tanácsot mellőzi, annak meghallgatását nem követeli, egyedül az uraknak, a tágabb tanácsnak hozzájárulásához s beleegyezéséhez kötven a királyt. Az 1498: LXX. t.-cz. szelleméből következik, hogy a tágabb királyi tanácsnak az ezen törvény megjelölte eseteken (a cumulatio esetein) kívül is, általában nevezetes befolyása volt a főbb méltóságok és hivatalok betöltésére.

*

¹⁷⁾ „... Si aliquando necessitas ingrueret, propter quam merito deberent alicui personae duae vel tres dignitates vel officiolatus conferri, quod regia Maiestas non faciet, nisi cum consilio et consensu dominorum praelatorum et baronum“ 1. §. Tekintve, hogy a tágabb tanács mennyi s hányféle alkalommal érvényesítette befolyását a nélkül, hogy törvény rendelte volna meghallgattatását, jóformán bizonyítani sem kell, hogy ez a czikkely a gyakorlatban valósult. Megelégedhetünk egy példa felemlítésével. Midőn 1500-ban több felvidéki megye közül, melynek akkor gróf Zápolya János volt a főispánja, Zemplén arra kéri a királyt, vegye el Zápolyától a főispáni tisztséget, a király ekkép válaszol: „Quibus rationibus atque respectibus nos et domini praelati et barones universumque consilium nostrum nuper, quum... nuntios vestros in facto honorum comitatum apud... dominum Joannem de Zápolya existentium ad nos misistis, inducti fuimus et ipsos comitatus apud eundem comitem reliquimus, non dubitamus, quin iam referentibus vobis eisdem intellexeritis.“ Kat. XVIII. 273.

A tágabb királyi tanács közreműködésével véghezvitt kormányzati tények során áttérünk immár a tanácsnak a kormányzatban s igazgatásban, annak egyes tárgyai s feladatai szerint való résztvételére. Szólni fogunk a tanács tevékenységéről a *végrehajtás egyes ágaira* vonatkozólag.

7. Úgy a tudomány, (mely azoknak intézésében a souverain akarat megnyilatkozását látja), mint az élet (v. ö. a miniszterek sorrendjét) az állami ügyek közül első helyre azon ügyeket teszi, melyek az államnak kifelé való szerepléséből, az emberiség életének vele egyenrangú többi tényezőihez, más államokhoz való viszonyaiból erednek: a *külügyeket*. A *külügyek* intézésére döntően folyt be a tágabb királyi tanács. Ha Magyarország középkori multjából diplomáciai emlékeknél egyéb nem maradt volna reánk, akkor is helyes, tökéletes képet alkothatnánk magunknak a tágabb tanács roppant fontosságáról és szerepéről. Az állami életnek egyik terén sem mutatkozik az uraknak meghallgatása s hozzájárulása annyira kötelezőnek, kényszerűnek, jogilag szükségesnek, mint a külügyekben. Hazánk nemzetközi érintkezéseinek a vegyes házakbeli királyok alatt talán nincs egyetlen nevezetesebb mozzanata sem, mely az egyházi és világi főurak közreműködése nélkül intéztetett volna el. Hozzájárulásukat s beleegyezésüket a király mindig megemlíti; tudomást vesz arról a külföld is és idegen fejedelmek s kormányok, midőn követeket küldenek a magyar királyhoz, szinte kivétel nélkül azt az utasítást adják nekik, hogy nyerjék meg a királyi tanácsnak is jóakarátát s támogatását — sőt a követek akárhányszor hoznak magukkal külön az uraknak szóló megbízólevelet. Működésük nem is szorítkozik csupán a javaslásra, tanácsadásra; önállóan is lépnek fel nemzetközi szerződéseknek úgy előkészítése —, mint megkötésénél, megerősítvén a király kijelentéseit — pl. a király adta felhatalmazást kiegészítvén a magukéval, és saját szavuk lekötésével nagyobb nyomatókat kölcsönözvén a király szavának.

A tágabb királyi tanácsnak ezt a sokoldalú, változatos tevékenységét megfigyelhetjük a külügyek minden fajára, a nemzetközi viszonyok valahány formájára vonatkozólag.¹⁾

¹⁾ Nem lehet feladatunk — ismételjük —, hogy a tágabb királyi tanács egyik-másik fajta működésének összes esetit felsoroljuk. Az alább következő egybeállítások csakis példák sorozatának kívánnak tekintetni, nem pedig teljes, kimerítő esetgyűjteménynek.

Látjuk akkor, midőn külföldi dynastia sarjának a magyar királylyal, vagy a magyar királyi család egyik-másik tagjával kötendő házasságáról folyik a tárgyalás; a tanácsnak ebbeli működéséről, annak különböző részleteiről szólottunk az aulikus szereplés kapcsán. Látjuk akkor, midőn a király szerződéssel biztosítja magának idegen uralkodó örökét, országait, trónját;²⁾ hasonlóan akkor, midőn a király Magyarország koronájáról, a trón örökléséről rendelkezik idegen fejedelem javára: ilyenkor a tanácsnak, az uraknak beleegyezése s aláírása emeli érvényre a határozottan sérelmes, mert a nemzet szabad választási jogával ellenkező örökösödési szerződést — legalább a kortársak szemében: a szerződő felek megelégednek az ő hozzájárulásokkal, kezességükkel, esküjökkel.³⁾ A tanácsot

²⁾ Az 1355-ben Lengyelországba küldött követek a Róbert Károly és Kázmér között annak időjén létrejött és általuk megújítandó örökösödési szerződésről mondják, hogy „de consensu et beneplacito praelatorum, baronum ac nobilium regni“ köttetett s köttetik meg. Kat. X. 108.

³⁾ Hiros példája ennek az 1402-iki örökösödési szerződés, melynek megtartásáért „praelati, barones, nobiles, proceres et civitates regni Hungariae universi“ — (102 főúr, valamint Pozsony és Sopron városai) — aláírásukkal s pecsétükkel közösséget vállaltak Suppl. II. 294 s. kk. Később, midőn a köznemesség befolyása s hatalma mindinkább erősödött és alkotmányunk alapelveiül ismertetett el, hogy az országról, a kir. szék betöltéséről érvényesen csak az országgyűlésileg egybegyűlt egész nemzet rendelkezhetik, ennek az egyedül a tágabb királyi tanács hozzájárulásával történt királyi intézkedésnek nem tulajdonítottak kötelező hatályt; már Katona megjegyzi, hogy a Habsburgok erre az 1402-iki szerződésre nem igen hivatkoztak XI. 538. Az 1491-iki békekötésnek csakugyan egyik pontja, hogy II. Ulászló tartozik a legrövidebb idő alatt országgyűlést egybehívni és a megkötött békét azzal elfogadtatni. Kat. XVII. 221. Mint-hogy a béke legfontosabb határozmányai tudvalevőleg éppen örökösödési vonatkozásúak, nincs kétség, hogy az idézett kikötés, csak úgy, mint az 1462-iki békének a tágabb királyi tanács hozzájárulását követelő pontja (v. ö. Dipl. Eml. Mátyás korából I. 142.), ennek az örökösödési szerződésnek érvényre emelése czéljából vétetett fel. (Miksa kívánsága ugyan nem teljesült; csupán a főurak kötelezték magukat, hogy meg fogják tartani a felhatalmazásuk alapján, beleegyezésükkel létrejött szerződést, abban a híres — 1492. márczius 7-én kelt — 67 pecsétos oklevélben — Firnhaber, Beiträge, az Archiv für Kunde österr. Geschichtsquellen III. k. 511. skk., — melyet egyik-másik történet írónk az osztrákok nyomán országgyűlési határozatnak hajlandó tartani. Azt hisszük, a szóban forgó okmány egyes egyedül a (világi) uraknak kiadványa, miről meggyőzhet annak a tágabb tanács egyéb, közel egykorú kiadványaival pl. 1506: Kat. XVIII. 447. való összehasonlítása. Figyelemreméltó továbbá, hogy a főpapok, az egyházi

látjuk szerepelni a rendes nemzetközi összeköttetés különböző alkalmával: midőn *idegen* államok érdeklődnek Magyarország ügyei iránt és a maguk czéljainak, érdekeinek megfelelően befolyásolni kívánják hazánk belső⁴⁾ vagy külső politikáját, midőn harmadik állam ellen irányuló hadüzenet, harmadik állammal való békekötés vagy szövetség létesítésén fáradoznak; a megindult tárgyalásokban nevezetes részt vesz a tágabb királyi tanács és az idegen kormányok, illetve azok követei reá is iparkodnak hatni.⁵⁾ A tanácsnak ugyanezt a közre-

urak külön adnak ki oklevelet u. o. 516., valamint a „datum in nostra et omnium regnicolarum generali congregatione” kifejezést. Nézetünkkel megegyező véleményt nyilvánít Salamon Ferencz, A magyar királyi szék betöltése stb. 37. l.: „Az e részben fenmaradt okmányok kétségtől csak a főrendek ily időleges ígéretei s nem országos szerződés.”) A tágabb királyi tanácsnak a Habsburgokkal kötött örökösödési szerződések körüli tevékenységében ugyanazért több a pártpolitikai, mint a közjogi elem, azaz: az állami hatalomnak ily irányú, ily tárgyú hatályos gyakorlása az országgyűlésnek lévén fentartva, a tanács ebbeli szereplése nem is tekintethető az állami hatalom gyakorlásában való résztvételnek.

⁴⁾ A flórenczi köztársaság kormánya a Kis Károly elleni merénylet hírére külön a királynéknak, és külön a tágabb királyi tanácsnak („baronibus”, mondja a fogalmazás) küld levelet, azzal a felszólítással, mentsék ki a királyt fogságából és állítsák helyre a törvényes állapotot. Dipl. Eml. III. 605.

⁵⁾ Értjük kivált a római Curiának, a középkori köz- és nemzetközi élet egyetemes felügyelőjének sokféle előterjesztéseit, ajánlatait, óhajait. Ezek foglalkoztatják a királyt s tágabb tanácsát 1372-ben, midőn a pápa IV. Károlylyal való szövetkezést Kat. X. 508., 1455-ben és 1456-ban (u. o. XIII. 1002., 1013., 1045.), hasonlóan 1462-ben (u. o. XIV. 532.), midőn a törökök elleni hadjáratot, 1483-ban, midőn III. Frigyessel kötendő békét (u. o. XVI. 508., 511., 533.) javasol. A reá nézve kedvező politikai constellationnak létrehozásán fáradhatatlanul munkálkodó Signoria hasonló indítványai is gyakran képezték tárgyát a tágabb tanács értekezleteinek: néha a szent szék közvetítésével 1462. (Dipl. Eml. Mátyás kir. korából I. 133., 139), néha közvetlenül (1475-ben u. o. 279.) Az egyházi és világi főurak befolyását legjobban jellemzi, a mit a velencei kormány ily alkalommal a pápától kíván: „...necessarium iudicamus missionem... unius legati in Hungariam, commemoramusque... cardinalem S. Angeli, ...ut ob eius reputationem praelati et barones regni magis ferventes, oboedientesque reddantur.” u. o. I. 139. Midőn I. Miksa 1514-ben a magyar és a lengyel király között támadt viszályok kiegyenlítésére a három uralkodó követeinek összejövetelét ajánlja, II. Ulászló ezt a tervet az urakkal beszéli meg: „cum nos cum consiliariis nostris... diligenter consultassemus.” Miksa császárhoz intézett keltezetlen, kiadatlan oklevél Jászóvári codex 177. b.

működését látjuk, midőn viszont a magyar király lép az *interventio* terére, midőn elhárítani igyekszik oly nemzetközi bonyodalmat, mely országát is közel érinti, avagy szövetséges társainak, az egyháznak, egyébként kedvelt személyeknek s testületeknek fogja pártját idegen fejedelem előtt.⁶⁾ Az ügy fontosságához méltó módon jelentkezik a tanács sokoldalú tevékenysége a *szövetségkötés* kérdéseiben; mert a szövetségi viszony, akár csupán védelmi, akár egyszersmind támadó jellegű, daczszövetségről van szó, könnyen háborúba vonhatja az országot, könnyen a hadviselés összes terheit és kockázatát zúdíthatja a nemzetre. Államok szövetsége csupán az érdekek nagyfoku közössége mellett lehet áldásos és ezért nagy körütekintést, a szövetkező államok külpolitikájának, külső érintkezéseiknek s viszonylataiknak részletes ismeretét igényli. Királyaink ily nagy horderejű lépés megtételénél mindig a főurak tanácsával élnek. Gyakran ők kezdeményezői a szövetségnek; a király elhatározására döntőleg befolyanak. Résztvesznek a követek utasításában — néha külön felhatalmazással is, részt vesznek a tárgyalásokban; a létrejött megállapodásokat beleegyezésükkel fogadja el a király; rendszerint maguk is külön elfogadási nyilatkozattal ismerik el azokat magukra s az országra kötelezőknek és ígérik a czikkelyek megtartását és megtartatását.⁷⁾ A tágabb királyi

⁶⁾ 1381-ben Nagy Lajos „habita deliberatione una cum praelatis et baronibus nostris“ békét közvetít szövetségesei, Lipót osztrák herceg és Carrara Ferencz között. Dipl. Eml. az Anjou korból III. 426. Zsigmond király „praesentibus (infrascriptis) praelatis et baronibus“ reábirja Tvartkó bosnyák királyt, fogadja be országába, védelmébe a minorita rendet. Kat. XII. 735. 1385-ben a királynék a tágabb tanács javaslatára s meghallgatásával járnak közben a Raguzában foglyul ojtott franczia lovagokért. Dipl. Eml. III. 563. A tanács jelenlétéről emlékezik meg az erre az ügyre vonatkozó Fejérpataky László közölte oklevél is Történelmi Tár. 1881. évf. 185.

⁷⁾ A Carrara Ferenczcel kötött védelmi szövetséget pecséteikkel megerősítik a főpapok és bárók, „qui praemissae nostrae provisioni et dispositioni interfuerunt“ 1358: Pray, Annales II. 110. 1362-ben „maturo praelatorum et baronum habito consilio“ véd- és daczszövetséget köt Rudolf osztrák herceggel Kat. X. 308., melyet öt évvel később „habita deliberatione una cum praelatis et baronibus“ bont fel. u. o. 411. 1369-ben „habita desuper consilio et ex certa nostra... praelatorumque et baronum... scientia ob terrarum nostrarum, hominum et subditorum nostrorum maiorem difensionem“ a Rupert bajor hercegekkel köt szövetséget Dipl.

tanács mivoltából, rendeltetéséből következik, hogy a külügy legfontosabb kérdései is a tanács hozzájárulásával intézettek el, hogy a király annak javaslata szerint gyakorolja a hadüzenet és békötés felségjogát. A tanácsban állapítja meg, szükséges-e a maga és birodalma egyébként ki nem elégíthető érdekeinek védelmére önségélyhez nyulni, fegyvert fogni — a területi integritas veszélyeztetésének eseteiben törvény, az

Eml. az Anjouk korából II. 672. Ugyanakkor Kázmér lengyel királynak budai tartózkodása alkalmával „habito . . . consilio nostrorum baronum“ megújítja vele a fennálló szövetséget Kat. X. 434. 1376-ban 50 évre véd- és daczszövetséget köt az aquilejai patriarchával „una voce cum ministris nostris et regni praelatis et baronibus, de eorumque consensu, scitu ac voluntate“ u. o. 605.; a szerződést „maguk, utódjaik és egész Magyarország nevében“ aláírják nagy számmal egyházi és világi főurak is u. o. 611. 1383-ban megpendítik a Velenczével való szövetségész eszméjét Dipl. Eml. III. 516. 1403-ban a Zsigmond és Ulászló lengyel király között létrejött szövetséget megerősítik „praelati, barones, procures, nobiles et communitas universorum terrigenarum regni Hungariae,“ pecséteiket — 51 pecséttel — függesztvén a szerződési okmányra, hasonlóan a két uralkodónak 1423-ban megkötött újabb szövetségét „praelati, principes et barones.“ Kat. XII. 406. A II. Ulászló és Albert János lengyel király közötti szövetség megkötésére Lengyelországba küldött követek „habito super hoc etiam praelatorum et baronum consensu“ tárgyalnak Kat. XVIII. 163.; II. Ulászló a szövetséglevelet „ex deliberatione praelatorum et baronum huius regni consiliariorum nostrorum“ írja alá u. o. 175. és külön záradékban az urak u. o. 179. A magyar és lengyel királyoknak XII. Lajos francia királylyal kötött szövetségéről készült közjegyzői okiratban jelenlevő gyanánt említettik számos előkelő egyházi és világi személy — nyilván a határozat hozatalában résztvevő tanácsosok u. o. 260. Midőn 1505-ben felmerül I. Miksa és II. Ulászló szövetségészének terve, a tágabb királyi tanács, névszerint megnevezett „praelati et barones ac nobiles et procures totius huius regni Hungariae nunc apud Maicstatem regiam . . . constituti totum regnum Hungariae repraesentantes“ külön megbízólevelet adnak a követeknek: „nos quoque plenum mandatum nostrum, plenamque facultatem et auctoritatem nostram dandam duximus“ u. o. 447. II. Ulászlónak Zsigmond herczeggel, a lengyel trón örökösével kötött szövetségét 1507-ben megerősítik „praelati et barones ac procures regni“ u. o. 543. Egy ízben — 1509-ben — a reánk maradt meghívólevél (lásd a függelékben) tanúsága szerint a király csak azért hívja egybe a tágabb tanácsot, a főurakat, „hogy a magyar korona jogainak érvényesítésére kínálkozó alkalmat fontolóra vegyék,“ hogy elhatározzák, minő állást foglaljon Magyarország a cambrai ligával szemben: csatlakozzék-e a szövetségekhez, avagy Velenczének ajánlja-e fel támogatását cserében az elveszett Dalmátiáért? L. Fraknoi, Magyarország a Hunyadiak és Jagellók korában 387.

1458: XIV. t.-cz.⁸⁾) kötelezte erre⁹⁾ — és az urakkal együtt dönti el, kecsegtet-e a háború folytatása újabb előnyökkel, lehet-e és minő feltételek mellett békét kötni. A béke megkötésében tevékeny részt vesznek: az alkudozással megbízott követek a tanács felhatalmazására is hivatkoznak, a békepontokat a tanács javaslatára fogadja el a király s azok megtartására a király külön is vállal felelősséget.¹⁰⁾ Hasonlóan

⁸⁾ „Regia Maiestas... quoad defensiones, conservationes, recuperationes metarum et confiniorum in quacumque parte regni consilii praelatorum, baronum et nobilium utatur.“ Vest. 305.

⁹⁾ „Cum nos . . . cunctorum praelatorum et baronum ac regni procerum universorum ad id habito consilio praematurum illum ad id habito consilio praematurum illum saevissimum Bozorad diffidassemus,“ mondja Róbert Károly 1330-ban az oláh vajda elleni hadakozásáról. Blagay cs. oklevéltára 111. (az oklevél ugyan, mint Wertner Mór kimutatta Századok 1898. évf. 836., hamis, de elfogadható bizonyítékul, miképpen vélekedtek a XV. szban a hadüzenet létrejöttéről). Az 1345-iki háborúról Nagy Lajos hasonló módon emlékezik meg: „...una cum domina Elisabeth... et aliis praelatis ac regni baronibus diu super hoc et mature deliberantes“ Vest. 186. Midőn 1379-ben a békét kérő velencei követek felhozzák az ellenük indított háború jogos alap, oknélküliségét, a válaszával megbízott győri püspök és társai azt felelik, „quod rex guerram moveret usus consilio litterarum (így: literatorum helyett) hominum et personarum perscrutantium conscientiam et procerorum (így) et baronorum (így) suorum“ Dipl. Eml. Anjou-korból III. 172. 1403-ban Zsigmond király — miként hadbahívási rendeletében említi — „deliberatione praelatorum et baronum praelabito et consensu, generalem exercitalem expeditionem extra metas regni... Hungariae decrevi (t) edicendam“ Zichy codex V. 352. A szerencsétlen kimenetelű 1444-iki hadjárat szintén a tanács határozatából indított, mint az aug. 4-iki híres tanácsülés végzése (Vest. 244—249) tanúsítja v. ö. Fraknoi, i. h. 50; hasonlóan a dicsőséges 1456-iki hadjárat Kat. XIII. 1045., Teleki X. 409.

¹⁰⁾ 1348-ban a magyar követek a királynak és tanácsának, udvarának küldöttei gyanánt („nostros nostrique Consilii ac Curiae nostrae regiae sollemnes et veros ambasciatores“) Dipl. Eml. II. 303. mennek Velenczébe, ott „nomine nostro ac Consilii nostri“ értekeznek; a létrejött fegyverszünet megtartására a király húsz egyházi és világi főúrral egyetemben esküt tesz u. o. 315. Az 1358-iki békekötést megelőző tárgyalások „inter ipsum dominum regem seu barones et consiliarios suos... et ambasciatores et syndicos domini ducis Venetiarum“ folynak u. o. 508., — a béke megtartására esküvel kötelezi magát a király mellett számos „praelati, barones et consilarii“ u. o. 505. A tágabb tanácsnak az 1379-iki békétárgyalásokban való vezetés résztvétele a velencei követek élénk, részletes jelentéseiből közismeretű v. ö. Pór Antal, Az Aujon-ház (Magyar

a tágabb tanács résztvételével folynak és indítványa értelmében fejeztetnek be a magyar korona földjének növelését, kisebbitését, egyes területeknek részlegesen idegen joghatóság alá helyezését tárgyazó békés alkudozások is,¹¹⁾ a mint azt

nemzet története III.) 319. 1411-ben a Zsigmond magyar és Ulászló lengyel király közt kötendő békét a tágabb királyi tanács egy bizottsága („duodecim de praelatis et baronibus de Hungaria“) készíti elő Kat. XII. 45. A békekötést megerősíti negyvennégy főúr u. o. 95. A Velenczével létrejött öt évi fegyverszünetről úgy nyilatkozik Zsigmond király egy Garai nádor érdemeit magasztaló oklevélnarratívában, hogy az „ex eiusdem palatini et aliorum baronum et procerum nostrorum fidelium consilio et assensu“ létesült. Kat. XII. 241. Palóczy László — írja V. László 1456-ban a bártfaiaknak — „ad faciendam cum Bohemis vastantibus concordiam per praelatos et barones huius regni concurrente etiam consensu nostro deputatus est.“ Kat. XIII. 1117. Az 1462-iki békét Mátyás és III. Frigyes között — miként olasz ügyvivők jelentéseiből tudjuk — a felek megállapodása szerint aláírni tartozik „la regia Maesta et i principali praelati et baroni del regno da fir (így) nominati per il... imperatore“ Dipl. Eml. I. 1421. lásd a békekötés VIII. pontját Kat. XIV. 535. 1471-ben is az előzetes békepontozatok értelmében „ambe le parte se commetteno ai loro consegli che ne levano e togliane omne difficulta“ u. o. II. 206. A tágabb királyi tanács („Nos praelati, barones et proceres regni Hungariae in praesenti conventu Budae congregati“) intézkedik 1473-ban a Mátyás és Kázmer lengyel király között kötendő béke ügyében Kat. XV. 578.; Mátyás „accedente etiam consilio et consensu aliorum praelatorum et baronum regni“ választja követeit u. o. 665., s a békefeltételeket „accedentibus consilio et assensu praelatorum et baronum“ fogadja el u. o. 676.; a békét aláírják „praelati et barones regni Hungariae totum regnum representantes“ u. o. A III. Frigyes 1487-ben kötött béke okmányát aláírni és magukat kötelezni tartoznak a főpapok, a barones ex officio, a principes s a barones naturales jóformán teljes számmal Teleki XII.375. Ulászló és öccse János Albert lengyel király kiegyezését 1491-ben megerősítik névszerint megnevezett „praelati et barones ceterique proceres et nobiles regni Hungariae nostro et ceterorum... praelatorum, baronum et procerum, fratrum scilicet nostrorum absentium nominibus et in personis“ Kat. XVII. 166.

¹¹⁾ Így pl. Zsigmond 1412-ben a szepesi városokat „voluntate praelatorum et baronum ad hoc specialiter accedente“ zálogosítja el Kat. XII. 128; az elzálogosítási okmány záradékában „... praelati et barones regni Hungariae pro nobis et nostris successoribus“ ígérk a szerződés megtartását u. o. 133. Midőn 1464-ben a velencei kormány pénzen meg akarja venni Clissa várát, következőképpen utasítja ügynökét: „Sermonem faciatis cum illis ex praelatis et baronibus, qui vobis videbuntur huius rei propitii esse fore. Si vero rem huiusmodi tum regiae Maiestati, tum praelatis et baronibus molestam futuram scandalosamque intelligeretis...“ Dipl. Eml. I. 289. 1516-ban a magyar-morva határon fekvő birtokrészek

a morvaországi határookra vonatkozólag törvény — az 1439: XVII. t.-cz. — előírta.¹²⁾

8. Ily tágkörű, lényeges szerep illetvén a tágabb királyi tanácsot az államnak kifelé való védelme körül, a külügyek vezetésében, természetes, hogy a védelem leghatályosabb eszközének, a hadi hatalomnak szervezésére és felhasználására is irányító befolyást gyakorolt. Hisz az az állapot, a mire a tágabb tanácsnak nagyfokú részvétele a *legfőbb hadügyi igazgatásban* közvetlenül támaszkodott: hogy t. i. a tanács tagjai, a hatalmas, gazdag földesurak valának nagyrészt az ország fegyveres crejének birtokosai, volt egyik legmélyebb gyökere a birtokaristokratia politikai súlyának, a tágabb kir. tanács intézményének *magának*. A honvédelem körébe vágó minden általánosabb intézkedés a tágabb tanács hozzájárulásával tétetik. Közrehatnak a védelmi rendszer tüzetes szabályozásában — a hires banderiale regestrum a főurak sűrű tanácskozásainak eredménye.¹⁾ A középkori hadviselés góczpontjainak, a váraknak ügye gyakrabban foglalkoztatja a tanácsot, királyi várak örökös eladományozásánál a tanács mindig érvényesíti a stratégiai szempontot, néha stratégiai okokból jószárcserét is javasol s foganatosított a királylyal²⁾. És midőn

hovatartozása kérdésében egyenletlenségek támadnak és a morva rendek a magyar birtokost, ki a reánk maradt fogalmazatban „Magnificus dominus Petrus L.“ néven szerepel (alkalmasint Galgóc ura, Erdődy Péter báró) vádolják határsértéssel. A vitás terület delga a tágabb királyi tanácsot foglalkoztatja; a király (II. Lajos) a morva rendeknek adott válaszában a tanács ez irányu határozatára hivatkozik; a tanács „Praelati et barones ac procures regni Hungariae nunc apud regiam Maiestatem constituti“ aláírású levélben maga is védi a magyar korona jogát utalván a Belényi Albert ítélőmester által tartott helyszíni vizsgálatra, mely kiderítette, hogy nem a magyar főur volt a határsértő, és kijelentvén, hogy „metas huius regni indebite sequestrari et alienari permitttere non possemus“. Keltezetlen, kiadatlan oklevél Jászóvári codex 193. b.

¹²⁾ „De metis et graniciebus inter Hungariam et Moraviam, quidquid de consilio eorumdem praelatorum, baronum et regni nobilium de iure facere debemus, libenter faciemus“ 1. §.

¹⁾ Lásd Schönherr, Az Anjou-ház örökösei 584.

²⁾ Garai Miklós „terram suam Dettosfelde appellatam in confiniis terrae Rasciensis cis territoria banatus nostri Machoviensis situatam nobis pro tuitiori conservatione et uberiori tuitione eiusdem banatus nostri ac praetextu compressionis et celerioris elisionis terrae Rasciensis et incolarum eiusdem non modicum proficuum penitus et utilem ac commodosam

háborúra kerül a dolog, a banderiális hadak felkelését, mai szóval: a mozgósítást a főpapok és bárók tanácsára és beleegyezésével rendeli el, annak mérvét, időpontját, a gyülekezés helyét, valamint általában a hadakozás színterét és egyéb fontos körülményeit az urakkal egyetértve állapítja meg.³⁾ Szintűgy akkor, midőn belső zavargások elnyomása végett⁴⁾ avagy önként nem teljesített királyi parancsnak kényszer útján való foganatosítása⁵⁾ czéljából van szükség az államhatalom fegyveres közbelépésére.

ad requisitionem constantem et ammonitionem sedulam nostri culminis... nostrae obtulit Maiestati prae habito... consilio unacum... Maria regina... ac praelatis et baronibus regni ex sanctione et uniformi decreto eorundem“ és „vigore veri concambii“ három dunántúli várat nyer adományul. 1392. márcz. 10. Hazai Okmt. VII. 428.

³⁾ 1456-ban a király nem csupán a törökök elleni hadjárat indítását (a mit feljebb a külügyek intézésében való résztvétel példájaként felhoztunk), hanem a hadbaszállás napját is a tágabb királyi tanácsban határozza meg. „Der König hat vür sich gefordert Prälaten, Fürsten und Herren des Reichs und denselben die sache in Ratweiss fürgelegt;“ elhatározott: „in dem ersten Tag des Ewgst ein gesamtz her in der granicz der Türckchen zehaben und bestellen.“ Teleki X. 499. A tágabb tanács jóváhagyásával elrendelt két felkelésről olvasunk az ismételten idézett Jászóvári codex több II. Ulászló-féle keltezetlen oklevelében. „Mandaveramus vobis“ — írja az alsómagyarországi megyéknek „ex deliberatione dominorum praelatorum et baronum in conventu proxime praeterito apud nos constitutorum, ut gentes vestras, quas pro defensione regni tenere debetis, ad Magnif. Stephanum de Báthor... mittere deberetis“ 39. b. Egy másik rendeletében elmondja, hogy „in conventu dominorum praelatorum et baronum ac assessorum nonnullorumque aliorum regnicolarum... conclusimus, ut gentes totius regni ad festum assumptionis B. M. V. levare debeant et pars, quae est ultra Danubium ad Varadinum, pars vero alia cis Danubium ad Somogyvár convenient.“ 41. b.

⁴⁾ Zára ostromának egykoru történetírója mondja ad annum 1345: „Ludovicus rex communicato consilio suorum principum, militum et baronum disposuit contra rebelles Croatos Fejér X/2. XXXV.

⁵⁾ Weiszpriacher Ulrik özvegye a zálogösszeg ismételt felajánlása daczára jogellenesen nem adja át a zálogban birt Lánzsér várát, sőt holmi rablócsapatot fogad be. Örségül. „Statuimus“ írja tehát II. Ulászló valamelyik szomszédos megyének „una cum dominis praelatis et baronibus nostris ius nostrum ab ea etiam vi armorum recuperandum“ és ennek alapján meghagyja, hogy a megyei hadak tüstént csatlakozzanak Szentgyörgyi és Bazini Péter gróf országbíróhoz. Keltezetlen oklevél Jászóvári codex 170 a. Az oklevél keltét a Sopron városához intézett azonos rendelettel (M. Tört. Tár XI. 133.) egy időre — 1512. szept. 21. — tehetjük.

9. A középkor végén, midőn a magyar államháztartás a várszerkezet teljes felbomlása, a királyi s koronajavak folytonos csökkenése következtében mindjobban elvesztette a naturalgazdaság jellegét;¹⁾ midőn továbbá az államhatalom megerősödésével egyre több ügy került állami elintézés alá: a *pénzügyek* mind fontosabb-fontosabb részévé lettek a köz-igazgatásnak. Mindinkább nagyobbodott azon állami teendők köre és száma, melyeknek költségei a lakosság pénzbeli szolgáltatásaiból: adó, különösen vám, illeték, regale jövedelemből voltak fedezendőek; a közgazdaság fellendülésével kapcsolatban növekedett e bevételi források hozadéka, szaporodtak az ezen jövedelmek kezelésével foglalkozó állami közegek: tudvalevőleg a pénzügyi igazgatás volt a közigazgatásnak első ága, mely a vidéki kormányzat általános szervein, a megyei közegeken, kívül külön szerveket nyert a vidéken.²⁾ Természetes, hogy az állami életnek e fontos szaka is gyakran foglalkoztatta a tágabb királyi tanácsot. Hogy jól ismerte az államháztartás állapotát, mutatja az az érdekes tény, hogy az 1446-iki országgyűlés reá bizza a kormányzó meg a ki-rendelt tanácsosok javadalmazásának megállapítását.³⁾ A „főpapokkal, országnagyokkal és előkelőkkel együtt meg-állapított“, pénzügyi jogot alkotó rendeletekről már fentebb szólottunk. Részt vesznek a pénzügyi igazgatás általánosabb érdekű, concret tényeiben is;⁴⁾ kivált az 1467-iki reform alkalmával látjuk a tágabb tanács nevezetes közreműködését:

¹⁾ V. ö. Mariska Vilmos, Államgazdaságtan 5. kiad. 12. l.

²⁾ Só-, bányakamarák, harminczadhivatalok; adóbeszedők (dicatores), birságpénzek behajtói (exactores iudiciorum) stb.

³⁾ 1446: VIII. t. cz. Suppl. II. 61. L. f. a 2. pont 15. jegyzetét.

⁴⁾ Adó elengedése is, midőn jelentékeny összegek forognak szóban, néha a tanács meghallgatásával történik. Nagy Lajos 1381-ben „de consensu . . . Elisabethae reginae . . . nostrorum consilio praelatorum et baronum“ meghagyja, hogy a brassai dékánnak járó tized negyedrésze, mely évek óta „pro sustentatione castrorum nostrorum in partibus Transylvaniae existentium“ volt lefoglalva (a mi voltaképpen en miniature saecularisatio, rendkívüli adó, milyen az első századokban gyakran terhelte a magyar egyházi vagyont [v. ö. Kálmán I. könyvének XVI. fejezetét, III. István híres 1169-iki oklevelének 3. cikkét — Endlicher-nél Monumenta 383., lásd még Marczali i. h. 307., 391.]) a kiváltságlevél keltétől számított két esztendő múltán a dékántól többé el ne vonassék. Batthyányi Leg. eccl. III. 281.

Mátyás pl. az egyes megyékbe „az urak tanácsára“ küld az új adó (*vestigal sacrae Coronae*) kivetésében és beszédében járatos egyéneket, hogy oktassák ki a megyei közegeket.⁵⁾ Az államnak a pénzverési regaléből eredő jövedelme — a közép-korban, a pénzhamisító királyok⁶⁾ idejében, egyik elsőrangú bevételi forrás — szintén a tágabb tanácsnak (az ország érdekeit, a forgalmi politika követelményeit tekintve ugyan hibásan vagy hiányosan gyakorolt) ellenőrzése alatt áll:⁷⁾ törvény is kötelezte a királyt, hogy a fennálló pénzrendszeren, pénzlábon az urak hozzájárulása nélkül ne változtasson.⁸⁾ A kinestár érdekeit érintő ügyletek — például állami bevételek bérbeadása — az urak részvételével kötöttek;⁹⁾ részvételükkel intézi el a király az ezen üzleti viszonyokkal kapcsolatos fontosabb kérdéseket s vizsályokat.¹⁰⁾ Hasonlóképpen a tanács javaslatára s beleegyezésével történik ama rendkívüli fedezési eszköznek, mely a vegyes házakbeli királyok utolsó évtizedeiben az ország zilált állapota s nagy feladatai folytán egyre nélkülözhetetlenebbé válik: az állam-

⁵⁾ „De consilio dominorum deputatos misimus in medium vestri... de omnibus agendis informatos“ írja 1468 elején Pozsonymegyének. Vest. 376.

⁶⁾ Földes Béla: Társadalmi gazdaságtan. II. k. 238.

⁷⁾ V. László 1456-ban miként egy Futtakon okt. 31-ikén kelt leveléből értesülünk, „de praelatorum, baronum ac procerum regni habita superinde matura deliberatione“ veretett új pénzt. Eder Car. Jos., Observationes criticae II. 143.

⁸⁾ „Monetam auri et argenti in valore et cursu, quibus pro nunc existit, sine consilio praelatorum, baronum et regni nobilium non immutabimus.“ 1439: X. Ismétli ezt II. Ulászló hitlevelének 17. pontja. „Moneta praesens ad tempus non mutetur, quando vero mutari deberet, hoc fiat cum consilio praelatorum et baronum et non aliter.“

⁹⁾ Róbert Károly Hippolyt mesternek „de praelatorum et baronum voto unanimi et consilio eorundem“ bérbeadja a körmöczbányai kamara ispánságát: a pénzverőt. 1342. Corpus Juris. És az 1467: VI. t.-cz. meg-hagyja: „Si rex lucrum camerae dedit in concambium, rescindatur contractus vel contentetur ille alio modo secundum arbitrationem praelatorum et baronum.“ Suppl. II. 189.

¹⁰⁾ 1525. augusztusban II. Lajos „ex consilio dominorum praelatorum et baronum, ceterorum procerum atque assessorum consiliariorum suorum“ egyezséget köt („praescriptos articulos et concordiam in eis contentam acceptavit“) a Thurzó-Fugger czéggel, mely mint a felsőmagyarországi rézbányák bérlője a rákosi meg hatvani országgyűlésen hangoztatott vádak szerint óriási összegekkel megkárosította volt a kinestárt. Tört. Tár 1883. folyam 91.

hitelnek igénybevétele.¹¹⁾ Midőn az 1492-iki országgyűlés a Morvaország, Szilézia és a két Lausitz visszabocsátásáért járó váltságösszeget védelmi célokra fordítandó államkincsnek declarálja, e kincsnek folyósítása tekintetében a tágabb tanács javaslatához köti a királyt kimondván, hogy „a praelatus és báró uraknak akarata, tanácsa, önkéntes és kifejezett beleegyezése nélkül arról a pénzről semmi szín alatt rendelkezés ne történjék.“¹²⁾

10. A tágabb királyi tanács befolyása kiterjedt a *vallási ügyi kormányzatra*, az egyházi vonatkozású államügyekre is. Tevékeny részt vett az egyházi ügyek intézésében. Nem is lehetett másképp: az egyház képviselői, a főpapok, tagjai — előkelő tagjai — voltak a tanácsnak; az egyházi ügyek, mihielyt a belső igazgatás körén csak valamivel túl mentek s kihatottak a közélet egyéb területeire, szükségszerűen szótval tétettek az egyházi és világi főurak közös gyülekezetein. A tágabb tanács illetén érvényesülése fölötté nagyfokú volt: pápai követ elnöklete alatt nemzeti zsinatként, particularis egyházjogot alkotó tényező gyanánt látjuk működni.¹⁾ A király egyházpolitikájában, az állam és egyház viszonyának szabályozásánál az urakra támaszkodik s az urak e téren is erőlyesen követelik indítványaiknak, javaslataiknak megvaló-

¹¹⁾ Az 1514: II. t.-cz. államkölesönhöz, a mennyiben koronajószág inscriptiójával jár — s régente azzal járt úgyszólván kivétel nélkül —, a „kirendelt tanács“ hozzájárulását kívánta volt meg. Mindazonáltal a király miként e törvény hozatala előtt, úgy azután is csupán a tágabb tanácsnak is hozzájárulásával vette igénybe az állam hitelét. Így 1519-ben „teljes tanácsának beleegyezésével“ vesz kölesön bizonyos összeget Perényi Imre nádortól s zálogul Eperjes városát köti le neki: „... pro certa summa pecuniarum ab eodem mutuo per nos de totius consilii nostri deliberatione levatarum“. Suppl. II. 491.

¹²⁾ „Illa totalis summa pecuniae . . . iuxta voluntatem et consilium dominorum praelatorum et baronum exponatur et convertatur. Et de ipsa pecunia praeter voluntatem et consilium ac liberum et expressum consensus eorundem dominorum praelatorum et baronum nulla ratione disponatur quidpiam vel agatur.“ 1492: IV. t.-cz. 3., 4. §§.

¹⁾ Gentilis bibornoknak „de consilio et assensu venerabilium in Christo patrum et dominorum archiepiscoporum, episcoporum et baronum regni praesentium“ megállapított „constitutiót“ közölte Péterffy Károly: *Sacra concilia ecclesiae Romano-Catholicae in regno Hungariae celebrata* 1742. 148—160.

sítását. Kegyúri jogainak²⁾ a Szentszékkal szemben való védelmében az urak támogatják a királyt; a király akaratukra, belecgyezésükre hivatkozik³⁾; néha maguk a „bárók“ buzdítják, unszolják a lanyha fejedelmet a magyar korona kegyuraságának megoltalmazására.⁴⁾ Az egyház s az egyházi hatóság jogkörének körülhatárolása a tágabb tanács hozzájárulásával történik: Nagy Lajos pl. 1344-ben a „főpapokkal és zászlósurakkal folytatott tanácskozások alapján“ állapítja meg részletesen az erdélyi püspök birói hatáskörét és többek között semmisségi *sanctio* mellett megtiltja, hogy birtokpereken egyházi hatalmával — egyházi büntetések kiszabása — ne éljen.⁵⁾ Egyházi és világi bíróságok illetékességi összeütközéseinek esetében a király a tágabb tanácsban dönt hatásköri bíró gyanánt, mint ezt Zsigmond király kisebbik végzeményének XVI. czikke rendeli.⁶⁾

²⁾ Hogy a tanács lényegesen befolyt a kegyúri jognak esetről-esetre való gyakorlására: az egyházi hivatalok betöltésére, feljebb kifejtettük.

³⁾ Tudjuk, a magyar korona kegyúri jogát hangsúlyozó királyi rendeletek egyik legelsője s legfontosbika a tanácsban kelt: Zsigmondnak a bécsi származású Hartmann Miklós ügyében 1394. márcz. 25. a pozsonyi káptalanhoz intézett meghagyása, hogy a pozsonyi egyházban javadalmakat királyi jóváhagyás és engedély nélkül senki ne foglalhasson. Zsigmond maga rendeletét „mandatum nostrum ex firmato (így) nostro proposito et ex certa scientia cum matura deliberatione baronum et procerum regni superinde seriusius procedens“-nek mondja. Közölte Knauz Nándor, Magyar Sion 1863. évf. 415. Mátyás király 1486-ban, hogy elejét vegye netaláni sérelemnek, mely kegyúri jogát a római Curiánál megüresedett javadalmaknak a pápa általi betöltése révén érhetné, „az urak tanácsából“ rendeletet adott ki, hogy az ország határain kívül tartózkodó főpapok magyarországi javadalmat ne nyerhessenek, illetve jövedelmét ne huzzassák. Fraknói, A magyar királyi kegyúri jog 202.

⁴⁾ Midőn a pápa arragoniai János bibornokot esztergomi érsekké nevezi, „li baroni [di Ungaria] se sono vehementer commossi... dicti baroni hanno etiam facto intendere al Re de Ungheria, che non voglia assentire aut comportare che simile privatione se faci“ Dipl. Eml. Mátyás király korából 1479. II. 392.

⁵⁾ „Habita mutua deliberatione praelatorum et baronum regni... decrevimus...“ Fejér IX/1. 193.

⁶⁾ „Si inter viros ecclesiasticos ab una, parte vero ex altera iudices saeculares super aliquibus causis in eorum praesentia vertentibus... cui causarum iudicium pertineat? discordia seu disceptatio aliqualis extiterit suborta, ex tunc partes caedem causas seu causam huiusmodi litigiosas in specialem (hibásan: personale helyett) nostram praesentiam, ubi Deo duce, pro tunc fuerimus constituti cum praelatis et baronibus dirimendas transmittere teneantur; ubi decernentes statuemus, ad cuius partis iudicium seu forum spectare debeant et pertinere causae praenotatae.“ 2. §.

11. A *jóléti*, úgyszintén a *gazdasági közigazgatásnak* a központban elintézendő része, a legfőbb irányítás és ellenőrzés — az, a mi ma a belügyi, a kereskedelmi és földművelésügyi miniszterek hatáskörébe szokott tartozni — a középkorban vajmi esekély volt. A királyi kormány a belügyi és gazdasági kormányzat terén nálunk éppen nem fejtett ki körültekintő, rendszeres, állandó tevékenységet. És a mi királyi intézkedés e téren történt, szinte kizárólag privilegialis úton, kiváltság adásával ment véghez. A jogszabály a helyett, hogy általános, maradandó hatályú tételben kimondatott volna, minden egyes esetben külön, közvetlenül az érdekelt javára, alanyi jog-, jogosítványként lépett életbe. Leginkább a kormányzat eme két ágára vonatkoznak Hajnik Imrének a kiváltságok jogforrási jelentőségéről mondott szavai: „A királyi kiváltságok sokáig a törvényhozást pótolták és hazánk jogéletében ugyanazon jelentőséggel bírtak, mint nyugaton az angol király statutumai, vagy a francia ordonnance-ok. Számos jogintézmény hazánkban kizárólag kiváltság útján volt rendezve... A városi intézmény, a zsidók jogállása stb. csaknem teljesen kiváltságokon nyugodtak.“¹⁾ Ámbár tehát a belügyi, illetve gazdasági igazgatás körébe eső rendelkezések királyi kegyenilyánítás formájában, azaz oly formában tétettek, a mely egyes egyedül a törvényesen megkoronázott királyt megillető jognak lévén a gyakorlási formája, a középkor felfogásában a királyi hatalom teljének jelentkezett, *melynél tehát a tanács meghallgatása s hozzájárulása leginkább látszatott nélkülözhetőnek, s felemlítése fölöslegesnek*: mégis alig van fontosabb rendelkezés, melyről nem említették, hogy a főpapok és urak javaslatára s beleegyezésével jött létre. Látjuk ezt a belügyi kormányzat legnevezetesebb ténye alkalmával — a közigazgatási beosztás megváltoztatásánál, közigazgatási területek átkebelezésénél, önálló közjogi léttel bíró új kerületek létesítésénél (a mi kiváltság alakjában történt, hisz a közigazgatási terület a régi Magyarországon egyszersmind a lakosság rendi állásának, összes jogállapotának volt a hordozója): a király a tágabb tanács előterjesztésére és helyeslésével esatol közvetlen földesúri hatósága alá tartozó birtokokat kiváltságos

¹⁾ Egyetemes európai jogtörténet. 294. V. ö. u. o. 252—253.

területhez²⁾ és az urak tanácsára emel egy-egy királyi községet a megyei hatóság alól kivett szabad királyi várossá, törvényhatósággá.³⁾ A gazdasági élet alakulására, az ipar, kereskedelem és forgalom viszonyaira irányadó sokféle kiváltságok s jogok a tágabb tanács hozzájárulásával adatnak. Nagy Lajos „a főpapokkal és bárókkal tartott tanácskozásokra“ hivatkozik, midőn a morva- és csehországi kereskedőket megillető vámkedvezményeket kiterjeszti a kölni kereskedőkre⁴⁾; midőn a nürnbergi és prágai kereskedők javára megszünteti a terhes polgártársi felelősséget, illetve helyreállítja a Róbert Károly hasonló kiváltsága értelmében fennállott régibb állapotot⁵⁾; midőn a magyar és lengyel kereskedelem felvirágoztatására Lemberg városának a tatárországi kereskedelemre vonatkozólag eddig birt árúlerakodási jogát árúmegállítási joggá — 14 napi tartózkodás és kínálat kötelezettségévé — korlátozza⁶⁾; szintűgy midőn Kassának az orosz és lengyel kereskedők terhére teljes *ius stapulae* ad.⁷⁾ Pénzverési jogot a király a tanács meghallgatásával adományoz⁸⁾, vámot is akárhányszor „a főpapok és bárók tanácsából“ engedélyez;⁹⁾ néha az urakkal együttesen állapítja meg a vámtételeket, a vásárpénzek nagyságát stb.¹⁰⁾ A vámügy rendezését — azaz

²⁾ V. László 1453-ban „*ex nonnullorum fidelium nostrorum baronum, nobilium, procerum regni nostri ac praesertim... Joannis de Hunyad... fida informatione... habito superinde praelatorum et baronum maturo consilio*“ Tolmács, Lotholár és Verestorony kir. várakat a hét szász szék területéhez kapcsolja. Kat. XIII. 895.

³⁾ Nagy Lajos 1347-ben Kassát „*habita deliberatione cum domina Elisabeth... praelatis et baronibus nostris*“ Buda város. jogával ruházza fel Fejér IX. 1467; ugyanigy 1372-ben Szakolczát szabad királyi várossá emeli. Kat. X. 536.; hasonlóan II. Ulászló Pest városát „*de consilio dominorum praelatorum et baronum regni nostri*“ 1494. f. 6. pr. ante dominicam Oculi kelt kiadatlan oklevél Jászóvári codex 65. a. és 115. a.

⁴⁾ 1344-ben. Dipl. Eml. Az Anjou korból II. 47.

⁵⁾ 1357-ben. U. o. 482.

⁶⁾ 1380-ban. U. o. III. 407.

⁷⁾ 1344-ben. U. o. II. 54. 1368-ban újból Kat. X. 427.

⁸⁾ V. László 1456-ban Ragusa városának — kivételes jelenség — „*de praelatorum et baronum consilio*“ megengedi, hogy egyik oldalon a város czimerével ékesített arany forintokat verhessen. Teleki X. 518.

⁹⁾ Nagy Lajos 1365-ben a budai apácáknak „*habita matura deliberatione cum... regina... et praelatis et baronibus nostris*“ vámjogot ad Kat. X. 353., hasonlóan Zsigmond 1387-ben Zichy codex IV. 324.

¹⁰⁾ Igy 1357-ben az esztergomi vám- és vásárdíjakat. Kat. X. 191.

a vámszedést engedélyező kiváltságlevelek átvizsgálását, — mire a számtalan közbeeső vámnak káros hatásánál fogva égető szükség volt, törvényeink ismételten bízták az egyházi és világi főurak tanácsára.¹¹⁾¹²⁾

12. A tágabb királyi tanács részt vett nem csupán efféle beligazgatási s közgazdasági vonatkozású kiváltságoknak osztogatásában, melyeknek általános érdekű voltát, egyetemes kihatásait fel nem ismerni nem lehetett; lépten-nyomon találkozzunk e közreműködés jeleivel a királyi kegy oly nyilvánulásai alkalmával, melyeknek közérdekű (— igaz, belterjes gazdálkodás hiányánál fogva a maihoz képest csekély) következéseiről középkori embereknek, kik édes-keveset törődtek a földbirtok helyes megosztási módozatának problémájával: a nagy-, közép- és kisbirtok közgazdasági előnyeivel s hátrányaival, aligha volt valamelyes, annál kevésbé tiszta fogalmuk: t. i. *jószágadományoknál* (collationes possessionum et iurium possessionariorum). Az adományleveleknek oly roppant számában fordul elő a tágabb királyi tanács szereplését jelölő „de consilio praelatorum et baronum”-féle kitétel, hogy szinte hajlandók lehetnénk azt egyszerű szóvirágnak, igazi értelmét vesztett „stilusnak”-nak tekinteni,¹⁾ ha nem maradtak volna reánk hasonlóan tekintélyes számmal egyéb, leginkább kisebb kiterjedésű birtok adományozásáról szóló donationalis levelek, melyekben e kitétel *nem* fordul elő, biznyságul arra, hogy e szavak, a mikor alkalmaztatnak, csakugyan azt jelentik, a mit jelenteni látszanak: a tanács résztvételét. A király — így jellemezhetjük az e tekintetben fennállott gyakorlatot —

¹¹⁾ Miként a tulajdonképpeni tanács alkotmányjogi fejlődéséről szólván az 1500: XL. és XLI. t.-czikkek ötletéből (melyek ezt az ügyet a kirendelt tanács hatáskörébe utalják) felemlítettük: az 1397-iki temesvári végzemény és az 1486: XXXV. t.-cz.

¹²⁾ Egyéb, tartalmilag alig részletezhető kiváltságok is „habito cum praelatis et baronibus consilio” adatnak és erősítettnek meg. Példákat lásd Kat. VIII. 489., 491., Anjoukori Dipl. Eml. III. 502., 512. Néha — alkalmoszerűleg — meglehetősen közönségesek, p. o. törvénykezési jelentőségűek is; így 1387-ben Zsigmond (még mint az országnak kapitánya és előljárója) „ad instantiam baronum et regni Hungariae nobilium” pallos jogot ad Károlyi Merhard fiainak. Károlyi cs. oklt. I. 421.

¹⁾ Mint tette p. o. Schuler-Libloy, Siebenbürgische Rechtsgeschichte I. 216.

kisebb jószágokat, egynéhány jobbágytelket magában foglaló birtokot, néha — ritkán — nagyobb terjedelműt is az urak megkérdezése nélkül szokott adományozni; azonban alkalomszerűen,²⁾ a mikor éppen együtt van a tágabb királyi tanács, a mikor a királyi udvarban jelen van számos egyházi és világi főúr, az ilyen kevésbbé jelentékeny adomány is megbeszélés s megfontolás tárgyát képezi a tanácsban; nagyobb terjedelmű jószág adományozása rendszerint, hatalmas jószágtestnek, uradalomnak adományozása pedig jóformán kivétel nélkül a tágabb tanács meghallgatásával megy véghez: a

²⁾ A középkor szerette, ha azok az ügyek, melyeket alsófokú hatóság intézhetett el s intézett el rendszerint, a felső vagy éppen a legfelső hatóság által intéztettek el már első fokban (illetve ha más hatóságnak is közreműködésével intéztettek el). Része lehetett ebben az alantas szervek (illetve az egyén) iránti csekélyebb bizalomnak — czélszerűségi oknak, melyet még erősíthetett a tekintélyekben való hit, s a magasabb fórummal kapcsolatos nagyobb disznak naiv kedvelése. A katolikus egyháznak a középkorban kifejezett kormánysszervezetét leginkább jellegzi a felsőbb hatóságoknak az alsófokúval concurráló iurisdictionio: a püspök egyházmegyéjében universalis parochus, a pápa az egyetemes egyháznak universalis episcopus (— az állami törvényhozás ugyan gyakran korlátozta a pápa igényeit az ügyeknek első fokban intézésére: Franciaországban pl. a *bourgesi pragmatice sanctionis*, nálunk az 1498: LXIII. t.-cz.). A középkor világi bíráskodásának egyik nevezetes intézménye volt különösen Németországban s Angliában a vidéki (*gau*, *shire*) bíróságok elé tartozó pereknek a királyi udvarba vitele: „an den hof ziehen.“ (V. ö. Hajnik, Egyet. eur. jogt. 161.) Hasonló ehhez, a mit a tágabb királyi tanács alkalmoszerű tevékenysége alatt értünk: a király számos ügyet, melyet rendszeren maga dönt el, az urak megkérdezése s halasztás nélkül, — midőn erre alkalom nyílik, azaz együtt van a tágabb királyi tanács, ide visz s az urak meghallgatásával intéz el. Ma már bajos teljes határozottsággal eldöntenünk, mi tartozott csupán ilyen módon, *alkalomadtán* a tágabb tanács hatáskörébe. A szövegben megjelölt ügyekre nézve mindazonáltal bizonyosnak mondható. Ugyancsak alkalmoszerűleg — de mégis nagyon-nagyon ritkán, inkább politikai jelentőségű adományoknál — az országgyűlés is szerepel adományi ügyben, helyeselve a királyi kegyet (1439-ben Albert király az anyósától elvett javakat „de praelatorum et baronum procerumque ac universitatis nobilium atque regnicolarum nostrorum... consilio consensuque et voluntate“ nejjének adja Teleki X. 46.) avagy kezdeményezvén azt: pl. Besztercze vidékének a Hunyadiak részére adományozását (v. ö. Cziráky, *Conspectus iuris publici* I. 186.) Gyakrabban a Halbsburgok alatt, midőn az országgyűlésen jobban előtérbe nyomultak a „személyi ügyek“: lásd pl. az 1599: XLVIII. t.-cikket.

király a koronára háramlott nagyobb birtokok ujólagos eladományozásának kérdését a tanácsban egybegyült urak elé viszi és hozzájárulásukkal rendelkezik.³⁾ A tágabb királyi tanácsnak ebbeli nevezetes befolyását törvények is biztosították. Így Zsigmond királynak V. végzeménye, kijelentvén, hogy a ki közfelkelés alkalmával magát a hadi szolgálat alól kivonná, összes javait elveszti, a királynak a főpapokkal és bárókkal egyetértve hozandó határozatára bizza annak megállapítását, mi történjék az elkobzott javakkal⁴⁾, azaz: kiknek jusson azokból királyi adomány, minthogy a hűtlenség ezimén visszaháramlott birtokoknak Magyarhon régi szokása szerint „miként a jog szigora és a köz haszna kívánja“, újból el kellett adományoztatniok.⁵⁾ A szokásilag kifejlődött és megerősödött kétszázados gyakorlatot egész terjedelmében, híven, törvényes kötelező erővel ruházta fel az 1492: IX., hasonlóan az 1495: II. t.-cz. — egyúttal magától értetődő legislatív okokból számbelileg kifejezett, szilárd határral jelölve meg a „kisebb“ és „nagyobb“ birtok különbségét: „Ő felsége száz jobbágytelkig terjedő jószágokat szabadon, önön elhatározásából bárkinek adományozhat, 100 jobbágyteleknél nagyobb kiterjedését ellenben csakis a főpapoknak és országnagyoknak tanácsával.“

Werbőczy Hármaskönyve II. részének 3. címében nem hiába említi a birtokadományozási jogot *egygyaniban* a király törvényhozó és bírói hatalmával, a nemzet részéről a koronázás

³⁾ Azok előtt, a kiknek valaha kezükben volt okmánytárainknak egy-egy kötete, ez az állítás nem szorul bizonyításra.

⁴⁾ „... Possessiones pro huiusmodi non venientia, vel tarditate aut temerario discessu occupentur. Et de huiusmodi possessionibus occupatis per nostram Maiestatem de consilio praelatorum et baronum nostrorum, quid agendum sit, deliberetur.“ VII. czikkely 2. §.

⁵⁾ „Maiores nostri...“, tanítja Werbőczy, „iura possessionaria... etiam contra statum publicum regni huius, ex eoque in despectum dignitatis regiae Maiestatis contumaciter sese erigentium ac alios praeter iuris aequitatem absolute, temerarieque turbantium ad sacram Coronam dicti regni Hungariae consequenterque *collationem regiam* (etiam superviventibus illis) devolvenda esse tum iuris rigore exigente, tum vero rei publicae utilitate exposcente communi decreto sanxerunt atque statuerunt, ut exemplo punitionis sceleratorum alii terreantur, alii vero ad opera fidelitatis exercenda atque peragenda, si quibus forsitan talia bona collata fuerint, ferventius accendantur.“ Hármaskönyv I. r. 13. cz. 5. §.

ténye által átruházott felségjogok sorában.⁶⁾ A birtokadományozás joga egyike volt a király legfontosabb jogainak, úgy a gyakorlás eseteinek óriási tömegénél, mint a király hatalmi állására való kihatásainál fogva (nem is szólva arról, hogy magánjogi oldaláról nézve a királyi adományokra támaszkodott a nemzetnek összes dologi jogállapota). A jogi személyek holt kezén levő földnek, az egyházi s városi vagyonnak kivételével a magyar korona területének minden talpalatnyi darabja magszakadás vagy hűtlenség czimén a királyra háramolhatott; háramlott is elég sok — kivált utóbbi czímen, mindig lévén nagy számmal a király ellen frondeurösködő vagy egyébként hatalmaskodó urak és nemesek. Az adományozás alá került birtokoknak állandóan nagy mennyisége mindig módot nyújtott a királynak, hogy hiveket toborzzon, azokat szorosabban magához kapcsolja, gazdagságot és a mi a középkor világában, főleg a régi Magyarországon ezzel tökéletesen azonos volt — előkelőséget, politikai hatalmat juttasson nekik, s révükön a maga hatalmát növelje. Ezért az a tény, hogy a király jószágadományozási jogát, a mikor csak valamire való birtok forog szóban, „a főpapok és bárók tanácsára, hozzájárulásukkal“⁷⁾ gyakorolja, szintén jellemző világot vet a tágabb királyi tanácsnak roppant befolyására; és a köztudattal a tágabb királyi tanács jelentőségét bizonyára legjobban érezte az, hogy a magyar nemes, a mennyiben birtoka nem volt holmi hétszilvafás, apró földecske, leveles ládája féltve őrzött legbecsesebb okmányaiban, donationalis levelében mindig azt olvashatta, hogy a királyi elhatározás, mely megalapítója az ő jólétének, vagyoni állapotának, az urak meghallgatásával s tanácsára jött létre. Csakugyan midőn a XV. század utolsó éveiben a köznemesség ereje, hatalma gyarapszik és meg-

⁶⁾ „Posteaquam ad fidem catholicam sunt reversi (scil. Hungari) et regem sponte sibi ipsis elegerunt, tam *condendae legis*, quam etiam cuiuslibet *possessionariae collationis* atque omnis *iudiciariae potestatis* facultas in iurisdictionem huius regni sacrae Coronae, qua cuncti reges Hungariae coronari solent, et subsequenter principem et regem nostrum legitime constitutum simul cum imperio et regimine translata est.“ Id. h. 2. §.

⁷⁾ Elismételhetjük a tudós erdélyi püspöknek, Batthyányi Ignác grófnak az 1439: II. t.-cikkhez fűzött megjegyzését: „Si adhuc quispiam dubitet consilium idem esse in legibus nostris ac consensum, hic victas manus det!“ Leges eccl. III. 436. h/jegyz.

valósítania sikerül egyes kívánságait: a tágabb tanácsnak a jószágadományok tekintetében gyakorolt befolyása ellen, illetve e befolyásnak törvényrendelte, cogens volta ellen száll síkra a legélesebben s leghatározottabban.⁸⁾

A tágabb királyi tanácsnak ez a közreműködése jogsultságát abban birta, hogy mintegy biztosítékául szolgált az adományrendszer alapelvének: hogy a donatio a királyért és hazáért szerzett érdemek jutalma.⁹⁾ A király, a mint adománynak igazolására szükségesnek tartja a szolgálatoknak, miket a megadományozandó neki háborúban s békében, bels külföldön teljesített, körülményes elősorolását, úgy hivatkozik az uraknak tanusító szerepére, helyeslő szavára: ime ők is méltónak vélték az adományost erre a jutalomra. Azonban ezen közérdekű indokon — az alkotmányos ellenőrzés szükségességén — kívül egyéb, hatékonyabb rugója is volt a tágabb királyi tanács ebbeli szereplésének: hatalmi, magánérdek — olyas, melyet a hivatalok betöltésénél láttunk. Az uraknak volt leginkább alkalmuk kitűnni, nekik volt legtöbb alkalmuk nagy érdemeket szerezni; ők tarthattak tehát első sorban igényt a tettekben megnyilatkozó hűségnek e fényes, jövedelmező jutalmaira. A tanácsban megjelenő uraknak önönérdekei, reményei, várakozásai parancsolták s követelték az adományi ügyeknek a tanácsban való megbeszélését s eldöntését. És a tágabb királyi tanácsnak a nagyobbyszerű jószágadományokra gyakorolt befolyása csakúgy, mint a hivatalok betöltésében való résztvétele, egyszersmind némileg módja s eszköze volt a testületileg szervezkedő, kifelé elzárkózni iparkodó előkelő osztály, a felsőbbek¹⁰⁾ exclusiv törekvéseinek hatalmi állásuk megőrzésére, a társa-

⁸⁾ A már tárgyalt 1498: XXVI. s 1504: X. t.-cz.

⁹⁾ Ujra Werbőczyt idézzük: „Pura donatio est iurium possessionariorum in iurisdictionem sacrae regni Coronae legitime redactorum perennalis per principem cuiuspiam ob servitia vel praeclaras virtutes facta collatio.“ I. r. 13. cz. 2. §. Kiemeli az érdemesültség mozzanatát az impetrationalis összeg fejében nyert adományoknál is: „Mixta vero donatio dicitur illa, quae ultra servitium etiam summam aliquam pecuniarum complectitur.“ U. o. 3. §. Ajánljuk a magyar adományrendszer illetén felfogását s kezelését Pikler tanár úr figyelmébe. Érdekes, becses bizonyítéka jutalmazási elméletének. (A jog keletkezéséről és fejlődéséről 258. s. kk. II.)

¹⁰⁾ V. ö. Concha, Politika I. 130. s kk., különösen 162., 173.

dalmi javaknak s jutalmaknak maguk közötti felosztására, idegen elemek felemelkedésének meggátlására, „új emberek“-nek távoltartására. Hisz a királynak hatalmában állott, hogy nagybirtokot, sőt a leggazdagabb oligarchák vagyonával felérő birtokcomplexumot juttasson annak, a kit éppen kegyébe fogadott. Mekkora gazdagság halmozódott össze rövid évek alatt a nagy Hunyadi János, később Bakócz érsek kezében! Mátyás a Zápolyákat, Ernstéket, Kinizsit úgyszólván a porból emelte az ország leghatalmasabb földesurai közé. Kétségtelen, hogy e dús adományok nem adattak a tágabb királyi tanács hozzájárulása nélkül vagy éppen ellenzésével és hogy hasonló eseteknek — az adományozás alá kerülő jószágok roppant mennyiségéhez (szinte azt mondhatnók: forgalmához) képest — aránylag ritka voltát a tanácsban gyülekező uraknak befolyása okozta. Jellemző, hogy az imént említett — legnevezetesebb — példák legtöbbje legönállóbb fejedelmünk, Mátyás király korából való.

Midőn az egyén kellő foganatosítás hijában kétséssé vált, vagy az adománylevél elveszte avagy rongáltsága folytán meggyöngült jogának szilárdítását, illetve a határozatlan, nehezen bizonyítható jogalapon — pl. elbirtokláson — nyugvó birtokállapotának kényelmesebb, kézzelfogható jogcímre való alapítását kéri, szóval a régi adomány megerősítéseért, illetve fictiv pótlásáért: *nova donatio*-ért¹¹⁾ folyamodik: a király e kérelmeket, ha éppen együtt van a tágabb tanács, a „főpapok és bárók hozzájárulásával“ szokta teljesíteni — kivált nagy kiterjedésű birtokokra vonatkozólag. Számtalan példáját ismerjük a tágabb tanács emez alkalmoszerű működésének,¹²⁾

¹¹⁾ Lásd erről Hármaskönyv I. r. 37. cz.

¹²⁾ Csupán egynéhányat idézünk. Róbert Károly a zágrábi püspökséget 1326-ban „de consilio praelatorum et baronum regni nostri sancientes“ békés birtokában biztosítja mindazon javaknak, „quae excelsi principes suis temporibus sibi statuerunt sive quondam reges Hungariae, sive duces, sive barones sicuti banus et alii comites, nobiles et cuiusvis status seu dignitatis homines (eidem ecclesiae) donaverunt.“ Kat. VIII. 538. Hasonlóan a „praelatus és báró urak tanácsáról“ olvasunk 1313: Kat. VIII. 277.; 1349: Anjouk. Okmt. V. 341.; 1362: Hazai Okmt. I. 229.; 1406: Tört. Tár 1884. évf. 17. és H. Okmt. II. 175., 207.; 1419: n. o. IV. 278. és Zichy codex VI. 534.; 1421: H. Okmt. III. 321. és Sztáray codex II. 217.; 1427: Fejér X/6. 862.; 1455: Teleki X. 486.

sőt amarra is van sok-sok eset, hogy adománylevélnek egyszerű átírása, *transsumptiója* történik az urak tanácsának megemlékezésével,¹³⁾ úgy szintén magánelidegenítéshez, jószágcseréhez királyi beleegyezés (*consensus regius*) megadása¹⁴⁾, továbbá fiúsítás.¹⁵⁾

A király az urak tanácsával nem csupán akkor él, midőn birtokot vagy egyébként vagyoni értéket képviselő jogosítványt ad hiveinek; javaslatukkal cselekszik akkor is, midőn személyes jellegű jogokkal, *kitüntetésekkel* jutalmazza érdemeiket — annál inkább, minél fényesebb a kitüntetés és minél hatalmasabb, előkelőbb a megjutalmazandó. Jellemző erre a fejtegetéseink folyamán gyakran idézett jászóvári formuláskönyvnek egy Mátyás-féle csonka oklevele, mely narratio-mintául van hivatva szolgálni, és a mely elősorolván általánosságokban (miknek a középkori fogalmazók oly nagy mesterei valának) a rácz despota szolgálatait, átmenetül a tulajdonképpeni királyi elhatározáshoz, melynek tárgya megmondva nincsen, még csak a következő szavakat használja: „a főpapok és bárók tanácsára kegyesek akarván lenni irányában....“¹⁶⁾, a mi félre nem érthető utalás arra, hogy nevezetes kiváltságok

¹³⁾ Pl. 1384: H. Okmt. II. 147; 1407: u. o. IV. 252.; 1412: u. o. 267. és Sztáray codex II. 113.; 1423: H. Okmt. III. 345.; 1455: Teleki X. 469.

¹⁴⁾ Róbert Károly 1326-ban „de nostro beneplacito et voluntate nostrorumque et baronum consensu et conniventia“ jóváhagyja Demeter mesternek a váradi székesegyház javára tett adományát Kat. VIII. 541. — Mátyás 1465-ben a szent Miklóshoz címzett zágrábi kolostor javára teendő minden adományhoz eleve, általánosságban „ex consilio praelatorum et baronum“ consensusát adja. Batthyányi Leges eccles. III. 520. Néha a királyi consensus kieszközlése végett egyenesen a tágabb királyi tanácshoz intéztetik kérelem. Pl. „ac baronibus supplicamus et committimus, ut literas nostras praesentes non violent nec revocent,“ írja László havasalföldi vajda 1372-ben „Laslo Meyster de Dobka“ javára tett adománya tárgyában. Kat. X. 543.

¹⁵⁾ Nagy Lajos 1347-ben Kónya főispán nejét bátyjának, Hasfalvi (Horsundorfer) Vulfingnak javaiban „de beneplacita voluntate dominae Elisabeth... ac de praelatorum et baronum nostrorum consensu et consilio“ fiúsítja. Hazai Okmt. VII. 403. Mária királynő 1383-ban ugyanezekkel a szavakkal erősíti meg apjának egy fiúsító levelét. Károlyi cs. oklevéltára I. 400.

¹⁶⁾ „Nos volentes de consilio praelatorum et baronum nostrorum ei existere favorabilis.“ Jászóvári codex 120a.

osztogatásakor a tágabb királyi tanács közreműködéséről is tétessék említés, azaz egyúttal bizonyítéka annak — megbízhatunk a középkori okleveleknek érintett naivul leíró, szemléltető voltában, — hogy ily alkalommal a tágabb királyi tanács csakugyan szokott volt szerepelni. Így a tágabb tanács résztvételével látunk véghezvitetni nemesítést,¹⁷⁾ hasonlóan honfiúsítást;¹⁸⁾ a régi magyar főrendiségben¹⁹⁾ foglalt egyik nevezetes jogosítványt, hogy a főrendü egyén esküje tiz nemes esküjével egyenértékűnek vétetik: a „decem personarum ius“-t a főpapok és bárók tanácsából adományozza a király,²⁰⁾ hasonlóan a díszes és ebben a korban fölötté ritka örökös (később úgynevezett főrendi) címeket s méltóságokat: hercegi címet,²¹⁾ örökös grófságot,²²⁾ báróságot.²³⁾ Bizonyos állásokkal s hivatalokkal a tágabb tanács meghallgatásával köt össze nagyobb fényt, közjogi előkelőséget²⁴⁾ avagy díszesebb jelzőt, s ruház

¹⁷⁾ 1415-ben Zsigmond a vadkerti és szentgyörgyi Vincze családot „sano praelatorum et baronum regni nostri Hungariae nobiscum existentium consilio“ nobilitálja. Hazai Okmt. II. 203.

¹⁸⁾ Hunyadi János Manini Odoárdót 1450. febr. 25. „ex certa nostra ac dominorum praelatorum et baronum regni scientia et gratia speciali“ a magyar haza polgárai közé felveszi Dl. 24768; 1535-ben I. Ferdinand a Fuggereket „accedente ad hoc tum supplicatione, tum assensu et consilio dominorum praelatorum et baronum ceterorumque consiliariorum nostrorum, quorum penes nos hoc tempore non parva frequentia solet esse.“ Történelmi Tár 1883. évf. 276.

¹⁹⁾ Lásd fent 20. l.

²⁰⁾ II. Ulászló egy névszerint meg nem jelölt apáczakolostor fejedelmasszonyának azt a kiváltságot adja, hogy „ad reverentiam suae dignitatis pro decem personis... in tali iuramento semper reputetur.“ Keltezetlen oklevél Jászóvári codex 70a.

²¹⁾ Zsigmond király „una cum praelatis, baronibus et regnorum nostrorum proceribus“ fosztja meg Hervoja bánt az 1406-ban neki adományozott spalatói hercegi czímtől. Fejér X/5. 407.

²²⁾ A főurak javaslatát említik a Hunyadiaknak beszterczei (Teleki X. 353.) és a Zápolyáknak szepesi örökös grófságáról (Wagner, Analecta Scepusii I. 146.) szóló diplomák.

²³⁾ „De consilio praelatorum et baronum“: olvassuk az alsólendvai Bánffyak (Dl. 33437), a vingárti Gerébek (Jászóvári codex 95b.), a Podmaniczkyak (u. o. 83a.), enyingi Thörökök (M. Nemz. Museum levéltára) bárósági leveleiben. Lásd a mellékleteket.

²⁴⁾ A rácz despota, a miért hogy Zsigmond királynak „et sacrae Coronae... nec non praelatis, baronibus et proceribus... iuramentum fecit fidelitatis,... in coetum et consortium dictorum regni nostri Hungariae baronum aggregari obtinuit a nostra Maiestate.“ Fejér X/6. 809.

fel²⁵⁾ testületeket, kivált városokat a „cerae rubrae ius“, a vörös pecsét használatának nagyrabecsült jogával.²⁶⁾ A tágabb tanácsot foglalkoztatják az előkelő családok, főemberek, avagy tartományok, megyék részére teendő nevezetes címerradományok is.²⁷⁾

És e helyütt kell felemlítenünk a tanácsnak azt az önjogú ténykedését, melyben éles kifejezést nyer a királyi tanácsban állandóan, örökletesen résztvevő nagybirtokos osztálynak renddé, testületté tömörülése: hogy idegeneket, külföldieket a maga körébe fogad s kiváltságainak részesévé avat — és az illetők, ha talán a király előbb birtokadományokkal s tisztségekkel tüntette is volna ki őket, valójában csak ezután tekintik magukat magyaroknak s a magyar aristokratia egyenrangú tagjainak.²⁸⁾

13. Azok után, a miket az igazságszolgáltatás domináló szerepéről a középkori Magyarország kormányzatában tudunk, méltán csodálkozhatnánk, ha nem látnók a tágabb királyi tanácsnak ezen a téren is nagyfokú, kiváló tevékenységét. A tágabb királyi tanács a törvénykezésben csakugyan oly módon s mértékben vett részt, mely világosan mutatja a tanácsnak az állami szervek sorában elfoglalt előkelő helyét, az államügyekre gyakorolt döntő befolyását. És a tágabb

²⁵⁾ V. László „per praelatos et barones ac proceres nostros“ Ragusa polgárainak érdemeiről kellőleg értesítve lévén „de praelatorum et baronum praedictorum consilio et assensu“ Ragusa fejét, a rectort „in archi-rectorem“ nevezi. 1456. Teleki X. 513.

²⁶⁾ V. László „praelatorum et baronum ad id accedente consilio“ Körmöczbányát Teleki X. 503., szintúgy 1456-ban Raguzát u. o. 514.

²⁷⁾ Zsigmond 1405. aug. 1. a Kapyaknak „sano etiam praelatorum, baronum et procerum regni nostri nobilium consilio“ czimert ad. Kat. XI. 668. Hasonlóan Garai Miklósnak 1416-ban Kat. XII. 245.; V. László Hunyadi Jánosnak 1453-ban Teleki X. 367.; II. Ulászló Szlavoniának Kat. XVIII. 64.

²⁸⁾ „Nos Stiborius de Stiboricz comes Poseniensis, Petrus et Andreas fratres nostri carnales notum facimus, quia Reverendi in Christo patres praelati ac Magnifici viri barones regni Hungariae nos... in coetum, numerum et communionem ac ipsorum in medium acceptarunt et receperunt et in universis gratiis et libertatibus ac praerogativis, quibus ipsi et eorum fratres, consanguinei ac proximi ex antiqua approbata regni consuetudine freti sunt ac fruuntur et gaudent, promiserunt tenere et conservare, ideo promittimus... omnia, quae ad honorem, utilitatem sacrae Coronae Hungariae concernunt, facere...“ 1389. Fejér X/2. XXXVI.

királyi tanácsnak éppen ez a közreműködése nyert leginkább szilárd, tétélesen szabályozott szervezetet — megfelelőleg az igazságszolgáltatás általános, nagymérvű szervezettségének.

A tágabb tanácsnak a királyi biráskodásban való közreműködése részint alkalmi, részint állandó jellegű, rendes tevékenység volt.

Alkalmi közreműködés alatt értjük a tágabb királyi tanácsnak a rendes curiai biráskodásban: a nádor, országbíró, a különös (majd személyes) jelenlét biráskodásában az állandó királyi törvényszék *mellett* való résztvételét. A középkor bírósága társas bíróság volt — Magyarországon is. A király helyettesei a királyi udvarban nem egymaguk ítéltek, hanem körülvéve bírótársaktól, kiknek véleményét meghallgatták s követték. A pereknek egyre szaporodó sokasága, a törvénykezési határidőknek növekedő tartama s száma szükségessé tette e bírótársaknak állandósítását: így keletkezett a XIII. század végén meginduló fejlődés eredményeképpen a XIV. század folyamán¹⁾ az állandó királyi törvényszék, az ülnökök testülete, mely egyszersmind magvát alkotta a folyó ügyek intézésére hivatott, állandóan a központban működő tulajdonképpeni tanácsnak. Tagjai a köznemességből kerültek ki, az ülnöki tisztnek önálló, tevőleges működés híján meglehetősen szerény volta, csekély előkelősége, továbbá az azzal a tiszttel járó hosszas elfoglaltságnak nagy terhe következtében. Ez a törvényszék az, melynek jelenlétéről és résztvételéről megemlékeznek a XIV. század elejétől kezdve a mohácsi veszedelemig a királyi curia rendes biráinak, a nagybiráknak, összes ítéletlevelei és fontosabb perfolyta végzései: „az ország nemeseivel együtt ülven törvényt“ („una cum regni nobilibus tribunal iudiciale consedentes, iudicantes“).²⁾ Azonban a királyi törvényszék e rendes — mint később mondották: esküdt — ülnökein kívül minduntalan más, rendkívüli, még pedig főrangú bírótársakkal is találkozunk.³⁾ A „regni nobiles“ mellett

¹⁾ Lásd a tulajdonképpeni tanácsról mondottakat.

²⁾ Egy-két példát fentebb idéztünk a 2. p. 12. jegyzetében.

³⁾ Példák 1340: Kat. IX. 182.; 1347: Anjouk. Okmt. V. 14.; 1350: Anjou-kori Okmt. V. 372.; 1351: u. o. 474. 491. 492.; 1369: Hazai Okmt. V. 150; 1368: Károlyi c. I. 309.; 1373: Sztáray codex I. 396.; 1379: Zichy codex IV. 90.; 1384: u. o. 276.; 1385: Hazai Okmt. III. 231.; 1386:

annyiszor látunk névszerint felsorolt egyházi és világi főurakat, vagy pedig általánosságban „a főpapokat és bárókat“ felemlítve, hogy annak megállapítása, mi volt a szabály és mi a kivételes jelenség,⁴⁾ jóformán csak a két rendbeli eseteknek statisztikai egybevetése alapján válik lehetségessé: annak alapján, hogy temérdek s túlnyomó azon esetek száma, midőn a nádor, az országbíró, a királyi különös (később személyes) jelenlét oldalán egyedül a köznemes ülnökök, a „regni nobiles“ szerepelnek. A törvényszék teljes, ha együtt vannak a regni nobiles; de ha törvényszéki tárgyalások idején történetesen a királyi udvarban tartózkodnak előkelő egyházi férfiak, főtisztviselők, vagy állami hivatalt nem is viselő urak: a tágabb tanács tagjai, tetszésük szerint — külön felszólítás folytán vagy a nélkül, nem tudjuk, de utóbbi valóbbszínű — ők is helyet foglalnak a törvényszéki teremben, az ülnökök sorában; s előkelőségükből, nagy tekintélyükből következik, hogy az ő véleményük bir döntő súlyyal. S minthogy, ha nem is volt együtt a tágabb királyi tanács, egynéhány egyházi s világi ur mindig akadt, kit országos vagy magánügyek a királyi udvarba vittek s ott marasztaltak, ez az elvileg kivételes jelenség tényleg meglehetősen gyakorivá, közönségessé lett. A közvélemény szívesen látta a tágabb királyi tanács többé-kevésbé frequens gyülekezeteinek, illetve az egyes főuraknak a biráskodásban való ezt az alkalmi résztvételét; mert „szilárdabb, biztosabb az ítélet, melyet többeknek azonos nézete erősít meg“, mondja az 1462: I. t.-cz., mely meghagyja, hogy a rövid lefolyású pereknek a nyolczadokon kívül tartott tárgyalásaiban résztvenni tartoznak az akkortájt a királyi udvarban tartózkodó főpapok és bárók⁵⁾ — és ne felejtjük,

u. o. 238. stb. stb. Néha egy-egy ügy tárgyalása félbeszakíttatik és a következő napokra „ad interessentiam praelatorum et baronum“ halasztatik. „Nos causam ad deliberationem baronum propter ipsius causae arduitatem... ad tertium diem distulissemus“ mondja Nagymartoni Pál országbíró 1351-ben Anjouk. Okmt. V. 450. Hasonlóan Károlyi c. I. 277., Zichy codex V. 286. 326., Sztáray c. II. 161.

⁴⁾ A szabály és kivétel kérdésének tisztázása különben is egyik legnehezebb feladata a középkori jogtörténetnek. V. ö. Fiecker szép fejtegetéseit: Vom deutschen Reichsfürstenstande I. 22.

⁵⁾ „Quia firmitus est iudicium, quod plurium sententiis roboratur, interesse debent iudicio huiusmodi causarum praelati et barones, qui tunc in curia domini regis fuerint constituti“ 10. §.

hogy a régi magyar törvények nem voltak mindig reformszerű, a fennálló állapotot módosító új intézkedések, hanem többnyire a szokás útján meggyökerezett és helyesnek bizonyult állapotnak a törvényhozás tekintélyével felruházása, kötelező módon jóváhagyása. Szívesen láttak főuri rendkívüli ítélőtársakat, mert a nagy vagyon s a jelentékeny politikai hatalom adta szélesebb látókörüknek, magasabb műveltségüknek jó hasznát lehetett venni. Ez a tapasztalat csakhamar visszahatott a királyi törvényszékek (és egyúttal a tulajdonképeni tanácsnak is) szervezetére: látván a tágabb királyi tanács assessorai működésének áldásos voltát, követelni kezdték — ha már le kellett mondani a teljes tanács közreműködéséről — legalább *egynéhány* főpapnak és bárónak a királyi törvényszéknél állandó alkalmaztatását. Már az 1397-iki temesvári végzemény (utalunk arra, a mit imént az 1462: I. t.-cz. ötletéből mondtunk) kötelezi a királyt, hogy „a nyolczadok alkalmával az országlakók összes ügyeinek megvizsgálása, megbeszélése s ítéleti eldöntése végett a főpapok és bárók közül hármát-négyet fog a tárgyalásokra rendelni.“⁶⁾ Ezen az alapon még a XIV. század végén kifejlődnek a főpapok és országnagyok sorából betöltendő rendes ülnöki állások, — mint utóbb a XVII. században elnevezték: a tabulae praelatura és baronatus, hosszabb időtartamra egy s ugyanazon személylyel betöltött állandó hivatalként, a minő volt a közönséges assessoratus. A XV. század tizes és huszas éveiben gyakran olvasunk a nagybírák ítéleteiben s birói parancsaiban „főpapokról és országnagyokról, kiknek velünk együtt itélkezniök kell.“⁷⁾ Csakugyan, midőn a királyi törvényszék szervezete először szabályoztatik törvényben, 1446-ban, az országgyűlésen megválasztandó 10 ülnök sorában ott van 2—2 főpap és báró; ezentúl is, valahányszor a törvényszék létszámáról történik rendelkezés, mindig „praelatus és báró“ tagok is rendeltetnek ki, változó számmal ugyan, ketten-hárman- vagy négyenkint, kiket hol az országgyűlés választ,

⁶⁾ „Pro causis regnicolarum nostrorum universis (inquirendis, discutendis) et iudicandis ad octavas maiores, in quibus ipsae causae vertuntur, tres vel quattuor ex praelatis et baronibus nostris transmittere tenemur.“ M. Tört. Tár III. 223.

⁷⁾ Lásd a másodkövetkező jegyzetet.

hol a király nevez ki és a kik természetesen a tulajdonképpeni tanácsnak is tagjai.⁸⁾ S hogy mekkora súlyt helyeztek ezeknek az urak közül vett előkelő ülnököknek teljes számú megjelenésére, és mekkora fontosságot tulajdonítottak éppen az ő tevékenységüknek, semmi sem mutatja jobban, mint az a tény, hogy — kivált a XV. század első felében — sokszor, nagyon sokszor nem tartották meg a rendes nyolczados törvényszéket (egy ízben az 1427-ik év Szent Mihály napjának octáviától az 1429-iki vizkereszt napi nyolczadokig, azaz másfél évig) csupán, miként a halasztólevelek nyíltan mondják, „a főpapoknak és báróknak, *kik velünk itélkezni tartoznak*, távolléte,” vagy közülök csak „többeknek távolléte” avagy „csekély száma” következtében.⁹⁾¹⁰⁾ Az 1478: XII. t.-cz. a királyi törvényszék ülnökein — a nádoron, országbirón és a király személyes jelenlétét képviselő kanczelláron — kívül csakis

⁸⁾ Részletesen előadtuk ezt, midőn a tulajdonképpeni tanácsnak a törvényszékkal való azonosságát fejtegettük.

⁹⁾ „Propter absentiam praelatorum et baronum nobiscum iudicare debentium” perhalasztás történik az 1401-iki bőjtközépi nyolczadokról (Zichy codex V. 286), az 1427-iki Szent György napi nyolczadokról (Zichy codex VIII. 96. 294. 295. és számtalan egyéb eset u. o.), az 1428-iki vizkereszt napi nyolczadokról (u. o. 17. 96. 272. 295. 308. 472. Sztáray codex II. 269.); az ugyanazon évi Szent György napi (Zichy codex VIII. 295.), Szt. Jakab napi (u. o. 96. 272. 295), Szt. Mihály napi nyolczadokról (u. o. 38. 509.), szintűgy az 1430-iki év Szt. Mihály napjának octáviáról (u. o. 272.). „Propter absentiam plurium praelatorum et baronum nobiscum ad iudicare debentium” Hédervári Lőrincz halaszt el az 1445-iki vizkereszt napi nyolczadokon forgó pereket Sztáray codex II. 365. „Propter paucitatem praelatorum et baronum nobiscum iudicare debentium” az 1426-iki Szt. Mihály napi octáváról történik halasztás Zichy codex VIII. 285.

¹⁰⁾ Ez a megoldása annak a látszólagos ellentmondásnak, hogy bár a királyi curiában a bíraskodás rendszerint egyedül a „regni nobiles” résztvételével történik, a tárgyalások mégis elhalasztatnak, ha „főpapok és bárók” nincsenek jelen. A „regni nobiles” kifejezés ugyanis, az *állandó királyi törvényszéknek* első kifejlődésével egykorú, *évtizedek óta megszokott jelölése lévén, magába foglalhatta és magába foglalta a törvényszéknek a főpapok és bárók sorából kikerült újabb tagjait is.* A „főpapok és bárók”, kiknek távollétét vagy csekély számú megjelenését emlegetik a megelőző jegyzetben idézett prorogatoriák, egyes, megállapított számú, egyénileg meghatározott egyházi és világi főurak, mit világosan mutat a „nobiscum iudicare debentium”-féle hozzátoldás; nem pedig „a főpapok és bárók” általánosságban, vagyis a tágabb királyi tanács. Az említett perhalasztásokból semmi esetre nem lehet azt a következtetést levonni, hogy a

a „főpapok és bárók közül választott ülnököknek teljes vagy legalább fele számú részvételét“ követeli *kifejezetten* míg a köznemes assessorokról (kiket más ötletből éppen a megelőző czikkely említett volt) hallgat.¹¹⁾ A XVI. században is látjuk a királyi táblává lett törvényszék praelatusainak és báróinak köznemes ülnöktársaikkal szemben domináló állását: csakis ők választatnak meg az országgyűlésen, míg a többi ülnökök kinevezése a királyra vagy a nagybírákra hárul; és a rendek csupán számos meghiusult kísérlet és szomorú tapasztalat után, nehogy „in tanta penuria praelatorum et baronum“ az igazságszolgáltatás hosszabb időközökre szünetelni legyen kénytelen, adják fel 1566-ban azt az elvi kívánságot, melyet különösen az 1559: XXXVIII. és az 1563: XXIV. t.-cz.¹²⁾ hangoztatott volt, hogy a törvényszék teljességéhez és a tárgyalások megtarthatásához a megválasztott főpapoknak és báróknak legalább feleszámú jelenléte *okvetlenül* szükséges;¹³⁾ de azért ezentúl, 1566. után is majd minden országgyűlésen

---

főpapok és bárók, kik alatt mi a tágabb királyi tanácsot értjük, alkották volna a királyi törvényszéket, azaz, hogy tágabb és tulajdonképpeni tanács mint két külön jogintézmény az 1446: VII. t.-czikket megelőzőleg nem volna megkülönböztethető. Éppen a vonal fölötti fejtegetéseink bizonyítják a tulajdonképpeni tanácsról mondottak helyességét.

¹¹⁾ „Reverendissimus dominus Colocensis, nec non Magnifici domini palatinus et comes Stephanus de Báthor ac *praelati et barones ad iudicium et iudicandum* nunc in praesenti congregatione *electi* vel saltem eorum media pars semper in iudicio tam Octavarum, quam etiam brevium evocationum interesse debeant: et eorum auctoritate et praesentia quaelibet causa, saltem gravis, definiri.“

¹²⁾ „Ne quis propterea futuris temporibus causari possit, sedem ipsam iudiciariam absentibus ab ea praelatis et baronibus non fuisse plenam et integram... statutum est, ut imposterum omni diligentia curetur, ut deinceps iudiciis ultra iudices istius regni ordinarios continue et sine exceptione intersint duo praelati et totidem barones vel ad minus unus ex praelatis et unus ex baronibus“ 1559: XXXVIII. t.-cz. 1. 2. §. — „Et ne propter absentiam praelatorum et baronum aliquod in progressu iudiciorum obiciatur impedimentum, dignetur Sacra Maiestas Caesarica tam praelatis, quam baronibus, qui in sede iudiciaria praesentes esse debent, de expensis gratiose providere.“ 1563: XXIV. t.-cz. 7. §.

¹³⁾ „Quia propter dominorum praelatorum pariter et baronum necessariam absentiam... non paucae aliquoties contigerunt difficultates... statutum est, ut non obstante ipsorum praelatorum vel baronum absentia iudicia nihilominus celebrentur.“ 1566: XXII. pr. 1. §.

kiküldenek 3—4 főpapot és bárót és szívükre kötik a megválasztottaknak, hogy lehetőleg pontosan járjanak el tisztükben.¹⁴⁾ És ezen nem kell csodálkoznunk. A jeles tulajdonokat, miket az előkelő birótársak az igazságszolgáltatásnál értékesíthettek, már említettük. Továbbá — sok hibával lehetett a XVII. század előtti magyar urakat vádolni: erőszakoskodó hajlammal, önzéssel, heves, forrongó vérrel, de servilismussal soha. Vagyonukra, hatalmukra támaszkodva mindig megóvták függetlenségüket, véleményük szabadságát a királylyal szemben, néha, sokszor túlnagy és a hazára veszedelmes mértékben. Az ő jelenlétük s befolyásuk záloga volt egy akkoriban talán ritkábban hangoztatott, de bizonyára épp oly jól megértett elvnek: a biráskodás függetlenségének. Angliában, hol a főnemességnek hasonló volt a helyzete, mint nálunk, egészen hasonló jelenséggel találkozunk. 1536-ban a yorkshirei lázadók, kik mindenekelőtt a tanács reformját kívánták, a királynak legfőképpen azt rótták fel sérelmül, hogy „tanácsában ez idő szerint nagyon sok alacsony származású tag ül.”¹⁵⁾

Ime ily kiváló állás jutott a törvényszék ama tagjainak, kik kezdettől fogva, *genetice* a tágabb királyi tanács jelenlétét s közreműködését voltak hivatottak pótolni, — bizonyítékául annak, mennyire kívánatosnak s nagyra tartották a tágabb királyi tanácsnak a rendes biráskodásban való résztvételét. A surrogatum állandó alkalmazása nem is jelentett lemondást a tágabb tanács további alkalmi közreműködéséről. A főpapi és bárói assessoratus meghonosodása után is, miként azelőtt, egészen a mohácsi veszedelemig gyakran találkozunk nagyszámú egyházi és világi urakkal, mint rendkívüli, alkalomadtán működő birótársakkal a nádor, az országbíró, a kanzellár, később a személynök oldalán.¹⁶⁾¹⁷⁾

¹⁴⁾ Utoljára 1659-ben. L. szerzőnek Baro tabulae cikkét a Magyar Jogi Lexikon I. kötetében 600—602.

¹⁵⁾ Idézve Schvarcz Gyulánál, A király tanácsosainak felelőssége 77.

¹⁶⁾ A rendkívüli birótársaknak alkalmilag igen nagy számára és nem is csupán főrangú voltára enged következtetést az 1486: LXVIII. és az 1492: XLII. t.-cikknek szóról-szóra megegyező 6., illetve 5. §-a.

¹⁷⁾ Példák (nagyszámú főurak, azaz kétségtelenül a tágabb királyi tanács közreműködésének esetei): 1439: Kat. XII. 875.; 1457: u. o. XIII. 1175.; 1458: Károlyi codex II. 313.; 1468: (a híres szlavonai tizedper) Batthyányi, Leges. eccl. III. 524.; 1481: M. O. D. L. 16236. sz. a.; 1487:

A központi törvénykezés egyik nevezetes, mondhatni legnevezetesebb részében a tágabb királyi tanács nem csupán alkalmilag, hanem mint arra egyedül s közvetlenül hivatott szerv, *állandóan*, minden egyes esetben működött közre. Az igazságszolgáltatásnak t. i. ama részében, mely csúcsa volt a középkori bíraskodásnak Magyarországon: a király személyes bíraskodásában. *A királyi személyes bíróság elé*, mint a curia rendes bíróságaitól különböző, rendkívüli bíróság elé tartozó ügyeket a király a főpapokkal és bárókkal együtt, a tágabb királyi tanácsban intézi s dönti el. Egyszerűen Hajnik Imre idevágó kutatásainak eredményeire hivatkozhatunk.¹⁸⁾ A personalis praesentia regia elé Zsigmond uralkodásának végeig, mindaddig, míg az a királynak csakugyan személyes jelenlétét jelentette, az idézés vagy határnap kitűzése mindig azzal a hozzátétellel történt: „a hol annak idején Magyarország határain belül a főpapokkal és bárókkal (s előkelőkkel) együtt tartózkodni fogunk“ („ubicumque tunc intra ambitum regni nostri una cum praelatis et baronibus ac proceribus nostris fuerimus constituti.“)¹⁹⁾ Ilyen módon, a tágabb királyi tanács közreműködésével ítélkezett a király a bírósági kedvezményben részesültek ügyeiben, s egyéb ügyekben, melyeket különböző okokból személyesen kívánt elintézni,²⁰⁾ vagy

Kat. XVI. 879.; Károlyi codex II. 252.; 1498: M. O. D. L. 19937. sz. a.; 1519 (a nevezetes ötszázados perben Besztercebánya és a Fuggerek között v. ö. Herczegh, Polgári Törvénykezési Rendtartás 5. kiad. 425. l. 1./j.): Tört. Tár. 1882. évf. 661. Bajos eldönténünk, hogy a mikor a „regni nobiles“ mellett egyszerűen „nonnulli praelati et barones“ említettnek, ezek alatt a főpapok és bárók közül vett esküdt assessorokat kell-e értenünk, vagy pedig rendkívüli ítélőtársakat. Másrésztől kétségtelen, hogy a XV. században a „regni nobiles“ jelölés egymaga is jelentheti a praelatus és báró ülnököket, csakúgy mint II. Ulászló és II. Lajos törvényeiben (miket a tulajdonképpeni tanácsról szólván idéztünk) a synonym „iurati assessores“ kifejezés.

¹⁸⁾ A király bírósági személyes jelenléte stb; lásd kivált a 11—12. és 22—24. lapokat.

¹⁹⁾ 1404-iki rendelet a Corpus iurisban. 9. §.

²⁰⁾ „Coram nobis et baronibus nostris“ 1375: Kat. X. 533.; „nobis Posonii una cum praelatis et baronibus proceribusque regni nostri Hungariae in sede nostra iudiciaria consedentibus“ 1421: Hazai Okmt. I. 315.; „commissio propria domini regis ex deliberatione baronum in iudicio facta“ 1427: Tört. Tár 1896. évf. 515. Ügyeknek „coram praelatis et baronibus regni nostri“ elé vitele, „in personalem nostram praesentiam,

melyeket törvény, illetve törvényerejű rendelet utalt ide,²¹⁾ mindenekelőtt pedig az ügyek két legfontosabb csoportjában: a királyi curia rendes bíróságaitól vagy a megyei, báni törvényszékektől felebbezett perekben,²²⁾ továbbá a felségsértési és hűtlenségi — vagyis, minthogy a hűtlenség tág fogalma felölelte a büntetőjog nevezetes területét²³⁾ — a jelentősebb bűnvádi perekben.²⁴⁾

És utóbb is, mikor az 1435-iki nagyobb végzemény folytán a personalis praesentia regia a királyi curiának rendes bíróságává alakul át, melyet a titkos kanczellár eleinte egyedül, majd a főkanczellárral egyetemben, később a személynök képvisel és a mely csakhamar háttérbe szorítja, sőt egészen kiszorítja a királyi különös jelenlét bíróságát,²⁵⁾ a *királynak igazi személyes bírósága hatáskörében* (melynek jelölésére többé jogi műszó nem fejlődött ki) *megmaradt ügyeket* mindig a *tágabb tanács közreműködésével intézi el a király.*²⁶⁾ Az említett két legfontosabb ügykört, a királyhoz felebbezett és a hűtlenségi pereket, törvény is utalta a királynak a *főpapokkal és bárókkal tartandó ítélőszéke elé*: előbbieket az 1471: XIV. t.-cz.²⁷⁾,

ubi cum praelatis et baronibus nostris constituti fuerimus“ Anjouk Okmt. V. 217. és Zichy codex VI. 280.

²¹⁾ Így az imént említett rendelet bizonyos birtokpéreket, az 1405-iki decr. minus, mint láttuk, az egyházi és világi bíróságok hatásköri összeközéseit.

²²⁾ A nádortól pl: Zichy codex VI. 316. (1414); országbirótól u. o. 261. (1413), Hazai Okmt. III. 232. (1385); királyi különös jelenléttől Zichy codex V. 531. (1408), VI. 133. (1413); a báni táblától u. o. VIII. 524. (1433); megyei törvényszéktől u. o. VI. 312. (1414), Sztáray codex II. 364 (1445). Végrehajtás felfüggesztése a tágabb királyi tanács egybegyűléséig és új határozat hozataláig u. o. II. 243. (1424) és 280. (1429).

²³⁾ V. ö. az 1462: II. t.-czikket és Hk. I. része 14. czimét.

²⁴⁾ Például 1320: Kat. VIII. 432.; 1349: u. o. IX. 576.; 1350: Anjouk Okmt. V. 343.; 1387: Károlyi codex I. 423.; 1389: Kat. XI. 265.; 1435: Hazai Okmt. VII. 455.

²⁵⁾ Lásd. Hajnik i. m. 12—21 l.

²⁶⁾ Példák: Kat. XV. 106. (1465); hatalmaskodási ügyben: Hazai Okmt. IV. 375.; felebbezések: Baththyányi, Leges eccl. III. 537. (a szlavoniai tized ügye 1474), M. O. D. L. 20249 (1491), Suppl. II. 352. (1511); nótaperek: Kat. XVII. 576., 635. (1493).

²⁷⁾ „Ubi autem adversus eos [scil. protonotarios et assessores] et eorum iudicium regiae Maiestati aut baronibus per aliquos acclamatum fieret, regia Maiestas cum baronibus suis iudicium examinet.“ 2. §.

utóbbiakat a czikkelyeknek egész sora: az 1464: III.²⁸⁾, 1478: X., 1486: XLVI. és végül az 1492: XIII. t.-czikk.²⁹⁾

Hasonlóan a tágabb tanács meghallgatásával s hozzájárulásával szokta gyakorolni a király a birói hatalmában foglalt legfőbb felségjogot, a *kegyelmezés* jogát;³⁰⁾ sőt a bűntettes, illetve a bűncselekménnyel vádolt egyén rendszerint maga is „a királynak és a főpapoknak s báróknak“ esedezik kegyelemért.³¹⁾

A tágabb királyi tanács nem csupán a király birói hatalmának közvetlen gyakorlásában vett részt;³²⁾ kezdeményezőleg vagy javaslólag befolyt a királynak az *igazságszolgáltatás általános menetét szabályozó, irányító intézkedéseibe* is. Így pl. tudjuk, hogy Nagy Lajos 1352-ben „a főpapok és bárók jól megfontolt tanácsára“ semmisnek nyilvánította az utolsó időben kelt összes ítéleteket.³³⁾ I. Ulászló 1444-ben „a főpapok,

²⁸⁾ A pénzhamisításra nézve, mely egyike a hűtlenségi eseteknek (lásd 1462: II. t.-cz. 4. §.), az 1464: XXVI. cikkely külön is állapítja meg a tágabb királyi tanács illetékességét.

²⁹⁾ Az 1495: III. t.-czikk ellenben a hűtlenségi perek eldöntésére egyedül az országgyűlést mondotta illetékesnek.

³⁰⁾ Például 1384: Zichy c. IV. 276., 1398: M. O. D. L. 8333. sz. a., 1427: Tört. Tár. III. 201., 1468: Batthyányi, Leges eccles. III. 527.; lásd a következő jegyzeteket is. Érdekes az 1492: CVII. t.-czikknek, mely a trónüresedés idején lázongókat s hatalmaskodókat „perpetuae infidelitatis poena“-val fenyegeti és örökös szolgaságra kárhoztatja, következő helye: „Et quod nec Regia Maiestas etiam cum consilio dominorum praelatorum et baronum, imo nec ipsum totum regnum talibus malefactoribus gratiam faciendi habeant facultatem.“

³¹⁾ Zokoly János „coram nobis [II. Ulászló] ac universis dominis praelatis et baronibus nostris ac toto consilio nostro“ tisztázza magát a keresztesekkel való czimborálás, azaz a hűtlenség vádjá alól. Jászóvári codex 67a. Horváthy István és János szlavonországi bánok 1385-ben arra kötelezik magukat, hogy Ulkács vajdának „in praesentia regiae Maiestatis ac dominae nostrae reginae etc. baronumque eiusdem regni ad obtinendam eidem gratiam fideliter tamquam pro fratre astabimus et laborabimus“ Schönherr Gyula közlése Tört. Tár. 1887. évf. 561.

³²⁾ Megemlíthetjük még, hogy jogorvoslást czélzó kérelmek, nevezetesen hatalmaskodás miatti panaszok gyakran a királynak és a tágabb királyi tanácsnak együttesen tételnek: „Nobis ac praelatis et baronibus nostris exponitur querulose.“ Pl. Zichy codex VIII. 622. 625. 634. 645. (1438, 1439.)

³³⁾ „Praelatorum et baronum nostrorum consilio praemature“ Hazai Okmt. II. 99.

bárók és az ország előkelőinek tanácsából“ rendelt általános perújítást mindazon perekre nézve, melyek az Albert király alatt tartott utolsó octáván tárgyalattak volt.³⁴⁾

A tágabb királyi tanács nevezetes tevékenységét látjuk azon a téren, melyet megközelítőleg a perenkívüli jogszolgáltatás fogalmával jelölhetnénk. A tágabb királyi tanács szerepel a jogi élet biztonságának őreül. Midőn a királyi pecsét elvesz vagy kezelője irányában felmerül az illetéktelen használat gyanúja, a király az urak indítványára készített új pecsétet s rendeli el a régiek pecsét alatt kelt okleveleknek kötelező átiratását és az új pecséttel megerősítését.³⁵⁾ A mikor utóbbi záros határidőhöz van kötve, e határidő eltelte után rendszerint csakis a tágabb tanács különös hozzájárulásával történik a megerősítés.³⁶⁾ Midőn 1398-ban egy János nevű íródeáknak, ki sokféle gonosztetteiért tűzhalállal lakolt, hagyatékában nagyszámú hamis pecsétet, koholt okleveleket találunk, ezeket a „király úrnak és a főpap és országnagy uraknak“ viszik el Budára; a király „soká tanácskozával e dolog felett a főpapokkal és bárókkal,“ indítványukra meghagyja, hogy a lipcsei megyei birtokosok gyökeres jogot adó összes kiváltságlevelei, a királyi donatiók megvizsgáltassanak s a hiteleseknek talált oklevelek lajstromba foglaltassanak.³⁷⁾ Midőn kétség támad egy megerősített kért oklevélnek eredeti volta iránt, a király, ha éppen együtt van a tágabb

³⁴⁾ „Quia dominus noster rex una cum praelatis et baronibus ac regni sui Hungariae proceribus in novissima eorum congregatione hic Budae celebrata universas causas in ultima octava tempore quondam domini Alberti regis vertentes... reinchovari decrevisset...“ Károlyi codex II. 243. Perhalasztás elrendelése „ex deliberatione praelatorum et baronum nostrorum“ 1425-ben Hazai Okmt. II. 238., 1459-ben „ex deliberatione regis praelatorumque et baronum“ Zichy codex VIII. 239.

³⁵⁾ 1364-ben és 1405-ben: „praelatorum et baronum ac regni procerum sana deliberatione exinde prosecuta.“ V. ö. Hk. II. r. 14. cz. 29. §.

³⁶⁾ „Non obstante decreto per nos una cum praelatis et baronibus ac potioribus proceribus... edito... praelatorum et baronum praefatorum consilio“ átirás 1409: Zichy codex V. 599.

³⁷⁾ „Multa falsa sigilla etc... domino nostro regi ac praelatis et baronibus suis ad Budam extiterant apportata... per ipsosque dominum regem, praelatos et barones suos revisa... praelatorum et baronum suorum maturo consilio praehabito...“ M. Tört. Tár IV. 4.

királyi tanács, ezt bizza meg az oklevél megvizsgálásával,³⁸⁾ illetve hogy nézzen utána a kancelláriai regestrumokban, az ú. n. királyi könyvekben, van-e a szóban forgó adomány-nak, kiváltságnak nyoma s emléke.³⁹⁾

A mint az egyezség közel áll a birói ítélethez, úgy határos a tágabb királyi tanácsnak törvénykezési működésével *közvetítő*, összeütközést, viszályt elhárító tevékenysége. Ez is egyike a tágabb királyi tanács azon tevékenységeinek, melyekben a nagybirtokos osztálynak, az uraknak testületi, rendi szervezkedése jut kifejezésre. A mikor közülnék valaki viszályba keveredik az uralkodóval, jogai védelmében, avagy megvetvén annak parancsát, a tágabb királyi tanács lép fel közbenjáróul; kieszközli a király bocsánatát pártütő „testvérük s barátjuk“ javára és jogos kívánságainak teljesítését;⁴⁰⁾ többnyire sokpecsétes oklevélben kezességet is vállal, hogy

³⁸⁾ „*Literas... Thomae Strigoniensis et Ladislai Colocensis ecclesiarum archiepiscoporum, Nicolai Jauriensis et Ladislai Quinqueecclesiensis episcoporum ac baronum nostrorum Demetrii magistri tavernicorum nostrorum, Lamperti iudicis curiae nostrae ceterorumque tamplurium regni nostri regios honores tenentium in expeditione nostra... tunc nobiscum existentium discretioni et examinationi committentes*“ 1317: Kat. VIII. 338.

³⁹⁾ „*Per praelatos et barones regni nostri hic ad praesens adhaerentes... librum donationes varias... possessionarias continentem... requiri et memoratum registrum ipsius donationis reveniri fecimus,*“ írja Mária királynő 1390-ben egyik birói parancsában Hazai Okmt. IV. 228.

⁴⁰⁾ Fölötte tanulságos az 1311-iki egyezség a király között egyfelől és Omode nádor családja között másfelől. A végleges döntés a tágabb királyi tanácsnak *esetleg külön e célból összehívandó*, legközelebbi összejövetelére bizatik: „*in ipsa congregatione [scil. domini regis et regni] idem dominus rex cum praelatis ecclesiarum et cum fidelibus baronibus regni sui habito consilio deliberabit...*, si vero non contingat fieri regni congregationem generalem, ex tunc dominus rex advocabit praelatos et barones fideles et nobiles regni aequitatem servantes ad terminum supradictum [festum scil. paschatis nunc venturum] et habito consilio eorundem...“ Kat. VIII. 218. A kibékülés Mátyás és Ujlaki Miklós között 1459-ben „*ex consensu et voluntate universorum praelatorum et baronum nostrorum*“ jött létre Károlyi codex II. 326. Hasonlóan „*habito deliberato consilio cum praelatis et baronibus nostris*“ 1468-ban Mátyás és Zápolya Imre között Kat. XV. 254. Az 1472-ben Vitéz Jánossal létesült béke egyik pontja, hogy „*Vitéz érsek a királyi tanácsban igazolhatja magát, valahányszor a királynak az érsek ellen kifogása lesz.*“ Fraknói, A Hunyadiak és Jagellók kora 249. A stájer és osztrák határon rakonezátlankodó

a király szavát, kegyelmi ígétét meg fogja tartani.⁴¹⁾ Hasonlóan a mikor a maguk kebelében, két hatalmas úr és azok clientélája, pártfelei között támad ellenségeskedés, érdekösszeütközés: a tágabb királyi tanács szerez egyetértést közöttük, hol a királylyal egyetemben, hol önállóan,⁴²⁾ mivelhogy „a felek békéjét óhajtja“,⁴³⁾ — ugyanazok a szavak, melyeket a fogott bírák közvetítésével létrejött közönséges egyezségekben (literae compositionales) olvasunk.⁴⁴⁾ A tágabb királyi tanács szinte úgy jelentkezik, mint tagjainak, a gazdagságuknál fogva előkelő uraknak közbelépésre első sorban hivatott hatósága, a király elnöklete alatti pairbirósága.⁴⁵⁾

Zwolszky ügyében II. Ulászló ezeket írja a stájer rendeknek: „Cui quidem Zwolszky in isto proximo conventu et dieta dominorum nobiscum existentium omne ius et iustitiam nos facere velle obtuleramus“ Jászóvári codex 154a.

⁴¹⁾ Midőn Mátyás király 1462. máj. 5. kegyolmet ad drenavei Erdőháti Lászlónak, 6 névszerint megnevezett főpap és 8 főúr pocsétját függesztvén az oklevélre, igéri „quod nos eun (dem dominum) regem ad id inducimus ac apud Serenitatem suam omni consilio et posse nostris i(nsta)bimus ut praemissam gratiam vobis praemisso modo factam firmiter et inviolabiliter observet.“ M. O. D. L. 15719. A Szentgyörgyi és Bazini grófoknak ugyancsak 1462-ben adott bocsánatlevelet 2 egyházi és 4 világi főúr erősítette meg u. o. 14767. sz. a. Elég továbbá a híres farkashidai oklevelet említenünk, melyben nagyszámú névleg felsorolt egyházi és világi úr, „ceterique praelati et barones ac primores regni ipsum totum regnum repraesentantes“ jótállást vállallnak a jövődöbeli király, II. Ulászló és Corvin János herczeg közötti egyezés megtartásáért. Suppl. II. 270.

⁴²⁾ 1351-ben „ex nostrae Maiestatis beneplacito et consensu ordinantibus componentibus (2 érsek, 2 püspök, 5 főúr)“ egyezés Megyesi Móríc Anna nevű leánya és fivére Simon, pozsonyi főispán között. Anjouk. Okmt. V. 532. 1355-ben Czudar Péter és Miczk bán fiai „Reverendorum... Magnificorum... aliorumque quam plurimorum nobilium et procerum regni nostri saniori consilio inducti... ex nostro consensu... et de scitu praelatorum et baronum nostrorum“ kiegyeznek Kat. X. 127. További példák 1370: u. o. 455., 1377: Hazai Okmt. III. 198., 1432 (királyi meghagyás folytán): u. o. VII. 452., 1466: Kat. XV. 158.; a híres szlavoniai tizedpert is a tágabb királyi tanács közbenjárásával létrejött egyezés fejezte be 1490-ben Batthyányi, Leges eccl. III. 586.

⁴³⁾ 1377-ben az előkelő peres felek „per ordinativam compositionem dominae nostrae reginae senioris ac praelatorum et baronum pacem partium amantium... taliter concordassent“ Zichy codex IV. 9.

⁴⁴⁾ Például: „per compositivam reformationem multorum proborum et nobilium virorum pacem partium amantium“ Károlyi codex I. 483.

⁴⁵⁾ Midőn Zápolya Imre és Garai Jób között családi ügyekből kifolyólag viszály keletkezik, Mátyás kéri a pápát, adjon módot a kibékü-

14. Megismertük a tágabb királyi tanácsot, mint az államnak rendes főhatalmi viszonyok között a király mellett legfőbb szervét, mely közreműködött az állami élet mindenemű fontosabb mozzanatánál. Szinte magától értetődő tehát, a priori állitható, hogy rendkívüli időkben: király nem létében, illetve a királyi hatalom fogyatékos birtoklásakor ez a szerv vált a királyt helyettesítve az államnak legelső szervévé és gyakorolta a főhatalmat csaknem oly terjedelemben, mint maga a király.

Ez rövid jellemzése a tágabb királyi tanács *rendkívüli* hatáskörének.

A rendkívüli tevékenység legkiemelkedőbb, legjelentősebb része volt a tágabb tanács működésének: az ország sorsának ez az önálló, közvetlen, legfőbb intézése a nagy történeti események közé tartozik. Ezért, a mi a tanácsnak rendkívüli szereplését általánosságban illeti, egyszerűen a történetírókhoz fordulhatunk. Lapozzuk át a magyar történetírásnak a vegyes házakbeli királyok korára vonatkozó legjelesebb munkáit, Pór Antal, Schönherr Gyula, Fraknói Vilmosnak a legujabb kutatásokra támaszkodó műveit és meg fogunk győződni, hogy valahányszor a királyi hatalom gyakorlása megszakad, vagy megakad: trónüresedés alkalmával, a király kiskorúságának vagy huzamos távollétének esetében, országos zavarok s fejtelenség idején tüstént összegyűlnek a „főurak“ és „országos tanács“ gyanánt átveszik az államügyek legfőbb vezetését. Látjuk ezt 1386-ban, midőn a lázongó horvátok foglyul ejtik, majd egy esztendeig fogva tartják a királynőt;¹⁾ 1396-ban, midőn Zsigmond a törökök ellen indul s a nikápolyi csatavesztés után hónapokig bolyong;²⁾ jogászi tudatossággal megnyilatkozó formában 1401-ben, a király fogsága idején;³⁾ Zsigmondnak további uralma alatt sokszor, különösen 1410 után, midőn őt a római királynak,

---

lésre; mégis hozzáteszi: „spero . . . . ego cum praelatis et baronibus meis ipsas partes concordare possim“ 1476. márcz. 27. Dipl. Eml. Mátyás király korából IV. 320.

¹⁾ Schönherr, Az Anjou-ház örökösei (Magyar nemzet millennáris története III.) 394.

²⁾ U. o. 429.

³⁾ U. o. 448.

majd császárnak s a kereszténység világi fejének számos kötelességei minduntalan külföldön marasztalják;⁴⁾ 1440-ben, midőn az özvegy királyné és I. Ulászló közötti versengés közepett hosszabb ideig volt király nélkül az ország;⁵⁾ 1444-ben, midőn a király a balkáni hadjáratba indult;⁶⁾ és leginkább szembetűnőleg V. László kiskorúsága alatt (1445—1452), a mikor „a királyi tekintélyvel felruházott“ kormányzó mellett az összes nagyobb szerű ügyeket illetőleg valójában a „praelati, barones, nobiles et procures universi,“ az egyházi és világi nagyok gyülekezete volt az úr, az intéző, a főhatalom igazi birtokosa, mely gyülekezetnek a kormányzó jobbadán csak legelölkelőbb, akárhányszor külön meg sem nevezett⁷⁾ tagja volt, az egységes államhatalomnak egyéni, inkább névleges képviselője. Látjuk ezt azután is: 1454 és 55-ben V. László ismételt távolléte idejében;⁸⁾ 1457-ben V. László,⁹⁾ 1490-ben Mátyás halála után;¹⁰⁾ 1509-ben II. Ulászló csehországi tartózkodása alkalmával¹¹⁾ és 1516 után huzamos ideig a zsenge II. Lajos oldalán.¹²⁾ Miként a bürokratiában a hivatala gyakorlásában akadályozott főnökök közvetlen alárendeltje helyettesíti ipso iure, különös felhatalmazás és felsőbb intézkedés nélkül, úgy helyettesítette a királyt, valahányszor az helyettesítésre szorult, az államnak a király után első szerve, a tágabb tanács, „természetes, törvényes“ helyettese gyanánt: esetről-esetre önként beálló ideiglenes avancement.

A tágabb tanács rendkívüli tevékenysége felölelve az egyetemes államélet legfőbb intézését, szólanunk kellene szép sorjában az állami lét összes vonatkozásairól, az összes államügyekről, ha ezt a rendkívüli hatáskört részleteiben akarnók megvilágítani. Utalunk e tekintetben Knauz Nándor gyakran

⁴⁾ 1416-ban u. o. 531.; 1430-ban Monum. Slavorum merid. XXI. 44.; 1432. Zichy codex VIII. 482.; 1434-ben Kat. XII. 641.

⁵⁾ Kat. XIII. 38.

⁶⁾ Fraknói i. m. 65.

⁷⁾ Knauz, Az országos tanács 12.

⁸⁾ Fraknói i. m. 132., 138.

⁹⁾ Kat. XIII. 1231.

¹⁰⁾ Fraknói i. m. 333.

¹¹⁾ Kat. XVIII. 565.

¹²⁾ Fraknói i. m. 413.

idézett jeles munkájára, mely — az ötvenes években ismeretes források alapján — teljes képét nyújtja a tágabb királyi tanács V. László kiskorúsága alatti — azaz rendkívüli — mindenoldalú működésének. Mindaz, a miben a király az uraknak meghallgatásával és közreműködésével szokott volt eljárni (l. a rendes hatáskört), rendkívüli időkben a tágabb tanács önálló szereplésének eredményeül jött létre, illetve, ha volt is kormányzó, helytartó, a tanácsnak a rendesnél is inkább döntő, lényegesen irányító befolyásával. Példáinkban a legkiválóbb mozzanatokra szorítkozhatunk. Király nem létében, válságos időben a tanács hívja egybe az országgyűlést;¹³⁾ az alkotmánynak ezt a szokásjogilag kifejlődött tételét a *banderiale regestrum* törvényben kívánja kimondatni.¹⁴⁾ A királynak a tanácscsal együttesen gyakorolt jogalkotó hatalma ilyenkor a tanácsra száll és az uraknak az országgyűlési határozatok kiegészítéseül s egyébként alkotott rendeletei egyedül a tanács rendkívüli hatalmánál fogva bírnak jóformán törvény erejével.¹⁵⁾ A külügyek vezetése, a diplomáciai érintkezések szabályozása a tágabb királyi tanács kezében nyugszik: követeket küld s fogad, tárgyal velük,¹⁶⁾ hadat üzen, békét s szövetséget köt.¹⁷⁾ Gondoskodik a hon védelméről, a hadi szervezet tökéletesítéséről;¹⁸⁾ az ország jövedelmeinek pontos befolyásáról; a közgazdaság érdekeiről pl. új pénz veretésével;¹⁹⁾ a rend fentartásáról;²⁰⁾ hatalmas oligarcháknak, kiknek ellenségeskedése forrongásba hozhatná a fél országot, kibéküléséről.²¹⁾

¹³⁾ 1386: Schönherr i. m. 394.; 1445: Suppl. II. 12.; 1457: Vest. 290.; 1490: Kat. XVI. 896., Fraknói i. h. 334.

¹⁴⁾ „Domini praelati et barones in unum locum et ad certum terminum facerent generalem congregationem et aliquos de quolibet comitatu regni totius advocarent.“ Suppl. I. 349.

¹⁵⁾ Adóbehajtási rendelet 1447-ből Vest. 261.; hatalmaskodásra vonatkozó rendelet Teleki X. 582.

¹⁶⁾ Pl. Schönherr i. h. 531., Fejér X/7. 439., Teleki X. 177., Vest. 273., 274.

¹⁷⁾ 1452-iki körmöczbányai békekötés Tört. tár. 1884. 607. Ugyanakkor 3 évi fegyverszünet a törökkel Fraknói i. m. 113.

¹⁸⁾ 1401: Hazai Okmt. II. 167.; 1432: Schönherr i. h. 584.; 1447 (várlerombolási engedély): Teleki X. 242.; 1456. júliusban: u. o. 528.

¹⁹⁾ 1452: Teleki X. 341.

²⁰⁾ V. ö. Teleki X. 582.

²¹⁾ Hunyadi János és Brankovics György kiegyezése 1451-ben u. o. 305.

Legvilágosabban és legszabatosabban jelentkezik a tágabb tanácsnak rendkívüli időkben a királyt helyettesítő szerepe az igazságszolgáltatás terén. A törvénykezés általános nagyfoku szervezetségének megfelelőleg — az igazságszolgáltatásra irányuló szükséglet intensív voltánál fogva — a tanács rendkívüli tevékenységének éppen ez a része nyert leginkább szilárd formát s szervezetet. Rendkívüli időkben is találkozunk a tágabb tanácsnak a rendes curiai bíraskodásban az állandó törvényszék mellett való alkalmyszerű részvételével;²²⁾ de ez másodrangú dolog. Sokkal fontosabb a tanács szereplése az igazságszolgáltatás amaz ágában, mely rendes időkben is a tanácsnak szükségszerű, lényeges közreműködésével intéztetett: értjük a király személyes bíraskodását. *Király nem létében, illetve turbós jellegű alkalmatlansága esetében a tágabb tanács gyakorolja az ő legmagasabb bírói tisztét, a személyéhez kötött összes jogszolgáltatási funkciókat.* Látjuk ezt 1401-ben, midőn az elégedetlen főurak fogságba vetik törvénytisztegető szeszélyes királyukat és hosszabb időre berendez-

²²⁾ „Nobis ac praelatis et ceteris baronibus et regni nobilibus nobiscum in iudicio consedentibus,” olvassuk Garai László nádor 1450. jun. 9-iki ítéletévelében. Hazai Okmt. III. 394. De lehet, hogy itt az állandó törvényszéknek a praelatusok és bárók közül vett, azaz rendes tagjairól van szó. Ellenben kétségteljesen a tágabb királyi tanácsnak alkalmi részvételéről tanuskodik Palóczy Lászlónak 1450. márcziusában kelt ítélete: „unacum praelatis, baronibus et proceribus regni“ Sztáray codex II. 459.

²³⁾ Sőt én hajlandó vagyok már egy 1352-iki jelenségben nyomát látni eme szabálynak, hogy a királyt a személyéhez kötött (a rendes curiai bíraskodáson kívül eső) bírói tisztében csakis az egyházi és világi főurak gyülekezete helyettesítheti. Midőn ugyanis 1352-ben az egy évvel előbb újból megerősített Arany Bullának I. czikke értelmében Székesfejérvárott törvényt nap tartandó, a nádor, a ki az A. B. szerint a fontos okból távol maradt királynak teljes jogú képviselője, nem tekintetik többé annak: maga a király rendel melléje egynéhány egyházi és világi főurat társakul („in socios“). Hozzájuk csatlakoznak a törvénytapon megjelent többi urak és ezek a „praelati et barones regni,” kiknek a nádor inkább csak elnökeül és szószólójául jelentkezik, szolgáltatnak igazságot a perlekedőknek: előttük tétetik panasz, ők hozzák a bírói végzést, míg az egybesereglett közrangú nemesek (nobiles) egyszerű nézők, „közönség” és csupán egyes ténykérdéseket illetőleg szerepelnek tanuk, véleményadók gyanánt. Lásd az 1352. aug. 24-én kelt oklevelet (melyet Wenzel Gusztáv közölt először érdekes magánjogi fejtegetések kíséretében Akad. Értek. a tört. tud. kör. III. 2.) Anjouk. új okmt. V. 604.

kednek az állam kormányában, éles államjogi elemzésre, a helyzetnek tiszta felfogására valló módon.²⁴⁾ A szent koronában székelő főhatalom folytonossága szolgálván kiindulásul, midőn ezt a rendesen a király által gyakorolt főhatalmat a kormányzat különböző téerein a tanács ragadta magához, magáénak tekintette a főhatalom eddigi birtokosát kizárólag megilletett birói s igazságügyi teendőket is, mint ebben a főhatalomban foglalt jogosítványokat s kötelességeket. Így tehát a király személyes jogszolgáltatási functióit, minő számos birói mandátumnak, pl. az 1351: XXIII. t.-cz. értelmében az *inquisitorius* parancsoknak kibocsátása,²⁵⁾ a tágabb tanács viszi véghez, teljes tudatossággal construálván a saját illetékességét: „a szent korona joghatóságának tekintélyénél fogva“;²⁶⁾ Zsigmond fogsága s a tanács uralma nem tartott soká, csupán néhány hónapig; nem volt idő s alkalom arra, hogy a tanács a királytól reáharult birói tiszt gyakorlására a helyesen felfogott alkotmányjogi elv részletes keresztülvitelekképpen tüzetes szabályokat s intézményeket alkosson. Történt ez 1445-ben, a mikor kétségtelenné vált, hogy a kiskoru László király még néhány évig nem töltheti be királyi hivatását. Az országos főhatalommal a király legfőbb birói hatósága is ruházott át a tágabb tanácsra és ez az átszállás; ha nem is világos szavakban, mint 1401-ben, de annál tökéletesebb s praegnansabb kifejezést nyert intézményileg. A királyi különös és személyes jelenlét helyébe a *curiának* a nádor és országbíró mellett harmadik (rangra nézve első) *rendes bírósága* gyanánt a *tágabb királyi tanács*, a „praelati, barones, nobiles et proceres regni Hungariae universi“ *bírósága* lépett. Már az 1445-iki országgyűlés elrendelte, hogy az ország ezen új nagybirája, helyesebben nagybíró-testülete számára külön birói persét készíttessék, mely „államodón Budán őriztessék s a mely alatt jog s igazság szolgál-

²⁴⁾ Aligha tévedünk, ha a mozgalom fejét, Kanizsai János esztergomi érseket tartjuk a kiváló közjogásznak.

²⁵⁾ Itajnik, A perdöntő eskü. 15.

²⁶⁾ „Praelati, barones et regni Hungariae proceres universi... requirimus vos (Szathmármegye alispánját s szolgabiráit) vobisque auctoritate iurisdictionis sacrae Coronae regni committentes mandamus“ Hazai Okmt. VII. 431.

tattassék minden panaszlónak“. ²⁷⁾ 1445-től kezdve a tanács vezérlő szerepének megszűntéig, miként a nádor és országbíró kiadványaival, épp úgy találkozunk szinte napról-napra a „főpapok, zászlós urak és előkelők“ nevében s az imént említett pecsét alatt kelt legkülönbébb birói parancsokkal, határozatokkal s ítéletekkel. ²⁸⁾ Volt e testületi nagybirónak, a tágabb királyi tanácsnak, miként azelőtt és azután a királynak, miként a nádornak s országbirónak, rendeletei s végzései foganatosítására „embere“, ki a tanács maga „homo noster“, a többi nagybirák „homo dominorum praelatorum baronum, nobilium et procerum“ néven emlitenek. ²⁹⁾ Kétségkívül voltak a tanácsnak csak úgy, mint valamennyi nagybirónak, bár róluk említést nem találunk, ítélőmesterei (proto-notarii), sőt volt helyettese, vicesgerense is. Ezt kétségtelennek tekintjük. Miként a királyi különös és később a személyes jelenlét, attól a pillanattól fogva, hogy a curia rendes bíróságává lett, fictióvá vált, azaz a bíróság határozata, noha a király nevében és pecséte alatt kelt (Nos Sigismundus..., Nos Mathias...), valójában a királynak bárminemű közvetlen, igazi közreműködése nélkül jött létre; a mint továbbá a nádornak s országbirónak sem volt igazán része mindmégannyi az ő neve alatt kiadott parancsban s intézkedésben, hanem a munka legjavát helyetteseikkel s segédekkel végeztették — ismerünk például a nádornak külföldön tartózkodása idején a királyi curiában kelt nádori ítéletleveleket: ³⁰⁾ — épúgy a tágabb királyi tanács, az egyházi és világi főurak testülete sem tárgyalta maga azt a végtelen sok peres ügyet, melyekre a nevében kibocsájtott perfolyta határozatok s ítéletek vonatkoznak, nem ült együtt a sok

²⁷⁾ „Ex nunc disponatur unum sigillum... et illud sigillum servetur in civitate Budensi, ut querulantes habeant sub ipso sigillo literas necessarias et commemoriales et procedatur iustitia mediante.“ Idézve H. K. II. r. 14. cz. 36. §. Hogy ezzel a pecséttel a tágabb királyi tanács nevében kelt oklevelek erősítették meg, kétségtelenül kiviláglik Werbőczy szavaiból i. h. 35. §.

²⁸⁾ Pl. Hazai Okmt. II. 297. (két ízben) 298., 299., 303., 305., 394.; Károlyi codex II. 244., 249., 258., 261., 282.; Sztáray codex II. 383., 401., 450.; Teleki X. 209., 213., 248.

²⁹⁾ Pl. Hazai Okmt. III. 398.; Károlyi codex II. 282., Teleki X. 248.

³⁰⁾ Zsigmond korából.

mindenféle octávákön hetekig napról-napra. A számtalan nyomozó, idéző, birtokba iktató rendelet, óvás, tanusító-, egyezség-, ítéletvel korántsem e nagybíró-testület személyes működésének eredménye; megfontolta s kiadta azokat a tanács megbízásából annak képviselője (kinek olyan volt az állása s feladata, mint azelőtt a kancelláré, ki a specialis regia praesentiát, és utóbb a személynöké, ki a personalis regia praesentiát helyettesítette) és ítélőmestere. A mint kivételes, rendkívüli dolog volt a királynak csakugyan személyes biráskodása, úgy a tanács is csak kivételesen, különös alkalmakkor gyakorolta maga, személyesen nagybírói tisztét. Igazán a tanácstól eredőknek csak azokat az aránylag kevészsámu bírói határozatokat tekinthetjük, melyeknek záradékában, a dátumsorban, a tanács valamelyik concret gyülekezetéről tétetik említés, vagy melyek a vidéken keltek.³¹⁾ Mert a tanács bíróságát képviselő helyettes, épp úgy, mint a másik két nagybíró, a curiában, a (királyi) törvényszéken, az esküdt ülnökök állandó, rendes közreműködésével bíraskodott:³²⁾ így válik érthetővé az 1445-iki törvény rendelése, hogy a tanács bírói pecséteül megállapított országos pecsét állandóan Budán tartassék. Vajjon a tanács, ha éppen együtt volt Budán és a hatáskörébe tartozó peres ügyekkel tényleg foglalkozott, szintén a curiában, az állandó törvényszék meghallgatásával és résztvételével ítelt-e, nem tudjuk, bár valószínű. De másfelől tudjuk azt, hogy a tanács nagybírói működésébe — akkor is, midőn valóságos, közvetlen tevékenysége volt a főuri gyülekezetnek, akkor is, midőn csupán fectió volt és a tanács neve alatt annak megbízottja s képviselője ténykedett — döntőleg befolyt a kormányzó. Az egyik esetben önként következett az a kormányzónak elnöki tisztéből; és ez a viszony kihatott a másik esetre, a

³¹⁾ Pl. birtokbaiktató parancs „in generali nostra congregatione Pesthiensi“ 1447. jun. 20. Teleki X. 213.

³²⁾ „Praelati, barones et proceres regni Hungariae universi“ Budán, 1450. márczius harmadikán (50o die f. Epiphaniarum domini) kelt parancsukban elmondják, hogy „nobis et regni nobilibus nobiscum in iudicio praesentis causae consedentibus cernebatur...“ Teleki X. 248. Kell-e ennél kétségtelenebb adat annak bizonyítására, a mit fennebb az „országos“ (tágabb királyi) tanács és az 1446: VII. t.-cz. által kirendelt tanács különbözőségéről mondtunk?

kormányzó egyebekben is természetes képviselője lévén a főhatalom igazi birtokosának, a tanácsnak. A mi jogszolgáltatási tevékenységet fejtett ki Hunyadi, a tanács nagybírói tisztének leple alatt történt: számos a „főpapok, bárók és előkelők“ nevében kelt perbeli okmány fején olvasható, hogy „a kormányzónak törvényszéki megbízása“.³³⁾ Ez azonban legkevésbé sem jelenti azt, hogy a tanács nagybírói hatóságát a kormányzó képviselte volna állandósággal, kizárólag, hivatásosan, szóval olyanformán, mint a kancellár vagy a személynök a királyi személyes jelenlét bíróságát.

1452. után nem volt többé alkalom arra, hogy a királynak legfőbb bírói hatóságát a tanács gyakorolja: a mely gyakorlás, kivált ha hozzávesszük annak a ténykedés személyi körülményeit tekintve fictiv voltát, legjobban tanúsítja a tanácsnak rendkívüli időkben a királyt helyettesítő, ugyanazon módon s egyenlő hatálylyal helyettesítő szerepét.

Király híjában vagy távollétében természetesen az igazságszolgáltatás általános menetének irányítása is a tanácsra hárult. Sok efféle intézkedését ismerjük. Így 1401-ben a kormány gyepölőt kezébe ragadó tanácsnak első dolga volt törvénykezési szünetnek elrendelése.³⁴⁾ Zsigmond uralkodásának utolsó két évtizedében, a mikor t. i. a király rendszerint külföldön tartózkodott, szinte évről-évre találkozunk „a főpapok és bárók meghagyásából“ többé-kevésbé általános hatálylyal foganatosított perhalasztásokkal: 1433-ban pl. a Pozsony-, Nyitra- és Trencsénmegyebeli, 1437. júniusában a Szathmármegyebeli nemesek összes pereit rendelik elhalasztatni, első esetben a husszita betörések, utóbbi esetben a Szathmárban dühöngő parasztlázadás miatt.³⁵⁾ 1454-ben viszont

³³⁾ „Commissio propria domini Johannis gubernatoris in iudicio facta“ egy a „Praelati, barones, nobiles et procures...“ nevében szóló 1447. márcz. 1. kibocsátott prorogatoria (Sztáray codex II. 401.) fején.

³⁴⁾ „Ex deliberativo decreto universorum praelatorum et baronum“ perhalasztó levelek nagy tömege Zichy codex V. 254. skk.

³⁵⁾ 1433. jan. 13-ról halasztás, „quia praelati et barones universas causas nobilium Posoniensis, Nitriensis et Trinchiniensis comitatum generaliter prorogare decreverunt“ Zichy codex VIII. 484. — 1437. jun. 18-ról nádori halasztólevél, „quia universae causae nobilium comitatus Zatmariensis ex deliberatione praelatorum et baronum regni generaliter debent prorogari.“ Károlyi codex II. 193. Egyéb ilyen „ex deliberatione,

az egybegyűlt tanácsnak parancsából tart a tárnokmester országos: a nemesek ügyeiben is illetékes törvényszéket.³⁶⁾

Szólnunk kell még a tanács rendkívüli hatáskörének alkotmányjogilag legjelentékenyebb részéről: a megszünt királyi hatalomnak újra megalakítása, vagyis a *királyi szék betöltése* tekintetében gyakorolt befolyásáról. A XIV. sz. első évtizedétől kezdve a XV. sz. második feléig, a mikor t. i. a megyékben szervezett köznemesség hatalmas politikai tényező gyanánt kezd fellépni, valójában csakis az urak töltik be a királyi trónt, *a tágabb királyi tanács választja a királyt*; a nemzet egyetemét képviselő országgyűlés inkább csak jóváhagyó és tanusító szerepet visz a koronázásnál. Miként a szomszéd Lengyelországban,³⁷⁾ úgy nálunk is soká „a királyi méltóság átruházásánál a nemzet szószólóiként az egyházi és világi nagyok jelentkeznek.” „Még a két első Anjou,“ írja Salamon Ferencz, „behozta valószínűen azt a szokást, hogy csak a főrendekkel ígértette meg a király utóda megválasztását; — ez elég biztosítékot látszott adni az utódokról való gondoskodásban. Annyi bizonyos, Lajos után szokássá lesz a trónkövetkezés ilyenmő biztosítása.”³⁸⁾ 1386-ban a flórenczi köztársaság kormánya a Kis Károly elleni merénylet hírére csakugyan úgy ír a főuraknak („baronibus“) mint a kiké a kizárólagos döntés a magyar trónt illető kérdésekben.³⁹⁾ ⁴⁰⁾

ex commissione, ex deliberatione et transmissione, ex missione etc. praelatorum et baronum“ történt perhalasztások, melyekről ugyan kifejezetten nincs megírva, hogy általános hatálylyal: az egész országra, valamely megyére, vagy bizonyos fajta összes ügyekre vonatkoztak volna, de a melyeknek tágkörű érvényét mutatja az egy-egy ilyen alkalommal kibocsátott prorogatoriák nagy száma, még a következők: 1423. okt. (Zichy c. VIII. 17., 105.); 1424. aug. (u. o. 17., 248.); 1425. husvét (u. o.); 1431. jan. (u. o. 20., 432.); 1432. jan. (265.); 1432. husvét (20., 96., 488.); 1434. jan. (18., 451., 461., 498., 556.); 1434. máj. (40.); 1434. aug. (18., 275.); 1434. szept. (Sztáray c. II. 306.)

³⁶⁾ „Nobis causas quorumlibet litigantium ex speciali commissione et deliberatione dominorum praelatorum et baronum regni Hungariae nunc in conventionem generali constitutorum... discutientibus“ M. Tört. Tár XII. 119.

³⁷⁾ Hajnik, Egyet. eur. jogt. 203.

³⁸⁾ A királyi szék betöltése és a *pragmatica sanctio* története 15.

³⁹⁾ Dipl. Eml. az Anjouk korából III. 605. Érdekes a flórenczi kormánynak néhány nappal előbb kelt levele, melyben trónralépte alkalmából

Legvilágosabban tünteti fel a tanácsnak a trón betöltése körüli — jóformán rendelkezési — jogát I. Ulászló trónra-jutásának története, melyet maga a király Palóczi Simon javára szóló 1441. ápr. 7. kelt kiváltságlevelében ekkép ad elő: „Midőn ebbe az országba, melynek országlására Erzsébet királyasszony és ezen ország egyházi és világi főurai által egyértelműleg megválasztattunk és meghivattunk, irányítottuk lépteinket a megválasztatás jogán.... Buda városába, a hol végül az országlakosok egyhangú egyetértése erősítette meg imént említett megválasztatásunkat...“⁴¹⁾ Ez volt egyuttal az utolsó alkalom, hogy a tanács maga választotta meg a királyt. Már az 1447: XLIV. t.-cz. kimondotta, hogy „ha jövőben valamelyik király elhunyna, a praelatusok és bárók az új király megválasztását illetőleg ne maguk között egyetlenkedjenek — azaz ne maguk között intézkedjenek a trón betöltése iránt (e törvényezikk egyes-egyedül is elégséges bizonyítékául szolgálhatna fennebbi állításunknak)⁴²⁾ — hanem bizonyos számú követek küldésére szólítsák fel a megyéket s e nemesekkel egyetértve ejtsék meg a választást.“⁴³⁾

üdvözik a királyt. Leírják a polgárság örömét, midőn hire terjedt „illustrissimas illas reginas unacum regni proceribus et praelatis... vos ad exaltationem regiam sublimasse“ u. o. 599.

⁴⁰⁾ Brankovics György 1437-ben „mint az országnak főtagja“ (az 1426-iki tatal szerződés értelmében magyar zászlósúr), mivel személyesen nem jelenhetett meg, követek útján tudatja hozzájárulását Albert király megválasztatásához. Fejér XI. 293. „Non alter haberi pro rege potuerat, quam cuius eligendi praelati et barones aequales sibi auctores essent,“ jegyzi meg Bartal Comm. III. 122. Bizonyítja ezt, hogy a főurak a koronázás alkalmával külön hűségi esküt tesznek a király irányában: „solum Hungariae regi ab eiusdem regni baronibus iuramentum“ Gentilis bibornok jelentése Kat. VIII. 179.

⁴¹⁾ „Illo tempore, quo in hoc regnum, ad cuius regimen per dominam Elisabeth reginam ac praelatos et barones huius regni concordaliter electi et invitati fuimus, gressus nostros ipsius electionis iure dirigemus... usque in civitatem Budensem, — ubi tandem confirmata exstiterit praedicta nostra electio unanimi regnicolarum concordia atque voto...“ Hazai Okmt. VII. 460. Salamon monographiája megírásakor még nem ismerhette ezt az oklevelet.

⁴²⁾ Ugyanigy értelmezi azt Salamon i. m. 27.

⁴³⁾ „Si dominum regem quocunque tempore decedere contingat, ex tunc domini praelati et barones in electione novi regis inter se dispares esse non debent, sed de singulis comitatibus certos nobiles convocare facientes cum eisdem faciant electionem“ Suppl. II. 89.

A tágabb tanácsnak királyválasztó joga a királyválasztó országgyűlés egybehívásának jogává korlátoztatott, a mely amúgy is szükségszerűen következett a tanácsnak rendkívüli időkben legfőbb vezérlő szerepéből és a melyet gyakorol 1457-ben,⁴⁴⁾ 1490-ben.⁴⁵⁾ De azért ezentúl is — miként Salamon az 1458-iki választásra vonatkozólag megjegyzi — „váltig szokás volt, hogy a főurak határozták el előre a király választását.”⁴⁶⁾

15. A tágabb királyi tanács hatáskörének eme részletezése után nem térhetünk ki az elől, hogy összegezésül kifejezetten meg ne jelöljük a tanács helyét és jelentőségét a vegyes házakbeli királyok korának alkotmánya szempontjából.

Az előadottak után voltaképpen naivsággal határos még külön *expressis verbis* megmondani, hogy a tágabb királyi tanács intézménye csakugyan *alkotmányjogi* intézmény volt, azaz egyike azoknak az intézményeknek, melyekben keresztülvitetik az állami főhatalom megosztása; pontosabban: az államhatalmak nevével jelölt functióknak társadalmilag különböző természetű szervek, tényezők között való megosztása.¹⁾ Tudjuk immár, a királyi tanács csakugyan az abban szereplőknek a főhatalomban való részesedését jelentette. Kézzelfoghatólag láttuk ezt a rendkívüli időkre vonatkozólag, a mikor ugyanis a királynak teljes hatalmi körébe a tanács ült bele. A főhatalom gyakorlásában való résztvétel fogalma alá esik szintoly világosan a tanács rendes hatáskörű tevékenysége is. Hogy az állami életnek nem volt egyetlen egy általánosabb érdekű mozzanata sem, melyet a király a tágabb tanács közreműködése nélkül intézett volna el, arról meggyőződött bennünket a kormányzat s igazgatás valamennyi

⁴⁴⁾ „Praelati et barones“ által kibocsátott meghívólevél Kat. XIII. 1231.

⁴⁵⁾ Ugyanily meghívó Kat. XVI. 896.

⁴⁶⁾ I. h. 29. „Arról, hogy a köznemesség akkor a főurakkal egyenlő tényező lett volna, szó sem lehet,” mondotta Marczali egyik egyetemi előadásában.

¹⁾ Concha ezt a hely s idő szerint különböző megosztást a közönségesen úgy nevezett alkotmányt, anatomico-histologiai jelenségnek nevezi, szemben a főhatalomnak functiók szerinti, állandó megosztásával (melyet alapul vettünk a tágabb királyi tanács hatáskörének vázolásánál), mint physiologiai jelenséggel. „Az államhatalmak megosztásának elvei.” M. Jogászegyl. Értek. VIII. k. 2. f. 19. l.

ágát illetőleg felhozott egyes tények halmaza s meggyőzőnek különféle királyi s egyéb egykorú nyilatkozatok, melyek a fentiekben nyújtott mozaikszerű képnek ezt az összeredményét egy-egy általánosan szóló megjegyzés formájában fejezik ki. Midőn Péter kalocsai érsek 1491-ben Ujlaki Lőrincz irányában békés viselkedésre szólítja fel a despotát, kéri, legyen tekintettel arra, „mennyi nehéz gondot s aggodalmat okoz ő Felségének s az ország előkelő urainak egyébként is a köz védelme“.²⁾ És II. Ulászló egy fenyegető külpolitikai bonyodalom elhárításában való közreműködésre híván fel Zápolya Jánost, „nehogy ebből az ügyből, úgymond, új baj szülessék, új gond támadjon nekünk és ez ország összes urainak“.³⁾ A Magyarországgal érintkező s a magyar viszonyokban jártas külföldi kormányok úgy tudták, hogy a király a tanácsosal egyetemben szokott intézkedni. Hogy ez valóban a főhatalom gyakorlásában való osztozás, mutatja a tanács tevékenységének mivolta. A király, ha néha-néha működésükről vett összefoglaló jelzővel kívánja illetni az egyházi és világi főurakat, röviden tanácsosainak nevezi őket,⁴⁾ gyűlekezetüket meg tanácsának;⁵⁾ így nevezi azt a jogtörténetirás

²⁾ „Convertatis animum vestrum cogitantes... quantis etiam et quam arduis curis et sollicitudinibus ipsa regia Maiestas una cum dominis regni primoribus pro defensione publica continue occupetur.“ Kat. XVII. 199.

³⁾ „Ne nova cura nobis et omnibus dominis huius regni ex hoc nascatur aut emergat.“ Jászóvári codex 169b.

⁴⁾ „De consilio praelatorum et baronum consiliariorum nostrorum“ 1342: Kat. IX. 289. „Et nos (sok névszerint megnevezett egyházi és világi főúr) consilarii domini regis...“ 1441: u. az XIII. 153. „Serenissimus rex noster habita cum consiliariis suis deliberatione“ 1462: u. az XIV. 532. „Nunc nostro et omnium consiliariorum nostrorum iudicio compertum est“ 1465: u. az XV. 87. „Ex declaratione dominorum praelatorum et baronum huius regni nostri consiliariorum nostrorum...“ 1498: az XVIII. u. 173. „Adhibito pro hac aetate nostra dominorum praelatorum et baronum consiliariorumque nostrorum fideli et maturo consilio,“ írja a trónralépő II. Lajos a morva rendeknek, „nunquam destitimus ea facere, quae per nos et ipsos dominos consiliarios nostros... (fieri) potuerunt“ Kiadatlan oklevél Jászóvári codex 192a.

⁵⁾ „Constituimus nostros nostrique Consilii ac Curiae nostrae regiae solemnes ambassiatores... quaecumque nomine nostro et Consilii nostri tractaverint... cum toto nostro Consilio...“ 1348: Dipl. Eml. az Anjou-korból II. 303. „De potioribus proceribus... statuimus, quod debeant (cum consilio tamen praelatorum et baronum nostrorum, Consilii nostri)

is. De láttuk, a tanács tevékenysége nem szorítkozott a pusztá véleménynyilvánításra; a tanács véleménye nem volt olyan, mit a király el is fogadhatott, nem is — magában véve nyomatéktalan s egyes egyedül az érvek súlyával ható. Az urak javaslatára, „tanácsára“ való hivatkozással számtalanszor találkozunk a király oly intézkedéseivel s elhatározásaival, a hol az csakis jóváhagyást, beleegyezést jelenthet;⁶⁾ a tanács közreműködését említő oklevelek túlnyomó többsége különben is a „főpapok, országnagyok és előkelőknek“ nem csupán „tanácsáról“ (de consilio...), hanem kifejezetten „beleegyezéséről s hozzájárulásáról“ (consensu ac assensu) és „a királyéval egyező akaratukról“ (voluntate) szól. S e javaslat és hozzájárulás a királyra nézve kötelező, szóval a főhatalom gyakorlásában való ez az osztozás valóban jogintézmény volt, mely sok-sok részletre vonatkozólag világos törvényen⁷⁾ s egészében a törvénynél is erősebb jogforráson: szilárdul meggyökerezett s bevett szokáson alapult.⁸⁾

A tágabb királyi tanácsnak a főhatalom gyakorlásában való résztvétele a tanácsnak a király kijelentéseit *megerősítő* tényekben nyilvánul legtisztábban: mikor t. i. „Magyarország főpapai, zászlós urai és előkelői“ állnak jót a király szaváért s elhatározásaiért és ígérik, hogy azokat mind maguk fogják megtartani, mind a királlyal megtartatni. A kortársak világos tudatában voltak annak, hogy ez mit jelent. Midőn Raguza város polgárai 1454-ben V. Lászlótól szabadságaik ünnepélyes megerősítését kérik, a király teljesíti kérelmeiket, kivéve annak utolsó pontját, hogy a confirmationalis levélre a király pecsétje mellé Magyarország fő-

---

...gratiam obtinere“ 1403-iki Gratia 11. §. a Corpus iurisban. „... Si his omnibus nos cum totali nostro Consilio... contingat interesse“ 1441. Teleki X. 106.

⁶⁾ Pl. Kinevezéseknél, adományoknál.

⁷⁾ A kormányzat egyes ágairól szólván mindenütt megemlítettük az illető ügyágot a tágabb királyi tanács hatáskörébe utaló törvényeket.

⁸⁾ Egy ízben, azt hisszük, szándékoltatott a tanács hatáskörének egységes, kimerítő megállapítása. II. Ulászló választási szegődvénye, melynek legtöbb pontja a tanács közreműködéséhez köti egyik-másik ügynek elintézését és a melynek czikkelyei átvétettek az 1492-iki végzemenybe, méltán tekinthető ily irányú — bár fölötte hézagos és tökéletlen — codificationalis kísérletnek.

urainak pecsétjei is függesztessenek; „mert, úgymond, az némileg lerontaná királyi hatalmunk tekintélyét és méltóságát, mivelhogy a királyi hatalomtól függő dolgokban alattvalóinkat nem szoktuk társainkká (ténykedésünk részeseivé) avatni, a mint azt az előttünk uralkodó királyok sem szokták volt tenni.“⁹⁾ V. Lászlónak kétségkívül igaza volt abban, a mit a főúri megerősítésnek a királyi tekintélyre való kihatásairól mondott; és helyesen járt el, midőn azt a fenforgó, politikai s egyéb jelentőség nélküli esetben fölöslegesnek és ugyanazért méltóságával össze nem férőnek ítélte. Ellenben teljességgel valótlan az az állítás, hogy a királyi intézkedéseknek a tágabb tanács részéről való ilyenén megerősítése — az uraknak külön levélben vagy pecséteikkel ellátott záradékban történő közvetlen hozzájárulása — szokatlan, ismeretlen dolog volt volna. Hisz említettük annak sok-sok példáját. Igenis szokásban volt az a vegyes házakbeli királyok alatt mindig, jelezvén, hogy első sorban s leginkább az az állami felségnek teljes erejű megnyilatkozása, a mit a király mellett az ő nagyobb tanácsa erősít meg. A külföld irányában a magyar államot nem képviselte a király egymaga, hanem a király és a tágabb tanács együttesen. Alig volt diplomáciai alkudozás, alig volt követküldés, melyhez a tanács nem adott volna a maga részéről külön meghatalmazást; és nem volt bárminemű nemzetközi szerződés, melyet nem hagytak volna jóvá aláírásukkal, pecsétükkel, néha esküjökkel a tanácsban megjelenő urak is, — e megerősítés többnyire kikötöttetett már az előzetes szerződési megállapodásokban; idegen fejedelem s kormány irányában kötelezettséget a király és a királyi tanács mindig együtt, közösen vállalnak.¹⁰⁾ Midőn például a havasalföldi vajda biztosítékot követel, hogy elődjének Magyarországba menekült fia ellene cselet szólni nem fog, a király (II. Ulászló) és „az összes főpap és báró urak“ együttesen biztosítják őt, hogy az ifjú részéről uralmát veszély nem fogja

⁹⁾ „Derogaret enim illud quodammodo auctoritati et dignitati nostrae regiae potestatis, utpote qui in rebus a potestate regali dependentibus subditos nostros nobis consortes facere non solemus, quemadmodum nec praedecessores nostri reges facere soliti fuerunt“ Teleki X. 425.

¹⁰⁾ L. f. a tanácsnak a külügyek intézésében való közreműködéséről szóló részt (7. p.).

fenyegetni; a „maga és az összes uraknak“ ígéretére s adott hitére hivatkozik a király Zápolya Jánoshoz intézett s a vajdafi szigorú őrizését elrendelő levelében.¹¹⁾

Az ország határain belül lejátszódó államhatalmi ténykedéseknél is gyakran tűnik ki, hogy a főhatalom teljében a tanács osztozik valamennyire a királylyal. Midőn Mátyás 1468-ban, majd 1470-ben ünnepélyes okiratban az ország jogainak és kiváltságainak megtartását ígéri, megígéri azt a „király úr mellett“ pecsétetes záradékban az egyházi és világi főurak is: „és tanácsunkkal ezeknek megfelelő cselekvésre fogjuk őt reávenni.“¹²⁾ A mikor a király egyezséget s békét köt az ellenpárthoz tartozó oligarchákkal — pl. I. Ulászló a Czilleiekkal,¹³⁾ vagy kegyelmet ad hűtlenségbe esett nagyoknak — pl. Mátyás a Szentgyörgyi grófoknak,¹⁴⁾ néha politikai horderejű dús adományoknál,¹⁵⁾ láttuk, a tágabb királyi tanács — számos főpap és főúr — hozzájárul a királyi intézkedéshez s kezességet vállal annak megtartásáért: „teljes erőnkkel rá fogjuk őt birni, hogy mindezt megtartsa és soha neki az előrebocsátottakkal ellenkező tanácsot nem fogunk adni.“¹⁶⁾ És a királyhoz intézett vagy intézendő legkülönbözőbb tárgyú kérelmeknél — magánadomány megerősítése,¹⁷⁾ hűtlenség alól való felmentés,¹⁸⁾ bűnvádi nyomozás megindítása¹⁹⁾ stb. iránt — sűrűn látjuk, hogy a kérelem egyszer-

¹¹⁾ „Nuntius wayvodae Moldaviensis in memoriam reducens fidem et promissionem nostram et omnium dominorum praelatorum et baronum sibi... datam... Multum intersit nostri ut ipsi wayvodae promissio et fides nostra ac omnium dominorum... inconcusse observetur“ Jászóvári codex 169b.

¹²⁾ „Promittimus penes ipsum dominum nostrum regem, neque nos ipsum nostro consilio ad hoc non inducemus.“ Kat. XV. 361. és 425.

¹³⁾ Kat. XIII. 153.

¹⁴⁾ Dl. 14767.

¹⁵⁾ Példa a Borbála királyné javára szóló adomány Magy. Tört. Tár XII. 281.

¹⁶⁾ „Promittimus, quod dominus noster rex omnia praescripta observabit... et nos toto posse... inducemus eundem ad omnia illa observanda nec unquam dabimus eidem consilium horum praemissorum contrarium.“ Kat. XIII. 153.

¹⁷⁾ Kat. X. 543. Illető helyen idéztük.

¹⁸⁾ Tört. Tár 1887. évf. 561. Szintén idéztük illető helyen.

¹⁹⁾ Zichy codex VIII. 622., 634., 645.

smind az uraknak is terjesztetik elő s náluk is kéretik közbenjáró.

Hogy a főhatalom teljessége valóban a királynál és a tágabb királyi tanácsnál van, érdekesen mutatkozik akkor, midőn a magyar állam irányában tétetik hűségnyilatkozat vagy hasonló lekötelezés. 1376-ban ötven évre szóló védelmi szövetség jó létre Magyarország és az aquilejai patriarchatus közt: a magyar király és országának főpapjai s főurai védelmükbe fogadják a patriarchát; viszont a patriarcha és egyháza, mint Nagy Lajos egyik oklevelében olvassuk, kötelezik magukat, hogy „mindig *felségünkkel* s országunkkal és *országunk főuraival*, valamint utódjaikkal s örököseikkel fognak tartani.“²⁰⁾ És István rácz despota kieszközölni akarván kis öccse, Brankovics György számára a rácz fejedelemségben való utódlást, a maga és öccse nevében „Zsigmond királynak és Magyarország főpapjainak, országnagyjainak s előkelőinek hűség-esküt tesz, hogy örökké hű és engedelmes leend a *király* és a szent korona s a királynak a trónon *utódjai*, *nem kevésbbé az ország főpapjai, zászlósurai s előkelői* és az ország iránt.“²¹⁾ A magyar állam iránti hűség részeire felbontva úgy jelentkezik, mint hűség a király iránt és a királyi tanács iránt: király és tanács képviseli az államot, a király a tanácssal egyetemben bírja az állami főhatalmat. Éppen ezért, mivel a tanácsnak is van része a főhatalomban, a legfelsőbb, legerősebb akarat az államban az, a mit a király határoz a tanácsban s azzal egyetértőleg; a legfőbb hatalom, az igazi souverainitás: *a király teljes tanácsával együtt*. Két ízben találkozzunk ezzel a terminussal: teljhatalmú követeknek adott két megbízó levélben, 1348-ban és 1441-ben; és semmi sem

²⁰⁾ „Una voce cum . . . praelatis et baronibus de eorumque consensu, seitu ac voluntate sub nostra nec non regni nostri praelatorum et baronum protectione et defensione (suscepimus)“ Kat. X. 605. A patriarcha és utódjai „erunt et sint cum celsitudine nostra et cum regno nostro . . . et baronibus dicti regni et heredibus et successoribus eorum“ u. o. 607.

²¹⁾ „Stephanus despot,“ olvassuk Zsigmondnak erről kiadott oklevelében, „Maiestati nostrae nec non praelatis, baronibus et proceribus regni nostri de fidelitate, oboedientia nobis et Sacrae nostrae Coronae, successoribusque nostris regibus Hungariae, nec non praelatis, baronibus et proceribus regni nostri ac eidem regno nostro per ipsos in perpetuum observandum iuramentum praestare fecit fidelitatis“ 1426. Fejér X/6. 809.

mutatja jobban ennek az alkotmányjogi tételnek meggyökerezett és mindvégig uralkodó voltát, mint az, hogy e két felhatalmazás, bár szinte száz évnyi időköz választja el egymástól, idevágó részében csaknem szósz szerint megegyező. Teljes hatalom adatik a követeknek ajánlásban s elfogadásban stb., „hatalmukban áll, így szól a király, megtenni mindazt, mit megtehetnénk mi magunk, ha teljes tanácsunkkal ott jelenvolnánk.“²²⁾

Ime a Plantagenet korabeli angol „King in parliament of the prelates and barons“ fogalomnak, mely az állami hatalom legszélesebb hatályu, legmagasabb fokát jelölte, magyarországi pendantja.

A tágabb királyi tanács szóval *főhatalmi tényező* volt: lényegesen, döntőleg befolyt a királynak országló tevékenységébe és résztvett az állami ügyeknek a király általi elintézésében (sőt király nem léteben, vagy a kormányzatnak a király által való személyes vitelét kizáró okok fenforgásakor csaknem teljességében gyakorolta a királyi hatalomban foglalt jogokat). A dolog másik oldalát tekintve, tehát tagadhatatlanul a királyt korlátoló, a királyi hatalmat megszorító tényező. Természetes, hogy a királylyal szemben álló ilyen főhatalmi tényezőnek léte kihatott arra a főhatalmi tényezőre,

²²⁾ „Ipsos facimus ... nostros nostrique Consilii ac Curiae nostrae... ambasciatores..., ut ipsi... nostro ac corpus (talán: totius) consilii nostri nomine se conferant;... potestatem concedentes... omnia... faciendi, quae quilibet veri ambasciatores facere possent et nos, si regalis excellentia ibidem *cum toto nostro Consilio* adesset.“ A Velenczébe küldött követeknek 1348. jul. 6. kelt megbízólevele Dipl. Eml. az Anjou-korból II. 303. I. Ulászlónak az Erzsébet özvegy királynéhez küldött követek részére kiállított meghatalmazó irata így hangzik: „...damus plenissimum mandatum ad... aliaque omnia, quae pro huiusmodi pacis conclusionem utilia fuerint seu etiam opportuna, quae et nos faceremus sive facere possemus, si his omnibus, quae per eos [scil. oratores] agentur et concludantur, *nos cum totali nostro Consilio* us (itt egy pár szónyi hézag van az eredetinek rongáltsága következtében) — — contingeret interesse...“ Teleki X. 106. A hézag legkevésbé sem értelemzavaró; alkalmasint „ibidem“, „personaliter“ vagy egyéb ilyen szurandó közbe. V. ö. a tanács részéről kelt párhuzamos megbízólevélnek megfelelő passusát: „... plenissimum mandatum... ad... omnia et singula alia faciendum, quae pro huiusmodi pacis conclusionem... necessaria fuerint..., quae nos faceremus sive facere possemus, si his, quae per eos agentur et concludantur, nos omnes contingeret personaliter interesse“ u. o. 108.

mely ősi részese a főhatalomnak s meghatározott körben a királylyal együtt gyakorolja azt: a nemzetre, illetve annak alkotmányjogi megjelenési formájára, az országgyűlésre. Az a tény, hogy létezett egy intézmény, a mely az országos ügyek intézésében a királylyal együttműködött, tehát őt a kormányzásban korlátozta, szükségszerűen módosította és átalakította az országgyűlésnek, annak az intézménynek szerepét és jelentőségét, mely az állami élet legfontosabb teendői tekintetében, de csakis ezekben volt hivatva a királylyal való együttes működésre, egyúttal a király korlátozására. Be kellett következnie változásnak abban az irányban, hogy az országgyűlés szerepe csökkent, jelentősége megfogyatkozott s hatáskörét nem csekély részben a tágabb királyi tanács ragadta magához. Hisz a tágabb királyi tanácsban megjelenő elemek, az egyházi és világi főurak, a nagybirtokosok alkották a nemzetnek előkelő, politikailag leginkább számottevő részét; az országgyűlésnek a tágabb királyi tanács volt fontosabbik, döntő befolyású alkotórésze. A nemzetnek a királyi tanácson kívül eső elemei, a közép- és kisbirtokos nemesség nagy zöme (s később a királyi városok), szóval az a része, mely a tanács tagjain, a főurakon kívül az országgyűlésen még megjelent, a királyi tanácshoz képest egészen a XV. század végéig igazán alárendelt jelentőségű, csekély politikai súlylyal bíró volt. Éppen a nagybirtokos uraknak a nemzet hátralevő elemeihez képest hasonlíthatatlanul nagyobb politikai fontossága hozta volt létre a tágabb királyi tanács intézményét. Ily módon az urak könnyű szerrel helyettesíthették a nemzetet, a tágabb királyi tanács az országgyűlést, melynek határozata különben is leginkább az ő határozata volt. Ezért sok nevezetes ügy, mely tulajdonképpen az egész nemzet hozzájárulását s közreműködését igényelte volna, a lassúbb s nehezkesebb mozgású országgyűlés mellőzésével a könnyedebb szervezetű, mozgékonyabb, sűrűn egybegyűlő királyi tanácsban intéztethetett el ugyanoly hatálylyal és érvényességgel — és intéztetett el csakugyan. Láttuk, a királyi tanácsban minduntalan hoztak országgyűlési decretumokkal tökéletesen egyenértékűnek tekintett végzemények; a tágabb királyi tanácsban ismételten történt egyetemes, országos hatályú adómegajánlás; és mutatkozott ez rendkívüli időkben is: a

királyi szék betöltése körül, mi pedig eredetileg a nemzet egyetemet jelentő országgyűlés hatáskörébe tartozott, soká a tágabb tanács rendelkezett. A tanács ezekben az országgyűlés közreműködését kétségkívül megkívánó ügyekben eklatáns módon az egész nemzet helyettesítőjeként járt el; épp úgy az *egész nemzet*, vagy miként ellentétben a királylyal mondani szokták, az ország *képviselőjének* tekintette magát gyakran egyéb ténykedéseiben is, habár az illető teendők nem is voltak az országgyűlés hozzájárulásához kötve. Innen van, hogy a „főpapok, országnagyok és előkelők“ sokszor mondják magukról, hogy „az egész ország nevében“, „az egész országot képviselve“ határoznak vagy teszik ezt vagy amaszt, kivált mikor megerősítik s jóváhagyják a király kijelentéseit. Miként a fent mondottakból önként értetődik, ily kitételekkel leginkább külügyi vonatkozású oklevelekben találkozunk, a tágabb királyi tanácsot jelölő körülírás, illetve a megjelent urak neveinek elősorolása mellett. Pl. 1376-ban, az aquilejai patriarchával kötött védelmi szövetséget megerősítő 7 főpap és 13 főbb országnagy „a saját maguk, utódjaik, örököseik és fiaik, továbbá egész Magyarország nevében s helyette, a maguk és a nevezett ország javainak lekötésével“ ígérk a szerződés megtartását.²³⁾ Az 1441-ben Erzsébet özvegy királynéhez küldött követeknek a királyi tanács részéről adott megbízó levél így kezdődik: „Magyarországnak Budán egybegyűlt főpapjai, zászlósurai, főispánjai, lovagjai, előkelői és nemesei, kik Magyarország egész testét képviselik.“²⁴⁾ Az 1474-ben Kázmér lengyel királylyal kötött békét aláírja számos névszerint felsorolt egyházi és világi főúr „és a többi főpapok meg országnagyok, kik egész Magyarországot képviselik.“²⁵⁾ A II. Ulászló és

²³⁾ „Nos... praelati,... barones regni Hungariae principales pro nobis, successoribus, heredibus et filiis ac vice et nomine totius regni Hungariae... cum obligationibus bonorum nostrorum et dicti regni...“ Kat. X. 611. Pór Antal e szavakból országgyűlésre vélt következtethetni i. h. 348.

²⁴⁾ „Praelati, barones, comites, milites, procures et nobiles regni Hungariae Budae congregati totum corpus regni Hungariae repraesentantes...“ Toleki X. 107. Hogy ez csakugyan a királyi tanács, a „praelati et barones“ kiadványa, bizonyítja a királynak egy nappal előbb kelt azonos szövegű megbízólevele u. o. 106. Lásd a tágabb királyi tanács különböző elnevezéseit tárgyaló jegyzetet.

²⁵⁾ „Nos... ceterique praelati et barones regni Hungariae, totum idem regnum repraesentantes...“ Kat. XV. 676.

Corvin János közötti egyezségről szóló hires farkashidai oklevelet kiadják: „az ország főpapjai, zászlósurai és előkelői, kik az ország egyetemét képviselik.“²⁶⁾ 1506-ban a Miksa császárral kötendő béke tárgyában kiküldött követeknek megbízólevelet ad külön a király, külön a tanács: sok-sok névszerint megnevezett főúr, kiknek nevei után ez az összefoglaló megjelölés következik: „egész Magyarország főpapjai, bárói, nemesei és előkelői, kik jelenleg ő királyi felsége körül Fejérvárott tartózkodnak és egész Magyarországot képviselik;“²⁷⁾ és Miksa császár, a ki pedig jól ismerte hazánk közjogi és politikai viszonyait, az ezen megbízólevelekkel megjelenő követeket épenséggel „Ulászló király s Magyarország rendei által“ küldötteknek mondja.²⁸⁾

Az az alkotmányjogi tény, hogy a királyi tanács így gyakran az egész nemzet képviselője, szinte szerveként jelentkezett s eljárta az országgyűlés hatáskörében is, természet-szerűleg visszahatott a királyi hatalom körére. Az itt fejtegetett jelenségek közül eddigelé éppen ez a visszahatás constatatott leginkább s tárgyalatott első helyen és leg-tüzetesebben, valahányszor a XIV. és XV. századnak, de kivált az Anjoukornak alkotmányi viszonyairól volt szó; holott az valóban nem egyéb, mint reflexe annak, hogy a tágabb királyi tanács hatásköre az országgyűlés rovására kiszélesült. Az által, hogy a királynak módjában állott, bizonyos az országgyűlés közreműködését igénylő főfontosságú ügyeket a királyi tanácsban, egyedül az egyházi és világi főurak közreműködésével elintézni, a király csakugyan nagy részben felszabadult az országgyűlésnek, annak a főhatalmi tényező-nek befolyása s ellenőrzése alól, a melylyel való kötelező együttműködés mindenkor a királyi hatalom legnevezetesebb, leghatásosabb korlátjául szerepelt. A király, tekintve a nemzet alkotmányos képviselte, az országgyűlés részéről való kor-

²⁶⁾ „... ceterique praelati et barones ac primores regni ipsum totum regnum repraesentantes fatemur...“ Suppl. II. 270.

²⁷⁾ „Nos Thomas... Franciscus Berizlo de Gyarmath praelati et barones ac nobiles et procures totius huius regni Hungariae nunc apud Maiestatem regiam in civitate Albaregali constituti, totum regnum Hungariae repraesentantes...“ Kat. XVIII. 447.

²⁸⁾ „Procuratores deputati a domino Vladislao rege et statibus regni Hungariae“ u. o. 449. Összefügg ez a 7. p. 3. j.-ében tárgyalattal?

látozottságot, a XIV. és XV. században tényleg *korlátlanabb*, függetlenebb volt, mint valaha; az Anjouk pl. alig tartottak két-három országgyűlést, Zsigmond is aránylag keveset, a többiek sem éppen sokat. De tekintve általánosságban a királyi hatalomnak a rajta kívül létező összes főhatalmi tényezőkhez való viszonyát s ezek részéről való korlátozottságát: a vegyesházakbeli királyokat (az Anjoukat sem) korántsem mondhatjuk korlátlanabbaknak, függetlenebbeknek, inkább autokratáknak, mint akár elődeiket, akár utódaikat. Mert az országgyűlésnél, melynek közreműködése s így korlátoló hatalma, bár a legfontosabb, de csak csekélyebb számú ügyekre terjedt ki, az országgyűlésnél jobban korlátozta őket a tágabb királyi tanácsnak az összes jelentékeny ügyekre kiterjedő, roppant tág körben kötelező meghallgatása s hozzájárulása; mit nem ront le az az igazság sem, hogy e korlátozás éppen folytonos, megszokott voltánál, továbbá — mint ismételten érintettük — inkább belső, udvari jellegénél fogva nem mindig éreztetett annak. A tágabb királyi tanács, láttuk az imént, lényegileg az országgyűléssel azonos célú s rendeltetésű intézmény volt, mindkettőnek hivatása lévén: az ország sorsának intézésében befolyást juttatni a királyon kívül másoknak is. A nemzet egyetemétől, illetve az országgyűléstől nagy mérvben függetlenült királyi hatalom annál nagyobb függésbe jutott a nemzet előkelő elemeitől, a királyi tanácsban megjelenő nagybirtokos uraktól. Tudjuk: „Und der König absolut, wenn er unsern Willen thut.“ Valami olyasféle volt akkor Magyarországon, bár fölötte enyhe alakban; mert a tágabb királyi tanács valóban a nemzetnek kiválóbb, értékeesebb részét, modern fogalommal: többségét jelentette, — nem ugyan a számbeli többséget, hanem azt a régi törvényeink²⁹⁾ és gyakorlatunk által mindig irányadóul tekintett érdemesebb, járatosb részt: a sanior parst.

Mielőtt a mondottakból levonnók a végső következtetést, tartozunk még rövid megjegyzéssel egy közel fekvő, önként feltoluló kérdésre vonatkozólag. A tágabb királyi tanács intézménye néhány századig állott fenn. Az alkotmányjognak intézménye lévén — azaz egyike azoknak az intézményeknek, melyeken belül az állami lét irányítása, az országlás, szóval

²⁹⁾ 1495: XXV. t.-cz. 5. §.; H. K. III. r. 2. cz. 8. §.

a politikai élet folyik — szerepe, a főhatalom többi tényezőihez való viszonya, jogállása nem maradhatott e hosszú időszak folyamán változatlanul, tökéletesen ugyanaz: sem a király, sem az országgyűlés irányában. A hatalmi viszonyok alakulását, a hatalom tényezőinek egyensúlyba helyezkedését befolyásoló különbnél-különb körülmények, a politikai élet mindmegannyi tényei magától értetődőleg befolyásolták a királyi tanácsnak jelentőségét is. Nevezetesen az országgyűléshez való viszony tekintetében állott be változás az utolsó Jagellók alatt: erről szólottunk már a tulajdonképpeni tanács alkotmányjogi fejlődése kapcsán és az illető helyeken elmondottuk, hogy a tanácsnak a szó szoros értelmében országgyűlést helyettesítő tevékenysége (adómegajánlás, királyválasztás stb.) megszűnt, mihelyt valósággá s köztudattá lett, hogy a királyi tanácson kívül is vannak a nemzetnek számottevő elemei — a megyékben szervezkedett köznemesség —, kik tehát nem rekeszthetők ki a legeslegfőbb országos ügyekben való döntésből. És a mi a királyhoz való viszonyt illeti, világos, hogy a tágabb királyi tanács befolyása erélyes, önálló uralkodók alatt — pl. Róbert Károly vagy Mátyás alatt — kevésbbé volt döntő s irányító, mint gyenge fejedelmek idején, kiknek nevében jóformán a tágabb királyi tanács uralkodott és a kik elmondhatták, mit V. László mondott halálos ágyán: „Azt tettem, mit az urak akartak.“³⁰⁾ De ezek az időleges különbségek csupán a működés intenzitására és gyakoriságára vonatkozáván, korántsem érintették az intézmény lényegét. Az a kép, melyet a tágabb királyi tanácsról és hatásköréről rajzoltunk, ama harmadfél évszázadnak bármelyik időszakát tekintve helyes és hű. A tágabb királyi tanács mindvégig a királylyal az országos ügyek intézésében együttműködő főhatalmi tényező maradt.

*

³⁰⁾ „Feci quod volnere barones.“ Kat. XIII. 1180. Midőn az 1525-iki rákosi országgyűlés folyamán a nemesség azt követeli, hogy a király egyedül jelenjen meg közöttük, e kérésüket így okolják meg: „Az urak az egész esztendőn át birják körükben a királyt; ne vegyék rossz néven, hogy a nemesség legalább rövid ideig egyedül akarta őt a maga körében látni.“ Fraknói, Magyar nemzet történelme a Hunyadiak és Jagellók korában 461.

A tágabb királyi tanács kétségkívül legsajátosabb, legjellegzetesebb intézménye a vegyes házakból származott királyok korabeli alkotmányának. A tágabb királyi tanács az a specificum, a mely legjobban megkülönbözteti azt úgy az Árpádok korának, mint a Habsburg korszaknak alkotmányától. Már pedig a tágabb királyi tanács, jól tudjuk, a vagyónuknál s ezen alapuló magánhatalmuknál fogva előkelő nagybirtokos uraknak, az aristokratiának volt a gyülekezete. Jelentette tehát a — társadalmi értelemben vett — aristokratiának nagymérvű résztvételét az állami hatalom gyakorlásában. Szóval: a vegyes házakbeli királyok korának alkotmánya a tágabb királyi tanács intézménye révén erősen aristokratikus³¹⁾ színezetet nyert — az aristokratia szónak államjogi értelmében —, és ekként jellemezhető legtalálókban: *aristokratiával vegyes monarchia*. Történetíróink is többé-kevésbé tisztán látták ezt (észrevették különösen annak szembeszökő módon, az országgyűlést háttérbe szorítólag való nyilvánulását a XIV. században és a XV.-nek első felében); legtisztábban Schönherr Gyula, ki Zsigmond koráról szólva megjegyzi, hogy „a király hosszas távolléte következtében egy neme az aristokratikus köztársaságnak kezdett kifejlődni“;³²⁾ és Csánki Dezső, midőn azt írja: „Magyarországot ez időben ott kell keresnünk a királyban s a főurakban.“³³⁾

A tágabb királyi tanácsban gyülekező aristokratia, ismétljük, a földbirtok aristokratiája volt. Ebben az intézményben kifejezésre jutott, hogy a nagybirtokkal nagymérvű közszereplés: az országos ügyek központi intézésében való nevezetes résztvétel jár. Tudvalevőleg a közjogoknak s kötelezettségeknek a földbirtokhoz csatolása és mérvüknek a földbirtok mértékétől való függővé tétele az, a mit hűbériségnek szoktak nevezni: a tágabb királyi tanács intézménye ekképp hűbéri alapokon nyugodott, egyenesen hűbéri intéz-

³¹⁾ Aristokratikus: a megelőző és követő századok alkotmányához képest is (nem is csupán a maihoz képest). Az 1848 előtti alkotmány egészében is aristokratikus volt, csupán a nemesség alkotván a nemzetet. L. Schvarcz Gyula Aristokratia czikkét Magyar Jogi Lexikon I. 298. A vegyes házakbeli királyok korának alkotmánya tehát voltaképpen *hatványozottan aristokratikus*.

³²⁾ Az Anjouház örökösei (Magyar nemzet történelme III.) 584.

³³⁾ 36 pecsétetes oklevél 1511-ből Turul 1887. évf. 10.

mény volt. A magyar közviszonyoknak hűbérivé fejlődése ezzel felhatott a főhatalom megoszlásának sphérájába, az alkotmány legmagasabb vidékébe. A vegyes házakbeli királyok korának alkotmánya ez által nem is csak aristokratikus, hanem egyben erősen hűbéri elemeket is vett fel: mondhatni *hűbéri aristokratiával vegyes monarchiává* lett.

A XIV. és XV. századbeli alkotmánynak illetén hűbéri színezése: egy új, harmadik, hűbéri eredetű főhatalmi tényezőnek létesítése legmagasabb alkotmányi fejleménye, csúcsa volt közállapotaink hűbérivé fejlődésének; de nem volt annak végső terméke. Végső, maradandóbb terméke maga a rendi alkotmány: a nemzetnek, a főhatalom másik tényezőjének a földbirtok alapján, vagyis hűbéri alapon történt rendekre oszlása.³⁴⁾ Ennek a hűbéries fejlődésnek, a rendi alkotmány megalakulásának pedig középpontja, ható mozzanata volt: *az örökös főrendiségnek az egységes nemességből kiválása*. És éppen az a tény, hogy ez utóbbi fejlődés a magyar alkotmánytörténetnek leginkább hűbéri jellegű intézményén: a tágabb királyi tanácson vezetett át, szolgáltatott nekünk okot s alkalmat, hogy a tágabb királyi tanácscsal ily részletesen s behatóan foglalkozzunk.

16. A mily tiszta és világos képet rajzolhattunk a tágabb királyi tanács sokoldalú és az ország sorsára lényeges befolyású működéséről, oly kevés az, mit e működés mikéntjéről, *módjáról* mondhatunk. A mennyire élesen domborodnak ki a tanács működésének eredményei, annyira homályos, ingadozó körvonalakban jelentkezik annak külső folyamata. És a mi keveset erre vonatkozólag tudunk, mind azt mutatja, hogy a tanács tevékenysége nem folyt le fix, meghatározott szabályok szilárd keretében, hogy arra mind az idő, mind a hely, mind a személyi stb. körülmények tekintetében a pillanat szüksége, az alkalom, a helyzetnek sokféle concret eleme s ténye volt irányadó, szóval hogy a tanács működése nélkülözte a szervezettséget, a szilárdul kifejlett alakot.

Látjuk ezt mindjárt ama legfontosabb kérdés vizsgálatánál: minő formában, minő gyülekezetekben¹⁾ ment végbe a

³⁴⁾ V. ö. Hajnik, Egyetemes európai jogtörténet 4. kiad. 235.

¹⁾ A tágabb királyi tanács gyülekezeteinek nevei: conventus, congregatio, diaeta. Midőn a „praelati et barones ac procures“ (vagy a király)

tanács működése. *Eleve kijelölt* időpontokban gyűlt-e össze szabály szerint a király udvarában? És ezekhez a rendes összejövetelekhez képest kivétel számba mentek-e a politikai helyzet folytán szükségessé vált egyéb, különösen egybehívott gyűlések?²⁾ Forrásaink a legesekélyebb alapot sem nyújtanak igenlő válaszra; és a források hallgatása a kornak egyik legnevezetesebb intézményét illető legnevezetesebb körülmény tekintetében, „ubi loqui potuissent“ — midőn egy-egy megjegyzés, utalás a gyűlekezésnek rendes, szabályozott voltára oly természetes, önként kínálkozó lett volna —, méltán fogadható el bizonyítékul — bizonyítékul arra, hogy: nem. Az első fejezetben elmondottuk, hogy véleményünk szerint a nyugateurópai curiák intézménye hatással volt a tágabb királyi tanács intézményének kifejlődésére, nevezetesen, hogy az olasz és német udvari gyűlekezetek példája mozdította elő s gyorsította a királyi tanácsnak az összes nagybirtokos osztály gyűlekezetévé való tágulását; és közismeretű, hogy ezek a curiák a Nyugat egyes országainak s tartományainak hűbéri jogában részletes szabályozást nyertek volt és az uralkodó vasallusainak szigorúan köteleességévé tétetett, hogy bizonyos tüzetesen meghatározott egyházi ünnepeken és ünnepélyes alkalmakkor a fejedelem udvarában megjelenjenek. Ámde az illető helyen megemlítetük egyuttal a magyar birtokjog sajátos természetében rejlő nehézségeket, melyek okozták, hogy lehetetlenné vált a résztvételre kötelezetteknek egyénenkénti megjelölése s ezzel együtt az intézménynek beható szabályozása egyáltalán. Világos, hogy így első sorban a szabályozás legfontosabb részének: a gyűlekezési idő s alkalmak általánosságban, eleve való meghatározásának kellett elmaradni. Nem is bukkanunk ily meghatározásnak nyomaira. Abból pl. hogy Zsigmond, „curiáinak látogatására és a tanácskozásokon való megjelenésre“

---

különösen ki akarják fejezni az egybegyűlés tényét, azt, hogy tanácsot formálnak, „nunc apud regiam Maiestatem constituti“, „pro tempore cum regia Maiestate existentes“ s hasonló jelzőkkel élnek, mire sok-sok példát találni idézeteink között.

²⁾ A mint a germán őszalkotmány „conciliuma“ (l. Timon ily czimű művét 9. l. s. kk.) „echt“ vagy „ungeboten“ és „geboten“ gyűlésekben (Ding) működött. Schröder Richard, Lehrbuch der deutschen Rechtsgeschichte 21., 44.

kötelezi az ország nagyjai közé fogadott rácz despotát,³⁾ korántsem következtethetünk e „curiáknak“, a tágabb királyi tanács összejöveteleinek *előre* meghatározottságára; csupán az derül ki, hogy ezeket az időről-időre való gyülekezeteket párhuzamba állították és kapcsolatba hozták a német Hof-tagokkal. A mint nem bizonyítja e gyülekezetek idejének általános szabály által megállapított voltát az sem, hogy néha nagyfontosságú ügyek elintézése a „főpapok, zászlósurak és előkelők“ legközelebbi összejöveteléig halasztatik el.⁴⁾

Forrásaink alapján azt kell mondanunk, hogy a tágabb királyi tanácsnak egybegyülése, illetve együttléte nagyjában véletlen jellegű, *esetleges* dolog volt. Mindig akadt több-kevesebb egyházi és világi főúr, a kiket hivatalos ügyek — pl. a vajdákat, bánokat, főispánokat, várnagyokat — vagy különféle személyes érdekeik a királyi udvarba vittek s ott marasztottak rövidebb-hosszabb ideig. És ha így történetesen sokan látogatták meg az udvart, ha tekintélyes számmal voltak jelen s éppen a tekintélyesebbek: teljes joggal a király nagyobb tanácsaként léphettek fel s szerepelhettek. És bizony sokszor eshetett meg, hogy így véletlenül, különös ok s előkészület nélkül egyszerre „együtt volt“ a tágabb királyi tanács. Tudjuk, egynehány főpap és báró szinte állandóan tartózkodott az udvarban: a király legbizalmasabb főemberei, nevezetesen a kancellária és az udvartartás élén állók, a királyi törvényszéken huzamos ideig elfoglalt nádor, országbíró s előkelő ülnökök, szóval a tulajdonképpeni tanácsnak főrangú tagjai s fejei; hisz láttuk, akkor is, midőn a törvényszékkel kapcsolatos, szoros értelemben vett tanácsnak szervezése s betöltése

³⁾ „Curias nostras regias... instar ceterorum baronum ipsius regni Hungariae personaliter visitare et ipse Georgius consiliis interesse debeant et teneantur.“ Fejér X/6. 812.

⁴⁾ Pl. „Distuleramus illam (causam) usque praelatorum et procerum nostrorum conventum, quem hic Budae mandato nostro tunc proxime erant habituri“, írja Mátyás 1465-ben Suppl. II. 174. II. Ulászló Prágából értesíti a székely nemzetet, hogy Drágffy Bertalan erdélyi vajda lemondása tárgyában később fog határozni „donec redibimus et plenius cum dominis praelatis et baronibus illius regni super hac re tractabimus.“ Keltezetlen oklevél Jászóvári codex 145a. Látjuk is, ama bizonyos legközelebbi összejövételnek, melyre czélzás történik, időpontja nem általánosságban, hanem egy-egy konkrét ténnyel van meghatározva, minő királyi meghívás vagy a királynak külföldről haza térte.

az országgyűlés hatáskörébe tartozott, a kirendelt tanácsnak változó számmal praelatusok és bárók is tagjai, legelőkelőbb s legbefolyásosabb tagjai. Ilyképpen esetleg még csupán öt-tíz főúrnak a királyi udvarba érkezése s ott időzése elég volt ahhoz, hogy a tágabb királyi tanács együttlévőnek mondassék s hogy a jelenlevők „praelati et barones“ gyanánt tárgyalják s döntsék el az országos ügyeket. Ime ez az a pont, hol a tulajdonképpeni tanács és a tágabb királyi tanács intézményei mintegy egymásba látszanak olvadni s a határvonal szinte elmosódik; és bizonyára ez az oka, hogy még egyik-másik legkiválóbb történetírónk is figyelmen kívül hagyja a jogtörténetírásnak Knauz óta általánosan elfogadott azt az alaptételét, hogy a vegyes házakbeli királyok korában két királyi tanács állott fenn. Pedig e dolgotat folyamán lépten-nyomon meggyőződünk arról, hogy a két tanács alapjára, szerkezetére azaz összeállítására, feladataira, rendeltetésére, működésére merőben különböző, sőt ellentétes. És ezt az igazságot nem rontja le az imént említett jelenség sem, hogy csakugyan nem tudnók megmondani, hány ideiglenesen az udvarban időző főúrnak résztvételére volt szükség, hogy már ne a tulajdonképpeni tanács főrangú tagjainak értekezletéről, hanem az aristokratia egyetemét jelentő tágabb királyi tanács gyülekezetéről szólhassunk. Nem ritka jelenség az a jog egyéb területein sem, hogy két teljességgel önálló jogintézmény egy bizonyos pontban egybefolyjni látszik. Melyik civilista tudná szabatosan megjelölni azt a mennyiséget, melynél többé nem lehet szó vagylagos kötelemről, hanem tisztán fajlagos kötelelem forog fenn? És mégis, melyik civilistának jutna eszébe tagadni az alternatív és generikus kötelelem minden oldalú különbözőségét?

E rövid kitérés után hadd folytassuk fejtegetéseinket.

A tágabb királyi tanács gyülekezetei tehát nagy részt tekintélyes számú egyházi és világi főuraknak a királyi udvarban való esetleges, mondhatni szándékolatlan (azaz a *gyülekezés* közvetlen szándéka nélküli) összejövetelei voltak. Bizonyos rendesen visszatérő időpontokban ugyan nagyszámú főúrnak a király székhelyén való megjelenése s így egyszersmind a tágabb királyi tanácsnak együttléte előrelátható, legalább is valószínű volt; t. i. a nyolczados törvényszakok megkezdése

alkalmával, mikor a peres felek tömege lepte el az udvart, kivált azok, kiknek legkevésbbé volt okuk kimélni az ut költségeit: a hatalmas nagybirtokos urak. Nem kételkedhetünk abban, hogy a tágabb királyi tanácsnak a nyolczadok idején való gyülekezése némileg a szokásosság és állandóság jellegét nyerték,⁵⁾ a nélkül, hogy egészen megszűnt volna esetleges voltuk (mely ugyan tagadhatatlanul csökkent) vagy hogy éppen kötelező szabálylyá válhattak volna.

Természetes, hogy a tágabb királyi tanács nem tölthette be nagyszerű hivatását egyedül ily többé-kevésbbé történetes gyülekezésekben. Működésének bizonyára java s legfontosabb része *tulajdonképpen*, azaz *az egybegyűlés szándékával s egyenesen országos ügyek megvitatása czéljából* létesített összezejöveleteken ment végbe. Valahányszor a tanácsnak lehetőleg teljes számban való közreműködését igénylő nagyfontosságú ügyek merültek fel, kivált sürgősen elintézendők, összehivattak a „főpapok, országnagyok s előkelők“, nem is mindig a királyi udvarba, felette gyakran a körülmények s a helyzet utmutatása szerint egyéb helyekre. És a tágabb királyi tanácsnak (nem is szólván hogy jelentőségét, de) különálló, befejezett intézményi voltát semmi sem mutatja kézzel foghatóbban ezeknél a „congregatio, conventus, diaeta“ névvel jelölt s a királynak vagy másoknak egyenes felszólítására tartott összezejöveleteknél, melyek világosan úgy jelentkeznek, mint ideiglenes, határozott rendeltetésű együttléte olyanoknak, kik rendszerint ninesenek együtt: az ország előkelő, gazdag urainak. Sok-sok ilyen gyülekezetről van tudomásunk és ki a megmondhatója, a tágabb királyi tanács harmadfél százados fennállása alatt hány ily összezejövetel történt, melynek különösen egybehívott, valóságos „conventus“ voltáról nem maradt reánk adat, ha talán ismerjük is a tanácskozások tárgyait és a határozatait.

A következőkben fel fogjuk sorolni a tágabb királyi tanácsnak előttünk ismeretes⁶⁾ ilyen gyülekezeteit.

⁵⁾ „1401 husvét után“ mondja Schönherr Gyula, „az országnagyok megjelentek Budán, hogy a szentgyörgynapi nyolczados törvényszékek alkalmával a szokásos országos tanácskozásokat megtartsák.“ I. h. 447.

⁶⁾ Teljességre — bármennyire kíváncs volt volna — az alábbi felsorolás igényt nem tart. A kiadatlan oklevélanyagnak felhasználásáról alig lehetett szó. De még az oklevéltárakban s egyébütt közzétett összes

A „főpapok, bárók és előkelők“ a király „rendeletére“ egybegyültek:

1311-ben;⁷⁾

1379-ben Visegrádon;⁸⁾

1397-ben Kőrösudvarhelyt;⁹⁾

1410. pünkösdkör Nagyszombaton;¹⁰⁾

1422-ben Nagyváradon;¹¹⁾

1426-ban Lippán;¹²⁾

1430-ban Nagyszombaton;¹³⁾

1435. márcziusban Pozsonyban;¹⁴⁾

1452-ben Budán;¹⁵⁾ ugyanabban az évben Pozsonyban;¹⁶⁾

1456-ban Budán;¹⁷⁾

anyagnak átkutatása is lehetetlen volt. Sőt megeshetett, hogy a tanulmányozott gyűjteményeknek is egyik-másik becses adata kikerülte a figyelmemet.

⁷⁾ Bizonyossággal ugyan csak azt tudjuk, hogy a királyt adott szava kötelezte a tágabb tanács egybehívására. „Si non contingat fieri regni congregationem generalem, ex tunc dominus rex convocabit praelatos et barones fideles et nobiles regni aequitatem servantes... et habito consilio eorundem...“ Kat. VIII. 218. — Idetartozó 1320: Fejér VIII/7 126.?

⁸⁾ „Rex congregavit consilium suum in Visegrado,“ jelentik a velencei követek. Dipl. Eml. az Anjouk k. III. 182.

⁹⁾ Schönherr i. m. 437.

¹⁰⁾ „...Domino nostro rege nec non... (sok névszerint említett egyházi s világi úr)... plurimisque aliis... proceribus pro nonnullis arduis... regis et regni agendis expediendis Tyrnaviae constitutis et praesentibus.“ Országbirói hiteles kiadvány Tört. Tár. 1884. évf. 228.

¹¹⁾ „...Varadinum universos praelatos, barones ac proceres regni nostri pro habendis certis tractatibus fecimus accersiri...“ Perhalasztólevél Hazai Okmt. II. 233.

¹²⁾ Schönherr i. m. 564.

¹³⁾ „Nobis unacum praelatis et baronibus regnique proceribus in civitate nostra Tyrnaviensi constitutis“... Hazai Okmt. III. 359.

¹⁴⁾ „Congregatis et in nostrae Maiestatis praesentiam accersitis universis praelatis, baronibus et proceris praescripti nostri regni...“ U. o. VII. 456.

¹⁵⁾ ¹⁶⁾ „Cum omnibus illis dominis praelatis et baronibus regni, cum quibus in praesentiarum in hac civitate Budensi conventionem fecimus et tenemus, maturo... consilio deliberavimus et decrevimus cum eisdem ad civitatem Posoniensem iterum proxime accedere.“ Teleki X. 322. (Ide vontuk e két esetet, hisz a kormányzó a kiskorú Lászlónak viselte képét.)

¹⁷⁾ V. László „hat für sich gefordert Praelaten, Fürsten und Herren desselben Reiches.“ Carvajal pápai követ levele u. o. 499.

1465. júniusban Budán;¹⁸⁾

1466-ban Tolnavárott;¹⁹⁾

1468-ban Nagyváradon;²⁰⁾

1509-ben Budán;²¹⁾

1514-ben Budán;²²⁾

1518-ban ugyanott;²³⁾ és van tudomásunk egy II. Ulászló által egybehívott további gyülekezetről.²⁴⁾

Kifejezetten említett királyi egybehívás nélkül, részben vezérlő szerepet játszó egyes főemberek felszólítására, de kétségkívül összejövetel és tanácskozás közvetlen szándékával létesült gyülekezetek a következők:

1315-ben Temesvárott;²⁵⁾

1358-ban Bácsott;²⁶⁾

1401-ben Tatán;²⁷⁾

1416-ban Budán;²⁸⁾

1432-ben ugyanott;²⁹⁾

---

¹⁸⁾ „Distuleramus illam (causam) usque praelatorum et procerum nostrorum conventum, quem hic Budae mandato nostro tunc proxime erant habituri. Quo habito...” Suppl. II. 174.

¹⁹⁾ „Convenimus his diebus cum certis praelatis et baronibus nostris in oppido Tolnavár.” u. o. 176.

²⁰⁾ „El Re de Ungheria ad questa pascha epifania fa una dietta con soy baroni, secolari e clerici in Varadino.” Dipl. Eml. Mátyás kor. II. 88.

²¹⁾ Fraknoi i. m. 386. A királyi meghívót (Dl. 21927) szó szerint közöljük a függelékben.

²²⁾ Királyi meghívólevél Jászóvári codex 207a és 210a. Lásd teljes szövegét a függelékben.

²³⁾ „Ob multa et ardua regni negotia Maiestas regia indixit conventum quendam particularem... Intererunt dumtaxat domini regni primores.” Kat. XIX. 139.

²⁴⁾ „Universos dominos praelatos et barones regnique proceres, ut scis, ad nos accersiri iusseramus.” Keltezetlen országgyűlésre szóló regales — a függelékben közöljük — Jászóvári codex 38b.

²⁵⁾ „Cum nos ad dominum nostrum Carolum illustrem regem Hungariae... convenissemus in Temesvár inibidem ad tractandum...” Több főpap által kiadott bizonyáglevél Hazai Okmt. I. 110.

²⁶⁾ „Convenientibus ad nostram ecclesiam et tractantibus de quibusdam regni... negotiis (számos főpap és főúr) fidelibus et consiliariis regiae Maiestatis.” Bácsi káptalan kiadványa. Századok 1897. évf. 512.

²⁷⁾ Schönherr i. m. 451.

²⁸⁾ Schönherr i. m. 531.

²⁹⁾ „Praelati et barones regni vestri Hungariae,” írja János zágrábi püspök Zsigmond királynak, „in festo S. Laurentii proxime praeterito

1433. nyarán ugyanott;³⁰⁾
 1443. májusban ugyanott;³¹⁾
 1444. augusztusban Szegeden;³²⁾
 1455. júliusban Budán;³³⁾
 1455. őszén Péterváradon;³⁴⁾
 1474-ben Budán;³⁵⁾
 1478-ban Budán;³⁶⁾
 1492-ben ugyanott;³⁷⁾
 1515-ben ugyanott.³⁸⁾

Egybegyült továbbá a tágabb királyi tanács s együtt volt mindannyiszor, a mikor az országgyűlést hívta össze a király. S ilyenkor sem csupán az országgyűlés elé vitt javaslatok s ügyek, hanem egyéb kérdések s teendők is foglalkoztatták a tanácsot, melynek országgyűlés idején való helyzetéről a következő fejezetben még bőven leendő szó.

A működés módjának részleteit, a *tanácskozáások menetét s lefolyását* illetőleg biztos ismereteink alig vannak s inkább csak gyanításokkal állhatunk elő. Természetszerűleg a király rendszeren maga jelent meg az ülésen s személyesen vezette a tanácskozást; de számos adat tanúsítja, hogy a király maga nem vett részt mindig a tanácsban,³⁹⁾ lehet, hogy egészségi

pro parte maiori ad civitatem... Budensem... in unum convenerunt pro defensione dicti regni.“ Fejér X/7. 439.

³⁰⁾ Schönheer i. m. 588.

³¹⁾ Kat. XIII. 229.

³²⁾ Fraknói i. m. 50., Kat. XIII. 330.

³³⁾ 16 névszerint megnevezett országnagy „ceterique praelati et barones ac proceres regni Hungariae primum Jaurini, nunc Budae congregati“ üdvözlík III. Calixt pápát. Batthyányi, Leges eccl. III. 502.

³⁴⁾ Fraknói i. m. 138.

³⁵⁾ „Praelati et barones ac consilarii dicti regni Hungariae... in conventionem nostram generali...“ Kat. XV. 677., 679.

³⁶⁾ „Voluimus in hac congregatione praelatorum ac baronum nostrorum ac etiam plurium regni nobilium hic Budae nobiscum proxime celebrata“... Kat. XVI. 181.

³⁷⁾ „Quum praesente... domino rege in frequenti congregatione procerum totius regni essem“, jelenti Péter kalocsai érsek a pápának u. o. XVII. 461.

³⁸⁾ „In futura diaeta, quae Budae celebratura sit...“ írja Drágffy János Kanizsai Lászlónak. Kovachich is megengedi, hogy itt alkalmasint a főpapok és bárók „consilium“-áról van szó. Suppl. II. 359.

³⁹⁾ „Distuleramus (causam) usque... conventum... Quo habito, ubi res ipsa per hos, qui eius antea conscii fuerant,“ így írja le Mátyás

stb., lehet, hogy taktikai okokból, hogy előzetesen kipuhatolja, a többség merre hajlik. Ilyenkor — hasonlóan, midőn a tanács az országgyűlés egyik részeként (mondhatni: házaként) ült együtt — bizonyára az országnak első tisztviselője, a nádor, illetve, ha volt, a különösen kirendelt helytartó (kormányzó) elnökölt.⁴⁰⁾ Az 1495: XXV. t.-cz., bizonyára az általa viselt főudvarmesteri tisztség 40a) okából, a királyi főajtónállómesterre ruházta az elnöki tiszteket — legalább országgyűlés idejére.⁴¹⁾

Kifejlődtek-e az állandó gyakorlat révén a tárgyalás rendjére s vitelére nézve bizonyos szabályok s elvek — quasi házszabályok — és milyenek? nem tudjuk. Az 1495: XXV. t.-cz. kétes jelentőségű rendelkezésein kívül még egy házszabályszerű intézkedéssel találkozunk csak, s ez szintén magától a törvényhozástól ered. Az 1507: VII. t.-cz. ugyanis — a tágabb királyi tanácsról általánosságban szóló törvények elősorolása közben kifejtettük, hogy e törvényezik nem vonatkozhatik a törvényszékkal kapcsolatos, kirendelt tanácsra — meghagyja, hogy „ha a király tanácsában valamelyik főúr vagy honlakos az ország szabadsága, közjava vagy törvényei ellenére cselekednék nyíltan s vakmerően, az ülnök-tanácsos urak tartozzanak őt a legközelebbi országgyűlésen a rendeknek névszerint feljelenteni“.⁴²⁾

az 1465. juniusi gyűlést, illetve annak egyik ülését, „*in medium proposita fuisset, facta deliberatione visum est negotium illud tractare non oportere*“ Suppl. II. 174. A mások által tett — sőt önálló kezdeményezésül felütemelt — előterjesztésből bizton következtethető a királynak ez izbeni távollétére. Sőt az alább tüzetesen tárgyalandó 1495: XXV. t.-cz. nyomán, mely elrendeli a tágabb királyi tanácsnak országgyűlés alkalmával előzetes, korábbi összehívását és megállapítja a szavazás módját, — nem tétetvén említés a király részvételéről — a király távollétét lehetne szabályszerű, rendes dolognak tekinteni. Ámde nem szabad megfelelkezünk arról, hogy e törvényezikben a tanácsnak merőben ön jogi tevékenységéről, nem mint tanácsnak, hanem mint az országgyűlés egyik részének üléseiről van szó.

⁴⁰⁾ Lásd Knauz i. m. 12. 40a) V. ö. Quadripartitum III. r. 6. cz.

⁴¹⁾ „Magister Janitorum Suae Maiestatis (qui una cum eisdem pro huiusmodi negotiis tractandis interesse debet) imposito silentio votum cuiuslibet singillatim exquirat.“ 5. §.

⁴²⁾ „Si quis dominorum, aut regnicolarum, in Consilio Regiae Maiestatis, contra libertatem, et commune bonum, atque statuta huius regni, palam publice et temerarie agere attentaret, talem teneantur praescripti domini Assessores in generali dieta proxime semper ventura

A tágabb királyi tanács működésének mikéntjét s szervezetét érintő harmadik s utolsó törvényünk az 1492: VII. t.-cz., mely kimondja, hogy a király, „midőn Magyarország ügyeiről folyik a vita, idegeneket, más nemzetbelieket a tanácskozásokra, a tanácsba meg ne hívjon“. ⁴³⁾ E cikkely szóról-szóra meg-egyezik II. Ulászló választási szegődvényének 10. szakaszával, melynek beillesztésével az urak — a szegődvény szerkesztői — jó előre biztosítani iparkodtak magukat a király eddigi főemberei-
nek, a cseh nagyoknak a magyar ügyekbe, azaz a tágabb királyi tanács hatás- s hatalmi körébe való beavatkozása ellenében.

Ez egyetlen tételes rendelkezésnek kapcsán, mely a tágabb tanács tagjaira vonatkozik, áttérünk már most a tanács működésének személyi körülményeire. E tanulmány-
nak mindjárt első lapjain láttuk, hogy a tágabb királyi tanácsnak a gazdag, hatalmas nagybirtokosok, szóval a fő-
urak voltak birtokaikon, magánjogi alapon nyugvó előkelő-
ségüknél fogva örökös, született tagjai. ⁴⁴⁾ Minden főurnak „természetes“ joga volt a királyi tanácsban részt venni; sőt e közjognak másik oldala, kötelesség volta is többé-kevésbbé hangoztatott, kivált a közhivatalt viselő uraknál. ⁴⁵⁾ Azonban a „főúr“ fogalma a nagybirtok fogalmának határozatlan, nem szabatos voltánál fogva maga sem volt tiszta, világos, szabatosan körülírható; és így a királyi tanácsban helyet foglaló nagybirtokos, főuri osztálynak alsó határai is elmosódtak s ingadoztak. Már pedig azokból, miket a tágabb királyi tanács működésének időbeli körülményeiről mondtunk, eléggé kitetszik, hogy ez az alsó határ vonal a tanácsban való megjelenés körüli valamelyes állandó gyakorlat és szokás által nem rögzödhetett, nem szilárdulhatott meg. A tágabb királyi tanács gyűlékezéseinek imént előadott szabályozatlansága lehetetlenné tette az ilyen gyakorlat állandósulását s ezzel együtt a tanácsban való részvételtre hivatott főuri osztálynak kifelé

universis dominis praelatis et baronibus ac ceteris regnicolis ex nomine manifestare.“

⁴³⁾ E törvényezikről is kimutattuk fentebb, hogy az a tágabb királyi tanácsra értendő.

⁴⁴⁾ Történetíróink közül különösen Fraknoi hangsúlyozza ezt a született tanácsos voltukat i. h. 85.

⁴⁵⁾ L. a Brankovics Györgynek magyar zászlósuraságot adó 1426-iki oklevelet Fejér X/6. 812. V. ö. e pont 3. j.

való meghatározódását. Utjában állott ennek mindenekelőtt a gyülekezéseknek nagyrészt véletlen, esetleges jellege. Midőn a királyi udvarban történetesen szép számmal voltak jelen főurak, az ekként „együtt levő“ királyi tanácsban bizonyára részt vettek szintúgy történetesen az udvarba érkezett olyan egyének is, kik, ha talán tekintélyes vagyonnal rendelkeztek is, voltaképpen mégsem tartoztak az ország leggazdagabb urai közé; közrejátszhattak ebben a legkülönfélébb személyi okok: pl. első rangban sorakozó oligarchákkal való családi, szomszédi összeköttetés stb. Ezzel kapcsolatban nem csekélyebb nehézségeket támasztottak a főuri osztálynak körülhatárolása tekintetében a helyi körülmények. Számos udvari tisztviselő, a kamarások, kapitányok stb. kétségkívül megjelentek a tágabb királyi tanács ülésein akkor is, midőn ugyanoly előkelő családból származó s egyenlő vagyonu trenesenmegyei vagy máramarosi nemes nem igen gondolt volna arra, hogy az ország legelőkelőbb, leggazdagabb urai között megjelenjen. Éppúgy a királyi székhely körül fekvő megyéknek aránylag kisebb urai is gyakrabban s inkább látogathattak el az udvarba és ülhettek a tanácsban, mint a távolabbi megyékbeli hasonló sorsú főbb nemesek. S viszont, midőn a király nem a központba, nem udvarába, hanem egyik-másik vidéki városba vagy várba, pl. Pozsonyba, Lippára hívja össze a tágabb tanácsot, a környékbeli főurak természetesen nagyobb számmal voltak jelen, mint a milyenben a királyi udvarban tartott gyülekezetenek átlag megszoktak jelenni, olyanok is, kik a tanácsban különben csak ritkán vettek részt. Hasonlóan, midőn a király háborúba menet vagy hadból jövet tartott tanácsot s még körülötte táborozott az egész fegyveres nemzet, az urak is szinte teljes számmal; és még inkább országgyűléskor. És a meddig ez így volt, a különösen egybehívott, tulajdonképpeni összejöveteleknél alkalmazott királyi meghívás sem vezethetett a tanácsban való magánjogú, örökletes résztvételre hivatott főurak körének szilárd elhatárolására. Mert az ilyenkor természetesen használatba vett királyi meghívó-levél⁴⁶⁾ nem

⁴⁶⁾ A tágabb tanács összejöveteleire szóló királyi meghívólevélről, bár szükségszerűen igen régi, oly régi, mint az országgyűlési regális (l. alább), törvényeinkben nem tétetik említés. Két ily meghívót ismerünk,

volt egyéb, mint egyszerű administratív eszköz; nem jelenthetett egyebet, mint a mit kifejezetten mondott: hogy a király az illető főúrnak tudomására akarja hozni a tágabb királyi tanács egybegyűlését, és hogy megkívánja, vagy éppen megparancsolja jöttét. De nem jelenthette a fennálló állapotok között azt, hogy csakis a királyi levéllel meghívottaknak van joguk a tanács ülésein megjelenni. Ha egy főúr, kihez ugyan meghívó nem intéztetett, de a ki a királyi tanácsban különben (gyakrabban vagy ritkábban-e, közömbös lehetett) megszokott jelenni, egyéb módon tudomást szerezvén a tágabb királyi tanács összejöveteléről, vagy történetesen a gyűlés helyén tartózkodván, az ülésen megjelent: kinek jutott volna eszébe, az illetőt, mivel különösen levéllel meg nem hivatott, a tanácskozásokban való részvételtől kizárni? Így tehát a főúri osztályt a nemzet többi rétegeitől elkülönítő határvonal fixirozódásának el kellett maradni.

E szabályozatlan, szervezetlen állapotnak következménye és külső jele: hogy hiányzik a főurak körébe tartozást, a királyi tanácsban való állandó, örökletes részvételre jogosultságot hiven jelölő egyéni jellegű kifejezés. A XIV. századra vonatkozólag talán a név elé függesztett „dominus“ szót tekinthetnők a főúri állapot ily tényleges természetű kifejezőjének; de ez a jelző a XV. század előrehaladásával hovatovább mind jobban demokratizálódik. Oly világos, minden kétséget kizáró és (az alkalmazás körét tekintve) szabatos használatú egyéni jelölés, minő a XVI. század dereka óta a „magnas“ (l. alább), a vegyes házakbeli királyok korában, a tágabb királyi tanács fennállása idején, nem fejlődhetett ki. Megalakult ugyan a XV. század második felében egy az előkelő, főúri állapotot jelző egyéni használatú elnevezés, éppen az előkelőségnek legbecsesebb tartalmához, a királyi tanács „természetes“ tagságához kapcsolódottan: a *baro naturalis*. De e kifejezés, melyről a II. részben, a bárói czim fejtegetésénél bővebben fogunk szólni, — nem is említvén, hogy kézzelfogható, jogi ismérvekhez magától értetődőleg kötve

---

II. Ulászló korából; mindakettő eddig kiadatlan lévén, a függelékben közöljük. Szokásban létét tanúsítja továbbá az ugyanott közzétett országgyűlésre szóló regalesnak egyik helye: „Universos praelatos et barones regnique procures, ut scis, ad nos accersiri iusseramus.“

nem volt — nem alkalmaztatott abban a tág körben, melyben jelentésénél s alapjánál fogva alkalmaztathatott volna, csupán a legkétségtelenebb urakra, a főurak körének esúcsaira, a mi szintén érdekes bizonyítéka azoknak a nehézségeknek, melyek a főúri osztály kevésbbé szembetűnő, mondhatni: alsóbb elemeinek fix meghatározása körül felmerültek. És ezek a nehézségek okozták, hogy bár a király — mint említők — sűrűn nevezi a tágabb királyi tanácsot röviden „tanácsosainak“ (consilarii) és „consiliarii“ gyakori gyűjtőneve a főurak körének, az aristokratia összességének,⁴⁷⁾ a consiliarius (tanácsos) jelölés mégsem vált a főúri osztály egyes tagjainak egyéni jelzőjévé. A király csak nagy ritkán nevez egy-egy urat „tanácsosának“ tisztán főúr voltánál fogva, azon az alapon, hogy a tágabb királyi tanácsnak született tagja; — erre jóformán csak külföldi uralkodónak, kormányának szóló oklevélben van példa.⁴⁸⁾ Az esetek tulnyomó nagy többségében a „consiliarius“ mint egyéni jelző a tulajdonképpeni tanács tagjai közül való, tehát állandóan a király körül tartózkodó s a folyó ügyek vitelében segédkező egyházi vagy világi főurat vagy egyszerű nemest jelenti.⁴⁹⁾

⁴⁷⁾ A „domini“ értelmében használt „consilarii“ néha magába foglalja a főúri osztály két legelső csoportját, a főpapokat és a zászlós-urakat is, néha nem. E szóhasználat példái: „Austriac dux de nostris consiliariis recepit...“ 1341. Kat. IX. 205.; „multis tractatibus inter dominum regem, seu barones et consiliarios suos et...“ 1358. Dipl. Eml. az Anjoukorból II. 508.; „habita deliberatione cum praelatis et baronibus ceterisque consiliariis nobiscum existentibus“ 1464. Suppl. II. 163.; „praelati et barones ac consilarii dieti regni Hungariae“ 1474. Kat. XV. 677.; „praelati, barones ceterique consilarii regiae Maiestatis“ 1495: XXV. t.-cz. princ., 1., 3. §§.; „volentibus dominis baronibus consiliariisque regiae Maiestatis et ceteris regnicolis“ 1495: XXXI. t.-cz. princ.; „cum consilio dominorum assessorum et aliorum suorum consiliarium“ 1507: V. tez. princ., 2. §.; „subsidio dominorum consiliarium nostrorum nobiscum existentium“ 1516. Kat. XVIII. 942.; „honores comitatum regiae Maiestatis a dominis consiliariis saecularibus, qui praeter unum plures habent..., auferat“ bácsi 1518: XVIII. t.-cz. Vest. 487.

⁴⁸⁾ „Georgius comes Corbaviae, consiliarius regiae Maiestatis, ambasciator in regno Franciae“ 1385. Dipl. Eml. az Anjoukorból III. 582. — „Consiliariis nostris“ névvel nevezi Mátyás (1465.) a bibornoki testületnek írt levelében a Rómába küldött Vitéz János pécsi püspököt és Rozgonyi Jánost. Kat. XV. 10.

⁴⁹⁾ A szó szoros értelmében vett tanácsost jelent a „consiliarius“ pl. Kat. VIII. 576., Dipl. Eml. az Anjoukorból II. 303., Hazai Okmt. VII.

III. FEJEZET.

Az országgyűlésen való személyes részvételnél, mint a nemességnek csupán egy meghatározott körét megillető külön jognak kifejlődése.

1. A tágabb királyi tanácsnak kevésbé szervezett s rendezett volta, a működés időbeli és személyi körülményei tekintetében való consolidationnak nagymérvű hiánya okozta, hogy a király tanácsában (mint ilyenben) való szereplés, tényleges állandósága és örökletessége daczára nem vált egy egyéni tagjaiban meghatározott körnek kizárólagos jogává, hogy tehát mindaddig, míg a tágabb királyi tanács ilyenén módon fennállott, örökös főrend sem válhatott ki.

De ha a király tanácsában való szereplés nem is szolgálhatott az örökös főrendiség megalakulásának közvetlen alapjául, a *közvetett alapot igenis ez nyújtotta*. Mert a tágabb királyi tanács keretén belül maradt fenn s gyökerezett meg *annak* a közszereplésnek teljessége és korlátatlansága, a mely közszereplésre való jog (illetőleg a jognak különböző mértékben s módon gyakorlása) szolgált alapul — előbb tényleg, majd jogilag — a régi nemesi jogegyenlőség (részleges) megszűnésének. Az a közszereplés, mely az azelőtt egységes nemességnek rendekre bomlásánál a fundamentum divisionis feladatát teljesítette, tudvalevőleg az állampolgárnak legfontosabb közjoga, a főhatalom legnevezetesebb ágában: a **törvényhozásban való részvétel** joga volt; s az örökös főrendet azok voltak megalkotandók, kiknek a törvény — a *tényleges fejlődésnek s állapotoknak megfelelően* — személyiségükkel egybeforrt, örökölt s átöröklődő kizárólagos jogává tette, hogy ezt a legfőbb közjogot, a törvényhozásban való részvételt, teljesen és megszorítatlanul, azaz az országgyűlésen való személyes megjelenéssel gyakorolják. A tényleges fejlődés pedig, a melynek eredményeit így utóbb szentesíté a jog, a tágabb királyi tanács intézményén vezetett át, a tágabb királyi tanácsban rejlik annak a fejlődésnek legfontosabb

413., Tört. Tár 1884. évf. 26. (v. ö. 220—233), 1446: VI., XIII. t.-cikkek, Kovachich, Astraea I. 423., Teleki X. 522., Dipl. Eml. Mátyás király korából I. 309., II. 251., 304., 305., 440., Vest. 399., Jászóvári codex 95b, 209b, 212a.

folyamata, mert — miként említők — ama közszereplés teljessége, az országgyűlésen való egyéni, magánjogú részvétel a tágabb királyi tanács keretéből kiindulva, azzal összefüggésben s kapcsolatban fejlődött ki s jelent meg úgy, mint a nemességnek egyedül egy körét: a főnemességet megillető különös jog. Ezt az összefüggést fejezi ki a magyar jogtörténelemnek az az általánosan elfogadott tétele: a (tágabb) királyi tanácsból indult ki a főrendiház.¹⁾

Midőn a király országgyűlést hívott össze, azok az elemek, kik egyébkor is szoktak volt a király udvarában megjelenni, hogy megbeszéljék s elintézzék az egész nemzet hozzájárulását kevésbé igénylő ügyeket, a király s az urak akaratának és elhatározásának fentartott állami teendőket, szóval: a *tágabb királyi tanács* elkülönült, s elzárt testület módjára (bár mint láttuk szorosán véve nem volt az) együttmaradt és *külön* s elváltan *tanácskozott* a többiektől, a nemesség

¹⁾ Hajnik Imre, A nemességnek az országgyűlésen stb. megjelenése 15.; Kiss István, Magyar Közjog 262.; Lechner, Közjogi jegyzetek 5. kiad. 166.; Timon i. h. 484. Hajnik ekként szövegezi e tételt: „A Habsburgok alatt régi jellemét és feladatát illetőleg lényeges változáson keresztül ment királyi tanácsnak a főrendűek gyülekezetévé váló *tágulásából* indult ki a főrendiház.“ Előadásomból eléggé kiderül, hogy én e szövegezéssel némileg ellentétes eredményre, pontosabban: a tágabb királyi tanács és a főrendiház viszonyának, melyet Hajnik tágulásnak nevez, más felfogására jutottam. Én azt hiszem, hogy a tágabb királyi tanácsot, miként az a vegyes házakbeli királyok korában előttünk áll, csupán a szervezettség és a jogi szabályozás hiánya különbözteti meg a későbbi főrendi táblától és hogy a magánjogi alapon nyugvó, örökös, azaz hivataltól, tisztségtől független résztvétel a király tanácsában épp oly tág terjedelmű s széles körű volt, mint utóbb a főrendi táblán, — természetesen nem értve a terjedelemnek szoros számbeli egyenlőségét (hisz kétségtelenül egyenlő terjedelem mellett ez az egyéni résztvétel számbelileg 1885-ben aránytanul nagyobb volt, mint 1608-ban), hanem értve annak egyenlő politikai értékét, azonos társadalmi jelentőségét. A mit Hajnik tágulásnak mond, abban én csak a kiváló jogállású elemek szabatos meghatározódását, kifelé való elrekesztődését látom. Eltérő felfogásom a súlypontnak a szervezetlen tágabb királyi tanácsra helyezésén sarkallik, melyben a közjogi basist nélkülöző, magánjogú résztvételt (egyebek között a „proceros“ szó értelmezésére, a tágabb királyi tanács elnevezéseire utalok) valóban nagyterjedelműnek *kell* tekintenünk; alapul továbbá azon a kétségtelen tényen, hogy az ezt a *magánjogú* résztvételt kísérő királyi meghívás törvényhelyekkel s oklevelekkel beigazolhatólag visszanyul — mint látni fogjuk — *legalább* is Mátyás uralkodásának idejébe.

zömétől, mely csak ily ritka alkalommal gyült egybe az ország sorsát intézni. Ez — magyarázatra, megokolásra nem szorul — természetes dolog volt. Aristokratikus éle (a testületi együvé tartozás érzetének erővel teljes megnyilatkozása) magától értetődött; az elkülönülés jogosultságához, azaz szükség-szerűségéhez amugy sem fért legkisebb kétség sem: ha valamikor, úgy éppen országgyűlés idején volt szüksége a királynak tanácsosaira, midőn a legnagyobb érdekű, a legfontosabb ügyek kerültek tárgyalásra s döntésre.²⁾ A királyi tanács illetén elkülönülése kétségtelenül már igen régen jelentkezett, azonnal, mihelyt az országgyűlések mindjobban elvesztették törvénykezési jellegüket és törvényhozó *gyűlésekké*³⁾ alakultak, vagy óvatosabban kifejezve s megfelelőleg a kérdés eldöntetlen⁴⁾ állapotának: mihelyt a törvényhozó gyűlések

²⁾ Ami ugyan nem jelenti azt, hogy a király ott volt az uraknak ilyenkor tartott összes ülésein. Hisz a tágabb királyi tanács ilyenkor nem csupán mint királyi tanács működött, hanem önön törvényhozási jogát is gyakorolta; és az 1495: XXV. t.-cz. (l. fentebb) tanúsítja, hogy — ha előbb nem, de már a XV. században tudtak különbséget tenni e kettő között.

³⁾ A „törvényhozó“ jelzőt használok az országgyűlésnek — szemben az igazságot szolgáltató törvényt napokkal — jelölésére, a törvényhozás lévén az országgyűlésnek a későbbi alkotmányjogi fejlődés s mai felfogásunk szempontjából legjellegzetesebb feladata. De tudjuk, hajdanta törvények hozatalán kívül alkalmilag sok mindenféle egyéb országos ügy foglalkoztatta az egybegyűlt rendeket, sok oly ügy, mely sajátos természeténél fogva nem nyert törvény formájában elintéztést; nevezetesen a középkor utolsó századait illetőleg figyelhetjük meg az országgyűlés kompetenciájának ezt a tág terjedelmét. Tanulságos e tekintetben az 1453-iki végzemény következő mondata: „Inter alia, quae hinc inde... expedita sunt, exhibuerunt nobis articulos infrascriptos.“

⁴⁾ Ujabban különösen Kosutány Ignác állítja teljes határozottsággal, hogy „a két gyülekezet idejére, céljára, eljárására, tárgyára nézve egymástól merőben különbözik.“ Magyar Alkotmány- s Jogtörténelem I. 152. Én azt hiszem, hogy az, a mit az Árpádok korára vonatkozólag „országgyűlés“ s „törvényt nap“ neve alatt meg szoktak különböztetni (és joggal), *egy gyülekezetnek* a működés különbözősége folytán *különböző megjelenési formája*, nem pedig két, különböző időben tartandó, különböző alkatú gyülekezet. A XIII. században fejletlen kormányzat mellett rendes törvényhozásra még szükség nem volt; az államnak legfőbb teendőjét az igazságszolgáltatás képezte, melynek súlypontja ekkortájt az autonóm szervezkedés, a megyei bíraskodás kezdetlegességénél fogva a központonban, a király személyes hatóságában rejtett; ezért az Aranybulla (I. cz.) és nyo-

mindinkább háttérbe szorították a törvénynapokat, — az az a XIII. század vége felé.⁵⁾ Csakhamar mindjobban növekedett

mán az 1231. (I. cz.) és 1267-iki végzemény (VIII. cz.) törvénynapok, nem országgyűlések tartására kötelezi a királyt. De ha a „necessitas regni,” ha a viszonyok egyik-másik ügynek országos elintézését s rendezését kívánták, a *törvénynapra* összesereglettek egyszerűen országgyűlést formáltak és az ország nevében határoztak. Ha a törvénynapoknak valóban egyéb rendeltetésök nem volt, minthogy színhelyüül szolgáljanak a királyi bíráskodásának, minő politikai célzatot tulajdonítsunk az 1267: VIII. cz. azon parancsának: „de quolibet comitatu duo vel tres nobiles debeant convenire?”; miért helyeztek volna súlyt az ország minden részéből való nemeseknek jelenlétére? A királyi ítélet érvényességéhez az kétségtelenül nem kívántatott meg. Egyébiránt XIII. századbeli törvényeink a jogszolgáltatáson kívül ismételtén más feladatot is utalnak az évi gyűlekezetek, az u. n. törvénynapok hatáskörébe, — egyre növekedő mértékben a királyi kormányzat ellenőrzését s felelősségre vonását. Az Arany Bulla 14-ik cikke a főispánoknak, az 1290. decretum minden egyes bárónak (megye ispánnak) hivatali eljárását s az ország összes helyzetét vizsgál-tatja meg az egybegyűlt nemzettel (XXXI. t.-cz.), míg másfelől az ő tanácsához köti a nádornak, tárnokmesternek, alkanczellárnak s országbírónak kinevezését (IX. t.-cz.). Az előadottak után kétségtelen, és voltaképpen csak ez az, a mi a vonal feletti fejtegetéseink szempontjából reánk érdekel bir —, hogy a XIII. század végén a magyar nemzet *országos gyűlekezeteinek* rendes s *uralkodó formája* a törvényhozó gyűlés volt, nem a törvénynap (mit talán lehet összefüggésbe hoznunk a nádor vidéki bíráskodásának s a megyei igazságszolgáltatásnak az 1298: XXXII. és XLV. t.-cikkkek által jelzett szilárd szerveződésével.) Ez a tény (melyet elismerni kénytelen a törvénynap és országgyűlés teljes különbözőségét vitató Kérészy Zoltán is iméntmegjelent tanulmánya: A magyarországgyűlések eredete stb. 62. lapján) fontos reánk nézve, mert magába foglalja a XIII. századra vonatkozólag a királyi tanács elkülönülésének, külön tanácskozásnak lehetőségét, a mi fogalmilag ki van zárva a törvénynapnál, hol a király (vagy nádor) ítélt egynéhány báró- vagy nemessel, a közönség, az egybegyűlt rendek jelenlétében s hallgatása mellett. [Különben tudjuk, — és ez hatalmas bizonyíték állításunk mellett —, hogy törvénynapon is, a midőn kivételesen szükség volt az auditorium gyanánt jelenlevő nemességnek valamelyes önálló működésére: enunciatíójára, a közönség határozathozatal céljából félrevonult és a király mellett vagy helyett törvényt ülő uraktól külön-váltak tanácskozott. Lásd az 1352-iki törvénynapról szóló, egy alkalommal már idézett nádori ítéletlevelet Anjouk. Okmt. V. 604.]. A következő jegyzetben meg fogjuk kísérelni, adatak bebizonyítását, hogy a királyi tanács különválása, minek *fogalmi* lehetőségét ime kimutattuk, a XIII. század vége felé csakugyan be is következett.

⁵⁾ Ezt vélem következtethetni az 1298-iki törvény praefatiójának sokat vitatott mondatából: „Ut per praelatos et viros ecclesiasticos, nec non et nobiles... exclusis quibuscumque baronibus prout moris est huic

az elkülönülés jelentősége: midőn t. i. a nagy birtoktömegek állandósulásával, a nagybirtok politikai súlyának növekedésével a tágabb királyi tanács tagjaiban és politikai szerepében egyre bővül s ott állandóan helyet foglalnak az ország gazdag

regno casuro... subveniretur.“ Suppl. I. 91. Kovachich ezt betűszerinti értelemben vette s felállította a régi magyar közjog tételeként, hogy a törvényhozó hatalom megoszlik két tényező között: az egyiket a király alkotja a főurakkal, a másikat az egyházi elem s a nemesség u. o. 92. s kk. Kovachichnak ezen állítása nyilván helytelen; a papoknak és nemeseknek a báróktól külön tanácskozáására, mint Pauler említi, „nem igen van példa.“ Pauler szerint „itt rendkívüli, bár nem az urak akarata ellen történt intézkedésről van szó és a „prout moris est“ az „ut per praelatos et nobiles... regno casuro subveniretur“-ra vonatkozik, mibe a barones-ekre vonatkozó mondat csak betoldás“ i. h. II. 745. E magyarázat fölötté világos és plauzibilis; és midőn azzal szemben az idézett törvényhelynek ismét más értelmezésével állok elő, jól tudom, eleve is valószínűtlen, hogy ne nagy történetírónknak legyen igaza. Én t. i. *abban a királyi tanács elkülönülésének bizonyítékát látom.* A „prout moris est“ vélekedésem szerint aligha vonatkozhatik az „ut... huic regno casuro subveniretur“-ra; e tagadhatatlanul emphatikus mondatnak az a lapos, semmitmondó betoldás alig lehet a kiegészítője; ha gyűlekezésük céljáról s fontosságáról akartak volna elmélni, bizonyára abbeli kötelességüket hangoztatták volna, nem pedig azt, hogy így szoktak tenni (mi csupán keserű önguny és önszemrehányás lehetne: hogy imo, annyi fontolgatás s intézkedés után egyre bukó félben van az ország!) A „prout moris est“, azt hiszem, mégis csak a baronesekre; vagyis a *tanácskozás módjára* vonatkozik. Miként értsük tehát azt, hogy a báróknak a nemesség gyűlekezettétől való távolléte *rendes* dolog? Kizártnak tekinthető — mit az „exclusis quibuscumque baronibus“ szavaknak felületes olvasása velünk elhitethet —, hogy a főuraknak az országgyűlés végzéseire egyáltalán semmi befolyásuk nem lett volna, azaz hogy ők az országgyűlési tárgyalásokban egyáltalában nem vettek volna részt. A gazdag, hatalmas uraknak (a „barones“ szó itt nincsen szoros, technikai jelentésében véve) állandó politikai vezérszerepe ezeréves multunkban e dolgozat folyamán számtalanszor érintett, sokkal kétségtlenebb tény, sem-hogy bizonyítanunk kellene. Sőt magára az 1298-iki országgyűlésre vonatkozólag is tudjuk, hogy annak határozatai a főurak hozzájárulásával „accepta auctoritate et consensu domini regis et baronum totius regni“ (praef. 4. §.) emelkedtek törvényerejére Kovachich i. h. I. 90., 93. II.; a törvény XLIV. cikke világosan említi, hogy nagyobb erősség okából „dominus rex et regni barones sigilla sua ad instar sigilli praelatorum huic chartae statutorum apposuerunt“ u. o. 139. és Pauler a XLV. törvény-cikkkel kezdődő részt, mint említők, egyszerűen „a király és a bárók végrehajtó rendeletének“ nevezi. A főuraknak *rendes* távolléte tehát nem jelenti azoknak erőszakos távoltartását [talán volt az exclususnak a középkori latinságban deponentiális árnyalata, mint van a synonym „se motus“-

földesurai, a nagybirtoku főurak (proceres, domini) mind. Ezzel már a *legfontosabb közjog gyakorlásának* terén, az országgyűlésen is, korán kifejezésre jut a nagybirtokos urak és a középsorsu nemesség közötti ellentét; azonban, míg egyébként változás nem állott be, míg mindnyájan egyenlően, személyesen

nak], hanem jelenti azoknak *külön tanácskozását* a király tanácsában. Ennek ellenében csak egy nehézség merül fel: a királyi tanácsnak a főpapok is állandó, befolyásos tagjai; lehet-e az a király tanácsa, hol ők nincsenek jelen? Vagy más szavakkal szövegezve a nehézséget: volt-e alapos ok arra, hogy a főpapok ez izben *ne* tanácskozzanak együtt a bárókkal? Erre megfelelnek — igennel — az országgyűlést megelőző évek eseményei: a főurak garázdálkodása, mely súlyosan nehezedett a papságra s nemességre egyaránt és végül létrehozta ezeknek természetes szövetségét. Maga Pauler a középkori emberek lelkébe s veséjébe ható éleslátásával így adja elő a dolgot: „A köznemesség magában véve, bár a nemzet dereka, fejetlen tömeg volt. Élőre tehát a püspökök állottak. Bennük, tekintélyük mellett, már állásuknál fogva leginkább megvolt az érzék az igazság s rend iránt“ i. h. 583. l. Szóval az 1298-iki gyűlésen két *párt* száll egymással szembe, a mely pártalakulás megbontja a királyi tanácsot és tagjainak egy részét — a főpapokat — a különben egyedül tanácskozó nemesség élére állítja, a mivel egyszersmind a törvényalkotás kezdeményezése és sulya is átláhrult a nemességre. A pártalakulás tényének s egyúttal egész értelmezésének bizonyításául még csak néhány egykoru adatot akarok felhozni. Már Kovachich utalt arra, hogy egyes jelenlevőknek névszerinti felsorolásával országgyűlési végzeményben — mint az 1298-iki decretumban —, csakis akkor találkozunk, midőn politikai pártok versengése alkotja a gyűlés hátterét; több kifogásolhatatlan példát is idéz (i. h. 94. s. kk.), miknek sorát könnyen toldhatnók meg néhány további esettel (v. ö. az 1518-iki budai czikkeket u. o. II. 416.). Megemlítettük már továbbá, hogy a királyon kívül a főpapok és bárók is ráfüggesztették pecsétjeiket az országgyűlési végzések eredeti okmányaira, a mi közönséges decretumnál szokatlan s feltűnő dolog, de érthető a *pártok* egyezségénél. Jakab pápai legatusnak az 1299-iki rákosi gyűlés alkalmából kiadott oklevelében meg ezt olvassuk: „rex, praelati... secundum *seriem constitutionis* anno praeterito promulgatae *editam pro reformatione* pacis et status regni... congregati (fuerunt)“. Ime, a leghitelesebb tanu kijelentése szerint: a békének s az ország rendjének helyreállítása volt czélja az 1298-iki pesti gyűlésnek, az ott hozott határozatoknak; és ez a „*reformatio pacis*“ mi lehetett egyéb, mint megszüntetése a bárók között egyfelől, a főpapság s nemesség között másfelől fenforgó egyenetlenségeknek és villongásoknak? Talán akadnak, kik a „*pro reformatione pacis*“-t a „*congregati fuerunt*“ tartozékának tekintik s úgy fogják fel, hogy a béke helyreállítása az 1299-iki gyűlésnek tűzetik ki feladatául; mennyivel inkább volt hát ugyanez hivatása a 98-iki pesti országgyűlésnek, melyet még nem előzött volt meg a pártoknak efféle közeledése s compromissuma.

érvényesítették szavazatukat s kívánságukat, addig ez a különbség, ez az ellentét jóformán csak külső volt s pusztán a tanácskozás helyének kevésbbé-inkább előkelő voltában nyilvánult. A XIV. század eleje óta tartott országgyűlések mindegyikéről maradtak reánk adatok, melyek a tágabb királyi tanácsnak, a főuraknak a királyi udvarban való külön tanácskozását bizonyítják. Beérhetnők azzal, hogy a legpraegnansabb s legismertebb esetet idézzük: az 1458-iki királyválasztó gyűlést, s ennek azt a pompás jelenetét, midőn a Buda várában, a királyi palotában tanácskozó egyházi s világi főurakat megfélemlítette s meghajlította a Rákos mezejéről a befagyott Duna hátára szállott negyvenezerfőnyi nemességnek harsogó „Éljen Mátyás!” kiáltása.⁹⁾ S a tágabb

⁹⁾ A „főpapok, országnagyok és előkelők” külön tanácskozásáról kézzelfogható tanúságot tesznek a mondottakon kívül a következő tények, egykorú nyilatkozatok stb. 1311-ben a király és Omode nádor családja megegyeznek abban, hogy a közöttük fenforgó vitás ügyről „in congregatione (domini regis et regni) idem dominus rex cum praelatis et cum baronibus regni sui habito consilio deliberabit;” hogy csakugyan országgyűlésről van szó, mutatja a következő mondat: „si vero non contingat fieri regni congregationem generalem... dominus rex advocabit praelatos et barones et nobiles regni acqutatem servantes et habito consilio eorundem...” Kat. VIII. 218. „Totum regnum nostrum (a nemesség) Budae congregatum,” írja Zsigmond 1434-ben, „rogavit praelatos et barones nostros, ut iidem cum instantia se interponerent apud nostram Maiestatem” u. a. XII. 641. „Am heitigen Tag,” jelentik Pozsony város követei az 1446-iki országgyűlésről, „sein auf dem Rákus bei einander gewesen der meist Teil der Landherren im Rat, als... (számos név)... und ander Herren zumal viel geistlich und weltlich... Darzu der Ország (miként előbb „regnum” — regnicolae: a megyei nemesség s városi követek). Also erbuten wir uns zu angesicht der Herren. Da kam Herr Thoman von Zeecz und ehrt uns mit fürbringen für (vor) die Herren im Rath, die uns ehrlichgenug empfiengen und aufnomen“ Teleki X. 184. 1455-ben az országgyűlés Győről eloszolván, a főurak együtt maradnak, majd Budán folytatják tanácskozásaikat. Lásd a III. Calixthoz intézett üdvözlő iratot Batthyányi Leges eccles. III. 502. A milánói herczeg követe 1490. jan. 17. ezeket jelenti: „Signori praelati et baroni anchora stanno insieme in consiglio ed ad hora non e publicata conclusione alcuna. Et per non tenere tanto tempo li nobili e regnicoli... hanno electo et retenuto dui nobili per ogni comitato” Dipl. Eml. Mátyás király korából IV. 430. Külön tanácskozásnak bizonyítéka továbbá az 1492-iki végzemény conclusiójának 5. §-a: „quia domini praelati et barones et regni proceses super huiusmodi articulis... perfectam deliberationem ad praesens facere nequiverunt,

királyi tanácsnak az országgyűlés folyama alatt való elkülönülését nemcsak krónikások feljegyzéseiből, udvari historiographusok előadásából, külföldi követek jelentéséből tudjuk, arról tanuskodik egynéhány törvényünk is,⁷⁾ melyek ezt a szokás útján meggyökerezett állapotot elismerik és jóváhagyják.⁸⁾ Sőt e törvények közül a legfontosabbik, az ismételten említett 1495: XXV. tvezik, egyenest az országgyűlési tárgyalások

pro eo deliberationem ad futuram diaetam duximus prorogandam.“ Az 1495-iki országgyűlésről azt írja Bonfini: „inter nobilitatem, quae universum regnum refert, et patres proceresque saeva... seditio orta est“ Kat. XVII. 726. Az 1510. júniusában tartott diétára az urak már hetekkel előbb sereglettek össze Fraknói i. h. 388. Az 1511-iki országgyűlés alkalmával „a király és az elnöklete alatt tanácskozó urak küldöttséget bocsátottak a Rákos mezején egybegyűlt köznemességhez“ u. o. 399. Ugyanerre a diétára vonatkozólag a híres 36 pecsét oklevél (Turul 1887. évf. 3.) — a tágabb királyi tanácsnak és a köznemességnek szerződése — is tanusítja a külön tanácskozást. Nem kevésbbé tanulságos az 1518. év Szt. György napjára hirdetett országgyűlés története (a „praelati et barones proceresque“ megállapodásait lásd Suppl. II. 398. s. kk.), valamint az 1524-iki országgyűlésnek egyik eseménye: a tágabb királyi tanács részéről külön hadi segély felajánlása: „quum in diaeta proxime prae-terita de bello contra Turcas movendo tractare coepissemus, domini praelati et barones ceterique proceres tunc nobiscum existentes quilibet eorum sua sponte... certas marcas argenti se daturum pollicitus est“... Kat. XIX. 416. És lásd végül Burgio bárónak az 1525-iki rákosi gyűlésről Sadoletushoz intézett levelét Vest. 576—580. Hogy a tágabb királyi tanács külön tanácskozását a Zápolyák korában ősrégi szokásnak tekintették, mutatja az a levél, melyet János király intézett Szydlowieczky lengyel kancellárhoz s melyben a székesfehérvári gyűlésről (1526. nov. 10.) többek között ezt írja: „Praelati, barones proceres omnisque nobilitas *more maiorem* conveniunt, alii in campum liberum, alii in saepia et domesticos parietes.“ (M. Orsz. Eml. I. 27.)

⁷⁾ 1492: CVIII., 1495: XXV. t.-cz.

⁸⁾ „In art. CVIII. (1492.) non plane reperitur, nec apparet, qualis modus et ordo debeat observari inter regiam Maiestatem ac dominos praelatos et barones consiliariosque Suae Maiestatis et ceteros regnicolas ad diaetam confluentes.“ 1495: XXV. t.-cz. princ. E bevezetésből s megokolásból kiindulva az itt foglalt intézkedéseket bizvást úgy tekinthetjük, mint megállapítását s rendezését a két gyülekezett egymáshoz való viszonyának; és azért méltán felvethetnők a kérdést, *nem létesült-e már 1495-ben*, e törvényezik által *jog szerint is a két táblai rendszer?* (V. ö. Zichy Jenő gróf röpiratát: „A felsőházi törvényjavaslatról“ 1885. 34. l.) Mindenesetre helytelennek kell tartanunk Kosutány Ignác állítását „hogy a főrendiház csak a XVI. század második felében kezd *kiválni*.“ Magyar alkotmány-és jogtört. I. 153. Ugyane hibába esik Kérészy i. m. 91.

egyszerűsítésére, az országgyűlés tartamának rövidítésére kívánja azt felhasználni, rendelvén, hogy a főpapok, bárók s ő felségének többi tanácsosai („praelati, barones ceterique consiliarii Maiestatis regiae“) jelenjenek meg a király kitűzte helyen néhány nappal az országgyűlés megnyitása előtt és vitassák meg s döntsék el a *maguk* részéről az eléjük terjesztett közérdekű ügyeket.⁹⁾ E figyelemre méltó rendelkezésnek ugyan foganatja s nagy sikere nem volt, de az állapot, a melyből kiindult, a királyi tanács elkülönülése nemcsak fenmaradt, hanem röviddel utóbb mind élesebben-élesebben kidomborodó sajátos jellegét nyert.

Jeleztük már, hogy mióta a hatalmas földesurak birto-kaikon nyugvó egyéni jelentőségüknél fogva a királyi tanácsban állandóan résztvesznek, ennek az országgyűlés idején való elkülönülése a törvényhozói jog gyakorlása tekintetében különbséget, ellentétet idézett elő a nagybirtokú főurak és a közép- vagy éppen kisbirtokos nemesség között. Mondottuk azt is, hogy ez a különbség *ceteris paribus* (azaz míg a törvényhozásban való részvételt illetőleg egyébként nevezetes változás nem történt) nagymérvű nem volt s pusztán arra szorítkozott, hogy az urak előkelőbb helyen, a király közvetlen jelenlétében vagy legalább közelében gyakorolták törvényhozó jogukat. Azonban a viszonyok nem maradtak soká ugyanazok; az országgyűlésen való részvétel tekintetében csakhamar egyéb, még pedig nagy horderejű változás következett be. Nem lehet feladatunk, részletesen előadni az okokat és a fejlődést, mely a nemességnek az országgyűlésen fejenként való megjelenésének megszűntéhez vezetett. Tudjuk Hajnik Imre gyakran idézett székfoglalójából, hogy a közép- meg kisbirtokos nemesekre nézve roppant anyagi áldozatokkal, a tönkrement veszedelmével járt az országgyűléseken való ismételt megjelenés; és — a mint pl. az 1495: XXV. t.-cz. 2. szakasza fájdalmasan panaszolja, súlyos anyagi veszteségeik fejében azzal az erkölcsi sikerrel sem biztathatták s vigasztalhatták magukat, hogy tevékenyen folytak volna be az ország sorsának intézésébe; mert mielőtt még döntésre s határozat hozatalára került volna a sor „költségeikből kifogyván, kénytelenek voltak eredmény nélkül, nagy kárukra

⁹⁾ 3—5. §§.

hazatérni.“¹⁰⁾ Szokásba jött tehát már a XIV. század végén az u. n. megyei követküldés, az electi nobiles kíséretű intézménye: a személyes, fejenként való megjelenés helyett az autonóm testületekké szervezkedett nemesi közönségek, a megyék, választott követekkel helyettesítették s képviseltették magukat. Azonban a nemesség nem egy könnyen mondott le arról, hogy teljes mértékben, egyénileg gyakorolja ezt a legfőbb közjogát; s midőn az ország állapota, a király s a főurak politikája aggodalmat keltett benne a haza jövődjéről, újra meg újra, két alkalommal is — mind a két Ulászló trónraléptekor — visszatért a fejenkénti megjelenés régi szokásához; sőt kimondatta törvényben (1447: XLV.,¹¹⁾ 1458: XIII., 1495: XXVI. tcz.), hogy minden nemes személy szerint hivandó meg s személyen vegyen részt az országgyűlésen; a jogosult távollét eseteinek pontos megállapításával (1498: I., 1500: I. t. cz.) súlyos bírságot rótt az elmara-dókra, melyet a szegényebb sorsu megjelentek javára rendelt fordítani (1518 bácsi XXVIII. tcz.), sőt egy ízben örökös szolgálattal fenyegette a távolmaradókat (1525 évi rákosi XXXIX. tcz.)¹²⁾ és megparancsolta mind ennek szigorú ellenőrzését, kemény büntetést szabván a hanyagul eljáró fő- s alispánokra (1523: IX. tcz.).¹³⁾ Hiába minden; a megnevezett törvények gondos keresztülviteléről ugyan szó sem volt; mégis a szinte évről-évre tartott országgyűlések kimerítették, majdnem tönkretették a középsorsu nemességet — az országnak nagy szerencsétlenségére. Mohács után a nemesség lemondott a törvényhozásban való részvételnél teljességéről s megszoríttatlanságáról: újból felelevenült a megyei követ-

---

¹⁰⁾ „Expensis admodum exhausti ad propria tandem cum ipsorum damno reverti coguntur.“ Láttuk, a tágabb királyi tanácsban szereplő elemeknél volt a döntés és az elhatározás; legalább kétségtelen, hogy beleegyezésük nélkül s akaratuk ellenére semmi törvénybe nem ment. És láttuk, hogy mind ők maguk, mind mások gyakran hangoztatják ezt; hogy a tágabb királyi tanács az országgyűlésen hozott határozatokról s törvényekről úgy szól, mintha csakis az ő saját akarata s külön alkotása volt volna. V. ö. a tágabb királyi tanács közreműködésével alkotott királyi rendeletekről mondottakat (II. fej. 4. pont).

¹¹⁾ Suppl. II. 89.

¹²⁾ Vest. 589.

¹³⁾ Suppl. II. 523.

küldés intézménye, hogy három századig meg ne szűnjön. Királyaink egyes kísérletei, hogy ünnepélyes alkalmaknak az egész nemzet részvételével nagyobb fényt kölcsönözzenek, magának a megyei nemességnek ellentállásán törtek meg¹⁴⁾ s 1526 után nincs többé reá eset, hogy a nemzet a régi módon, fejenként való megjelenéssel hozott volna törvényt.¹⁵⁾

A törvényhozásban való részvételnek ezzel a mélyreható változásával *végleg*¹⁶⁾ módosult a tágabb királyi tanács különállásának jellege. Mert *a király tanácsában szereplő elemek*, az egyházi és világi főurak éppen elkülönülésük s *különállásuk következtében* változatlanul megőrizték és *megtartották az országgyűlésen való részvétel régi módját*. Ha a tágabb királyi tanács az országgyűlések alkalmával évszázadok óta el nem különül; ha tagjai mindenkor együtt tanácskoztak és együtt gyűléseztek volna a nemesség zömével: úgy a képviseltetés elve természetesen reájuk, a nagybirtokú főurakra is kiterjedett volna — hisz ők is részei voltak s maradtak is a megyéknek;¹⁷⁾ és

¹⁴⁾ Sárosmegye átíratát az 1572-iki koronázó országgyűlésen való megjelenés tárgyában közli Fraknói M. Országgy. Eml. V. 428.

¹⁵⁾ A megyei követküldés ugyan — 1608 előtt még kisegítő intézmény lévén — nem zárta ki azt, hogy a választott követeken kívül a megyei nemességből mások is személyesen részt vegyenek az országgyűlésen: a személyes megjelenés megtartotta „elvi jogosultságát“. De tudjuk, hogy a megyei nemesség egyes tagjai ezt a jogot csakis a Mohácsot közvetlenül követő királyválasztó és koronázó gyűlések alkalmából vették igénybe, midőn a pártok teljes erővel, lehetőleg nagy tömegekben igyekeztek felvonulni a döntő küzdelemre. A M. Orsz. Eml.-ben közzétett jelentések, utasítások, feliratok, előterjesztések meg javaslatok eloszlatainak minden kétséget a felől, hogy az 1530-ik esztendőn túl (kivételeivel egy ideig a részleges gyűléseknek) a megyei követek (electi nobiles [I. 435.], primores comitatum [I. 104.], comitatum nuntii) mellett sehol nem jelentkeznek többé az *egyéni* részvétel jogát gyakorló „singuli nobiles“, mintha csak e fontos jog feledésbe merült volna. A *tényleges* fejlődés előadásában tehát teljesen mellőzhetjük az általános egyéni részvétel elvi jogosultságának gyakorlatilag tartalmatlan momentumát.

¹⁶⁾ Végleg, mondtuk, mert hiszen a királyi tanács különállásának ez a sajátos jellege *ideiglenesen* már előbb is mutatkozott: 1384—1440., majd újból Mátyás uralkodása alatt.

¹⁷⁾ Tudjuk, a megyének régi, hivatalos megjelölése „communitas nobilium“ a megváltozott rendi viszonyoknak megfelelőleg „praelatorum, baronum, magnatum et nobilium communitas“-szá bővül, és az „urak“ meg az egyszerűen „nemések“ czentúl az egyes megyéken belül mind

ki mondhatná meg, fenmaradt-e volna egyáltalán a törvényhozásban való egyéni, teljes részvétel?¹⁸⁾ Így azonban azok a mozgalmak, melyek a nemességnek megyénként való képviseltetéséhez vezettek, a különálló királyi tanácsot nem érintették; közvetlenül a személyes megjelenés megszűntét előidéző anyagi okok a király tanácsában résztvevőkre — az ország gazdag földesuraira — annál kevésbé hatottak. Ezért a királyi tanács alkotó elemei — az egyházi s világi főurak — továbbra is személyes megjelenéssel, teljesen és megszoríttatlanul gyakorolták törvényhozó jogukat, míg a nemesség zöme csupán testületenkint, közvetetten, azaz megyénként küldött képviselők útján folyt be az állami élet legnevezetesebb működésébe. Ily módon tehát a legfőbb közjog gyakorlásának tekintetében a nagybirtokos urak és a nemesség zöme között újabb, az elváltan való tanácskozásnál lényegesebb, mélyreható *elvi különbség s ellentét* fejlődött ki s szilárdult meg.

Egyszersmind még nagyobb s még élesebb lőn ez az ellentét. Azonnal a mohácsi veszedelem után ugyanis a tágabb királyi tanács mind jobban-jobban elveszíté tanács jellegét, majd teljesen megszűnt annak lenni, a minek okai a Habsburgok trónraléptében, tudniillik az udvarral s az udvartartással kapcsolatos összes viszonyok átalakulásában

tisztábban jelentkeznek állandó érdekkörök gyanánt, kiknek egyezkedésére bizatik nagyfontosságú megyei szolgáltatások s intézkedések meghatározása. Pl. a *limitatio super distributione taxae* 1556: V., XII. t.-cz.

¹⁸⁾ És ha esetleg fenmarad is a *singuli nobiles* megjelenésének formájában, fölötte valószínűtlen, hogy ily viszonyok között két kamararendszer létesül. Ez csupán a *pro suis personis* megjelenőknek *kiválása* útján mehetett volna véghez; s vajjon mi szolgált volna alapul a kiválsnak, egy tudatos, többé-kevésbbé hirtelen s erőszakos változtatásnak? Mi lehetett volna annak módja? — Efféle *conjecturák*, igaz, rendszerint czéltalanok s kerülendők; mégsem hiszem, hogy fölösleges volt ezeket érinteni. Mert a mondottak nyilvánvalóvá tesznek előttünk bizonyos *analog* nehézségeket, melyek szintén ellene szólnak annak a felfogásnak, hogy a Mohács előtti királyi tanács a Habsburgok alatt tágult volna a későbbi főrendi házjá, azaz hogy a Habsburgok *kezdték* volna a főpapokon, országos főtiszteken és a *consilium Hungaricum* tagjain kívül (a kik mind hivatalból jelentek meg), idővel másokat is az *országgyűlésen* való személyes részvételre felszólítani. E felfogás szerint itt merő *újítás* forogna fon, mit annál kevésbé érthetünk meg, minthogy az országgyűlés idején külön tanácskozó gyülekezet (maint azonnal látni fogjuk) 1526 után megszűnt a király tanácsa lenni s annak tekintetui.

keresendők. Hisz láttuk, a tágabb királyi tanács intézményét mind kifejlődésében, mind a működés tárgya s főleg módja tekintetében mily szoros és sokszoros képesek fűzték a királyi udvarhoz. E szálakat egyszerre, hirtelenül elmetszette és egyúttal a tágabb tanács működésének életfeltételeit megszüntette az a tény, hogy az új dynastiának mindjárt első fejedelme, I. Ferdinánd állandóan az országon kívül tartózkodott, többnyire Bécsben, gyakran a magyar határtól messzebb eső vidéken, Németországban, sőt néha spanyol, olasz földön is. Azok után, a miket a tanács gyülekezéseinek nagyrészt esetleges, történetes jellegéről tudunk, világos előttünk, mily következkésekkel kellett járnia annak, hogy a végrehajtás meg az igazságszolgáltatás élén álló főtiszteknek az országban kellett maradniok és azt sűrűn egymásután, hosszabb időre nem hagyhatták el; hogy a magyar királynak külön udvartartása is véget ért¹⁹⁾ s így az országos főtisztviselőknek második csoportja — a később (1687: X. t.-cz. alapján) úgynevezett kisebb zászlósorak — sem tartózkodtak többé huzamosabban a király udvarában; hogy számos más főúr főispánságot, vezériséget, várkapitányságot viselvén, ezekben a háborús időkben megyéjében s állomásán kellett, hogy legyen. És ennél is lényegesebb, mélyebb határu volt a központi kormányának az udvartól, ha nem is teljes, de nagymérvű elkülönítése, minek folytán, a hivatalt viselő urakra nézve is, szűkségessé is csak fölötte ritkán vált, hogy az udvart felkeressék; legkivált pedig a központi igazságszolgáltatás curiai voltának megszűnése idézte elő a tágabb tanács gyülekezéseinek jóformán teljes s rögtöni megszüntét. Hozzájárult továbbá az udvarnak új szelleme, a Mátyás és a Jagellók udvarának intézményeitől elütő, szigorú, merev etiquette, a királynak és a királyi családnak az alattvalóktól tökéletes elzárkózása, a mi egyszersmind kizárta a király által különösen egybehívott, valóságos összejöveleteknek is a lehetőségét. Bár a Habsburgok trónrajutása első sorban az aristokratiának volt a műve és a Habsburgok belpolitikájukban egészen a legújabb időkig az aristokratiára támaszkodtak leginkább, a főurakkal való sűrű,

¹⁹⁾ Bár a Habsburgok állandóan, megszakítás nélkül töltötték be az udvari méltóságokat (kivéven mégis a reginatusnak, a királyné udvartartásának méltóságait. Timon i. h. 404.)

közvetlen, *tömeges* érintkezés sem fért össze hispániai szellemű udvaruknak bevett szokásaival s elveivel; nem egyezett meg ennek az udvarnak a királyról, a fejedelem személyének magasztosságáról táplált felfogásával, hogy a „*Sacra Regia Maiestas*“²⁰⁾ talán több napon át egymásután, órák hosszátt együtt üljön nagyszámú emberrel — ha mind hatalmas, előkelő urak voltak is —, hogy személyesen vezesse e tág gyülekezet tanácskozásait és meghallgassa a sok-sok jelenlevőnek véleményét, javaslatát, kívánságait stb. És végül, nem illett össze a tágabb királyi tanács közreműködésének igénybevétele a Habsburgoknak és környezetüknek a fejedelmi hatalom korlátlanságáról vallott nézeteivel s absolutistikus törekvéseivel; — távol állott tőlük, hogy az aristokrátiának az eddigéhez hasonló lényeges, döntő befolyást engedjenek az állami ügyek intézésében. Ez okozta, hogy I. Ferdinánd a Mohács előtti tágabb királyi tanácssal nem barátkozhatott meg, *azt, mint tanácsot teljesen mellőzte*,²¹⁾ azaz hogy nem tett semmit a talajt

²⁰⁾ Lásd az 1545-iki királyi választ, 1547: V., VIII. t.-cz. stb. stb.

²¹⁾ I. Ferdinánd már 1528-ban a nádor mellé, mint királyi helytartó mellé Budán székelő kormánytanácsot rendelt, mely a török elől röviddel utóbb Pozsonyba menekült. E kormánytanács — *consilium Hungaricum* — ha nem is minden tekintetben (külön választatott a királyi törvényszéktől — *sedes iudiciaria regia* — l. II. f. 2. pont), de nagyjában megfelelt a régi szűkebb királyi tanácsnak; a karok és rendek is annak tekintették. Következtethetjük ezt abból, hogy ismételten követelték erre a *consilium Hungaricumra* vonatkozólag a régi tanácstörvények megtartását: pl. 1542. pozsonyi: XXX., 1588: III. t.-cz. Az 1608. k. e. X. t.-cz. — melyet újból megerősít az 1609: XXII. t.-cz. — világosan utal a régi határozatokra („*iuxta decretum III. Vladislai regis [1498: VII.] et Ludovici II. art. 39. [1518. bácsi: XXXIX.]*“). E törvényeknek kifejezett czélja: „*ut dignitas consilii Hungarici et auctoritas restauretur*“, fogamatjuk azonban nem volt. Az állítólagos kormánytanácsnak hova-tovább mind kevesebb befolyása lőn az állami ügyekre, melyeknek legfőbb intézése — már a Habsburgok trónralépte óta — az állandóan a király körül működő szervnek, a kir. kancelláriának, élén álló néhány tanácsos kezében nyugodott. Összefügg ez tagjainak egyre növekedő számával, a tanácsosi állásnak merőben czimzetessé süllyedésével, bár nem tudnók világosan megjelölni, mi itt az ok s mi az okozat és vajjon nem a tanácsnak jobbadán névleges szereplése idézte-e elő a tanácsosi czim sűrű osztogatását. Tény, hogy a XVII. sz. végén a *consilium Hungaricum*, mely az 1526 előtti szűkebb királyi tanácsot volt hivatott pótolni, újra magában foglalja az összes előkelő elemet: főpapokat, főméltóságokat, főispánokat s a többi nagy urakat mind, azaz terjedelmében teljesen megfelel a vegyes házakbeli királyok

vesztett, régi alapjain tovább működni nem tudó intézménynek megújítására, új alapokra fektetésére. És minthogy Ferdinánd még országgyűlés alkalmából is csak a legritkább esetekben szokott volt magyar földre jönni, annak a gyűlekezetnek a királyiylal való szorosabb érintkezése, szóval tanácsként szereplése — már az osztrák etiquette által vont korláton belül — az országgyűlések idejére vonatkozólag sem maradhatott fenn. Rövid időn 1526 után a tágabb királyi tanács intézménye nem létezik többé.²²⁾^{22a)}

De *fenmaradt* továbbra is az annak keretében kifejlődött és megizmosodott szokás: az *azelőtt a királyi tanácsban résztvevő elemeknek az országgyűlésen személyes megjelenése*, s *megmaradt* annál inkább ezeknek az elemeknek az országgyűlésen való harmadfélszázados *különállása s külön tanácskozása*,²³⁾

tágabb tanácsának (annak befolyása nélkül), holott teendői s hivatása a kevéstagú kormánytanácsé. Működése jóformán megszűnik; az 1723-iki törvényhozás végre eltörli s helyébe megteremtí a modern centralistikus állami kormányzatnak szélszerűbben s szabatosan szervezett új közegét, a tizenkilencz főnyi helytartótanácsot.

²²⁾ Ezt jelenti a tudós Kovachichnak következő megfigyelése: „Tertia periodo (azaz a Habsburgok alatt) clausula: *praelati, barones et nobiles* (megelőzőleg kifejtette volt, hogy a vegyes házakbeli királyok korában lépten-nyomon találkoznak *országgyűlésen kívül* a praelati, barones et nobiles jelenlétét említő vagy éppen általuk kiadott oklevelekkel) iterum, uti periodo prima (az Árpádok idejében) indubitatum est comitiorum indicium.“ Vest. 221. A tágabb királyi tanács azonban sokkal fontosabb, nevezetesebb intézmény volt századokon át, semhogy nyomtalanul megszűnhetett volna. Természetes, hogy találkoznak 1526 után a tágabb királyi tanácsnak egy-két csekélyke reminiscentiáival. Így 1535-ben I. Ferdinánd magyar nemesekké avatja a Fuggereket „*accedente ad hoc tum supplicatione, tum assensu et consilio dominorum praelatorum, baronum ceterorumque consiliariorum nostrorum, quorum penes nos hoc tempore non parva frequentia solet esse.*“ Tört. tár 1883. f. 276. Az 1550: LXXVII. t.-cz.-ben megígéri a király, hogy országgyűlés idején kívül csupán „*ex consilio dominorum praelatorum et baronum, consiliariorum Suae Maestatis ex hoc regno*“ fog valakit indigenává tenni (1. §.). Hogy azonban e helyütt nem az egyházi és világi főurak holmi gyűlekezeteiről, mint külön intézményről, hanem a consilium Hungaricumról van szó, mutatja a szakasz ratióján kívül a principiumban említett régi gyakorlat: „*consilio consiliariorum suorum Hungarorum.*“

^{22a)} Az aristokratia politikai súlyának általános csökkenése s társjelenségei: a kir. hatalom megerősödésének és a köznemesség amazzal egyenlővé növekedő befolyásának mélyebb okaira fölösleges itt kiterjednünk.

²³⁾ Mindez köztudomású dolog. A M. Orsz. Eml. tíz kötetének úgy-

mely — mint többször kiemeltük — feltétele s előzménye, egyenest főoka volt a törvényhozásban való egyéni részvétel illetén megőrzésének. A tágabb királyi tanács megszűnése tehát nem vonta maga után az annak keretében s azzal kapcsolatban létesült állapotoknak és szokásnak megszűntét; ellenkezőleg hatása éppen abban mutatkozott, hogy növelte s élesítette azt a lényeges elvi ellentétet, mely a törvényhozái jog gyakorlását illetőleg a nagybirtokos urak és a nemesség zöme között a tágabb királyi tanács intézményével összefüggésben létrejött s állandosult volt. Mert míg mindazok, kik pro suis personis személyesen jelentek meg az orsrágygyűlésen, egyúttal a királyi tanács tagjai voltak, a törvényhozásban való részvételnek teljességét és előkelőségét is úgy lehetett tekinteni és valóban tekintették is (arg. 1495: XXV. t.-cz.), mint a tanács tagságának, quasi hivatali állásuknak (bár szorosan vett hivatalról nem lehetett szó) járulékát és kifolyását. A dolognak ez a *latszata s színe ime megszűnt*. Most már (kivéven a főpapok és főtisztek kicsiny csoportját) tisztán és határozottan mint az egyénnek állandó tulajdonaiban gyökerező, hivataltól, egyéb közszerepléstől független, a személyiséggel egybeforrt jog jelentkezett az, hogy az „urak“ közvetlenül, személyesen vettek részt a törvényhozásban, sőt hogy — ha bármi okból nem jelenhettek meg a maguk személyében — követeket s képviselőket küldöttek épp oly joggal s épp oly szavazattal,²⁴⁾

szólván minden egyes okiratát idézhetnők. Találkozunk a két gyűlekezeten külön felirataival (I. 519., 525., II. 565. s azontúl nagyon sűrűn); külön az egyik és a másik tábla elé terjesztett javaslatokkal, vagy királyi válasziratokkal (I. 530.); külföldi követek többnyire csak a főrendekkel tárgyalnak — szintén egyik halvány maradéka a tágabb királyi tanács régi fényes hatáskörének (így Welwyk Gellért, V. Károly küldöttje II. 617., 623.); Selmecz város követei folyamodásukat külön nyújtják át (III. 315.) a „grosse Landschaft“-nak, külön a „kleinere [másutt „gemeine“ u. o. 406.] Landschaft“-nak. Előfordulnak üzenetváltások (IV. 407.), *elegyes* ülések (VII. 128.), sőt egy ízben heves jelenetekkel s nagy izgalommal járó valóságos canapépör támad közöttük: hol foglaljon helyet a volt személynök, Mérey Mihály? (IV. 406. Erre okot az szolgáltatót, hogy a király Méreyt, ki Gregoriánczy Pál győri püspök egykorú feljegyzése szerint [Kovachich, *Scriptores minores* I. 107.] „iuris Hungarici peritissimus“ volt, közvetlenül az 1563-iki orsrágygyűlés után — 1563 november 13-ikán — bárói rangra emelte Liber Regius III. 792.)

²⁴⁾ Ugyanily szavazattal, mondtuk. Állításunk első pillantásra helytelennek látszhatik, közismeretü lévén, hogy a rendi tábla fennállásának

akár a szabad királyi városok, akár a megyék.²⁵⁾ És állandó, örökös lévén a *magánjogi* alap, melyen a törvényhozó jog gyakorlásának teljessége s korlátatlansága nyugodott: a nagybirtok és az azzal egybekapcsolt magánhatalom — *tényleg* már ekkor kiemelkedett volt a nemességből, praegnansabbul, mint a vegyes házakbeli királyok alatt²⁶⁾ egy *előkelő örökös*

utolsó idejében a távollévők követői csupán szólásszabadsággal bírtak, de szavazattal nem. Hogy azonban régente s *kezdetől fogva* szavazati joguk is volt, kétségtelenné teszi az 1608-iki k. u. I. t.-cz. 9. §-a, mely világosan megadja azt nekik az eddigi szokásra való utalással (*more antiquitus consueto*). Az egyébiránt is a dolgok természetéből következett. A polgárháborúk s szüntelen pártalakulások éveiben egy-egy hatalmas ur, egy-egy dúsgazdag főúri özvegy állásfoglalásának nevezetes politikai jelentősége s hordereje volt; és ha maga nem jöhetett el, hanem egyik hű, megbízható emberét küldötte maga helyett, az országgyűlést egybehívó párt épp oly örömmel gyarapította az ő közvetített szavazatával, befolyásával s jelenlétével, az ő politikai súlyával a maga tekintélyét és hatalmát, mintha csak az illető személyesen jelent volna meg.

²⁵⁾ Az urak (*domini, procures, magnates*) követküldése legfényesebben bizonyítja, hogy a főurak gyülekezetét nem tekintik többé, — sem ők maguk, sem mások — a királyi tanács külön értekezletének, sem egyéni résztvételüket (már annyira, a mennyire) hivattal járónak, hanem merőben magánjellegű jognak; mert hisz a tanács tagságában, quasihivatali teendőikben ilyenmő önkényes képviseltetés vagy helyettesítés képzelhetetlen. Az 1608. k. u. I., még kifejezettebben az azt kiegészítő 1625: LXII. t.-cz. 3. §. ennek helyes felismerésével valóban *csakis* a magnateseknek adja meg a követküldés jogát, nem a zászlósurnaknak (sem a főpapoknak), éppoly kevésbé az országos tanács tagjainak, kiknek egyéni résztvétele tisztségüknek, közhivataluknak volt a kifolyása. Igaz, hogy ennek a rendelkezésnek hova-tovább nagy gyakorlati jelentősége nem volt, már a XVIII. században a consiliariusok legnagyobbbrészt, a zászlósurnak pedig kivétel nélkül születésüknél fogva mánások lévén. A főúri követküldés első esete (az egyetlen két régibb esetet, t. i. Pál pécsi püspöknek képviseltetését az 1298-iki országgyűlésen [Suppl. II. 91.], Subich Pál, a Henrikfiak s a Blagay grófokót Róbert Károly koronáztatásán [Mon. Vat. Acta leg. card. Gentilis 305.]: vagyis magyar közjog szerint országgyűlésen, mint egészen különállót, külön jellegűt mellőzöm) úgy látszik az 1531-iki bélavári gyűlésen fordult elő, melynek végzéseit elfogadták s megerősítették a névvel megnevezett jelenlevő urakon kívül „J. Torquatus, Ladislaus More de Chiola, Joannes Tahy... medio hominum suorum transmissorum.“ M. Orsz. Eml. I. 374. Az 1532-iki pozsonyi országgyűlésen megjelentek névsorában hasonlóan ezt olvassuk: „plerique insuper nobiles electi comitatum et dominorum servitores et nuntii“ I. 435.

²⁶⁾ Bár a közügyekre gyakorolt befolyása, az államhatalomban való részesedése hasonlíthatatlanul csekélyebb, mint volt 1526 előtt. E két

jogi állással bíró osztály. De mielőtt az állam akarata, a törvény ezt a kiváló jogállású osztályt célszerűen jogilag elismert örökös főrenddé emelhetné volna, még hátra volt annak szabatosabb külső meghatározódása, kifelé való elzárkozása. Ezt a feladatot a Habsburgok uralkodásának első évtizedeiben két, egymást kölcsönösen átható és kiegészítő intézmény volt hivatott teljesíteni — önkéntelenül s kiindulásában öntudatlanul —:²⁷⁾ a királyi meghívó intézménye és az örökös főrendi czimek osztogatása.

2. A királyi meghívó (*literae regales*)¹⁾ — a szónak abban a sajátos szűkebb értelmében is, melyben itt használjuk: mint a hivataltól független, magánjogú egyéni résztvétel külső kísérelője s kifejezője, nálunk régibb, mint általában gondolják. Ugyanis 1526 előtti efféle meghívólevél mindaddig ismeretlen volt.²⁾ Pedig reánk jutott egy ilyen meghívó II. Ulászló korából, formulaszerű szövegezésben — nevek és dátumok kihagyásával; a gyakran idézett kiadatlan Jászóvári Formuláskönyvben akadtunk reá, a függelékben közöljük. A szöveg kétségbevonhatatlanul mutatja, hogy a regalis főurhoz van intézve (pl. „tu et omnes alii domini...“), még pedig, mint az egyszerű Egregius megszólításból kiderül, nem is közhivatalt viselő országnagyhoz, zászlósúrhoz, kit a Magnificus czimzés illetett, hanem olyanhoz, kinek előkelősége csakis

dolog nem zárja ki egymást; emitt az egésznek, mint intézménynek kifelé érvényesüléséről, ott az egyesekről, mint az egész részeiről lévén szó.

²⁷⁾ A nevezett két intézménynek illetén hatása s működése: az előkelő jogállású elemek külső meghatározásában jelentkező eredménye, egyéni akarattól s szándéktól függetlenül állott elő; a nevezett intézmények nem voltak *amaz* eredmény létrehozása céljából tudatosan alkalmazott legislatív eszközök. De épp oly kétségtelen, hogy a beavatottak s gondolkodók előtt már a két intézmény megszilárdulásakor világos lehetett, hogy ez fogja megadni a nemesi rend tényleges ketté válásának a külső jogi formát és hogy ez a tudat ismét erősítőleg hatott arra a két intézményre. Magában véve természetesen úgy a meghívólevél intézménye, mint az örökös czimek adományozása egyéni belátásnak, céljattudatos törekvéseknek volt a terméke határozott alappal s különös rendeltetéssel. Igyekeztünk, hogy a következőkben mindkét intézményre vonatkozólag kimutassuk a lélektani s célszerűségi okokat, melyek azt előidézték.

¹⁾ A meghívólevelekről *általában*, régi voltukról stb. v. ö. Kovachich Vest. XLVII. s. kk., Timon i. h. 476.

²⁾ Hajnik i. h. 16. Lásd a közvetkező jegyzeteket.

magánjellegű alapokon nyugodott. És hogy abba a formulagyűjteménybe éppen az „Egregius“ úrhoz intézett meghívó vétetett föl mintául, bizonyítéka annak, hogy a magánjogú, örökletes címen való személyes résztvételt célzó királyi felszólítás nem volt szűk terű, kivételes, hanem ellenkezőleg széles körben meghonosodott intézmény. Törvénykönyvünk egy helye is kétségtelenné teszi, hogy királyaink már a XV. században személyes megjelenésre felszólító, névre szóló levéllel szokták meghívni az országgyűlésre (miként, láttuk, egyéb alkalommal is) azokat, kiket méltóságuknál, vagy *annak híján is* tisztán egyéni jelentőségüknél fogva az ő tanácsukban, — a tágabb királyi tanácsban hely megilletett. A Mátyás-féle decretum maius LXIV. czikke ugyanis megparancsolja, hogy ha a megyei nemesség választott nemeseket küld az országgyűlésre, a megye által teljesítendő közkiadások fedezéséhez jószágaik arányában járuljanak hozzá mindazok, kiknek a megye területén birtokuk van³⁾ „demptis tamen illis dominis praelatis et baronibus *ceterisque possessionatis*, qui tempore congregationis ad regiam Maiestatem *nominatim et personaliter* per literas vocabuntur“ (2. §.) — „kivételével azoknak a főpapoknak, zászlós uraknak s *egyéb birtokosoknak*, kik országgyűlés idején személy- s névszerint fognak Ő Felségéhez királyi levél útján meghivatni.“⁴⁾

³⁾ „Quia ex comitatibus saepenumero universitas nobilium... iussu regiae Maiestatis [azaz országgyűlésre] nuntios et electos nobiles ad Maiestatem regiam mittere solet, sancitum est, quod omnes et singuli, cuiuscunque status et conditionis possessionati homines existant, expensas per communitatem disponendas de bonis et possessionibus suis ad ratam portionem in medium communitatis semper persolvere debeant et teneantur.“

⁴⁾ További adat és példa baronatust nem viselő „egyszerű“ főurnak az országgyűlésre különös királyi levéllel való meghívására 1523-ból való: Bakies Jánosnak a királyhoz intézett levele: „... ad terminum et diem per Maiestatem mihi commissum, Maiestatis vestrae in praesentiam constitui deberem Budae et in congregatione regnicolarum“ Suppl. II. 512. Zászlósurnak ilyetén különös meghívására példa 1457-ből: „vocavimus inter alios Ladislaum... filium gubernatoris... sicut ceteros barones“ Suppl. II. 133; főpapéra 1493-ból „inter ceteros praelatos et barones... archiepiscopum Colocensem ad... congregationem generalem praelatorum et baronum ac nobilium... mediantibus literis nostris... *nominatim* vocassemus“ Kat. XVII. 572. Figyelemre méltó, hogy e helyütt is a személyszerint

A tágabb királyi tanácsnak és a későbbi főrendi táblának (bőven fejtegetett) szoros, benső kapcsolatánál — bátran mondhatjuk: azonosságánál — fogva világos tehát, hogy a királyi meghívólevél intézménye már hosszú idővel Mohács előtt fennállott körülbelül abban a terjedelemben, a melyben azt a XVI. sz. vége felé állandósulni látjuk. De ha fenn is állott a királyi meghívás, reánk maradt meghívóleveleknek — abban a szorosabb értelemben, melyet feljebb meghatároztunk — jóformán teljes hiánya folytán valószínű, hogy a meghívólevelek nem küldettek el *rendesen*: minden egyes alkalommal, mindazoknak, kik arra számot tarthattak és a király tanácsában — akár országgyűlés idején, akár egyébkor — tényleg megjelentek.⁵⁾ Bővebb kifejtés helyett utalunk arra, a mit fentebb a tágabb királyi tanács összejöveteleire való meghívásról mondtunk. Az bizonyára tagadhatlan, hogy az országgyűlési meghívólevél intézménye csak 1526 után nyert fontosságot, — hogy úgy mondjam — politikai⁶⁾ jelentőséget. Gneist szerint az angol peerség megalakulására — arra, hogy a magnum conciliumba a bárók (tenentes in capite) közül állandóan ugyanazok hivatnak meg — nevezetes tényezőként közreműködött a Lancaster család trónrajutása: „az új dynastiának szüksége volt arra, hogy uralmát, kormányzásának

meghívott „praelati et barones“ alatt a tágabb királyi tanács *összességében* értendő, miként az országgyűlést jelentő alábbi „praelati et barones ac nobiles“ kifejezésből kitetszik.

⁵⁾ Bizonyítékul felhozhatnók azt is, hogy az 1486: LXIV. t.-cz. „illis dominis praelatis et baronibus ceterisque possessionatis, qui . . .“ adja meg a házi adó alóli mentességet, kifejezvéen ezzel, hogy — nem is szólva az „egyszerű“ nagybirtokos urakról, kiknek köre bizony alig volt pontosan meghatározható, még a főpapok és országbárók sem hivatnak meg okvetlenül minden egyes alkalommal. Azonban régi törvényeink közismeretű hanyag szövegezésénél fogva nem ajánlatos egy ilyes jelentéktelen szócskából érvet formálni.

⁶⁾ A főurak királyi meghívásának, valamint a közönséges, tágabb értelemben vett (pl. a megyékhez, a szabad királyi városokhoz intézett) meghívólevélnek általában, 1526 előtt leginkább csak adminisztratív fontossága s szerepe volt (még pedig az országgyűlésre való meghívásnak sokkal kizárólagosabban, mint a királyi tanácsba szóló regalesnak) — oly korban, midőn a közlekedés és forgalom kezdetlegességénél fogva hetekig tarthatott, míg egy-egy nevezetes hír elszivárgott az ország minden részébe. És ez az adminisztratív fontossága a királyi meghívásnak megmaradt még jó soká.

jogszerűségét ne a pártfeleknek önkényüleg összetoborzott csapatja, hanem egy hagyományosan egybehívott, állandó testület elismerje.⁷⁾ Magyarországon ugyan mások voltak a viszonyok; ez időben még a magyar nemzet akármelyik tagjának, minden nemesnek joga volt az országgyűlésen megjelenni, holott Angliában a „főpapok és bárók parlamentjében“, mely a király tanácsából fejlődött volt ki és mindvégig annak tekintetett, csak azok vehettek részt, kiket a király writtel külön meghívott. Mégis a dynastia változásának ilyes hatása nálunk is jelentkezett — a királyi meghívólevelek szokásba jöttében és állandósulásában. E korban, midőn az országgyűlések tartásáról, határozatképességéről, egybehívásáról⁸⁾ kétségtelen szabályok nem léteztek, a határozatok érvényessége és országszerte elismertetése tisztán az országgyűlésen megjelent egyéneknek, az azon képviselt testületeknek számától, — illetőleg a sanior pars elvénél fogva, egyéni meg testületi súlyától függött. A trónra lépő Habsburgoknak arra kellett tehát törekedniök, hogy az általuk egybehívott országgyűlésekre, melyeknek feladata volt érdekeiket s igényeiket diadalra juttatni, maguknak egyebek közt minél több s minél hatalmasabb főurak részvételét biztosítsák és hogy őket lehetőleg távol tartsák az ellenpártnak⁹⁾ avagy határozatlan magatartásu harmadik feleknek (pl. Perényi Péter és társainak)¹⁰⁾ országos gyülekezeteitől. Ez a szükség hozta létre a Habsburg korszak első évtizedeinek személyes vonatkozásokkal telt, valóban határozott egyéneknek¹¹⁾ szóló meghívóleveleit, miknek első jellemző példája II. Lajos özvegyé-

⁷⁾ *Englisches Verwaltungsrecht* 2. kiad. I. 378.

⁸⁾ Kivéven egyedül a nádori czikkelyek harmadik pontját, mely mint egyedüli biztos kritérium a számos királyválasztó s egyéb gyűlések törvényességének megállapításánál gyakran idéztetett a pártok küzdelmeiben. Így mindjárt I. Ferdinánd koronáztatásakor Bél Mátyás, *Notitia Hungariae novae* I. 360.

⁹⁾ Efféle — igaz városnak, a szebeni polgároknak szóló — tiltó levél *Vest.* 636.

¹⁰⁾ *M. Qrsz. Eml. I.* kötetének 307. s. kk. 1.

¹¹⁾ „*Antiquiores vero [scilicet: regales] diversae ad diversos erant*“ mondja Kovachich a *Vestigia* bevezetésében (XLVIII. 1.), a meghívólevelek összegyűjtésének fontosságát indokolandó. Lásd pl. az ugyanazon 1542-iki pozsonyi országgyűlés alkalmából Nádasdi Tamáshoz és Thurzó Elek országbíróhoz intézett merőben különböző két regalest. *U. o.* 656., 660.

nek, Mária királynénak Frangepán Kristóf grófhoz intézett, bizalmas hangú, szinte esdeklő néhány sora.¹²⁾ A belső- és külső politikai viszonyok megszilárdulása után is gyakorlatban s szokásban maradtak a főuraknak küldendő királyi meghívók, azonban persze elvesztették azt a személyes jellegüket. Miként a megyékhez, a szabad királyi városokhoz intézett meghívólevelek már régóta, úgy idővel állandó, stereotyp szerkezetet és alakot nyertek a főuraknak szóló regalesek is, melyeknek egy-egy alkalommal megállapított szövegét egyszerűen lemásolták és szétküldötték minden egyéni jellegű hozzátoldás vagy módosítás nélkül;¹³⁾ de éppen ez arra vall, hogy valamilyen a megyéknek, a szabad királyi városoknak követküldését, úgy a főuraknak személyes megjelenését is olybá vették, mint a király különös kegyétől s akaratától független, a *személyiségtől elválaszthatatlan jogot*.

Midőn a király a hatalmas, gazdag urakat ekként tekintet nélkül tisztségre, hivatalra, tisztán egyéni joguknál fogva a törvényhozásban való közvetlen résztvételre szólította fel, világosan és felismerhetően nyilvánult azoknak jogi előkelősége, személyiségükben gyökerező kiválóbb jogi állapota. Mégis ennek külső megjelölésére, az előkelő jogállás örökös voltának kifejezésére a királyi meghívólevél intézménye elegendő nem volt; mert a regales literae csak az egyénnek, formailag csak egy-egy alkalomra szólt és *magában véve* az utódokra át nem szállott, — annál kevésbé, minthogy meghívólevelet küldtek a Consilium Hungaricum és a királyi tábla tagjainak is,¹⁴⁾ kiknek személyes megjelenése merőben hiva-

¹²⁾ Lehoczky Andreas, Stemmographia II. 142.

¹³⁾ A főuraknak küldött királyi meghívó ilyen formulárait közli Fraknoi M. Orsz. Eml. VII. 28. „(Spectabilis et) magnifice fidelis nobis dilecto!“ Következik a politikai helyzet általános vázolója: miért szükséges az országgyűlés egybehívása; esetleg rövid megjelölése az elintézendő ügyeknek; az országgyűlés helyének és a megnyitás napjának kitűzése; majd így folytatódik: „Fidelitati tuae harum serie firmiter committimus et mandamus, ut ad diem praefatum sine ulla excusatione et exceptione (v. gr.) Posonium venire atque isthic una cum reliquis praelatis et baronibus ac nobilibus ceterisque statibus et ordinibus regni Hungariae de iis, quae... accomodatissima visa erunt, tractare et concludere atque omnino generalibus hisce comitiis interesse debeas. Secus, sub poena in decreto expressa, ne fecieris.“

¹⁴⁾ Sőt az utóbbiak nem is „a főrendek“ között foglaltak helyet, hanem az alsó táblán.

talhoz kötött, tehát örökös nem volt. Az előkelő jogi állapot örökös voltának kifejezésre juttatását, *a főuri elemeknek kifelé való világos elkülönítését* — a királyi meghívó intézményével kapcsolatban ugyan — egy másik intézmény végezte: az örökös főrendi czimek osztogatása.¹⁵⁾

A következő részben bővebben fogjuk kifejteni, hogy már régen Mohács előtt jelentkeznek nálunk apáról-fiúra átöröklődő családi jellegű czimek, *eredeti alapon* ugyan, de némileg — azaz czim voltukban — külföldi mintára s a külföld befolyása alatt. Midőn a Habsburgok trónraléptével állandó, szoros összeköttetésbe kerültünk a nyugattal, a külföld példája s befolyása ezen a téren is állandóvá s hatalmasabbá lön. Hozzájárult még egyéb is. A Habsburgoknak, mint uralkodóknak egyáltalában legjellemzőbb tulajdonságuk a rendnek szeretete,¹⁶⁾ az egység s egyöntetűség iránti hajlam; méltán jegyzik meg történeti íróink a családnak több tagjáról, így Miksáról, III. Ferdinándról, kivált Mária Teréziáról, hogy hatalmas szervező tehetség lakozott bennük; a dynastiának egész háromszázados belső politikája pedig nem volt egyéb, mint az egyöntetűen szervezett, egységes összállam, a minden tekintetben homogén monarchia felé való törekvés, mely II. Józsefben nyilatkozott meg a legtökéletesebb s legnemesebb, de egyuttal legzsarnokibb módon. A közéletnek sok mindenféle terén, sok állami és társadalmi intézményt magyarázhatunk meg a Habsburgoknak egyfelől természetükben, másfelől a helyzetben gyökerező azzal az iparkodásával,

¹⁵⁾ Örökös *főrendi* czimekről szólni az örökös főrendnek, mint a törvény elismerte, jogi fogalomnak létrejötté *előtt*, nem a legszabatosabb s leghelyesebb kifejezés mód. De általánosan elterjedt s megszokott voltánál fogva nem igen akartam a „főrendi“ szót mással helyettesíteni; különben is csak hosszadalmas körülírással lehetett volna. (Ugyanazért kénytelen voltam a rendes szóhasználatnak — különösen Fraknóinak — nyomán a főpapok, zászlósurak s a többi főurak gyűlekezését a XVI. századra vonatkozólag egyszerűen a főrendek gyűlekezetének nevezni, noha e korban főrendek, azaz jog szerint előkelő jogállásúak csakis a praelati et barones voltak. Lásd f. 19—20. II.

¹⁶⁾ Ágai Adolf egyik remek tárczájában elmondja, hogy koronás királyunk — udvari hangverseny alkalmával — a terembe lépén észrevette, hogy valahol a sarokban a székek nem állanak sorban. Odament és maga helyre tologatta a fauteuileket. A milyen apró s magában jelentéktelen történetke, annyira jellemző. Porzó összegyűjtött tárczái I. köt.

hogy a magyar viszonyokat olyanokká alakítsák, a milyenek családjuk ősi birtokain, hazájukban voltak. Az örökös főrendi czimek nagy szerepe és gyakorisága is erre vezetendő vissza, közvetetten tehát nyugati szomszédaink példájára, a külföld befolyásának assimiláló hatására.

A Habsburgok örökös tartományaikban s Németországban egyáltalán hozzászoktak volt az előkelő nagybirtokosokat a nemesség zömétől megkülönböztető sokféle czimekhez, melyek mint az előkelőbb rendi állás megannyi kifejezői maradtak fenn a hűbériség virágzó korából; a hercegeknek, grófoknak, vogtoknak, szabad báróknak, birodalmi lovagoknak különbnél-különb csoportjai jelentek meg tartományaik gyűlésein s működtek udvarukban.¹⁷⁾ És azért bizonyára sajátosságosnak meg különösnek tűnhetett föl nekik, hogy -- néhány kiváló ősrégi családot nem tekintve -- Magyarországon a leghatalmasabb, leggazdagabb főurat, ki óriási földterületeknek s rendkívüli magánhatalomnak birtokosa, külsőleg, *névből* s *czimből* semmi sem különböztette meg az egyszerű, középsorsu nemestől, akár az egytelkestől sem, ki verejtékes arczezal művelte kicsiny földjét. Megindult tehát (a következő részben látni fogjuk, szinte kizárólag a Magyarországon azelőtt is megvolt régi alapokon s formákban) a bárói és grófi czimek osztogatásának bő árja¹⁸⁾, ugyszólván *spóntán* s *önkéntelenül*, bár másfelől nem akarjuk tagadni, hogy királyaink előtt a magyar s az osztrák főnemességnek társadalmi egybeolvasztása, egy hatalmas, szilárd hűségű udvari arisztokrátiá-

¹⁷⁾ Krones Franz: Handbuch der österr. Geschichte III. 53., 98. s. kk.

¹⁸⁾ A külföldön ezt rendi rangemelésnek (Standeserhöhung) nevezték s helyesen; nálunk 1608-ig örökös főrend hiján *nem* volt annak nevezhető. Ha XVI. szbéli bárói diplomák mégis kifejezetten a rendi hovátartozás megmástitásáról szólnak: „te . . . e coetu et numero nobilium eximentes in numerum coetumque regni nostri Hungariae baronum (sive magnatum) recepimus“ (először ruszkai Dobó István bárósági oklevelében találkoztam 1553-ból Országos Levéltár N. R. A. fasc. 807. nro 13., azóta állandó) ez csak arra vall, hogy a tényleges állapotnak minden tekintetben való megszilárdulása és consolidatiója mennyire elterelte a kor figyelmét a jogi elismerés hiányától. Pedig ez a szövegezés 1608 előtt a szabatos jogi terminologia álláspontjáról csak oly helytelen s majdnem oly furcsa volt, a milyen helytelen s furcsa volna, ha a királyi tanácsosi címet adományozó legfelsőbb kézirat ma így hangzanék: „X. Y.-t, kivévén az állampolgárok sorából, a királyi tanácsosok rendjébe emelem.“

nak alakítása lebeghetett és hogy efféle nagyranézett¹⁹⁾ örökös czimnek adományozása csakugyan biztos eszközül mutatkozott a gyakran makaeszkodó magyar urak lekenyerezésére, hódolatuk meg szolgálataik biztosítására s jutalmazására.²⁰⁾ Alig egy félszázad multán a gazdagságuknál, származásuknál, közszereplésüknél fogva kimagasló családok szinte kivétel nélkül örökös czimek birtokában vannak; és a magyar közbeszéd, meg a diplomatikai szóhasználat egyaránt, lassankint csakis az ily örökös czimekkel felruházottakra kezdi alkalmazni²¹⁾ az előkelők, a *főurak* és *magnates*

¹⁹⁾ Nálunk is közrhatottak azok az okok és tekintetek, a melyek rábirták a lengyel főúri családok sarjait, hogy a „*Sufficit nos Polonos nobiles esse*“ büszke elvének megtagadásával elfogadják és viselik a német meg francia uralkodóktól nyert főrendi czimeket. (V. ö. Hajnik Imre, *Egyet. európ. jogtört.* 243.) Ezt bizonyítja, hogy eleinte egyes főuraink czimeikkel, nevezetesen a Habsburgoktól még azok trónrajutása előtt nyert római szt. birodalmi örökös czimekkel *ittthon* alig éltek; csupán Perényi Imre nádor siklósi hercegségére (v. ö. Katona megjegyzését XIX. 147.), Kanizsai János panumburgi-grófságára hivatkozom.

²⁰⁾ Vannak, kik ezt túlzottan fogják fel, és királyainknak ezt a természetes törekvését kemény szavakkal megbélyegzik. Így Marcziaányi György lovag a „Nemesség“ czimű könyvében (melynek idevágó „A mai magyar mágnsági intézmény“ felirású rövid fejezete [41—48. ll.] különben is úgy a felhozott jogtörténeti s rangemelési adatok, mint egyéb állításai tekintetében töméntelen kifogás alá esik). A „*divide et impera*“ habsburgi elvének alkalmazását, a nemesi egységnek erőszakos megbontását látja az örökös czimek osztogatásában (43. l.); pedig a főurak és a köznemes-ség társadalmi s politikai ellentéte a XVII. sz. elején éppenséggel nem igen volt nagyobb, sem élesebb, mint 1500 körül.

²¹⁾ Ugy látszik a *magnates* szót már Werbőczy használja következetesen ebben a strict értelemben; erre engednek következtetni egyes fordulatok és összetételek, így: „*Si magnas vel baro solo nomine fuerit*“ (I. r. 93. cz.); „*praelati, comites liberi et perpetui, despotus...*“ ellentétben „*ceteri barones et magnates atque nobiles*“ (II. r. 13. cz. 6—7. §§.). A II. rész 14. címében pedig ezt olvassuk: „*reges... super observando decreto Andreae regis praelatis ac baronibus et magnatibus, proceribusque et nobilibus regni huius iuramentum praestare consueverunt*“ (11. §.). E látszólagos pleonasmusnak (ugyanigy I. r. 13., 23. cz. stb.) megfejtése a következő: Werbőczy az előkelő, gazdag urak (*proceres*) sorából kiveszi s külön említi azokat, kik örökös czimekkel ékeskednek, a mágnsokat. — Egyébiránt a „*magnates*“ és „*proceres*“ jelöléseknek ily kapcsolatával s egyuttal a „*magnates*“ szónak ezzel a szoros értelmével jóval előbb is találkozunk: a horvát tartománygyűlések felirataiban s végzéseiben. Így (talán a leg-régibb eset) az 1494 áprilisban Bihácson egybegyűlt rendek, feliratot

gyűjtőnevét; már I. Ferdinánd életében.²²⁾ A század végén pedig nincs reá többé eset, hogy mágnás alatt más valakit értenének, mint grófot, vagy bárót²³⁾: az utódokra átörökíthető czim lényeges elemévé, jellegévé vált a főúr fogalmának, a jogi előkelőségnek. És a dolognak ezt az alakulását persze követte a királyi meghívó intézménye, mely kezdettől fogva bensőleg összekapcsolódott volt a főrendi czimek osztogatásával. Mert a történelem szempontjából, abstracte, *általánosságban s végeredményben* a czimek osztogatása nem volt egyéb, mint külső meghatározása és kifelé való elrekesztése a főuri elemeknek, az előkelő jogállásu osztálynak, vagyis — minthogy jogi előkelőségük a törvényhozó jog közvetlen gyakorlásában állott — azoknak, kik egyéniségüktől elválaszthatlan, örökös jognál fogva *királyi meghívólevéllel* hivatdók meg az országgyűlésre; — igaz ugyan, hogy egyes *conerét* esetben (nevezetesen akkor, midőn a király homo novust tüntetett ki a bárói

intézzvén IX. Leo pápához: „praelati et magnates potioresque nobiles et proceres universi“ névvel nevezik önön magukat (Thallóczy Lajos: Tanulmányok a Blagay család történetéhez 196.), hasonlóan 1527-ben Magy. Orsz. Eml. I. 87., 177. E szöfűzésnek itt ugyanaz a ratiója, mint Werbőczynél: a „magnates“ jelenti a horvát urak legelső csoportját, a főrendi czimmel élőkét, t. i. a Frangepán család egyes ágait: a Tersaczi, Szluini, Czetini, Brinyei, továbbá a Zrinyi, Korbaviai és Blagay grófokat, a mint a horvát tartománygyűlés követé csakugyan „nomine bani, comitum et nobilium regnorum Dalmatiae et Croatiae“ vezettetik be 1520-ban a pápai consistoriumba (Kerhelich, Notitiae praeliminares 314.) és I. Ferdinándnak egyik válaszirata is „comitibus et dominis Slavoniae“ szól (Magy. Orsz. Eml. I. 490.).

²²⁾ Erről tanuskodik pl. a Miksa király koronázásán jelen volt főurak névsora és lehető legfényesebben az a tény, hogy már ekkortájt megalakult volt a magnates szónak szűkebb értelme: a magnates szó, mint jelölése a bárósággal felruházottaknak. Már Mérey Mihálynak 1563 nov. 13. kelt bárói diplomájában olvassuk először: „ipsium in numerum aliorum fidelium baronum seu magnatum dicti regni nostri Hungariae promovimus“ (L. R. III. 792.); s az 1567: XXIV. t.-cz. következőképpen rendelkezik: „in revidendis appellationibus necessarium est, ut duo ad minus praelati et totidem barones, si non titulares [a Corpus iuris kiadója megjegyzi: seu barones regni, de quibus actum I. 94.] tamen *simplices et magnates* ... interesse debeant.“ A függelékben be fogjuk bizonyítani, hogy az a szűkebb értelem egyes-egyedül a „magnates“ szónak az örökös czimekkel élők gyűjtőneveként való meggyökerezése folytán állhatott elő.

²³⁾ Részletesen a függelékben.

czimmel, azaz olyat, kinek gazdagsága, egyéni jelentősége és érdemei újabb keletűek voltak) tényleg úgy jelentkezhettek a királyi meghívólevél, mint a mi anyagi tartalma, járuléka a főrendi czimnek és az azzal felruházott egyént jogi tekintetben *kiemeli* a nemesség zöméből.²⁴⁾ A midőn tehát a főrendi czimek meghonosodása folytán a főúri elemeknek ez a külső meghatározódása és elzárkózása befejeződött és főúrak alatt csakis a czimzetes mágnásokat értették, természetesen az előkelő, örökös jogi állapot, a törvényhozásban örökös joga való egyéni részvétel is egyértelművé lett a czim viselésével: *a meghívólevél ezentúl elválaszthatatlanul együtt járt a főrendi czimmel és csakis azzal.*²⁵⁾

Magukban a bárói és grófi diplomákban is idővel világos kifejezésre jut a jogi előkelőségnek egyes-egyedül az örökös czimet viselőkre való szorítkozása. Már a XVI. század első felében (a Habsburgok osztogatta első bárói diplomákban) találkozunk a „tam intra quam extra iudicia“ szavakkal (először Raumbuschussl Kristóf bárói oklevelében 1544 decz. 16. Liber Regius II. köt. 80. l.), a mi azt jelenti, hogy a báróknak a királyi törvényszék ülnökségére való joga: a tabulae báróvá választhatás megilleti ezentúl a bárói czimmel

²⁴⁾ Így fogja fel általánosságban Hajnik, A nemességnek az országgyűlésen stb. 16. l. jegyz. Az ott felhozott példára vonatkozólag lásd különben a 26. jegyzetet.

²⁵⁾ Nem értjük itt természetesen azokat, kik méltóságuknál, hivataluknál fogva tarthattak számot meghívólevélre: így (a főpapokon kívül) a barones regni, a consilarii Hungari, az assessores tabulae iudiciariae. — Midőn a király kíváncsának tartja olyanoknak is megjelenését, kik sem efféle hivatalt nem viselnek, sem nem mágnások, nem küld stereotyp királyi meghívólevelet, hanem személyes (privát) jellegű felszólítást. Így már 1569-ben a megjelent főúrak (barones et magnates) névsorának függelékéket megemlítettnek „nobiles regni potiores *privatim* per Maiestatem Caesarum vocati“ (Kovachich Scriptores minores II. 227.) s közöttük egyesek, kik már a következő években nyertek bárói czimet (pl. Krusich János 1570-ben Liber Regius III. 890.). Hasonlóan szól egy a kir. kancelláriához intézett utasítás, mely meghagyja, hogy az 1601-iki országgyűlésre a szokás szerint meghívandókon kívül (praelati, barones, magnates et consilarii . . . iudices regni ordinarii, assessores tabulae regiae et magistri pronotarii) „ex ordine nobilium potiores, ut in personis propriis compareant, *peculiariter* invitandi“ s elősorolja az így meghívandókat. M. Orsz. Eml. IX. 489.

ujjonan felruházottat is;²⁶⁾ midőn immár a XVI. sz. végén a törvényhozásban való egyéni részvétel a czimzetes mágnásoknak, a grófoknak s báróknak (tényleg) kizárólagos jogává — helyesebben: kizárólagos gyakorlatává — válik, a grófi s bárói diplomák megfelelő passusa bővül és a nyolczvanas évek óta (tehát már az 1608. k. u. I. t.-cz. előtt) állandóan azt olvassuk: „tam intra, quam extra comitia et iudicia“ [először Prépostváry Bálint bárósági levelében 1589. febr. 20. Liber Regius IV. k. 564. l.] És a mig így egyfelől az örökös czimet viselőkre szorítottatott az a jogi előkelőség, a törvényhozásban való közvetlen, személyes részvétel, addig másfelől mind jobban-jobban úgy tekintették azt, mint egyéniségük állandó körülményeiben, örökölt és átöröklődő tulajdonaikban, szóval az ő *nagyobb nemességükben* gyökerező jogot, melytől az egyén meg nem fosztható, mert az az ő nagyobb nemességének, *nemesi* voltának kifejezése; nemességét pedig — úgy tartotta ekkor már a magyar jog — büntetésből sem veszti el senki. A törvényhozói jog közvetlen gyakorlásának ilyenén elvi felfogása nyilatkozik meg abban a tényben, hogy a kir. kancellária hivatalos jelentése szerint meghívólevelet küldöttek a nóta-pörbe fogott főuraknak is, 1583-ban Balassa Andrásnak, 1601-ben Illésházy Istvánnak és társainak, 1604-ben Forgách Mihálynak.²⁷⁾

3. Így hát, még mielőtt a XVI. század leáldozott volna, *tényleg minden tekintetben* megalakult és a nemesség egységes rendjéből kiemelkedett volt a társadalomnak egy kiváló osztálya, a melyben meglegyük az örökös főrendiség fogalmának mindkét mozzanatát: az átöröklődő, előkelő jogi állapotot, és annak külső feltételekhez — örökös czimekhez — kötöttségét, vagyis megtaláljuk a kiváló jogállással örökösen felruházott elemeknek szabatos meghatározását és kifelé való elrekesztését.

²⁶⁾ Hogy ezt különben nem vették oly szigoruan és „in tanta penuria praelatorum et baronum“ (mint az 1567: XXIV. t.-cz. bevezetése panaszoja) tabulae baro-vá választottak néha olyat, ki sem baro regni nem volt, sem örökös bárói czimet nem viselt, bizonyítja az 1559: XXXVIII. t.-cz., mely szerint „ex baronibus visi sunt... egregius dominus Franciscus Zay consiliarius“, holott Zay Ferencz tudvalevőleg csak 1560. július 1-én nyert *bárói czimet* Hajnik, A nemességnek az országgyűlésen stb. 16. l. V. ö. szerzőnek *Baro tabulae* cikkét a Magyar Jogi Lexikon I. kötetében 600—602.

²⁷⁾ Magyar. Orsz. Eml. VII. 138., IX. 485., X. 198.

Azonban az állam akarata, a törvény ezt az állapotot, ezt a jogi előkelőséget még nem szentesítette volt és azért nem is szólhatunk még örökös *förendiségről*. A ténynek és jognak fogalmi ellentéte, melyet a magánjogban a római jogászok domborítottak ki teljes élességében és mélységében, és a melyet a közjog terén megfigyelni s megtanulni kevés nemzetnek volt annyiszor s oly soká alkalma, mint — fájdalom — a magyarnak, — a tényleges és a jog szerint való állapotnak ez az ellentéte itt is fennállott huzamosabb ideig, néhány évtizedig. És ki tudná megmondani, meddig nélkülözték volna még a minden tekintetben állandósult és consolidálódott rendi viszonyok a jogi elismerést s jóváhagyást, ha a prágai udvar intéző férfiainak egyebek között az az ötletük nem támad, hogy az udvar rendelkezésétől függő szavazatok szaporítása végett az 1603-ik országgyűlésre meghívólevelet küldjenek a szabad királyi városok rendjébe fel nem vett Modor, Bazin és Szt.-György községeknek.¹⁾ A karok és rendek, különösen a megyei nemesség követői — kiknek szavazati többségét s politikai súlyát alapján fenyegette a városok küldöttjeinek elszaporodása — hevesen fakadtak ki az ellen és midőn néhány viharos év multán, 1608-ban az országgyűlés ismét összeült, hogy törvénybe iktassa s kiegészítse a bécsi békét, a sürgős orvoslást igénylő ügyek elintézése után *első teendőjük* az volt, hogy törvényben végérvényesen megállapították s kimondották, kik vegyenek részt és kik képviseltessenek az országgyűlésen.²⁾ E törvény — az 1608. k. u. I. t.-cz. — meghatározván a legfőbb közjog gyakorlásának mikéntjét, egyszersmind meghatározta s jogilag szabályozta a rendi viszonyokat is, melyek, mint láttuk, éppen a törvényhozásban való résztvétel szerint alakultak s jegeczesedtek volt. E kölcsönös kapcsolat folytán, a mely kapcsolatnak, mint az illető czikkely principiumából³⁾ kitetszik, az

¹⁾ M. Orsz. Eml. X. 124.

²⁾ Németországban sem a szabályozás általános törekvése, hanem a pillanat szüksége, egy konkrét esemény (t. i. Svédország képviseltetésének ügye) adott okot (1654-ben) a birodalmi gyűlés szokásilag megjegeczedett szervezetének törvényben való megállapítására.

³⁾ „Visum est regnicolis concludere, quoniam sub nomine Statuum et Ordinum regni intelligi; quive per Suam Maiestatem regiam, ad publica regni comitia, per Suae Maiestatis regales vocari et vota sua in publica regni diaeta habere debeant.“ 1. §.

1608-iki törvényhozók határozott tudatában voltak, a törvény elvi jelentőségü, lényeges intézkedéseit tekintve, nem is tehetett egyebet, mint hogy változatlanul elfogadja s állandóvá tegye a századok folyamában kifejlődött tényleges állapotokat. A tényleges állapot jogi állapottá vált, a tényleges rendi viszonyok rendi alkotmánynyá s ezzel (a mig másfelől jogintézménynyé lett a külön főrendi tábla) *jogilag létrejött az örökös főrendiség*.

Az országgyűlésen való személyes megjelenés az 1608. k. u. I. t.-cz. következtében jog szerint is megszűnt a magyar nemesség közös, általános jogának lenni; a törvényhozói jognak teljes, egyéni, közvetlen gyakorlása kizárólagos jogává tétetett egy a nemességből kivált körnek, az örökös főrendi czimekkel felruházott „magnates“, *főnemesek* rendjének.

A törvény 8. §. ugyanis azt rendelte: „Ami a mágnások rendjét illeti, elhatároztatott, hogy az országgyűlésen jelenlevő összes országbárók és mágnások a főpapok és bárók gyűlekezetében és összejövetelein üléssel és szavazattal birjanak“.⁴⁾

Kiegészítésül szolgál a 9. §. „A távollevő mágnások követeinek az országlakosok között adassék meg helyük és szavazatuk (régí szokás szerint) a vármegyék követei és a káptalanok után.“⁵⁾

4. Ezzel az állam akaratából, *jogilag* is megbomlott a nemesi rend közjogi egysége s teljes jogegyenlősége, melyet Werbőczy a magyar jog egyik alapelveként állított volt fel. Most már az egyéniséggel elválhatatlanul egybeforrt, állandó tulajdonságoknál fogva, „ratione nobilitatis“ jog szerint is különbség volt a magyar korona tagjai között: az örökös főrendi czímet viselő „magnas“, mint magasabb fokú nemességéből folyó jogot gyakorolta a törvényhozásban való egyéni résztvételt, melyre az egyszerű, a *köznemes* nemesi voltánál fogva igényt nem tarthatott. Persze az „una eademque libertas“

⁴⁾ „Quantum ad ordinem magnatum, statutum est, ut universi barones et magnates in generalibus dietis praesentes, in coetu et conventu praetorium, baronum suum locum, et sua vota habeant.“

⁵⁾ „Absentium vero nuntiis inter regnicolas locus et dignitas ac vota ipsorum (more antiquitus consueto) post comitatum nuntios et capitula, eisdem tribuantur.“

elvére abban a régi *feudalis* értelmében az egységes nemes-ségnek rendekre bomlása nem hatott ki. Igaz, ha ennek hangoztatása szemben a külföldi állapotokkal nagy jelentőségű és kíváncsú volt is a XIV. században, közjogi tekintetben csaknem fölöslegessé s üressé lett 1608-ban¹⁾ és azután, midőn a nyugati államok hűbéri szervezete lehanyatlott és megszűnt volt s a nyugaton is mindinkább kifejlődött s megerősödött az alattvalói közkötelék, az egységes főhatalom alatt a közös állampolgárság²⁾. De a *magánjog* (a birtok-, család- és örökösödési jog) tekintetében a hűbéri kor intézményei a Nyugaton túléltek a középkort és annak közjogi szervezetét;³⁾ ezért az „una eademque libertas“ elve ezekben a vonatkozásokban megőrizte nálunk gyakorlati fontosságát ezentúl is: s így az ellentét a nyugati és a magyar állapotok között e téren tovább fennállott, — az örökös főrendnek a nemességből jog szerint való kiemelkedése után is. A magyar nemességnek — a főrendnek s a köznemesi rendnek — magánjogi egy-sége és egyenlősége sértetlenül fenmaradt:⁴⁾ egy volt s maradt a nemesi birtok, egy a nemesi örökösödés,⁵⁾ ugyan-

¹⁾ Tudjuk, már Werbőczy is inkább a teljes *jogegyenlőség*-re helyez sulyt.

²⁾ Hajnik, Egyet. eur. jogtört. 214—215.

³⁾ „Das Lehnrecht gehörte (seit der Einführung der Söldnerheere und der öffentlichen Beamten) überwiegend nur noch dem Privatrecht an.“ Schröder, Lehrbuch der deutschen Rechtsgeschichte 754.

⁴⁾ Találkozunk ugyan elvéve oly gondolatmenettel, mintha a fő-rendűket a nemesi szabadságban foglalt *magánjogok* is nagyobb fokú nemességüknél fogva mintegy hatványozott mértékben, nagyobb jogosult-sággal illetnék meg. Így pl. az Ostrosich Mátyás báró pozsonyi háza részére a kir. kanczelláriából 1691. december 27-én kiadott védőlevél (salvae guardionales) így szól: „...ad mentem sensumque articulorum XXI. anni 1635. et LXXVIII. anni 1647. aliorumque passim sancitorum in domibus nobilium, eo magis magnatum per civitates ullo modo haud onerandis respectum condignum habendum evidenter constat“ L. R. XXI. 245.

⁵⁾ A hitbizományok felállítását megengedő 1687: IX. törvényezikk egy ideig részlegesen megbontotta, sőt megbonthatta volna in eventu egészen a birtok- s örökjogi egyenlőséget, a mennyiben megadta annak lehetőségét, hogy az örökös főrendhez tartozók *mind* (és csakis azok, nem a köznemesek) az elsőszülöttség vagy idősbtség elve szerint kössék meg összes birtokaikat. De tudvalevő, hogy a birtok- s örökjogi egyenlőtlen-ségnek ez a lehetősége csak rövid ideig tartott: az 1723: L. t.-cz. 4. §-a kiterjesztette a hitbizományok alapításának jogát a köznemességre.

azon jogrend uralmának, ugyanannak a peres és bűnvádi eljárásnak voltak alávetvék s a mi a fő — *egyenjogúságuk* (a szónak középkori Ebenbürtigkei értelmében) teljes és megszoríttatlan volt. Mindez okokból a főrend és a köznemesi rend között való ellentét — jogi tekintetben s jog szerint tisztán egyetlen egy közjogra, igaz a legföbbre, a törvényhozásban való résztvételre vonatkozván — társadalmi tekintetben nem lehetett oly mélyreható, a nemzetet két mereven elkülönített rétegre osztó, mint azokban az államokban, hol a hűbéri eszmék teljesen érvényesültek s meghatározták az egész jogéletet, különböző jogrendszereknek alávetett, egymástól élesen elválasztott, főleg magánjogi tekintetben különböző jogállásu rendeket teremtvén, — ez az ellentét nem lehetett oly mélyreható, oly teljes, mint kivált Németországban. Kivételével Angliának,⁶⁾ hol az örökös főrendeknek (peereknek) s a nemesi-középosztálynak valóban sokoldalu és nagymérvű jogi ellentétét egyéb tényezők ellensúlyozták, főleg a nemzetségi-testületi szervezkedés,⁷⁾ Európaszerte nem találjuk mását annak a szoros kapcsolatnak, mely a magyar főrendet és köznemesi rendet egybefűzte. Mert nálunk a balkérről kötött házasság, a mesalliance fogalma, az „ärgere Hand“ elve teljességgel ismeretlen volt;⁸⁾ a jog részéről tehát mi sem állott utjában az örökös főrend kiválása után sem a társadalmi egység s összetartozás legelső s legfontosabb feltételének, a társadalmi érintkezés legelemibb módjának: az összeházasodásnak. Nálunk mindennapi, közönséges, rendes dolog volt, a mi másutt — Anglia kivételével⁹⁾ — esemény számba ment, hogy főrendü családok sarjai a köznemesi rendből választottak maguknak feleséget és hogy saját leányaikat odaadták a főrendi cím ékességét nélkülöző, egyszerű nemeseknek; és ez a viszony csak a XVIII. század folyamán módosult némileg, midőn arisztokrátiánk III. Károly s Mária Terézia alatt Bécsbe költözvén, szorosabb összeköttetésbe

⁶⁾ Macaulay, Anglia történelme II. Jakab trónraléptétől a ryswicki békéig I. 40—42.

⁷⁾ Hajnik, Egyet. eur. jogtört. 205.

⁸⁾ Oly annyira, hogy a nem nemesek rendjére, a városi polgárokra, de még a rendi alkotmány sánczain kívül állókra sem alkalmaztatott Hk. I. r. 7. cz.

⁹⁾ Macaulay id. h.

került az udvarral s elcsatította s átvette az osztrák főnemesség exclusivitasát.

A teljes magánjogi egység sértetlen fenmaradása, a benső társadalmi összeköttetés ezer szála így elvette élet az 1608. k. u. I. t.-cz. rendelkezéseinek: a közjogi egység (részelges) megszűnésének. Ez különben sem volt nagyon érezhető; mert a nemességnek teljes közjogi egysége *tényleg* már közel egy évszázad (sőt némileg a *tágabb királyi tanács* kifejlődése) óta nem létezett többé. A politikai szereplés tekintetében egyébiránt sem következett be változás. Igaz, ha futó pillantást vetünk a magyar történelem évlapjaira, a Libri Regii kinevezési okmányaira, látjuk, grófok s bárók foglalják el a főpapi székeket, az ország főméltóságait, a főispáni tisztségeket,¹⁰⁾ az egyéb nevezetes hivatalokat mind; következetes, tudatos gyakorlat volt ez, elv, melynek követését nyíltan hirdették az intéző körök. Mária Terézia ezeket mondja az erdélyi fejedelemség számára újonnan szervezett udvari főméltóságok betöltéséről rendelkező oklevelében: „... kegyes szándékunk volt a főtisztségek adományozásánál tekintettel lenni a származás különös fényére... ha vannak a szász nemzetben is ősi törzsből eredő főrendűek, érdemeikhez képest

¹⁰⁾ Örökös főispánságot tudvalevőleg csak mágnás család nyert; de a „durante beneplacito nostro“ kinevezett összes főispánok is, kiket pl. Hajnik az örökös főispánságról irt tanulmányában a XVII. meg XVIII. századból felemlít, tényleg kivétel nélkül hercegi, grófi vagy bárói czímet viseltek. Ez a tény, úgy hiszem, szolgálhat magyarázatul annak, hogy az 1687: X. t.-cz. miért intézkedik külön a főispánok helyéről s üléséről, holott az 1608. k. u. I. t.-cz. a főispánoknak nem adta volt meg általánosságban a főrendi tábla tagságát. (Észrevette már ezt az ellentétet Zichy Jenő gróf lásd idézett röpiratát 23. l.) Nézetem szerint az 1687-iki törvényhozóknak sem volt szándékuk az országgyűlésen való személyes megjelenést kiterjeszteni a főispánokra, mint olyanokra; csupán azt akarták kimondani, hogy a főrendi czimüknél, születésüknél fogva szavazattal és üléssel bíró mágnások közül kitünőbb hely illeti meg azokat, kik egyuttal — örökös jogon, vagy ideiglenes királyi kinevezés folytán — főispánságot viselnek. Nem is gondoltak arra, hogy valaha más nyerje el a főispáni tisztséget, mint főrendi család ivadéka. (*Legalább* az 1885 előtti jog szempontjából) csak ez az értelmezés ment föl bennünket az alól a feladat alól s teszi szükségtelenné, hogy az örökös főrendiség külső feltevételeinek fejtegetésében külön tárgyaljuk a bárói, grófi, hercegi czim után az örökös főispáni czímet. Különben is Hajnik kimerítő tanulmányának pusztá kivonatolására kellett volna szorítkoznunk.

ők is elnyerendik e tisztségeket.“¹¹⁾ De ez az állapot, mely különben is csak de facto állott fenn, legkevésbé sem de iure — a tabulae bárókat nem tekintve, az összes kormányzatban: közigazgatásban s törvénykezésben, a magyar állam teljes hivatalnoki hierarchiájában, egyetlen egy állás volt csupán, melynek betöltése feltételül *törvény* követelte a főrendi származást, t. i. az 1723: C. t.-cz. értelmében a commissariatibus provincialis főigazgatósága — lényegében nem volt új: a magyar állam alapítása, kivált, mint részletesen kifejtettük, az ősiség behozatala óta állandóan az előkelő, hatalmas nagybirtokosok vitték volt a főszerepet az udvarnál, az ország kormányzásában. Így maradt az ezután is. Az örökös főrendiség létesülése, illetőleg a főúri elemeknek — mint főrendnek — kifelé való elrekesztése s külső megkülönböztetése csupán azt a változást idézte elő, hogy most már első pillantásra, kézzelfogható módon nyilvánult a magyar közéletnek magától értetődő ősi aristokratikus jellege; hogy továbbá idővel, a gyakorlatban s *köztudatban* mindinkább háttérbe szorult az, a mi a főrendiségnek történeti kifejlődésében alapja volt: a *nagybirtok* és mind jobban-jobban előtérbe nyomult és szembe tűnt az örökös főrendhez való tartozásnak külső kelléke s tétele, azaz jogszerű alapja: az örökös főrendi czim, vagyis a *származás*.¹²⁾

¹¹⁾ „In distributione supremorum officiorum distinctam generis claritudinem attendere benigna mens nostra fuit... si in natione etiam Saxonica magnates ex antiquo stemmate descendentes invenirentur, erunt et illi meritorum ratione gerendorum eorundem officiorum capaces“ 1762. nov. 23. Liber Regius XLVII. 375.

¹²⁾ A „főúr“ fogalmának ezt a szükségszerű módosulását (a mi voltaképpen nem egyéb, mint a legislatív fixationnak elkerülhetetlen, rendes mellékkövetkezése, melyet gyönyörűen fejteget Jhering, Geist des röm. Rechts I. 42—46.) megfigyelhetjük már félszázaddal az örökös főrendiség jogi létrejötté előtt. Kovachich egykorú följegyzés nyomán közli a Miksa király koronázásakor jelen volt főurak („magnatum“) névsorát [Scriptores minores I. 146.], melyben megemlítetnek „... Comes Georgius, comes Christoph. Zrinyi, filii comitis Nicolai adolescentes; Balthasar et Gabriel Tahy, Francisci filii adolescentes; Petrus Zay Francisci filius adolescens“ és még több ifjú, kik mind apjukkal jelentek meg, kiknek előkelősége tehát nem alapult még a nagybirtokon, a magánhatalmon, mely örökös jogon, biztosan ugyan, de csak később volt rájuk szállandó, hanem alapult a comes vagy magnificus czimen, mely mint nevüknek egy része már

5. Európaszerte az örökös főrendiség a hűbéri birtok-szervezet kapcsán fejlődött ki. Azok képezték a főrendet, kiknek földbirtoka a legelőkelőbb forrásból eredt, illetőleg — a testületi szervezkedés korában — kiknek ősei ily előkelő forrásu birtokot mondhattak magukénak.¹⁾ Magyarországon a szabad birtoknak csupán egyetlen neme létezett. Nálunk az örökös főrendiség (valamint a magyar rendi alkotmány egyáltalán) — mint bőven fejtegettük — más jogi alapon létesült: a legfőbb közjog gyakorlásának, a törvényhozásban való részvételnélk alapján.²⁾ Magyarországon az örökös főrendet azok alkották s alkotják, kiknek az állam akaratából egyéniségükkel egybeforrt, örökölt és átöröklődő joguk, hogy egyénileg, személyesen, közvetlenül vegyenek részt a törvényhozásban. Éppugy miként Angliában;³⁾ itt is mutatkozik

---

most is megillette őket. A főrendi czímek meghonosodását, a főuri elemek külső meghatározódását megelőzőleg ezeket az apjuk háztartásában élő serdülő ifjakat nem nevezték volna magnatesnek; 1563-ban már annak kellett őket nevezni. „Pro personis filiorum magnatum parvulorum (hominis armati exercituent)“ rendeli az 1454: IV. t.-cz. 5. §-a. A XVI. sz. második felében ezt egyszerűen úgy mondták volna: „pro personis magnatum parvulorum...“

¹⁾ Hajnik, Egyet. eur. jogtört. 204.

²⁾ Ebből eléggé kiviláglik (a mit csak a teljesség kedvéért jegyzünk meg), hogy a magyar örökös főrendiség nem volt pusztán kiterjesztése, örökössé tétele az 1608 előtti, hivatalhoz kötött, személyes főrendiségnek (Hármaskönyv I. r. 2., I. r. 93., II. r. 40. cz. 1. az I. fejezetet), hanem egészen más, merőben új alapon nyugvó örökös jogi előkelőség. Azonban a főrendiség régi, szűkebb fogalma idővel hozzásimult annak újabb, tágabb körű fogalmához, azaz: a régi, eddigelé tisztán személyes főrendiségben foglalt jogok megadattak szokás útján az újabb értelemben, örökös jogon való főrendeknek is. Pl.: Kitionich mondja „Directio methodicajában (c. IX. qu. 13. 11. §.): „homagium, ut habetur tripartito... solvunt puta praelatus et baro regni (ac *per consequens*, et de usu recepto magnas regni quilibet) florenos quadringentos“ — s így maradt az az 1871: LII. t.-cz.-nek a vérdíjakat eltörölő rendelkezéseig (7. §.). Ez a „per consequens“, a nagy Werbőczy világos tanának ellenére (I. r. 93. cz.) kifejlődött ezen szokás becsületére válik Kitionichnak és a XVII. század magyar jogászainak; mert helyes felismerését involválja a mágnás jogi állapotában 1514 óta bekövetkezett változásnak.

³⁾ Gneist, i. h. I. 373. s. kk. — Németországban is a birodalmi gyűlésen való részvétel módja hű tükre volt a rendi állapotoknak Schröder i. h. 761. s. kk.; de a viszony a törvényhozói jog gyakorlásának mikéntje és a rendi állás között (úgy a történeti fejlődés tekinte-

az angol és a magyar nemzet jogi s politikai fejlődésének meglepő hasonlatossága.

De láttuk, e jogi alap mögött mégis a földbirtok volt az a döntő tényező, a mi előidézte s irányította volt az örökös főrendnek létrejöttét. Ha nem is a birtok minősége — mert a szabad birtok nemében a magyar korona területén különbség nem létezett, de a *földbirtok mennyisége* teremtett különbséget a magyar nemesség tagjai között s vonta maga után a közjogi egység részleges megszűnését. A nagybirtok politikai jelentőségéből kellett kiindulnunk s arra tértünk vissza fejtegetéseink során minduntalan.

És ha immár felemelkedünk az egyes tények, a konkrét adatok halmaza fölé és az egyetemes jogfejlődés magas szempontjából felvetjük a végső kérdést: minő eszmét, minő törekvést valósított meg a magyar örökös főrendiség intézménye; mi volt megalakulásának *tendenciája, célja s eredménye*: ugy az előadottak után a felelet iránt sem lehetünk kétségekben. Az örökös főrendiség jogintézményében, miként elődjében: a tágabb királyi tanács intézményében, testet öltött az a nevezetes politikai elv, hogy az ország ügyeinek intézésében, főleg a törvényhozásban a nemzet ama rétegének biztosítsák a legnagyobb súlyt s befolyást, mely a gazdasági s társadalmi életben a legelső, — a nagybirtokos osztálynak.⁴⁾ A nagybirtok

tében, mint praktikus-jogi oldaláról) éppen a megfordított. Angliában és nálunk az örökös főrendiség történetileg a tényleg kitünőbb részsvétel alapján állott elő és az örökös főrendiségnek ez a kitünőbb részsvétel képezte mindig legnevezetesebb, nálunk szinte egyedüli jogi tartalmát. Németországban ellenben a birodalmi gyűlésen való kiválóbb szereplés csupán egyik — úgyszólván másodlagos — következménye, *járléka* volt annak az előkelőbb állásnak, melyet a főrendek a birodalom *hübéri szervezetén* (Reichslehnhverfassung) belül elfoglaltak és a melynek jogi tartalma is a hübéri alkotmányból folyó jogokban: közvetlenül a birodalom alá tartozásban (Reichsunmittelbarkeit) s a tartományúri joghatóságban (Landeshoheit) csúcsosodott. V. ö. az 1548-iki Reichsabschied rendelkezéseit.

⁴⁾ Ugyanaz a tendencia, a melynek területileg kisebb körre vonatkozó és modernebb — mert a vagyon valamennyi nemének tekintetbevétele folytán már nem feudális, hanem plutokratikus jellegű — megtestesülése a törvényhatósági és községi értékképviselő (virilisták). Lásd ennek az intézménynek birálatát Kmetynél Magyar közigazgatási jog kézikönyve 90. — Maga e tendencia pedig nem egyéb, mint némileg concretizált, de azért még eléggé elvont formája annak a legáltalánosabb

politikai vezérszerepét megszilárdítani s megőrizni: ez a gondolat adott láttatlanul irányt az örökös főrendnek s egyuttal ama másik jogintézménynek, a melyen belül gyakorolta a főrenddé emelkedett nagybirtokos osztály a közönségesnél nagyobb mérvű résztvételét az állami ügyek intézésében: a főrendi táblának, a mai főrendiháznak. A nagy közönség — elkapatva a hercegi, grófi s bárói czimek pompájától, külső diszétől ugyan többnyire szem elől veszítette a lényegét; a köztudatban a származás fénye mellett mindjobban elhomályosult a nagybirtok jelentősége s szerepe. De a vezető s intéző körök, kik azzal az éleslátással, melyet a hatalom birtoka s gyakorlása meg szokott adni, felismerhetik s megkülönböztethetik a külsőt a tartalomtól, az eszközt a czéltól, — a vezető körök mindig tudatában voltak a czélnek, a feladatnak, annak az elvnek, a melyet megvalósítani az örökös főrendiség intézményének volt rendeltetése, s tételes intézkedéseikben, eljárásukban ahhoz az elvhez tartották magukat. Ennek a dolgok lényegébe ható tekintetnek egy korai villanása sugárzik felénk Mátyás király 1486-iki törvénykönyvének gyakran idézett 64. cikkéből, mely kerülve az előkelőség általános, szintelen megjelöléseit, minők domini, proceres, magnates — egyenesen s kifejezetten a nagybirtokosokat nevezi meg, mint azokat, kiknek az ország ügyei intézésében, a törvényhozásban való személyes, köz-

eszmének, melyet Pikler a jog által megvalósítandó célok legelemibb, egyetemes, végső eszközei sorában említ (A jog keletkezéséről és fejlődéséről 62.): az értelmesebbek részéről való vezetés gondolatának, feltételeztetvén s joggal — még pedig minél alacsonyabb fokú a közműveltség, annál nagyobb jogosultsággal —, hogy a vagyonosak a műveltebbek, jobban hozzáértők, leginkább körültekintők. Ilyképpen tehát, miként a tágabb királyi tanács intézménye nem (lásd különösen a 151. lapon mondottakat), úgy következésképpen az örökös főrendiség intézménye sem volt az ú. n. kizsákmányoló jog intézménye, hanem mind keletkezésében, mind kifejlődésében valójában a nemzet egészére nézve hasznos és czélszerű. V. ö. Pikler fejtegetéseit id. m. 190—191. és hozzá 94. Midőn mégis, az egyiknek s a másiknak alakulásáról szólván, a társadalom különböző elemeinek küzdelmét emlegettük, ezzel csupán a tények külső megjelenését irtuk le, rendszerint „küzdelem“, „verseny“ alakjában menvén végbe a jobbagnak, értelmesebbeknek ama kiválasztása s elismertetése. (A gazdasági életre vonatkozólag l. ezt id. m. 259. s kk.).

vetlen részvétele kívánatos s szükséges.⁵⁾ Erről a dolgok mélyébe ható tekintetről tanuskodik továbbá az a rövid utasítás, mely Rudolf király kabinetirodájából boesáttatott ki a magyar kanczellária titkárához, az 1604: XXII. t.-cz. betoldása körül szomorú nevezetességre vergődött Himmelreich Tiboreczhoz. Az 1601-iki országgyűlés alkalmából elküldendő kir. meghívókról intézkedik ez az utasítás, melynek első része, mintha nem is annyira Himmelreich Tiborecznak, hanem inkább nekünk szólna, hogy megismerjük a tények s szabályok mögött rejlő irányt adó elvet. A Károlyi Árpád közölte utasításnak ide vonatkozó részei a következők:

„A magyar országgyűlésre megszoktak hivatni a főpapok, az ország főtisztjei, a főúrak (magnates) és az országos tanácsosok. A mágnások meghivandók mind, ha többen vannak is testvérek, feltéve hogy megosztzkodtak s külön birják jószágaikat... Felszólítandók továbbá [követek küldésére] a bárók s mágnások özvegyei. És minthogy a fi- és női ág többnyire külön igazgatják birtokaikat, szokásba jött ezeket is külön meghívni birtokaikra való tekintettel [az

---

⁵⁾ Valóban, ha kutatjuk, minő szerep jutott az egyéni tudatnak s akaratnak az örökös főrendiség létrejöttére vezető fejlődésben, a mely három-négy évszázad távolából oly könnyen tűnik fel merőben önkéntelen s öntudatlan alakulásnak (de a melynek czélszerűségi alapját s jellegét el nem tagadhatjuk), egyedül Mátyás király az, kiről ma sejtünk lehet, hogy belátása, egyéni meggyőződése s törekvései közreműködhettek ama folyamatoknál, legalább, hogy megértette s helyeselte ezt a fejlődést, a mely megfelelt egyfelől (a szó igaz értelmében) aristokratikus, másfelől absolutistikus hajlamainak. Hosszú uralkodása alatt egyetlen egyszer rendelte el a nemességnek fejenként való megjelenését, 1462-ben, midőn a szt. korona visszaszerzése végett súlyos feltételek mellett készült békát kötni III. Frigyessel. De hogy akkor is csupán politikai óvatosságból s számításból intézkedett így — hogy elejét vegye utólagos kellemetlen-ségeknek s netalán támasztandó nehézségeknek — mintegy a forma kedvéért és hogy valójában az összes nemesek személyes részvételét ez izben is szükségtelennek, mellékesnek tekintette s nem óhajtotta, eléggé bizonyítja a megyékhez küldött meghívóleveleknek egy saját-ságos passusa, mely nyíltan feloldja a személyes megjelenés kötelezettsége alól mindazokat, kiknek kedvük van e felmentést igénybe venni: „Volumus tamen et de speciali nostra benignitate statuimus, ut nemo de vobis per consueta alia gravamina ad veniendum compellatur.“ Pray, Annales III. 268.

eredeti „ratione bonorum“ sokkal kifejezőbb], melyeket külön birtokolnak s kezelnek.“⁶⁾

A vezető s intéző körök *tudatában* mind e mai napig él s hat az a nevezetes politikai elv, mely az örökös főrendiség intézményének magva, s a melyet világosan tolmácsol ez a közel háromezázados utasítás. A nagybirtok politikai elsőbbségének elve érvényesül még ma is az örökös főrendiséggel kapcsolatos intézményekben. Az sugallta az 1885: VII. t.-cz. legfontosabb rendelkezését, a 2. §. b) pontját, a mely az örökös főrendiséggel járó legfőbb jogot, a törvényhozásban való közvetlen résztvételt 3000 frtnyi földadóhoz köti, vagyis egyedül a nagybirtoknak hagyja meg. 1608-ban a grófi s bárói czim, a mágnási név tényleg nagy vagyont, nagy kiterjedésű földbirtokot jelentett; idővel megtörtént, sőt igen gyakran, hogy a főrendi jelző mögött (a család elszaporodása vagy egyéb okok, például a hivatalnoki és katonai arisztokratia alakulása folytán) nem rejlett többé nagybirtok. Ezért az 1885-iki törvényhozás az ősi elv szellemében, a végső célnak megfelelően járt el, midőn a törvényhozó jog személyes gyakorlását a főrendi czimen kívül attól a vagyoni feltételtől tette függővé. És ugyancsak az ősi elv jelentkezik abban a céltudatos gyakorlatban is, mely a főrendi czimek osztogatása, az örökös főrendnek új elemekkel való gyarapítása tekintetében nálunk — csak az utolsó évtizedekről szólunk

⁶⁾ Magy. Orsz. Eml. IX. 489. A királyi meghívás tekintetében fennálló gyakorlat újabb időkben is mindig szem előtt tartotta a végső célt, az örökös főrendiség tárgyi tartalmának a birtokkal való kapcsolatát. Ezt látjuk a század első éveiben névtelen szerzőtől készült „Tractatus de comitiis inelyti regni Hungariae“ czimű kiadatlan dolgozattól (Fol. Lat. 492. sz. a. a M. Nemzeti Muzeum kéziratárchában), mely részletes, pontos és eleven előadását nyújtja a rendi országgyűlés szervezetének, a tanácskozás, ülés s szavazás módjának és figyelemre méltó közjogi éllel tárgyalja az országgyűlés hatáskörét, a királyhoz való viszonyát (annál gyengébb ugyan történeti része, számos hun-szittya allusióival). A regálissal meghívandó mágnásokról t. k. így szól: „... viduae quoque quamdiu illae vel tutrices vel curatrices liberorum sunt, vel iura tenent possessionaria, ad conventum regni invitantur... Solus etiam pater o familia admittitur, quamdiu filii etiam maiorennis indivisi sub patria vixerunt potestate. Fratrum autem inter se indivisorum unus tantum omnium nomine ad comitia mittitur. Divisi autem singillatim comparere tenentur.“ 177. l.

— fennáll. Hosszu évek óta alig fordult elő egy-két eset, hogy az országnak java körül szerzett érdemek, a nemzetnek s az államnak teljesített szolgálatok hozták volna meg a hét vagy kilenczágú koronát (a mi külföldön gyakran történik meg); az esetek túlnyomó nagy többségében az egy kézben egyesült nagy vagyonnak, a mi gazdasági viszonyaink között persze nagybirtok tömegek alakulásának volt gyümölcse a grófi s bárói czim. Az örökös főrend — ez a vezérlő gondolat — hadd maradjon a nagybirtok arisztokrátiája! Nem tagadhatni, van ebben ratio. Fényes czimet s kitüntetést, lovagkeresztet, királyi, udvari, titkos tanácsosi czimet adnak az egyénnek is, ki a politikai s szellemi élet terén hálára kötelezte a nemzetet s uralkodóját; de csak az *egyénnek* szólót, nem olyat, mely utódjaira is átöröklődne; minek fénynyel venni körül az utódokat, kikről nem tudjuk, öröklik-e apjuk nevével együtt annak kiváló tulajdonait is, elméjét s jellemét, munkásságát és sikereit? ha igen, munkában eltöltött életük delén majd nekik is jut hasonló czim s jutalom. Az örökös főrendi czimek ellenben fentartatnak azok számára, kiket nem tehetségük s munkájuk, hanem — főleg — nagy vagyonuk, gazdasági hatalmuk avat a társadalom kiváló tagjaivá; a mi kiválóságuk alapja s főtényezője a nagy vagyon — legalább rendes körülmények között — változatlanul száll át utódaikra s kevésbbé kell félni attól, hogy a főrendi czimnek, a főrendi állás fényének nem felelne meg tényleges gyakorlati kiválóság.

Az örökös főrendiség élő jogintézmény még és az ősi szellem nem költözött ki abból ma sem; ma is működnek, élnek s hatnak azok az okok és megfontolások, melyek évszázadok előtt irányították s meghatározták volt annak alakulását és fejlődését.

MÁSODIK RÉSZ

Az előkelő örökös jogi állás külső feltételeinek,
az örökös főrendi czimeknek eredete

Az 1608-iki törvény megalkotói legjobban tudták, hogy ők csupán jóvá hagyják és véglegesítik, azaz jogilag biztosítják a szokás útján kifejlődött és megszilárdult tényleges állapotokat. Elegendőnek tartották tehát, hogy törvénybe iktassák az elveket; a részleteket, az elvek keresztülvitelét továbbra is a gyakorlatra, magára az életre bízták. Ismételtén találjuk a szokásra való utalást: „more antiquitus consueto“ mondja a 9. §., „iuxta antiquum usum et sessionem“ a 12. §. Ez okozza, hogy az 1608. k. u. I. t.-cz. rendelkezéseinek pontatlanságával, kifejezéseinek felületességével kéri még a régi magyar törvényhozás emlékei közül is, melyeknek a praecisio, a gondosság nem igen volt jellemző tulajdonságuk, — dicséretes kivételével a magyar állam függetlenségét és önállóságát, az alkotmány legfőbb érdekeit érintő törvényeknek s határozatoknak.¹⁾ Így nem állapította meg egy-egy megye követeinek számát, mely csak 1681 óta szorítkozott állandóan kettőre;²⁾ nem határozta meg, milyen sorban, minő rend szerint üljenek s szavazzanak a főrendek, a minek szükséges voltát már 1637-ben hangoztatta Esterházy Miklós nádor

---

¹⁾ Elég azokra a heves vitákra emlékeztetnünk, melyeket az új király megválasztatásáról és koronáztatásáról hozandó törvényezikkek szövegezése minden egyes alkalommal előidézett, — így ugyancsak 1608-ban.

²⁾ Kiss István, Magyar Közjog 310.

az országgyűlési tárgyalások reformjára vonatkozó javaslatának V. fejezetében³⁾ és a mit az 1687: X. t.-cz. meg is tett. De erről nem akarunk szólni; csak azt említjük fel, hogy nem szabályozta, a főrendi családok melyik tagjai, életük melyik évétől kezdve hivandók meg,⁴⁾ sőt hogy egyáltalán nem adja szoros meghatározását és körülírását a „*magnates*“ szónak, mit később is hiába keresünk a Corpus iurisban. Ezért nem tartjuk hiábavalónak s fölöslegesnek annak kimutatását, hogy a törvény az évtizedek óta állandósult közhasználattal egyezően egyedül az örökös főrendi czimekkel felruházottakat foglalta össze e gyűjtő név alatt. A függelékben részletesen be fogjuk bizonyítani (a mit, igaz, senki kétségbe nem vont, de a mi korántsem magától értetődő, bizonyításra nem szoruló dolog), hogy a törvény — a tényleges állapotoknak megfelelően — a czimekhez, mint átöröklődő külső feltételekhez kötötte az előkelő örökös jogi állást, az örökös főrendiséget.

És a midőn így kerülő úton, a törvény hozatalát megelőző évek gyakorlatából kell levezetnünk az örökös főrendiségnek örökös főrendi czimekhez kötöttségét, persze hiába kutatnók⁵⁾ *legalis* felsorolását azoknak a czimeknek, melyek az 1608. k. u. I. t.-cz. alapján a magyar örökös főrend tagjává avattak és ezt a jogilag egységes rendet czimben s külső diszben megkülönböztetett csoportokra osztották. Közjogászaink azt mondják: a (magyar király által osztogatott) hercegi, grófi s bárói czimek;⁶⁾ de az indigenatus intézményénél fogva kétségtelen, hogy a törvényhozás hozzájárulásával bármelyik külföldi czim tölthette be ezt a szerepet; a mult századok magyar mánásai között találunk is nem egy őrgrófot, marquist vagy vicomte-ot.

Azonban az utóbbi s hasonló czimekkel, melyek készen s befejezetten kerültek hozzánk és alig fordulnak elő egyszer-kétszer, a következőkben nem fogunk foglalkozni. Dolgozatunk

³⁾ Salamon Ferencz, Rendi országgyűléseink jellemzéséhez 1869. 28. l.

⁴⁾ Az 1608. k. u. I. t.-cz. 8. §. rendelkezése: „*omnes ... magnates*“ nagyon is általános.

⁵⁾ Az 1885: VII. t.-cz. előtt.

⁶⁾ Virozsil A., Specimen iuris publici V. 39.; Kiss István, Magyar Közjog 204.; Nagy Ernő, Magyar Közjog. 117., 241.

keretébe csak az tartozik, a mi szorosan a magyar jogtörténet kérdése: azoknak a főrendi czimeknek eredete, melyek (ha talán idegen volt is a mag) a magyar társadalmi s jogi élet talaján sarjadtak s gyarapodtak (dux, liber et perpetuus comes, Magnificus), vagy a melyeknek — bár a külföldön alakultak s fejlődtek — a magyar jogban évszázados történeti multjuk s gyakoriságuknál fogva nagy jelentőségük van princeps, liber baro). Ehhez képest részletesen fogjuk fejtegetni a hercegi, a grófi s a bárói czim eredetét, kiemelvén, hogy mind a grófi, mind a bárói czimnek (a mint a hercegi czimnek is) valójában két faja létezett, melyek közül egy-egy a magyar jog eredeti intézményeinek alapján, a másik a Nyugaton, a német jogélet körében fejlődött ki és a mely két faja az egyes czimeknek csak későn egyesült a mai egységes grófi s bárói czimmé; sőt, hogy a grófi jelző tekintetében — azaz a régi időkben nyert és a későbbi korokra átöröklődött grófi czimeknél — ez a különbség a szabatosabb kifejezés szempontjából még ma is fennáll. A mint a behatóan tárgyalandó czimek kiválasztásánál, úgy a tárgyalás sorrendjének megállapításában sincsen kétségtelen, legalis felsorolás,⁷⁾ mely után indulhatnánk. Ezért a *történelmi* sorrendet, az egyes főrendi czimek keletkezésének, illetőleg magyar földön meghonosodásának időbeli rendjét követjük, — nem a rangfokozatok egymásutánját. Mert nálunk, hol minden egyes főrendi czim önálló, külön alapon fejlődött ki s az egyes czimek között kapcsolat, összefüggés nem igen volt, nálunk ennek az egymásutánnak semmi benső történeti oka s gyökere nincsen. A rangfokozatok egymásutánja nálunk úgyszólván esetleges, véletlen valami, a külföldtől minden kényszerítő ok nélkül átkölesőzött, — nem úgy, mint pl. Francia- vagy Németországban, hol az összes főrendi czimek, a hűbéri birtokszervezet kapcsán (a megelőző korszak rendi viszonyaiból),⁸⁾ egységes alapon, egymással szerves összefüggésben alakulván, a főrendi czimek, a rangfokozatok sorrendje is kezdettől fogva adott, természetes volt, vagyis történeti alapon nyugodott.

⁷⁾ Az 1885: VII. t.-cz. előtt.

⁸⁾ Hajnik Imre, Egy. európai jogtörténet. 204—205.

I. FEJEZET.

A grófi czim.

Azon szavak között, melyeknek sokértelműségéről méltán panaszkodnak történetiróink, a comes szót illeti az első hely. A magyar viszonyokra is mondotta Krones: „A comes szó a királyi udvarnak, az országnak első tisztviselőjétől kezdve az utolsó falu bírájáig számtalan méltóságot, hivatalt, állapotot jelentett“. ¹⁾ Kifejtettük más helyütt ²⁾, az előljáróknak, főnököknek, felügyelőknek hányféle csoportját jelölték a comes névvel és mindegyik körön belül mily különböző fajok voltak a comeseknek, magyarul ispánoknak. Mindezzel legkevesébbé sem kell foglalkoznunk. Mert a magyar jogtörténet irodalmában nincsen kétség s nézeteltérés az iránt, hogy a különbnélkülönb hivatalt, hatóságot, közjogi meg magánjogi állapotot jelölő comes szónak melyik jelentése volt az, a mely idők folytán apáról-fiúra átöröklődő, családi czimmé, a nemesség zömétől megkülönböztető jelzővé vált; nincs kétség az iránt, hogy a comesek melyik fajából alakult a grófi osztály. Jogtörténészeink — már a kik e kérdést általán érintik — egyhangúlag azt tanítják, hogy *a grófi czim s osztály a liberi et perpetui comites köréből indult ki, kikeről* a XVI. század óta törvényeink s okleveleink mindig úgy emlékeznek meg: „quos vulgo gróff vocant“, ³⁾ „qui proprio gentis Hungaricae idiomate gróff cognominantur“. ⁴⁾

De ha a grófi czim *közvetlen* eredetének kérdésében egy véleményen vannak is a magyar jogtörténet művelői, magának a „liberi et perpetui comites“ intézményének keletkezését illetőleg két ellentétes nézettel találkozunk. Régibb jogtörténészeink azt tartották, hogy királyaink ezt az intézményt az utánzás szándékával s tudatával, készen és kifejeletten vették át a külföldtől, szorosabban: német szomszédjainktól. „Vox graf, uti institutum ipsum a Germanis ad Hungaros dimanavit“, olvassuk a tudós Kovachich jegyzetei között. ⁵⁾ Bartal

¹⁾ Krones Franz: Handbuch der österreichischen Geschichte III. 130.

²⁾ Lásd szerzőnek *Comes* czikkét a Magyar Jogi Lexikon II. kötetében.

³⁾ 1599: XLVIII. t.-cz. 4. §.

⁴⁾ Alsólivdvai Bánffy Kristóf grófsági levele 1622: L. R. VII. 270.

⁵⁾ Összefüggéstelen, apró jegyzeteket tartalmazó „Adversaria pro commentatione de comitibus regni Hungariae“ felírási kézirat a M. Nemzeti Múzeum kéziratárában Fol. Lat. 154. sz. a. 85a lap.

meg (a ki egyáltalán nagy jelentőséget tulajdonít a czimkorságnak — peregrinus titulorum luxus⁶⁾ — és annak hatását látja sok mindenben) midőn Kézai Simon nyomán megjegyzi, hogy a comes szó jelölte nálunk a Németországból bevándorlott grófokat is, hozzáteszi: „et ad imitationem horum creatos per reges H. liberos comites“; a gróffá avatás első esetéül pedig felhossa azt, hogy II. Endre Németországban divó szokás szerint („usitato per Germaniam ritu“) 1218-ban szabad gróffokká nevezi. Vodicsai Babonikot és Istvánt.⁷⁾ E felfogás tehát merőben idegen eredetűnek tekinti a liberi et perpetui comites intézményét, olyannak, a mely bevezetésen s készen, *már mint önálló családi czim* került volna magyar földre. Az ekként körülírható régibb magyarázattal ellentétben, újabb jogtörténészeink annak az intézménynek a német jogfejlődéstől független, eredeti voltát, a magyar jogi étellel való benső összefüggését hirdetik. Hajnik Imre az örökös főispánságról irt tanulmányában megemlíti, hogy „az ország déli részeiben az ispánságoknak és a hozzátartozó területeknek örökös joggal való adományozása *adott keletkezést* a grófi osztálynak“.⁸⁾ Vagyis: a grófi osztály s a grófi czim nem egyszerre, közvetlenül ültetett át, hanem a magyar jog emez intézményéből kiindulva, idők folyamán lassanként fejlődött ki s alakult meg a magyar jogélet talaján, eredeti alapon. Hasonlóan a liberi et perpetui comites intézményének a magyar jogi viszonyokban gyökerezését kifejezetten hangoztatja Timon.⁹⁾ E tétel ma még inkább csak sejtetem, intuitio, semmint részleteiben s végleg tisztázott¹⁰⁾ kétségtelen igazság. Az adatok, melyeket felkutattunk, a nyomok, mikre akadunk, mind meggyőztek annak helyességéről és igyekezni fogunk, hogy azt a következőkben behatóan kifejtsük s kimutassuk

⁶⁾ Commentariorum ad historiam status iurisque publici regni Hungariae aevi medii libri II. 120.

⁷⁾ U. o. I. 233.

⁸⁾ Az örökös főispánság a magyar alkotmánytörténetben 4.

⁹⁾ I. h. 424.

¹⁰⁾ Távol van tőlem, hogy ezt fejtegetéseimmel elértnek higgyem. Elég, ha sikerült a magyar grófi czim eredetének kérdését teljességében formuláznom, minden oldalról megvilágítanom s ráutalnom a nehézségekre, a kétes dolgokra; ha sikerült előkészítenem s előmozdítanom a végleges megoldást,

a liberi et perpetui comites intézményének, meg a grófi ezimnek általában ezen az alapon való önálló alakulását s fokozatos fejlődését.

*

A XII. század utolsó évtizedében találjuk első esetét annak, hogy királyaink — talán a német példa hatása alatt¹¹⁾ (egyéb befolyást e fejlődés körül a külföldnek nem tulajdoníthatunk) — egész várispánságot: az ispáni tisztséget a hozzá tartozó területekkel együtt adományoznak örökjoggal egyes családoknak. Ez az első eset (mely egyébként arról is nevezetes, hogy egyik legkorábbi nyoma a hűbériségnek a magyar hadi szervezetbe való behatolásának)¹²⁾ III. Béla király korából való, a ki 1193-ban „totam terram pertinentem ad comitatum Modrus“ tartozékaival és összes jövedelmeivel együtt Bertalan vegliai ispánnak, a Frangepánok ősenek adományozza „iure hereditario... perpetuis temporibus possidendam“.¹³⁾ A Frangepánok, kik vegliai törzsbirtokukhoz s Modrushoz utóbb Vinodol földét¹⁴⁾ majd Zengg városát szerezték hasonlóan „mindazokkal a jogokkal, melyek a királyt megilletik“,¹⁵⁾ továbbá a szomszédos megyék egész sorát:

¹¹⁾ „Vidéki kormánytisztiségeknak örökösen családokhoz vagy főispáni székekhez kötését a szomszéd Németországban a XI. és XII. században már szélétében gyakorolták.“ Hajnik i. h. 3.

¹²⁾ Timon i. h. 234.

¹³⁾ Közölte Fejér II. 292., jobban Wenzel Árpádk. Uj Okmt. XI. 53.

¹⁴⁾ 1223: Fejér III/1. 403.

¹⁵⁾ „... In eadem libertate, sicut nobis servire consueverat“ 1255: Fejér IV/2. 308. Pauler Gyula kimutatta ennek az oklevélnek koholt voltát i. h. II. 762. és felfogásához csatlakozott Thallóczy Lajos: Tanulmányok a Blagay-család történetéből 47. Eszünk ágában sincs az oklevél hitelességét vitatni. Midőn mégis idézzük s arra támaszkodunk, tesszük ezt azon az alapon, hogy Róbert Károly azt már 1323-ban hitelesen átírta s megerősítette (Dl. 34003. l. Pauler i. h.) és így attól az időtől fogva kétségtelenül amaz oklevél szolgált mérvadóul de iure, sőt az oklevél szerinti állapot kétségkívül fenállott de facto jóval 1323, de még 1300 előtt: mint-hogy éppen ennek a tényleges állapotnak volt hivatott — hogy Thallóczy egy kifejezésével éljek — „előíratát“ képezni. Mellesleg megjegyezzük, hogy azt, a mit Pauler ennek az 1255-iki (1260-iki) oklevélnek hamis voltával megmagyarázhatni vél: Zenggnek Mátyás király által való hirtelen visszavételét, talán mégsem lehet kapcsolatba hozni a IV. Béla-féle adománylevél valódiságának kérdésével. Mert ez magába foglalná azt, hogy Mátyás király felismerte a Róbert Károly, Lajos és Zsigmond királyoknak átírást

Geceket,¹⁶⁾ Dresneket,¹⁷⁾ rövidebb-hosszabb időre Czetint, Busánt, stb.¹⁸⁾ nem maradtak soká az egyedüliek, a kik egész ispánságot¹⁹⁾ mondhattak magukénak. Még Imre király adományozta volt²⁰⁾ Vodicsa földjét azaz kerületét²¹⁾ goriczai

megerősítései által támogatott adománylevélnek hamis voltát. Már pedig Mátyás királyunk nagy államférfiu, nagy hadvezér és sok minden volt; de arról szó sem lehet, hogy olyan jól ismerte volna IV. Béla korát, mint e kornak a magyar történetírás kezdetei óta mai napig legjobb ismerője, Pauler Gyula.

¹⁶⁾ Az 1316-iki oklevelet közölte Wenzel Gusztáv: A Frangepánok az Anjou királyok korában. Századok 1890. évf. 206.

¹⁷⁾ 1323: Fejér VIII.2. 467. Ideiglenes hűbéri adomány.

¹⁸⁾ Wenzel Gusztáv: Kritikai tanulmányok a Frangepán család történetéhez, különösen 35. s kk. V. ö. Pesty Frigyes, Az eltűnt régi vármegyék, az egyes megyék a. Lika megyét illetőleg, melyet Wenzel Frangepán birtoknak mond, Károlyi Árpád tagadja, hogy valaha övék lett volna Turul 1892. évf. 61.

¹⁹⁾ Az ispánság szót alkalmazzuk, mint a mely leghivebb fordítása a források használta comitatusnak s képes kifejezni ennek a latin elnevezésnek mindmennyi középkori értelmét (holott a „megye“ csakis egyetlen egy fajtát az ispánságnak képes jelölni). Az említett s még említendő comitatusok, melyek így örök joggal egyes családok kezére kerültek, ugyanis különböző fajtájúak s állagúak voltak; de megegyeztek abban, hogy mindegyik többé-kevésbé önálló közigazgatási területet képezett s előljárója, főnöke comesnek, maga a terület comes fejéről comitatusnak neveztetett. S gyakorlatilag is, de meg az általunk tárgyalandó fejlődés szempontjából ez volt a fő s lényeges. Pl. a Frangepánok comitatusai közül Veglia szigete, ha nem is volt velencei hűbér (mint a Signoria váltig állította; s igényeit akárhányszor igazolta — kivált 1358-ig — a tényleges állapot v. ö. Wenzel idézett két értekezését) és belső szervezete teljesen egybevágott is a zsupákból lett horvát-szlavon megyékével: Modrussal stb. (l. Veglia sziget jogát 1388-ból), mégis comitatus voltában, az elnevezés gyökerét s eredetét tekintve kétségkívül egynemű a velencei-olasz vidéki kormányzat germán alapú egységeivel: comitatusaival, grófságaival; Zengg városi municipium, melynek comes áll az élén, minő a többi dalmát város; Modrus, Geeske stb. pedig ősi zsupák átalakulása ispánsággá.

²⁰⁾ A Fejér II. 304. és III/1. 245. közölt oklevelek ugyan feltétlenül hamisak, de hogy az adomány mégis megtörtént, bizonyítja 1210: Árpádk. Uj Okmt. XI. 107., IV. Bélának 1241. szept. 23-án kelt megerősítő levele Blagay Okt. 9. és Béla szlavon hercegnek 1269-iki ítéletlevele u. o. L. Thallóczy bevezető tanulmányát 21—23.

²¹⁾ „Terra Wodicha,“ „districtus de Wodicsa,“ mondják az oklevelek l. u. o. 236., 237. Hiteles forrásaink nem említik comitatus néven. De ez nem jelenti azt, hogy nem volt önálló közigazgatási terület. Hisz a districtus és comitatus e kor emlékeiben gyakran synonymok. Királyaink

Istvánnak. A Subich nemzetség II. Endrétől nyerte Brebir megyét, melynek örökös birtokában IV. Béla újból megerősítette őket.²²⁾ Hozzájuk csatlakozott csakhamar a Gusich nemzetség Corbaviának, utóbb Likának stb. is birtokosa²³⁾ és lehet, hogy még többen, kiknek kevésbbé jelentékeny s ephemer szerepléséről azonban nem maradtak reánk bő adatok.²⁴⁾

Ezek az ispánságok mind (a régi) Horvátország s Dél-Szlavonia földjén feküdtek és szinte kimerítették ez országok összes területét.²⁵⁾ A magyar állam egyéb vidékein, a tulajképpen Magyarországon egész megyéknek, ispánságoknak örökletes eladományozása, mi ellen az Arany Bulla XVI. cikkelye és az azt megerősítő törvények határozottan tilta-

akárhány rendszerint districtus névvel jelölt területnek állítottak külön comest az élére (l. Pesty i. h. I. 8.), nem is csak kivételesen, hanem következetesen, századokig; elég Hátszeget (p. o. 1276: Fejér V/2. 340.), meg Szanát (l. Thallóczy i. h. 96., 236., kivált 1413: Blagay Okt. 232.) emlitenünk. Hogy valamely districtus önálló egysége-e a vidéki adminisztrációnak, arra éppen s egyedül az a körülmény irányadó: áll-e külön comes az élén? Már pedig a vodicsai földnek vannak külön ispánjai, kik egyenest vodicsai ispánoknak (comites de Wodicha) iratnak (l. Thallóczy i. h. 76.): maguk az adományosok, goriczai István leszármazói. Vodicsának Dubicza megyéhez tartozása ezért úgy hiszszük, inkább geographiai értelemben veendő; a kettő között fennálló összeköttetés egyszerűen hiteleshelyi, nem közjogi (utóbbit vitatja Thallóczy i. h. 38—39., 50—52.). A mi reánk nézve tárgyunk szempontjából fontos s érdekes, különben is csak a comes jelzőnek a területhez kapcsolódása, a Vodicsa földjével megadományozottaknak territorialis comessége: „vodicsai ispánok” jelölése (mely, igaz, — akár közvetlenül a királyi kormány képviselőjének, közhatalóságnak tekinthetjük e comest, akár csak közvetetten, t. i. első sorban a nemzeti alapon szervezkedett közönség előjárójának — a területnek a közigazgatásban többé-kevésbbé önálló szereplését involválja); ahhoz pedig (l. f.) kétség nem fér.

²²⁾ 1251: Fejér IV/2. 206. L. Salamon Ferencz, A brebiri grófok Budapesti Szemle 1863. évf. 381. Időről-időre egyéb comitatusaik is voltak: a XIII. század második felében számos dalmát város, utóbb Busán, Lika l. Károlyi Árpád i. h.

²³⁾ Lásd Pestynél i. h. az egyes ispánságok alatt, különösen II. 385. s kk., 412. s kk.

²⁴⁾ Csupán a Thallóczyakat (Tallovac) említjük, kik a XIV. század fordulóján s a XV.-nek első felében tűnnek fel Czetina s Clissa ispánság örökös birtokában. Pl. 1442: Kat. XIII. 195. L. Pesty i. h. II. 382. s. kk.

²⁵⁾ A hátralevő kevés számú megye is többnyire örökös joggal illetett egy-egy egyházi testületet pl. Dubicza az auraniai perjelséget. L. Pesty i. h. II. 232. s. kk.

koznak,²⁶⁾ e korban alig fordult elő egynéhányszor. Egyéb-iránt kétségtelen, hogy egyedül az ország déli részei voltak alkalmasak arra, hogy milieu gyanánt szolgáljanak ama sajátos fejlődésnek, melynek a grófi osztály leendett az eredménye; az örökös ispánság intézményéből csak itt alakulhatott szilárdul az örökös grófság intézménye.²⁷⁾ Látjuk is, ez a fejlődés nem járt nyomában annak a hasonlóan örökös joggal való adománynak, a melyet a XIII. sz. végén IV. László Ung-, III. Endre Trencsénmegyére vonatkozólag tett, noha Modrus vagy Brebir és Ung- vagy Trencsénmegye örökös átruházása között, az átruházott jog tárgyában és formai terjedelmében semmi különbség nem volt; még az oklevelek szövege is

²⁶⁾ „Integros comitatus vel dignitates quascumque in praedia seu possessiones non conferemus in perpetuo.“ Tudásaink ugyan különbözőképpen magyarítják e törvényhelyet, de mind megegyeznek abban, hogy az a hűbériségnek a kormányzatba való bevitel, hűbéries-hivatalnoki, tartományúri arisztokrátiának létesítése ellen irányul. L. p. o. Marczali i. h. 421., Kosutány i. h. I. 133. Gondoltak-e az Arany Bulla szerzői e cikkely megalkotásánál a horvát és dél-szlavon ispánságok örökletes osztogatása tekintetében kifejlődött gyakorlatra? Alig hiszszük. Azok az érdekek, melyeket az 1222: XVI. t.-cz. oltalmazni volt hivatott, e délvidéki megyékben nem igen támadtattak meg s nem voltak veszélyeztetve, mert mint látni fogjuk, közjogilag szabad lakosság hiányában jóformán fenn nem forogtak.

²⁷⁾ Nagyjában, a *potiori* ez áll. Tekintve ugyanis azt, mi volt a comitatusnak rendes típusa Magyarországon és mi Horvát- s Dél-Szlavonországban: emitt a többnyire zsupából alakult alább jellemzendő ispánság, amott a megye a mai fogalmakat egészen megközelítő értelemben. Voltak azonban tudvalevőleg (lásd szerző *Comes* cikkét M. Jogi Lexikon II. 570. s kk.) a tulajdonképpeni Magyarországon is — a valóságos megyékhez képest ugyan igen csekély számban — egyéb, a horvát comitatusokkal teljesen azonos természetű ispánságok. És látni fogjuk, hogy ezekhez az azonos természetű ispánságokhoz csakugyan hozzá is kapcsolódott a horvátországgal megegyező fejlődés: a grófi jelző keletkezése. Ez tehát egyrészt megszorítja, másfelől megerősíti fenti állításunkat. Mégis inkább megerősíti azt, semmint megszorítja: nem szabad ugyanis figyelmen kívül hagynunk, hogy a grófi cím fejlődésének magyarországi gyenge hajtása kétségkívül éppen az erőteljes, határozott horvátországi fejlődéssel való kapcsolatba hozatal által, ennek támogató befolyása alatt növekedett nagyra. Sőt lehet, hogy közvetlenül s egyedül a horvát grófok intézménye szolgált kiindulásul s mintául ama magyarországi azonos fejlődésnek — a mely esetben tehát fenti tételünk megszorítást egyáltalán nem szenved. L. alább.

teljesen megegyező: „comitatum Brebiriensem cum omnibus suis utilitatibus, pertinentiis . . . ut tam ipsi, quam eorum heredes . . . in perpetuum possideant,“ adományozza IV. Béla;²⁸⁾ „castrum et comitatum de Trenchinio cum utilitatibus . . . universis . . . iure hereditario in perpetuum possidendum,“ úgy mond III. Endre.²⁹⁾

Különbség volt t. i. a jog érdemleges tartalmában, belső terjedelmében. A Horvátország területén levő ispánságoknak különös szervezete, a magyar megyéktől elütő jellege volt az oka annak, hogy a horvátországi megyéknek örökös joggal való adományozása sajátos fejlődést vont maga után.³⁰⁾ Hogy miben állottak e különbségek, annak részletes előadását ugyan hiába kísérelnők meg. A kezdetleges megyei életet s jogi rendezését megvilágító adatok gyér volta, a mi általában a magyar jogtörténet legbonyolódottabb kérdésévé teszi a megyei intézmény XI. s XII. szbeli állapotát, annál inkább érezhető a magyar államnak akkoriban legkevésbé civilizált vidékére, Horvát s Szlavonországokra vonatkozólag. Hézagok ismereteinket alig bővítik ki középkori krónikásoknak, pl. Tamás spalatói esperesnek vagy renaissancekori íróknak, pl. Joannes Luciusnak sovány feljegyzései s meséi. És a mi a reánk maradt adatok tudományos megrostálását és feldolgozását illeti, Wenzel joggal írhatta 1890-ben: „Horvátország jogtörténetének alapos és elfogulatlan kidolgozására még alig az első lépések történtek.“³¹⁾ Azóta csak egy újabb lépés tétetett e czél felé: igaz, hogy nagy lépés, mely derekasán előbbre vitt bennünket: Thallóczy Lajosnak a „Blagay család történetéből“ írott szép tanulmányának idevágó lapjai. Mindazonáltal nehéz, szinte megoldhatatlan feladat, részletes s világos képét nyújtani a horvát megyék szervezetének és megjelölni minden egyes vonatkozásban a magyar viszonyoktól való eltéréseket, a sajátos jelenségeket. Meg kell elégednünk álta-

²⁸⁾ L. a 22. jegyzetet.

²⁹⁾ Árpádk. Uj Okmt. XII. 497.

³⁰⁾ És egyúttal annak, hogy e fejlődésnek a magyar birodalom délnyugati részeire kellett szorítkoznia; hogy továbbá a tulajdonképpeni Magyarországon csak ott indulhatott meg ily fejlődés, a hol e horvát megyékkel megegyező szervezetű ispánságok akadtak.

³¹⁾ I. h. Századok 306.

lános, nagy vonásokkal. A horvátországi s szlapon megyék, tudjuk, az ősi zsupaniákból alakultak: egy-egy vár körül elterülő nemzetségi birtoktestek voltak ezek, eredetileg „szabad birtok, melynek egyes tagjait a nemzetségnek ház- és földközösségben élő családai birták,” s melynek mint a kormányzat külön területi egységének, a nemzetség legvagyonosabb családjának legtekintélyesebb embere volt az előljárója, zsupánja. A királyság ezeket a zsupákat beolvasztotta egységes vidéki kormánysszervezetébe: a vármegyei intézménybe. Királyi birtoknak tekinték az egész földet.³²⁾ „A nemzetségeket a király meghagyja abban az állapotban, de várjobbágyakká tette őket, szabad örökbirtokkal bíró katonákká“³³⁾ s a régi zsupánnak megfelelő, de jóval nagyobb hatáskörű és hatalmú várispánt, comest helyez az élükre. Ezekben az ispánságokban tehát alig, vagy egyáltalán nem volt a király közvetlen rendelkezése alól kivett földbirtok; a megyei terület nem foglalt magában szabad, nemesi magántulajdont, hanem közvetlenül a várhoz tartozó és annak alávetett, merőben egységes birtokcomplexum volt; (közjogilag) szabad, független birtokosok híján nem is találkozunk e megyékben az Árpádok utolsó századában sem³⁴⁾ autonom mozgalmakkal, az önkormányzat irányában való szerveződéssel, szóval — mint mondani szoktuk — „megyei élettel“; holott Magyarországon már a XI. sz. végén jelentkezik a nemességnek az új, királyi megye keretén belül önkormányzati testületté sorakozása.³⁵⁾ Világos immár, mit jelentett s minő állapotokat kellett, hogy előidézzon ezeknek a horvát megyéknek, az ispáni tisztségnek és a hozzátartozó összes területeknek örökös birtokjoggal való átruházása. Az egész megye — a mint előbb a király tulajdonát alkotó — úgy most teljes területi egységében *magántulajdonára* vált a megadományozott családnak; az eddig a király nevében gyakorolt közhatóság egész terjedelmében, minden vonatkozásban magánhatósággá alakult át, a közhatalom magánhatalommá, éppúgy

³²⁾ Thallóczy i. h. 18.

³³⁾ U. o. 19.

³⁴⁾ Kosutány i. h. 192.

³⁵⁾ Lásd Kálmán I. törvénykönyvének 11. és 12., valamint számos egyéb czikkelyeit. V. ö. Hajnik: Magyar alkotmány és jog az Árpádok alatt 153., Timon i. h. 196., Kosutány i. h. 81.

mint a IX. és a X. század folyamán a német herezgeésekben s grófságokban. A megyék magánuralmi területekké lettek,³⁶⁾ azoknak megyei minősége megszűnt. Hova-tovább semmi sem emlékeztetett többé hájdani megye, királyi ispánság voltukra,³⁷⁾ mint éppen a név, melylyel ezeket az óriási birtoktömegeket s urikat továbbra is jelölték: a comitatus, a *comes* szó. És minél inkább tünedezett e területek megyei jellege, annál kevésbbé jelentett a comes szó hivatali állást, közhatóságot s annál inkább kezdték használni magánjogi értelemben: comites szóval jelölik a család összes tagjait, a testvérek, fiuk, unokák egész sorát.³⁸⁾ Szóval: reájuk alkalmaz-

³⁶⁾ Hajnik: Az örökös főispánság 4.

³⁷⁾ Jóval később, midőn már a szóban forgó fejlődés rég be volt fejezve, a XIV. század első felén túl létesült ugyan egy-két ily horvát megyében a magyar megyékéhez hasonlatos „megyei élet“, nemesi önkormányzat: esküdtekkel, megyei törvényszékekkel; így Corbáviában (lásd p. o. 1466: Blagay Okt. 370.). Az illető megyékben ugyanis a királynak tulajdonjogába succedált vagyis az egész megyei területnek tulajdonosává lett örökös ispánokon kívül idővel mások is szereztek a megye területén közjogilag is szabad földet, nemesi tulajdont: éppen az ispánoknak egyházi területek vagy világi egyének részére tett magánadományai, avagy eladásai s csereügyletei alapján. Ugy kell ezt felfognunk, mint a hogy pl. Pilis, a mely kezdettől fogva a királynak, illetve királynénak magánuradalma volt, később, királyi (királynői) adományok mind számosabb s nagyobb területeket hasítván ki abból nemesi jószágokul, valóságos megyévé vált, akár csak a szomszédos Pestmegye. Az idővel illetéknéppen alakult egy-két megyét illetőleg azután csakugyan hűbéri szint, tartományurassági jelleget öltött *utólag* az ispánság örökletes, magánjogú birtoklása (ez az állapot már igenis ellenkezett az 1222: XVI. t.-czikk szellemével, ugyanolyanná alakulván a helyzet, mint a milyen volt Magyarországon réges-régóta 1222 előtt), csakúgy a mint tartományurasságnak illett be a Frangepánoknak Zengg városa, egy hasonlóan közjogilag szabad közönség fölött örök joggal gyakorolt hatósága (lásd p. o. Zengg 1388. máj. 5. statutumát Wenzel: Kritikai tanulmányok 63.) v. ö. Lechner Ágost, Magyar közjogi jegyzetek 73. Egy-egy család patrimoniumául jelentkezik itt a közhatóság; soha nem szerepel valamely egyes egyén, mint különben a király képviselőjében szokás; mindig a sok-, soktagú család egyeteme említettik: „... vice comites magnificorum dominorum comitum Corbaviae“ Blagay Okt. u. o.; „Magnifici et potentes domini comites (Weglae Modrusiae Segniaeque)“ Wenzel u. o.

³⁸⁾ Oklevéltáraink erre vonatkozólag millió példával szolgálnak. A már idézett és alkalom adtán még idézendő példák felül lásd az egyes családokról s ispánságokról szóló, fent említett munkákban felhozottakat: pl. a vodicsai comeseket illetőleg Thallóczy i. h. 68—74.

tatva — a comes szó mind tisztábban jelentkezett úgy mint a régi szokás alapján comitatusoknak nevezett, önálló közigazgatási területek állandó, örökletes birtokával járó *magánjellegű, családi, örökös jelző s czím*. És ez a fejlődés, a grófi czím alakulásának első s legfontosabb phasisa, körülbelől másfél század multán van befejezve, midőn a család nő tagjainak jelölésére szokásba jő s meghonosodik a comes szónak nőnemű alakja: comitissa.^{39) 40)}

³⁹⁾ Pl. 1333. raguzai polgárok és a Brebiriek között létrejött békeszerződésben: „... Mladinus... nomine et vice sua et egregiae ac prudentis dominae L. comitissae, nec non fratrum suorum“ Fejér VIII/6. 125. Nem kételkedünk abban, hogy vannak a „comitissa“ használatának régiebb esetei is, mik elkerülték figyelmünket.

⁴⁰⁾ Előadásomból eléggé kiviláglik, eleve is jeleztem már: hogy a családi, örökös czimül szereplő „comes, gróf“ jelzőt százados fejlődés szerves termékének tekintem, a mely az idők folyamán, önkéntelenül, önönmagától állott elő, közvetlenül erre irányzott egyéni tevékenységtől, emberi akarattól függetlenül. De van a Codex diplomaticusban II. Endrének egy oklevele, mely kézzelfoghatólag úgy tünteti fel a dolgot, mintha a grófi jelző kezdettől fogva mint örökös, családi czím létezett volna nálunk, és hogy királyaink azt a külföldről átvevén közvetlenül mint örökös, családi czímet osztogatták volna már a XIII. sz. elején: t. i. az István goriczai comes fiai, vodicsai Babonik és István részére szóló 1218-iki kiváltságlevél Fejér III/1. 245. Erre alapította volt Bartal (és számosan járnak nyomában) idézett állítását. Én ezt az oklevelet mellőztem s annak tekintetbe vétele nélkül igyekeztem megérteni s megértetni a grófi czím fejlődését, mert az oklevelet jóval későbbi hamisításnak tartom. Midőn először irtam meg ezt a fejezetet, ezelőtt két évvel — 1897 márcziusában —, a kérdéses oklevélről való ez a nézetem még különvélemény számba ment: Paulernek leginkább külső okokat hangoztató megjegyzésein kívül i. h. II. 760. csupán Nagy Iván kétkedő észrevételeire i. h. II. 116. támaszkodhattam. Ehhez képest nehéz volt a bizonyítás munkája is. Ma hasonlíthatatlanul jobb a helyzetem. Néhány hónappal pályamunkám elkészítése s benyújtása után ugyanis megjelent a Blagay Oklevéltár Thallóczy Lajosnak e munka folyamán gyakran idézett jeles „bevezető tanulmányával“ együtt. A Blagay család eredetéről s állítólagos Orsini rokonságáról szólván Imre király 1200-iki áloklevelével (Fejér II. 308.) kapcsolatban beható taglalás tárgyává teszi az 1218-iki oklevelet s annak későbbi hiteles oklevelekkel — különösen Béla herczeg egy 1269-iki ítélletlevelével — való egybevetése alapján kimutatja, hogy az egykorúnak, hitelesnek nem tartható: a Vodicsaiak 1218 után még nagyon soká nem bírták azokat a jogokat, kiváltságokat s mentességeket, miket állítólag már 1218-ban nyertek volna. Bővebb kifejtés helyett utalunk a Thallóczy által mondottakra i. h., különösen 35—39.; ha ehhez még hozzáadjuk azt,

A latin nyelv, a diplomatikai gyakorlat *comes* szavának megfelelően a német meg magyar közbeszédben a *graf*, *gróf*

a mit Pauler emelt volt ki i. h.: hogy a Vodicsaiaknak Endre keresztes hadjáratában való nagyszerű részvételéről semmi más forrás nem szól; s a magunk részéről figyelmeztetünk először arra, hogy magánuralmi területeknek kifejezetten grófsággá emelése és a grófi címnek kifejezett adományozása ez időtájt még Németországban sem fordul elő s így volta-képpen nem is volt német példa, melyet Endre, mint Bartal, Cziráky stb. hitték, követhetett volna; és figyelmeztetünk másodszor arra, hogy az 1218-iki oklevél „dominium,” uradalom kifejezéssel jelöli a Vodicsaiak birtokát, oly kitételrel, mely a birtokolt terület jelölésére a XIII. s XIV. században párjanélküli s hazai oklevelekben a középkor vége előtt nem fordul elő (jellemző, hogy a Thallóczy tanulmányához mellékelt birtok-helyrajzi adattár szerint a Blagay Oklevéltárban közölt oklevelekben annyi jószág s birtokcomplexum közül csak kettő mondatik dominiumnak i. h. 233.: Vodicsa, a szóban forgó 1218-iki oklevélben s annak átírataiban és Gottschee, egy 1551-iki (!) oklevélben): a II. Endre-féle grófi levél hamisított voltát eléggé megvilágítottuk. Azonban azt egészen figyelmen kívül hagynunk mégsem szabad. Tudvalevőleg hamis oklevélből is tanulhatunk sokat. Ebben az oklevélben II. Endre „vodicsai uradalmukban és egyéb szerzett vagy még csak ezután szerzendő birtokaikban” „tituli veri, illibati et eximii *comites liberos*” avatja két hívét, úgy hogy azok „ordinationis et creationis nostrae (alább olvassuk: „liberi comitatus creationis”) vigore mediante... possint... uti, frui atque sollemniter gaudere singulis atque universis iuribus, immunitatibus, *generosaque conditionis proceritate*, nec non quarumvis libertatum majorum ac minorum... praerogativis atque gratiis, quibus ceteri quipiam veri, eximii et liberi comites regni nostri aut in aliis quibuscumque regionibus constituti uti atque gaudere dignoscuntur.” Világos, hogy a mikor ezt az oklevelet hamisították, a grófi jelzőnek czimszerűsége: örökös, családi czim volta már tisztán kidomborodott volt a köztudatban, hogy a grófi név meg származás már fényes név, előkelőséget adó állapot és a grófi czim királyi adományozás közvetlen tárgya volt — ha nem is kell, hogy szakasztott ilyen szövegű oklevélben adományoztatott legyen, mert nagyon érthető, hogy a hamisító éppen több-kevesebb változtatás révén akart kohlományának régies színt s így a valódiság látszatát kölcsönözni. Ezért igen fontos tárgyunk szempontjából annak megállapítása, mikor készítetett ez a hamis oklevél? Thallóczy a XIV. sz. derekáról keltezi azt. Mi tetemesen későbbinek tartjuk. Thallóczy nézetét arra alapítja, hogy „Lajos király 1352. febr. 26. átírja s Endre összes kiváltságait az örökös ispánsággal egyetemben megerősíti” i. h. 139. Véleményünk szerint ez az átírási megerősítés is *koholt*. Gyanús mindenekelőtt, hogy a Blagay grófok részvételét a nápolyi hadjáratban egyéb adat nem említi, pedig az oklevél szerint igen nevezetes szerepet játszottak; hogy az oklevél ezt a részvételüket szakasztott olyan módon, ugyanazon részletekkel, sőt több helyütt ugyanazokkal a

szó fejlődött ki, mint ama régóta comitatusoknak nevezett területek urait megillető jelző, mint magánjellegű, családi,

szavakkal adja elő, mint az 1218-iki oklevél Baboniknak és Istvánnak a keresztes hadjárat alkalmával való szereplését — pedig nem hihetjük, hogy a magyar királyi kancellária embere 1352-ben a narratió szerkesztésénél is a bemutatott régi oklevél narratióját vette volna át; ilyesféle hamisítást a legközelebb elmúlt évek történetének feltennünk nem szabad. Arra, hogy az oklevélben említett János fia Péter sehol egyébtől nem említették (v. ö. Thallóczy i. h. 73.), nem kívánunk súlyt helyezni; de igenis arra, hogy IV. Béla 1241-iki oklevelét (Blagay Okt. 9.), mely az 1218-iki oklevélben felsorolt kiváltságok közül csak *egynéhányat* ad meg, még 1369-ben tartja a család szükségesnek átiratni s megerősíttetni (u. o. 154.) — tizenhét évvel később a jóval nagyobb jogokat megadó 1218-iki oklevélnek megerősítése után! De ez oklevél koholt voltáról való meggyőződésünket nem is annyira ezekből, — az oklevélből magából merítettük, mint inkább abból a tényből, hogy azon 1406 ápril. 22. kelt Zsigmond-féle oklevél, mely ezt az 1352-iki okmányt átírja s megerősíti (u. o. 218.) *szintén* hamisítás. Már pedig középkori magyar főurat oly oktalannak nem tarthatunk, hogy egy hiteles oklevélnek hitelességét annak valamely hamisított transumptióba való foglalásával kockáztassa! Arra vonatkozólag, hogy az említett Zsigmond-féle oklevél (Thallóczy hitelesnek fogadja el és felhasználja i. h. 128.) csakugyan koholmány — a minnek kimutatásával egyszersmind kimutatjuk azt is, hogy az 1218-iki oklevél hiteles formában 1406-ban sem létezett, — csupán azt kell néznünk, ki annak kiállítója: „Sigismundus dei gratia Romanorum rex semper augustus ac Hungariae... rex...” Zsigmond 1410. szept. 20-án választott római királylyá s tehát 1406-ban nem írhatta magát annak; nem is találunk erre példát: a Blagay Okt. 223. s kk. lapjain között, ugyanarról a napról keltezett oklevélben egyszerűen Magyarország stb. királyának nevezi magát Zsigmond. Ez a „római király“ czim felment bennünket az alól, hogy az 1406-iki átírással megerősítés hamisított voltát behatóbban megvilágítsuk. Pusztán arra utalunk még (a mi különben is figyelemre méltó mozzanat), hogy Zsigmond király ebben az állítólagos 1406-iki oklevélben a megerősítéssel kapcsolatban új jogot is enged: pallosjogot; pedig erre semmi szükség nem volt, mert — mellőzvé is azt, hogy az 1369-ben és újból ugyancsak 1406 ápril. 22-én átírt s megerősített 1241-iki kiváltságlevél kifejezetten megengedi: „si vero aliqui malefactores, fures vel latrones in eorum possessionibus deprehensi fuerint, eosdem iudicare et punire poena et satisfactione condigna... possint et debeant“ u. o. 8., a mi maga a pallosjog — ez a büntető joghatóság implicite befoglaltatott az 1218-iki oklevél megadta kiváltságban: birtokuknak, Vodicsa földjének a herczeg és bán hatósága alól is kivett önálló közigazgatási területté alakításában, nevezetesen abban a tilalomban: „ne... dux seu banus aut ceteri quipiam regni nostri praelati, barones et iustitiiarii... in eisdem comitatu, dominio et possessionibus dictorum Baboneg et Stephani et

örökös czim. A „comes“-nek német nyelvi egyenértéke, a „graf“, ugyanis a hazai németségben is jelölésül szolgált a comesnek;

heredum ipsorum descendere ac in eisdem *generales congregationes celebrare* ullo temporis futuri in processu quoquomodo debeant, nec praesumant“: pallosjognak az ezt átíró és megerősítő oklevélben a rendes formulákkal való külön adományozása tehát mindenképpen fölösleges volt. És támogatásul az 1352-iki és 1406-iki átiratok koholt voltáról mondottaknak nem mellőzhetjük annak felemlítését, hogy a Blagay Oktárban közölt arról a két XIV. századbeli oklevélről, melyek kétségtelenül kapcsolatban állnak az 1218-iki hamisított oklevéllel s annak átirataival és bizonyára azok alapján s ismeretével készültek: a családnak „in comitatu et dominio...“ fekvő jószágait emlegetvén s öt azokban megerősítvén „iurisdictionum ac libertatum praerogativis“ együtt (1330. decz. 9-ről u. o. 110., 1364. máj. 18-ról u. o. 150.), Wertner Mór derítette ki s bizonyította be megdönt-hetetlen kortani és genealogiai adatokra támaszkodva, hogy hamisítványok Századok 1898. évf. 836. s. kk. És ugyancsak ez a kapcsolat, az 1330-iki és 1364-iki okleveleknek az 1218-iki áloklevéllal s annak átirataival összefüggő eredete nyújt nekünk felvilágosítást ez utóbbi 3 oklevél keletkezési idejére nézve. Geréb Mátyás bánnak 1486 aug. 26. kelt ítéletlevele ugyanis, melynek valódiságában kételkednünk nem lehet, hivatkozást tartalmaz az 1330-iki és 1364-iki oklevelekre u. o. 418.; 1486-ban e szerint e két oklevél már meg volt, meg volt tehát annál inkább az alapoklevél: az 1218-iki s hihetőleg annak átiratai is. Egyéb körülményekkel is egybevág az, hogy e korban — a XV. sz. hatvanas, hetvenes évei körül — keletkezhetett. Látni fogjuk, ez időtájt csakugyan már előkelőséget adó s igazán czim volt az örökös „comes“ vagy szabatosabban „*liber et perpetuus comes*“, „gróf“, és divott már nálunk területeknek grófsággá emelése s a grófi czim adományozása. Ezek a czimadományok indították a család egyik-másik tagját — talán Blagay Ferenczet vagy Gergelyt, kiknek oklevélgyártási hajlamát megvilágítja az, hogy 1481-ben mint „*confectores et delatores falsarum literarum*“ fej- és jószágvesztésre ítéltettek Thallóczy i. h. 40. — arra, hogy a családnak ősi fejlődésű, szinte önönmagától lett grófi czimét hasonló, közvetlenül megalapító királyi intézkedésre vezesse vissza, királyi kinevezéssel igazolja (befoglalván abba egyszersmind az Orsini származás legendáját, mire vonatkozólag hadd említsük, hogy a Blagay grófok és az Orsiniak közötti első — bebizonyítható — személyes érintkezés, mint Thallóczy a Turulban 1897. évf. 79. s. kk. megjelent értekezésében maga beismeri, 1416-ra teendő, tehát még 1406 utáni időre). S a hamisítást olyképpen követte el, hogy a grófi czimnek nem alkalmazta teljes alakját — *maiores comites liberi et perpetui*, hanem, ne hogy gyanút ébreszssen, egy régiesnek látszani akaró rövidebb kitévelt alkotott: „*liberi comites*“ De a „*liber comes*“ ekkor, a XV. sz. második felében, a pallosjoggal felruházott egyén jelölése lévén, miről lásd a 113. jegyzettünk, szükségesnek vélhette a pallosjog kifejezett adományozásának is, ha nem is az eredeti oklevélbe, legalább annak egyik átiratába való fel-

s miként a comesek egyéb fajait és csoportjait,⁴¹⁾ úgy a királyi ispánt, a királynak a megyében helyettesét, a főispánt is németül igen sokáig grafnak mondták. A vármegyeispán jelentésében a graf szót végleg csak a középkor utolsó éveiben, a XV. sz. végén szorítja ki a magyar spán, ispán szóból lett „span, gespan.“ Az okleveleknek hosszú sora fényesen igazolja ezt. III. Endrének a szepesi szászok részére 1300-ban kibocsátott kiváltságlevelének záradékában ezt olvassuk: „In Gegenwärtigkeiten der... Dominicus Grossgrof... und Magister Dionys Grof von Sol und viele andere Edeling, die do *Graftschaft* haben in unseren Landen [comitatus regni nostri tenentes]“. III. Endrének ezt a kiváltságlevelét megerősítette Róbert Károly 1328-ban s ennek a megerősítő okmánynak záradéka következőleg szól:

vételét, holott arra, láttuk, különben szükség nem volt — a mi tehát újabb érv a szóban forgó hamisításoknak ez időtáiban keletkezhetése mellett. Midőn így Mátyás király korába tesszük az 1218-iki oklevél létrejöttét, világos, hogy abból — a dátummal összefüggőleg — csakugyan nem tanulhatunk semmi olyast, mit különben nem tudnánk. A magyar grófi czim eredetének felderítése körül folytatott vizsgálódások történetében azonban mégis jelentőséggel bír e hamisítás. Egyfelől a „liber comes“ kitétel előtérbe tolásával okozója lett a grófság és a szabad ispánság még ma is közkeletű összetévesztésének; de másfelől érdeme, hogy a grófság intézményének jogi alapjaira s tartalmára terelte a kutatók figyelmét.

⁴¹⁾ Így a különös rendeltetésű közigazgatási hivatalok főnökeit, pl. a bánya-, kamaraispánokat (Kammergraf: p. o. selmeczi jogkönyv Árpádok. Új Okmt. III. 209.); a nemzetiségi alapon keletkezett, helyhatósággal felruházott közönségek előljáróit, pl. a szepesi szászok comes teretrisét (Landgraf: p. o. szepesi jogk. Jogtört. Eml. II/2. 3.) — a mely jelentésekben a graf szó utóbb szintén behatolt a magyar beszédbe, ki-szorítván e vonatkozásokban a comesnek magyar nyelvi egyetemes kifejezőjét: az ispán szót; továbbá a comes palatinust, a nádort, kinek egészen a Habsburgokig Grossgraf volt a német elnevezése. Lásd 1300., 1328. a szövegben nyomban idézett példát; Héderváry Lőrincz 1445 körül így írja alá magát: „Lorenz von Heidenreichs Turn, grosser Graff zu Ungarn“ Századok 1883. évf. Melléklet 20. l. 3. jegyzet. E néven jelentkezik sokszor Mátyás idejében; a rajnai palotagróf követe — nyilván a német szónak latinra fordításával, „magnus comes“-nek mondja őt (Regis Hungariae Matthiae nuptiae et coronatio reginae Schwandernál Scriptorum minores I.) és ugyancsak „Orsage Miale (guthi Ország Mihály) magnus comes“ említetik az apostoli szék küldöttjének Magyarország állapotáról és jövedelmeiről készített jelentésében (Kovachich: Scriptorum minores I. 30.). Sőt Grossgrafnak nevezik a nádort a bányavárosok és a külföldi fejedelmek követei Mohács után is; p. o. 1526: M. Országgy. Eml. I. 55.

„Vor den grossmächtigen Meistern... Demetrio Grov von Bács und Trenesin, Thomas Groff von Szolnok, Micha ein Span ganz windischen Landes [ime a Span, Gespan szó, de nem a comes parochialis, hanem a *banus* (totius Slavoniae) jelölésére lefoglalva!], Paul Grov von Valkó und Nicolaus Grov von Pressburg...“⁴²⁾ 1425-ben Erzsébet herezegasszony „Altöfner Grafschaft“-nak nevezi Pestmegyét,⁴³⁾ 1445-ben Rumi Hans Vasmegye főispánja „Graf Eisenburger Grafschaft“ névvel jelöltetik⁴⁴⁾ s a XV. sz.-nak éppen a derekán, egy 1451-ben kelt okiratban még mint „Bischof und *Graf* zu Raab“ szerepel az episcopus Jauriensis ac loci et comitatus eiusdem *supremus comes* perpetuus.⁴⁵⁾ Csak a század második felében válik egyre gyakoribbá s közönségesebbé a span; pl. Mátyás 1480-ban így ír: „Niclasen Pawnifi unserm Span zu Presburg“.⁴⁶⁾ Mindezeknél fogva világos tehát, hogy midőn az említett horvátországi megyék örökletes eladományozásával kapcsolatban végbement a comes szónak magánjellegű, családi, örökös czímmé való fejlődése, egyidejűleg azzá lett a comes szóval azonos jelentésű, annak megfelelő német szó, a „*graf*“ név is. A Horvátország területén és határain lakó németek egyszerűen *grafoknak*, grófoknak (pl. vegliai s modrusi grófoknak, vagy a családi névhez csatolván a gróf jelzőt: pl. Frangepán grófoknak) kezdték nevezni a hajdani comitatusok urait s ez az elnevezés⁴⁷⁾ nemsokára elterjedt s

⁴²⁾ Wagner: *Analecta Scepusii* I. 196. s. kk.

⁴³⁾ Salamon Ferencz: *Budapest története* II. 484.

⁴⁴⁾ Csánki Dezső: *Magyarország tört. földrajza a Hunyadiak korában* II. 860.

⁴⁵⁾ Hazai Okmt. V. 257.

⁴⁶⁾ Fraknói Vilmos: Mátyás király levelei. Külügyi osztály II. 23. De azért még 1530-ban is fordul elő a főispánnak graf elnevezése: Herr Niclas Graf im Turóc“ M. Országgy. Eml. I. 264.

⁴⁷⁾ A grófoknak magyarul is „gróf“ jelölése — pro superabundanti — csattanós bizonyítéka annak, hogy ez az elnevezés németajkú lakosság mediumán át hatolt be a magyarba, tehát egyúttal annak, hogy a grófi intézmény oly vidéken keletkezett, hol a magyar beszéd otthonos nem volt, csupán a német: a mi a magyar állam különböző vidékei közül jóformán egyedül Horvátországra illik. S ez a tény mutatja egyúttal, hogy a magyarországi azonos fejlődés (l. alább) a horvátországinak nagymérvű hatása alatt állott; mert kérdéses, vajjon ama, vegyesen magyar s német ajkú lakosság körében kifejlődött dunamelléki comések, grófok különben

meghonosodott a tulajdonképpeni Magyarországon, a magyar ajkú lakosság között, kiknek nyelvén egyúttal sokkal inkább kitűnt e megjelölésnek örökös, családi ezim volta, sokkal világosabban, mint akár a németben, akár a latinban. Mert ők a gróf szót más értelemben egyáltalán nem használták, holott a latin nyelv a comes szót, a németek — legalább ez időtájt még — a graf nevet alkalmazták a főispánokra s egyéb köz- sőt magánhivatalok viselőire is, mint hivatallal járó, közjogi jellegű (legalább: tiszti megbízás szülte) személyes s ideiglenes jelzőt. A magyarban ellenben⁴⁸⁾ a „gróf” csakis⁴⁹⁾ magánjellegű, családi ezimül szerepelt.

Midőn a Nagy Lajos halálát követő horvát zavargások után, a királynék s Zsigmond pártján megmaradt horvát urak újból nagy szerepet kezdenek vinni a királyi udvarban, ott találjuk a horvát urak legelőkelőbbjeit: az Árpádoktól egész megyét nyert családok ivadékait is, kik nagyrészt országos főtiszséget viselvén, sűrűn fordulnak elő a korabeli oklevelek záradékaiban, állandóan „gróf, groff” nevezettel. Georgius grof de Corbavia nyitja meg 1387-ben a fényes sort,⁵⁰⁾ a

---

— a horvát grófok példájának hiányában — magyarul szintén grófoknak, s nem-e ispánoknak neveztettek volna.

⁴⁸⁾ A XV. század vége óta a németben is jobban jutott kifejezésre a „graf”-nak örökös családi ezim volta, mióta t. i. a legközönségesebb hivatalnok-comes, a királyi vármegyeispánt, főispánt Spannak kezdték nevezni. Utóbb a latinban is: a XVI. század óta ugyanis az országbirónak (majd nádornak) kivételével már csak a grófnál alkalmazták a „comes” szót közvetlenül a családi névhez kapcsolt jelzőül. V. ö. szerző *Comes* és *Comites ex officio* cikkei M. Jogi Lexikon II. 570. és 575.

⁴⁹⁾ Csupán jóval később, az újkorban foglal tért a gróf szó egyéb comesek, ispánok (még pedig — túlnyomólag németek lakta vidékek comeseinek) jelöléseképpen: a bánya-, kamaragrófokról, a szepesi meg erdélyi szászok stb. grófjairól már szólottunk; kevésbé a közbeszédnek, mint inkább a régibb történészek s közjogászok tévedésének tudandó be a pozsonyi meg temesi „gróf”. Egyes helyütt az ispánt még a gazdasági tiszttérthében is kiszorította német hatás alatt a gróf: Nádasdy Ferencz 1649-ben „mezei groffok”-nak mondja a keresztúri uradalmában foglalatostkodó „böcsületes marhapásztorokat” Századok 1883. évf. Melléklet 62. l.; és Kassa város két, első sorban gazdasági ügyeket intéző tisztviseelőjének az egész XVII. században „gróf” a hivatali neve v. ö. Jogtörténeti Eml. II/2. 159. s számos egyéb hely.

⁵⁰⁾ L. Pesty i. h. II. 392. Mint fejtegetéseim eredményével teljesen egybevágó irodalmi véleményt hadd idézzem Pestynek ehhez fűzött

melynek szinte évről-évre találkozunk újabb tagjaival. „Joannes grof de Corbavia“-ról szól az oklevelek nagy tömege,⁵¹⁾ kit más okleveleknek ugyanoly sokasága „Joannes comes de Corbavia“-nak mond,⁵²⁾ kétségtelen jelölés annak, hogy a comes meg a gróf szó egyenlően szolgált bizonyos uradalmak — örökletes — birtokához kapcsolódó családi, örökös czimül.

De már jóval előbb: a XIV. sz. elején, sőt egy-két családban már a XIII. század második felében találkozunk a „comes,“ gróf szóval, mint magánjellegű, átöröklődő jelzővel a tulajdonképpeni Magyarországon is, nevezetesen a nyugati határon, oly területek birtoklásával kapcsolatban, melyek *egymagukban* egész megyét, egész királyi ispánságot soha nem alkottak. Csak a legrégibb s leghatalmasabb családot említjük egyelőre, a Bazini és Szentgyörgyi grófokat, kiknek egyike — hogy a sok ezer példa közül kettőt említsünk — Sebös „Graf von Poezing“-nak írja magát pl. 1318-ban,⁵³⁾ egy másika, Tamás „comes de Sancto Georgio“ névvel jelenik meg pl. egy 1384-iki oklevélben.⁵⁴⁾ Miként fűződött e területek — örökletes — birtokához a comes, gróf szó örökös, családi czim gyanánt? Az ispáni hatóságnak, a terület hajdani comitatusi minőségének emléke nem lehetett, mert e birtokcomplexumok — mint említők — soha nem merítették ki egy-egy királyi ispánság határait. S azoknál fogva, miket II. Endre állítólagos 1218-iki okleveléről szólván fennebb megjegyeztünk, a grófi czimnek közvetlenül erre irányuló királyi adomány alapján való állandó használatára s örökletességére gondolnunk sem lehet.

Arra a kérdésre, vajjon mi idézte elő itt a comes, gróf jelölésnek állandósulását, egy-egy család körében való átöröklődését, a mai nap rendelkezésre álló források alapján egyedül⁵⁵⁾ két megoldás ajánlkozik. Két magyarázat között lehet s kell választanunk.

magyarázatát: „A család egyes tagjaira a groff nevezet reáragadt Corbavia folytonos birtoklása következtében“.

⁵¹⁾ Fejér X/6. 92., X/8. 546. stb. stb.

⁵²⁾ Fejér X/5. 477., Hazai Okmt. IV. 253. stb.

⁵³⁾ Anjouk Okmt. I. 475.

⁵⁴⁾ Fejér X/8. 143.

⁵⁵⁾ Utalunk különösen a szóban forgó grófi családok legnevezetesebbjeiről; a Németújvári, Bazini és Szentgyörgyi, Nagymartoni majd

Vagy azt kell hinnünk, hogy ama családok grófi czime merőben esetleges volt, mely a birtokolt területtel bensőleg össze nem függött s tisztán onnan eredt, hogy e családok, külföldi származásúak lévén, idegen eredetű ősi gróf czimüket megtartották magyar földön is, azzal a változással, hogy most új birtokuk után nevezték magukat grófoknak; — tudvalevőleg a külföldi grófi czimek is (a germán hódítás korabeli közigazgatási felosztásból indulván ki) territorialis alapúak voltak, a földbirtokhoz kapcsolódtak és a grófi czim közelebbi meghatározójának, a területre vonatkozó kiegészítőnek (de...) ily önkényes megváltoztatása új birtokszerzés esetében külföldön a legközönségesebb dolgok közé tartozott. E magyarázat mellett, melyet talán uralkodónak nevezhetünk, habár kifejezetten csupán a nagytudományú Pór Antal vallotta — s ő is pusztán egy bizonyos családra, a Németujváriakra vonatkozólag,⁵⁶⁾ — fel lehetne hozni azt a tényt, hogy a grófi czimmal élő ezeknek a magyarországi családoknak nagy része csakugyan a külföldről vándorolt be: a Nagymartoniak,⁵⁷⁾ Németujváriak,⁵⁸⁾ Szentgyörgyiek⁵⁹⁾ stb. De

Fraknoi grófokról írott számos (alább nagyrészt említendő) monographiákban, értekezésekben stb. feldolgozott s felhalmozott forrásanyagra. Sajnálatlaltal kell constátálnom, hogy illető genealogusaink és történetiróink (az egy Pór Antal kivételével l. köv. j.) semmai ügyet nem vetettek a grófi jelzőnek ama családokban előfordultára és éppen nem foglalkoztak a családttörténet ezen érdekes s fontos mozzanatának felderítésével.

⁵⁶⁾ „A külföldiek, nevezetesen a szomszéd németek — kiknél akkor váltig divott már a szokás, hogy a nemes családok földbirtokaiktól, az ősi vártól nevezzék el magukat — valószínűleg már Haimburgi Volfer grófot a Geizától kapott új szállóhelyétől Güssingi grófnak nevezik, mely névvel illetik maradékát akkor is, midőn Güssinget a király cserébe elvette tőlük és azt a reá ujonnan épült királyi vártól Ujvárnak keresztelte.“ A németujvári grófok elnevezése Századok 1888. évf. 254.

⁵⁷⁾ „De Aragonia, Gallicus deinde erant de Nagy-Marton, postremo groff de Frakno“, — olvassuk már Kovachichnak egyik kiadatlan kéziratában, „De generibus, nominibus et praedicatis nobilitatis Hungaricae“ M. Nemzeti Muzeum kéziratára Fol. Lat. 116. sz. a. 16b. lap. Lásd Pór Antal: A Nagymartoniak Turul 1889. évf. 57. s kk.; Wertner Mór: Die Grafen von Mattersdorf-Forchtenstein Bécs 1889.; u. a. Nagymartoni grófok genealogiája Turul 1892. évf. 62.

⁵⁸⁾ V. ö. Botka Tivadar: Trencsényi Csák Máté és kortársai 5. s kk.; Stessel József: A Héderváryak ősei Karinthiában Századok 1882. évf. 57. s kk.; Pór Antalnak az 56. jegyzetben említett értekezése; Pauler Gyula Magyar nemzet történelme II. 627.

ennek a ténynek is jelentőségét lerontja az, hogy ama családok külföldről bevándorlott őseinek honi grófi rangja s méltósága ki nem mutatható, sőt az újabb kutatások épen ellenkezőleg téveseknek, alaptalanoknak derítették ki krónikáinknak ama családok külföldi *grófi* eredetéről szóló elbeszéléseit, az idevágó régi hagyományokat;⁵⁹⁾ és az, hogy ugyanattól az állítólagos grófi őstől származó más családokban a grófi czim hasonló használatával soha nem találkozunk.⁶¹⁾

Vagy pedig — s e mellett a magyarázat mellett eleve is nyomatékka! szól az előbbi magyarázat ellen imént felhozottaknak súlyossága — nem véletlenben, esetleges körülményekben, hanem az örökjoggal birtokolt területek jogi természetében kell keresnünk a családi jellegű, örökös „comes, gróf” jelzőnek eredetét, szóval abban, hogy e magyarországi uradalmak jogi minősége és helyzete teljesen megegyezett s azonos volt comitatus névvel jelölt egyéb magánuradalmaknak jogi jellegével.

Voltak ugyanis ilyenek. A tulajdonképpeni Magyarországon is akadunk a XII. századon is túl oly királyi ispán-

⁵⁹⁾ L. Wertner Mór: Die Grafen von St.-Georgen (Jahrbuch der herald. Gesellsch. „Adler“ 1891.) 173. s. kk.; e munka ismertetését Turul 1891. évf. 101—102.

⁶⁰⁾ A Nemetujvári grófoknak a heunburgi grófoktól való származás legendáját (Képes krónika 21. feje.) Tangl rontotta le l. Pauler i. h. I. 627. A Szentgyörgyiek törzsökei, Hunt és Pázmán sem voltak grófok. És a mi a Nagymartoniak őseinek aragon gróf voltát illeti, Pauler méltán utal arra, vajjon mily előkelőséggel dicsekedhettek azok, kiknek Endre király „különös érdemül” tudja be, „hogy nem kénytelenségből vagy megélhetés végett — non necessitate aut alicuius inediae causa — jöttek letelepedni a hazába” Szt. István és alkotmánya Századok 1879. évf. 29. — Bár a megnevezendőkhez nem is kapcsolódik egy-egy grófi jelzővel élt magyarországi család, de jellemzésére a bevándorlott vitézekről készült XIII. szbéli jegyzéknek általában és így egyszersmind illusztrálására az említett jövevény „grófokról” fenmaradt emlékek megbízhatóságának, nem mellőzhetjük annak kiemelését, hogy pl. „Doodatus sem lehetett sanseverinói gróf, mert ezen grófság a X. században még nem létezett” Pauler i. h. 26. és hogy a Zsámbok nem ősenek a champagnei grófoktól való származása sem igaz Wertner: Smaragd vajda és utódjai Turul 1897. évf. 189. Lásd még Paulernek az idegenek szerepéről szóló fejtegetéseit általánosságban i. h. 25. s. kk.

⁶¹⁾ Soha nem szerepelnek grófként a Nemetujváriakkal egy eredetű Héderváriak; épp oly kevéssé a Hunt és Pázmán nemből, melyből valók a Szentgyörgyiek, sarjadt egyéb családok.

ságokra, comitatusokra, melyek nem comitatusok a szónak (Magyarországon) közönséges „megye“ értelmében. S ha megfontoljuk, hogy a király ispánja, a várispán kezdetben nem volt egyéb, mint egy-egy nagy terjedelmű királyi birtok kormányzója,⁶²⁾ a ki utóbb a körülfekvő, magántulajdonban levő, egy szóval nemesi területeket egyre több vonatkozásban bevonván hatalmi körébe, a XI. sz. végén, határozottabban a XII. sz. folyamán megyeispánná lett: azon legkevésbé sem esodálkozhatunk. Nagyon is érthető, hogy voltak oly királyi várak és birtokok ispánjai, oly királyi comesek, kiknek hatósági kerületei a rendestől eltérő viszonyok között — egyrészt szomszédos (vagy enclave) nemesi jószágok csekély száma vagy éppenséggel hiánya, másfelől egyéb királyi váraknak köröskörül közelléte s nagyobb vonzó, absorbeáló képessége folytán⁶³⁾ — nem szélesedtek megyékké. Ezek a királyi ispánságok tehát megmaradtak egyszerű királyi birtokoknak, magánuradalomnak akkor is, midőn már a legeslegtöbb ispánság igazi megyévé lett; s megmaradtak egyébképpen is a régi állapotban: önálló — vagyis az igazi megyéken kívül létező — közigazgatási kerületeknek és az élükön álló királyi hivatalnokok természetesen megtartották eddigi comes, ispán nevüket, az uradalmak maguk comes főnökeikről vett comitatus nevezetüket. Ilyen ispánság néven jelentkező, egy valószínű megyeispánnak sem alárendelt királyi vagy királynői birtokok (melyek sorában mintegy külön csoportot képeznek az u. n. erdőispánságok),⁶⁴⁾ kivált a Dunántúl, hol legtömegesebben voltak a királynak, Árpád utódjának birtokai,

⁶²⁾ Hajnik: Magyar alkotmány és jog az Árpádok alatt 150. s kk.; Pauler: Szt. István és alkotmánya Századok 1879. évf. 102. s kk.; Timon i. h. 190., 192.

⁶³⁾ Hisz látjuk is, midőn egyik-másik ily ispáni uradalomra nézve utóbb megszűnnek ama kivételes viszonyok és az uradalom szélein megbelsejében egyre több magántulajdon támad, hasonlóképpen bekövetkezik — két, három századdal később, mint egyébutt — annak megyévé fejlődése. Pl. Pilisben (v. ö. 37. jegyz.), Soltban, Beregben.

⁶⁴⁾ Ily erdőispánságok, *forestae regiae*: Erdőd (pl. 1323: Fejér VIII. 2. 422.), Zsidóvár, az erdőlyrészi havasok (1366: comes alpium nostrarum de partibus Transilvanis), mindenekelőtt pedig a legrégibb és legnagyobb: a bakonyi (1082: Fejér I. 499.), melynek ispáni tisztje már 1270-ben örökös (Hazai Okmt. III. 17.). Lásd az egyes comitatusokat Pestynél i. h.

fordultak elő tekintélyesebb számmal: Csepel, Pilis, Segösd, Berzencze stb.⁶⁵⁾ Megtörtént immár igen gyakran, különösen a XIII. szban, hogy a király ily uradalmat, ispánságot egészében, örökletesen eladományozott;⁶⁶⁾ még pedig a nélkül, hogy ezeket a már most (nemesi) magántulajdonná lett területeket valamely szomszéd megyeispán hatóságának rendelte volna alá, sőt ellenkezőleg kifejezetten fentartván továbbra is azoknak megyénkívüliségét: önálló közigazgatási kerület voltukat;⁶⁷⁾ ugyanezért fenmaradhatott s fenmaradt továbbra is ezeknek a területeknek comitatus s az uradalom birtokosának⁶⁸⁾ comes elnevezése.⁶⁹⁾ Az a tény, hogy illetén módon bizonyos magánuradalmak, melyek semmiféle megyei hatóságtól nem függtek, comitatusoknak, uraik comeseknek, ispánoknak mondattak: szóval a területi immunitásnak és a comesi névnek ez a coëxistentiája előidézte azt, hogy ugyanezzel a comitatus szóval kezdtek jelölni egyéb oly magánuradalmakat is, melyek ugyan eredetileg nem voltak királyi ispánságok, de királyi kiváltság folytán a megyei hatóság alól teljesen (a büntető jogszolgáltatás tekintetében is) kivétetvén hasonlóan, csakúgy, mint ama comitatus nevű magán-

⁶⁵⁾ Csepelre vonatkozólag v. ö. 1217: Árpádk. Új Okmt. XI. 150.; Pilisre 1284: Hazai Okmt. IV. 66.; Segösdre 1245: u. o. VIII. 46.; Berzenczére 1277: Fejér V/2. 385. És lásd az egyes ispánságok a Pesty i. h.

⁶⁶⁾ Pl. Locsmánd: Fejér IV/3. 148.; Sempte: Árpádk. Új Okmt. III. 1.; Berzencze: Fejér V/2. 383. (Ez oklevél kétségkívül későbbi, mint a megelőző jegyzetben idézett, Fejérnél hátrább közölt 1277. márcz. 22. oklevél).

⁶⁷⁾ „Concessimus etiam ut populos sub castro seu in aliis villis ad ipsum pertinentibus in causa furti, decimarum et monetae nullus iudicium regni et in omnibus aliis causis debeat iudicare, sed nec comes Posoniensis, nec et Nitriensis, nisi sua persona tantum... Unde omnibus iudicibus praecipimus et specialiter Posoniensi et Nitriensi comitibus, ut ipsum et ad eum pertinentes homines seu populos non possint, nec debeant iudicare.“ A semptei ispánságról szóló adománylevél i. h. V. ö. Pauler érdekes commentárját: „Megye? Várispánság?“ Századok 1882. évf. 218. s. kk.

⁶⁸⁾ Avagy — kivált midőn egyház részére szólott ily egészletes, örökös adomány — kormányzójának, felügyelőjének.

⁶⁹⁾ Pl. a zágári püspök kezére jutott ily comitatusok közül Berzenczéről maga a püspök nevezte magát comesnek; más ispánságainak comeiseiként az illető jószágok igazgatói szerepelnek: comes de Ivanich, comes de Dombro. L. Pesty i. h. I. 8. s az egyes ispánságok a.

uradalmak, önálló közigazgatási kerületekként szerepeltek.⁷⁰⁾ S ennek megfelelőleg a comes név vált ezen utóbbi birtokok urainak is jelölésévé s az átöröklődő birtokkal kapcsolatban magánjellegű, családi, örökös jelzővé. Németországban a XI—XIV. századokban egészen analog jelenséggel találkozunk. Ott is a vidéki kormányzat közegei alól, a grófok alól kivett u. n. immunitási uradalmak birtokosai, a szabad urak, liberi domini, kik területükön teljes grófi joghatóságot (Grafenbann) gyakoroltak, midőn a grófságok mindinkább patrimonialis tartományuraságokká alakultak át, bármi módon nevezendő felsőbb intézkedés s adomány nélkül önkényesen felveszik a Graf, uradalmaik a Grafschaft nevet:⁷¹⁾ a birtokolt területek azonos jogi természete szemmel láthatólag a területek s a birtokosok elnevezéseinek azonosítására, egyforma megjelölésére vezetett. Éppúgy nálunk is.

S ez, úgy hiszszük, az örökös, magánjellegű „comes, gróf” jelzőnek, melylyel egyes családok a tulajdonképpeni Magyarországon már 1300 körül élnek, eredete. Ahhoz ugyanis, — minek kimutatása utolsó láncszemét alkotja bizonyításunknak — hogy e grófi családok birtokcomplexumai jogi természetükre: közigazgatási szerepüket, a hozzá fűzött egyéni s hatósági jogokat és kötelezettségeket illetőleg csakugyan megegyeztek a hajdani ispánságokból lett magánuradalmakkal; hogy — mint fennebb jellemeztük — a megyei hatóság alól teljesen eximált, közvetlenül s egyedül a központi kormánynak

⁷⁰⁾ Igy comitatus nevet vettek fel különösen ily főpapi uradalmak. Pl. a szentgyörgyi érseki praedialisták kerülete „comitatus minor Barsiensis” néven mint Hont és Nyitra megyével egyenrangú jelentkezik 1397: Fejér X/2. 513.; a kalocsai érseknek egyik uradalma comitatus Kolocensis 1558: L. R. III. 381.

⁷¹⁾ Schröder: Lehrbuch der deutschen Rechtsgeschichte 384. s. kk.; Roth von Schreckenstein: Der Freiherrntitel einst und jetzt 7. A germanisták ezeket az újkeltű grófságokat „grundherrliche Grafschaften, Grafschaften privaten Rechts” kifejezéssel szokták jelölni. — Analogiáról beszéltünk fentebb. De az sincs kizárva, hogy a magyarországi fejlődés nem is csupán analogonja a németországinak, hanem annak egyenest hatása alatt állott utánzása, — vagyis hogy a Németországban divó névátvitel adott a szóban forgó családoknak ösztönzést s példát, hogy a területeikkel azonos természetű uradalmak birtokosainak comes, graf nevét ők is felvegyék. Azonban erre a feltevésre kényszerítő ok nincs. Valóbszínű, hogy itt a külföldivel párhuzamos, de önálló, eredeti alakulással van dolgunk.

alárendelt önálló közigazgatási kerületek voltak: ahhoz kétség nem férhet. Jogtörténetírásunk egyik szilárd tétele, hogy „grófoknak nálunk azokat nevezték, kik a vármegyei hatóság alól kivett, rendszerint várral összekötött immunitási területeken teljesen szabad földesúri hatalmat gyakoroltak.“⁷²⁾ Az okleveleknek s egyéb forráshelyeknek hosszú sora igazolja az ispáni uradalommal való hasonlatosság alaptényét, a megyei exemptiót⁷³⁾ s annak összes folyományait, a további meg-egyezéseket: a teljes joghatóságnak, a büntető igazságszolgáltatásnak is átruházását⁷⁴⁾, a földesúrnak magának a fő-ispáni s megyei bíraskodás alóli mentességét, a közvetlenül a királyi kormány s törvényszék alá tartozást.⁷⁵⁾

Mindez alig hagy fenn kétséget az iránt, hogy e „comes, gróf“ jelzőnek eredetét joggal s helyesen kerestük ebben az irányban, a birtokolt terület jogi természete kapcsán. És utolsó kételyeink is (ha ugyan még vannak) megszűnnek, ha jól szemügyre vesszük az előrebocsátottakat és meggondoljuk, hogy ez a magyarázatunk voltaképpen *a magyar állam területén jelentkező összes grófi címeknek egységes, közös eredetét, szoros genetikai összefüggését* jelenti. Mert hisz nyilvánvaló és a mondottak után közelebbi kifejtést nem igényel, hogy a grófoknak nevezett horvátországi urak birtoktömegei is amolyan királyi ispánságokból magánuradalmakká lett, a régi comitatus jelölést megtartott területek voltak, a milyenek — szórványos — létezését a tulajdonképpeni Magyarországon imént ki-mutattuk. A horvátországi grófok birtoktömegei is vala-hányan hajdanta egymagukban egy-egy külön királyi ispán-ságot, megyét alkottak; és teljes közigazgatási önállóságukat úgy a polgári, mint büntető joghatóság tekintetében meg-

⁷²⁾ Timon i. h. 424. — A vár (castrum) természetes középpontja a nagyterjedelmű középkori birtoktestnek. Hogy a királyi ispánságoknak is egy-egy vár volt „caput“-ja, említésre sem szorul.

⁷³⁾ Bazint és Szentgyörgyöt illetőleg lásd az 1208-iki és 1216-iki adományleveleket, „*terram ... quae ad castrum Posoniense pertinebat*“ Fejér III/2 465., III/1. 178. V. ö. az egyes grófi családokról szóló monographiákat. (Világos, hogy a fönnebbiekben a grófi családok uradalmairól szólván csakis az ősi, törzsbirtokot értettük, a melyről éppen grófi ne-vüket vették).

⁷⁴⁾ Lsd a *liber comes* jelölésről alább mondandókat.

⁷⁵⁾ V. ö. 1486: XXI. t.-cz. 1. §.

tartották magán kézben is, mint magánhatósági területek: nem tartoztak egyetlen valóságos megyéhez sem, egy megye főispánjának, egyéb tisztviseleinek vagy közgyűlésének hatásköre sem terjedett ki rájuk;⁷⁶⁾ egyedül a királyi kormány parancsolt nekik s a király ítélőszéke ítelt fölöttük. S az sem szorul részletesebb megvilágításra, hogy mindazon comitatus nevű magánuradalmak között, melyeknél a comesi névnek s az immunitásnak ama coëxistentiája fenforgott, éppen a horvátországi grófokéi voltak a legnagyobbak, legnevezetesebbek s — számosan egymás mellett, mintegy egy tagban az államnak tekintélyes hányadát alkotván — sokkal-sokkal jelentékenyebbek a szétszórta fekvő, kisebb számú s egyenkint is kisebb terjedelmű hasonló magyarországi ispáni uradalmaknál. Bizonyosra vehetjük, hogy nem is csupán a magyarországi magánkézben levő comitatusok, hanem a horvát⁷⁷⁾ grófokéi is szolgáltak alapul s alkalmul a comes jelző említett átvitelének s felvételének, legalább, hogy a horvát grófok intézményének hasonlatossága erősítőleg, fejlesztőleg folyt be a magyarországi ispáni magánuradalmakhoz fűződő névátvitelre; sőt igen is meglehet, hogy egyenesen s közvetlenül a horvát grófok birtokcomplexumaihoz kapcsolódott e fejlődés. A kornak körülményeivel, politikai viszonyaival ez ellentétben éppenséggel nincsen, ellenkezőleg azokkal teljesen egybevág. Horvát- s Szlavonországek, melyek külön királyi helytesséssel, a bánnal, sőt rendszerint királyi vérből eredő kormányzóval is az élükön, már régebb idő óta a magyar birodalomnak egyik legkiválóbb területeként jelentkeztek⁷⁸⁾ s melyek között meg a király között, mint Thallóczy

⁷⁶⁾ Sőt utóbb, a XIV. században külön királyi kiváltság folytán nagyrészt kivették a bánnak (és a hercegnek) hatósága alól is. Az e részben fenmaradt állítólag XIII. szbeli oklevelek későbbi hamisítások: a Frangepánok 1260-iki kiváltságlevelét illetőleg (Fejér IV/3. 108.) l. Pauler i. h. II. 762.; a Blagay grófok 1218-iki okleveléről (u. o. III/1. 245.) fenebb szoltunk, 1241. szept. 23-iki kiváltságuk (Blagay Okt. 7.) is koholt l. Thallóczy i. h. 38., de a XIV. sz. második felében a király már hitelesen átírja (1369: Blagay Okt. 154., 1406: u. o. 223.).

⁷⁷⁾ A „horvát“ szót természetesen csak földrajzi, nem nemzetiségi, politikai értelemben használjuk. A horvátországi grófok az egy magyar nemességnek voltak tagjai.

⁷⁸⁾ „Ez“ mondja Thallóczy i. h. 81. „külön túlsúlyt adott a tengervidékkel kapcsolatos résznek.“

szépen mondja, a tatárjárás után „subjectiv kapcsolat fejlődött ki“⁷⁹⁾, ettől fogva egyre nagyobb szerepet visznek Magyarország történetében, a mi éppen e területek egyedüli fontos elemének, az uraknak nagyszerű szereplésében nyilvánul. IV. Béla, IV. László, de kivált III. Endre alatt, ki trónra lépte előtt a délnyugati részeknek volt a hercege, majd Róbert Károly uralkodásának mindjárt kezdetétől, ki először Horvátországban ismertetett el királynak s támogatásukkal lett király,⁸⁰⁾ a horvát grófok: a Brebiriei, Vodiesaiak, Corbaviaiak, Vegliai s Modrusiak sűrűn fordultak meg a királyi udvarban s gyakran viselték az ország s udvarnak sok főméltóságát. S e nevezetes szereplés, a magyar urakkal való szoros érintkezés közben könnyen érvényesülhetett a grófi czimnek Magyarországon kifejlődését erősítő, avagy közvetlenül megindító befolyás. Hogy a magyarországi alakulás a horvátországi grófságnak valamelyes hatása alatt okvetlenül állott, azt eklatánsul mutatja a magyarországi örökös comeseknek, grófoknak *magyar nyelven is gróf* s nem spán, ispán elnevezése, a mely az erős magyarságú Dunántúlban s Kis-Alföldön a horvát grófokkal való kapcsolatba hozatal nélkül talán mégsem gyökerezhetett volna meg.⁸¹⁾ Mint igen gyakran, úgy ebben az esetben is a név tanúsítja az intézmények összefüggését.

S itt nem mellőzhetjük annak felemlítését, a mi legvilágosabban hirdeti a horvát- s a magyarországi grófi czimek összefüggő, egységes voltát s ékesen szól az egységet, közös eredetet vitató magyarázatunk mellett: hogy soha legcsekélyebb különbséget sem tettek a Horvátország s Szlavonia területén és az ország egyéb vidékein levő grófok között, ellenkezőleg mind őket, mind uradalmaikat minden vonatkozásban s alkalommal egyenlőknek tekintették.⁸²⁾

⁷⁹⁾ I. h. 20.

⁸⁰⁾ I. h. 82. és lásd világosan szóló bizonyítékul Károly Róbert koronáztatásának leírását Kat. VIII. 174. s. kk.

⁸¹⁾ V. ö. 47. jegyzetünket.

⁸²⁾ Külső megnyilatkozása ennek az egyenlő számba vételnek, hogy p. o. úgy a szt. pölteni békekötésről szóló oklevél Teleki XII. 375., mint az 1492: XXI. és 1498: XXII. t.-cz. princ. és 1. §. össze-vissza sorolják fel a horvátországi s egyéb grófokat.

Ez az egységes grófi osztály a magyar főnemességnek egyik legtekintélyesebb, némileg különálló csoportját képezte. Tekintélyes volt az egyes családok roppant gazdagságánál, előkelőségénél fogva, de már számra nézve is; és e szám egyre gyarapodott, midőn a grófi család egyes ágai a családi jószágokban megosztóznán, vagy új birtokokat szerezvén, az osztályrészülny nyert vagy újonnan szerzett uradalmakról vagy újonnan épült várakról nevezték magukat. Megelégedhetünk a grófi családoknak egyszerű felsorolásával. Ott vannak mindek előtt a sűrűn említett horvátországi grófok: a Vegliai s Modrusiak, a XIV. sz. vége óta használt⁸³⁾ családnéven Frangepán grófok, kiknek egyes ágai az 1449-iki osztály alapján⁸⁴⁾ Modrusi,⁸⁵⁾ Czetini,⁸⁶⁾ Szluini,⁸⁷⁾ Tersaczi⁸⁸⁾ s egy újabb elágazás Brinyei és Ozoli⁸⁹⁾ grófoknak írják magukat; a Brebiri grófok, kik 1347 óta, midőn Zriny várát s dús tartozékait nyerik,⁹⁰⁾ Zrinyi grófoknak neveztetnek; a Corbaviaiak, kik Carlopagh várát építvén gyakran Karlovics grófoknak mondják magukat;⁹¹⁾ a Vodicsai grófok, kik a Róbert Károly alatt szereplő Duimnak kora óta hasonnevű várakról a Blagay grófok nevét vették,⁹²⁾ a családnak egyik korán kihalt vonala Krupa váráról⁹³⁾ a Krupai gróf nevet.⁹⁴⁾ Továbbá a magyar-

⁸³⁾ Bojničić Iván ciklike Turul 1895. évf. 43.

⁸⁴⁾ Wenzel: Kritikai tanulmányok a Frangepán család történetéhez 28. Veglia és Zengg továbbra is osztatlan, közös maradt; ugyan ezért valamennyien élnek a „comes Weglae Segniaeque“ névvel.

⁸⁵⁾ Pl. „Comes Stephanus de Modrusa“ 1481: Blagay Okt. 389.

⁸⁶⁾ Pl. „Iwan groff de Czetyn“ 1481: u. o.; „Joannes filius quondam Magnifici Iwan comitis de Czetyn“ 1540: u. o. 440.; „Georgius comes Zluny et Czetiny“ 1527: M. Országgy. Eml. I. 177.

⁸⁷⁾ „Graf von Slun“ 1527: Thallóczy i. h. 213.; „Georgius de Frangepanibus comes Zluny“ 1536: M. O. E. I. 622.; „Comes Franciscus Zluny de Frangepanibus“ 1570: u. o. V. 531., 566.

⁸⁸⁾ Pl. „Nicolaus de Frangepanibus comes de Tersach“ 1536: u. o. I. 622.; „Gaspar Tersachky 1583: u. o. VII. 136.

⁸⁹⁾ „Christophorus et Wolfgangus comites de Bryne (Brinyo)“ 1527: u. o. I. 177.; „Graf Wolf von Prindl, Graf Christoph von Prindl“ 1527: Thallóczy i. h. 213.; 1530: M. O. E. I. 287. — „Stephanus de Frangepanibus comes de Ozel“ 1536: u. o. I. 622.

⁹⁰⁾ Salamon Ferencz: Az első Zrinyiek 206.

⁹¹⁾ Nagy Iván ill. h.

⁹²⁾ Thallóczy i. h. 72—74., 120.

⁹³⁾ Az 1360. decz. 28. kelt adománylevél Blagay Okt. 146.

⁹⁴⁾ „Graf von Krupp, comites de Kruppa“ Thallóczy i. h. 118.

országi grófok: a legkorábban a hatalom magaslatára emelkedett s leghamarább letűnt Németújvári (Güssingi) grófok,⁹⁵⁾ kiknek grófságát folytatják a tőlük leszármazó Lékavári grófok;⁹⁶⁾ a Nagymartoni grófok,⁹⁷⁾ kik utóbb a XIV. század derekától Fraknói grófoknak nevezték magukat;⁹⁸⁾ a Bazini és Szentgyörgyi grófok,⁹⁹⁾ ¹⁰⁰⁾ északnyugati Magyarországnak s Ausztriának harmadfélszázadon át úgyszólván leggazdagabb s legelőkelőbb főurai. És ez elsőrangú dynasta családok mellett

⁹⁵⁾ „Quidam comes de Güssing“ írja az altaichi krónika ad annum 1272. Pór Antal Századok 1888. évf. 254. „Joannes ac Henricus banus filii Henrici comites de Güssing“ pl. Fejér X/8. 63.

⁹⁶⁾ „Nos Joannes comes de Leukenhaus... et nos Elisabeth relicta quondam Nicolai comitis de codem“... 1336. jun. 20. kelt oklevél, közölte Pór Antal: A Németújváriak két ismeretlen pecsétje Turul 1893. évf. 181.

⁹⁷⁾ Pl. „Ich Graf Niclas Graf Niclas Sohn von Märtersdorf... unserm Vettern Graf Niclasen Graf Lorenz Sohn von Märtersdorf...“ 1363; Fejér IX/3. 383.

⁹⁸⁾ Pl. „Graf Paul Graf Niclas Sohn zu dem Vorchtenstein...“ Fejér X/1. 396.; „filiae quondam Pauli groff de Fraknó“ 1439: Hazai Okmt. II. 285.; „Magnifici Pauli olim comitis de Forchtenstein“ 1447: Teleki X. 227.

⁹⁹⁾ Lásd. p. o. az 53., 54. jegyzeteket, továbbá: „comites de Bozin et de Sancto Georgio“ 1498: XXII. t.-cz. 1. §. és „Petrus... groff de Bozin“ u. o. 23. §.

¹⁰⁰⁾ Csánki Dezső a magyarországi grófi családokat Magyarország történeti földrajzát tárgyzó nagy művében mindig „Gróf cs.“ néven említi, mellé tévén zárjelben ősi birtokuk nevét, pl. így: (fraknói), (szentgyörgyi és bazini), (kátai) — olyképpen, mintha Gróf volna a tulajdonképpeni családi név és Fraknói stb. egyszerű nemesi praedicatum, akár csak p. o. az alsóindvai Bánffyak nevében az „alsóindvai“. Ezt a jelölési módot (melyre alkalmasint a praecisítás kívánalma vitte róá Csánkit) hibásnak utóvégre nem lehet nevezni; de korántsem helyén való: következetlenséget okoz s nem felel meg a grófi név igazi jelentőségének és főrendi czimül kifejlődésének. Az kétségtelen, hogy a „gróf“ több a családi névvé lett, közönséges melléknévnél, minő: Nagy, Kiss stb.; kétségtelen, hogy az a nemességnek nagy többségével szemben egyedül egy kis csoportot megillető különös „disztító“ jelző. Hisz a források e családokat nem is csak „groff de...“, hanem ugyanannyiszor „comes de...“ kifejezéssel is jelölik: miért nem említi őket Csánki „Comes cs. (fraknói)“ név alatt is? Ugyanoly joggal a Frangepánok egyes ágait meg a Corbaviakat, Zrinyieket stb. is czetini, corbaviai, zrinyi stb. Gróf családnak mondhatná s beszélhetnének pl. a német genealogusok sok száz „Graf“ családról, minő a habsburgi, a hohenzollerni, orlamündei, hennegau stb. stb. Helyesebb is, czélszerűbb is a régi „Fraknói gróf“ jelöléssel élni. .

akadnak más, kevésbbé ismert s kevésbbé hatalmas, de még mindig úri családok is, kik ugyanily módon — birtokaikról — mondják magukat örökösen comeseknek, grófoknak,¹⁰¹⁾ és éppen ugyanazon a vidéken: a Dunántúl s a Felső-Duna mentén. Így találkozunk Cseklyészi gróffal,¹⁰²⁾ Lendvai,¹⁰³⁾ Nyéki,¹⁰⁴⁾ Haschendorfi,¹⁰⁵⁾ Kátai,¹⁰⁶⁾ Munfurti,¹⁰⁷⁾ Neudorfi¹⁰⁸⁾ s Szolnoki (Czanighi)¹⁰⁹⁾ stb.¹¹⁰⁾ grófokkal.

¹⁰¹⁾ Kiindulván abból, miben áll az eddig említett (horvát- s magyarországi) kétségtelenül grófi családoknak grófsága: t. i. a nemesi jogon, azaz örök birtokjoggal birt területhez kapcsolódó örökös comes, gróf jelzőben, szóval a *magánjogi területi comességekben* (ellentétben pl. a főispánokkal, kik közjogi territorialis comesek), ugyancsak grófi családoknak kell tekintenünk mindazokat, kiknél ezek az ismérvek fenforognak, vagyis a kik tulajdonukban levő földbirtokról neveztetnek comeseknek, grófoknak.

¹⁰²⁾ Kovachich M. Gy. „Adversaria pro commentatione de comitibus regni Hungariae“ cz. idézett kéziratában említ ilyet évszám s forrás megnevezése nélkül: „Carolus groff de Cseklyész“ 136 b. lap.

¹⁰³⁾ „Nobilis Paulus [filius] Stephani comes de Lendva“ szerepel a Zsigmond kíséretében 1433-ban Rómában tartózkodó ana magyar urak között, kiknek IV. Jenőhöz intézett supplicatióját közölte Fraknói Vilmos Turul 1893. évf. 6.

¹⁰⁴⁾ „Comes de Nyék“ névvel fordul elő Athinai Lőrincz l. Wertner Mór czikkét Turul 1892. évf. 67.

¹⁰⁵⁾ L. Wertner Mór: A Haschendorfiak Turul 1895. évf. 74. s kk.

¹⁰⁶⁾ „Groff de Káta“ 1425., 1428. stb., comes de Káta“ 1430. Csánki: Magyarország történeti földrajza III. 690.

¹⁰⁷⁾ „Comites de Mondforth“ 1430., „Groff de Mundfurth“ 1435. u. o. 693.

¹⁰⁸⁾ „Johannes dictus Groff filius Jacobi de Neudorf“ 1423. u. o. 690.

¹⁰⁹⁾ „Groff de Szolnok“ 1425. u. o., l. még 687.

¹¹⁰⁾ Az imént említett családoknál kétségtelen; hogy a „comes“ jelző, melylyel élnek, közvetlenül a birtokolt területre vonatkozik, vagyis hogy grófokkal van dolgunk. De van számos eset, midőn a comes s a földbirtok közötti ilyen közvetlen kapcsolat nem lévén kimutatható, lehetséges, hogy a „comes“ használatának egyéb alapja volt s a birtok neve („de...“) egyszerűen az eredet, a hovátartozás feltüntetése végett tétetett ki. Ily kétes esetek kivált a XIII. sz. utolsó és a XIV. század első évtizedeiben fordulnak elő nagy számmal, de utóbb is pl. „comitis Pauli de Sárfeu“ Hazai Okmt. II. 82. Ide tartozik-e a „comes de Somlyó“, mely néven 1454-ben látjuk szerepelni szentmiklósi Pongrácz Jakabot (Csánki i. h. II. 97.)? — Nem kételkedünk abban, hogy a reánk maradt oklevélszármazéknak teljes és beható ismerete különösen a Dunántúlnak még több grófi családjáról fogja eloszlanni az ismeretlenség homályát.

Íly tekintélyes számban lévén a grófok, érthető, hogy a XV. század első felében, midőn német származású fejedelmek ülnek Magyarország trónján s a Nyugattal való sűrű érintkezés közben nőttön-nő a megkülömböztető jelzők s ezimek iránti fogékonyság, a köztudatban mind tisztábban kidomborodik a grófoknak nevezett urak birtokcomplexumainak, a *grófságoknak* sajátos jogi természete, a grófi névvel kapcsolatos kiváltságok foglalatra, egyúttal a grófi jelző czimszerűsége. Ennek megfelelően a grófi (comes) czim a hivatalos használatban mindinkább bővül s szabatosabbá s kifejezőbbé válik: ezentúl *liberi et perpetui comites*, néha *maiores comites liberi et perpetui* (nagyobb, szabad s örökös grófok) a nevük.¹¹¹⁾ *Perpetui comites*, mert grófi nevük nem ideiglenes, közjogi állást, hivatalt jelent, hanem magánjogi alapon nyugvó *örökség*-képpen apáról-fiúra¹¹²⁾ szálló családi jelző; ugyanazért

¹¹¹⁾ A magyar grófi czimnek ez a teljes alakja — tudtunkkal — Hunyadi Jánosnak beszterczei grófsági levelében fordul elő legelőször. De ugyanez valószínűvé teszi, hogy már régebben használtathatott, „*ceteri maiores comites liberi et perpetui*“-ről, s nem egyszerűen „*comites*“-ről lévén szó Teleki X. 347. s kk. Még sem találkozunk a teljes „*liber-et perpetuus comes*“ jelöléssel grófsági leveleken kívül egészen II. Ulászló koráig: az 1492: XXI. és 1498: XXII. t.-czikkeig. A „*comes perpetuus*“ névvel is az egyes grófok közül eleinte csak az újabb, kinevezett grófok élnek: a Hunyadiak (pl. „*Johannes... Ladislaus perpetuus comes Bistriciensis*“ i. h. 379., 385.), Zápolyák (pl. „*Emericus de Zapolya comes perpetuus Scepusiensis*“ Kat. XV. 368.) s nem is mindig; az ősi — különösen a horvátországi grófok meg éppen csak a XVI. sz. óta nevezik magukat „*perpetuus comes*“-eknek: pl. „*Nicolaus perpetuus comes de Zrinio*“ M. Országgy. Eml. IV. 655.; „*Stephanus Ursinus comes perpetuus de Blagay*“ Blagay Okt. 517.

¹¹²⁾ „*Fiút*“ itt magyarosan a gyermek értelmében használjuk. Meghonosodott volt már régen a család nő tagjainak jelölésére a *comitissa*. A horvát grófi családok köréből vett példát fennebb idéztünk (39. jegyzet); a magyarországi grófokat illetőleg lásd „*Elisabeth comitissa (de Leukenhaus)*“ 1336: Turul 1893. évf. 151.; és a Rozgonyi Cziczellét, Bazini Péter gróf leányát magasztáló hires 1431. márcz. 8-iki oklevélben olvassuk: „*domina comitissa... ad castra venire ausa est*“ l. az oklevél facsimilijét s szövegét Schönherrnél, Az Anjou-ház örökösei (M. nemzet millenáris története III.). Német nyelvi használatára a grófnő szónak példa: „*Frau Judith eine geborene Gräfin von Pörsing*“ 1516: Wertner i. h. 225. A grófi czimmal megajándékozott családokban is azonnal meggyökerezett e jelölés. Szilágyi Erzsébet „*comitissa Bistriciensis*“ pl. 1458: Teleki X. 565.

ők a *maiores comites*; *liberi comites*,¹¹³⁾ mert szabadok, megyének, főispánnak, senki biráskodásának nincsenek alávetve, egyedül a király személyes ítéletének s központi kormánya parancsának. Ugyanezeknek az okoknak hatása alatt: az örökös családi czimeknek nagy bece következtében a *liberi et perpetui comites*, kik egyébiránt is az országnak tagadhatatlanul leggazdagabb, leghatalmasabb földesurai közül valók, éppen örökös grófi czimüknél fogva a XV. sz. eleje

¹¹³⁾ A „*liber et perpetuus comes*” jelölés „*liber*” jelzője nem akar utalás lenni a grófoknak vérhatalmára, pallos jogára, mint többnyire hiszik. (Tudvalevőleg a XV. sz. vége óta „*liber comes*”-eknek, magyarul — XVI. századi adatok szerint — szabad ispánoknak [l. Tagányi Károly: Századok 1881. évf. 518.] vagy akasztó ispánoknak [Károlyi codex II. 22.] mondták a pallosjoggal felruházottakat.) A „*liber*” jelzőnek ezen körülbelül általánosnak mondható, de téves értelmezése alkalmasint onnan ered, hogy a 40. jegyzetben hosszasan tárgyalt 1218-iki áloklevél „*liberi comites*”-nek nevezi a grófokat és így ezt tartották a grófi czim egyszerűbb, a „*liber et perpetuus comes*”-t megelőző alakjának. Kimutattuk fentebb, hogy ez az állítólagos Endre-féle oklevél Mátyás király idejében keletkezhetett s egyben megvilágosítani iparkodtunk a „*liberi comites*” kitétel alkalmazásának indokait. Inkább hiszszük, hogy ellenkezőleg a pallosjoggal megadományozottaknak „*liber comes*” jelölése keletkezett a „*liber et perpetuus comes*”, gróf elnevezésből, mint a kiknek megvan a grófok jogkörében foglalt *egy* s kiválóan fontos jog. A pallosjog, a büntető joghatóságnak a területükön elfogott büntetések fölött való gyakorlása ugyanis *természetes* joga volt a grófoknak, mely önként következett grófi uradalmaknak alaptermészetéből: azok megyénkívüliségéből. Egyrészt (a horvátországi grófok esetében), mert birtokuk azelőtt egy-maga királyi ispánság volt és így a királyi ispán jogainak telje is átment az örökösen megadományozott családra (v. ö. Árpádk. Új Okmt. III. 1.); másrészt (a magyarországi grófok esetében), mert birtokuk teljesen kivételt a királyi vár s vármegyeispán hatósága s behatásai alól — a régi Árpádkori *exemptio* magának a földnek is eximálása volt a vármegyéből, nem csupán a birtokos nemesnek kivétele a megyei bírak alól, mint a késői Anjou-kori és XV. századbéli birói szabadalomlevelek: a grófok területén semmiféle vármegyeispán nem gyakorolt büntetőjoghatóságot, mint különben a megyében (1222: V. t.-cz.), az tehát magától értetődőleg — kifejezetten, vagy hallgatólag — a földesúr, a gróf kezére jutott. Ily körülmények között könnyen jöhetek arra a gondolatra, hogy azokat, a kik királyi adományból a grófi jogoknak egyikét, egy részét birják, a grófi névnek egy részével jelöljék: *liber comes*eknek. Támogatja ezt a feltevést, hogy e „*liber comes*” kifejezéssel *később* találkozunk, mint a grófoknak ama teljes névével. Először az 1495: XIX. t.-cz.-ben fordul elő: „*nobiles et quivis possessionati homines privilegiati, qui liberi comites*

óta határozottan úgy jelentkeznek, mint a magyar arisztokráciának legelső, legelőkelőbb eleme. A „Banderia Regestrum,” megállapítván az egyes főurak által állítandó banderiumokat, első helyen mindenütt a grófokat sorolja fel¹¹⁴⁾, éppúgy az 1492-iki és 1498-iki decretum hasonló rendeltetésű cikkei.¹¹⁵⁾ Társadalmi és jogi előkelőségüket, magasabb rangukat nagyra-becsült kiváltságok juttatják kifejezésre; a „*Spectabilis et Magnus*” czim s megszólítás megilleti őket¹¹⁶⁾ már ebben

appellantur, tales malefactores castigandi habeant facultatem” 2. és 3. §. Reá akadtunk még egy II. Ulászló-féle kiadatlan oklevélben, a hol el van mondva, hogy Gergely somogyvári apát emberei egy gonosztevőt üldözvén, azt a veszprémi püspökség valamelyik jószágában elfogták s kivégezték, ezzel tehát „contra liberum comitatum... episcopi Vesprimiensis et ecclesiae suae excessissent” Jászóvári codex 79b. Azontúl csak az 1609: LXXIII. t.-cz.-ben találkoztunk e kifejezéssel, melynek 24. §-a a „honorem liberi comitis in suis bonis ad puniendum malefactores” concedáló kiváltságlevél taksáját 12 frtban állapítja meg. Nincs azonban kizárva, hogy a „liber comes” jelölés a grófságtól s a grófi névtől teljesen független, önálló fejlődésnek volt az eredménye.

¹¹⁴⁾ Suppl. I. 424. s. kk.

¹¹⁵⁾ A már több ízben említett 1492: XXI. és 1498: XXII. t.-cikknek. Egyébült is megfigyelhetjük a grófoknak első helyen való megnevezését. Nem is szólván az 1487-iki békeokiratról Teleki XII. 375., mely teljesen a német birodalom rangfokozatait veszi alapul, lásd p. o. 1468: Kat. XV. 361., 1491: u. o. XVII. 157., u. o. 252.

¹¹⁶⁾ A „*Spectabilis et Magnus*” czimzet bizonyára német befolyásra vezetendő vissza. A német birodalomban ugyanis a XII. század óta „*Spectabilis*” stereotyp praedicatuma a grófoknak l. Ficker Julius: Vom deutschen Reichsfürstenstande I. 154—155.; v. ö. a Hofgrafot (comes Sacri Palatii Lateranensis) creáló császári kiváltságleveleknek a törvényesítésről szóló passusát: „*illustrum principum, spectabilium comitum, nobilium baronum filiis exceptis*” Du Cange, Glossarium mediae ac infimae Latinitatis II. 429. A külföldi eredetű „*Spectabilis*” azután — a Magnificushoz szokott magyar embernek egymagában jelentéktelennek tetszén — ezzel a grófokat már a XIV. század vége óta megilletett „*Magnificus*”-sal kapcsoltatott egybe — úgy látszik a XV. sz. derekán: előfordul pl. 1449-ben a Frangepánok híres osztálylevelében: „*Spectabiles et Magnifici viri... filii similiter Spectabilis et Magnifici Nicolai...*” Wenzel i. h. 28. (a német Czillei grófokról már 1399-ben használják Fejér X/2. 633.) s a Hunyadiak és Zápolyák irányában következetesen alkalmaztatik. Pl. 1453-ból Teleki X. 386., 387.; „*Spectabili et Magnifico Ladislao comiti Bistriensi*” Hazai Okmt. III. 413.; „*Spectabilis et Magnifice fidelis (scil. Stephane comes Scepusiensis)*” Kovachich Formulae solennes LVI. l. A grófokat megillető epitheton tekintetében egyébiránt folytonos az inga-

a korban, midőn az ország főméltóságainak (barones regni) csak a Magnificus ezim jut.¹¹⁷⁾ A világi urak közül egyedül ők élnek a vörös viasszal pecsételési jogával,¹¹⁸⁾ a mely ekkortájt, a XV. század derekán az országos főtisztvisléssel, a baronatussal sem járt: III. Frigyes császár híres oklevelében olvassuk, hogy a Bazini és Szentgyörgyi grófokat a *ius cerae rubrae* fölébe emeli Magyarország nádorának is.¹¹⁹⁾ És az

dozás királyi, nagybírói, hiteles helyi stb. kiadványokban egyaránt: eleinte — körülbelül 1450-ig — az „Egregius“ és „Magnificus“, utóbb a „Magnificus“ és „Spectabilis et Magnificus“ (de meg az „Egregius“) megszólítások között. Pl. „Egregii Wilhelmi groff de Fraknó“ 1445: Teleki X. 155., de „Magnifici Pauli olim comitis de Forchtenstein“ 1447: u. o. 227.; „Egregius Georgius groff dictus de Bozin“ 1446: Knauz, Az országos tanács 37., de „Magnificus Georgius groff de Bozin“ 1447: u. o. 47.; „Spectabilis et Magnificus Martinus Segniae, Weglae et Modrussae comes“ 1464: Blagay Okt. 367., de „Magnificum comitem Stephanum de Modrussa“ 1481. u. o. 389. és ugyanekkor „Egregium Petrum de Zrin“, a ki pedig csak olyan gróf, mint a Frangepánok; szintűgy „Egregii Gregorii comitis de Blagay“ 1463: Teleki XI. 75. és „Magnificorum comitum de Blagay“ 1470: u. o. 425. Igazán stereotíppé a „Sp. et M.“ a grófok ezimezésében csak a XVI. században válik; de hogy már régóta *megilleti* őket, azt a felhozottakon kívül tanúsítják az 1492: XXI. és 1498: XXII. t.-czikkek is, melyekben ezeket olvassuk: „Sunt praeterea comites perpetui et liberi, utputa Spectabiles et Magnifici domini Stephanus de Zápolya etc.,“ „comites liberi et perpetui, Spectabiles et Magnifici domini Stephanus etc...“

¹¹⁷⁾ Lásd a következő fejezet 51. jegyzetét.

¹¹⁸⁾ Kétségtelenül kiviláglik ez az alsó-lindvai Bánffyak 1483. jan. 7. és a wingárthi Geréb testvérek 1487. szept. 29. kelt kiváltságleveléből, melyekben a vörös viasszal való pecsételési jogát, mint az örökös grófok jogköréből vett kiváltságot nyerik: „quoad sigilla cera rubra instar comitum liberorum et perpetuorum uti...“ L. alább a bárói ezimről szóló fejtegetéseket.

¹¹⁹⁾ 1459: Teleki X. 623. V. ö. Csánki: 36 pecsétetes oklevél 1511-ből Turul 1887. évf. 5. Hogy Frigyes császár ebben a kiváltságlevelében voltaképpen nem új jogot adott a Szentgyörgyieknek, hanem régi jogot csupán megerősített, oly jogot, mely őket megillette már grófi voltuknál fogva — valamint a többi grófokat, bizonyítja Hunyadi János hat évvel előbb kelt grófsági levelének következő helye: „... decernentes, ut ipse Joannes ac filii... universi cera rubra quoad sigillum in signum *excellencie comitatus* ac *aliis omnibus illis gratiis*... quibus *ceteri maiores comites liberi et perpetui*... utuntur...“, utantur“ Teleki X. 352. Tekintve, mennyire nagyrabecsült jog volt ez a *ius cerae rubrae*, méltán csodálkozhatunk, hogy e körül is találunk kivételt. Pl. Michael comes de Blagay 1492. márcz. 7. csupán zöld viaszt használ Firnhaber: Beiträge (Archiv für Kunde österr. Geschichtsquellen III.) 552.

örökös grófok pecsétjének nagyobb ereje és hitelessége is volt, mint bármelyik más nemesének: saját pecsétjük alatt vallhattak ügyvédet,¹²⁰⁾ nem közhatóságnál, hivatali állásnál, tisztán magánjoguknál fogva.

Mindeddig, a XV. sz. közepéig a családi jellegű, átörökölődő grófi név, az azzal kapcsolatos jogokkal s kiváltságokkal együtt minden egyes családnál századokra visszamenő történeti fejlődésnek volt a gyümölcse; sajátos jogi jellegű birtokcomplexumok évszázados birtoklása folytán keletkezett s állandósult; nem alapult közvetlen királyi adományon: a grófi jelzőnek egyenes osztogatásán. Midőn immár a köztudatban minden oldaláról szabatosan megalakult volt a szabad s örökös grófok jogi fogalma, a grófi névvel egybekötött jogok foglalatja, az Európaszerte, de kivált Németországban divó czimadományozások¹²¹⁾ hatása alatt felmerült az a gondolat, hogy a király — egyetlen kegyelmi ténnyel megadván valamely birtokcomplexumnak a grófi uradalmak sajátos jogi jellegét s az új birtokost királyi teljhatalmából felruházván a grófi névvel kapcsolatos egyéb kiváltságokkal — közvetlenül az utódokra átszálló, családi grófi czimmal magával is ruházza fel a megadományozott családot. *Ezzel a grófi czim fejlődésének második pházisába lépett.*

¹²⁰⁾ „Comites liberi ac perpetui . . . per literas eorum proprias et notoriis sigillis ipsorum roboratas procuratores constituendi facultatem habent.“ H. K. II. r. 13. cz. 6. §. A Hármaskönyvnek ez a tétele singularis jogszabály ugyan, de kétségtelenül objectív jog. Érdekes volna megállapítani, mikor lett azzá. Mert, ha hitelt adhatunk a Telekinél XI. 425. „a Blagay grófok irományaiból“ közölt oklevélnek, 1470-ben ez a jogtétel mint általában valamennyi grófra — alanyi jogot külön megalapító kiváltság nélkül is — érvényes szabály még nem létezik; különben nem volna értelme annak, hogy Mátyás király ez évben „de gratia speciali“ a Blagay grófoknak örökösen azt a jogot adja — individualis jogot alkotván — „ut ipsi sub sigillis ipsorum . . . veros et legitimos procuratores constituendi et ordinandi, ipsique proprio ipsarum vigore huiusmodi literarum procuratoriarum coram quovis iudice . . . agendi et respondendi habeant facultatem.“

¹²¹⁾ Németországban területeknek grófsággá emelése a XIII. sz. vége óta, a pusztá grófi czimnek s rangnak adományozása a Luxemburgok óta fordul elő. Zsigmond pl. Schlick Gáspárt emelte grófi méltóságra. L. Schröder: Lehrbuch der deutschen Rechtsgeschichte 477.

Az új korszakot az 1453-iki év¹²²⁾ nyitja meg. Ez év január 30-ikán V. László, Hunyadi János halhatatlan érdemeit jutalmazandó s hogy egyszersmind megfeleljen a rendek hő

¹²²⁾ Ma Hunyadi János besztercei örökös grófságát ismerjük első esetéül annak, hogy valamely terület grófsággá emeltetett s annak örökletes eladományozásával kapcsolatban a családi jellegű, örökös grófi czim adományoztatott. De tudvalevő, hogy V. László kiváltságlevelének egyes fordulatai azt látszanak mutatni, hogy grófsággá emelés s a grófi czim adományozása már azelőtt is ismételtlen megtörtént, sőt hogy ily adomány a szokás s gyakorlat útján részletesen megállapított szertartások s ünnepélyességek mellett ment végbe: „observatis omnibus illis ceremoniis, quae in talibus observandae sunt, solemniter nominavimus...“, „recepto ab eodem comite Johanne... in talibus praestari solito fidelitatis et oboedientiae iuramento“ Teleki X. 354. (mit Fejér ez oklevél kivonatában XI. 497. ekképp ad elő: „solemni ac in similibus consueto ritu“). Az első mondatot megjeljük szóról-szóra Mátyás királynak a császári káptalanhoz intézett, Vitovecz Jánosnak a zagoriai grófságba való beiktatását meghagyó mandatumában (1463. máj. 18.; a függelékekben közöljük) és mindakettőt Mátyásnak 1465-iki kiváltságlevelében, melylyel Zápolya Imrét szepesi gróffá avatja Wagner: *Analecta Scepusii* I. 146. E helyütt megtudjuk érteni az ily alkalommal követendő szokásra való utalást, hisz a Zápolyák s a Vitoveczek örökös grófságát megelőzte volt a Hunyadiak besztercei grófsága; de bajos azt megértenünk az 1453-iki oklevélben. Mert minden a mellett szól, hogy csakugyan a Hunyadiak grófsága volt nálunk első esete egy területnek a grófi czimmal együtt való eladományozásának. A XV. század első feléből (Zsigmond római királyságánál régibb korszakra úgysem gondolhatunk) oly roppant oklevélanyag s annyi egyéb kútfő maradt reánk, hogy egyik-másik forrás okvetlenül megőrizte volna hasonló fényes adománynak emlékét, annál inkább, minthogy a liberi et perpetui comites csoportja már ez időtájt a magyar arisztokratia legelső elemét alkotván, csakis közszereplésénél s gazdagságánál fogva kiváló egyénnek juthatott az abba az előkelő körbe való felvétel. Miképpen értsük tehát az „in talibus“ követendő gyakorlatra való utalást? Hogy a grófságba való bevezetés: a statutio (a mely egyébiránt természetesen csak az adomány megtörténte után foganasítottatott) semmiféle különös, rendkívüli körülménységgel nem volt kapcsolatos, bizonyítja az erdélyi káptalannak — Teleki X. 399.; a zagoriai grófságra vonatkozólag a császári káptalannak Dl. 33814. — a beiktatásról szóló s a közönséges statutioalis levéllel teljesen megegyező jelentése; ha tehát az idézett (első) mondatban csupán erre való célzás foglaltatnék, azt egészen fölöslegesnek kellene tartanunk. Ugy hisszük, ama szavakat nem is hazai szokásra, nem Magyarországon kifejlődött gyakorlatra kell vonatkoztatnunk, hanem a külföldön, kivált Németországban ily alkalommal követni szokott ceremóniákra. Két dolog támogatja ezt a feltevést: először, hogy az ünnepélyes gróffá nevezés eredetileg, első ízben Bécsben történt volt, a német birodalom egyes fejedelmeinek jelenlétében: „sicuti pridem in civitate

óhajának,¹²³⁾ Beszterce városát és kerületét — nagyterjedelmű, virágzó birtoktömeget — örökös joggal Hunyadi Jánosnak adományozza, egyuttal — felmentvén a Hunyadi családot s Beszterce kerületét a vajdának s az erdélyi részekben fennálló egyéb bíráknak hatósága alól — egyedül a király személyes jelenlétének, a nádor s az országbíró ítélétének veti alá; végül kifejezetten örökös grófsággá emeli Beszterce kerületét és szabad s örökös grófokká Hunyadi s fiait („...nominamus, praeificimus... in perpetuos comites liberos et maiores... districtum in comitatum perpetuum“), megadván nekik a vörös viasszal pecsételés jogát s mindazokat a kiváltságokat („ac aliis omnibus illis gratiis, honoribus, praerogativis et privilegiis“), melyekkel a szabad s örökös grófok akár jog akár szokás szerint élnek.¹²⁴⁾ A trónralépő

nostra Viennensi in sede et habitu Maiestatis regalis sublimi constituti assistantibus nobis quampluribus ducibus et marchionibus fratribus nostris et toto consilio nostro observatis omnibus illis stb.“; másodszer az, hogy a szertartásnak kétségkívül leglényegesebb, mert különösen megemlített része: a gróffá nevezett egyén által leteendő eskü legkevésbé sem emlíkeztet a főispánok esküjére, a mely bírói eskü (v. ö. 1435. (II.): I., 1486: LXXIII., 1492: XXXIII. t.-cz.), hanem, miként az oklevél maga mondja és az oklevélbe iktatott esküminta (i. h. 355.) legékezebben tanúsítja „fidelitatis iuramentum“, tisztán hűségi eskü, vagyis olyan, melyet Németországban a hűbéres, tehát grófságot hűbérrül nyert adományos is szokott volt letenni. Mennyiben alkalmaztattak ezek a sajátos „ceremoniák“ 1463-ban és 1465-ben, illetve mennyiben kell az 1463-iki és 1465-iki grófsági diplomák illető passusát az 1453-iki formula egyszerű átvételének tartanunk: nem tudjuk. Valószínű, hogy e szertartásból nem maradt fenn egyéb, mint a legfontosabb (s tán 1453-ban is egyedüli) elem, a hűségi eskü. E hűségi esküvel találkozunk még a XVII. századnak egynehány örökös grófi diplomáiban is: a Thurzók árvai grófságáról szóló 1606. ápr. 10-iki (L. R. V. 738.) és homonnai Drugeth János ungi grófságáról szóló 1622-iki levélben (O. L. Conc. Exp. 292. sz. a.); de l. a 137. j.-et.

¹²³⁾ Megemlékszik erről maga a grófsági levél is i. h. 353. És lásd a rendelkeznek hozzájáruló iratát Cziráknál, Conspectus iuris publici I. 186.

¹²⁴⁾ DL. 24762. Közölte többek között Teleki X. 347—356. — A százsz írók, nevezetesen Eder: Schesaeus „Ruinae Pannoniae“ cz. munkájához írt jegyzeteiben 223. s. kk., továbbá „Criticae observationes“—ében 130. s. kk., Teutsch: Geschichte der Sachsen in Siebenbürgen I. 186. s. kk., u. az: Zur Geschichte von Bistritz (Archiv des Vereins f. siebenb. Landeskunde IV.), Schuler-Libloy: Siebenbürgische Rechtsgeschichte I. 49., ezt az adományt nem tekintik grófságnak. Utalnak arra, hogy Beszterce kerülete — mely nem tartozott a szebeni comes alatt egyesített

Mátyás, mint a besztercei grófságnak egyetlen örököse, azt a *liber et perpetuus comes Bistriciensis* czimével együtt nagybátyjának, a derék Szilágyi Mihálynak adományozta és midőn ennek halálával a besztercei uradalom reá újra visszaháramlott, engedvén Besztercze város s a kerülethez tartozó többi szász községek kérelmeinek s panaszainak — kik nehezei tudták elviselni, hogy a királynak közvetlen földesurasága alól magánosok joghatósága alá jutottak, és Szilágyi

„hét ősi szék“-hez — már a XIV. sz. elején olykor külön királyi comes alatt állott; hogy az 1334. jan. 1. kelt királyi kiváltságlevél Beszterczét a királyné *peculium*ául jelölván meg, azt kizárólag a király vagy királyné által kinevezett comes alá helyezi; hogy ily comesekkel (Königsgrafen) csakugyan találkozunk is, különösen a székek ispánja szerepel mint besztercei comes (pl. 1344: Fejér IX. 1. 263.). Ez a besztercei comes tehát a király tisztviselője, — és egyszerűen ily királyi hivatalnoknak tekintik Hunyadi Jánost is, örökösen kinevezett királyi ispánnak. Szóval Hunyadi nekik csak olyan „Erbgraf“, a milyen „Erbgraf“-ok az egyes szász székek örökös királybírái: pl. Mátyás és a Jagellók alatt a Tóbiásiak Hetzeldorfban, Gerébek Megyesben, Morgondiak Nagy-Senkben l. Schuler-Libloy i. h. I. 241. Történészeink közül is ketten állítják, hogy örökös főispánságról, nem grófságról van szó — s éppen *primi ordinis* írók: Pesty i. h. II. 114. és Fraknoi, A Hunyadiak és Jagellók kora 121. A grófságról s grófi czimről eddig mondtak, úgy hisszük magukban, külön kifejtés nélkül is megdöntik ezt a felfogást. Egyenes czáfolgatásba csak azért bocsátkozunk, mert félő, hogy oly nagy tekintélynek, minő Fraknoi, nézete híveket fog szerezni. A királyi ispán tisztének, hivatalnak örökös átruházásáról nem lehet szó: mert ebben az esetben a király csakis „in comites perpetuos“ nevezte volna Hunyadi s utódjait, nem „in maiores comites liberos et perpetuos.“ Miért volnának a besztercei ispánok — mint ilyenek — „szabad és nagyobb“ comesek az egyéb királyi ispánoknál pl. az óriási Temes megye ispánjánál? A kétségtelenül örökös *főispánságot* adó egykorú levelek „*liberi et maiores comites*“-s émelésről soha nem emlékeznek meg: lsd. a Perényi Imre abaújmegyei örökös főispánságáról szólót a függelékben. Továbbá: V. László kiváltságlevele egyetlen árva szóval sem tesz említést hivatalnak, köztisztviségnek átruházásáról; pedig miképp mellőzhette volna ezt, ha csakugyan ez lett volna az adománynak elsődleges, igazi tárgya s ebből csak *pro secundo*, mellesleg folyt volna a tisztséghez kötött jövedelmeknek stb. is adományozása? Hiába keressük különösen a főispánná — akár ideiglenes vagy élethossziglani, akár örökös — kinevezést tartalmazó királyi decretumokban kivétel nélkül fellelhető azt a részt, mely az illető ispáni terület szabad lakosaihoz van intézve („*Quo circa vobis . . .*“) s azoknak meghagyja, hogy az — ideiglenes vagy örökös — kinevezett ispánt főispánul elismerjék: lsd. p. o. a három Blagay grófot a „*districtus de Szana*“ élére helyező

Mihály várnagyja ellen fegyvert is fogtak volt¹²⁵⁾ — azt többé nem adományozta senkinek és a besztercei örökös grófságot 1465-ben „eltörölte.“¹²⁶⁾ Ezzel évtizednyi lét után elenyészett a besztercei grófi czim, az első, a mely egyene-

1413-iki oklevelet Blagay Okt. 232. és kivált a Perényi Imre részére kelt idézett oklevelet. És itt újra kiemljük azt, hogy Hunyadi Jánosnak esküje egyes egyedül hűségi eskü, és egy betűt sem tartalmaz a rendes főispáni esküből; pedig mi sem természetesebb, mint hogy ezt a bírói esküt vették volna ki tőle, ha csakugyan főispánná neveztetett volna ki s hivatali utódja lett volna a régi, király kinevezte besztercei comeseknek, kikről Róbert Károly 1341-ben ezt írja: „cum vos . . . in persona nostrae Maiestatis iudex existatis“ Fejér VIII/4. 494. V. László nem hivatalt ruházott át a Hunyadiakra, hanem a besztercei földet magát — tulajdonul, azzal a teljes földesúri joggal, a mely őt azon megillette: nemesi jószágadomány, mire bizonytságot tesz a közönséges módon megtörtént statutio. Hogy a Hunyadiak, majd Szilágyi Mihály a kerület földesurainak, s nem pusztá királyi hivatalnokoknak tekintették magukat s úgy is viselkedtek, — azt bevallják a szász írók is (Teutsch: Geschichte der Sachsen 186.) s mutatják a bekövetkezett mozgalmak. Még csak egyre akarunk figyelmeztetni. Hunyadi s fiaí „comes (perpetuus) Bistriciensis“ nek írták magukat az adomány napjától kezdve minden egyes alkalommal — kivételt nem ismerünk —; Mátyás is apjáról s bátyjáról mindig így emlékezik meg, egyéb méltóságok elhagyásával. Lehetséges immár, hogy ő ekkora súlyt helyezett volna arra a czimre, ha az egyszerűen ispáni hivatalt jelentett volna, alig sokkal különbet, valamely szász szék király-bíróságánál? S fölöslegesnek látszhatott volna e mellett annak felemlítése, hogy az egyik Magyarország kormányzója volt, a másik Dalmát-, Horvát- és Tótországok bánja s királyi főlovászmester? Nyilván nem. Pedig a „comes Bistriciensis“ czimnek ily nagyrebecsülése igenis érthető: az grófi czim volt, a melyent széles Magyarországon csak néhány ősrégi, hatalmas család viselt, a mely tehát a Hunyadiakat egyenlővé tette Magyarországgal legrégibb s legelőkelőbb dynastiáival.

¹²⁵⁾ Teutsch: Zur Geschichte von Bistritz i. h. 273.

¹²⁶⁾ „Illud nomen perpetui comitatus, quo ipsa civitas (Bistriciensis) tempore . . . quondam genitoris nostri et ipso decedente usque ad hoc tempus vocitata est, auferimus eandemque in pristinam eius libertatem reddimus et reponimus.“ 1465. ápr. 27. kelt oklevél Edernél ad Schesaeum 246. És 1474. márcz. 1. ünnepélyesen megígéri, hogy „nunquam dicam civitatem alienabimus a Sacra Corona regni nostri et etiam a iurisdictione Maiestatis nostrae . . .“ s megengedi nekik, miként V. László 1453. márcz. 12. körül megengedte volt a hét szász széknek, „ut dum et quando nos vel successores nostros reges Hungariae dictam civitatem . . . cuipiam conferre contingeret, contra illum qui eam a nobis vel successoribus nostris impetrasset, extra omne crimen infidelitatis insurgere et . . . ei resistere . . . valeatis“ u. o. 248. L. még u. az: Observationes I. 131.

sen a király akarátán, közvetlen adományán alapult, megszűnt a besztercei grófság, az első és egyedüli, melynek tisztán és határozottan német, mondhatnók hűbéri jellege volt: egy nagyterjedelmű birtoktömeg kivételével az illetékes hatóságok befolyása alól, közvetlenül a király személyének rendeltetett alá, az ország egyéb közigazgatási területeivel — a megyékkel — egyenrangú comitatussá, grófsággá tétetett, örökös joggal egy család kezébe, magánuralomba került, majd — csakúgy, mint a német grófságok vagy hercezségek — elválhatatlan, feldarabolhatatlan egészként ugyanazokkal a jogokkal, hatalommal s czimmel ruháztatott át másra.

De már előbb újból gyarapodott volt a grófok sora: hasonlóan mint 1453-ban, nagyterjedelmű uradalmaknak a grófi névvel s kiváltságokkal kapcsolatos adományozása folytán. Mátyás király 1463-ban gerebeni Vitovecz Jánosnak adja „Zagoria megyét és a hozzátartozó várakat, birtokokat stb.“ úgy a mint azt Zagoria megye főispáni tisztjével együtt Zsigmond király 1399-iki adománya óta birtak volt a Czillei grófok a család magvaszakadtáig, 1456-ig, és egyúttal *zagoriai* szabad s örökös gróffokká emeli Jánost s utódjait.¹²⁷⁾ Két

¹²⁷⁾ Pesty szerint i. h. II. 310. a grófsági levél 1463. máj. 14. kelt; nyomára nem juthattunk. A függelékekben közöljük Mátyásnak 1463. máj. 18-iki iktatási parancsát, a császári káptalannak saját statutionalis jelentését átíró kiadványából Dl. 33814. — Lehetne a fölött okoskodni, vajjon nem kell-e a Czilleiek „comes Zagoriae“ czimét is grófi czimnek tekinteni. Czillei Herman gróf 1399-ben örökösen nyerte volt „comitatum Zagoriae et castra nostra... in eodem comitatu existentia, nec non villas simul cum oppidis.... et universaliter quibusvis pertinentiis ad comitatum Zagoriae (spectandis)“ Fejér X/2. 633. — vagyis a megye örökös főispánságát és nemesi birtokjoggal a királynak a megye határain belül fekvő királyi várokon, jószágokon való földesúri jogát. A „comes Zagoriae“ tehát főispánt jelentett: de tagadhatatlan, hogy e czim idővel tényleg mindinkább hasonlatossá vált p. o. a Frangepánok Modrusi gróf cziméhez: egyrészt a zagoriai ispánság területének ama horvát ispánságokéhoz hasonló természete — mások tulajdonában levő nemesi jószágoknak aránylag csekély mennyisége folytán (miről nyomban szó leend), másrészt s főleg ama czimnek a „comes Ciliae, Ortenburgiae“ — tehát kézzelfoghatólag (német birodalmi) grófi czimmel való állandó összeköttetésénél fogva. Bizonyára éppen ez adta Mátyásnak azt az eszmét, hogy midőn — Zagoria megye főispánsága mellett — ama királyi várakat stb. is örökletesen eladományozza, ezt a jószágadományt ne amúgy közönségesen tegye, hanem azt a birtokkomplexumot (külön) grófsággá foglalván össze,

évvel utóbb leghivebb emberét, *Zápolya* Imrét s összes maradékait a szokott ünnepélyes formaságok megtartásával „super castro et districtu Scepus in perpetuos et liberos comites“ avatja és őt valamint leszármazóit s grófságát („sed et comitatum praedictum“) az ország bármelyik bírájának ítélete s joghatósága alól kivéven egyedül a király személyes jelenlétének ítélkezése alá helyezi („solius nostrae personalis praesentiae iudicio reservantes“), továbbá felruhazza őt s utódjait „in signum honoris comitatus“ a vörös viaszszal pecsételés jogával s a liberi et perpetui comites összes egyéb kiváltságaival stb., végül „praefatum comitatum Scepusiensem cum castro Scepus ac civitatibus . . ., simul cum cunctis eorundem utilitatibus et pertinentiis quibuslibet“ Imre grófnak s utódjainak adományozza a birtokadomány stereotyp formuláival élven.¹²⁸⁾ És bizonyára ugyanily módon, Hunyadi János

grófi czimmel. A Vitoveczek „comes Zagoriae“ czimo tehát örökös főispáni is, grófi is. Ugyanezért fenmaradt mint grófi czim 1486 után, Zagoria megye eltörlése után is: az 1486: L. t.-cz. t. i. a zagoriai főispánoknak Varasdon tartatni szokott törvénytörvényszékét — kétségtelenül a megyében birtokos neméseknek csekély száma s a független, megyei bíraskodás garantiáinak ezzel kapcsolatos hiánya miatt — egyszer s mindenkorra megszüntette s a megyebeli nemések ügyeit a szlapon bán ítélőszéke elé utalta. Zagoria megye megszűnt, de nem az ettől merőben különböző s teljesen független zagoriai grófság. A Vitoveczek — János fiai, György és Vilmos — mindvégig grófi czimükkel fordulnak elő: v. ö. pl. az 1486-iki végzemény conclusióját 6. §., az 1491-iki pozsonyi béke 23. pontját Kat. XVII. 232. s még 1502-ben I. Pesty i. h. 313.

¹²⁸⁾ A kelet nélküli oklevelet kiadta Wagner: *Analecta Scepusii* I. 145. s kk. Más helyütt — IV. 15. — azt 1465-re teszi. Fraknoi a Zápolyák szepesi gróf (comes perpetuus terrae Scepusiensis) czimét is csak örökös főispánságnak nézi i. h. 214. Erre vonatkozólag utalunk a 124. jegyzetben mondottakra s arra, hogy Hajnik éppen a szepesi grófságra emelésből következtette volt azt, hogy Szepes megye örökös főispánságát is nyerték i. h. 78. Zápolya János trónra jutván, a szepesi uradalmat a grófi czimmel együtt Laszky Jeromosra ruházta Wagner u. o. I. 36.; I. Ferdinánd pedig 1527-ben a Thurzóknak adományozza Szepes földjét, „prout Joannes comes et antecessores eiusdem possederunt“, de grófi czim nélkül u. o. II. 84., — a Thurzók egészen III. Szaniszló nádorig nem is írják magukat soha „perpetuus comes terrae Scepusiensis“, mindig csak egyszerűen „comes comitatus Scepusiensis“ néven (pl. M. Nemz. Múzeum kéziratára Fol. Lat. 1533. sz. alatti okiratokban). A Csákyak Szepes várával s a megye örökös főispánságával együtt a szepesi gróf czimét is nyerték s magukat állandóan így nevezték s nevezik: „perpetuus terrae

és Zápolya Imre kiváltságlevelével megegyező szövegű oklevélben ment végbe grófság nevével felruházott terület s a grófi czim adományozásának Mátyás uralkodása alatt harmadik s utolsó¹²⁹⁾ esete, melyről tudomásunk van: a király természetes fiának, Jánosnak Hunyad vára s tartozékaival kapcsolatosan a hunyadi gróf, comes de Hunyad czimével való megadományozása.¹³⁰⁾ Ez a tény is mutatja, hogy Mátyás király mennyire nagyra tartotta az örökös grófi méltóságot; ugyancsak e mellett tanuskodik az, hogy 1486-ban eltörölven a vidéki hatóságok s bírák: a vajda, bán, főispán s megye bíraskodása alóli mentességeket, egyes-egyedül az örökös grófokra nézve tartja fenn a régi állapotot — a mely tudjuk, a grófi intézménynek történetileg úgyszólván jogi alapja, gyökere volt s kiváltságos helyzetüknek legnevezetesebb tartalma — mint a kikiről „köztudomású, hogy a boldogult királyoknak ősrégi intézkedése folytán kizárólag a királyi felség ítélletének vannak alávetve.“¹³¹⁾

De már az 1495-iki decretumnak (melyet általában némi demokratikus áramlat és a rendezett jogállapotokra való törekvés jellemez)¹³²⁾ XV. czikke óvatos körülírással ugyan, a grófok egyenes megnevezése nélkül, de félreérthetetlenül eltörli reájuk nézve is azt az ősi, fontos jogukat.¹³³⁾ Ez a

Scepusiensis nominisque eiusdem comitatus supremus ac perpetuus comes“ pl. u. o. III. 237.

¹²⁹⁾ Grófság-e s Mátyás király adományából ered-e Ujlaki Miklósnak „comes perpetuus de Telchak (Teithal?)“ czíme, melylyel 1468-ban s 1470-ben szerepelni látjuk Kat. XV. 361., 425? Avagy a szomszédos Bosznia valamely zupanatusának örökletes birtokát jelenti, mint p. o. a Marnavichoknak „comes de Zuonik, comes perpetuus de Zuonik“ neve (l. Kat. XIV. 306. s. kk.)? S mit tartunk Koroghy Jánosnak „perpetuus comes de Castellis“ cziméről Kat. XIII. 1078.?

¹³⁰⁾ Schönherr is kifejezetten „hunyadi grófság“-nak tekinti ezt Corvin János 21. A grófságra emelés valószínű keltét — 1478 — illetőleg lsd. u. o.

¹³¹⁾ „Demptis dumtaxat perpetuis comitibus, qui ex vetustissima divorum regum ordinatione solius regiae Maiestatis iudicio reservari intelliguntur“ 1. §. Hogy örökös grófok, s nem örökös főispánok értendők l. még Hajnik, A király bírósági személyes jelenléte 22.

¹³²⁾ Lsd. az első rész III. fejezetében fejtegetett XXV. s a XXVI. t.-czikket.

¹³³⁾ „Sunt plerique dominorum praelatorum, baronum ac aliorum nobilium, qui exemptionum seu libertatum praerogativis se munitos fore

rendelkezés ledöntötte az örökös grófokat a megyei nemes-ségtől, a grófi uradalmakat a megye határain belül létező egyéb nemesi birtokoktól elkülönítő válaszfalat: megszűntek egyszersmind önálló közigazgatási területeknek lenni; mert a középkori Magyarországon, tudjuk, a törvénykezés, „judicium“ tekintetén az állam legfőbb teendőjének s jogszolgáltatás, „iurisdietio“ névvel jelöltetven az államnak s közegeinek összes hatalma s hatósága — a mint a vidéki bírák, kivált a megyei bíróságok alóli exemtio itt a megyei hatóságtól való teljes, mindenirányú önállóságot jelentett volt¹³⁴⁾, úgy jelentette immár az exemtiónak megszüntetése a közigazgatás tekintetében való függetlenségnek is elenyészését. Az 1495: XV. t.-cikknek, melyet újból megerősített az 1526: XXXIII. t.-cz.¹³⁵⁾ elvi jelentősége óriási; — a bírói hatáskör egyik legfontosabb fejezete lévén a perrendtartásnak, Werbőczy csak e t.-cz. alapján írhatta meg I. részének második czímében: „uno et eodem iuridico processu in iudiciis utuntur;“ gyakorlati jelentősége azonban csekély volt, *tényleg* alig idézett elő változást, annak a köztudomású kapcsolatnak következtében, mely a főispáni tisztség és a megye határában fekvő legnagyobb uradalom között fenállott és a melyet több megyére vonatkozólag törvény vagy királyi kiváltságlevél egyenesen kimondott,¹³⁶⁾ továbbá a nagybirtokos uraknak a megyében, a megyegyűléseken való döntő súlyánál fogva.

allegantes . . . ipsi quoque . . . iudicio et indicatui comitum, vicecomitum et iudicum nobilium parere et obtemperare debeant et teneantur.“

¹³⁴⁾ Hisz láttuk, nem csak a grófok személye, hanem grófi területük is („et comitatum“) kivétellett a vidéki hatóságok iurisdictionja alól. Az ősi grófokról pedig lsd. a 113. jegyzetet.

¹³⁵⁾ „Quia dicuntur aliqui dominorum tales praerogativas habere, ut coram comitibus parochialibus . . . iuristari nollent, dignetur regia Maiestas huiusmodi literas sive praerogativas cassare et abolere.“

¹³⁶⁾ A régi magyar felfogás a főispáni tisztelet a megyebeli leggazdagabb földesúr természetes várományának tekinté: v. ö. 1486: LX., 1647: LXXV. t.-cz. Így törvény is mondotta ki ama kapcsolatot Bereg-megyére vonatkozólag: az 1574: XXXIII. t.-cikk. Turócra vonatkozólag Mátyásnak Ernst János részére kelt kiváltságlevele Bél M. Notitia Hungariae novae II. 307., Temesre V. László oklevele, melyben Temes várát 20,000 arany forinton Hunyadinak elzalogosítja Teleki X., Pozsony-megyére Rudolfnak 1599-iki adománylevele Hajnik i. h. 72., Trencsénre újból II. Lipótnak 1678-iki oklevele L. R. XVI. 453. stb. — Az 1495-ben

1495 után tehát egy birtokcomplexumnak grófsággá emelése oly értelemben, hogy az az államterületnek a kormányzat szempontjából külön egységévé válik, jogilag lehetetlen s hatálytalan; nem is találkozunk többé a „*praeficiamus in perpetuum comitatum*“ szavakkal, mint 1453-ban, de még a grófi czimmel kapcsolatban adományozott területnek összefoglaló „*comitatus*“ jelölésével sem, mint 1465-ben.¹³⁷⁾ De azért az örökös grófi névnek, rangnak s méltóságnak adományozása nem szűnt meg. Sokkal inkább előtérbe nyomultak volt már a grófi jelzőnek czimszerűsége, az azzal járó, előkelő rangot jelző különféle becses kiváltságok, semhogy annak az egy — igaz jogilag legfontosabb, legtartalmasabb — kiváltságnak elenyészte az intézmény megszűnését vonhatta volna maga után. Fenmaradt az tovább is, nem is csupán eddigi fejleményeiben: a meglevő grófi czimekben, hanem újabb hajtásokat hozván létre: újabb grófi czimeket. A Jagellók korából ugyan grófságra emelésnek emléke nem maradt reánk; ¹³⁸⁾ de sűrűn fordul elő az örökös grófi czim adományozása

élő grófi családok közül (a horvát grófokra és a Zagoriaiakra az egész dolog nagyon kevésbé tartozott) egyedül a Szentgyörgyiek azok, kiket a dolog kedvezőtlenül érinthetett: Pozsony megye főispánsága nem az ő uradalmukhoz lévén kötve, hanem Pozsony várához.

¹³⁷⁾ Még 1606-ban — L. R. V. 738. — és 1622-ben — O. L. Conc. Exp. 292. — előfordul ugyan a gróffá nevezetteknek (de már *csak* a grófok személyének, nem az uradalmáinak) „egyedül a király személyes jelenlétének birósága“ alá helyezése. Világos, hogy e kiváltság, a mennyiben gyakorlatilag egyáltalán szóba jött, mint a fent idézett törvényekkel ellenkező, hatálytalan volt (H. K. II. r. 11. cz.). Egyébiránt az említett záradék is alkalmasint valamelyes régi — talán éppen az 1465-iki — oklevélnek kevésbé körültekintő lemásolása révén került a grófsági diplomába. Jellemző erre nézve, hogy az 1622-iki oklevél, mely t. i. ungi gróffokká és ungmegyei örökös főispánokká nevezi a Drugetheket, idevágó második részében Ungmegye közönségének meghagyja, hogy „*vice comitis eorundem, quos istiudem vestri in medium locaverint*“, engedelmeskedjék, holott az alispánt az 1548: LXX. t.-cz. óta a megyei közgyűlés választotta, s nem is találkozni e szavakkal az 1548 utáni örökös főispán-ságot adó egyéb levelekben v. ö. 1682: L. R. XVII. 266.

¹³⁸⁾ Az Erdődyek állítólagos 1511-iki grófságáról utóbb lesz szó. Nyáry Albert Heraldikája 148. lapján előadván az 1498: XXII. t.-cz. rendelkezéseit, a grófok között felsorolja a „wingárthi Geréb grófokat.“ Ez nyilván tévedés. Geréb Péter az illető t.-czikkelyben csakugyan „comes P. G. de Wingarth“ néven jelentkezik, de ez a „comes“ nem

a Habsburgok alatt, kik mint az I. részben előadtuk, számos okból szívesen osztogatván az örökös főrendi czimeket, V. László s Mátyás nyomdokaiban haladva csakhamar a liber et perpetuus comes czimét is kezdték osztogatni. Habsburg királyaink, a mikor az adománybirtok rendes mértékét messze meghaladó óriási uradalmakat adományoznak egyes kiváló családoknak, egyúttal az uradalom nevérol vett grófi czimmal is ruházzák fel azokat. Így nyeri Nádasdy Tamás 1532-ben Fogaras kerületével együtt a „perpetuus comes terrae Fogaras,“¹³⁹⁾ Thurzó György 1606-ban Árva várával a „liber et perpetuus comes de Árva,“¹⁴⁰⁾ Esterházy Miklós nádor 1626-ban a fraknoi uradalommal (mely a régi Fraknoi grófok kihalásával osztrák kézre kerülven különböző birtokosainak mindig grófi czimet juttatott)¹⁴¹⁾ a fraknoi örökös gróf, Pálffy Pál

grófi czim, hanem a Geréb Péter által akkoriban viselt s nyomban megemlített „iudex curiae regiae Maiestatis“ —, országbirói tiszttel elválhatatlanul együtt járó megtisztelő jelző, mely az országbirónak XII. s XIII. szbéli „Comes curiae regiae“ nevéből (l. 1222: IX., XXX. t.-cz., előfordul még 1487: Teleki XII. 375., 1552: Quadripartitum III. r. 9. cz.) fejlődven ki, az országbiró kereszt- s családi neve elé tétetett az Árpádok óta állandóan legújabb időig, akkor is, midőn hercegi, grófi vagy bárói rangú egyén viselte e tiszte: pl. „comes Laurentius de Ujlak dux Bosnae iudex curiae“ 1519. Dl. 22152.; „comite Petro comite de Sancto Georgio et de Bozin iudice curiae“ 1504-iki végz. concl. 5. §.; „comite Melchior Alaghy de Beken iudice...“ (1613. máj. 2. nyert volt báróságot N. R. A. fasc. 408. nro 105.) 1625. végz. concl. 5. §. L. szerzőnek *Comites ex officio* czikkét a Magyar Jogi Lexikon II. kötetében. Nyári Albert nem is az egyetlen, kit az országbiró „comes“ neve tévedésbe ejtett: Századok 1869. évf. 451. Jedlicska Pál beszél ad annum 1426 „gróf Perényi Péter özvegyéről.“ — Vajjon a Jagellóktól nyerte-e Désházy István a „comes perpetuus de Szomszédvára“ czimet, melylyel őt 1533-ban elhunyt nejének sírjára illeti M. Tört. Tár XI. 239., avagy ősi fejlődésű grófi czimmal van-e itt is dolgunk, mint pl. a Fraknoiaknál, eldönteni nem tudjuk. Gyanussá teszi a sírirat megbízhatóságát, hogy az 1542: XLIII. t.-cz. 7. §-a Désházyról csak „Egregius Stephanus Désházy“ néven emlékezik meg.

¹³⁹⁾ Nádasdy már ugyanaz évben lemondott Fogarasról sógora Majlád István javára, megtartván azonban s átörökítvén a „fogarasföldi gróf“ czimét. De használták ezt a grófi czimet 1594-ig a területnek mindenkori birtokosai is: a Majládok (l. Turul 1888. évf. 8.), Békes Gáspár s végül Báthori Boldizsár. L. Pesty i. h. I. 57., II. 56.; Szádeczky Lajos, Fogaras vára történeti emlékei 16. s kk.

¹⁴⁰⁾ 1606. ápr. 10. L. R. V. 738.

¹⁴¹⁾ Albert osztrák herceg megvevén Fraknót Pál gróf leányaitól, 1451-ben Frigyes császárnak adta át, a kit az 1463-iki békekötés s utóbb

nádor¹⁴²⁾ 1634-ben Detrekő várával s dús tartozékaival együtt a „comes de Detrekő,¹⁴³⁾ Wesselényi Ferencz 1646-ban a murányi uradalommal a „liber maior et perpetuus comes de Murány¹⁴⁴⁾ s Illésházy Miklós báró, midőn reá szállott a grófi ág kihaltával a trencsényi uradalom, a trencsényi gróf czimét.¹⁴⁵⁾

Látnivaló, hogy az 1495: XV. t.-ez. nyomán bekövetkezett változás nem idézte elő a grófi czim adományozásának megszűntét. Ellenkezőleg: előidézte az intézménynek nevezetes tovább fejlődését. A liberi et perpetui comites uradalmi ugyanis elvesztették volt már most sajátos jogi jellegüket, jogi különállásukat; a grófi név is elvesztette hajdani jogi tartalmát: nem jelentett többé a rendesnél nagyobb fokú magánuralmat, mindinkább úgy jelentkezett, mint különös tartalom híján levő egyszerű czim, mely királyi adomány folytán előkelő rangot adó, örökös, családi jelzőként néha együtt jár nagy terjedelmű birtokkal és ezzel csak annyiban függ össze, a mennyiben az illető grófok uradalmaik után nevezik magukat grófoknak. Így felmerülhetett s felmerült az a gondolat, hogy a király a „liber et perpetuus comes“ czimét ne csupán akkor osztogassa, midőn *újronan* uradalmat adományoz egy-egy családnak, hanem a grófi czimmal kitüntessen egyes családokat *a nélkül is, eddigi* birtokaik valamelyike, legnagyobb uradalmuk után. Ez az ötlet megadta annak a lehetőségét, hogy királyaink a nagyrabecsült, fényes

---

— kevéssel Mátyás halála előtt Fraknó ismét a magyar király s adományából János herczeg kezére jutott volt — az 1491-iki szerződés is e birtokában megerősített Csánki i. h. III. 586. A Habsburgok adományából bírta azt „fraknói grófság“ néven 1508-ban Hardegg gróf, 1559 körül a Weisspriacherek I. Stessel József: Fraknó multja Századok 1889. évf. 308.

¹⁴²⁾ L. R. VII. 609.

¹⁴³⁾ Egy oklevélben (felírása a L. R.-ban: Collatio perennalis arcis Detrekő et titulus perpetui comitis super eadem) 1634. febr. 13. L. R. VIII. 36.

¹⁴⁴⁾ 1646. ápr. 23. L. R. IX. 707. A „donatio arcis Muran“ 1646. febr. 18. kelt volt.

¹⁴⁵⁾ 1678. máj. 27. L. R. XVI. 453. — Hogy a Csákyak Szepes földdel együtt nyerték „Szepesföld örökös grófjainak“ czimét — ebbeli diplomájuk a Királyi Könyvekben nem található fel — fentebb (128. j.) említők.

grófi czímet felette (sit venia verbo) olcsó és könnyű szerrel,¹⁴⁶⁾ bármikor osztogassák, és ennek a módnak első alkalmazásával megkezdődik a grófi cím fejlődésének harmadik korszaka.

Elsőkül a monyorókeréki Erdődyek nyerték így *pusztán* a grófi czímet, kiket I. Miksa ruházott fel ősi családi birtokuk Monoszló, „Mons Claudii” után (melyet mint Bakócz Tamás bibornok örökösei birtak már a XVI. sz. elején)¹⁴⁷⁾ a „perpetuus comes Montis Claudii” czímmel, úgy látszik 1565-ben; Rudolf 1580. febr. 26-án átírja, megerősíti és czimerbővítéssel kiegészíti apjának kiváltságlevelét.¹⁴⁸⁾ Azóta sűrűn találkozunk az örökös gróf *pusztá* czimének adományozásával; a XVII. sz. folyamán osztogatott „liber et perpetuus comes” czimek, „örökös grófságok,” mint mondani szoktuk, az imént említettek kivételével mind az egyes családoknak már azelőtt is birtokában volt ősi uradalmakra vonatkoznak.

Igy nyerte a „liber et perpetuus comes” czímét a homonnai Drugeth család 1622-ben ungmegyei birtokairól,¹⁴⁹⁾ ugyanakkor Bánffy Kristóf az előnevet adott Alsó-Lindvá-

¹⁴⁶⁾ Igazán gyakorivá a grófi cím adományozása csak ekkor válik. Az 1609: LXXIII. t.-cz. még nem állapítja meg a grófi levélért fizetendő díjat, holott a bárósági diploma díja meghatározatik: 150 frt (28. §.). Az 1690-iki kanczelláriai díjszabás (L. R. XXI. 20—23.) szerint: „a titulo comitis, si novae sit familiae flor. 3000., si antiquae flor. 2000.” E megkülönböztetés bizonyára arra vonatkozik, visel-e a családnak egyik ága már grófi czímet, avagy nem. Per saltus promotióra gondolnunk felesleges.

¹⁴⁷⁾ Fraknoi: Bakócz Tamás birtokszerzeményei Századok 1888. évf. 125.

¹⁴⁸⁾ A megerősítésnek csupán fogalmazását ismerjük O. L. Conc. Exp. 1442—1580. S e fogalmazat az eredeti grófsági levelet nem tartalmazza csak ilyenképpen: „Maximilianus II. ... (patet in originali)”. Annyi bizonyos tehát, hogy 1564 után nyerték a grófságot: Csereghő Géza (Der ungarische Adel a Siebmacher-féle Wappenbuchban 158.) és a Gothaischer Hofkalender szerint 1565. okt. 11. Egyes íróinknak az az állítása, hogy az Erdődyek II. Ulászlótól nyerték volna 1511-ben a monoszlói grófok nevét (pl. Marcziai, Nemesség 42.), nem fogadható el: az Erdődyek Miksa kora előtt soha nem fordulván elő grófi czímmel. A Kerchelichnél Historia episc. Zagr. I. 213. közölt sírfeliratról: „... Joannis Erdeődy electi episcopi Agriensis ... haereditarii comitis Montis Claudii et Varasdiensis 1526” már Katona jegyezte meg: „mihi suspectum videtur” XIX. 194. Hogyne; hisz Varasd megye örökös főispánságát csak 1607-ben kapták: L. R. V. 859.

¹⁴⁹⁾ „...Liberi et perpetui comites de Ungh...” O. L. Conc. Exp. 292.

ról,¹⁵⁰⁾ Illésházy Gáspár 1631-ben Trencsén váráról,¹⁵¹⁾ Pálffy János 1635 körül vöröskői uradalmáról,¹⁵²⁾ Draskovich János 1635-ben az előnevet adott Trakostyánról,¹⁵³⁾ Konszky Mihály 1647-ben a régesrégóta előnevet szolgáltatott Konszka és Szent-Domokosról,¹⁵⁴⁾ Listius László 1655-ben köpésényi birtokáról,¹⁵⁵⁾ ugyanakkor több Forgách grófnő a praedica-tumban szereplő Ghimesről,¹⁵⁶⁾ I. Rákóczy Ferencz 1664-ben sárosi uradalmairól¹⁵⁷⁾ és Koháry Farkas 1685-ben az előnevet adott Csábrághról.¹⁵⁸⁾ Bár nem adományoztatott a szokott, szabatos formában, mégis ily örökös grófságnak kell tartanunk — a birtokhoz kapcsolatván a grófi czim — Bedik Péter pathai¹⁵⁹⁾ és a két Gozzei Lukácsnak trebinyei és popovoi, illetve valyevoi és zarinai¹⁶⁰⁾ és Ohmuchievich-Gargurich

¹⁵⁰⁾ 1622. jun. 22. L. R. VII. 268.

¹⁵¹⁾ Illésházy Miklós grófnak 1678-iki diplomájából L. R. XVI. 453. tudjuk, hogy Gáspár 1631. okt. 28. nyerte a „perpetuus et liber comes arcis et dominii Trinchin“ czimét; a trencsényi uradalmat Trencsénmegye örökös főispánságával 1600. febr. 21. szerezte volt már Illésházy István L. R. V. 337.

¹⁵²⁾ Keltezetlen oklevél L. R. VIII. 163. Nagy Iván, Magyarország családai IX. 44. szerint 1636. febr. 28. kelt. Vöröskő (Bibersburg) uradalmára Pálffy Miklós már 1592-ben új adományt nyert u. o. 40.

¹⁵³⁾ 1635. szept. 4. L. R. VIII. 100.

¹⁵⁴⁾ 1647. febr. 9. L. R. IX. 858.

¹⁵⁵⁾ 1655. (pontosabb kelet nincs kitéve) L. R. XI. 439. Köpésényt már a XVI. sz. nyolczvanas éveiben bírja a család Wertner: Die Grafen von Set-Georgen i. h. 239., Nagy Iván VII. 145.

¹⁵⁶⁾ 1655. jul. 17. L. R. XI. 450.

¹⁵⁷⁾ „Liberi ac perpetui castris et districtus sive dominii Sáros comites,“ „liberi et perpetui comites de Sáros“ 1664. szept. 14. L. R. XIII. 127.

¹⁵⁸⁾ 1685. jul. 15. L. R. XVIII. 204.

¹⁵⁹⁾ „Te Petrum Bedik titulo comitis vulgo germanice graf nuncupati, solito cum praedicato Illustrissimi... locoque et dominio Patha dicto inque districtu Budensi regni nostri Hungariae situato insignivimus et... coetui aliorum regni nostri Hungariae partiumque eidem annexarum comitum aggregavimus... tu pro comite habere et per expressum illustrissimus comes de Patha dici... tibi Petro Bedik comiti de Patha“ 1684. jan. 14. L. R. XVIII. 56.

¹⁶⁰⁾ Az egyiket, Ulászló fiát, raguzai patriciust a király „in coetum regni nostri Hungariae partiumque eidem annexarum comitum“ emeli, „in et cum feudo locorum Trebigne et Popovo...“ majd így végzi: „Tu, Lucas de Gozze comes de Trebigne et Popovo...“ 1687. ápr. 23. L. R. XVIII. 530. A másikat, Miklós fiát, ugyanaz nap hasonló módon avatja

Antal Damiánnak tuhegliai¹⁶¹⁾ grófságát.¹⁶²⁾¹⁶³⁾ Az örökös grófi czimnek egy-egy uradalom adományozásával kapcsolatban vagy a nélkül való osztogatása között a grófi czimmel kitüntetett család szempontjából — nem kell fejtegetnünk — roppant gyakorlati különbség volt; éppúgy, a mint nagy különbség állott fen a között, vajjon valaki birtokadomány,

magyar gróffá „in et cum feudo locorum Valyevo et Zarina...“ „volumus, ut tu Lucas de Gozze comes de Valyevo et Zarina...“ L. R. XIX. 312.

¹⁶¹⁾ „...concessimus, ut tituli comitis... de civitate Tuhegli in regni Bosnae... inscribi... queant.“ 1678. nov. 2. L. R. XVI. 442. Ohmuchievich-Gargurich Miklós András már 1654. jul. 8. nyerte volt „régí“ tuhegliai grófságának megerősítését L. R. XI. 108. A megerősítő oklevél felirása: „Confirmatio privilegii super titulo comitis perpetui...“

¹⁶²⁾ Van azonkívül a Királyi Könyvekben még három grófi diploma, melyről bizonyos, hogy örökös grófságot adó levélnek indult, de tökéletlen, teljesen elhibázott voltánál fogva — elmellőzvé az örökös grófság nélkülözhetetlen kellékét: a grófi nevet szolgáltató terület, birtok megnevezését — annak még sem tekinthető. Az első s legvilágosabb a Pálffy István báró részére 1634. febr. 13. (egy napon Pál nádornak detrekői grófságával) kibocsátott grófi levél, mely őt s mindkét ágon álló maradékait „liberos ac perpetuos comites“ kívánja neveztetni — de elfelejti, hogy mely uradalomról L. R. VIII. 61. A másik kettő ghimesi Forgách Ferenczé, meg bedeghi Nyáry Lajosé, kik mind a ketten egyszerűen „ad gradum et ordinem liberorum rogni Hungariae partiumque eidem annexarum comitum“ vétetnek fel és felruháztatnak „reliqui... Hungariae liberi comites“ kiváltságaival 1647. márcz. 20. L. R. X. 7. és 1655. jun. 22. XI. 448.

¹⁶³⁾ A Királyi Könyvekbe bevezetett grófi levelek közül csakis az eddig megnevezettekben foglaltatik „örökös grófság“, „liber et perpetuus comes (de...)“ czimnek adományozása. Az Erdődy grófok részére 1607. márcz. 24. és Orsich Ferencz báró részére 1682. jun. 27. kelt kiváltság-levelek L. R. V. 859. és XVII. 266., melyek a dr. Illésy János és Pettkó Béla készítette nagybecsű összeállításban (A királyi könyvek 1895.) mint varasdi, illetve modrusi „örökös grófságról“ szólnak szerepelnek, nem grófi diplomák, hanem örökös főispánságot adományoznak.

Kovachich idézett „Adversaria pro commentatione de comitibus“ felirású kéziratában 132a lapon (nota 1636) felsorol tizenegy családot, melyek „perpetui comites, et non comituum supremi, sed huius tituli“. Igazán örökös grófságot nyert s a fentiekben említett 5 családon kívül ezt a hatot: „Batthyányi in Nemetujvár, Szapáry in Murai-Szombat et Széchy-Sziget, Révay in Szklabina et Blatnica, Althan insulae Muraköz, Kollonich in Zay-Ugrócz, Amade in Marczaltó.“ Ugyanígy Pesty i. h. I. 57. E családok azonban nem „örökös grófok“ az általunk használt szoros értelemben: e családok közül egy sem nyerte a „liber et perpetuus comes (de...)“, hanem csupán az egyszerű „comes“ czimet; a Batthyányiak 1630. aug. 16. L. R. VII. 961., a Szapáryak 1722. decz. 28. L. R. XXXIV. 150., az Amadéok 1782.

donatio útján, vagy egyszerű czimeres levéllel nyert-e nemesiséget.¹⁶⁴⁾ De az így vagy amúgy osztogatott „liber et perpetuus comes” czim között természetesen soha semmi különbség nem tétetett, nem is lehetett volna tenni: az anyagi alap, a grófi melléknevet adó uradalom tényleges birtoka megvolt itt is, ott is.

Már a XVII. sz. első tizedeiben a „liber et perpetuus comes” czime csak éppen a grófsági diplomákban és egyéb ünnepélyes alkalmakkor fordul elő teljesen; a közbeszédben és a hivatalos használatban is egyszerűbbé, rövidebbé válik és állandóan így fordul elő: „perpetuus in...”, „perpetuus de...”, „perpetuus a...”¹⁶⁵⁾: pl. comes Thomas Nádasdy

jan. 25. L. R. LII. 153., a Kollonichok, azaz Zay László báró a Kollonich gróf nevet kapván 1733. decz. 8. L. R. XXXVII. 166., a Révayak 1804. jan. 5. és 1805. jan. 11. L. R. LXI. 225., 659. Kovachichot megtévesztette az a körülmény, hogy ez a hat „közönséges” grófi család is használja (és nem is csak ez a hat) a családi névhez kapcsoltna a „perpetuus” jelzöt, legnagyobb birtokáról vett kiegészítővel, csakúgy mint az igazi örökös grófi családok, pl. az Esterházyak, Pálffyak. Nem kell hosszasan fejtegetnünk, hogy némileg helytelenül. Mert ez a „perpetuus de, in, a...” jelző a liberi et perpetui comites körében fejlődött ki s rövid jelölési módja ennek az „örökös grófi” czimnek: nem jelenti pusztán azt, hogy ők örökös birtokosai az illető uradalomnak. Teljes joggal tehát csakis „liber et perpetuus comes” használhatja. Mégis, már a XVII. sz. végén szokásba jő ez a „perpetuus” jelző — rendszerint az előnévvel kapcsolatban — egyéb, egyszerű grófi, sőt bárói családoknál is (pl. a Szapáryak már a grófságra emelés előtt fordulnak elő „perpetui in Murai-Szombat” névvel L. R. XXXIV. 150.) és idővel hosszas gyakorlat s a király részéről való alkalmaztatás folytán mintegy szentesítést s jóváhagyást nyert. Magyarul ezt az újabb keletű „perpetuus” jelzöt helyesen „örökös úr”-nak kell fordítani; kivált a bárói családokban. A grófi czim lényegével egyenes ellentétben áll az, hogy pl. a báró Révay család a régi „perpetuus in Szklabinya et Blatnicza” jelzöt ekkép magyarítja: „Szklabinya és Blatnicza örökös grófja.”

¹⁶⁴⁾ Ezzel a hasonlattal már az öreg Schwartner élt Introductio in artem diplomaticam 249., de ő azt — tévesen — az örökös grófok és az egyszerű grófok közti ellentétre vonatkoztatta. Holott látnivaló, ez a különbség fennállhatott két örökös gróf között és gyakran, mondhatjuk többnyire nem állott fenn a liber et perpetuus comes és az egyszerűen comes között.

¹⁶⁵⁾ A páratlan szorgalmú és lelkiismeretességű Kovachich összefüggéstelen jegyzeteket tartalmazó kézirati feljegyzéseiben „De generibus, nominibus etc. nobilitatis Hungaricae” M. Nemz. Muz. Fol. Lat. 116. sz. a. azt a kérdést veti fel: „Meretur etiam considerationem diversitas inter

perpetuus a Pethenied,¹⁶⁶⁾ Catharina comitissa Illésházy perpetua a Trencsén¹⁶⁷⁾ — vagy még egyszerűbben: comes Paulus Nádasdy,¹⁶⁸⁾ comitissa Margaretha Erdődy.¹⁶⁹⁾ Ez a szóhasználat készítette elő a grófi cím *fejlődésének negyedik phasisát*.

A külföldi példa s befolyás nagy szerepénél fogva is, talán *új fejlődésnek* kellene ezt mondanunk, mert elhagyta a liber et perpetuus comes ősi talaját: ezzel az új korszakkal megszűnt a grófi czimnek a földbirtokkal való — igaz, már csak külső — kapcsolata. Midőn így a gróf, a comes czimet közvetlenül a családi név elé helyezték s az életben, a közönséges beszédben mindinkább mellőzték a „(szabad s) örökös“ jelző kitételét s az uradalom megnevezését, önként kínálkozott a czimadományozásnak oly módja, hogy *pusztán* a comes, gróf czimet minden hozzátétel s jelző nélkül osztogassák. Kétségtelenül a külföldi gyakorlat is hatott e módnak korai meghonosodására; királyaink mint császárok s fejedelmek az osztrák tartományoknak ugyanis régóta¹⁷⁰⁾ az egyszerű comes, Graf czimet szokták volt adományozni, és ezt a gyakorlatot idővel átvitték a magyar kir. kancelláriába is, annál is inkább, minthogy — láttuk — a latin, de különösen a magyar és német közbeszéd *pusztán* a comes, gróf, (Graf szót használta.¹⁷¹⁾ Első

praedicata cum praepositione *a*, *ab* et cum praepositione *de*“ 20. l. A partikulának e különbözősége ok nélkül okozott fejtörést néhai nagy tudásunknak. A régi magyarországi gyakorlat szokásos „*de*“ praepositíóját kétséggel a német birodalmi grófi s bárói címek hatása alatt szorította ki az „*in*“, „*ab*“.

¹⁶⁶⁾ 1620: Hazai Okmt. I. 427.

¹⁶⁷⁾ Wagner: *Analecta Scepusii* IV. 138.

¹⁶⁸⁾ 1618: XXV. t.-cz.

¹⁶⁹⁾ 1622: LXIX. t. cz.

¹⁷⁰⁾ A M. Nemz. Múzeum kéziratárában Fol. Germ. 925. sz. a. őriztetik egy XVIII. szbeli összeállítás: „Standeserhöhungen geadelter Familien in Böhmen und Österreich.“ A számos grófi *czim* adományozások mellett csak egy grófsággá emeléssel találkozunk: „Khevenhüller Graf, mit Erhebung der Herrschaft Frankenburg in eine Grafschaft 1593“ 67. l.

¹⁷¹⁾ A Habsburgok alatt kibocsátott örökös grófi diplomák a „maiores, liberi et perpetui comites“ kifejezést állandóan ekképpen magyarázzák meg: „qui proprio gentis Hungaricae idiome groff cognaminantur“ pl. 1655: L. R. XI. 439. (l. még e fejezet 3. és 4. jegyzetét), avagy „a Germanica natione Graff vocatorum“ pl. 1626: L. R. VII. 609., „a Germanis Graff nuncupati“ 1635: L. R. VIII. 163. stb.

esete az *egyszerű comes* cím adományozásának iktari Bethlen Istvánnak 1623. ápr. 14-én kelt grófsági diplomája.¹⁷²⁾ Bár a „*liber et perpetuus comes*“, az „örökös gróf“ bővebb címének adományozásával még elvértve közel háromnegyed századig találkozunk — a földbirtokkal való (bár külső) kapcsolatánál, feudális színénél fogva ez volt a *kitünőbb, fényesebb* cím; hisz a szabad s örökös grófokat nevezték „*maiores comites*“-nek¹⁷³⁾ —, 1623 óta az *egyszerű comes* jelző osztogatása a rendes, idővel — a XVII. század vége óta — az egyedül szokásos. És ebben az alakjában, a fejlődésnek ebben a phasisában jelentkezik a grófi cím — a birtokra, magánhatalomra való utalás mellőzése folytán — mint az előkelő származásnak, a születés, a vér nemesebb voltának tiszta kifejezője, mint *merő cím*.

A grófi cím fejlődésének ez a korszaka ma is tart és fog tartani előreláthatólag mindaddig, míg a grófi cím — Magyarországon egyáltalán adományozás alá kerülend.¹⁷⁴⁾

¹⁷²⁾ L. R. VII. 291. A függelékben közöljük. Voltaképpen csak ettől az időtől fogva jogosult a „(maior,) liber et perpetuus comes“ jelzőt — ellentétben az *egyszerű* „comes“-sel, gróffal — „örökös gróf“-nak fordítani; eladdig egyszerűen annyi volt mint *gróf* (mit legjobban mutat annak imént fejtegetett magyar és német *acquivalence*): a hosszú latin kifejezés csak arra szolgált, hogy világosan feltüntesse a címnek magánjellegű, családi, örökös voltát ellentétben a hivatali jelölő, közjogi jellegű „comes“ címmel.

¹⁷³⁾ Manapság ugyan tudjuk, hogy a „*maiores*“ nem vonatkozott az egyszerű grófokkal való ellentétre — hisz előfordul már 1453-ban, mikor még az egyszerű „comes“ nem létezett —, hanem vonatkozik a grófi névvel élők s a hivatalnok „comes“-ek ellentétére. De hogy a XVII. században a „*maiores*“-t amúgy fogták fel, bizonyítják azok az esetek, midőn az egyszerűen grófok külön örökös grófokká avattatnak: pl. Wesselényi Ferencz 1646-ban L. R. IX. 707., a Forgách grófnők 1655-ben L. R. XI. 450. s. Koháry Farkas és testvérei örökös grófi levelének következő sorai: „*statuentes, ut vos . . . non solum veri et indubitati comites, verum per expressum comites perpetui a Csábrágh . . . teneri, dici . . .*“ 1685: L. R. XVIII. 204.

¹⁷⁴⁾ Csak a teljesség kedvéért jegyezzük meg, hogy magyar családok néha nem a magyar királytól, hanem a római szent birodalom császárajától nyertek grófi címet, és így sem „*liberi et perpetui comites (de . . .)*“, sem egyszerűen „*comites* [scil. *regni Hungariae partiumque eidem annexarum*],“ hanem „*comites S. R. J.*“ a címük. Még I. Miksa császár emelte római szt. birodalmi gróffá Kanizsai Jánost neki adván 1511-ben az Inn melletti Naumburg grófságát: „*comes S. R. I. in Naumburg ad Inum*“ Kovachich: *Adversaria de comitibus etc.* 136b. Habsburg királyainktól mint

II. FEJEZET.

A bárói czim.

Francziaországban az utolsó Karolingok alatt a „barones“ név jött szokásba a király közvetlen hűbéreseinek, a koronavasallusoknak jelölésére:¹⁾ jelentette tehát a királyság legelőkelőbbjeit, urait. Ebben a jelentésben rövid időn utját vette Kelet felé. Egy-egy tartomány előkelőinek, urinak értelmében a X. század végén kezd jelentkezni a német birodalomnak Francziaországgal határos részeiben, például Lotharingiában; 1100 körül már szélteben használják a birodalom keleti tartományaiban: hazánk szomszédságában.²⁾ Innen csakhamar átszivárgott a magyarországi latinságba s diplomatikai praxisba.

Okleveleinkben a XII. sz. utolsó tizedeiben tűnedezik fel először a „barones“ szó.³⁾ Jelenti az országnagyokat, kivált a király első embereit, az országos s udvari főtisztviségeket viselőket, kiket e korszakban sokáig úgy neveztek, hogy a király jobbágysai.⁴⁾ A XIII. század derekán a „jobbágiones“ jelölés eltűnik, csakúgy, mint az előkelőknek a XI. s XII. században szokásos volt egyéb jelölései: „comites, principes“;

---

császároktól nyertek római sz. birodalmi grófságot — már a pusztá comes, gróf czimet — a széki Teleki család 1685-ben (ld. erre vonatkozó leiratot Erdélyi L. R. I. 78.), a Batthyányi grófok nádori ága (v. ö. L. R. XLVII. 22.), a Hadik család 1777-ben. Ezeket előkelőbbnek tartották a magyar grófkónál, mert őket a király is „Illuster“ czimzettel illette, holott a magyar grófkónak a király részéről csak „Spectabilis et Magnificus“ járt. Az említett 1696. decz. 16-iki leiratban is olvassuk, hogy I. Lipót Teleki Mihályt „dignitate et statu comitis cum praedicatione Illustris“ ruházta fel. De hogy erre nem ügyeltek kellőleg, mutatja éppen 1764: L. R. XLVII. 22., hol ismételtén olvassuk: „Spectabilis et Magnificus Sacri Romani Imperii comes Carolus de Batthyán“, „Spectabilis et Magnificus Ludovicus S. R. I. comes de Batthyán.“

¹⁾ A baro etymológiáját s a külföldi bárói czimek kifejlődését illetőleg I. szerzőnek *Báró* cikkét Magyar Jogi Lexikon I. köt. 640—643. ll.

²⁾ Ficker Julius: Vom deutschen Reichsfürstenstand I. 35—36.

³⁾ Pl.: „Fidelis baro noster Dominicus banus“ 1195: Fejér II. 300. 1150-nél régebbi keleti magyarországi emlékek, melyekben „barones“ említettek, ha egészen nem is, de vonatkozó részükben mindenesetre hamisítottak. Ezt kell mondanunk az Institutio morum 4. fej. principiumáról.

⁴⁾ Pl. 1222: X., XIII., XXX. t.-cz.

teljesen kiszorította a „barones“.⁵⁾ Egyidejűleg mind határozottabban mutatkozik az a tendencia, hogy az *előkelőknek* ezt a gyűjtő elnevezését ott, a hol szabatos kifejezésmódra súly helyezendő, egyedül a közhivatallal, a közjogi alapon nyugvó előkelőséggel kapcsolják össze. Eleinte a közhivatalnokoknak még igen tág körét öleli fel ez a szabatos használatú kifejezés; III. Endre törvényei „barones“ név alá foglalják a központi kormány s udvartartás főbb tisztjein kívül a vidéki igazgatás fejeit, a főispánokat is.⁶⁾ Csak Róbert Károly alatt kezd a szabatos értelemben vett „barones“ jelölés kizárólag az első csoportra, a király és ország legelső tisztviselőire szorítkozni; e fejlődés külső kifejezést nyer az ünnepélyes formájú királyi kiváltságlevelek záradékának stereotyp megalkulásában,⁷⁾ a megnevezendő világi méltóságok állandósulásában, mi 1325 körül következik be. Csakis a kiváltságlevelek végén névszerint felsoroltatni szokott főtisztviselők értendők szoros értelemben bárók alatt,⁸⁾ tanítja Werbőczy,⁹⁾

⁵⁾ Már az 1267-iki végzeményben, mint Marczali kiemeli i. h. 529., jobbagionesról nincs szó, csupán bárókról.

⁶⁾ „... inquirentes de factis baronum, qualiter quilibet ipsorum in suis comitatibus processerint.“ 1290: XXXI. t.-cz.; v. ö. 1290: IV. t.-cz.

⁷⁾ III. Béla utolsó évei óta a királyi határozat hozatalánál tényleg jelenlevő főpapok és főtisztviselőknek, mint tanuknak felsorolása elmarad és helyébe lép az oklevél végén, kormeghatározásképpen egyes főpapoknak és királyi hivatalnokoknak megnevezése. Egy századnál tovább a megnevezendők sora folyton ingadozik, kivált a világi uraké: csupán a nádor, országbíró s bán nevével találkozunk állandóan, egyéb udvari tisztviselők és főispánok egyre változnak a nélkül, hogy valami szabályt tudnánk felfedezni; kétségkívül személyi okok voltak e tekintetben mérvadók. A XIV. század első tizedeiben nyeri a főtisztviselők e sora végleges, legújabb időig állandó formáját. V. ö. I. rész I. fejt. 4. jegyzet.

⁸⁾ Hogy éppen csak ezeket tekintik báróknak, talán visszavezethető arra, hogy az oklevelek záradékának a világi, zászlósurakat felsoroló része az Anjouk alatt „Magnificis baronibus“ szavakkal kezdődik (l. pl. 1351-iki végz. concl. 4. §.). E kapcsolatban „baro“ annyi mint — a később helyét pótló — vir, dominus, „ur“, vagyis a szó, eredeti tág értelemben használatva; a barones szónak illetén előrebocsátása azonban csakhamar előidézte azt a felfogást, hogy egyedül a nyomban megnevezettek bárók. És mihelyt ez a felfogás, hogy csakis a megnevezeteni szokott főtisztviselők viselői tekintendők báróknak, meggyökerezett, a „baronibus“ kitétel pleonasmusnak tetszhetett; a XIV. század vége felé csakugyan el is tűnik és megmarad a puszta „Magnificis“, néha bővülve: „Magnificis viris“ (pl. 1405. decr. concl. 10. §.).

egyúttal megnevezvén e főtisztségeket;¹⁰⁾ ők az ország bárói,¹¹⁾ az igazi bárók.¹²⁾ A barones regni — a magyar közjogi terminologia szerint: a zászlós uraknak — ez a kicsiny csoportja volt, mint e tanulmánynak mindjárt első lapjain láttuk, számos nevezetes kiváltságnál fogva a vegyes házakbeli királyok korának s az azt követő századnak világi főrendje.

Azonban a „barones” szó ezen világosan s határozottan körülírt, szabatos értelmének kifejlődése után sem szűnt meg régi tág jelentésében használtatni. A XIV. század elején túl is, a XV. századon is végig „barones” jelenti az előkelő, gazdag, hatalmas urakat általában: a világi főurak összeségét szemben a „praelati”-val, az egyházi főurakkal (sőt gyakran ezeket is befoglalván).¹³⁾ A „barones” szónak ezen tág értelmére vonatkozólag okmánytáraink számtalan példát szolgáltatnak. Utalunk a tágabb királyi tanács elnevezéseiről fentebb¹⁴⁾ mondottakra, idézetekre, s ottani fejtegetéseink eredményére: hogy többnyire az egyszerű „praelati et barones”-féle kitétel szerepel, mint rövid megjelölése amaz intézménynek, melyen belül, tudjuk, a magyar aristokratia egyeteme gyakorolta részvételt az országos ügyek intézésében. Nem csupán ebben az összetételben, — önállóan is akárhányszor fordul elő a „barones”-nek ez a tág értelme.¹⁵⁾ Zsigmond törvényeiben

⁹⁾ „Sunt itaque veri barones, quorum ab antiquo nomina decretis et literis confirmationalibus regiis inseri consueverunt.” H. K. I. r. 94. cz. 1. §.

¹⁰⁾ „Palatinus regni Hungariae, iudex curiae regiae, regnorum Dalmatiae, Croatiae, et Slavoniae banus, vajvoda Transilvanus; et Siculorum comes. Banus Zewriniensis: nam Machoviensis banus per Turcas nostro aevo deletus est. Item tavernicorum, janitorum, pincernarum, dapiferorum ac agazonum regaliū et reginalium magistri; nec non Themesiensis et Posoniensis comites” u. o. 2. §. Már a Corpus juris kiadói megjegyezték, hogy a királyi főkamarszmester (magister cubiculariorum regaliū) és a főudvarmester (magister curiae regiae) kifelejtetett: azonkívül a rácz despotával és a királyi kincstartóval is sűrűn találkozunk a kiváltságlevelek záradékában v. ö. Timon i. h. 422.

¹¹⁾ H. K. I. r. 94. cz. rubr.

¹²⁾ U. o. 1. §.

¹³⁾ Pl. 1351 deer. praef. 12. és 13. §.; 1401: Hazai Okmt. VII. 431.

¹⁴⁾ I. rész II. fej. 3. pont 4. j.

¹⁵⁾ A számtalan példa közül legalább egyet-kettőt kívánuk idézni. Róbert Károly egy 1323-iki oklevelében a trónraléptét követő belvillongásokról szólván ezeket mondja: „Regnum ab infidelibus et potentibus

„barones“ kifejezetten¹⁶⁾ mint a „maiores nobiles“, „előkelőbb, gazdagabb nemesek“¹⁷⁾ synonymja szerepel. A közbeszédben báró egyenértékű a dominus, főúr szóval. „Vannak számosan nemesek, kik valamennyire bárói rangot vagy egyéb különösen becsült, a többi nemesek állapotánál kitünőbb rangot élveznek...“, mondja a szegedi 1458: XXXII. t.-cz.¹⁸⁾ És a Mátyás udvarában tartózkodó Ranzanus ezeket írja: „Sok származásra kiváló férfit a legközségesebb névvel bárónak szoktak mondani.“¹⁹⁾²⁰⁾

baronibus aemulis nostris contra Maiestatem nostram undique occupatum detine(ba)tur.“ Anjouk. Okmt. II. 69.; világos, hogy a király nem gondol az illetőknek esetleges főisztviselő voltukra, hanem egyszerűen nagy úr, oligarcha voltakát akarja kifejezni, csakúgy, mint midőn ugyanebben az oklevélben „barones theutonici de Austria“ „Austriabeli német urakról“ emlékezik meg u. o. 70. „Magnificus vir . . . magister dapiferorum ex generosa sanguinis propagine de senioribus regnorum nostrorum baronibus exortus . . .“ olvassuk Zsigmondnak egy 1408-ban kelt (Angliába szóló) védőlevelében; közölte Kropf Lajos Századok 1896. évf. 716. És a sárkányrend alapításában (1408.) résztvevő főurak ekképpen foglaltatnak össze: „praescriptorum regnorum barones“. Fehér X.4. 687.

¹⁶⁾ „Sive de domo paternali, sive de curiis et servitiis baronum, seu maiorum nobilium . . .“ 1435 (II.): XX. t.-cz. 3. §.

¹⁷⁾ A kiket az 1454: VI. t.-cz. „notabiles nobiles“ kifejezéssel jelöl.

¹⁸⁾ Cziráky: Conspectus iuris publici I. 178.

¹⁹⁾ Schwandtnernál: Scriptores minores I. 329.

²⁰⁾ Tudomásunk is van egy esetről, midőn a magyar urak ezen az alapon egyénileg, egyenkint báróknak nevezik magukat — nem ugyan hazánk területén, hanem ott, hol előkelőségüknek illetően világos kifejezésre juttatását méltán tarthatták kívánatosnak: külföldön. Fraknoi a Turul 1893-iki évfolyamában (3—6. ll.) közli a Zsigmond kíséretében Rómában levő „barones, milites et nobiles Hungari“ 1433. jul. 13. kelt IV. Jenőhöz intézett supplicatióját; a kérvényezők között van: „David [filius] Davidis comitis de Solio nobilis baro et miles de Albes . . .; Gregorius de Bethlehem nobilis baro et miles . . .; nobilis Emericus de Derenche baro; nobilis Paulus Emerici de Derenchen baro et miles; . . . Stephanus de Fanch nobilis baro et miles; . . . Blasius filius Nicolai Garázda de Lak nobilis baro et miles; . . . Petew de Gerse nobilis baro et miles; . . . Emericus et Johannes de Marczali nobiles barones; . . . Georgius et Stephanus fratres filii quondam Dionysii bani nobilis baronis de Marczali; . . . Nicolaus de Wárda nobilis baro et miles . . .“ A „nobilis baro“ jelző illetén alkalmazásának (melynek egyébiránt zsenge, újkeletű voltát eléggé mutatja következetlensége: a Garázdák más kérvényben egyszerűen „nobiles“-nek mondják magukat s a kérvényezők legelőkelőbbjei, a Rozgonyiak mellőzik a baro nevet) alapját kétségtelenül a szövegben tárgyalt tág szóhasználat

A bárónak ez a széleskörű fogalma könnyen kapcsolódhatott, kapcsolódott is a tágabb királyi tanácshez; itt gyűltek össze az ország előkelő, nagybirtokos urai; mindazok, kiket a közbeszéd barones név alatt ismert és kiknek előkelősége éppen a tanács természetes tagságában birta, mint mondtuk, legbecsesebb tartalmát. Midőn így báró jelentette a király tanácsában részt venni szokott világi urakat egyáltalán, csakhamar létrejött tehát a világosabb, pontosabban szóló „baro naturalis“ elnevezés, kifejezéseül annak, hogy ők természetes, született tagjai a királyi tanácsnak, kik önjogú, örökös alapon (birtokaikon s magánhatalmukon) nyugvó előkelőségüknél fogva, szinte örökös jogon vesznek részt a közügyek intézésében, közhivatal híján is.²¹⁾ A baro naturalis jelöléssel két ízben találkozunk Mátyás uralkodása alatt: valamelyik pápai küldöttnek Magyarország állapotáról s jövedelmeiről 1470 körül írott jelentésében²²⁾ és a III. Frigyes császár és Mátyás király között 1487-ben létrejött béke egyik okmányában;²³⁾ — a jelö-

szolgáltatta; de épp oly kétségtelen, hogy hatással volt erre az alkalmazásra a német Edler, Herr, Freiherr, baro czim is, mit bizonyít a „nobilis“ kitétel — tudvalevőleg Németországban ez volt a báróknak stereotyp czimzete l. Ficker i. h. 155. és a megelőző fejezethez írt 116. jegyzetet.

²¹⁾ A „baro naturalis“ elnevezés és a királyi tanács közötti kapcsolatra tudtommal Timon utalt először i. h. 421.

²²⁾ A „Relatio de statu et proventibus regni Hungariae“ szerzője — nuntius Apostolicus eius temporis — elősorolván Mátyás uralmának támaszeit, megemlékezik a király különösen kegyelt hűveiről: „Hic est magnus et baro naturalis et thesaurarius, qui... habet nomen Almerigo Diacheo (Zápolya Imre), Joannes de Rossengo (Rozgony), Rinoldus eius frater barones naturales, Secundar Simon cum suo fratre et Pauluzzo, Simon Seculo (Székely?), Thomas prior Veranae, alique barones naturales“ Kovachich: Scriptores minores II. 30.

²³⁾ Az 1487. decz. 26-án Szt. Pöltenben kelt praeliminare szerint magukat a Mátyás király birodalma nevében kötelezni tartoznak a főpapok; a sziléziai hercegek; „item barones ex officio in Hungaria... item principes in Hungaria... item *barones naturales* in Hungaria: dominus dux Laurentius de Ujlak, domini comites de Frangepanibus, d. comes Scepusiensis, dd. comites de S. Georgio et de Bozin, dd. comites de Corbavia, dd. comites de Zrinio, domini de Losonez, dd. de Perin, dd. de Rozgon, dd. de Bátor, dd. de Gara, dd. de Hédervára, dd. de Megyesalja, Ország de Guth, dd. de Ellerbach, dd. de Pamkirchen, Joannes Ernust, dd. de Lindva, dd. Bakos“ Teleki XII. 375.

lésnek elterjedt, közönséges voltát mutatja ennek a két oklevélnek, melyben előfordul, különböző eredete s rendeltetése. A „baro naturalis“ olykor a „baro ex officio“, a szabatos értelemben vett báró, zászlósúr ellentétéül szerepelt,²⁴⁾ a nélkül, hogy a kettő valóban ellentétet fejezett volna ki: hisz a zászlósúri hivatalok valójában csakis a főurak, a barones naturales sorából töltettek be;²⁵⁾ e szembeállítás az okozta, hogy a barones naturales, az előkelő urak tág köréből természet-szerűleg kiváltak azok, kik szoros értelemben is, hivatal czimén bárók voltak. S azok után, a miket az I. részben a főúri osztályt a nemesség egyéb rétegeitől elválasztó, szilárd határ hiányáról előadtunk, magától értetődik, hogy a „baro naturalis“ nem volt jogilag meghatározott, kézzelfogható kritériumokhoz kötött elnevezés; inkább általában az előkelő, főúri állapotnak tényleges jellegű jelölése. És bár apáról-fiúra átszállhatott olyképpen, hogy a baro naturalis fia is annak mondatott,²⁶⁾ semmi esetre nem volt a névnek alkotórészét képező jelző²⁷⁾ vagy a névvel kapcsolatos más valami jelzőt fejlesztő²⁸⁾ örökös családi czim; a mit bizonyít az, hogy a barones naturales gyűjtőnév alá foglaltak sorában ott vannak csakugyan örökös czimekkel birók: egy herczeg, számos gróf és néhány német birodalmi báró.²⁹⁾ A „baro naturalis“ tehát nem tekinthető a magyar bárói czim, a névtől elválhatlan családi jellegű, örökletes báró jelző gyökerének, illetve első

²⁴⁾ L. a megelőző jegyzetet.

²⁵⁾ Hisz látjuk, a pápai nuntius „baro naturalis“-ei között vannak olyanok is, kik baronatust viseltek, tehát egyúttal ex officio baro-k voltak: Zápolya Imre, a kincstárnok s Rozgonyi János, ki akkor tárnokmester vala (v. ö. Kat. XV. 361., 425.).

²⁶⁾ Ez a jelölésnek természetéből következett. Zápolya Imrének, kit a pápai nuntius baro naturalisnak mond, 1487-ben öccse István is az; úgyszintén az 1470-iki jelentésben a barones naturales sorában említett Rozgonyiak ivadékai.

²⁷⁾ Mint pl. a „liber et perpetuus comes“, vagy a német birodalmi „liber baro“.

²⁸⁾ A mint a névvel együtt járó jelzőt (Magnificus) fejlesztett, mint nyomban látni fogjuk, a magyar bárói czim.

²⁹⁾ A pápai nuntius említette Almerigo Diacheo (Zápolya) akkor már szepesi gróf volt; s lásd a 23. jegyzetet; a német birodalmi bárók a Paumkircherek.

formájának, miként annak tekintette pl. Cziráky.³⁰⁾ A magyar örökös báróság eredete másutt keresendő.

Éppen a legszorosabb³¹⁾ értelemben vett báróknak, a barones regni, az országos s udvari főtisztviselőknek csoportja volt az, a mely hivatott volt kiindulásul s alapul szolgálni az örökös bárói ezim megalakulásának.

³⁰⁾ *Conspectus iuris publici regni Hungariae* I. 181.

³¹⁾ Legsorosabb, mondtuk. Volt ugyanis a „báró” szónak a „baro regni” (H. K. I. r. 94. cz.) mellett még egy specialis, szintén szabatosabb értelme, mely számbelileg az igazi bárók körénél jóval nagyobb kört ölelt fel. A hadi szervezettel összefüggő alkalmaztatásban jelenti a XV. s XVI. szban a teljes zászlóaljat kiállító, u. n. banderialis főurat; a hadban valósággal csak az lévén előkelő, úr, ki saját zászlaja alatt s nem a megyei lobogó alatt vonult csatába. A „dominus banderium habens” értelmében használja a „baro” szót az 1427-iki *regulamentum militare* V. czikke Kovachich: Suppl. I. 332.; 1462: Dipl. Eml. Mátyás k. kor. I. 264.; 1463: Kat. XIV. 659.; Mátyásnak az egri püspökhöz intézett egy kiadatlan oklevele („*paternitatem vestram rogamus, ut signa et vexilla sua cum summa gentium, quas... dare obligata est statim disponat, ut... una cum aliorum praelatorum et baronum signis erigantur*”) Jászóvári codex 61a.; 1493: Kat. XVII. 548.; 1498: XXII. t.-cz.; II. Ulászlónak egy 1500 körüli oklevele („...supplicarunt, ut gentes tam nostras, quam etiam universorum dominorum praelatorum et baronum, sed et cunctorum regni comitatum... mittere et mitti facere... dignaremur”) Jászóvári codex 37b.; 1512: u. o. 168b (megyéhez intézett hadbaszállási parancs: „*sciat, quod et nostrae gentes ac dominorum praelatorum et barorum paratae sunt*”); 1513: Kat. XVIII. 700.; az 1526: XXX., sőt még az 1556: XL. t.-cz. is, mire nézve bizonytságot szolgáltat egy Miksa korabeli hivatalos jegyzék: „*Taxatio eorum, qui banderia tenere debent*,” mely „*Praelati — abbates — capitula — barones — comitatum nobiles*” rovatokban sorolja fel a zászlóaljat állító személyeket és testületeket s a „barones” csoportjában huszonegy főurat és főrangú hölgyet említ fel, t. k. a domina palatinissát: Kanizsai Orsolya özv. Nádasdy Tamás grófnét Suppl. II. 321. A dominus banderiatu értelmében vett „baro”-t magyarul joggal mondhatták *zászlósúrnak*; ezt a magyar zászlósúr elnevezést azután tévedésből, a fogalmak összezavarása folytán átvitték a szabatos értelemben vett bárók másik csoportjára: az országbárókra (H. K. I. r. 94. cz.) kiket mai törvényzesítette (1885: VII. t.-cz. 4. §.) közjogi terminológiánk is zászlósúrnak mond, — nyilván helytelenül, mert hisz nem minden igazi báró volt egyszersmind báró zászlósúr értelemben (v. ö. 1492. XX. t.-cz. 2. §.); hivatalból csak egy néhány országbáró tartozott zászlóaljat állítani (banderiatu officiales v. ö. az 1433-iki Banderiale Regestrum XXX. s. kk. cikkeleit Suppl. I. 426—429. és az 1498: XXI. t.-cikket). L. Timon i. h. 426—427.

E fejlődés első csirái Mátyás király alatt mutatkoznak, de oly határozatlanul s halványan, nevezetesen az országbárokkkal való kapcsolat tekintetében annyira elmosódottan, hogy az összefüggést jóformán csak a posteriori, a fejlődés egyes stadiumainak visszafelé nyomozása útján tudjuk felismerni. Két oklevél maradt reánk, melyben Mátyás az örökös és szabad grófok mindennemű kiváltságaival, különösen a vörös viasszal való pecsételés jogával adományozza meg örökösen egynéhány hivat: az első, 1483. jan. 7-éről keletve alsólindvai Bánffy Miklós pozsonyi főispán s öccse Jakab;³²⁾ a másik a királynak anyai ágon unokaöccse, wingárti Geréb Péter és Mátyás³³⁾ részére szól. A grófi czim tárgyalásánál láttuk, hogy a *iur ceræ rubræ* a grófoknak egyik legfényesebb előjoga volt, melynél fogva, miként 1459-ben olvassuk, előbbre valók voltak magánál a nádornál s a többi országbáróknál, kik csakis zöld viaszt használhattak. De már Mátyás uralkodásának második felében a vörös viasszal pecsételés joga megilleti az ország báróit is, mint hivataluknak becses külső disze. Midőn újra akadunk e jognak külön adományozására: az 1505. aug. 16-án Perényi Gábor és István részére kiadott oklevélben³⁴⁾ többé nem tétetik említés arról, hogy e jog a grófoknak jogköréből van véve. Már a Báthory testvéreknek hasonló tartalmú kiváltságlevele³⁵⁾ a *ceræ rubræ iust* „teljesen

³²⁾ Dl. 33437. Közülte Teleki XII. 238—240.

³³⁾ Jászóvári codex 95b. A függelékben szó szerint közöljük.

³⁴⁾ A jászóvári codex 84b lapján olvasható egykorú másolat, melyet a függelékben közlünk, ugyan keletzetlen; mégis pontosan megállapíthattuk az oklevél keltét, Komáromy András közlése alapján, a ki a báró Perényi-féle családi levéltár okmányai sorában megemlíti „II. Ulászlónak Budæ 1505 die dominica post festum conversionis b. Pauli apostoli kelt levelét, melyben Perényi Gábort stb. vörös pecsétviasz használatára jogosítja fel.“ Történelmi Tár 1895. évf. 507. -- II. Ulászlónak 1507. szept. 21. körül kelt oklevele, melyben gyermekei főudvarmesterének, gersei Pethő Jánosnak czimerbővítéssel kapcsolatosan a vörös viasszal való pecsételés jogát adja (kiadta Bartal, a *Commentariorum* III. kötetének mellékletei között VII. mantissa) aligha hiteles: szerkezeténél, kivált corroboratiójánál fogva XVII., XVIII. századi koholmánynak gyanítjuk.

³⁵⁾ Az oklevél, melyet a Jászóvári codexből (180b) egész terjedelmében közlünk, Báthory Györgyöt már mint főlovászmestert, Istvánt mint temesi főispánt s az alsórések kapitányát említi: a szövegből ki derül, hogy a kiváltságlevél kevéssel Istvánnak a temesi főispánsággal

a leveleik pecsételésénél hasonló színű viasszal élő többi báró urak“ (aliorum dominorum baronum colore simili in sigillo utentium) mintájára adja meg: szóval e jog mint az igazi bárók méltóságának egyik külső kifejezője kerül örökös adományozás alá. A bárói rang e külső kifejezőjéhez csatlakoznak azután a külső disz egyéb elemei, csatlakoznak a bárói hivattal járó egyéb tiszteletjogok. A király örökös hatálylyal adományozza a báróknak egész kiváltságos állapotát, a meny nyiben a hivataltól elválasztható s hivatal hiján is lehetséges;³⁶⁾ zászlósúri hivatal nélkül egymagában a bárói méltóságot adja, még pedig a megadományozottnak utódjaira is kiterjedő hatálylyal. Vagyis egyenesen báróvá emel, báróvá nevez örökösen, a bárói rangot az adományosnak nevéhez

való felruházása után kelt. Tudjuk, hogy György 1505-ben már is főlovászmester: ily minőségben írja alá a hires rákosi végzést Pray, Annales IV. 313., 1504 májusban még nem volt az v. ö. 1504-iki decr. concl. 5. §.; István pedig 1508 vége felé nyerhette a temesi főispánságot: az év derekán ugyanis él még Somi Józsa (v. ö. Nagy Iván, Magyarország családjai X. 282.), 1509 elején már Báthory István a kapitány (u. o. I. 229.). Az oklevél tehát 1508 körül adathatott ki, vagyis későbbben, mint az alább tárgyalandó fejlett alakú bárósági levelek. Ez azonban nem akadályozhat meg abban, hogy azt átmeneti alakzatnak tekintsük az előbb említett s utóbb említendő kiváltságok között: kétségkívül egy korábban (1505 körül) keletkezett ily kiváltságlevél mintájára készült. Analog jelenséggel: régebbi formának használatával újabb, fejlettebb forma meggyökerezése után, fogunk még találkozni a magyar bárói czim történetében.

³⁶⁾ Werbőczy ugyan a bárók magánjogi kiváltságairól szólván, minden egyes alkalommal kifejezetten említi, hogy a kiváltság csupán az igazi, a hivatala czimén bárót illeti meg: lásd H. K. I. r. 2. cz. 2. §., 93. cz. 4. §., II. r. 40. cz. princ. De nem kételkedhetünk abban, hogy e szoros értelmezésre erős demokrata érzelmei vitték rá a nagy jogtudóst az igazi ratio ellenére, azaz, hogy a báróságot adó fejedelem intentiója ama kiváltságoknak is örökös hatályú kiterjesztésére irányult volt. Egy pontra vonatkozólag módunkban van kimutatni, hogy Werbőczy azzal, hogy ily szűken határolta el a baro fogalmát, egyenes ellentétbe jutott a tényleges gyakorlattal, szóval *túlzott*. Szerinte (H. K. I. r. 2. cz. 2. §., I. r. 94. cz., II. r. 43. cz. 2. §.) csupán az igazi bárók védíja s fejeváltása 400 forint, holott utóbb ő maga tanítja, hogy az aurániai perjelé is (a kit pedig nem sorolt fel az I. r. 94. czimében) annyi „ratione sui baronatus“ (II. r. 54. cz. 4. §.); és egy 1508-iki országbirói ítéletlevél, melynek szövegezésére kétségtelenül neki, az országbirói ítélőmesternek volt befolyása, Bogdán havasalföldi vajdát (a ki szintén nem szerepel I. r. 94. cz.), „ratione sui baronatus“ 400 forintnyi fejeváltásban marasztalja Bartal i. h. III. k. Mant.

és véréhez tapadó joggá tevén.³⁷⁾ Az első oklevél, melyben kifejezetten örökös báróvá emelés foglaltatik, tehát az első világosan szóló bárósági diploma (az imént említett oklevelek is a XVI. században s azontúl kivétel nélkül úgy tekintettek, mint kútfői az illető családok bárói rangjának),³⁸⁾ egyúttal az első, mely czimerbővítéssel kapcsolatos, Podmaniczky János főkamarászmesteré az 1502—1506 évekből.³⁹⁾ Lényeges

³⁷⁾ Az ilyképpen örökös bárósággal felruházottak teljesen egyenlő rangúaknak vették az időszerint zászlósúri hivatalt viselőkkal, az igazi bárókkal. Bizonyítja ezt a XVI. sz. első évtizedeiből való két oklevél, melyben a *hivataluk czimén bárókkal együvé foglaltatnak „barones“ gyűjtőnév alá* — megelőzvé a többi főurakat, noha esetleg ezeknél kisebb hivatalt viselnek vagy egyáltalán nem viselnek közhivatalt. A hires 1505-iki végzést aláírják mint „barones“ az igazi bárókon (s a Szepesi meg Szentgyörgyi grófokon, valamint Ujlaki herczegen kívül) „Joannes Bebek de Pelsőcz, Georgius Drágffy de Belthek, Thomas Széchy de F.-Lindva, M. Országh de Guth, Fr. de Hédervára, St. Rozgony, Joannes de Homonna, Sigismundus de Losonecz, Michael de Csák, Joannes Bánffy de Losonecz“; csak ezután következnek egyéb főúrak, pl. enyingi Török Imre, a Pakosok, czoborszentmihályi Czoborok, Zokolyak, Korlátkői Oszvánd stb. Pray Annales IV. 313. s kk. A másik oklevél a János királyhoz szító pártnak 1527. febr. 7-én kelt, I. Ferdinándhoz intézett válaszirata, melyet aláírtak a főpapok; „item — nyolecz zászlósúr, Szentgyörgyi Farkas gróf és Petrus Erdewdy de Monyorókerék, Andreas de Báthor Szathmáriensis, Johannes Bánffy de Lindva Werewziensis, Gaspar de Ráska Neogradiensis comites, Antonius de Losonecz, Stephanus Széchy de superiori Lindva, magister Benedictus de Beken personalis regiae Majestatis locumtenens, Joannes Dóczy provisor Budensis, Valentinus Thewrewk, Joannes Warday, Emericus Csaholy, Michael Csáky et Joannes Zokoly *barones*; ceterum... comitatum comites“, s végül megyék szerint egyéb urak s nemesek Magy. Országgy. Eml. I. 100. s kk.

³⁸⁾ Az alsó-lindvai Bánffyak 1483-iki kiváltságlevelének az Országos Levéltárban őrzött eredetijére (Dl. 33437.) későbbi kéz rájegyezte „Super baronatu Nicolai Bánffy“, — pedig a báró szó ebben az oklevélben csakis abban az ismeretes „de consilio praelatorum et baronum“-féle kitételben fordúl elő; és Bánffy Kristóf grófsági diplomája (1622: Liber Regius VII. 270.) azt mint a báróság forrását írja át. A Perényiek idézett kiváltságleveléről a következőt jegyzi meg Komáromy András: „Semmi kétségünk sem lehet arra nézve, hogy a család bárói czime s rangja ezen a kiváltságon alapul.“ Tört. Tár 1895. évf. 507.

³⁹⁾ Fenmaradt keltezetlen egykorú másolatban a sűrűn említett Jászóvári codex 82a s kk. lapjain; a függelékben közöljük. Hogy 1502—1506 között kelhetett, Schön timer (Décsényi) Gyula mutatta ki Turul 1891. évf. 58.

passusa ekkép hangzik: „Joannem eiusque filium... prolemque horum omnium... in barones nominamus, eligimus et creamus coetuique baronum asscribimus et annumeramus“, „öt és összes törvényes maradékait bárókká nevezzük és avatjuk s hozzá írjuk és odasoroljuk őket a bárók gyülekezetéhez“; és külön megemlékezik e bárói méltóságnak fontos kifejezőjéről, a vörös viaszszal pecsételés jogáról. Szakasztott ilyen bárói diplomát még kettőt ismerünk a Jagellók korából: bélthecki Drágffy György és Jánosét 1507 virágvasárnapjáról⁴⁰⁾ és enyingi Török Imreét ugyanazon év aug. 25-éről.⁴¹⁾⁴²⁾

Ezzel tisztán megalakult volt a magyar báróság, mint családi jellegű, örökös, magánjogú méltóság és czim.⁴³⁾ A hazai jogi műnyelv csakhamar talált jelölést e czimzetes, örökös bárók számára, elnevezvén őket — szemben a hivataluknál fogva bárói méltóságot élvező igazi bárókkal — névleges báróknak, „barones solo nomine“, mint az 1514-ben készült Hármaskönyvből⁴⁴⁾ értesülünk.

A Habsburgok szorosan ugyanily formában, a Podmaniczkyak és Drágffyak diplomáival tökéletesen megegyező szövegű oklevelekben adományozták az örökös báróságot, — már az I. részben említők az örökös főrendi czimek osztogatásáról szólván, hogy igen sűrűn. Időről-időre a bárói czim lényegét nem érintő, a bárói ranggal járó kiváltságokra vagy egyéb körülményekre czélzó újabb toldadékok járulnak a bárósági levél stereotyp szövegéhez: így Raumbschussl Kristóf bárói diplomája óta (1544) a „tam intra, quam extra

⁴⁰⁾ Kivonatosan közölte Cziráky, *Conspectus iuris publici* I. 183.

⁴¹⁾ Elsőnek említést tett arról s heraldikai szempontból ismertette Áldásy Antal, *Turul* 1897. évf. 34. A függelékben a narratio s az amott napvilágot látott czimeradási rész kihagyásával egész terjedelmében közöljük.

⁴²⁾ Kétségtelen azonban, hogy II. Ulászló és II. Lajos másoknak is adományozták örökösen a bárói rangot, akár ily befejezett alakú, akár kevésbbé fejlett formájú kiváltságlevelekben; mutatja ezt a 37. jegyzetben idézett két okmány: az ott említett (örökös) báróknak nagy száma.

⁴³⁾ S egyben a baronesnek a barones ex officio (H. K. I. r. 94. cz.) és domini banderiat (1498: XXII. t.-cz. princ.) mellett harmadik specialis értelme.

⁴⁴⁾ „Si vero magnas vel baro solo nomine fuerit...“ I. r. 93. cz. 4. §.

iudicia“ szavak;⁴⁵⁾ Pethő Jánosé óta (1549)⁴⁶⁾ a „baronum... rubra cera utentium“-féle összevonással, Mérey Mihályé óta (1563)⁴⁷⁾ a „baronum seu magnatum“ kifejezéssel s Prépost-váry Bálint bárói diplomája óta (1589)⁴⁸⁾ a „tam intra, quam extra comitia et iudicia“ kitétellel találkozunk. Azontúl a bárói levél érdemleges részének csak a XVII. sz. vége felé jelentkezik újabb bővülése: egy új szó. Ennek az egy szónak, a mint nagy a jelentősége: lényegesen, mivoltában megváltoztatta a bárói czimet, — úgy hosszú a története.

A XVI. század ötvenes évei óta alig mult esztendő; melyben a bárói czim nem adományoztatott volna többször; különösen a XVII. századbeli királyi könyvek tele vannak „creatio in baronem“ (bárová avatás) felírású oklevelekkel.⁴⁹⁾

⁴⁵⁾ 1544. decz. 16. Liber Regius II. 80. V. ö. I. rész III. fejt. 2. pont.

⁴⁶⁾ 1549. apr. 7. L. R. II. 324.

⁴⁷⁾ 1563. nov. 13. L. R. III. 792. V. ö. I. rész III. fejt. 2. pont. 22. jegyzet.

⁴⁸⁾ 1589. febr. 20. L. R. IV. 564. Lásd a 45. jegyzetet.

⁴⁹⁾ Annak illusztrálására, a mit az I. rész III. fejezetében a főrendi czimek tömeges osztogatásáról mondtunk, ide iktatjuk az I. Ferdinánd trónraléptétől az 1608 k. u. I. t.-cz. megalkotásáig báróságot nyert családok jegyzékét. A következő összeállítás teljes és kimerítő azokra a bárósításokra vonatkozólag, melyeknek emléke a Királyi Könyvekben maradt fenn — a bárói levélnek azokba bevezetése révén; egyéb bárósításokat illetőleg a teljesség érdemét természetesen nem lehet igénybe vennem. Báróságot nyertek e korszakban:

1535 aug. 16. bedeghi Nyáry Ferencz L. R. I. 305.

1544 decz. 16. Raumbuschussl Kristóf L. R. II. 80.

1547 aug. 13. Majlád Gábor L. R. II. 254.

Utóbbi kettő egyszerre mind honfiusítást foglal magában.

1549 ápr. 7. gersei Pethő János L. R. II. 324.

1553 ruszakai Dobó István L. R. III. 143; eredetije N. R. A. fasc. 807—n° 13.

1556 Révay Ferencz I. Nemzetségi Zsebkönyv 411.

1553—1556 Búdy Mihály 1553 máj. 10. (L. R. III. 139.) még Egregius, 1556 márcz. 12-én (u. o. 275.) már Magnificus.

1559 máj. 30. Rátkey Péter és Pál L. R. III. 576.; ugyane napon kányaföldi Kerecsényi László u. o.; ugyan e napon Stánsits-Horvát Márk u. o. Mind három esetben nem maga a bárói levél, pusztán a bárósítás ténye jegyeztetett be.

1560 márcz. 30. Forgách Zsigmond I. Nemzets. Zsebkönyv 113.

1560 ápr. 10. Paksy János L. R. III. 687.

1560 jul. 1. Zay Ferencz L. Kovachich, Formulae solennes 293.

Daczára a bárósított családok ilyen tekintélyes számának, az egész XVI. században, de még a XVII. század első felében és derekán sem találjuk egyetlen-egyszer magát a „baro” szót a báró rangú egyén neve mellett a családi névhez fűzött jelzőként, mint réges-régóta a „comes, gróf” szót. Természetes dolog. A királyi kegy, midőn valakit báróvá emelt, megadta neki s mindkét ágon álló maradékainak családi, magánjellegű, örökös jogként azt a méltóságot, részletezve: azt a külső diszt, azt a fényt s czímet, a mi megillette az igazi bárókat, a zászlós urakat közjogi állásuknál fogva, hivataloskodásuk tartamára s egyedül személyük szerint. Már pedig a zászlós urak neve

-
- 1563 nov. 13. Mérey Mihály L. R. III. 792.
 1563 nagylúcei Dóczy cs. Orsz. Levélt. N. R. A. Fasc.
 1664—n° 59.
 1564 szerdahelyi Dersffy cs. u. o. fasc. 561—n° 26.
 1565 nov. 15. ruszkai Dobó Domokos L. R. III. 806.
 1567 aug. 3. Draskovich Gáspár L. R. III. 890.
 1569 aug. 1. és okt. 26. között Kastellánfy Péter v. ö. Kovachich, Script. minores II. 226.
 1570 jan. 8. lepoglavai Krusich János L. R. III. 967.
 1578 szept. 8. Althan testvérek L. R. IV. 107. Honfiusítással kapcsolatos.
 1581 ápr. 24. Pálffy Miklós s testvérei Nagy Iván i. h. IX. 41. Régi báróság megújítása.
 1581 okt. 11. Gregoriánczy István L. R. IV. 231. és 243.; ugyanaznap kisasszonyfalvi Istvánffy Miklós L. R. IV. 238.
 1582 Wesselényi Ferencz l. Nagy Iván i. h. XII. 160.
 1587 nov. 12. Illésházy István L. R. IV. 490.
 Egyben a királyi főudvarmester tiszttel ruháztatik fel.
 1588 Czobor cs. N. R. A. fasc. 1614—n° 44.
 1588 aug. 28. felsővadászi Rákóczy Zsigmond L. R. IV. 534. v. ö. Turul 1892. évf. 153. Ugyanaznap budetini és jeszeniczei Szunyogh János L. R. IV. 536. Egyszerű bejegyzés.
 1589 febr. 20. Prépostváry Bálint L. R. IV. 564.
 1593 jul. 19. Ungnad Dávid L. R. V. 72. Honfiusítással kapcsolatos.
 1596 jun. 25. Serényi Mihály L. R. V. 225.
 1598 Tököly Sebestyén l. Nagy Iván i. h. XI. 285.
 1598 kismarjai Boeskey István Orsz. Levélt. Gyulafehérvár kápt. misc. cista I. fasc. 1—n° 3.
 1599 ápr. 1. vidasteleki Thuróczy Benedek L. R. V. 335. Báróság megújítása.
 1603 máj. 10. szentdomonkosi Konszky Mihály L. R. V. 711.
 1603 előtt Batthyány Ferencz l. Nagy Iván i. h. I. 243.

mellé soha nem függesztették egyéni jelzőként a „baro“ szót;⁵⁰⁾ az állásukkal járó diszitő jelző — Róbert Károly óta — a „Magnificus“, Nagyságos czim volt⁵¹⁾ s így a „*magnificus*“ *czim s megszólítás* (a nőknél „Magnifica et Generosa“, Nagyságos és Nemzetes) vált a bárósított családok tagjainak örökös czimévé, külső ismertető jelévé: szinte két századig a „Magnificus“ maga a bárói czim.⁵²⁾ A bárói rangra emelt családok tagjai a

Az 1553—1603-ig kibocsátott bárói diplomák többnyire patens alakúak: „Memoria... quod...“; holott a régiebbek rendszerint epistola szerűek: „Tibi fideli nostro...“ Az 1604 után kelt bárói levelek szinte kivétel nélkül ily epistolák.

1604 okt. 28. Szúnyogh Mózsés L. R. V. 729.

1606 jun. 28. Apponyi Péter és Pál L. R. V. 744.; ugyanaznap giletinczi Ostrosith András L. R. V. 747.

1606 szept. 24. hetesi Pethe László L. R. V. 794.

1607 nov. 5. Rákoczy Lajos u. o. 890.

1608 márcz. 5. Hosszútóty István u. o. 885.; ugyanaznap nemeskürti Pográny Benedek u. o. 880., Vizkelety Tamás u. o. 879., bekeni Alaghy Ferencz u. o. 824.

⁵⁰⁾ Nem tekinthető annak (l. a 8. jegyzetet), hogy a XIII. s a XIV. szban olykor a „Magnificus baro“ kitétel előzi meg az illető országbaró nevét. Egyébiránt ezzel sem találkozni a XIV. sz. végén túl. Az Anjouk koránál későbbi okmányban csak egyetlen egyszer akadtam reá, Taliacatusnak a belgrádi ütközetéről (1456.) írott jelentésében: „et ille Magnificus baro dominus Joannes Korogh comes perpetuus de Castellis et banus Machoviensis, nec non comitatum de Orbas et de Posega comes.“ Kat. XIII. 1078.

⁵¹⁾ V. Lászlónak egy csonka szövegben reánk maradt oklevelében, mely Garai László nádor dicséretét zengi, olvassuk: „cius inclita familia claros egregiosque peperit viros, quorum quilibet *alto dignitatis ac baronatus titulo magnificus*, actibus vero et virtutibus magnificentior fuit.“ Jászóvári codex 120b. „...Prior Auranae... Venerabilis et Magnificus in suo titulo scribatur...; Magnificus tamquam baronum unus,“ mond Werbőczy H. K. II. r. 54. cz. 3. §.

⁵²⁾ A legkorábbi bárói diplomákban, mintha rejtett czélzás foglaltatnék erre vonatkozólag: „Te... alto et *Magnifico* (így nagybetűvel) dignitatis titulo decoratum esse cupiamus,“ olvassuk Bánffy Miklós kiváltságlevelében Dl. 33437. A vingárthi Geréb testvérek diplomája meg elmondja, hogy „hi duo viri *Magnificum* (hasonlóan nagy betűvel) genus suum magis semper virtutibus contenderunt decorare“ (l. a függelék) s e mondatot majdnem szóról-szóra felleljük a Perényieknek 18 évvel későbbi levelében: „genus suum *Magnificum* virtutibus semper eximiis contendit decorare.“ — Érdekes s jellemző, hogy a Magnificus jelzőnek, mint a báróság kísérlőjének kifejezett adományozásával (miként a „Specta-

XVI. és sokáig a XVII. századbeli emlékekben kivétel nélkül pusztán a *Magnificus* czimmel jelennek meg. Genealogusaink ezzel már régóta tisztában vannak;⁵³⁾ hisz e kor okirataiban s törvényeiben erre vonatkozólag a bizonyítékoknak roppant tömege áll rendelkezésünkre. Hogy egyetlen egy érdekes példát említsünk: Thurzó Imre grófné a XVII. sz. első felében írott naplójában apjáról, az 1535-ben báróságot nyert bedeghi Nyáry család ivadékaról egyszerüen úgy emlékszik meg: „*Spectabilis et Magnificus*“⁵⁴⁾ dominus Paulus Nyáry,“ pedig ő, a ki igen aristokrata érzelmű asszony volt és minduntalan „comes“-nek, „comitissá“-nak nevezi tulajdon gyermekeit, el nem mulasztotta volna a „baro“ szót is apja neve mellé függeszteni, ha egyáltalán szokásos lett volna.⁵⁵⁾ A bárósított

bilis et Magnificus“ jelzővel grófi diplomákban már régebb idő óta, l. Bethlen István grófi levelét 1623. L. R. VII. 219.): „*consuetoque Magnifici titulo donamus*,” csak attól fogva találkozunk, a mióta közvetlenül a báró szó használtatik egyéni jelzőül s a *Magnificus* már nem többé maga a bárói czim, hanem igazán csak kísérője annak — 1680 óta.

⁵³⁾ Habár nem is fejezték ki magukat mindig kellő szabatosággal. Pl. Nagy Ivánnál olvassuk: „A család (Balassa) már ekkor is a főbb nemes osztályhoz vagyis a nagyságosok rendjébe tartozott — mely a későbbi bárói czimmé alakult át.“ I. h. I. 123.

⁵⁴⁾ A közbeszéd udvariassága ugyanis a „*Spectabilis et Magnificus*“ urakat már a XVII. sz. elején „*Illustrissimus*“-okká, a „*Magnificus*“ urakat „*Spectabilis et Magnificus*“-okká léptette volt elő. Csupán a király szólította őket ezentúl is — szólítja ma is — egyszerüen „*Spectabilis et „Magnificus*“, Tekintetes és Nagyságos, illetve „*Magnificus*“, Nagyságosnak s ehhez képest az 52. jegyzetben érintett záradék is legújabb időig következőleg hangzott: „*consuetoque comitibus Spectabilis et Magnifici* — illetve: *baronibus Magnifici titulo condecoramus*.“ (pl. 1804: L. R. LXI. 225., 1782: L. R. LII. 295.) Néha-néha ugyan a grófi diplomában utalás történik a megszólításnak eme dualismusára: az erdélyi udvari kancelláriából 1700 körül kikerült grófi levelekben gyakran olvassuk: „...*fecimus gratiam, ut in omnibus literis, quae a nobis et omnibus successoribus nostris ad te dabuntur et expedientur, vel in quibus alias per nos... tui... fiet mentio, titulo Spectabilis ac Magnifici*; ab aliis vero quibuslibet respective *Illustrissimi honorari ac ornari debeas*“: pl. Apor János br., losonczy Bánffy György br. grófi leveleiben: 1696 febr. 23. és 26. Erd. L. R. I. 14., 27. Bárói diplomában analog állapítást nem találtam, de igenis előfordul, hogy néha-néha — nyilván elvétésből — a „*Spectabilis et Magnificus*“ czim adományoztatik, mint „Magyarország s a kapcsolt részek báróinak megszokott czimzete“ pl. 1683: L. R. XVIII. 78., 1706: L. R. XXVII. 127.

⁵⁵⁾ Wagner, *Analecta Scepusii* IV. 143.

családoknak, mint a nemesség zömétől czimben megkülömböztetett körnek, majd mint az örökös főrend egyik külön csoportjának inkább csak gyűjtőneve *barones*,⁵⁶⁾ az annak megfelelő egyéni jelző s czim a *Magnificus*. Ezért neveztetik az örökös bárói méltóság sokszor *Magnificentianak*⁵⁷⁾ s ezért találjuk a királyi könyvekben a bárói diplomák fölött, hol a „*creatio in baronem*“, hol a „*creatio in Magnificum*“ felírást.⁵⁸⁾

A mindennapi beszédben s érintkezésben ennek következtében a bárósított családok előkelőbb rangja nem nyilvánulhatott teljesen és mindenütt. A „*Magnificus*“ első sorban megszólítás lévén, nem jutott mindig eszébe az embereknek, hogy azt alkalmazzák, nem is volt mindenkor alkalmazható. Ők maguk pl. csak nem irhatták alá magukat: „*Magnificus Nicolaus Pálffy*“, holott „*comes de Zrinio*“, „gróf Eszterházy“-nak nevezni önmagát, legkevésbbé sem volt fitogtatás. Nem kételkedhetünk abban, hogy a bárósított családok nagyon is kellemetlennek találták előkelő rangjuk, főrendiségük külső kifejezőjének ezt a fogyatékoságát. Érezhették szükségét egy mindenütt s mindenkor alkalmazható, a névvel egybeforrott czimnek, minő pl. a *comes*, — és ez volt phsychologiai rugója annak, hogy azok, kiknek ősei a bárósítás óta (talán másfélszázadon át) a puszta *Magnificus* jelzővel neveztettek, a XVII. század vége felé egyszerre magát a „*baro*“ szót függesztik nevük mellé és *egyénenkint báróknak*, pl. báró Pálffynak, *mondatnak*. Egyszerűen analogia útján is reá jöhettek volna erre a gondolatra: ha az, kit a király kegye „*in verum comitem creat*“, ezentúl *comesnek*, grófnak nevezi magát, miért ne

⁵⁶⁾ „Sive — a szónak szűkebb értelmében — *magnates*.“

⁵⁷⁾ Az 1609: LXXXIII. t.-cz. 28. §-a 150 frtban állapítván meg a báróságlevél taksáját: „*Pro Magnificentia, úgymond, florenos 150.*“

⁵⁸⁾ Akárhányszor azt is, hogy „*in magnatem*“ (pl. L. R. VI. 1., VII. 78.) Hogy ily körülmények között — maga a *baro* szó nem szerepelve — könnyen szem elől tévesztették a *Magnificus* jelző alapját s teljesen megfeledeztek annak forrásáról: a báróságról, érdekesen megvilágítja Rákóczy Zsigmond erdélyi fejedelemnek egy oklevele. A magyar király osztogatta *magnificentia*ival, azaz örökös bárói czimmal egyenlő kiváltságot akarván adni Petki Jánosnak (Boeskey Istvánnak lápispataki Sennyei Miklós részére kelt hasonló leveléről említést tesz Nyáry Albert báró: *Heraldika vezérfonala* 127.) „*in coetum procerum et magnatum sive Magnificorum*“ emeli őt 1607 máj. 10. Turul 1895. évf. 100. Ime az erdélyi fejedelmek bárósági leveleiben még csak elő sem fordul a „*baro*“ szó!

nevezze magát az „in baronem creatus“ bárónak? De alkalmasint nem ez az analogia okozta magának a báró szónak átöröklődő, családi czimül való egyéni használatát. Hogy erre mi szolgáltatta az eszmét, arról felvilágosítást ad az, hogy nem is csak az egyszerű „baro“-val, hanem többnyire, kivált a jogi érdekű köz- és magániratokban „liber baro“ jelzővel találkozunk.

A magyar bárókon (Magnifici) kívül ugyanis hazánkban számosan voltak német (római) birodalmi bárósággal felruházott freiherrren, liberi barones. A német birodalmi báróság, mely ép úgy, mint a magyar örökös grófi („liber et perpetuus comes“) czim, a vidéki közigazgatási hatóságok alól kivett u. n. immunitási területek örökletes birtoklásában gyökerezett,⁵⁹⁾ már a Luxemburgi császárok alatt eljutott a czim-szerűség s ezzel egyúttal az adományozhatóság stádiumába. Zsigmond óta a freiherr czimének osztogatása gyakori dolog. S annál a sokszoros és sürű érintkezésnél fogva, mely házánk s a német birodalom között fennállott Zsigmond után is, a Habsburgoknak, Magyarország közvetlen szomszédainak a német császári trónra jutása révén, gyakran magyar családok is ruháztattak fel német bárósággal. Mátyás korában a gerebeni Vitoveczek,⁶⁰⁾ a Jagellók alatt a kevéndi Székelyek,

⁵⁹⁾ V. ö. szerzőnek *Báró* cikkét Magyar Jogi Lexikon I. 642—643. s az ott idézett irodalmat. A német bárói czimnek ez az eredete főlegessé teszi annak beható kifejtését, hogy a magyar báróság a németországitól függetlenül, teljességgel különböző alapon keletkezett s fejlődött.

⁶⁰⁾ Minthogy az Esterházyaknak 1421-ben szerzett galanthai bárósága, melyet a hirhedt Trophaeum domus Estorasionae s ennek hitelt adva egyik-másik irónk, pl. Marczianyi (Nemesség 42. l.) emlit (s mely, ha a róla szóló hír igaz volna, csakis német birodalmi báróság lehetne), kétségtelenül koholmány, a Vitoveczek báróságát kell legrégibb esetnek tartanunk. 1459-ben adományozta azt III. Frigyes gerebeni Vitovecz Jannak a Czilleiekről reá, mint Krajna fejedelmére háramlott czimmerrel együtt Turul 1896. évf. 142. Hogy Vitovecz Jánost ezért az udvarnál egyszerűen bárónak hitták (azután is, hogy zagoriai gróffá lett), mutatja a pápai küldöttnek fentebb idézett jelentése: „Versus Slavoniam sunt aliqua oppida fortia, quae olim fuerunt comitis Zilelini (azaz: Ciliae) possessa a barone Paniano“ azaz: pan (ban) Jano — V. J. ugyanis huzamos ideig viselte volt a szlavoniai bán tisztségét — Kovachich Script. minores II. 18. Vitovecz bárókat (freiherrren Witowecz) emleget a krajnai tartomány rendek sorában a XVII. sz. második felében élt Valvasor Weichard „Die Ehre des Herzogthums Krain“ III. k. 105. l.

Thurzó Elek⁶¹⁾ és az ákosházai Sárkánok⁶²⁾ nyerték azt a német császároktól. Habsburg házbeli királyaink, mint német

⁶¹⁾ Miksa római király 1490-ben a pártjához szító Székely Jakabnak a stájerországi Friedenau (Ormosd) várat és tartozékait adja, a hozzá kapcsolt bárói czimmel együtt. L. Nagy Iván Magyarország családjai X. 559. A Székelyek kivált a Habsburgok trónra lépte után süriin irják magukat s neveztetnek pl. a király részéről „liber baro (vagy dominus) in Ormosd“ néven p. o. Magy. Országgy. Eml. III. 597., IV. 617. — Thurzó Elek baroniájának emlékét őrzi Zsigmond lengyel királynak egy 1523-iki oklevele, melyben „Magnificus Alexius Th. de Bethlehemfalva liber dominus Plesnensis regni Hungariae thesaurarius“ néven szerepel Tört. Tár. 1883. évf. 71.

⁶²⁾ „Magnifico et generoso domino Ambrosio Sárkán de Ákosháza libero domino de Onod“ jelenlétében s közreműködésével megy végbe 1520. decz. 11. Anna magyar királyleánynak Ferdinánd osztrák főherczeggel per procuratorem való házasságkötése Kat. XIX. 196. Sárkán Ámbrusnak olndi szabad báró néven a római szt. birodalmi bárók közé emeléséről ugyan közvetlen adatunk nincs (honnan meritette Lohoczky azt az állítását, hogy Sárkán 1520-ban bárósittatott — Stemmographia II. 351. — nem tudom, alkalmasint az idézett forráshely szolgált neki alapul); de ahhoz kétség nem férhet. Tudjuk, Sárkán a „német“ pártnak volt kezdettől fogva lelkes tagja s így szoros összeköttetésben állott a császári udvarral, a mi felette plausibilissé teszi illetén kitüntetését. Hogy a „liber dominus de Onod“ nem holmi önkényesen választott díszítő jelző, hanem arra illetékes felsőbbbségtől adományozott örökös főrendi czim, mutatja a Magnificus czimzet, melylyel őt az oklevelek megtisztelik (pl. 1519: Dl. 22152) s mely őt hivatalánál fogva — mármarosai, utóbb zalai főispán — meg nem illette, de igenis megilletette őt, mint a birodalmi bárói rang kísérfje (magyar báróságra gondolni fölösleges). A német bárói czimnek a magyar korona területéhez tartozó valamely uradalomról való vétele ne ejtsen zavarba, nyomban alább több ily esettel fogunk találkozni; és lásd a Perényieknek siklósi herczegségét. — A Hunyadiak és Jagellók korában német urak is magyarországi birtokaikról nyerik, magyar földön letelepedvén és jószágot szerezvén a birodalmi báró czimét. Így a szalonoki Paumkircherek, kiknek egyike a mölki krónikában ad annum 1471. „baro quidam dictus Paumkircher“ néven jelentkezik Kat. XV. 501., (kiket Magyarország „született nagyjai“ sorában felemlit az 1487-iki szt. pölteni békeokirat Teleki XII. 375.) és a kik közül Paumkircher Vilmost „liberum dominum de Zalonok“ látjuk szerepelni 1491-ben Kat. XVII. 157.; II. Ulászlónak a Jászóvári codexben reánk maradt több levele szól a „Magnificorum Wilhelmi et Georgii Paumkircher liberorum dominorum de Zalonok“ ügyéről 92a, 92b. A Paumkircherek magvaszakadtával Fladnitzter Vitus követi őket Zalonok birtokában s — a báróságban; „fidelis nostri Magnifici Viti Fladnytzer liberi domini de Zalonok“ és annak neje, Borbála érdekében II. Ulászló három levelet irt Stájerország helytartójához, kormányzóihoz és kapitányához, kijelent-

császárok birodalmi bárósággal⁶³⁾ adományozták meg pl. a Thurzó, Tahy, Bakics, Serédy, Balassa, Pálffy családokat, —

vén, hogy Fladnitzer és neje, mivel „subditus et familiaris noster existat“ és Zalonok vára Magyarország határain belül fekszik, a vár tartozékait illetőleg csakis a magyar bíróság előtt kötelesek perbe szállani Jászóvári codex 102b, 103a, 103b. Bárói czimmel birta Kabold uradalmát a XVI. sz. elején Weisspriacher Ulrik: „liber dominus de Kabold“ Csánki, Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában III. 586. Hogy mind a Paumkircherek, mind a Weisspriacher esetében csakugyan birodalmi bárósággal van dolgunk, kétségtelenül kiviláglik abból, hogy mind a ketten illető uradalmukat is magától a császártól nyerték. Szalonok várát III. Frigyes 1446-ban adja mint a sajátját, de egyuttal László király nevében is hívénék, Paumkircher Andrásnak Csánki i. h. II. 720. Kaboldnak pedig III. Frigyes 1451 óta volt vétel czimén ura s e birtokában az 1463-iki békekötés (Kat. XIV. 588.) úgyszintén az 1491-iki béke (u. az XVII. 218.) által megerősítettet.

⁶³⁾ Az alább felsorolandó liber bárókat, valamennyit, azokat is, kiknél a császári adományról magáról semmit nem tudunk, német birodalmi báróknak tartjuk. Mégsem akarunk bizonyos kételeyeket, melyek a „liber baro“ jelzőnek illetén magyarázatával szemben felmerülhetnének, hallgatással mellőzni, habár magunk nem osztjuk azokat. (Sőt lehet, hogy ily kételeyek egyáltalán nem támadnak senkiben, mely esetben egész alábbi fejtegetésünk körülbelül a Don Quixote lovag szélmalom elleni küzdelméhez lesz hasonlatos.) Tudjuk, Erdélyben az önálló fejedelmek korában liber baronatusságnak mondták a megyei hatóságok alól kivett, kiváltságos helyzetű uradalmakat, melyeknek birtokosai tehát egyfelől nem tartoztak a megyei bíróság előtt perbe bocsátkozni, másfelől birtokaikon teljes polgári és büntető joghatóságot gyakoroltak és másoknak mindennemű bírói-jogszolgáltatási tényeit területükről kizárhatták: nevezetesen népeik elleni végrehajtást, szökött jobbágyok nyomozását és visszavitelét, kiváltképen pedig az u. n. czirkálást, a büntetteseknek „generalis inquisitio“-ját, minek meggátlása egyébütt 200, majd 500 forintnyi bírsággal sújtott. Ily liber baronatus volt t. k. Fogaras kerülete, Kővár, az erdélyi püspökség javai, Déva, Thoroczkó, Görgény vára és kerülete. Az 1607 junius havában Kolozsvárott tartott országgyűlés, hivatkozással régebb végzésekre „a liber baronatusságot mind itt Erdélyben, mind Magyarországnak ide incorporáltatott részeiben“ eltörölte, mint „a mely dolog a birodalomban való nemességnek és minden rendeknek szabadsága és régi jó szokása, törvény ellen vagyon“ Erd. Országgy. Eml. V. 501.; ismétli e rendelkezést az 1609 október 9-iki országgyűlési határozat u. o. VI. 166 és több újabb végzés, melyek egyedül Fogarast veszik ki a fejedelemszponyra való tekintettel, kinek az hitbérül lekötött peculiuma volt. Az Approbatæ Constitutiones is kimondják, hogy „a liber baronatusság minden helyről tolláltatott az egy Fogarason és ahhoz való fiscalis jószágokon kívül“ III. r. 18. cz. 1. cikk, külön is Máramarosmegyére vonatkozólag: „a liber baronatusság tolláltatott és a czirkálás mindeneknek jószágában végez-

a Tahyaknak kivételével a családnak éppen valamely magyarországi uradalma után. De a liber baro czime nem is annyira

tetett“ III. r. 75. cz. 1. cikk. E liber baronatusságnak, az intézménynek s az elnevezésnek eredete véglegesen felderítve nincs. Erdélynek multszázadbeli nagy tudósa, Benkő József, kapcsolatot állított emez intézmény és a báróknak magyarul „zászlósurak“ neve között Transylvania I. 516—517. Tételének magva (ő maga ugyan nem formulázta ily szabatosan), hogy e kiváltságos uradalmak külön önálló egységei voltak az ország védelmi szerkezetének; egy-egy ily jószágnek hadi ereje közvetlenül a fejedelemnek, a fővezérnek alárendelt külön hadtestet képezett, melyet az uradalom birtokosa saját zászlaja alatt vezetett. E szerint itt a „baro“ szónak „dominus banderiatius“ értelmében (l. a 31. jegyzetet) való használatával volna dolgunk. Ez a felfogás közkeletűnek mondható; mutatja az, hogy írónk (pl. Szilágyi Sándor Erd. Országgy. Eml. VI. 30.) a liber baronatus közönségesen „zászlós uradalomnak“ fordítja. Ennek helyességéhez azonban szó fér. Feltűnő mindenekelőtt, hogy a liber baronatusoknak honvédelmi különállásáról semmit nem hallunk; hogy ellenkezőleg mindig csak jogszolgáltatási, rendészeti kiváltságaik említetnek; és midőn eltörlötetnek, éppen csak a jogérvényesítés, az igazságügy s rendszet szempontjai s érdekei szolgálnak indító okul (lásd a fenti forráshelyeket) — egyébről említés sem tétetik. A liber baronatus úgy látszik nem volt egyéb, mint a megyei bíróságok alóli régi exemptionnak, melyet az 1486: XXI. és 1495: XV. t.-cz. megszüntetett volt, felélesztése természetesen a pallosjoggal kapcsolatban, melynek, láttuk, Magyarországon a XV. sz. vége óta (1495: XIX. t.-cz.) *liber comitatus* a neve; és lehet, hogy a liber baronatus nem is akar egyebet mondani, mint e liber comitatus — Erdélyben talán különös okból ez a név fejlődve ki a pallosjog jelölésére. Feltéve már most, (de meg nem engedve) hogy ezek az erdélyi liber baronatusságok csakugyan zászlós uradalmak voltak s keletkezésüket és kiváltságos helyzetük súlypontját a hadi szervezet körében kell keresnünk, — könnyen fölmerülhetne a kérdés: nem ilyen zászlósurak, külön zászlóalj kiállításának kötelezettségével terhelt uradalmak, „bona banderiatia“ (v. ö. 1498: XV. t.-cz. 3. §., 1526: XXX. t.-cz.) birtokosai-e az alább felsorolandó magyarországi liberi barones (kiket mi német birodalmi báróknak tekintünk)? Hisz láttuk a 31. jegyzetben, hogy nálunk a „barones“ még a XVI. század második felében is gyűjtőnévül szolgál a banderialis uraknak (v. ö. különösen 1556: XL. t.-cz.). Nem fogadhatjuk el ezt a nézetet, még ha az erdélyi liber baronatusra vonatkozólag a közönséges felfogás hibázatatott álláspontjára helyezkedünk is, a következő okokból. 1. A „liber baro“ Erdélyben, miként Magyarországon a „liber comes“ sem — egyszerűen igazságszolgáltatási-közigazgatási kiváltságot jelentvén — nem alkalmaztatott soha családi jellegű, névhez kapcsolt jelzőként. Egyedül az egészen sajátos helyzetű Fogarasra nézve találunk kivételt: Nádasdy Tamás 1542-ben „libero domino ac perpetuo comiti terrae Fogaras“ iratlik királyi meghívó levélben Vest. 660.; és Majlád Gábor siriratán Olmützben ez olvasható: „... libero baroni ac perpetuo comiti terrae Fogaras“ Turul

e magyar⁶⁴⁾ családok körében, mint főleg német, osztrák uraknak magyar földön való letelepedése folytán vált nálunk

1888. évf. 8. l.; — de szemmel látható, hogy a czimeknek ez a feudalistikus halmozása éppen német befolyásra vezetendő vissza. 2. Nem tudjuk megállapítani, hogy azok a birtokok, melyek után az alább felsorolandók liber baróknak írják magukat, valóban mind u. n. banderialis jószágok lettek volna; de másfelől *kétségtelen*, (v. ö. 1601: XI. t.-cz.) hogy volt még több ilyen zászlós uradalom, melynek birtokosai soha nem említetnek azok „zászlós urai“, liber bárói gyanánt; pedig ha amazok l. b. czimének csakis ez lett volna az alapja, e czimkóros korban okvetlenül a többiek is éltek volna azzal. 3. Az alább következő liber barók egyikéről-másikáról teljes bizonyossággal tudjuk a reánk maradt diplomából, hogy német birodalmi bárókká avattattak: így a „liber baro in Bajmócz“ névvel élő Thurzókról; nincs ok, a miért ugyan e l. b. czimnek tökéletesen azonos egyéb alkalmazásait egészen más jellegű, más alapú használatnak kellene tartanunk — annál kevésbbé, minthogy majd minden esetet illetőleg több-kisebb valószínűséggel rá lehet mutatni a bárósítás különös alkalmaira.

⁶⁴⁾ I. Ferdinánd 1550 ápr. 14. kelt németnyelvű levélben Thurzó Bernátnak és néhai Kristóf testvére gyermekeinek részére megújítja a Thurzóknak római szent birodalmi (bajmóczyi) báróságát: „und machen sie von neuem zu Freiherren und Freifräulein, nehmen und setzen sie auch in die Ehr und Würde, gesellen und vergleichen sie der Schar und Gemeinschaft unserer und *des heiligen Reichs* auch anderer unser Kunigreiche, Fürstenthumben, und Landen Freiherren und Freifräulein, geben und schöpfen ihnen obangeregten Titel und Namen Freiherren zu Baynuz (egyebütt Baymoz stb.).“ Orsz. Levéltár N. R. A. fasc. 252—n° 32. A Thurzók éltek is e czimmel. „Christophorus Th. de B. comes Scepusiensis liber baro Bajmóczii, Semtaviae, Freustadii“ olvassuk egy XVI. szbeli czimer-albumban Turul 1888. évf. 21. l. és Thurzó Szaniszló 1579. ápril 10. és 1584. júl. 8. kelt két nyugtatványában így írja magát: „Stan. Th. de B. comes comitatus Scepusiensis ac liber baro in Bajmócz.“ M. Nemz. Muzeum kéziratára Fol. Lat. 1533 ⁹⁾ és ¹³⁾ sz. irat. — A laki Bakicsok „liber baro in Holics“ néven szerepelnek; pl. Mihály Kovachichnál Script. minores I. 158. Apja, Bakics Péter tudvalevőleg a schmalkaldeni háborúban vett részt s aratott több győzelmet v. ö. Nagy Iván, Magyarország családjai I. 98.; e németországi szereplés jutalma igenis lehetett a német birodalmi báróság, mely éppen német bajtársai szemében volt hivatott őt emelni. — Tahy Ferencz 1554-ben nyerte a stettenbergi báró czimét l. Nagy Iván i. h. XI. 6., lehet, hogy e névnek anyagi alapjával, a stettenbergi dominiummal együtt. Stettenbergi bárók már a XV. sz. 90-es éveiben is szerepeltek nálunk, mint Miksa küldöttjei: „Heinricus Prueschink liber dominus et baro in Stettenberg“ Firnhaber Beiträge (Archiv f. Kunde österr. Geschichtsquellen III.) 515.; 1492-ben II. Ulászló őt s Zsigmond testvérét „barones in Stettenberg“ Kőszeg várával adományozza meg u. o. 530., Miksa pedig 1493 febr. 16. Kismarton és Fraknó uradalmakat zálogosítja el nekik „Freiherren zu Stettenberg“ u. o. 543. — A Serédyek

gyakorivá. Elég az indigenatust megadó törvényekre hivatkozunk, hogy emlékeztünkbe jusson, mily roppant nagy

„liber baro in Makovicza et Besztercze“ czimmel ékeskednek. Pl. Serédy Gáspár 1562: M. Nemz. Muz. Fol. Lat. 1522 *) számú irat, 1565: Károlyi codex III. 354., 355.; György „liber baro de Makovicza“ egy keltezetlen királyi parancsban Kovachich, Formulae solennes 82. Midőn a Serédyek kihaltával Makovicza és Besztercze új birtokosok kezére kerül, ezek nem nevezik magukat amaz uradalmak l. b.-inak, mi eléggé mutatja, hogy e név nem volt a két uradalom birtokával önként velejáró, hanem különös fejedelmi adomány eredménye. — A dovecseri Chorón család „liber baro de Kabold (vagy: in Kobelsdorf)“ czimmel élt Wagner, Analecta IV. 111., miként a század elején a Weisspriacherek; e kaboldi baronatusnak német birodalmi báróság voltához annál kevésbbé fér kétség, minthogy Kabold vára (valamint számos szomszéd uradalmak) e korban tényleg nem is tartozott a magyar kormány s magyar hatóságok alá: v. ö. az 1608: VII., 1649: XXXIX. t.-cz. s végül az 1659: I. t.-cz. 14. pontját; Freie Herrschaftnak vétetett, akár valamelyik stájer, krajnai dominium. — Balassa Menyhért és fia István a „liber baro in Detrekő“ czimet viselték; utóbbi pl. 1569: Kovachich, Script. minores II. 225. Nagy Iván — Lohoczkyra hivatkozva — azt állítja, hogy Menyhért 1561-ben bárósíttatott i. h. I. 122. Hogy csakugyan ekkor kaphatta német birodalmi (detrekői) báró méltóságát, valószínűvé teszi az, hogy Ferdinánd ez időtájt ígérte meg neki, „hogy a Fugger családnál levő Detrekő várát visszaváltja számára“ u. o. — Báthory György 1569-ben „liber dominus in Kaysinna“ néven szerepel Kovachich, Script. minores II. 225. — A hős Pálffy Miklós (ki magyar báróságában testvéreivel együtt 1581-ben megerősíttetett), valamint a tőle leszármazók „l. b. in Vöröskő“, utóbb „l. b. in Vöröskő et Borostyánkő (vagy Stomfa)“ czimmel élnek l. Nagy Iván i. h. IX. 41—43.; Memy esztergomi bég 1589-ben így ír: „Az nagyságos Pálffy Miklósnak vöröskői szabad úrnak . . .“ Tört. Tár 1881. évf. 693. Pálffyra nézve kíváncs volt, (magyar bárósága mellett) birodalmi báróság megszerzése: tudjuk, tagja volt (miként utódjai is) az alsó-ausztriai s csehországi tartományrendeknek és erre való tekintettel méltán vágyhatott oly császári kogynylvánítás után, mely őt czimben egyenlővé tette az osztrák és cseh urakkal. — Listius János és utódjai „l. b. in Köpesény“, „Freiherr zu Kittsee“ czimet viselnek l. Nagy Iván i. h. VII. 145., Wertner Mór: Die Grafen von St.-Georgen „Adler“ 1891. évkönyvében) 239.; — alkalmasint az uradalommal egyidejűleg nyerték. [A Nemzeti Zsebkönyv szerint (451. l.) Wesselényi Ferencz 1582-ben a „hadadi szabad báró“ czimét nyerte volna. Alighanem félreértés van a dologban. Az 1582-iki bárósítás emlékét t. i. a Wesselényi István erdélyi kormányzó részére a XVIII. sz. elején kelt királyi megerősítés őrizte meg. Valószínű, hogy Wesselényi Ferencz 1582-ben egyszerűen magyar báróságot (Magnificentia) nyert; csak a XVIII. sz. szbeli megerősítés mondja azt akkori kifejezőmód szerint liber báróságnak, éppúgy a mint pl. a XVIII. sz. elején már „liber baro de Csömör“, csömöri szabad báróknak nevezték a báró Zay cs. tagjait, kiknek őse

számmal voltak azok a liberi barones, kik nálunk honfiségra s királyaink bizalmából kiváló közszereplésre tettek szert. És ha ünnepélyes alkalommal a liber bárót így nevezték is, pl.: „David Ungnad liber baro in Sonneck“⁶⁵⁾ — rendesen, a *közbeszédben*, de még hivatalos használatban is legtöbbször egyszerűen „baro“ néven — pl.: „David Ungnad baro“⁶⁶⁾ — szerepelt. Ez a szólásmód, a német birodalmi báróknak (liberi barones) ily rövid jelölése adta, úgy hisszük — a ritkán alkalmazható *Magnificus* jelzővel meg nem elégedő magyar báróknak (*Magnifici*, *magnates* a szó szűkebb értelmében) az eszmét, hogy az előkelő rangjuk kifejezésére sokkal alkalmasabb, mert bármikor s mindenütt alkalmazható *baro* szót magát álló jelzőül családi nevükhöz csatolják⁶⁷⁾ — érintkezési pontul, közvetítő kapocs gyanánt szolgálván az, hogy a birodalmi báróknak is a „*Magnificus*“ jelző s megszólítás járt és akárhányszor megesett, hogy a liber bárót, a kit két ízben „*Magnificus baro*“-nak neveztek volt, harmadszor rövidség okából

pedig tudvalevőleg 1560-ban „Magyarországnak bárói közé“ avatott (pl. 1709. okt. 28. L. R. XXVIII. 216.)]. Megjegyezzük még, hogy e liberi barones mindannyian a mágánok sorában, *Magnificus* jelzővel szerepelnek, a nélkül, hogy e mágáni voltak s Nagyságos czimzetüknek (a Pálffyakat és Báthoryakat kivéve) egyéb alapját ismernők, mint éppen a „liber baro“ czimet — egy okkal több, hogy azt az elősorolt esetek mindegyikében német birodalmi báróságnak tekintsük.

⁶⁵⁾ V. ö. az 1593: XXIII. t.-cikket s a honfiusítási levelet L. R. V. 72.

⁶⁶⁾ Rudolf király az 1593-iki országgyűlés alkalmából „*Davidem Ungnad baronem*“ a rendek figyelmébe ajánlja Magy. Országgy. Eml. VII. 225. Hasonlóképpen „*Magnifici Ladislai Poppel baronis*“ ügyeiről szól egy másik leirat u. o. 400., — holott teljes neve: L. P. liber baro de Lobkovitz v. ö. 1572 (I): X. t.-cz.

⁶⁷⁾ Hogy a magyar bárói czim e fejlődésének csakugyan ez a nyitja, érdekesen megvilágítja az a tény, hogy szemmel láthatólag ugyanezek az okok s körülmények hozták létre a „baro“ szó egyéni használatának azt az egyetlen egy 1670 előtti esetét, melyről tudomásom van. Egy 1587-ben Forgách Imre költségén Wittenbergben megjelent könyv czimlapján olvassuk: „*sumptibus illustris et generosi domini Emerici Forgách baronis a Ghymes equitis aurati comitis a Trinchin etc.*“ I. Thallóczy Lajos cikkét: Heraklides moldvai vajda és Zay Ferencz összeköttetései Tört. Tár. 1890. évf. 209. Az előkelő rang kifejezésre juttatásának vágya s a német bárók példája itt — Németország szívében — egy elszigetelt egyes esetben korán kifejllesztették ugyanazt, a mit Magyarországon utóbb, lassan s nagyban.

egyszerűen „Magnificus“-nak mondták. A XVII. sz. második felében így *egyéni jelzővé* lesz az, a mi azelőtt csakis gyűjtő-név volt s ezóta szerepel *maga a baro (baronissa) szó, mint családí, örökös cím.*⁶⁸⁾ S midőn ily módon a rendes megjelölés szempontjából elmosódott s megszűnt a német birodalmi liberi barones és a magyar bárók között való különbség, az *egyik* csoportnak, a német báróknak, hosszabb, teljes megjelölését, a „liber baro“-t önkéntelenül átvitték s alkalmazták a *másik* csoportra, a magyar bárókra is. 1670 körül tehát liberi barones-nek kezdik magukat nevezni s kezdenek neveztetni azok, kiknek őseit egyszerűen „in numerum baronum regni Hungariae“ emelt volt a király.⁶⁹⁾ E szólásmód először a közbeszédben mutatkozott, majd átszivárgott a hivatalos stilusba, mely a megszokás hatalmának nem tud sokáig ellentállni, sőt kihatott a magyar kancellária gyakorlatára és nemsokára jelentkezett az ezentúl kibocsátott bárósági diplomák szövegében magában is. Midőn a magyar bárók általánosan „liberi barones“ néven szerepelnek, a kancellária fogalmazói annak mondják őket a magyar bárói rangot megadó levelekben is, és így történt, hogy a XVII. sz. végén egyszerre egy új szóval — corollariumában, látjuk, a bárói czim lényegét s mivoltát megváltoztató toldalékkal — találkozunk s a bárói diplomák lényeges passusa ezt az alakot ölti: „... in numerum, ordinem et consortium regni Hungariae partiumque eidem annexarum... *liberorum* baronum seu magnatum rubra cera in literarum suarum obsigillatione utentium recipiendum duxi-

⁶⁸⁾ Megfelelőleg az új gyakorlat indokainak, 1680 óta kivált magánokiratokban, levelekben, feljegyzésekben alig van példa rá, hogy a baro, báró szó ki *nem* tétetett volna. Ily következetes egyéni használatával a báró szónak találkozunk pl. 1683-ban, a Thököly Imre pártjára állott főuraknak és nemeseknek Esterházy Pál nádor által készített jegyzékében Thaly Kálmánnál: Az 1683-iki táborozás története XI. függelék; II. Rákóczy Ferencz kancelláriájának formulás könyvében: Liber stytorum cancellariae senatorio-ducalis M. Nemz. Muz. kézirat. Fol. Lat. 1883. Magyar nyelvű iratokban is sűrűn fordul elő már a XVII. sz. végén pl. 1690: „báró Tulok Ferencz uram“ Turul 1893. évf. 37. (a Nyelvtörténeti Szótár említette 1733-iki adat tehát korántsem a legrégibb.)

⁶⁹⁾ Nevezetesen törvényekben (1715 óta) s egyéb királyi megdiktatorialis kiadványokban szinte kivétel nélkül a teljesebb „liber baro“ alakkal találkozunk.

mus... uti iuribus, quibus ceteri... regni Hungariae *liberi* barones utuntur.“

E fejlődésnek hű tükrét nyújtják a Királyi Könyvek 1674. nov. 8. kelt oklevélben találkozunk legelőször kétségtelenül magyar bárónak neve mellett a „baro“ jelzővel: „baronis Petri Kürthy, ... baro Kürthy“. ⁷⁰⁾ 1675. máj. 4.-iki okmányban jelentkezik először kétségtelenül magyar bárónak neve mellett a teljes „liber baro“, felváltva a rövidebb „baro“ alakkal: „Andreae Forgách liberi baroni de Ghymes.“ ⁷¹⁾ És 1682. jun. 27.-ikéről van keltezve az első magyar bárósági diploma, mely „in societatem regni Hungariae liberorum baronum“ iktatja az újonan bárósított egyént s utódjait: gruebi Wiechter Andrásé. ⁷²⁾ Még vagy két évtizedig ingadozik a gyakorlat; a bárósági levelek hol „barones“, hol „liberi barones“ névvel jelölik a magyar bárói rendet; de a régi formájú diplomák egyre gyérülnek; az utolsó e fajta — Ebergényi Lászlóé — 1700. decz. 5-én kelt. ⁷³⁾

A közbeszéd hozta létre ezt a szólásmódot és vitte be a kancellária gyakorlatába, a mely állandósította s szentesítette. Ezóta tehát nemcsak tényleg, *jog szerint* is, azaz a kiváltságot adó fejedelem akaratából „*liber baro*“ a magyar bárói cím. A kancelláriának ez az újabb gyakorlata kétség-

⁷⁰⁾ L. R. XV. 625.

⁷¹⁾ L. R. XV. 789. Ha a jeszeniezi és budetini Szunyoghok egyedül magyar bárók voltak (1588. aug. 28-án kelt bárói levelük L. R. IV. 536.) s német birodalmi báróságot nem szereztek (mit azonban valószínűvé tesz Wagner, *Analecta* IV. 145.), úgy egy 1669. okt. 27.-iki adatot kell a „baro“ meg a „liber baro“ illetén egyéni jellegű használatának első esetét tekintenünk. Szunyogh Gyula bárónak e napon kelt grófi levele fején ezt olvassuk: „Creatio in comitem *baronis* Julii a Szunyogh“; az oklevél salutatója meg így kezdődik: „Tibi... Magnifico Julio Szunyogh, *libero baroni* de Jeszenicze et in Budetin...“ L. R. XIV. 462.

⁷²⁾ L. R. XVII. 284.

⁷³⁾ L. R. XXV. 387. — A fenti adatokat olyképpen állapítottam meg, hogy egybevettem az 1660 és 1715 között kibocsátott összes bárói diplomák szövegét és az ezen korszak királyi könyveiben található egyéb oklevelek mindazon helyeit, hol báró rangú egyén említettik. Lehetetlen ez alkalommal meg nem emlékezni arról, a kinek segítségével e munka nem másfél hónapot, hanem legalább is egy évet vett volna igénybe: értem néhai Jaszvitsy Ferencz Jánost, a királyi kancelláriának a múlt század derekán „registratorát és taxatorát,“ a ki a Királyi Könyvek első 40 kötetéhez megbecsülhetetlen, pontos registert készített.

telenül következetlenség volt, téves s hibás gyakorlat, de e tévedésért nem tehetjük pusztán a magyar királyi kancellária fogalmazóit felelőssé.⁷⁴⁾ A köznapi beszéd fogalomzavarából és szócsereiből indult ki s hatolt be mindinkább az élet magasabb köreibe, a hivatalos stílusba, a jogba. Szakasztott olyan módon keletkezett s szilárdult meg — hasonlóan a nagyközönség szavajárásából indulván ki s a megszokottság révén idővel tért hódítván a diplomatikai praxisban s végül a törvénykönyvekben — az a téves szóhasználat, mely utóbb elhatározóvá lőn a magyar közjog egyik legfontosabb kérdésének megoldására, a társországok területi viszonyainak rendezésére.⁷⁵⁾

Felvethetjük a kérdést: minő jelentősége van a bárói cím e változásának, mennyiben módosította a báró fogalmát? A magyar bárói cím történeti fejlődésében — mint láttuk — a barones ex officio köréhez kapcsolódott s minthogy „barones“ voltak az ország s az udvar legelső tisztviselői, a címnek némi közjogi színezetét nem is lehetett tagadni, a meddig a bárói címmel felruházottak egyszerűen „barones“ névvel jelentkeztek. E közjogi jellegét a magyar bárói címnek új alakja nem őrizte meg; a liber baro jelölés inkább — hogy

⁷⁴⁾ Hiszen az 1680—1700 években kiadott bárói diplomák tanubizonytságot tesznek arról, mennyire megzavarta a kancellária embereit „Magyarország báróinak, azaz mágnásainak“, a Nagyságosoknak szabad bárókká átalakulása. A magyar bárósági levélnek egy század óta végleg megállapodott szabatos stereotyp formája mintegy széthull és a legkülönbözőbb, egyre változó, néha absurd formulák alkalmaztatnak; főképen abban mutatkozik zavar, hogy összevegyítik, egynek tekintik a magyar liber bárókat a német birodalmi igazi freiherrrekkal, minek következménye egyfelől, hogy gyakran az ujonnan creált magyar liber bárót különös új praedicatumokkal ruházzák fel — a régi nemesi előnév meghagyásával (pl. L. R. XVIII. 8., XXVII. 132.), másfelől, hogy akárhány bárósági levél „in coetum ... Sacri Romani Imperii, regnorumque et dominiorum nostrorum hereditariorum, in specie regni nostri Hungariae partiumque eidem annexarum liberorum baronum et magnatum“ emeli a bárósítandót (pl. 1682: L. R. XVII. 161., 323., 1684: L. R. XVIII. 132., 1687: u. o. 495., 1688: L. R. XIX. 152.); a címerre vonatkozó, valamint a bárók jogait elősoroló részben is akadunk ez időtájt sok idegen — a német birodalmi praxisból eredő — elemre (pl. L. R. XXII. 108.). Csak a század utolsó éveiben jut a régi stereotyp szerkezet új, végleges uralomra, bővülve azonban minden egyes helyütt a „liber“ szóval.

⁷⁵⁾ Lásd a közjogi kézikönyveket.

úgy mondjuk — feudális színezetű volt. Ők a liberi barones, a szabad bárók, szabad urak, a szabadok, kiket — ezt látszott hirdetni czimük, — nem valamely közkötelék, hanem személyes hűségük csatol az uralkodóhoz. De a magyar bárói czim — alapjában a régi maradván — ebben az új alakjában sem kapcsolódott a földbirtokokhoz, a magyar, azaz a XVII. század vége óta a magyar király osztogatta „liber baro“ mellé nem tétetett soha egy-egy birtok, uradalom neve.⁷⁶⁾ És ezért a magyar bárói czim továbbra is megőrizte a német „freiherr, liber baro“-val szemben sajátos jellegét.

A magyar nyelvű hivatalos stílus a közbeszéd példájára röviden s helyesen „baro“-nak fordította a „liber baro“-t s így adományoztatik az mai nap.

III. FEJEZET.

A hercegi czim.

A magyar nyelv az egy „herceg“ szóval fejezi ki azt a két fogalmat, azt a kétféle állapotot, állást, rangot, melyeknek jelölésére úgy a latinnak, mint a németnek két-két külön szava van: a „dux, Herzog“, és a „princeps, Fürst“. Mind a kettő szerepelt Magyarországon. Foglalkozni fogunk tehát mindkettő szereplésével. Az eredmény, melyre jutunk, tulajdonképpen tárgyunk, a magyar örökös főrendiség külső ki-fejezőinek ismertetése szempontjából ugyan részben negatív: tudniillik az, hogy habár a hercegi czim szolgálhat is, szolgál is Magyarországon örökös főrendi czimül, magyar hercegi czim valójában nem létezik.

Ősi multú, a magyar állam kezdeteinek korába visszanyúló a *dux*. Ez a név, melylyel krónikáink Magyarországnak a királyság megalapítása előtti fejedelmeit jelölik s a mely magyarul alkalmasint vezérnek hangzott eredetileg, a királyság felállításával a királyi család tagjainak lett a czimévé s

⁷⁶⁾ Megtörtént ugyan akárhányszor, hogy a „liber baro“ szavakat közvetlenül az előnév elé tették, pl. „Francisco Ladislao Mednyánszky libero baroni de Medgyes“ 1701: L. R. XXV. 447.; közönségesen azonban (s helyesen) a családi névvel kapcsoltatott egybe, így: „Francisco Ladislao libero barone Mednyánszky electo Catariensis“ 1715-iki végz. concl. 4. §.

magyarúl csakhamar a németektől kölcsönvett szóval hercegeknek mondatott. Szt. István fiától, Imrétől¹⁾ kezdve a szerencsétlen Lajosig,²⁾ II. Ulászló fiáig, az Árpádház ivadékainak, majd a mindenkori dynastia sarjainak dux, illetve a leányoknak ducissa a nevük.³⁾ És ennek a régi gyakorlatnak szerencsés s helyes felelevenítése, hogy újabban a közbeszéd, de mind határozottabban a hivatalos használat is királyi hercegeknek és hercegasszonyoknak nevezi ő Felsőége uralkodó házának tagjait, az ausztriai főhercegeket s főhercegnőket, kifejezésre juttatva a dynastiának egyszersmind magyar királyi család voltát.

Az Árpádok alatt már a XI. sz. derekán szokásba jött s idővel kötelező szokásjoggá fejlődött, hogy a királyi család egyes tagjai, a király öccse, fia az ország egy-egy részét nyerték mintegy ellátásul, mely területnek a király nevében s hatósága alatt, de széles hatalmi körrel kormányzóik voltak s melynek jövedelmei leginkább őket illették.⁴⁾ Az ily kormányzati területet hercegi (dux) előjárója után ducatusnak, hercegségnek mondták s a herceget magát — kétségtelenül a német példa hatása alatt — az illető terület hercegének. Kivált Szlavóniának volt szinte állandóan duxa: így a későbbi Imre király, majd öccse Endre, utóbb Béla ifjabb király (1222—1224.), a kit öccse Kálmán követett e méltóságban, majd IV. Béla ifjabbik fia Béla, azután Endre a szlavón herceg s a század utolsó tizedeiben III. Endre anyja ducissa totius Sclavoniae.⁵⁾ Egyéb politikailag vagy földrajzilag külön egységet képező vidékek élén is áll olykor egy-egy királyi herceg. Pl. III. Béla fia, Endre nemcsak Szlavónia, hanem egyúttal Dalmatia, Croatia, Rama és Culmia hercegének írja magát,⁶⁾ kisebbik fia Kálmán halicsi herceg, s István

¹⁾ A neki szentelt napot mindig ekképp jelölik: „in festo sancti Emerici ducis.“ Így már Szt. László I. törvénykönyve 38. feje.

²⁾ Pl. „Illustrissimus princeps dominus Ludovicus dux“ 1508: Vest. 456.

³⁾ E tény sokkal ismeretesebb, semhogy a példák halmazával kellene támogatnunk. A királyi család nő tagjainak ducissa elnevezésére lásd: „Anna ducissa soror nostra carissima“ (István ifjabb király hugáról) 1266: Árpádk. Új Okmt. III. 138.

⁴⁾ V. ö. Kosutány i. h. 121. s. kk.

⁵⁾ Thallóczy i. h. 80.

⁶⁾ U. o.

ifjabb király egyszersmind dux Transylvanus⁷⁾; özvegye, Erzsébet Boszniát és Macsót birja hercegi czimmel.⁸⁾ S ennek az Árpádok korabeli példának (ugyan inkább csak külsőleges) követésével találkozunk a vegyes házakbeli királyok alatt is: Nagy Lajos öcse, István herceg néha az ország két megyéjéről nevezi magát: szepesi és sárosi hercegnek,⁹⁾ néha a dux Transylvanus¹⁰⁾ s végül a dux Slavoniae czimmel¹¹⁾ él; Istvánnak korán elhunyt kis fia, János, hasonlóképpen egész Szlavónia, Dalmát- és Horvátország hercegének iratik.¹²⁾ Mátyás király természetes fiát, Corvin Jánost Liptó megyéről, melynek főispánságát reá bizta,¹³⁾ liptói herceggé avatta,¹⁴⁾ kétségtelenül azzal a szándékkal, hogy e kifejezett intézkedése által fiának, mint királyi vérből származónak veleszületett dux czimét világosan documentálja és a törvénytelen eredetbe netalán kapaszkodó rosszakarat s kétkedés ellen szilárdul biztosítsa. Az Árpádkori ducatus intézményének teljes s közjogilag szabatosan meghatározott formában való felélesztését tervezte az 1490-iki hires farkashidai egyezség. Elhatároztatott, hogy Corvin János Szlavonországot s a szlapon hercegséget nyeri annak „mintegy örökös uraképpen“ élete fogytáig; ő nevezheti majd ki az albánokat és egyéb tiszteket s a Szlavónia határain belül a koronára háramlott jószágokat ötven jobbágytelek erejéig ő adományozhatja el újól, mihez a király tartozand beleegyezését megadni; ő pedig köteles Szlavónia lakosságát jogaiban és állapotában megtartani, a magyar királyhoz hív maradni, parancsainak engedelmeskedni

⁷⁾ Lásd pl. Fejér IV/3. 430., V/1. 103.

⁸⁾ Kosutány i. h. 120.

⁹⁾ 1349: „dux Hungariae ac dominus terrae Scepusiensis ac de Sáros“ Kat. IX. 587.; 1352: „dux terrae Scepusiensis et de Sáros“ u. o. X. 66., Anjouk Okmt. V. 548.

¹⁰⁾ 1351: Fejér IX/2. 47., Kat. X. 17.

¹¹⁾ 1353: „totius Slavoniae, Croatiae et Dalmatiae dux“ u. o. 70. Özvegye, Margit, 1355-ben ducissa Slavoniae Fejér IX/2. 416., 417.

¹²⁾ „... principem dominum Joannem ducem totius Slavoniae, Croatiae et Dalmatiae, domini (quondam) Stephani ducis filium“ 1355: Kat. X. 108.

¹³⁾ Bél M.: Not. Hungariae novae II. 551. És I. Schwartner: Introductio in artem diplomaticam 246.

¹⁴⁾ Schönher: Corvin János 21. Az erről — valamint a hunyadi grófság adományozásáról — szóló kiváltságlevél nem maradt reánk.

és az országtól meg a szent koronától soha el nem szakadhat.¹⁵⁾ Az egyezségnek ez a része sem valósult teljesen. Corvin János ugyan felvette a lipthói (s troppai) herceg czime mellé az „Isten kegyelméből“ származtatott szlapon hercegi címet, el is foglalta Szlavonia kormányzói székét, de a szándékolt rendkívüli hatalmat, mely az ő szlavóniai hercegségét a magyar király fenhatósága alatt álló külön fejedelemséggé emelte volna — szinte oly önállóvá, mint a milyen függetlenek voltak pl. a német hercegségek a császártól —, nem tudta megszerezni, egyrészt az állam egységét féltő s különben is féltékeny királynak s a magyar uraknak, másrészt a közvetlenül a király s a szent korona alá tartozásukhoz ragaszkodó szlaponok¹⁶⁾ ellenkezése s áskálódásai miatt. Nemsokára le is mondott a fejedelemségről, a dux Sclavoniae-nek csupán címét tartván meg.¹⁷⁾ Szakasztott ilyen terv, mely azonban a valósuláshoz még ilyen szerény stádiumába sem juthatott, merült fel egy félszázaddal utóbb: 1538-ban. A nagyvárad békekötés alkalmával megállapodás történt, hogy ha János királynak fia születnék, az a Zápolyák összes családi birtokait, uradalmait nyerje örökségül, mely patrimoniumot Károly császár szepesi hercegséggé tartozik emelni, befoglaltatván abba Szepesmegye s az a fölött való joghatóság is.¹⁸⁾ Tudvalevőleg a nagyvárad béke dugába dőlt; nem fogantatosított, a mondott kikötés sem,¹⁹⁾ mely Magyarországnak tekintélyes darabját, s nem is csak egy egyénnek magánbirtokait, hanem egész törvényhatóságot: a magyar korona számos tagjai alkotta közönséget s annak területét, kivette volna a király közvetlen fenhatósága alól hűbéri, örökös fejedelemség, hercegség gyanánt.

¹⁵⁾ Dl. 19658. Közölte t. k. Kovachich Suppl. II. 270. s. kk.

¹⁶⁾ „Non vogliono per niente essere a un signore ni uno salva alla Santa Corona“ írják a Budán tartózkodó olasz ügynökök kormányaiknak. Dipl. Eml. Mátyás kor. IV. 292.

¹⁷⁾ Schönherr i. h. 190. s. kk.

¹⁸⁾ „Totum patrimonium Sacrae regiae Maiestatis . . . in filium suae Maiestatis devolvi . . . debeant. Cui quidem patrimonio Caesarea Maiestas novum ducatum sub titulo Scepusiensi cum iurisdictione comitatus Scepusiensis pro filio suae Maiestatis erigere instituereque debet ac tenebitur.“ Wagner: *Analecta Scepusii* III. 220.

¹⁹⁾ Izabella királyné ismételten sürgette a Szepességnek hercegi címmel felruházását u. o. 222.

Mellőzvéen már most ezt az utolsó esetet, a mely valóssággá úgy sem vált, nyilvánvaló, hogy az eddig felhozottakban a „dux” nem jelentkezik annak, a mit örökös főrendi czimnek nevezni szoktunk: egyfelől a királyi család körén belül maradt, másfelől, a mikor az ország egy-egy vidékéről vette jelzőjét, egyszersmind közjogi hivatalt jelentett, még pedig személyhez kötött, át nem öröklődő tisztet.²⁰⁾ A honlakosok zömétől megkülönböztető magánjellegű, családi, örökös czimmé a „dux” csak úgy válhatott, ha az uralkodó ház körén kívül valamely magánjogi alapon birt, azaz a magánjog szabályai szerint s tehát egyszersmind a családi névvel együtt átöröklődő obiectumhoz — természetszerűleg a magánbirtok, illetve a magánuralmi terület látszhatott erre főleg alkalmasnak — kapcsoltatik.

Ily irányú fejlődésnek csakugyan találkozunk kezdeteivel a egyes házakbeli királyok korában. Kiindulásul szolgálhattott, hogy néha már az Árpádok alatt kormányozták volt a királyi családhoz közel álló, bár nem királyi származású egyének valamely rendszerint dux alatt állott területet ugyanazzal a dux T. czimmel: pl. III. Endre alatt a királynak anyai ágon nagybátyja, Morosini Albert volt „dux totius Sclavoniae.”²¹⁾ Ez az előzmény is, de még inkább a német s olasz hercegségek példája, továbbá grófságok s szabad dominiumok hercegségekké emelésének a német birodalomban fenálló szokása²²⁾ indíthatta királyainkat arra, hogy magánuralmi területek birtokosait a területről vett hercegi, dux czimmel ruházzák fel. És érdekes, hogy e fényes czim adományozása soha nem szólott igazán magyar embernek (tág államjogi értelmében véve a magyar szót), a magyar

²⁰⁾ Ha talán a flú történetesen ugyanazt a hercegséget viselte is, mint apja, majd bátyja. — A mondottak Corvin János szlavoniai hercegségéről is állanak (melynél leginkább mosódik el a ducatus közjogi, hivatalszerű jellege); mert egyedül „vita sibi comite deputatur” Suppl. II. 273.

²¹⁾ 1300: Blagay Oklt. 69. — Andechsi Dachau Konrád, meráni herceg, a ki 1154 óta, valamint utódja 1195-ig gyakran fordul elő Croatiae Dalmatiaeque dux vagy egyszerűen dux Dalmatiae néven (Ficker: Vom Reichsfürstenstande I. 74.), ezt a merő igényczimet nem a magyar királytól, hanem I. Frigyes császártól nyerte l. Thallóczy i. h. 32—34.

²²⁾ Ficker i. h. 103., 118. s kk.

király közvetlen alattvalójának, mindig a magyar korona valamely hűbéresének. Az első ily eset I. Lajos korából való. 1369 körül László havasalföldi vajdának Fogaras „tartományt“ adván, hercegi czímet csatol hozzá s ezóta a havasalföldi vajdák Mátyás koráig szinte állandóan „Isten s a magyar király kegyelméből fogarasi hercegnek“ avagy „dux novae plantationis terrae Fogaras“²³⁾ néven nevezik magukat s neveztetnek; László után Dán, majd Mirese vajda,²⁴⁾ s végül Drakul.²⁵⁾ Zsigmond király 1408-ban Hervoját, a hatalmas bosnyák bánt, a „dux Spalati,“ spalatói herceg czímével tünteti ki;²⁶⁾ de már öt évvel utóbb megfosztja őt attól hűtlensége s árulásai miatt, a „hercegi méltóság czímét Spalato városától eltávolítván s egyszersmindenkorra eltörülvé.“²⁷⁾ Talán szintén Zsigmondtól, avagy Zsigmond vejétől s utódjától nyerhette hercegi czímét az északkeleti Magyarországon letelepedett rutének vezére, Kende, kit „nagyságos munkácsi herceg s beregi főispán“ néven látunk szerepelni 1448-ban.²⁸⁾ Maradandó léte e czímek egyikének sem volt; és nem tudunk több esetet, hogy a magyar király valakit magyarországi birtokáról nevezett volna ki herceggé.²⁹⁾³⁰⁾ A megindult

²³⁾ Pl. 1372: Kat. X. 540.

²⁴⁾ Pl. 1395: Fejér X/2. 270.

²⁵⁾ Pesty i. h. II. 63—64; Szádeczky, Fogaras vára történeti emlékei 8. s kk.

²⁶⁾ „... Civitatem nostram Spalatensem ipsi Hervoyae ducalis dignitatis titulo eiusdem civitatis magistratu insigniendo...“ mondja Zsigmond Hervoja elleni ítéletlevelében. Kat. XII. 155. László nápolyi király mint Magyarország királya már 1403-ban ruházta volt fel Hervoját Spalato, Lessina, Curzola stb. hercegi czímével. L. köv. jegyz.

²⁷⁾ „Titulum ducalis dignitatis... ab eadem civitate Spalati removemus, delemus et sopimus“ u. o. 159. V. 6. Thallóczy értekezését Hervojának egy konstantinápolyi glagol miséskönyvben fennmaradt czimeréről („Arma domini Chervoe ducis Spalat.“) Turul 1892. évf. 1. s kk.

²⁸⁾ „Magnificus Kende dux de Munkács, comes de Bereg“ Csánki i. h. I. 428.

²⁹⁾ Nem magyar, hanem bosnyák hercegek a „dux Sancti Sabae“ czímmel élő boszniai főúri család, mely sűrűn szerepelt nálunk is és sokszoros összeköttetésben állott kivált a szlapon és horvát nagyokkal, — félig-meddig közéjük is tartozván. Balsa dux Sancti Sabae az 1492. márcz. 7. pozsonyi békét a kapcsolt részek urai sorában írja alá közvetlenül a grófok után. Firnhaber, Beiträge i. h. 513.

³⁰⁾ Kétségekivül önkényes — még pedig bárminemű alap híján levő — czímfelvételnek (mely hivatva volt a két család fényét a külföld előtt

fejlődés megakadt, abban maradt — megszűnt: a magyar hercezség intézménye nem fejlődött ki, nem létesült magyar hercegi czim a magyar király adományozása alá eső, a nemességnél előkelőbb rangot s főrendiséget adó jelzőként, a milyen a magyar grófi és bárói czim.

Találkozunk ugyan Mátyás és a Jagellók korában magyar úrral, ki családi nevéhez kapcsoltn, valóban örökös czimul viseli a dux nevet s legkorábbi fellépésétől kezdve haláláig éppen hercegi cziménél fogva Magyarország legelőkelőbb főúranak tekintetik (egyedül a király fia, János herceg előzi meg.)³¹⁾ Ujlaki Lőrincz herceg, vagy a mint oklevelekben rendszerint szerepel: dux Laurentius de Ujlak,³²⁾ Laurentius dux.³³⁾ Ujlakit csakugyan soká tartották igazi magyar hercegnek, a magyar király által creált, azaz birtokairól hercegi jelzővel különösen felruházott duxnak. Nem tudjuk pontosan megmondani, mely alapon s mely okból — az Ujlakival egykorú források erre semmi alapot nem szolgáltatnak — alkalmasint azért, mert a nevet adó Ujlak (Illok) a Szerémségben fekszik s az Ujlaki család ott birta ősi, törzsbirtokait, de tény, hogy már korán, alig egy századdal az Ujlakiak magvaszakadta után, megalakult az a hit, hogy Lőrincz herceg szerémi herceg volt, hogy szerémi uradalmait hercegi czimmal birta s hogy e hercegi czimmal Mátyás király ruházta fel őt, illetve a Szerémségben fekvő birtokainak egységbe foglalt összességét. Ujlaki Lőrincz szerémi hercegsége idővel szilárdul meggyökerezett a köztudatban és igen-igen sokan még ma is valónak tartják s szerémi hercegnek mondják Lőrinczet. Pedig ő nem volt az. A mikor az oklevelek hercegi czimét közelebről megjelölik, a mi különösen azokban az oklevelekben fordul elő, melyek tőle hivatalos minőségben keltek vagy

emelni) kell tekintenünk azt, hogy Grünenberg Konrád híres czimeres könyve az alsó-lindvai Bánffyakat és felső-lindvai Széchyeket limbachi és lindai herceg néven lépteti fel: (Herzog von Limpeich, von Linden). L. Stessel József: A soproni sisakczimer tulajdonosának kérdéséről. Turul. 1898. évf. 95.

³¹⁾ Az 1487-iki békekötés a „barones naturales“ sorában őt nevezi meg elsőnek Teleki XII. 375.; és v. ö. 1492: XXI. és 1498: XXII. t.-cz.

³²⁾ Pl. 1487: u. o.; 1505 (a híres rákosi végzés): Pray, Annales IV. 313.

³³⁾ Pl. 1525 hatvani: XXXVI. t.-cz.

hozzá hivatalos ügyben intéztettek : t. i. országbírói kiadványai-ban, a részére, mint országbíró részére szóló királyi paran-csokban, hiteles helyi jelentésekben, soha nem nevezik őt „Sirmii dux“-nak, mindig csak „Bosnae dux“ néven, *Bosznia herczegének*.³⁴⁾ És mi sem egyszerűbb s természetesebb, mint hogy Ujlaki Lőrinczet boszniai herczegnek nevezték. Apja, Ujlaki Miklós t. i. Bosznia királya volt — tudvalevőleg ezzel a fényes czimmel békitette volt ki Mátyás az elégedetlenkedő oligarchát; és a magyar ember, a ki vagy ötszáz éve megszokta, hogy a királyi család tagjait, hogy a király fiát duxnak, herczegnek mondja,³⁵⁾ ugyancsak „herczeg“ névvel illette Ujlaki Miklós királynak fiát is, még pedig minthogy apja boszniai király volt, a boszniai herczeg névvel. Ehhez, mit a beavatottak — nyomban látni fogjuk — már 1751-ben jól tudtak, kétség nem férhet. S ez, a királyi vérből való származás lévén alapja Ujlaki Lőrincz herczegi czimének, melyet tehát megszerzett már a születés pusztá tényével, világos egyszersmind, hogy herczegi czimét nem Mátyásnak közvetlen czimadományozása folytán birta. Szóval Ujlaki Lőrinczet nem a magyar király nevezte ki örökösen herczeggé, — annál kevésbbé magyarországi uradalmáról, a Szerémségről, herczeg-séggé emelvén azt. Ujlaki Lőrincz dux czimét magyar herczegi czimnek — a fentebb kifejtett, szabatos értelemben — tekin-tenünk nem lehet.

De bárha nem is volt az, mégis hozzákapcsolódott s nyomán fejlett ki egy másik herczegi czim, melyet joggal tekinthetünk amolyan magyar herczegi czimnek, sőt kell is annak tekintenünk. Ujlaki Lőrincz szerémi herczegségének a közvélekedésben általánosan elterjedt s elfogadott — bár tudjuk, teljesen alaptalan és téves — hite a XVII. század végén új „szerémi herczegséget“ hozott létre, „szerémi herczeg“ „dux Sirmii“ czimet, az utolsó magyar herczegi czimet és az egyetlen, melynek nemcsak emléke maradt reánk, hanem a herczegi diploma maga teljes szövegében. Midőn az 1683-ban megindult tizenhatévi „szabadságharc“ folyamán Alsó-Magyar-ország számos vidéke, t. k. a Dráva és Száva köze a törököktől

³⁴⁾ Pl. 1519: Kat. XIX. 161.; u. akkor Dl. 22152.; 1523: Blagay Oktl. 453.

³⁵⁾ Timon i. h. 425.

visszafoglaltatott, I. Lipót sietett derék s áldozatkész hiveit az újlágos királyi eladományozás alá jutott óriási birtokokból kielégíteni s jutalmazni. A legdúsabb adományt Odescalchi Livius (római szt. birodalmi) herczeg nyerte, kinek nagybátyja, XI. Ince pápa, hatalmasan előmozdította volt Bécs s a török hódoltságban levő Magyarország felszabadítását és a ki maga 336,000 frtnyi kölesönnel támogatta volt a királyt. Neki adja tehát — miután őt honfiúvá fogadta s Odescalchi képviselő útján le is tette az esküt — „a koronára visszaszállott hajdani szerémi herczegség területét, a mely herczegséget néhai Ujlaki Lőrincz herczeg Miklós bosnyák király fia Mátyás király adományából birta volt s melynek területe Mátyás által királyi tekintélyénél fogva ruháztatott fel azzal a névvel s czimmel...: az egész és teljes szerémi herczegséget minden jövedelmeivel stb. együtt“ néhány strategiai okokból visszatartott helységnek kivételével s a nagyobb királyi haszonvételek stb. fentartásával; reá ruházza továbbá Szerémmegye örökös főispánságát s egyszersmind „neki és összes leszármazóinak a szerémi herczeg (dux Sirmiensis) czimét, tisztét és rangját adja a „Celsissimus“ vagy „Celsitudo ducalis“ (főmagasságú) czimzettel s mindazokkal a kiváltságokkal, méltóságokkal, elsőségekkel, mentességekkel, mik megilletik a többi *herczegeket s tartományurakat* (duces donimi provinciarum) Magyarország határain belül s kívül, a törvényszéken vagy országgyűlésen s azon kívül.“ Azonban a diploma nem elégszik meg a szerémi herczeg czimével együtt járó külön jogok ily általános felsorolásával. Jól tudták Lipót kanczellariájában, hogy amaz utalás, bármily szépen hangzik, valójában semmit, de semmit nem mond, „egyéb tartományuraságot élvező herczegek“ Magyarországon nem létezvén és így azoknak különjogai sem fejlődvn ki. Szükségesnek tartották ezért egynehány különjog részletes megnevezését, jobban mondva: componálását. Mit tehettek egyebet, — a birodalmi kanczellária kibocsátotta herczegi levelekben³⁶⁾ felsorolt kiváltságok közül: a római szt. birodalmi herczegek jogköréből vettek át egynehányat és ezeket állították oda a magyar herczegek jogaiként. A

³⁶⁾ V. ö. p. o. Esterházy Pál nádornak 1687. decz. 7. kelt római szt. b. herczegségéről szóló levelet N. R. A. 181. fasc. n.º. 2., különösen annak 36., 39., 42. és 43. lapjait.

diploma felruházza tehát az újonnan nevezett szerémi herceget s utódjait a közjegyzők kinevezésének, medicinae, iuris és philosophiae doctorok avatásának, fattyú gyermekek törvényesítésének jogával, végül gyám és gondnok kirendelési joggal — hozzátevéen azonban mindegyiknél: „Magyarország törvényeinek s szokásának épségben maradásával,“ „a magyar törvénynek sérelme nélkül.“³⁷⁾ Ez a záradék (melyre különben nem is volt szükség mert hazánkban a közönséges joggal ellenkező kiváltságok ipso iure semmisék)³⁸⁾ halomra dönti a megadott jogokat mind: lehetetlenné teszi azok gyakorlását; mert e jogok mindegyike — a mennyiben nem egyáltalán ismeretlen — homlokegyenest ellentétben áll Magyarország „bevett jó“ szokásjogával. Vagyis a magyar hercegek külön jogai — nem léteznek.

Bármily valótlan feltevésből indult is ki az 1697-iki diploma és bármennyire szerencsétlen alkotás is annak a hercegi rang külön jogállását tüzetesen felépíteni szándékozó része, mégsem lehet tagadnunk a czimadomány érvényes létrejöttét, s a „dux Sirmiensis“ czimnek magyar hercegi s egyszersmind örökös főrendi czim voltát: erre irányult volt a magyar király akarata „certa scientia, animo deliberato,“ s ez a királyi akarat törvénytiszta formában nyert kifejezést. Azonban a szerémi hercezség, illetve a „dux Sirmii,“ „dux Sirmiensis“ czime nem állott fenn soká: az adományos Odescalchi Livius nemsokára meghalt fiutód hátrahagyása nélkül s vele elenyészett a szerémi herceg czime is. Örökbefogadta volt ugyan nővére fiát, Erba Boldizsár örgrófot, de ez az örökbefogadás nem történt a szabályok szerint — 1750-ben azt olvassuk, hogy a kanczellária amaz adoptio ügyében annak idején semmit nem végzett,³⁹⁾ — úgy látszik csak a vagyoni jogokra vonatkozott: 1714-ben csakugyan be is vezet-

³⁷⁾ 1697. aug. 21. kelt oklevél L. R. XXIV. 512. A függelékben közöljük lényeges részeit.

³⁸⁾ H. K. II. r. 11. cz.

³⁹⁾ „Qui princeps senior Livius Odescalchi defecit, verum . . . principem Balthasarem O. suum heredem adoptavit, quae adoptionales per expeditionem Cancellariae huius non emanarunt.“ A m. kir. udv. kanczelláriának jelentése 1750. decz. 7. Orsz. kancz. ltár Orig. Refer. 1750—162.

tetett nagybátyja szerémségi javaiba,⁴⁰⁾ egyébire nem: látjuk is még ugyanabban az évben nagybátyjának nevével s római szt. birodalmi herczegséggel ruháztatik fel,⁴¹⁾ mire igazi, hatályos fiúvá fogadásnál szükség nem lett volna. Nem örökölte a szerémi herczeg czimét sem és utóbb sem nyerte azt külön királyi adomány révén. Fia, ifjabb Odescalchi Livius herczeg, 1751-ben új adományt kért szerémi birtokaira, egyúttal azoknak „szerémi herczegség“ névvel felruházását s tehát a maga s utódjai részére a szerémi herczeg czimének megadását a „Celsitudo ducalis“ czimzettel s a herczegi méltósághoz kötött egyéb kiváltságokkal együtt, melyeket az 1697-iki kiváltságlevél adott volt meg az öregebbik Odescalchinak. Az udvari kamara pártolólág terjesztette fel a kérelmet, utalván arra, hogy a szerémségi uradalmat régóta nevezik herczegségnek (ducatus), így közönségesen a kamara is, de különösen az 1697-iki diploma; „ő felsége kegyelmes elhatározásától függ, vajjon az adományozott jószágokat a kiállítandó adománylevélben „szerémi herczegség“ névvel akarja-e jelölni, vagy sem.“⁴²⁾ A kancellária ellenkező véleményen volt. 1751. ápr. 6. kelt pompás előterjesztésében, melyet Nádasdy Lipót gróf kancellár és Szvetits Jakab irtak alá, kifejti, hogy „sem a törvényekben, sem az ország történeteiben szerémi herczegség nyomaira akadni nem lehet és különben is valamely kerületnek herczegséggé emelése⁴³⁾ nem látszik tanácsosnak, mert fontos körülmény az, vajjon a fejedelmek legfőbb jogai lehetővé teszik-e s megtűrik-e ezt minden egyes esetben?“ Ezért javasolja a „ducatus Sirmii“ kifejezésnek az adománylevélből kihagyását s egyszerűen annak felemlítését, hogy az adományozott birtokok a szerémi kerületben fekszenek. Az 1697-iki oklevélnek terminológiája s tartalma: Odescalchi Liviusnak

⁴⁰⁾ „Sed idem princeps Balthasar Odescalchi post mortem deficientis Livii in possessionem bonorum Sirmiensem in anno 1714. immissus fuit,“ folytatja a fenti mondatot az idézett kancelláriai előterjesztés.

⁴¹⁾ „Princeps Balthasar Odescalchi in numerum S. R. I. principum cum praedicto Illustrissimi... in anno eodem 1714. receptus (est)“, olvasuk az id. kancz. előterjesztésben. Ez, valamint a nyomban ismertetendő 1751-iki referada teljesen megdönti a Nemzetségi Zsebkönyv azon állítását, hogy örökbefogadás által 1714-ben kelt legf. engedéllyel úgy a birodalmi herczeg, mint a szerémi herczeg czime szállott át a család Erba ágára (9. l.).

⁴²⁾ A kancellária alább idézendő véleményéből.

⁴³⁾ „Districtum quempiam in ducatum redigere,“ mondja a vélemény.

herceggé nevezése „szabályul és követendő példaul nem vehető, mert hamis feltevésből indul ki; mely hamis feltevés hihetőleg onnan eredt, hogy Ujlaki Lőrinczet szerémi hercegnek nevezték, holott nem azért neveztetett szerémi hercegnek, mert a szerémi kerületet birta, nem szerémi birtokairól nyerte e czimét, hanem születése s eredeténél fogva, mint Miklós, Bosznia királyának, fia tiszteltett hercegi czimmel.“ Ebből következik, hogy a kancellária annál kevésbbé javasolhatja a hercegi czim kifejezett adományozását. És azután külön foglalkozik a vélemény az 1697-iki oklevélben adományozott s a folyamodó által adományoztatni kért, fent említett kiváltságokkal s részletesen kimutatja, hogy e kiváltságok meg nem adhatók, mert egyrészt a magyar jogban teljesen ismeretlenek: t. i. a „doctorum creatio“, másrészt — a többi jog t. i. — vagy a nemesi szabadsággal, vagy a királyi felség jogaival: általában Magyarország törvényeivel ellenkezők.⁴⁴⁾ A királynő egészen a kancellária véleményét fogadta el⁴⁵⁾ s így a „szerémi herceg“ czime, az utolsó magyar hercegi czim többé nem is éledt fel.

A szerény szereplésű, ritka magyar dux czimen kívül szerepelt hazánkban, magyar uraknak — legalább fogalmilag — örökös, magánjogú jelzőjeként, idegen, külföldi „dux, herceg“ czim is — jóval gyakrabban s jellegzetesebb módon: még pedig részben a czim anyagi alapjával, a külföldi hercegség birtokával együtt, részben pusztá czimül. Az első csoportba tartoznak azok, kik egyik-másik sziléziai hercegség birtokát szerezték meg s tehát⁴⁶⁾ cseh hercegek, illetve a mennyiben Csehország a német birodalom része volt, egyszerűen birodalmi hercegek (duces S. R. I.) voltak. László oppelni és veluni herceg nyitja meg e sort, Nagy Lajosnak anyai ágon rokona és tanácsosa, a ki született ura volt a

⁴⁴⁾ Orsz. kancz. levéltár Orig. Refer. 1751—49. Az érdekes jelentésnek tárgyunkra nem tartozó részeit, pl. az örökös főispánságra vonatkozót, miről lásd Hajnik i. h. 80—81., mellőztük.

⁴⁵⁾ A királynő sajátkezűleg jegyezte rá a referada utolsó lapjára: „placet.“ Az 1751: XL. t.-cikkkben (1751. aug. 27.) csakugyan O. L. egyszerűen „Celsissimus S. R. I. princeps Livius de Odescalchi.“

⁴⁶⁾ A sziléziai hercegségek a XIII. sz. vége felé lépnek be Csehország hűbéri kötelékébe l. Ficker i. h. 218. és 41.

két sziléziai hercegségnek,⁴⁷⁾ származására lengyel ember; de sok esztendőn át Magyarország nádora lévén, magyarnak tekinthetjük. Számos sziléziai hercegséget birt apja életében s adományából Corvin János herceg;⁴⁸⁾ legfontosabb ezek közül a troppau hercegség; — a míg a hercegségről 1501-ben le nem mondott — czimei között mindig megtaláljuk a „dux Oppaviae“ czimét.⁴⁹⁾ Utóbb különösen az oppelni és ratibori hercegségek kerültek hazánkkal némi szorosabb összeköttetésbe: több erdélyi fejedelem volt a kettőnek hercege; pl. Báthori Zsigmond. A külföldi hercegség tényleges bírása által feltételezett s ezért bár elvileg állandó s örökletes, de valójában többé-kevésbé ideiglenes jellegű hercegi czimeknél nevezetesebbek s a czim örökletességét jobban kifejezők azok az esetek, midőn közvetlenül a külföldi dux czim adományoztatik az illető idegen uralkodó által örökösen egy-egy magyar családnak. Két ily esetet ismerünk: mindkettő római szt. birodalmi herceg czimének adományozása — s éppen az illetőknek magyarországi birtokai után. I. Miksa császár 1517-ben Perényi Imre nádort s utódjait a „testvéreinek, Ulászló és Lajos magyar királyoknak teljesített szolgálatok jutalmaképpen (r. szt. b.) siklósi hercegekké avatja, egyúttal a római szt. birodalom fejedelmeivé“, princepseivé;⁵⁰⁾

⁴⁷⁾ „Ladislaus Opoliensis dux titulo naturalis ducatus Opoliensis suppresso Russiae princeps denominabatur“, írja Dlugossus Kat. X. 646. „Dux Opuliae et Veluniensis“ néven szerepel magyarországi oklevelekben pl. 1367: u. o. 403., 1370: u. o. 451., 1371: u. o. 476., 1372: u. o. 549. stb.

⁴⁸⁾ Lásd a közte és Sforza Blanka milanói hercegnő között létrejött házassági szerződés okmányát. Dipl. Eml. Mátyás k. kor. III. 356. s. kk.

⁴⁹⁾ Lásd p. o. a farkashidai egyezséget Suppl. II. 270., az 1492-iki pozsonyi békét Firnhaber, Beiträge 511. s az 1500-iki végz. conclusióját 5. §. Lemondását illetőleg l. Schönherr i. h. 263.

⁵⁰⁾ „Emericum eiusque heredes et successores lumbis eius legitime natos et nascituros utriusque sexus nostrum ac S. I. ducem et principem ac duces et principes facimus . . . ac ducalis nominis, honoris insignibus et titulo Siklós insignimus . . . ex nunc Emericus eiusque posteritas ab universis et singulis . . . pro veris illustribus ducibus Siklós principibusque S. R. I. habeantur . . .“ 1517. szept. 20. Wagner i. h. II. 135—137. — Kovachich „Formulae solennes styli“ czimű művében tartalomjegyzékét közli egy a XVI. sz. derekáról keltezett magyar kancelláriai formulás könyvnek, mely akkortájt Batthyányi József gróf érsek könyvtárában őriztetett. A 39. számú oklevél tartalma: „Emericus de Perén palatinus

— köztudomású, hogy sem Perényi Imre, sem ivadékai e kettős hercegi névvel s méltósággal ismeretlen okból nem éltek, a Habsburg királyok alatt sem. A másik — hiresebb — eset a XVII. szból való: a Rákóczyaknak sárosi uradalmaikról, melyektől örökös grófi nevet is vettek, sárosi hercegekké (dux S. R. I. de Sáros) emelése.⁵¹⁾⁵²⁾

A „dux“-nak hazánkban való — úgy eredeti, mint idegen gyökerű — szereplésével végeztünk.

Örökös czimmé fejlődésnek legcsekélyebb kezdeteit sem tünteti fel a „herceg“-gel magyaríttatni szokott másik szónak, a „*princeps*“-nek magyarországi használata. Pedig e használat oly ősrégi, mint a „dux“ szóé és szinte oly természetű és vonatkozású, mint a „*princeps*“ szereplése a német birodalomban, mely e birodalom alkotmányának egyik legnevezetesebb intézményét és mellesleg messze kihatott örökös czimet volt létrehozandó.

A királyság első harmadfél századában „*principes*“ (mely szót, midőn régi hazai emlékeinkben fordul elő, egyedül a „fejedelem, előkelő“ kifejezésekkel lehet helyesen fordítanunk) rendes gyűjtőneve a nemzet legelőkelőbb elemeinek: a főpapoknak s királyi főtisztviselőknek⁵³⁾ — e szóhasználatnak régibb korba visszavitele, hogy pl. Anonymus „*principales personae*“, fejedelmi személyeknek mondja a vérszerződésben részes hét törzsfőt. Hovatovább azonban e gyűjtő név alatt közönségesen csak a világi országnagyokat értik⁵⁴⁾ és ekkor — a XIII. sz. második felében — a „*principes*“-t

regni Hungariae per Maximilianum regem et imperatorem creatur perpetuus dux Sárosiensis et S. R. I. princeps 1577. 27. Sept.“ Méltán csodálkozhatunk, hogy Kovachich nem vette észre ennek az oklevélnek kézzel fogható hamisított voltát. A Perényi családból Imre nevű nádor csak egy volt, a ki 1519-ben halt meg; 1577-ben Magyarországnak nádora egyáltalán nem volt, Nádasdy Tamás halálától (1562) 1608-ig nem töltetvén be ez a tisztség; Miksa király pedig már 1576-ban halt meg.

⁵¹⁾ Nagy Iván i. h. IX. 607., Wertner, M. nemzetségek I. 116.

⁵²⁾ A „dux Teanensis“, teanói herceg czimét viseli a Pálffy-család amaz ága, melyben jelenleg a pozsonyi gróf czime is örökös.

⁵³⁾ Pl. 1165: „consensu principum meorum, tam episcoporum, quam comitum“ Fejér II. 170., 1178: „principibus regni existentibus“ Tört. tár 1898. évf. 339., 1239: „coram domino rege et omnibus principibus“ u. o. IV/1. 151.

⁵⁴⁾ Pl. 1254: „requisito consilio praelatorum et principum nostri regni“ u. o. IV/2. 257.

csakhamar kiszorítja az újabb keletű „barones“. De azért találkozunk e kifejezéssel olykor a vegyes házakbeli királyok idejében is, kivált Mátyás alatt: leginkább diplomaciai érdekű, külföldre szóló oklevelekben, tehát tagadhatatlanul külföldi hatásra is visszavihetőleg: hol egybefoglalván a főpapokat és zászlós urakat, kik ekkor néha kifejezetten mint „egyházi és világi fejedelmek“ különböztetnek meg; hol csupán a világi országnagyokat jelölvé. ⁵⁵⁾ Sőt arra is van példa, hogy a király egy-egy különösen megnevezett főpapot vagy főtisztviselőt egyénileg „princeps“-ének mond. ⁵⁶⁾ És akadunk a „princeps, principes“-nek ezen primaer: az ország legelső embereit jelölő értelmén kívül egy másik, speciálisabb értelmére is, mely majdnem megközelíti a szónak a német birodalomban kifejtett szoros értelmét: jelenti t. i. azokat, kik az államterület egyes részeinek, az ország egyes kormányzati egységeinek élén állnak, a király akaratából s megbízásából, mint annak a vidéknek első emberei. Már igen korán jelentkezik a „princeps“-nek ez a másodlagos értelme, Kálmán alatt: ez az alapja a zobori apátság okleveleiben megnevezett Mercurius erdélyi vadja „*princeps* Ultrasilvanus“ jelölésének. ⁵⁷⁾ A „principes“ gyűjtőelnevezésnek ugyane szoros értelmére csak három század múltán bukkanunk újra. Valószínűleg ily értelemben alkalmaztatott azokban a XV. századi oklevelekben, melyek külön említik a barones regni és a főispánok előtt a „principes“-eket, ⁵⁸⁾ de szembetünőleg így használja a

⁵⁵⁾ Az előbbire példák: 1372: „maturo principum ecclesiasticorum et saeculariorum, comitum, baronum ac nobilium... ad hoc accedente consilio“ Kat. X. 520.; 1380: „Principes vero ecclesiastici sunt hi... Hi autem saeculares principes, comites et barones...“ u. o. 680.; 1456: „aversitis (igy) in praesentiam nostram principibus regni“ u. o. XIII. 1041. 1477. okt. 7.: „Nos cum episcopo [Varadiensi], Emerico gubernatore et Nicolao Bánfi praecipuis principibus regni.“ Dipl. Eml. Mátyás k. kor. II. 358. Utóbbira 1388: „ab universis... ecclesiarum praelatis et omnibus indistincte principibus, baronibus et nobilibus...“ Kat. XI. 235.

⁵⁶⁾ 1372: „Thomam archiepiscopum Strigoniensem principem et consiliarium nostrum“ u. o. X. 503.

⁵⁷⁾ Fejérfataky: Kálmán király oklevelei. Értek. a tört. tud. kör. XV. k. 5. sz. 44. l.

⁵⁸⁾ 1423: „...sub nostrae Maiestatis ac etiam praelatorum, principum et baronum praedictorum sigillorum testimonio“ Kat. XII. 406.; 1440: „...ambasciatores dominorum praelatorum, principum, comitum,

„principes“ kitételt az 1487-iki szt. pölteni békeokirat, mely „principes in Hungaria“ gyűjtő elnevezés alá foglalja a magyar korona hűbéres tartományainak fejedelmeit: a szerb despotát, az oláh vajdát, a boszniai bánt; továbbá az igazi bárók, a zászlós urak közül mindazokat, a kik területi előjárók: a dalmát-horvát-szlavon bánt, a macsói és szörényi bánt, a temesi és a pozsonyi főispánt; végül még a nándorfejérvári bánt és az ausztriai vajdát:⁵⁹⁾ szóval majdnem mindmegannyi⁶⁰⁾ és pusztán oly magyar országnagyot, a kik részben a magyar király hűbéreseiként, részben hivatalnokai gyanánt fejei, főnökei a magyar koronának részben hűbéri fenhatósága, részben közvetlen s teljes joghatósága alá tartozó vidékeknek.

Ismerjük végül egynehány esetét a „principes“ harmadik fajta használatának: önkényes, semmiféle biztos kritériumhoz nem kötött egyéni jelölésképpen való alkalmazása a szónak, melynek célja, hogy az uralkodókat s fejedelmeket megillető ezzel a kitétellel jellemezze az azzal megtisztelt egyénnek előkelő rangját, nagyságát. Így neveztetik Hunyadi János kormányzó több ízben „méltóságos fejedelemnek“ (illustis princeps), életében, hozzá intézett iratokban is nehányszor,⁶¹⁾ gyakrabban halála után, különösen fia, Mátyás király részéről.⁶²⁾ És ily jogi alap híján levő megtisztelő jelzőnél nem

---

baronum et procerum regni Hungariae“ u. o. XIII. 38.; 1463: „nomine ac vice... Matthiae regis, praelatorum, principum, baronum, comitum ac nobilium regni Hungariae“ u. o. XIV. 609.

⁵⁹⁾ „Isti autem nominatim se... obligare debeant... principes in Hungaria: dominus banus Dalmatiae, Croatiae et Sclavoniae, d. despotus Serviae, d. banus Bosnae, d. vayvoda Valachiae, d. vayvoda Austriae, d. banus Machoviensis, d. banus Nándorabensis, d. banus Zewriniensis, d. comes Temesiensis, d. comes Posoniensis...“ Teleki XII. 375.

⁶⁰⁾ Az igazi bárók sorába tartozó vidéki kormánytisztetek közül egyedül az erdélyi vajda és a székelyek ispánja nincsen megnevezve. Ennek nyitja, hogy 1487-ben az erdélyi vajda tiszttét Báthory István országbíró viselte, a kit az oklevél megelőzőleg említett volt a „barones ex officio in Hungaria“ sorában: „comes curiae regiae.“

⁶¹⁾ Pl. 1451: „...per illustrissimum principem dominum Johannem de Hunyad...“ Teleki X. 301.

⁶²⁾ Pl. 1458: „...illustrissimi principis domini Johannis de Hunyad gubernatoris“ írja Szilágyi Mihály Sforza Ferencznek Dipl. Eml. Mátyás k. kor. I. 4.; u. akkor: „donationales quondam illustris principis domini Johannis de Hunyad“ Teleki X. 585. Egyébíránt lehet, hogy a „princeps“

egyéb, hogy pl. a zágrábi káptalan 1441-ben „magnificus princeps“-nek mondja Blagay János grófot⁶³⁾ vagy hogy Simon modrusi püspök az V. lateráni zsinaton (1513.) a török elleni segély ügyében tartott beszédét „illustris princeps“ Frangepán grófnak ajánlja.⁶⁴⁾

A „princeps“ szónak e többféle használatából, ha sűrűn, következetesen, állandóan alkalmazták volna a szót egyik-másik értelmében, talán kifejlődött volna a „princeps“, mint magánjogú, családi, örökös cím. De a ritka, elvétve való alkalmaztatás nyomában nem keletkezhetett ily fejlődés.

A mi „princeps“ címmel hazánkban találkozunk, mind idegen hercegi cím, pontosabban: római szt. birodalmi hercezség, továbbá cseh s újabban ausztriai principatus.

Szerepel nálunk a birodalmi „princeps“ neve már abban az időben, a mikor még nem is volt magában álló, igazi kifejlett cím, hanem a különböző egyéb címekkel — melyek eredetileg hivatalt jelentettek: (számos) dux, marchio, laud-gravius s comes címekkel — kapcsolatos s e címektől elválaszthatatlan, a megnevezettek mindnyájával közös előkelőséget kifejező jelző. Így jelentkezik a „princeps“, „fürst“ a (birodalmi) grófi címmel kapcsolatban a hazánkban nagy szereplésű Czillei grófnál,⁶⁵⁾ kiket a hatalmas vő, Zsigmond, 1430-ban emelt volt birodalmi hercezségre.⁶⁶⁾ Hasonlóképpen egy másik címmel: a Siklósról előnevet vett (birodalmi) dux címmel együtt nyerték a „S. R. I. princeps“ méltóságát s jelzőjét, mint említők, a Perényiek.⁶⁷⁾ Idővel azonban — Burgundiából kiindulva — mindinkább kifejlődött az a

---

szónak Hunyadi irányában való gyakori használata folyománya az V. Miklós pápától nyert hercegi címnek l. Fraknói: Hunyadiak és Jagellok kora 95.

⁶³⁾ „Magnificum principem dominum Johannem de Blagay.... comitem“ Thallóczy i. h. 192.

⁶⁴⁾ Wenzel: Kritikai tanulmányok a Frangepán család történetéhez 32.

⁶⁵⁾ Pl. 1441: „illustres principes Fridericus et Ulricus Ciliae, Ortenburgiae, Zagoriae comites“. Kat. XIII. 150., ugyanigy Thallóczy i. h. 191.; 1456: „Katharina... weiland des hochgebornen fürsten Graf Ulrichs Grafen zu Cilli, zu Ortenburg und in dem Seger Wittib.“ Teleki X. 535.

⁶⁶⁾ Ficker i. h. 119.

⁶⁷⁾ Lásd az 50. jegyzetet.

gyakorlat, hogy a császár egyéb czim — Amtstitel: mondják a német jogtörténészek — adományozása nélkül közvetlenül s egyedül a princeps kiváltságait s jogállását adományozza s közvetlenül püsztán princeps⁶⁸⁾ nevezzen; s ez esetekben a princeps szó maga foglaltván el azt a szerepet s helyet, melyet különben a dux, marchio, comes palatinus stb., csakhamar ugyanazzá lett, a mi a „dux“ stb.: ugyanoly közvetlenül a névhez kötött, egyszersmind családi jellegű, örökös czimmé. E befejezett, önálló „princeps“ czimnek szerepe nálunk igen nagy volt, sőt kihat egészen korunkig. Királyaink, mint német császárok Magyarországon is adományozták azt. Osztogatták azt néha személyes azaz élethossziglani, de az utódokra — ipso iure — át nem szálló czimül: számos erdélyi fejedelem nyert így római szt. birodalmi herczegséget: a Báthoryak, Bocskay István,⁶⁹⁾ Bethlen Gábor,⁷⁰⁾ I. Rákóczy György;⁷¹⁾ egy ízben magyar főpapi székhöz: Magyarország primatusához, az esztergomi érsekséghez kötötték a princeps czimét.⁷²⁾ Adományozták azt végül — s ez érdekel bennünket főleg — egy-egy magyar családnak örökletesen: a XVII. sz. óta több ízben, de nem a családnak valamennyi tagját, csupán az elsőszülöttet megillető örök joggal. Elsőül az Esterházy gróf család, Pál nádor nyerte azt 1687. decz. 7. kelt oklevélben.⁷³⁾ II. József császár egy századdal utóbb a családnak tágabb körére terjesztette ki a r. szt. b. herczeg czimét;⁷⁴⁾ de ugyancsak az elsőszülöttséghez kötöttet a Batthyányi,⁷⁵⁾ a

⁶⁸⁾ Ficker i. h. 120. s. kk. A sicíliai királyságban már a XIII. sz. derekán fordul elő a principatusnak magában véve, önálló adományozása s létezik tehát a princeps mint a comes-sel, dux-szal egyenlő jellegű, kifejlett, specialis czim u. o. 126.

⁶⁹⁾ Rudolf királynak Bocskay részére 1606. szept. 24. kelt oklevelében olvassuk: „Titulum ei concedimus, quem Sigismundus Báthory habuit, ut nimirum se *principem Imperii ac Transylvaniae*... nominari possit“ L. R. V. 766.

⁷⁰⁾ Pray: *Historia regum Hungariae stirpis Austriacae*. 220.

⁷¹⁾ Thaly Kálmán, II. Rákóczy Ferencz ifjúsága 297. s. kk.

⁷²⁾ 1714. decz. 9. kelt oklevélben I. Török János: Magyarország primásai.

⁷³⁾ Orsz. Levéltár N. R. A. Fasc. 181. n° 2.

⁷⁴⁾ 1783. júl. 21. Nagy Iván i. h. IV. 87.

⁷⁵⁾ Ferencz császár 1764. febr. 27. értesíti a magyar királyi helytartótanácsot és a horvát bánt, hogy „Spectabilem et Magnificum S. R. I.

Grassalkovich⁷⁶⁾ család részére osztogatott római szent birodalmi hercezség, és a Pálffy családnak 1807-ben,⁷⁷⁾ a Koháry családnak 1815-ben⁷⁸⁾ adományozott már nem r. szt. b., hanem (történetileg cseh alapú) ausztriai hercegi czim.

Hasonlóan részben római szt. birodalmi, részben cseh vagy — a mennyiben hercegi czimüket 1806 után nyerték — ausztriai hercegek a Magyarországon indigenatust nyert s az 1886: VIII. t.-czikkben felsorolt többi hercegi családok is.

*

Részletesen megvilágítva és bebizonyítva látjuk tehát azt a tételt, melyet e fejezet elején eredményül előlegeztünk: a mai nap hercegi czimmal élő magyar mágnások, bár magyarok is, hercegek is, de nem magyar hercegek. Idegen hercezségüknek hatálya mindössze „kiterjesztetett“ Magyarországra, miként a Thurn és Taxis Egon herceg részére 1885. ápr. 6. kibocsátott legfelsőbb kézirat helyesen mondja;⁷⁹⁾ azaz: idegen eredetű hercegi czimük elfogadtatik magyar örökös főrendiségük külső kifejezőjeül s olyannak, mely nekik elsőbbséget, előkelőbb rangot ad a többi örökös főrendeknél: a grófoknál és báróknál. Magyar hercegi czim nincs. Ezért, tekintve egyedül a törvény hozatalakor és mai nap is fennálló jelen állapotot, a főrendiház szervezetének módosításáról szóló 1885: VII. t.-cz., midőn a királyi adományozás alá eső örökös főrendi czimek sorában megnevezi a „hercegi“ czimet,⁸⁰⁾

comitem Carolum de Batthyán... ad S. R. I. principis dignitatem cum praedicato Illustrissimi vigore imperialis diplomatis de tertia mensis Januarii anni currentis... exaltavimus, simulque constituerimus, ut descendentes eius masculi ordine primogeniturae, sique hi defuerunt, frater ipsius... Ludovicus... ac eodem primo geniturae ordine semper observato huius etiam descendentes... dignitatis S. R. I. gaudere possint... s megmagyja ennek „per regnum“ körirattal közzétételét L. R. XLVII, 22.

⁷⁶⁾ Nagy Iván i. h. IV. 418.

⁷⁷⁾ U. o. IX. 66.

⁷⁸⁾ U. o. VI. 294.

⁷⁹⁾ „...Herceg Thurn és Taxis Egon alezredes és németőcskai lakos hercegi méltósága hatályának a magyar korona országaira leendő kiterjesztését megengedem.“ Bud. Közlöny 1885. évf. 85. (ápr. 15.) sz.

⁸⁰⁾ „...Azok a leszármazásuknál fogva magyar állampolgárok és egyenes leszármazás útján törvényes fi-utódaik, kiknek a megfelelő (hercegi grófi, bárói) czimen kívül ő Felsége a király a minisztertanács stb...“ 2. §. c) pontja.

voltaképpen „superflua loquitur“, nem létezött említ. Azonban a törvény nemcsak a jelennel gondol; gondoskodik a jövőről is. Nincs kizárva, hogy a jövőben ne keletkezzék az, a mi ma nincs: magyar hercegi czim. A király tetszésétől függ, akar-e hercegi czimet örökletesen adományozni; ha ezt az e fajta czimadományokra vonatkozólag általában előírt törvényes formában: a személye körüli miniszter ellenjegyzése mellett teszi, lesz magyar hercegi czim; más kérdés természetesen, összevág-e ily hazánkban s jogunkban semmiféle történeti alappal nem bíró czimnek creálása a nemességnek s örökös főrendiségnek történeti alapjaival s lényegével. Arra az esetre már most, hogy valamikor előállana a magyar hercegi czim, az 1885: VII. t.-cz. — felhatalmazást ugyan nem ad, mert erre szükség nincs: a király szabadon teremthet czimeket, a mint, láttuk, a törvényhozásnak bármint felhatalmazása nélkül indult meg a grófi és a bárói czim adományozása; de megadja azt, a minek megadása igenis szükséges, mert valamely czimnek ily hatálylyal felruházása kizárólag a törvényhozás hatáskörébe tartozik: kimondja eleve, hogy a magyar király által netalán adományozandó hercegi czim is örökös főrendi czimnek fog vétetni, azaz olyannak, mely a vele felruházott családokat a magyar örökös főrend tagjaivá avatja.

FÜGGELEK

A „magnates“ szó jelentése az 1608. k. u. I. t.-cikkben.

Annak bebizonyítására, hogy 1608-ban „magnates“ alatt csakis az örökös főrendi címekkel felruházottakat értették, e helyütt kettőt kívánunk felhozni. Meg fogjuk világítani annak a ténynek bizonyító erejét, hogy a „magnates“ szó szűkebb értelemben a bárói czimmel megadományozottakat jelenti már jóval előbb; továbbá ki fogjuk mutatni egy concret példán, hogy ama gyűjtőnév alatt csakugyan egyedül örökös címekkel élők foglaltattak össze.

A III. fejezet 2. pontjához irt 22. jegyzetben megemlítettük már, hogy a „magnates“-nek ezzel a szűkebb értelmével bárói diplomában már 1563-ban találkozunk; ettől kedve egészen a legújabb korig, a (czimzetes) bárók körének „barones seu magnates“, a XVII. század nyolczvanas évei óta „liberi barones seu magnates“ a pontos megjelölése. A „magnates“-nek e szorosabb jelentésével sűrűn találkozunk. Hogy a bárósági leveleknek a királyi kanczellária registratorai akárhányszor adtak „Creatio in magnatem“ felírást, illető helyen érintők. Az 1569-iki országgyűlésen megjelent főurak (barones et magnates) névsorához csatoltan elősoroltatnak a „nobiles potiores . . . privatim per caesaream Maiestatem vocati“ és ezek között „Petrus Kastellánfy qui sub hac diaeta per Maiestatem regiam caesaream ascitus in numerum magnatum“; tudjuk, Kastellánfy Péter János testvérével együtt csakugyan báróságra emeltetett 1569-ben. Sőt a szónak ez a szűkebb értelme annyira megszokottá s közönségessé lett, hogy találkozunk azzal oly összeköttetésben s kapcsolatban is, mely egyenes ellentétben áll a szónak tágabb értelmével: midőn

a király bárói czimmel élő egyént gróffá avat, azaz a *tágabb értelemben vett* magnates egyik, alacsonyabb rangú csoportjából egy másik, előkelőbb csoportjába helyez át, a grófi diplomában rendszerint ezeket mondja: „ex ordine et numero regni nostri Hungariae magnatum et baronum benigno eximentes ad gradum et ordinem . . . comitum . . . assumpsimus“ pl. 1626: L. R. VII. 609., 1630: u. o. XII. 961. stb. stb. Látni való, a szónak szűkebb értelme némileg háttérbe szorította s elhomályosította annak eredeti, tágabb jelentését. Mégis egyedül ebből a tágabb értelemről magyarázható meg, sőt egyenest szükségszerű következése, fejleménye volt annak. Mert midőn magnates szóval jelölték az örökös czimekkel felruházottakat, a czimzetes urakat általában, azok, kik az örökös czimek közül az alacsonyabb rendűt, a bárói (Magnificus) czímet nyerték, e czimadomány révén nem csupán a „barones“ szűkebb körének, hanem egyszersmind a „magnates“ névvel jelölt tágabb körnek is (melynek a barones egy részét alkották) lettek új tagjaivá. A kiket a király felvett a barones közé, azokat egyuttal felvette a magnates közé. Ez logikai kényszerűséggel arra vezetett, hogy önkéntelenül egy jelentésűnek vették e két kifejezést és megalakult a „magnates“ szónak szűkebb értelme.

De azért fennmaradt s alkalmaztatott a „magnates“ szó tágabb értelmében is. Látjuk ezt abból, hogy a „magnates“ szóval jelelik általánosságban a comites, barones, valamint a magyar korona kötelékébe (születésnél, vagy honfiusításnál fogva) tartozó német liberi barones összességét; például szolgálhatnak az 1583., 1601., 1602., 1603. és 1604-iki országgyűlések alkalmával elküldött meghívólevelekre vonatkozó kancelláriai összeállítások (M. Országgy. Eml. VII. 163., IX. 485., X. 83., 199., 429.) Jellemző s tanulságos az 1583-iki országgyűlés alkalmából készült jegyzék, melynek fogalmazója a főurakat, kiknek tisztán egyéni, örökös joguknál, nem valamelyes hivatalnál fogva meghívólevél küldetett, „Magnifici“ jelöléssel foglalta volt össze; Fraknoi megjegyzése szerint „más, (de egykorú) kéz“ az „Ad Magnificos“ szavakat törülte s helyükbe azt írta: „Ad magnates“ — világos kifejezéssel annak, hogy a „magnates“ szó jelentette a különböző örökös czimekkel felruházott egyes csoportokat mind, holott a

„Magnifici“ jelölés csupán az egyik, a kevésbbé előkelő csoportra, a (magyar) bárókra azaz a szűkebb értelemben vett magnates-re vonatkozott.

Hogy a „magnates“ tágabb értelme valóban *különböző* örökös czímmel felruházottakat — az előrebocsátottak után alig kétséges, hogy csakis ilyeneket — ölelt fel, arra nézve hadd vizsgáljuk behatóan az idézett összeállítások legrégébikét: az 1583-ikit (a későbbiekre annál inkább talál az, a mit a koraibb jelenségről sikerül kimutatnunk).

Ad magnates:

Comitem Franciscum de Nádasd gróf I. II. rész I. fej. 139. j.

Comitem Nicolaum a Zrinio gróf.

Comitem Julium a Salmis német birodalmi gróf.

Comitem Stephanum de Báthor báró I. II. rész II. fej. 35. j.

Gasparem Magochy báró v. ö. 1572 (II.): IV. t.-cz. 5. §.

Simonem Forgách báró I. II. rész II. fej. 49. j.

Joannem Rueber német birodalmi báró v. ö. 1572 (I): X. t.-cz.

Franciscum Dobó báró I. II. r. II. fej. 49. j.

Nicolaum Bánffy báró I. u. o. 32. j.

Emericum Forgách báró I. u. o. 49. j.

Georgium Perény báró I. u. o. 34. j.

Michaellem Bidy báró I. u. o. 49. j.

Joannem Zay báró I. u. o.

Nicolaum et Franciscum Dersffy bárók I. u. o.

Paulum Czobor báró I. u. o.

Martinum Czobor báró I. u. o.

Stephanum et Gasparem Petheő bárók I. u. o.

Stanislaum Thurzó német birodalmi báró I. u. o. 64. j.

Alexium Thurzó német birodalmi báró I. u. o.

Franciscum Révay báró I. u. o. 49. j.

Gasparem Homonnay báró v. ö. 1575: III. t. cz. 1. §.

Andream Balassa báró I. Nagy Iván i. h. I. 123.

Stephanum Balassa német birodalmi báró I. II. r. II. fej. 64. j.

Valentinum Balassa báró I. Nagy Iván i. h.

Jacobum Dobó báró I. II. r. II. fej. 64. j.

Gasparem Draskowith báró I. u. o.

Stephanum de Gregorianecz báró I. u. o.

Joannem Bánffy báró I. u. o. 32. j.

Gasparem Bánffy báró I. u. o.

Stephanem Thörök báró l. u. o. 41. j.
Joannem Chioron német birodalmi báró l. u. o. 64. j.
Emericum Mérey báró l. u. o. 49. j.
Michaelem Telegdy.
Michaelem Bakith német birodalmi báró l. u. o. 64. j.
Paulum Nyáry báró l. u. o. 49. j.
Emericum et Laurentium Dóczy bárók l. u. o.
Ladislaum Poppel német birodalmi báró l. 1572 (I): X. t.-cz.
és II. r. II. fej. 66. j.
Petrum Ráthkay báró l. u. o. 49. j.
Matthaeum Keglevich német birodalmi báró v. ö. Nagy Iván i. h.
Franciscum Blagay gróf.
Gasparem Tersachky (Frangepán) gróf.
Gabrielem et Stephanum Tahy német birodalmi bárók l. II. r.
II. fej. 64. j.
Gasparem et Nicolaum Alapy bárók v. ö. Nagy Iván i. h. I. 16.
Joannem Listhium német birodalmi báró l. II. r. II. fej. 64. j.
Stephanum et Petrum Castellanfy bárók l. fent
Michaelem Zekel német birodalmi báró l. II. r. II. fej. 61. j.
Comites Petrum et Thomam Erdődy grófok l. II. r. I. fej. 148. j.
Christophorum ab Althan német birodalmi báró, egyúttal
magyar báró is l. II. r. II. fej. 49. j.
Marcum, Jacobum et Joannem Fuggeros német birodalmi
grófok.
Leonhardum ab Harrach seniore német birodalmi báró l. 1563:
LXXVII. t.-cz. 2. §.
Georgium Pruskowsky l. id. t.-cz. 4. §.
Comitem Scipionem ab Arco német birodalmi gróf l. id. t.-cz. 1. §.
Christophorum Chiazar.

E hosszú sorban csupán két egyén akad, kiről nem mutatható ki, hogy örökös ezimmel ékeskedett volna: Telegdy Mihály és Császár Kristóf; azonban fölötte valószínű, hogy ők is bárók voltak: az egyik atyafia lévén a pécsi püspöknek, a másik fia egy Frangepán grófnőnek, Szluini Annának. A többi pedig bebizonyíthatólag mind megannyi örökös ezimet visel s igen különfélét: magyar és német grófi jelzőt, magyar báróságot és német birodalmi liber baro ezimet. És mind-ezek „magnates” gyűjtőnév alá foglaltatnak.

Oklevél-mellékletek.*)

I.

Az I. rész II. fejezetének 16. pontjához. II. Ulászló megí egy-néhány főurat a tágabb királyi tanácsnak legközelebb Budán tartandó gyűlésére. Prága, 1509. júl. 12.

Wladislaus dei gratia rex Hungariae et Bohemiae etc.
Commissio propria domini regis.

Magnifici fideles nobis dilecti. Pro re certissima tenemus aperte iam vobis constare praesentem Summi Pontificis Principumque Christianorum et omnium Potentatum Italiae expeditionem atque arma adversus Venetos d(om)iniaque ipsorum suscepta, eosdemque principes animum ipsorum iam ad effectum prope deduxisse. Arbitramur etiam non ignorare vos Maiestatem Christianissimi Regis Franciae consanguinei et confederati nostri carissimi oratorem suum in his rebus iam pridem ad nos misisse. Quo quidem hic apud nos agente, supervenit hoc quadriduo denuo et iam tertio orator serenissimi et excellentissimi principis domini Maximiliani Romanorum imperatoris consanguinei item nostri carissimi qui et ab sanctissimo domino nostro literas nobis attulit, qui denique cum praefato oratore Christianissimi Regis Franciae post multa verba nobis et regnis nostris salutaria multumque conducibilia et profutura subiunxit nil iam restare apud manus Venetorum, quod non ab eis recuperatum abstractumque per sanctissimum dominum nostrum et ipsos Principes fuerit praeter Dalmatiam ad ius nostrum et S(acrae) Coronae nostrae Hungariae pertinentem et ultra hoc urbem ipsam solam Venetiarum, de illis quoque tamen se ambigere quid hucusque factum fuerit. Unde hortati sumus per eosdem principes et imprimis ipsum sanctissimum dominum nostrum, ne nos quoque in recuperandis iuribus nostris ab eisdem Venetis nobis (igy) desimus. Misimus itaque festinantissime ad vos et alios dominos fideles nostros hunc fidelem nostrum egregium Martinum Czobor cubicularium nostrum et comitem comitatus de Bodrog, plene a nobis in omnibus, quae nomine nostro vobis et eisdem aliis dominis in praesenti negotio (refer)enda sunt, informatum commisimusque illi, ut has nostras, priusquam ipse Budam attinget, . . . rei . . . maio . . . m . . . l . . . m . . . vobis dies noctes praemittat.

*) Jól tudom, ez az okleveles függelék nem felel meg az oklevél editio összes szabályainak. Mentségem, hogy eleinte, mikor az illető okmányokat lemásoltam, nem volt szándékom azokat közzétenni. Így tehát csupán a magam tájékozására másolván az okleveleket, nem igen törődtem az eredetinek sajátos helyesírásával, ki is hagyogattam itt-ott a tárgyam szempontjából érdektelen részeket. Mindezekért szíves elnézést kérek.

Rogamus igitur vos pro deo ipso, ut considerata tanta tamque optima occasione recuperandorum iurium nostrorum et Sacrae Coronae (nostrae) (qua) maior, faciliorque nunquam antea praestita fuerit, nec deinceps praestari poterit, velitis statim visis praesentibus Budam ipsam (accedere) istucque cum praefatis aliis dominis, quibus ut illo accedant, similiter iniunximus, conven(ire) auditisque et intellectis huiusmodi intimatis nostris m(atu)r(i)us quo fieri poterit, colloqui et tractare et ita pari consilio his rebus deque provisione et expeditione citissima rerum ipsarum pro(sp)icere, quatenus bonum et optatum finem deo optima largiente huiusmodique vestris prudentissimis consiliis circa recuperationem d(ictorum) iurium ipsius Sacrae Coronae nostrae habere et consequi possimus. Ob quod nos unacum serenissimis liberis nostris perpetuo vobis gratulabimur. Datum Pragae feria quinta proxima ante festum sanctae Margarethae virginis et martyris anno domini mill(esimo) quingentesimo nono.

Hártján irott oklevél hátul pecsét nyomaival M. O. D. L. 21927. szám alatt.

II.

Az I. rész II. fejezetének 16. pontjához. II. Ulászló a királyi tanácsba hívja Zápolya János gróf erdélyi vajdát. Buda 1514. aug. 7.

Wladislaus etc.

Spectabilis et Magnifice fidelis et affinis nobis sincere dilecte.

Non putamus opus vobis declarare aut enarrare, quanta in dilatione, simul etiam inordinatione, hoc afflictum regnum hoc tempore existat: quando quidem ea omnia vobis, qui principale eiusdem regni nostri membrum estis et ad ea depellenda non etiam parum curae gessistis, nota fuit et probe cognita. Super quibus periculis et inordinationibus, quum adeo ingentia sint, ut nisi maturius provideatur, profecto non videmus quoad (?) hoc regnum ipsum possit in statu suo permanere. Et ob id statuimus quam primum vobiscum et cum ceteris dominis praelatis ac baronibus saltem potioribus constitui atque super eisdem rebus regni loqui, tractare et consulere, donec de aliis consulere iuxta consilium vestrum poterimus. Scripsimus igitur et mandavimus fidei nostro egregio Nicolao Herendi quem ad vos his diebus in aliis rebus nostris misimus et quem adhuc apud vos fore non dubitamus, ut vos nomine nostro vocet et accerset. Rogamus igitur fidelitatem vestram magnopere, ut si commode fieri poterit, et iam extremam manum in illa expeditione contra cruciferos uti in deo confidimus imposuistis putatisque tuta istic esse omnia, velitis visis praesentibus omni mora

posthabita: ad aliquot solummodo paucos dies ad nos citissime in utlocibus (igy) curribus aut aliter prout vobis visum commodius fuerit, advolare. Nam ceteros quoque dominos potiores, qui hic non sunt, vocari iussimus; qui propediem hic constituentur. Quapropter rogamus ut vos quoque adessee velitis ut super conservatione huius regni vobiscum ac ceteris fidelibus nostris loqui et tractare valeamus. Datum Budae feria secunda proxima post festum transfigurationis Domini millesimo quingentesimo decimo quarto.

Egykorú másolata a jászóvári premontrei konvent házi levéltárában őrzött „Nicolai Oláhi M S^o“ felirású formuláskönyben*) kétszer: 207^a és 210^a lapon; csupán az utóbbi tartalmazza a keletet.

III.

Az I. rész III. fejezetének 2. pontjához. II. Ulászlónak egy főúrhoz intézett, országgyűlésre szóló meghívólevele. Kelet nélkül.

Wladislaus etc.

Egredie fidelis nobis dilecte.

Superioribus his diebus iam accepiissemus variis in locis diversos conventus et diaetas solito quidem maiores in hoc regno nostro in certis comitatibus fieri, cognovissemusque in huiusmodi diaetis id potissimum concludi ut ad festum b. Jacobi apostoli una generalis diaeta in civitate nostra Alba Regali celebraretur, ad quam non modo capitatum quisque nobilis convenire, verum etiam stipendiarii comitatum... sub gravi poena in armis congregari deberent... Tum vero plerisque rationabilibus ex causis celebrationem eius ipsius congregationis inhibendam duximus et e vestigio

*) E formuláskönyv a történeti tudományokkal foglalkozó közönség előtt már nem ismeretlen. A 90-es évek elején a M. T. Akadémia könyvtárában őriztetett mint letét s ekkor többen használták: Fraknói a formuláskönyvnek vagy negyven oklevelét közölte a „Mátyás király levelei. Küllügyi osztály“ cz. gyűjteményében; idézte annak egy okmányát Hajnik Imre „A király bírósági személyes jelenléte“ című tanulmányában 20. l. 1) j.; heraldikai szempontból pedig Schönherr (Décsényi) Gyula ismertette azt a Turul 1891. évfolyamában 57. s kk. l. Schönherrnek a codexben található Podmaniczky-féle bárósági levélről tett megjegyzései felkeltették figyelmemet. Sokáig nem tudtam a codex holléte felől felvilágosítást nyerni Végül Fraknói Vilmos püspök úr Ó Méltóságához fordultam tájékoztatás végett; Fraknói a formuláskönyvnek régebbi tulajdonosához, Horváth Balázs dr. kassai főgymn. tanár úrhoz utasított. Időközben a becses kézirat utóbbinak ajándékából a premontrei konvent tulajdonába ment volt át. Ngos dr. Fejérfpataky László egyet. tanár úr, mint a M. Nemz. Múzeum könyvtárának igazgató öre, szives volt a codexet számomra Jászóváról meghozatni (a mi azután alkalmat szolgáltatott dr. Récsey Viktor úrnak, hogy azt a Magyar Történelmi Társulat 1898. májusi ülésében bemutassa l. Századok 1898. júniusi füzetét). Fogadják mindazok, kik szives utbaigazitásukkal s közbenjárásukkal lehetővé tették részemre a nagybecsű formuláskönyvnek felkutatását s áttanulmányozását és ezzel előmozdították munkám illető szakaszainak teljességét, e helyütt újból őszinte köszönetemet,

ad varia loca et comitatus nuntios et oratores nostros miseramus seriose committentes ne huiusmodi perniciosa et nimis licentiosa congregatio hoc modo celebraretur. Demum ne si quid nihilominus pro communi bono tractandum aut concludendum esset negligeretur, universos dominos praelatos et barones regnique proceres, ut scis, ad nos accersiri iusseramus consultants quid pro regni huius communi bono proque perpetua eiusdem et regnicolarum salute et pace agendum foret. Quorum consilio tandem deliberavimus ut ad proximum futurum festum b. Michaelis archangeli una universalis diaeta in omni tamen tranquillitate et absque omni armorum strepitu hic celebretur, ad quam universi domini praelati et barones ceterique proceres et nobiles huius regni sed et de quolibet membro ac quibuslibet partibus Sacrae Coronae subiectis nuntii et oratores cum plena facultate convenire debeant, quo iam tandem tot et tam frequentibus congregationibus et quidem adeo gravibus et sumptuosis finis aut saltem aliqua suspensio et vacantia dari possit et regnum hoc consequenterque eius regnicolae vosque omnes in bona pace reponi atque a tot laboribus, expensis et fatigis aliquando supportari possitis. Scripsimus igitur et commisimus per universum hoc regnum nostrum et partibus sibi subiectis tam scilicet praelatis et baronibus ac aliis nobilibus, quam etiam comitatibus, ut ad nos ad praedictum festum aggregari et venire deberent. Quapropter fidelitati tuae harum serie sub poena in decreto expressa committimus et mandamus, quatenus tu eiusmodi diaetae et congregationi regnicolarum nostrorum ad praefatum diem festi L. omnino interesse et huc ad nos absque armis venire velis nec aliqua ratione te excuses. Quoniam ita ordinatum et conclusum est et nos omnino ita etiam volumus, ut tu et omnes alii domini in omnem eventum ad huiusmodi diaetam veniant quo tandem unanimi voto et consilio id quod salutaris et utilius huic regno et pro eius perpetua conservatione visum fuerit aliquando peragere et deliberare ac concludere etiam valeamus. Aliud igitur prout manifeste nobis displicere et a nobis graviter notari et puniri non cupis in hoc nulla ratione facere praesumas. Datum.

Egykorú másolata a Jászóvári codexben kétszer: 38^b és 130^b lapon.

IV.

A II. rész. I. fejezetéhez. Mátyás király meghagyja a császmái káptalannak, iktassa be Vitovecz János zagoriai grófot s fiait a zagoriai grófság birtokába. Bácsmonostor, 1463. máj. 18.

Mathias dei gratia rex Hungariae etc. fidelibus nostris capitulo ecclesiae Chasmensis salutem et gratiam. Cum nos fidelem nobis sincere dilectum Magnificum Jan Bythowecz de Gereben regni nostri Slavoniae banum ob fidelia servitia

sua per eum nobis . . . exhibita super districtu sive comitatu Zagoriae ac castris infranominandis in eodem comitatu Zagoriae existentibus Krapina, Lobor, Osterecz, Wynnische, Drakenstajn, Keszthel et Chazar vocatis ac pertinentiis sive tenutis castri Wrbowecz ac castelli Kammenieze abolitorum unacum oppido Warasd vocato ac castro ibidem situato imo villis utraque Tarnowecz ceterisque villis, oppidis, possessionibus, praediis, sessionibus populosis et habitatoribus destitutis, tenutis et tributis et generaliter quibusvis eorundem et ipsarum utilitatum integritatibus et obventionibus, redditibus, proventibus, iuribus, iurisdictionibus, ecclesiarum iurispatronatibus, universaliter quibusvis pertinentiis ad praenomitatum comitatum Zagoriae ac antedicta castra pertinentiaque castri et castelli abolitorum nec non civitatem et castrum Warasd rite spectantibus sub suis veris metis et antiquis limitibus prout et quemadmodum eundem et eadem ac easdem quondam comites Ciliae tenuerunt et possederint in perpetuos et liberos comites maiores observatis omnibus illis ceremoniis, quae in talibus observandae sunt, sollemniter nominaverimus, praefecerimus et creaverimus ac praefatum districtum seu comitatum Zagoriae cum dictis castris, pertinentiis castri et castelli abolitorum, civitate Warasd cum castro, villis utraque Tarnowecz ac aliis omnibus superius declaratis eidem Jan Bythowecz comiti suisque filiis aheredibus et posteritatibus universis ex certa nostra scientia et animo deliberato de praelatorum, baronum et nobilium regni nostri praedicti consensu vigore aliarum literarum nostrarum donationalium exinde confectarum de manibus nostris in perpetuum contulerimus velimusque eundem Jan comitem ac dictos filios suos in dominium praefati comitatus Zagoriae ac dictorum castrorum . . . per nostrum et vestrum homines legitime facere introduci super quo fidelitati vestrae firmiter per praesentes mandamus, quatenus vestrum mittatis hominem pro testimonio fidedignum quo praesente Stephanus de Gereben aut Nicolaus de Batholowecz vel Petrus de Konszka alias de Zelnyza szent domonkos sive Melchior de Panperyowtz seu Janko de Zwhodol aliis absentibus homo noster ad facies praefati comitatus Zagoriae ac dictorum castrorum pertinentiarumque castri et castelli abolitorum imo civitatis Warasd cum castro villarumque utriusque Tarnowecz vicinis et commetaneis eorundem universis inibi legitime convocatis et praesentibus accedentibus (igy) introducat memoratum Jan comitem ac filios suos praefatos in dominium eorundem statuaturque eundem et eadem ac easdem eisdem ipsorumque heredibus universis simulcum cunctis eorundem et ipsarum utilitatibus et pertinentiis quibuslibet praemissae nostrae donationis titulo ipsis incumbentibus perpetuo possidenda, si nefuit contradictum, contradictores vero, si qui fuerint, evocet eosdem contra

annotatos Jan comitem et filios suos nostram personalem in praesentiam ad terminum competentem rationem contradictionis eorum reddituros et posthac huiusmodi introductionis et statutionis seriem cum contradictoris et evocatorum si qui fuerint, vicinorumque et commetaneorum qui praemissae statutioni intererunt nominibus terminoque assignato eidem nostrae personali praesentiae fideliter rescribatis. Datum in Bachmonstra in vigilia festi ascensionis domini anno eiusdem millesimo quadringentesimo sexagesimo tertio.

A császmái káptalannak saját 1463. okt. 9-iki statutionalis jelentését átíró 1464. jun. 21. kelt okleveléből M. O. D. L. 33814. sz. a.

V.

A II. rész I. fejezetéhez. II. Ulászló Perényi Imre főasztalnokmestert s utódjait Abaujvármegye örökös főispánságával ruházza fel. Kelet nélkül.)*

Wladislaus etc. Ad perpetuam rei memoriam. Cum omnibus qui in summo rerum moderandarum fastigio collocati principum vitam ducunt proprium et peculiare munus esse idque ad famam gloriamque illustrandam momenti plurimum afferre consueverit, ut in universos qui eorum ditioni subsunt sese quam munificos et perbenignos praebeant; illos vero cumulatoribus honorum magistratuumque insignibus extollat (igy) qui non modo maiorum suorum stemmatibus et sanguinis splendore nituntur, verumetiam industria, studio, fide denique et integritate ita meruerunt, ut omni favore gratiaque regia iure optimo quam dignissimi censeantur. Eo enim beneficii conferendi genere, tum maxime cuiusque principis splendor latius patet diffusiusque in dies propagatur, subditorumque animi, ut eadem consequantur, erecti ad obsequia propensius obeunda magis ac magis inflammantur. Sane igitur animadvertentes non modo egregiam ac splendidissimam prosapiam de hoc regno semper optime meritam, verum etiam praeclaram et intemeratam fidem, fidelitatem ac gratissima obsequia fidelis nostri Magnifici Emerici de Perén dapiferorum nostrorum regalium magistri ac Abaujváriensis comitis quas idem Sacrae imprimis huius regni nostri Hungariae Coronae et deinde Maiestati nostrae a primordio regiminis nostri cum magna nostra et regni nostri utilitate magno semper et indefesso animo exhibuit et impendit quibusque se dignissimum quavis nostra elementia et liberalitate reddidit, quo igitur tam insignis et nobilis ipsius domus vel nostra tempestate hoc

*) Közöljük ezt az oklevelet, bár nem grófi diploma, hogy megvilágítsuk az örökös főispánság és grófság közötti minden oldalú különbséget. Az oklevél különben is eleddig ismeretlen: „Az (abauji) örökös főispánságot megalapító oklevél reánk nem jutott el“, mondja Hajnik i. h. 31.

incorrupto fidei et meritorum suorum monumento illustrior reddatur et Emericus ipse posterique sui ad eam ornandam, nomenque et gloriam eiusdem augmentandam, quo nihil certe potest esse praeclarius, acrius intendant¹⁾ animum, nobisque et successoribus nostris regibus Hungariae tanto ampliora servitia exhibere studeant, quanto uberiori gratia et honore conspexerint se esse a regio culmine prosecutos, honorem comitatus praedicti Abaujváriensis, quem nos eidem Emerico Perény durante primum tantummodo beneplacito nostro et deinde infra eius vitam benivole contuleramus quemque idem etiam modo a nobis tenet et habet, ex nunc iam eidem Emerico sed et heredibus et posteritatibus ipsius universis perpetuo et irrevocabiliter simileum omnibus suis iurisdictionibus atque proventibus dandum et conferendum duximus decernentes quod idem Emericus L. suique praefati heredes et successores universi eiuscemodi honorem comitatus perpetuo deinceps tenere et conservare ac illo eiusdemque titulo instar aliorum perpetuorum comitum huius regni uti, frui et gaudere possint et valeant, ita utpote quod ipse Emericus heredesque sui nobis successoribusque nostris universis pro eorum debito in omnibus oboedientes ac fideles sese praestare diligenterque et fideliter omnia mandata nostra exsequi ac ea quae in hoc sui officii sunt bono modo semper exercere debeant et teneantur. Imo damus et conferimus decernimusque²⁾ praesentium per vigorem. Quo circa vobis fidelibus nostris universis et singulis nobilibus et alterius cuiusvis status et conditionis possessionatis hominibus praedicti comitatus Abaujváriensis praesentibus et futuris praesentes visuris harum serie firmiter committimus et mandamus, quatenus a modo deinceps perpetuis semper successivis temporibus praefatum Emericum Perény heredesque et successores eiusdem universos pro vestris veris et perpetuis comitibus tenere et recognoscere ac ad eos tamquam veros perpetuosque comites vestros audire et attendere, iudicioque et iurisdictioni eorundem stare et parere ipsisque et consequenter vicecomitibus eorum, quos scilicet iidem vestri in medium locaverint, in omnibus licitis et consuetis oboedire semper et obtemperare modis omnibus debeatis et teneamini. Et aliud nullo modo³⁾ facere praesumatis. Praesentes vero quas secreto sigillo nostro quo ut rex Hungariae utimur impendenti communiri fecimus, post earum lecturam semper reddi volumus praesentanti. Datum.

Egykorú másolata a Jászóvári codexben kétszer: 8a és 84a lapon.

¹⁾ 8a lapon: „intendat“.

²⁾ Hiányzik 84a lapon.

³⁾ Hiányzik 84a lapon.

VI.

A II. rész I. fejezetéhez. II. Ferdinánd grófi czimet adományoz iktari Bethlen Istvánnak. Prága, 1623. ápr. 14.

Ferdinandus etc.

Considerantes sincere nobis dilecti Magnifici Stephani Bethlen de Iktar comitatum Hunyadiensis et Maramarosiensis supremi et perpetui comitis..... merita..... animo deliberato ex certa nostra scientia praenominatum Stephanum Bethlen eiusque filios ac liberos Stephanum et Petrum iam natos, etiam posterius legitime nascituros ipsorumque heredes tam mares quam feminas veros comites, vulgo Groff fecimus, creavimus et comitis titulo decoravimus et insignivimus ipsumque Stephanum Bethlen eiusque heredes ac successores dictos numero et coetui aliorum verorum et indubitatorum comitum aggregavimus et ascripsimus gratiarumque, libertatum, praerogativarum et dignitatum comitibus debitarum (igy) capaces et consortes fecimus ac Stephanum Bethlen, filios, heredes, successores praedictos veros ac indubitatos comites creamus et constituimus ac ad statum et ordinem indubitatorum uti praemittitur comitum evehimus et promovemus, eorumque numero et consortio aggregamus habilesque et capaces facimus gratiarum, libertatum, praerogativarum, dignitatum decernentes..... hoc edicto nostro statuantes, ut ipse Stephanus Bethlen eiusque filii, heredes successoresque antedicti tam mares, quam feminae posteris futuris temporibus veri et indubitati comites, ita tamquam de genere comitum procreati, a nobis nostrisque successoribus ac universis et singulis aliis, cuiuscumque praeeminentiae, status, ordinis aut dignitatis existant, haberi, dici, nominari debeant tituloque consueto Spectabilis ac Magnifici et ceteris praerogativis uti supra uti, frui, gaudere possint et valeant. Mandantes universis et singulis Maiestatis nostrae regnorum et provinciarum subditis et fidelibus nostris, cuiuscumque..... conditionis existant, ut praefatum Stephanum Bethlen filios, heredes et successores antelatos pro veris et indubitatis comitibus habeant, reputent, nominent ac honorent eoque titulo ac praerogativis iugiter uti, frui, gaudere sinant, adversus illa et hanc nostram concessionem, gratiam et indultum nec impediant, nec ab aliis impediri, molestari aut perturbari sinant quovis modo. Si quis vero ex nobis subiectis id attentare praesumpserit nostrae... noverit se indignationi incasurum. In quorum fidem et testimonium has literas nostras manus nostrae subscriptione et sigillo secreto nostro, quo ut rex Hungariae utimur, impendenti roboratas emanari commisimus. Datum in arce nostra Pragensi die decimo quarto mensis Aprilis anno domini millesimo sexcentesimo vicesimo tertio.

Liber Regius VII. k. 219. I.

VII.

A II. rész II. fejezetéhez. Mátyás király az örökös grófok mintájára vörös viasszal való pecsételés jogával adományozza meg örökösen wingárthi Geréb Pétert és Mátyást. Bécsűjhely, 1487. szept. 29.

Nos Mathias etc. Significamus tenore praesentium significantes quibus expedit universis. Quod nos debitum ut decet habentes respectum ad praeclaram fidem ac gratissima obsequiorum merita fidelium nostrorum Magnificorum Petri et Mathiae Geréb de Wyngarth consobrinorum nostrorum quae idem nobis et regno nostro summo cum studio a principio suae aetatis exhibere studuerunt. Nam tametsi domus et familia illa, de qua originem trahunt, ab antiquo fuerit perpetui comitatus honore gavisa, tamen hi duo viri non contenti gloria maiorum suorum Magnificum genus suum magis semper virtutibus contenderunt decorare. Alter enim videlicet Petrus wayvodatum Transylvanum, alter banatum regnorum nostrorum Dalmatiae Croatiae et Slavoniae non semel (?) gesserunt prout et nunc ipse Mathias banatum huiusmodi fidelissime ac prudentissime gerit, et ita susceptas provincias administrarunt, ut nobis et regno nostro non parvam laudem et gloriam sua virtute saepius pepererint, crebro enim adversus Turcos fidei nostrae hostes et inimicos regnum nostrum subintrantes bello (igy) ex eisdem provinciis gesserunt, eosdemque semper aut profligarunt aut fugarunt ac nonnunquam eximiis et spoliis ac ipsismet hostibus captis nos curiamque nostram victoriae pulcherrimis insignibus honorarunt, iam anno superiori, cum bassa de Werbosonya cum exercitu grandi de terris serenissimi domini Romanorum imperatoris maximam Christianorum predam ageret non ferens ipse Mathias eosdem Christianos in servitutem profanae gentis abduci, praefatum bassam et exercitum suum certis cum aliis fidelibus nostris invasit et profligavit Christianosque omnes, qui in vinclis agebantur, resolutos et liberatos suam in patriam redire permisit. Neque interea ipse Petrus otiosus ipsis silentio praeteriit sed interdum prudentissimi consiliarii, interdum autem egregii et fortissimi militis nostri gessit officium, ipso enim capitaneo gentium expeditionis nostrae Australis existente, pulcherrimas illas Viennam videlicet et Novam civitates cepimus et totam inferiorem Austriam nostram ditioni eius opera et diligentia subegimus. Nec uni, nec alteri quicquam mandavimus unquam, quod non fidelissime ac ex nostra sententia fuisset executus. Ut igitur nos quoque tot meritis et virtutibus eorundem aliquantisper respondisse videamur atque ut ipsi in memoria gestarum rerum suarum merito laentur id ex mera liberalitatis nostrae munificentia ac de consilio praelatorum et baronum nostrorum duximus annuendum et concedendum, annuimusque et concedimus per praesentes, ut ipsi eorundemque heredes

et posteritates universae a modo deinceps, quoad sigilla cera rubea instar comitum liberorum et perpetuorum uti literisque suis quas cum ipsorum signo et armis cum ipsa cera rubea consignaverint semper et ubique vigor et fides adhibeatur et haberi censeatur. In cuius rei memoriam praesentes literas nostras pendentis sigilli nostri munimine roboratas eisdem eorundemque heredibus universis duximus concedendas. Datum in arce Novae civitatis nostrae Australis in festo b. Michaelis archangeli anno domini millesimo quadringentesimo octuagesimo septimo regnorum nostrorum Hungariae etc. anno vigesimo nono, Bohemiae vero decimo octavo.

Egykorú másolata a Jászóvári codex 95b lapján.

VIII.

A II. rész II. fejezetéhez. II. Ulászló vörös viasszal való pecsételés jogával adományozza meg örökösen Perényi Gábort és Istvánt. Buda, 1505. aug. 16.¹⁾

Nos etc. Memoriae commendamus etc. Quod nos in subditos nostros maxime autem benemeritos et eos, qui ceteris virtute atque industria praestant, quam munificos perbenignosque nos ostendere proprium ac peculiare munus nobis duximus idque ad famam et gloriam nostram illustrandam plurimum accedere arbitramur. Attendentes debitaque consideratione pensantes praeclara fidelia et gratissima obsequiorum merita fidelis nostri Magnifici Gabrielis de Perén cubiculariorum nostrorum magistri quae idem nobis et regno nostro summo studio animique constantia exhibuit, nam tametsi domus et familia illa, de qua originem traxit, ab antiquo splendida in hocque regno nominatissima fuerit et percelebris, ipse tamen Gabriel Perény, non contentus maiorum suorum gloria genus suum Magnificum virtutibus semper eximiis contendit decorare ac exornare, quibus gratiam munificentiamque nostram regiam sibi mirifice conciliavit accumulavitque, ex quibus vel hoc generaliter praesentibus inseruisse satis arbitrati sumus, quod ipse ab initio ingressus ad hoc regnum nostrum nos et curiam nostram secutus in cunctis rebus nostris regni (que) fidei suae commissis, praesertim vero certis legationibus interdum non sine grandi fatiga ac incommoditate obivit, fidelitatemque, prudentiam simul ac diligentiam non a nobis modo, verum et aliis omnibus facile per se tulisse est visus. Praetermittimus eius prudentissimum consilium, quo interdum apud nos in rebus nostris utens, non parvam sibi apud nos laudem pepererit. Nec unquam praetermisit sibi per nos sive in nostris privatis sive regni nostri publicis rebus iniunctum atque commissum quod non fidelissime ac ex nostra sententia

¹⁾ Keltét illetőleg lásd a II. fejezethez írt 34. jegyzetet.

fuisse exsecutus. Ut igitur nos quoque eius meritis aliquantisper respondisse videamur, utque ipse eiusmodi suorum apud nos meritorum memoria merito laetari possit, eidem Gabrieli Perény ac Magnifico Stephano similiter Perény fratri eiusdem carnali id de mera liberalitatis nostrae munificentia duximus annuendum et concedendum, annuimusque et concedimus per praesentes ut ipsi eorumque heredes et posteritates universae a modo perpetuis temporibus successivis quoad sigilla cera rubea instar aliorum tali cera in sigillis utentium uti et frui possint, literisque eorum quas cum ipsorum signo et armis cum cera rubea consignaverint semper et ubique vigor et fides adhibeatur et haberi censeatur. In cuius rei memoriam firmitatemque perpetuam praesentes literas nostras sigilli nostri secreti, quo ut rex Hungariae utimur, munimine roboratas eisdem Gabrieli et Stephano ipsorumque heredibus et posteritatibus universis duximus concedendas. Datum.

Egykorú másolata a Jászóvári codexben 84b lapon.

IX.

A II. rész II. fejezetéhez. II. Ulászló a bárók mintájára vörös viasszal való pecsételés jogával adományozza meg örökösen Báthory Györgyöt, Istvánt és Andrást. Kelet nélkül.

Wladislaus etc. Ad futuram perpetuamque rei memoriam. Cum Maiestatis augustae proprium sit bene de se meritos et maxime eos, qui inter alia plurima sua gesta et facinora praeclara patriam quoque et solum eorum nativum memoria suorum gestorum illustrare conati sunt, munere regio amplecti, proinde nos grata consideratione nobiscum reputantes clarum stemma domumque et familiam in hoc regno nostro nominatissimam dominorum de Báthor, qui ad magna quaeque semper obeunda eorum sponte accensi munere regio dignos se se praestiterunt, ut autem maiorum et imprimis progenitorum suorum merita attingere vel paucis liceat, nihil quod ad constantissimos fidos et sinceros Sacrae Coronae huius regni in omnibus rerum actionibus et expeditionibus, quae eorum tempestate emersere, pertinuit, praetermiserunt, sed ut veri et firmissimi propugnatores ac decoris patriae suae amatores, totis eorum viribus maximaeque constantiae et fidei zelo penes ipsam Sacram Coronam huius regni belli onera quaeque alacriter intrepideque subierunt. Inter quos unus Magnificus videlicet quondam Stephanus de Báthor, qui nobis iam feliciter hoc regni gubernantibus mortem obiit, quantum de se suisque memorandis gestis testimonium apud nos reliquerit, recensendum merito duximus. Quippe idem Stephanus Báthory post plurima munera et honoris insignia, quibus per serenissimum principem dominum Mathiam praedecessorem nostrum

felicias reminiscendae fuerat conhonestatus, ubi ad honorem et officium wayvodatus partium nostrarum Transilvanarum suis amplissimis meritis et servitiis multifugis eidem quondam domino Mathiae regi et regno exhibitis attigit, non contentus gloria ipsorum suorum maiorum et progenitorum longe maiora et ampliora illis obivit pro defensione huius regni facinora nomenque suum perpetuo celebratura, crebro namque instar fortissimi athletae adversus Turcos communes et sempiternos fidei nostrae sanctae hostes, variis in locis temporibusque item diversis cum magna sanguinis sui effusione decertans deo adiutore victoriam et triumphum de eis saepenumero reportavit. Id quod nostra quoque tempestate eodem fidei et constantiae, eodem animi fervore hisdem denique promptitudinis partibus usque ad tempora obitus sui, quo se nobis quoque ac dicto priori suo principi aequae gratum et acceptum redderet proseguiri non dubitavit. Quo tandem decedente, eidemque Magnificis Georgio, Stephano et Andrea similiter de Báthory fratribus eiusdem patruelibus succedentibus iidem quoque licet immaturam adhuc agerent aetatem, curiam tamen nostram et servitia nostra sunt secuti. Qui ab ineunte huiusmodi, ut praefertur, aetate, usque ad haec tempora nobis et Sacrae huius ipsius regni nostri Coronae diligentissime studiosissimeque non parcentes rebus et personis suis pro voto nostro in omnibus rebus fidei ipsorum creditis et commissis similiter servierunt, nostram gratiam et munificentiam mirifice erga se conciliarunt. In cuius quidem nostrae erga eos gratiae alterum eorum, videlicet dictum Georgium Báthory supremo magistratu agazonum nostrorum regalium, alterum videlicet Stephanum similiter Báthory honore comitatus Themesiensis et capitaneatu generali partium regni nostri inferiorum cohonestavimus, tertium vero puta Andream Báthory fratrem ipsorum germanum natu scilicet minorem in cubicularium nostrum et intra aulam nostram regiam aseivimus et ascripsimus. Qui quidem Stephanus Báthory cupiens et ipse praefati quondam fratris sui patruelis vestigia sequi animi sui promptitudinem in decertando contra hostes praefatos dietim declarare et in lucem proferre satagit. Quorum omnium et aliorum item plurimorum apud nos meritum eorundem Báthory volentes ipsos ampliori nostra gratia et munificentia ut par est proseguiri et ut nomine et dignitate atque praeeminencia baronatus eorum digni deinceps honorificentiusque uti et gaudere possint, id eisdem gratiose duximus annuendum et concedendum, ut ipsi et eorum posterii universi ab eis descendentes a modo perpetuis semper successivis temporibus universis sigillo eorum, quo ad praesens utuntur, in omnibus literis tam authenticis, quam aliis quibusvis expeditionibus eorum cera coloris rubei uti et frui atque sigillare, huiusmodique sigillo in cera ipsa rubea quibuscumque literis

ipsorum appenso vel appresso perinde ac praecise sicut literis seu sigillo aliorum dominorum baronum colore simili in sigillo utentium vigor et fides adhibeatur adhiberique debeat cum effectu. Immo annuimus et concedimus harum nostrarum, quibus secretum sigillum nostrum, quo ut rex Hungariae utimur, est appensum, vigore et testimonio literarum mediante. Datum.

Egykorú másolata a Jászóvári codex 180b lapján.

X.

A II. rész II. fejezetéhez. II. Ulászló báróvá nevezi Podmaniczky János királyi főkamarmestert s mindkét ágon álló maradékait. Kelet nélkül.

Nos etc. Ad perpetuam rei memoriam volumus pervenire quod cum nil aptius, nihil et accommodius ad retinendam amplitudinem imperiumque propagandum constitui posse veterum omnium sapientum et gravium virorum iudicio traditum sit, quam si principes et reges in eos qui reliquis virtute atque industria praestant, se se munificos ac liberales exhibeant et quos verae laudis sectatores clarissimorumque facinorum aemulos intuentur, hos mirificis gloriae titulis claros et insignes reddant, non minoris esse ducentes gloriosum aliquem et celebrem ex praeclare gestis facere, quam si se ipsos eisdem artibus altius eveherent. Horum nos praeceptis et rebus insistere cupientes, quos veris laudibus et ingenuis moribus atque splendidissimo illustrium virtutum ornatu praeditos cognoscimus, hos nimirum, ne praemio suo virtus fraudata videatur, ad splendidioris nominis decus inducere studemus. Eo enim latius nominis nostri splendorem diffundere videbimur quo in plures benemeritos et laude dignos benefici deprehendimur, nam tanto clarius liberalitatis gloria fulget, quanto munificentiae dona latius patentiusque extenduntur. Haec enim remunerandi ratio, ut regni decus magis magisque apud externos propagat et subditos ad res egregias obeundas his propositis praemiis acrius vehementiusque inflamat. Ideirco animo saepe diuque revolventes sedula et fidelia servitia quae nobilis Johannes de Podmanin cubiculariorum nostrorum regalium magister per tot continuos annos a primo huius nostri regni Hungariae exordio in variis ac difficilibus rebus nobis exhibuit nullis neque rebus neque persona (igy) suis pariendo in omni fortunae casu nobis adhaesit et omnia adversa pro nobis et penes fidem ac integritatem suam magno semper animo subire non dubitavit, maxime vero dum civilibus discordiis omnia in hoc regno nostro fluctuarent et armis hostilibus regnum undique circumsonaret idem nostros ductus nostraque auspicia secutus cum plerisque equitibus, quos propriis opibus alebat partes nostras strennue viriliterque

tutatus est. Cuius postea virtutis fideique esse (t?) in dies magis ac magis spectandum (?) videbatur. Cum ecclesiae Zagradiensis quae tunc praesuli erat viduata, moderamen commissemus, non modo in ipsius episcopatus bonorumque suorum fidei conservatione et tuitione praeclare se ac optime gessit, verum etiam castrò nostro Jaitza, quod saepius ingenti periculo laborabat, saepius magnae salutis fuit. Nam cum illud aliquoties victualium inopia premeretur et Turci ingenti manu omnem commeatum interceptare conarentur resque ob hoc in discrimen esset abducta, ipse Johannes animadvertens non parvum periculum imminere strennue ac alacriter exiguo licet equitatu adiutus tantum oppidanis rerum ad victum necessariarum invexit, ut omnis obsidionis timor penitus tolleretur. Haec ubi et alia quam plura egregia sapienterque ab ipso suscepta ac gesta comperimus, eundem in nostrum domesticum contubernalem et cubicularium ascivimus nostri scilicet corporis curam suae fidei et probitati concedentes. In quo quidem munere ita se gessit et eo studio, industria, sollertia, integritate nobis inservivit, ut suis meritis exigentibus ad altiora provehi meruerit. Quapropter eum ceteris nostris cubiculariis praefectum magistrumque praeposuimus, quo quidem magistratu in hunc praesentem diem cum ingenti sua laude praefungitur adeoque nos sedulitate servitiorum suorum quotidie devincit, ut ad eum ornandum et clarioribus titulis stemmateque insigniori cumulatus et splendidius illustrandum singularem curam habere cogamur. Quamvis itaque etiam alioquin ex clara et insigni prosapia sit oriundus, tamen ampliori ipsum titulo et nomine statuimus honestandum cum praesertim non modo a fidelium servitiorum sedulitate, verum etiam a maximarum virtutum cultu, animorum dexteritate, a rerum gerendarum prudentia, a reliquis denique corporis animique dotibus nostrae Celsitudini meruerit commendari, Decrevimus itaque, et constituimus ipsum ordini, numeroque baronum adiicere et annectere, quo ad cetera virtutum et probitatis officia persequenda habilior et promptior reddatur. Animo igitur deliberato nostraque ad haec certa accedente voluntate et scientia praefatum Johannem eiusque filium L., quinimo servitiorum ipsius contemplatione etiam suos fratres L. et L. prolemque horum omnium rite et legitime aut iam natam, aut in posterum nascituram de regiae nostrae potestatis plenitudine, de consensu et beneplacita voluntate illustrissimae dominae Annae reginae consortis nostrae carissimae praefatorumque et baronum nostrorum huius regni consilio in barones nominamus, eligimus et creamus coetuique baronum ascribimus et annumeramus et in evidentius signum huius nostrae erga ipsum Johannem eiusque filium fratresque suos praetactos gratiae et benevolentiae eidem Johanni filioque

ac fratribus suis praedictis haec armorum insignia, quae in parte nostra avita et paterna arma existunt, scutum scilicet .....¹⁾ Animo ita deliberato et ex certa nostrae Maiestatis scientia duximus dandum et concedendum eaque arma nostra ex superabundanti nostra erga eos gratia communicanda decernentes per expressum et annuentes ut ipse Johannes ac filius et fratres sui praefati universique ipsorum heredes ac tota posteritas legitima ab his ipsis progressa et propagata his armis et insignibus libere ac publice pro ipsorum arbitrio in bellis, duellis, hastiludiis, torneamentis, banderiis ceterisque omnibus exercitiis militariibus et actibus ioco vel serie ineundis, in sigillis, etiam signis, anulis, papilionibus, foribus, monumentis ac aliis omnibus rebus et actionibus consuetis uti semper et frui possint, adiacientes insuper et annuentes, ut iidem Johannes ac filius et fratres sui praenominati ipsorumque universa posteritas liberum cerae rubeae ad haec insignia exprimenda usum et facultatem habeant, unacum ceteris privilegiis, honoribus, libertatibus, immunitatibus, quibuscumque aliae paris ordinis personae in regno nostro Hungariae utuntur, fruuntur et gaudent, quolibet de iure aut consuetudine. Immo creamus, ascribimus damusque, concedimus et annuimus harum nostrarum, quibus secretum sigillum nostrum, quo ut rex Hungariae utimur, est appensum, vigore et testimonio literarum mediantem. Datum.

Egykorú másolata a Jászóvári codexben 82a lapon.

XI.

A II. rész II. fejezetéhez. II. Ulászló báróvá nevezi enyingi Török Imre nádorfejevári bánt, Miklós és Bálint fiait mindkét ágon álló utódjakkal egyetemben. Buda 1507. aug. 25.

Nos Wladislaus dei gratia rex Hungariae etc.... Animo saepe diuque revolventes sedula et fidelia servitia, quae Egregius Emericus Therek banus noster Nandoralbensis.... exhibuit et impendit... Ideoque nos iam suis devincit servitiis, ut ad eum ornandum et fa(v)oribus, titulis, stemmateque insigniori cumulatius et splendidius illustrandum, singularem quandam curam*)..... autem et alioquin ex clara et insigni stirpe sit ipse Emericus oriundus, tamen ampliori ipsum titulo et nomine statuimus esse honestandum*)..... sedulitate verum etiam a maximorum meritorum cultu*)..... dexteritate ac rerum gerendarum prudentia*)..... denique*)..... decrevimus itaque et constituimus ipsum ordini

¹⁾ A czimerről szóló részt közölte Schönherr (Décényi) Gyula Turul 1891. évf. 58. l.

*) Olvashatatlan.

numeroque baronum adiicere et annectere quo ad cetera virtutum ac probitatis officia prosequenda habilior et promptior reddatur. Animo igitur deliberato nostraque ad haec accedente autoritate et scientia praefatum Emericum Therek eiusque filios Nicolaum et Valentinum ipsorumque heredes et posteritates universas de regiae nostrae potestatis plenitudine ac de consilio dominorum praelatorum et baronum huius regni nostri in barones nominamus, eligimus et creamus coetuique baronum ascribimus et annumeramus. In evidentius autem huius nostrae erga ipsum Emericum et filios gratiae et benevolentiae munus eidem Emerico bano¹⁾ . . . . . Adiicientes insuper ex superabundantiori gratia et liberalitatis nostrae dono eidemque Emerico annuentes et concedentes, uti ipse ac Nicolaus et Valentinus heredesque et posteritates eorum universae a modo deinceps quoad sigilla cera rubea uti literisque suis quas cum eiuscemodi eorum sigillo et anulo cum ipsa rubea cera consignaverint tamquam authenticis literis semper et ubique vigor et fides habeatur haberique conseatur. Immo conferimus annuimusque ac adiicimus et concedimus harum nostrarum, quas secreto sigillo nostro, quo ut rex Hungariae utimur, communiri fecimus, vigore et testimonio literarum mediante. Datum Budae feria quarta post festum beati Bartholomaei apostoli anno domini millesimo quingentesimo septimo regnorum nostrorum Hungariae etc. decimo septimo, Bohemiae vero tricesimo septimo.

Eredeti, hátyára irott oklevél a M. Nemzeti Muzem levéltárában.

DI. 50244

XII.

A II. rész II. fejezetéhez. Rudolf király báróvá nevezi bekeni Alaghy Ferenczet s leszármazóit. 1607. máj. 3.

Rudolphus etc . . . . . Tibi fideli nostro Francisco Alaghy de Beken salutem et gratiae nostrae incrementum . . . . . Quum itaque harum rerum consideratio animo nostro haereat, tu Francisce Alaghy dignus nobis occurristi, quem caesarea regiaeque munificentia nostra exigentibus id tuis meritis benigne exornaremus . . . . . Pro his igitur tuis meritis et futuris te tuosque heredes et posteritates universas ex certa scientia motuque proprio ac de fidelium nostrorum dominorum praelatorum, baronum et magnatum consilio ex coetu et numero nobilium eximentes in coetum et numerum praedicti regni nostri partiumque eidem subiectarum magnatum sive baronum rubra cera in literarum suarum obsignatione utentium recipiendum, aggregandum, annumerandum creandumque et praeficiendos duximus. Volentes et praesentibus decernentes

¹⁾ A czimerről szóló részt közölte Áldásy Antal Turul 1897. évf. 34.

ut tu Francisce Alaghy de Beken tuique heredes et posteri universi a modo deinceps futuris semper temporibus omnibus illis gratiis, privilegiis, honoribus, indultis, immunitatibus, libertatibus et exemptionibus quibus dicti regni nostri Hungariae partiumque eidem subiectarum magnates et barones sive de iure, sive de antiqua consuetudine aut aliter qualitercumque utuntur et fruuntur, tam intra, quam extra comitia et iudicia ant alias ubivis uti, frui et gaudere literasque vestras quas-cumque cera rubra instar aliorum baronum et magnatum munire et obsignare possitis et valeatis. Immo recipimus, aggregamus, annumeramus creamusque et praeficimus harum nostrarum duplici sigillo nostro, quo uti rex Hungariae utimur, impendenti communitarum vigore et testimonio literarum. Datum per manus fidelis nostri nobis dilecti Reverendissimi Francisci Forgách de Ghimes tertio die mensis Maii anno domini millesimo sexcentesimo septimo.

Eredeti, könyvalakú, bársonyba kötött oklevél Orsz. Levélt. N. R. A. fasc. 408. n° 30.

XIII.

A II. rész III. fejezetéhez. I. Lipót Odescalchi-Livius hercegnek adományozza Ujlaky Lőrincz hercegnek volt szerémi birtokait s egyben a szerémi herceg czimével ruházza fel őt s mindkét ágon álló maradékait. Bécs, 1697. aug. 21.

Leopoldus..... Illustrem S. R. I. principem cognatum nobis sincere dilectum Livium Odescalchum ducem Ceri, Bracciani, Pali, marchionem Roconfredi, comitem Montrani et grandem Hispaniarum ob rarum..... eximiarum ipsius virtutum decorem..... meritis etiam titulis ac dignitatibus, honoribus et praerogativis decorare ac insuper bonis quoque et dominiis..... donare derevimus et statuimus. Cum autem in inferioribus regni nostri Hungariae partibus ad Savi Danubiique fluminum confluentiam plaga illa olim ducatus Sirmiae per ducem quondam Laurentium Ujlaky, Nicolai olim regis Bosniae filium vigore donationis regis Mathiae praedecessoris nostri... possessi nomine ac titulo auctoritate insignita per decessum defectumque in semine praefati ducis Laurentii... ad fiscum nostrum regium Sacramque eiusdem regni Coronam rite ac legitime devoluta, demum vero invalescente ac praedominante Ottomanica potentia una cum aliis eiusdem regni partibus a Turcis occupata potestatique eorundem subiecta, tandem felicioris fortunae prosperitate... divino aspirante numine iustissimorum armorum nostrorum progressus secundante e iugo Turcico erepta iure postliminii nobis qua legitimo regi ac domino restituta fuerit. Ideo nos tam nostro, quam heredum et omnium successorum nostrorum legitimorum videlicet Hungariae regum nomine ad declarandam erga prae-

nominatum cognatum nostrum principem Livium Odescalchum caesareae regiaeque nostrae clementiae propensionem eodem principi Livio Odescalcho ipsiusque heredibus, posteritatibus legitime descendentibus universis non solum ducis Sirmiensis titulum, honorem et gradum cum praedicato Celsissimi sive Celsitudinis ducalis cunctisque illis praecementiis, praerogativis, iuribus, privilegiis, sessionibus, praecedentiis, dignitatibus et immunitatibus, quibus ceteri duces domini provinciarum tam intra quam extra regnum nostrum Hungariae et ubique usi sunt et gavisí utunturque et gaudent, verum etiam totalem et integrum antelati Sirmii ducatum ad nos praeattacto iure postliminii hereditario spectantem ac legitime devolutum sub suis veris metis et antiquis limitibus Danubium inter et Savum flumina adjacentem et situatum..... eundem ducatum simul cum supremi eiusdem ac perpetui comitis officio, honore ac dignitate universisque privilegiis, immunitatibus proventibusque ac emolumentis eidem debitis..... ceterisque appertinentiis et quibuscumque iuribus, praesertim patronatus et gladii de consuetudine patriae statutisque regni nostri Hungariae legibus exerceri solitis et usitatis nec non ceteris iurisdictionibus..... eidem ducatu annexis, demum castellis, oppidis..... ceterisque emolumentis ad eundem ducatum Sirmiensem de iure et ab antiquo spectantibus, terris videlicet.....¹⁾ iure perennali ac in perpetuum dedimus, donavimus et contulimus²⁾..... Volentes et per expressum statuentes, ut princeps Livius Odescalchus veluti dux Sirmiensis a modo in posterum futuris et perpetuis semper temporibus omnibus illis gratiis, titulis, honoribus, praecementiis, iuribus, praerogativis, privilegiis, sessionibus, praecedentiis, dignitatibus, immunitatibus, banderiis, obventionibus, emolumentis, libertatibus, exemptionibus et iurisdictionibus, quibus alii moderni duces provinciarum quomodolibet de iure vel consuetudine usi sunt et gavisí utunturque et gaudent, tam intra, quam extra iudicia et comitia aut aliis ubivis tam videlicet intra, quam extra regnum nostrum Hungariae uti, frui et gaudere possit ac valeat..... Ceterum motu proprio ex certa nostra scientia deque caesareae ac regiae potestatis nostrae plenitudine eidem duci Livio Odescalcho omnibusque heredibus posterisque et successoribus eiusdem amplam facultatem et potestatem dedimus, qua valeant facere notarios publicos seu tabelliones et iudices ordinarios..... citra tamen legum memorati regni nostri Hungariae praeiudicium..... Porro ulterioribus adhuc gratiis eundem principem ac ducem Sirmi-

¹⁾ A birtokadomány bő részletezését mint tárgyunkra nem tartozót mellőztük.

²⁾ Következik a honfűsítésről szóló rész, az eskünek, melyet Odescalchi személyében Vechy Gábor gróf tett le, szövegével.

ensem Livium Odescalchum cumulare volentes eidem indulgemus, ut possit doctores tam iuris, quam philosophiae et medicinae declarare et efficere, non secus naturales bastardos, spurios, manseres, nothos, et incestuosos copulative vel distinctively et quoscunque alios ex illicito et damnato coitu procreatos masculos et femellas viventibus vel etiam mortuis eorum parentibus (salvis nihilominus legibus et consuetudinibus regni nostri Hungariae; illustriumque principum, marchionum, comitum et liberorum baronum filiis exceptis) legitimare. Similiter eidem principi Livio Odescalchi concedimus..... amplam facultatem, qua possit (salvis semper legibus et consuetudinibus dicti regni nostri Hungariae) tutores atque curatores constituere..... Mandantes proinde universis et singulis Maiestatis nostrae regnorum, ditionum provinciarumque nostrarum hereditariarum subditis et fidelibus nostris..., ut principem Livium Odescalchum heredes, posteros ac successores eiusdem..... utrius sexus universos pro veris ac indubitatis ducibus Sirmiensibus habeant, teneant, nominent praedicatoque Celsitudinis ducalis honorent ac iis titulis et honoribus, quibus alii duces utuntur.....

Liber Regius XXIV. k. 512. l.

TARTALOM.

	Lap.
Előszó írta dr. Timon Ákos	5
Bevezetés	9
I. Rész. Az előkelő örökös jogi állás kifejlődésének jogi alapjai s menete.	
A fejlődés általános jellemzése	17
I. Fejezet. A nagybirtokos urak magánjogú részvétele a királyi tanácsban.	
A nemesség jogegyenlősége a szent korona államszervezetében. Tényleges különbségek a földbirtok mennyisége tekintetében; kiélesednek a köztevékenységnek a földbirtokhoz kapcsolása révén, kivált a nagybirtok tömegek alakulását véglegesítő ősiség behozatalával. A nagybirtok politikai súlya. A nagybirtokos urak (főurak) birtokaik s magánhatalmuk alapján helyet foglalnak a király tanácsában: állandó, örökletes közszereplés	19
II. Fejezet. A tágabb királyi tanács.	
1. A vegyes házakbeli királyok korában két királyi tanács állott fen. 2. Az állandóan a központban működő tulajdonképpeni tanácsnak mivolta s szervezete: a királyi törvényszékkal való kapcsolata; alkotmányjogi fejlődése a Jagellók alatt. 3. A tágabb királyi tanácsnak: az egyházi és világi főurak időnkénti gyűlekeztetének állása s vezérlő szerepe. Hatásköre.	
A) Rendes hatásköre (király létében):	
4. A királynak törvényhozási jogai tekintetében; nevezetesen a királyi rendeletek hozatala körüli közreműködése; adómegajánlási jogköre. 5. A tanács aulikus szereplése. 6. A közhivatalok s egyházi javadalmak betöltése körüli befolyása. 7. A külügyek. 8. Hadügy. 9. Pénzügy. 10. Vallásügyek intézésében való részvétele. 11. A jóléti és gazdasági kormányzat körébe tartozó intézkedések hozatalánál. 12. Birtokadományoknál s a királyi kegy egyéb nyilvánításainál. 13. A királyi igazságszolgáltatásban s igazságügyi kormányzatban való közreműködése.	
B) Rendkívüli hatásköre (a királyi hatalom megszűntekor vagy fogyatékos birtoklása idejében):	
14. A királyt helyettesítő tevékenysége a kormányzat minden terén, főleg az igazságszolgáltatás tekintetében; a királyi szék betöltése körüli jogai.	
15. A tágabb királyi tanácsnak mint alkotmányjogi intézménynek összefoglaló jellemzése. 16. A tágabb királyi tanács működésének módja: gyűlekezetei; szervezettség és szabályozottság hiánya .	33

III. Fejezet. Az országgyűlésen való személyes résztvételnél, mint a nemességnek csupán egy meghatározott körét megillető külön jognak kifejlődése.

1. A tágabb királyi tanácsnak országgyűlés idején a nemesség zömétől külön való tanácskozása. A tágabb királyi tanácsban résztvett elemeknek az országgyűlésen való személyes megjelenése fennmarad azután is, hogy a nemesség zömének fejenkénti megjelenése 1526 után megszűnik; s fennmarad azoknak külön tanácskozása.
2. Az országgyűlésen önjogon személyesen megjelenő főurak körének kifelé elzárkózása a királyi meghívólevél intézménye és az örökös czimek adományozása révén.
3. Ennek az előkelő örökös jogi állást élvező, a nemesség zömétől külsőleg megkülönböztetett körnek örökös főrenddé emelése az 1608. k. u. I. t.-cz. által.
4. Az örökös főrendiség létrejöttének kihatásai a magyar nemesség jogi egységére s jogegyenlőségére.
5. Az örökös főrendiség kifejlődésében valósuló megfontolások s irányzatok 167

II. Rész. Az előkelő örökös jogi állás külső feltételeinek, az örökös főrendi czimeknek eredete.

Mely czimek avatnak a magyar örökös főrend tagjává? A czimek sorrendje 209

- I. Fejezet. A grófi czim 212
- II. Fejezet. A bárói czim 262
- III. Fejezet. A hercegi czim 288

Függelék.

A magnates szó jelentése az 1608. k. u. I. t.-czikkben 311

Oklevél-mellékletek.

- I., II. királyi tanácsba szóló meghívók; III. országgyűlésre szóló királyi meghívólevél; IV. grófságba beiktatást rendelő királyi parancs; V. örökös főispánságot adományozó kiváltságlevél; VI. grófi oklevél; VII., VIII., IX., X., XI., XII. bárósági levelek; XIII. hercegi czimet adományozó kiváltságlevél 315